



VNIVERSITAT DE VALÈNCIA

Facultat de Filologia, Traducció i Comunicació

Departament de Filologia Clàssica

Programa de doctorat 145 G Textos i Contextos: Món Antic i Tradició Clàssica

ATICISME I KOINÉ ALS LLIBRES I-III
DE LES *ETIÒPIQUES* D'HELIODOR

Tesi doctoral presentada per
Juan José Pomer Monferrer

Dirigida pel Prof. Dr. Jordi Redondo Sánchez

València 2015

Στη μνήμη των γονέων μου,
Luis Pomer Boix και
Delfina Monferrer Centelles

Índex

| | |
|--|-----------|
| Agraïments..... | 11 |
| Pròleg..... | 13 |
| I. Introducció..... | 14 |
| 1. La novel·la com a gènere..... | 14 |
| 2. La llengua de la novel·la..... | 22 |
| 3. Obres tardanes de la novel·la (Aquil·les Taci i Heliodor)..... | 26 |
| 4. Heliodor..... | 30 |
| 5. La llengua d'Heliodor..... | 33 |
| II. Metodologia..... | 37 |
| 1. Estudi sociolingüístic de la κοινή i aplicació a la novel·la..... | 37 |
| 2. La recepció de l'obra d'Heliodor..... | 41 |
| 3. La transmissió i edició de les <i>Etiòpiques</i> | 48 |
| III. Estudi de la llengua d'Heliodor..... | 53 |
| 1. Elements dialectals..... | 53 |
| I. Aticismes..... | 53 |
| A. Fonètica..... | 53 |
| 1. Vocalisme..... | 53 |
| 1.1. Alternança -αιε-/-αε-, -αιο-/-αο-..... | 53 |
| 1.2. Alternança -ει-/-ε-..... | 55 |
| 1.3. Alternança εἰς/ἐς..... | 58 |
| 2. Consonantisme..... | 59 |
| 2.1. Alternança -ττ-/-σσ-..... | 59 |
| 2.2. Alternança -ρρ-/-ρσ-..... | 62 |
| 2.3. Alternança μικρός/μικρός..... | 63 |
| 2.4. Alternança σύν/ξύν..... | 64 |
| 2.5. Alternança τήμερον/σήμερον..... | 65 |
| B. Morfologia..... | 67 |
| 1. Nominal..... | 67 |
| 1.1. Segona declinació..... | 67 |

| | |
|---|-----|
| 1.2. Tercera declinació..... | 73 |
| 1.2.1. Temes en dental | 73 |
| 1.2.2. Temes en nasal..... | 75 |
| 1.2.3. Temes en xiulant | 76 |
| 1.2.4. Temes en diftong..... | 77 |
| 1.3. Comparatius..... | 78 |
| 1.4. Pronoms | 80 |
| 1.4.1. Pronoms personals..... | 80 |
| 1.4.2. Pronoms indefinits: θάτερον | 81 |
| 1.4.3. Pronoms relatius | 82 |
| 1.4.4. Pronoms numerals: ἄμφω, ἀμφοῖν i ἀμφοτέρω..... | 86 |
| 1.5. Nombre | 87 |
| 1.5.1. Dual..... | 87 |
| 1.6. Deíctics | 89 |
| 1.7. Suffixos -δε, -θεν, -θι, -σε | 91 |
| 2. Verbal | 95 |
| 2.1. Tema..... | 95 |
| 2.1.1. Futur..... | 95 |
| 2.1.2. Aorist..... | 97 |
| 2.1.2.1. Optatiu "eòlic" | 97 |
| 2.1.2.2. ἔφθην - ἔφθασα | 99 |
| 2.1.3. Perfet..... | 100 |
| 2.1.3.1. δέδοικα - δέδια | 100 |
| 2.2. Persona | 101 |
| 2.2.1. Segona persona de singular, veu mitjana..... | 101 |
| 2.2.2. Tercera persona de plural, plusquamperfet actiu..... | 103 |
| 2.3. Mode | 104 |
| 2.3.1. Optatiu | 104 |
| 2.4. Verbs..... | 105 |
| 2.4.1. Irregulars..... | 105 |
| εἶμι..... | 105 |
| οἶδα..... | 109 |
| εἶμί..... | 109 |

| | |
|--|-----|
| 2.4.2. Atemàtics | 110 |
| 2.4.3. Tematització de verbs atemàtics | 111 |
| 2.5. Augment verbal..... | 114 |
| 2.5.1. Verbs amb vocal inicial | 114 |
| 2.5.2. Verbs amb diftong inicial ευ- | 115 |
| 2.5.3. Alternança en ἐ- i en ἦ- | 117 |
| 2.5.4. Omissió de l'augment | 122 |
| 2.5.5. Augment de verbs compostos | 123 |
| Γ. Sintaxi..... | 127 |
| 1. Nominal..... | 127 |
| 1.1. Gènere..... | 127 |
| 1.1.1. Neutre | 127 |
| 1.2. Nombre..... | 130 |
| 1.2.1. Singular col·lectiu..... | 130 |
| 1.2.2. Plural de modèstia..... | 131 |
| 1.2.3. <i>Constructio ad sensum</i> ο κατὰ σύνεσιν..... | 132 |
| 1.3. Casos..... | 133 |
| 1.3.1. Acusatiu | 133 |
| 1.3.1.1. Acusatiu de contingut | 133 |
| 1.3.1.2. Acusatiu de relació..... | 134 |
| 1.3.1.3. Acusatiu de mode..... | 136 |
| 1.3.1.4. Acusatiu adverbial | 136 |
| 1.3.1.5. Acusatiu absolut..... | 137 |
| 1.3.2. Genitiu..... | 137 |
| 1.3.2.1. Genitiu ablatiu | 137 |
| 1.3.2.2. Genitiu possessiu..... | 138 |
| 1.3.2.3. Genitiu partitiu..... | 139 |
| 1.3.2.4. Genitiu de preu..... | 140 |
| 1.3.2.5. Genitiu d'un concepte abstracte amb comparatiu. 140 | |
| 1.3.2.6. Expressió μικροῦ (ὀλίγου) | 141 |
| 1.3.2.7. Genitiu de relació..... | 142 |
| 1.3.2.8. Genitiu de temps | 145 |
| 1.3.3. Datiu | 146 |

| | |
|--|-----|
| 1.3.3.1. Dativus àictic | 147 |
| 1.3.3.2. Dativus simpatic | 147 |
| 1.3.3.3. Dativus d'interés (<i>commodi et incommodi</i>) | 148 |
| 1.3.3.4. <i>Dativus iudicantis</i> | 149 |
| 1.3.3.5. Dativus agent | 149 |
| 1.3.3.6. <i>Dativus causae</i> | 150 |
| 1.3.3.7. Dativus d'instrument i de mode | 151 |
| 1.3.3.8. <i>Dativus differentiae</i> | 151 |
| 1.3.3.9. Dativus comitativus amb αὐτός | 152 |
| 1.3.3.10. Règim d'ἐπίπτω | 152 |
| 1.4. Comparativus i superlativus | 153 |
| 1.5. Article | 155 |
| 1.5.1. Absència d'article | 155 |
| 1.5.2. Ús de l'article | 158 |
| 1.5.2.1. Funció pleonàstica | 158 |
| 1.5.2.2. Valor pronominal | 159 |
| 1.5.2.3. Substantivació d'adjectivus neutres en acusativus | 160 |
| 1.5.2.4. Repetició de l'article | 161 |
| 1.5.2.5. Usos peculiars | 162 |
| 1.6. Pronoms | 163 |
| 1.6.1. Pronoms relatius | 163 |
| 1.6.2. Indefinitus | 166 |
| 2. Verbal | 168 |
| 2.1. Tema | 168 |
| 2.1.1. Present | 168 |
| 2.1.2. Aorist | 169 |
| 2.2. Temps | 170 |
| 2.2.1. Plusquamperfet | 171 |
| 2.2.1.1. Plusquamperfet amb valor d'aorist | 171 |
| 2.2.1.2. Plusquamperfet en un període irreal | 172 |
| 2.3. Mode | 172 |
| 2.3.1. Imperativus | 172 |
| 2.3.2. Infinitivus | 173 |

| | |
|--|-----|
| 2.3.2.1. Infinitiu epexegetic | 173 |
| 2.3.2.2. Infinitiu final-consecutiu..... | 174 |
| 2.3.2.3. Infinitiu amb expressió de temor | 174 |
| 2.3.2.4. Infinitiu amb οἶος i ὅσος | 175 |
| 2.3.2.5. Infinitiu en oració subordinada d'estil indirecte ... | 175 |
| 2.3.2.6. Infinitiu absolut..... | 176 |
| 2.3.2.7. Infinitiu en funció d'imperatiu en oració subordinada | 176 |
| 2.3.2.8. Infinitiu substantivat..... | 177 |
| 2.3.2.9. Infinitiu final en genitiu..... | 178 |
| 2.3.2.10. Infinitiu completiu / ὅτι amb indicatiu..... | 179 |
| 2.3.3. Participi | 186 |
| 2.3.3.1. Participi apositiu..... | 187 |
| 2.3.3.2. Participi absolut | 197 |
| 2.3.3.3. Altres usos del participi | 193 |
| 2.4. Recció verbal..... | 199 |
| 3. Oracional..... | 199 |
| 3.1. Oracions completives | 201 |
| 3.2. Oracions condicionals | 201 |
| 3.3. Oracions concessives | 201 |
| 4. Preposicions | 202 |
| ἄμα | 202 |
| ἀμφί..... | 203 |
| ἀνά..... | 204 |
| ἀπό..... | 205 |
| διά..... | 207 |
| εἰς | 208 |
| ἐν | 209 |
| ἐπί..... | 210 |
| κατά..... | 212 |
| μετά | 214 |
| παρά | 214 |
| πρός..... | 217 |
| ὑπέρ..... | 221 |

| | |
|--|-----|
| ὑπό..... | 223 |
| Δ. Λὲξικ | 228 |
| II. ΚΟΙΝΗ..... | 230 |
| A. Φονὲτικὰ | 230 |
| 1. Vocalisme..... | 230 |
| 1.1. Lenició de iod intervocàlica | 230 |
| 2. Consonantisme..... | 230 |
| 2.1. Alternança γιγνώσκω, γίγνομαι / γινώσκω, γίνομαι..... | 230 |
| 3. Crasi | 232 |
| B. Μορφολογία | 235 |
| 1. Nominal..... | 235 |
| 1.1. Pronoms | 235 |
| 1.1.1. Pronoms reflexius..... | 235 |
| 1.2. Formació de diminutius | 239 |
| 1.2.1. Sufix *-ίον | 239 |
| 1.2.2. Sufix *-ίδιον | 241 |
| 1.2.3. Sufix *-άριον | 241 |
| 1.2.4. Sufix *-άδιον | 242 |
| 1.3. Noms d'acció en *-ισμός | 242 |
| 1.4. Abstractes en *-της, *-σύνη i *-σία..... | 243 |
| 1.5. Hipercharacterització..... | 245 |
| 2. Verbal | 246 |
| 2.1. Augment verbal..... | 246 |
| 2.2. Temps..... | 247 |
| 2.2.1. Futur contracte | 247 |
| 2.3. Veu | 248 |
| 2.3.1. Generalització del sufix -θην en verbs en veu mitjana | 248 |
| 2.4. Ús de formacions verbals del tipus de μίσγω front a l'àtic μείγνυμι.... | 249 |
| 2.5. Regularització del sistema verbal: ἀγορεύω | 250 |
| 2.6. Verbs simples específics de la κοινή..... | 251 |
| 2.7. Verbs compostos..... | 252 |
| Γ. Sintaxi..... | 262 |
| 1. Nominal..... | 262 |

| | |
|---|-----|
| 1.1. Article | 262 |
| 1.2. Adjectius | 262 |
| 1.2.1. Comparatius i superlatius | 262 |
| 1.3. Pronoms | 263 |
| 1.3.1. Demonstratius | 263 |
| 1.3.2. Indefinits | 264 |
| 1.3.3. Relatius | 265 |
| 2. Verbal | 269 |
| 2.1. Veu | 269 |
| 2.1.1. Veu activa per veu mitjana | 269 |
| 2.1.2. Veu mitjana per veu activa | 271 |
| 2.1.3. Veu mitjana per veu passiva | 271 |
| 2.1.4. Veu activa amb pronom reflexiu per veu mitjana | 272 |
| 2.1.5. Aorist passiu per aorist mitjà | 274 |
| 2.2. Temps | 275 |
| 2.2.1. Perfets amb valor de present | 275 |
| 2.2.2. Perfet narratiu | 279 |
| 2.3. Modes | 282 |
| 2.3.1. Participi | 282 |
| 2.3.1.1. Atributiu amb article | 282 |
| 2.3.1.2. Participi de futur | 282 |
| 2.3.1.3. Desviacions de la sintaxi clàssica del participi | 283 |
| 2.4. Recció verbal | 285 |
| 3. Oracional | 287 |
| 3.1. Oracions completives | 287 |
| 3.2. Oracions finals | 288 |
| 3.3. Oracions modals | 291 |
| 3.4. Sintaxi de <i>καί</i> | 291 |
| 4. Negacions | 292 |
| 4.1. <i>μή</i> en lloc d' <i>οὐ</i> | 292 |
| 4.2. Acumulació de negacions | 293 |
| 4.3. Pronom indefinit amb negació | 293 |
| 5. Preposicions | 294 |

| | |
|---------------------------------|-----|
| εἰς..... | 294 |
| ἐκ | 295 |
| κατά..... | 295 |
| περί..... | 297 |
| πρό..... | 299 |
| πρός..... | 299 |
| Δ. Lèxic | 304 |
| 1. Derivació | 304 |
| 1.1. Substantius..... | 304 |
| 1.2. Adjectius..... | 306 |
| III. Jonismes..... | 307 |
| A. Fonètica | 307 |
| 1. Vocalisme..... | 307 |
| 1.1. Timbre [e]..... | 307 |
| B. Morfologia | 308 |
| 1. Nominal..... | 308 |
| 1.1. Substantius..... | 308 |
| 1.2. Indefinits | 308 |
| 2. Verbal | 309 |
| 2.1. Verbs en -ζω | 309 |
| 2.2. Temps..... | 311 |
| 2.3. Veu | 311 |
| Γ. Sintaxi..... | 313 |
| 1. Nominal..... | 313 |
| 1.1. Pronoms | 313 |
| 2. Oracional..... | 314 |
| 2.1. Oracions temporals..... | 314 |
| 2.2. Oracions causals | 317 |
| 2.3. Oracions consecutives..... | 317 |
| IV. Llengua literària..... | 319 |
| A. Morfologia | 319 |
| 1. Nominal..... | 319 |
| 1.1. Casos..... | 319 |

| | |
|---|------------|
| 1.2. Adjectius verbals | 321 |
| B. Sintaxi | 322 |
| 1. Nominal | 322 |
| 2. Preposicions | 323 |
| ἔνεκεν | 323 |
| σύν | 325 |
| Γ. Estilística | 327 |
| 1. ἄπαξ | 327 |
| 2. Figures estilístiques | 327 |
| 3. Imitació de la llengua d'autors clàssics | 337 |
| 3.1. Homer | 337 |
| 3.2. Sòfocles | 338 |
| 3.3. Heròdot | 339 |
| 4. Lèxic del món del teatre | 339 |
| 2. Dialectes verticals | 341 |
| I. El sociolecte femení | 341 |
| IV. Συμπεράσματα | 345 |
| V. Bibliografia | 355 |

Agraïments

Sempre és encoratjador arribar a la fi del trajecte després d'un periple ple de peripècies i de coneixements, com diria el poeta alexandri Kavafis, i més encara combinant estudi i treball, ambdós a grans dosis. Però els terminis s'acompleixen i el temps d'espera finalitza irremeiablement. És per això que vull compartir aquesta experiència amb col·legues, coneguts, amics i familiars perquè els viatges sempre es fan més agradables amb bona companyia.

En primer lloc, he d'expressar la meua gratitud als membres del Departament de Filologia Clàssica pel seu suport i la seua ajuda, especialment al meu mestre i director de tesi, el professor Jordi Redondo i Sánchez, amb el qual vaig coincidir a les aules en 2n de carrera fa aproximadament un quart de segle, només arribà per primer cop a aquesta casa. Des d'aleshores, mai no he deixat d'admirar la seua passió pel món grec i el seu cúmul de coneixements en aquesta disciplina. També agraiisc a alumnes i exalumnes els seus ànims i compartisc amb ells l'empatia de qui se sent avaluat. No puc oblidar la bona disposició i l'amabilitat del professor Ioannis Kioridis, de l'Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, així com els savis consells i la col·laboració del també professor Ángel Narro, que fa poc ha passat per ací.

Dels éssers més propers, dels familiars, done les gràcies als meus germans Luis i Carlos per estar sempre al meu costat amb els seus ànims. I menció especial mereixen les meues muses ocasionals Marta, per la seua infinita paciència i el suport incondicional durant molts anys, i Valèria, encarnació de l'alegria, la innocència i la il·lusió. A tots ells i a molts que no he nomenat, gràcies.

València, tardor de 2015

Pròleg

El nostre interès per la història de la llengua i la curiositat que desperten els autors postclàssics, que solen ser tractats tangencialment als plans d'estudi, han sigut dos dels principals motius per a ocupar-nos de la investigació de l'obra d'Heliodor. Aquest gust per l'estil lingüístic tan peculiar de l'últim novel·lista començà ja fa alguns anys, i ha vist cristal·litzada una sèrie de dades al present treball. Dues són les línies a seguir, com denota el títol, i en les quals ens basem: més que un estudi lingüístic exhaustiu i general, tractem de discernir els elements d'aticisme i κοινή que conformen la llengua d'Heliodor, centrant-nos en els aspectes fonamentals de fonètica, morfologia i sintaxi. L'estudi del lèxic mereixeria molta més atenció i amplitud de la que nosaltres podem oferir ací, i pràcticament suposaria un altre treball exclusiu. Per a la primera part, la més extensa, resulta utilíssima, encara que mereix una actualització, la monumental obra de Wilhelm Schmid *Der Atticismus in Seinem Hauptvertretern. Von Dionysius von Halikarnass bis auf den Zweiten Philostratus I-V*, Hildesheim 1964 (Stuttgart 1887), dividida en quatre volums, segons autors, més un cinqué amb un índex de termes, autors i lèxic. Al primer s'inclouen els aticistes Dionisi d'Halicarnàs, Herodes Àtic, Dió Crisòstom i Llucià; al segon, Eli Aristides; al tercer, Elià, i, al quart, Filòstrat, juntament amb una exposició dels principals trets lingüístics i estilístics d'aquests escriptors. Les dades s'han de comparar amb les dels principals autors clàssics, especialment els àtics, i també amb les que ens proporcionen les inscripcions i els papirs. Els koinismes apareixen també estudiats, bàsicament, a certs autors, a papirs i al *Nou Testament*. En aquest sentit, l'obra d'Edwin Mayser *Grammatik der griechischen Papyri aus der Ptolemäerzeit*, Berlin 1970², en sis volums, tres de fonètica i morfologia i tres de sintaxi, és una referència obligada. També l'estudi de Friedrich Blass i Albert Debrunner, *A Greek Grammar of the New Testament and Other Early Christian Literature*, Chicago 1961, és fonamental, ja que es tracta, en la nostra opinió, de la millor gramàtica de grec neotestamentari. Aquests trets ja apunten cap al grec modern, que és una eina molt útil per a entendre gran part del procés evolutiu de la història de la llengua grega.

Sempre que ens ha sigut possible, hem comparat les dades d'Heliodor amb les dels altres quatre novel·listes grecs dels quals es conserven obres senceres. Tots ells

conformen el grup *The Big Five*. En aquest sentit, i quan no es dóna cap altra indicació explícita, hem fet la cerca utilitzant el *TLG*, que inclou l'edició de W.E. Blake, Oxonii 1938, per a Caritó; A.D. Papanikolaou, Leipzig 1973, per a Xenofont d'Efes; G. Dalmeyda, Paris 1934, per a Longus; E. Vilborg, Stockholm 1955, per a Aquil·les Taci i R.M. Rattenbury, T.W. Lumb & J. Maillon, Paris 1960, per a Heliodor.

S'han inclòs dos apartats de llengua a més dels aticismes i koinismes: els jonismes i els elements de la llengua literària. Juntament amb la importància intrínseca que atresoren, aquests dos aspectes ajuden a entendre millor l'estil i la tendència d'Heliodor. El nostre autor segueix una tradició literària de la qual no pot defugir i es fa necessari esmentar certs trets que tenen relació amb l'estudi lingüístic que proposem. Finalment, apareix un dialecte vertical, el sociolecte de les dones, que, encara que no posseeix tant de volum als llibres I-III del que desitjaríem per tal de configurar un estudi més complet, pot perfilar mínimament unes característiques molt definidores i eloqüents.

Amb la nostra contribució, pretenem enriquir els estudis filològics d'autors que no han merescut tant d'interés com deuriem, potser eclipsats per d'altres en els quals s'ha focalitzat major atenció, potser considerats com a pertanyents a "gèneres menors". Valen ben bé la pena, ja que pertanyen al final de l'antiguitat i ens ajuden a comprendre millor l'evolució de la llengua grega, a més del ric llegat que han acumulat amb la seua perspectiva més o menys llunyana de l'època clàssica. Afortunadament, però, s'està estudiant molt i molt bé la novel·la grega els últims anys i el panorama està canviant considerablement. El present treball vol mantenir la continuïtat encetada per Salvador Santafé amb la seua Tesi Doctoral *Aproximación lingüística a la obra de Aquiles Tacio*, Universitat de València 2005, que ens ha permès avaluar la profunditat d'innovació d'Heliodor tant a l'aticisme com pel que fa a la κοινή, i també establir un precedent per a un futur estudi dels llibres restants de les *Etiòpiques*.

De moment, esperem que aporte informació útil i siga d'interés per als estudiosos de filologia clàssica. És el nostre objectiu. Amb aquesta il·lusió presentem les pàgines següents.

I. INTRODUCCIÓ

1. La novel·la com a gènere

L'estudi de la llengua d'un autor de novel·la no es pot destriar de la problemàtica mateixa que afecta l'origen i desenvolupament del gènere, considerat el més tardà dels de la literatura grega antiga, i durant molt anys blasmat amb l'estigma que es tractaria d'una creació pensada per a un públic d'escassa exigència, atent només a satisfer el desig de trobar entreteniment. Però abans d'exposar la qüestió de l'origen del gènere, hem de dedicar la nostra atenció al terme mateix que el designa, i que no és un d'unívoc, com tot seguit vorem.

El terme *novel·la*, que prové de l'italià *novella*, es distingeix de *novel·la curta* en presentar aquesta última una estructura més simple, precisa, clara i tancada; tindre un ritme més ràpid, sense digressions; atorgar més importància a la trama que als personatges i trobar-se a mig camí entre el conte i la novel·la ¹. Formalment, la distinció entre ambdós conceptes és diferent en altres llengües: *roman* i *nouvelle*, en francès; *romanzo* i *novella*, en italià; *Roman* i *Novelle*, en alemany; *μυθιστόρημα* i *vouβέλα*, en grec modern, i *roman* i *pavest*, en rus, respectivament *роман* i *повесть*. Per altra banda, com en el nostre cas, castellà i anglés tenen les formes *novela* i *novela breve*, *novel* i *short story* ².

Feta aquesta diferenciació de terminologia per tal d'evitar confusions, hom pot dir que la característica determinant del gènere no és la de narrar de manera extensa un contingut dominat per la ficció. Ben al contrari, a la literatura grega, i molt abans de l'aparició de la novel·la, la ficció es registra a un bon nombre de gèneres, ja des de l'èpica. Així, s'ha apreciat l'important component fictiu de l'*Odissea* ³. Entre l'èpica i la lírica coral, a l'obra d'Estesícor López Eire ha apuntat amb claredat com és,

¹ C. García Gual, *Los orígenes de la novela*, Madrid 1988, pàg. 24.

² Vegeu al respecte E.R. Curtius, *European Literature and the Late Middle Ages* (= *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter*, Berna 1948), Princeton UP 1952, pàg. 32.

³ Uvo Hölscher, *Die Odyssee: Ein Epos zwischen Marchen und Roman*, München 1988; Antonios Rengakos, "Spannungsstrategien in den homerischen Epen", in J.N. Kazazis & A. Rengakos (edd.), *Euphrosyne. Studies in Ancient Epic and its Legacy in Honor of Dimitris N. Maronitis*, Stuttgart 1999, pp. 308-338; N.J. Lowe, *The Classical Plot and the Invention of Western Narrative*, Cambridge 2000.

encara a l'època arcaica, la conjunció de ficció i exotisme el que renova els vells continguts del mite i de l'èpica ⁴. Posteriorment, i ja en prosa, apareix a la *Història* d'Heròdot (farcida, per cert, de *nouvelles*) ⁵, a les *Tetralogies* d'Antifont, a l'*Encomi d'Hèlena* i a la *Defensa de Palamedes* de Gòrgias, als *Diàlegs* de Plató i a la *Ciropèdia* de Xenofont. Les biografies d'aquest últim autor, unides ja a l'encomi retòric, esdevindran, al segle IV a. C., la base d'ulteriors biografies novel·lesques i legendàries, de les quals sorgiran les primeres novel·les ⁶. Aquest element novel·lesc i l'encomi retòric, juntament amb material folklòric, aniran conformant, tots ells indissolublement units, el nostre gènere d'estudi.

Quant als orígens de la novel·la grega antiga, Erwin Rohde ⁷, cap a finals del segle XIX, va interpretar aquesta gènesi com una conseqüència de la fusió dels relats de viatges amb l'elegia eròtica alexandrina i els discursos de casos legals ficticis (λόγοι δίκανικοί o *controversiae*), en el context de la Segona Sofística. La seua visió, massa historicista, va oblidar els elements que desenvolupen la novel·la com a gènere i, fonamentalment, segons B. P. Reardon ⁸, la raó fonamental per la qual naix. Afegit a això, posteriors troballes papiràcies han demostrat que les datacions de l'erudit alemany eren excessivament altes i no totes pertanyents a l'època de la Segona Sofística, sinó anteriors.

Pocs anys després, E. Schwartz ⁹ aportà altres elements configuradors d'aquest origen, com va ser l'enorme proximitat entre la novel·la i la historiografia hel·lenística. A més, les primeres en aparèixer s'haurien basat en històries i llegendes,

⁴ A. López Eire, "Un poeta llamado Estesícoro: su encuadramiento cronológico", *EC* 18, 1974, 27-60, pàg. 39: *Por otra parte, la obra de Estesícoro está provista de todas las características que tipifican la agonía del género épico en las literaturas. El progresivo decaimiento del ideal heroico va dejando un vacío que tiende a ser llenado por lo romántico, lo novelesco, lo fantástico, y, en definitiva, por la esencia misma del cuento popular. Se produce un horror vacui que en parte se supera con esos elementos de la ficción y en parte, también, renunciando definitivamente a los ideales de antaño y sustituyendo los temas anacrónicos por otros que de manera más o menos velada guardan relación con el momento histórico de su tratamiento.*

⁵ Continua sent de referència obligada la monografia de W. Aly, *Volksmärchen, Sage und Novelle bei Herodot und seinen Zeitgenossen. Eine Untersuchung über die volkstümlichen Elemente der altgriechischen Prosaerzählung*, Göttingen 1921.

⁶ C. Ruiz Montero, *La novela griega*, Madrid 2006, pàg. 16; B. Zimmermann, "Roman und Enkomion - Xenophons 'Erziehung des Kyros'", *Würzburger Jahrbücher* 15, 1989, pp. 97-105.

⁷ E. Rohde, *Der griechische Roman und seine Vorläufer*, Leipzig 1876. Obra clàssica i monumental que va inaugurar els estudis contemporanis sobre la novel·la grega antiga.

⁸ B.P. Reardon, *Courants littéraires grecs des II^e et III^e siècles après J. C.*, Paris 1971, pp. 312-314.

⁹ E. Schwartz, *Fünf Vorträge über den griechischen Roman*, Berlin 1943 (Berlin 1896).

de manera que la popularització del gènere de la biografia a l'època postclàssica ¹⁰ hauria estat paral·lela a la literaturització de grans personatges sota la forma dels herois novel·lítics.

B. Lavagnini ¹¹ inclou un altre ingredient que Schwartz ignorà: l'erotisme. L'element eròtic procediria de llegendes locals escrites per historiògrafs també locals, i la seua simplicitat en la forma implica l'escriptura en prosa. El gènere novel·líctic hauria tingut la concurrència de l'elegia eròtica, centrada en les escenes cabdals de cada llegenda.

Finalment, l'hongarés Karl Kerényi ¹² parla d'altres dos formants ineludibles: les influències orientals (tenint en compte el marc on se sol desenvolupar l'acció - especialment Egipte-) i el mite (prenent com a model l'egipci d'Osiris): la novel·la antiga és l'expressió literària d'aquesta construcció religiosa i naix pel desig d'escriure i de llegir. Kerényi, a diferència dels altres tres autors, no considera tan important trobar models literaris com contemplar la "naturalesa essencial" de la novel·la ¹³. Tots dos aspectes seran tractats a continuació.

Com a antecedents literaris de la novel·la tenim, en primer lloc, Homer. La seua influència (i la de l'èpica en general) es deixa notar constantment ¹⁴ i, en el cas concret d'Heliodor, l'*Odissea* de forma més evident, com es vorà més endavant. Després, l'elegia eròtica, els relats de viatges, la historiografia hel·lenística i les llegendes locals tindran la seua importància en la configuració del nou gènere. Consuelo Ruiz ¹⁵ apunta una sèrie de tradicions literàries per a completar aquest panorama:

¹⁰ A. Momigliano, *Lo sviluppo della biografia greca*, Torino 1974 (= *Génesis y desarrollo de la biografía en Grecia*, México 1986).

¹¹ B. Lavagnini, *Le origini del romanzo greco*, *Annali della Reale Scuola Normale di Pisa, class. filos. e filol.*, v. 28, 1922.

¹² Karl Kerényi, *Die griechisch-orientalische Romanliteratur in religionsgeschichtlicher Beleuchtung*, Darmstadt 1962 (Tübingen 1927).

¹³ B. P. Reardon, *op. cit.*, pp. 319-320.

¹⁴ Així, a Longus, *vid.* Maria Pia Pattoni, "I Pastoralia di Longo e la contaminazione dei generi: Alcune proposte interpretative", *Materiali e discussioni per l'analisi dei testi classici* 53, 2004, 83-123; *id.*, "Innamorarsi nella Lesbo di Longo: topoi romanzeschi, reminiscenze epiche e saffiche memorie", *Eikasmos* 31, 2004, 273-303.

¹⁵ C. Ruiz Montero, *op. cit.*, pp. 43-59.

1. Tradició utòpica: visible ja en els feacis de l'*Odissea*; en la comèdia d'Aristòfanes; en les construccions polítiques de Sòcrates, Plató, Antístenes i Diògenes de Sínope; en la *Ciropèdia* de Xenofont abans esmentada; en Evèmer i, fonamentalment, en Iambul (segle III a. C.).
2. Tradició historiogràfica: juntament amb la biogràfica, íntimament unides, tindran gran influència en la formació de la novel·la. Models són la *Ciropèdia* i l'*Anàbasi* de Xenofont, la versió hel·lenística de la *Vida d'Alexandre* i els fragments papiracis de Nino, aquests últims a mig camí entre un i altre gènere.
3. Tradició dramàtica ¹⁶: gran influx de la tragèdia d'Eurípides (s. V a. C.), especialment a *Medea*, *Ió*, *Ifigènia a Tàuride* i *Hèlena*, i de la Comèdia Nova (s. IV a. C.), arribant a considerar Menandre com a origen de la novel·la.
4. Tradició èpica: a més de la ja esmentada presència d'Homer (Caritó cita els seus hexàmetres i Heliodor fa servir a les *Etiòpiques* elements estructurals bàsics de l'*Odissea*), l'èpica hel·lenística, més propera cronològicament i estètica, presentarà com a principal antecedent les *Argonàutiques* d'Apol·loni de Rodes. La proximitat entre èpica i novel·la és tan gran que aquesta ha sigut designada com a "èpica tardana" o "epopeia de la decadència".
5. L'elegia alexandrina i les llegendes locals: de la primera hi ha la temàtica amorosa, tan freqüent a l'època hel·lenística, i les segones estan molt pròximes a la novel·les *curtes* o *nouvelles*, presents a Homer i molt abundants a Heròdot, d'àmbit, per tant, joni.

El marc on naix la novel·la és el de les ciutats del pròxim Orient hel·lenitzat, sotmés a l'Imperi i, encara que el gènere no té caràcter grec ni en el seu contingut ni en els seus autors, sí que és capaç de mostrar la universalitat d'expressió de la cultura grega, universalitat pròpia d'aquesta època. La novel·la, a més a més, és l'últim en la successió històrica dels grans gèneres literaris, per darrere de l'èpica, de la lírica, del drama, de la història i de la filosofia. Se sol considerar un producte tardà (s. I a. C. – s. IV d. C.) en una època de decadència. Això, no obstant, si la comparem amb els gèneres

¹⁶ Maria Pia Pattoni, "Tragedy and paratragedy in Longus' *Daphnis and Chloe*", *Crossroads in the ancient novel: Spaces, frontiers, intersections*, Lisboa 2008, 45-50; íd., "Riusi epico-tragici e distanziazione parodiche nei Pastoralia di Longo", in P. Mureddu & G. Nieddu (edd.), *Tragico e comico nel drama attico e oltre: intersezioni e sviluppi parateatrali*, Amsterdam 2010, 183-199.

i moment d'esplendor anteriors no resulta inferior a cap d'ells ni per la seua vàlua literària, ni per la difusió de les obres, ni -el que és més important- pel caire de gènere central dins el sistema literari contemporani.

No oblidem que, posteriorment, obrirà tot un ventall de models que imitaran, entre d'altres, els bizantins. I, front als gèneres anteriors, no tingué forma canònica ni mesura clàssica i la seua forma va ser oberta (aquestes característiques implicaran un màxim de possibilitats narratives, que siga menys limitat en la seua temàtica i en les seues convencions formals i, com a relat obert, que tinga una prosa amb molta més agilitat que la que posseïa l'antiga èpica en vers). S'oposa també als antics grans gèneres perquè expressa un sentiment vital molt diferent del clàssic, un πάθος de llunyania i distància, una preferència pel que siga meravellós i llunyà (especialment Egipte). Tant és així que es donà una absència de menció del gènere entre els contemporanis i entre els mateixos autors: πάθος έρωτικών, διηγήσεις, ιστορία έρωτος, τύχη (γραφήν) έρωτικήν, διήγημα, σύγγραμμα, θέατρον, μῦθος. No tingué, per tant, una denominació específica a l'Antiguitat ¹⁷.

Altres aspectes definidors de la novel·la són també la importància de la retòrica i de l'aticisme en la seua configuració, així com el context de la Segona Sofística (meitat del segle I fins el segle III d. J. C.), tots ells relacionats. La novel·la com a gènere anirà desenvolupant-se en aquest món hel·lenístic en el qual assoleixen un lloc destacat nous aspectes ideològics que reflecteixen la societat. Així, un component fonamental és l'amor, però sempre un amor idealitzat, cast i fidel, propi de les classes altes, dels πεπαιδευμένοι. La religiositat i el misticisme també apareixen en escena: als primers segles de l'Imperi triomfaren les religions místiques basades en la mort i en la resurrecció d'una divinitat. El nexa entre religió i novel·la és constant, i més quan els herois hi demostren una enorme fe en les divinitats.

¹⁷ C. Ruiz Montero, "La novela griega: panorama general", in D. Estefanía *et al.* (edd.), *Géneros grecolatinos en prosa*, Santiago de Compostela 2005, 313-342, pàg. 318: *Así pues, πάθος, διήγημα, υπόθεσις, δράμα, ιστορία, μῦθος, τύχη, γραφή, son los términos utilizados por los novelistas para referirse a su intriga. E igualmente se observa divergencia a la hora de darles título, pues si Caritón prefirió Calíroo, otros vinculan sus novelas a la historiografía local, con denominaciones como Efesiacas, Babilónicas, o Etiópicas. Los datos expuestos explican, pues, en parte, la ausencia de mención del género entre sus contemporáneos. Por otra parte, la poliédrica forma del mismo, su poikilia, posibilita sus variadas designaciones, a la vez que indica que la retórica no tenía nada claro, es decir, no existía un planteamiento teórico sobre el mismo.*

Encara que a les novel·les trobem personatges i sentiments corrents, aquestes són models dels valors dels πεπαιδευμένοι. A l'amor cast s'han d'afegir conceptes com σοφρωσύνη, παιδεία i φιλανθρωπία, factors ideològics fonamentals. També ho és que la novel·la ja no s'ocupe de la πόλις: centrarà el seu interès en el destí de l'individu, en l'ésser humà, i el seu gran tema serà l'individualisme, producte, en suma, del context i de les noves inquietuds tant dels autors com del públic, ambdós alexandrins ¹⁸.

Seguint Consuelo Ruiz ¹⁹ exposem a continuació els tipus de novel·la i les obres i fragments més importants:

1. La novel·la d'amor
 - 1.1.Fragments de *Nino* (papirs de la 1a meitat del s. I d. C.)
 - 1.2.Fragments de *Metíoco i Partènope* (papirs del s. II d. C.)
 - 1.3.Fragments de *Sesoncosis* (papirs del s. III d. C.)
 - 1.4.*Calíroo* de Caritó d' Afrodísies (ca. 100 d. C.)
 - 1.5.*Efesíaques* de Xenofont d'Efes (ca. 120-150 d. C.)
 - 1.6.*Relats pastorils* de Longus (2a meitat s. II d. C.)
 - 1.7.*Leucipa i Clitofont* d'Aquil·les Taci (2a meitat s. II d. C.)
 - 1.8.*Babiloníaques* de Iàmblic (165-180 d. C.)
 - 1.9.*Etiòpiques* d'Heliodor (s. III/IV d. C.)
2. La novel·la còmico-paròdica
 - 2.1.Fragment de *Iolau* (paper de principis del s. II d. C.)
 - 2.2.Fragments de *Fenecíaques* de Lolià (papirs de la 2a meitat del s. II d. C.)
 - 2.3.Les novel·les de l'*Ase*
 - 2.3.1. Les *Metamorfosis* de Luci de Patras (Foci, cod. 129)
 - 2.3.2. *Luci o l'Ase* (s. II d. C.)
3. La novel·la epistolar
 - 3.1.*Cartes dels Set Savis* (paper del s. I a. C.)
 - 3.2.*Cartes de Plató* (s. III a. C.?)
 - 3.3.*Cartes d'Anacarsis*
 - 3.4.*Cartes de Crates*

¹⁸ B.P. Reardon, *op. cit.*, pp. 323-324.

¹⁹ Ruiz Montero, *op. cit.*; íd., "La novela griega. Panorama general", in *Cuadernos de literatura griega y latina V. Géneros grecolatinos en prosa*, Alcalá de Henares 2005.

- 3.5. *Cartes de Diògenes*
- 3.6. *Cartes d'Heràclit*
- 3.7. *Cartes de Sòcrates* (200 d. C.)
- 3.8. *Cartes d'Hipòcrates* (s. I a. C.?)
- 3.9. *Cartes d'Eurípides* (s. I-II d. C.)
- 3.10. *Cartes d'Esquines* (s. II d. C.)
- 3.11. *Cartes de Fàlaris* (s. IV d. C. i s. I a./d. C.)
- 3.12. *Cartes de Temístocles* (posteriors al s. I-II d. C.)
- 3.13. *Cartes de Quió d'Heraclea* (s. I d. C.)
- 4. La novel·la biogràfica
 - 4.1. *Vida d'Alexandre de Macedònia*
 - 4.2. *Vida d'Isop*
 - 4.3. *Vida del filòsof Segon*
- 5. La novel·la entre utopia i ciència ficció
 - 5.1. *Relats increïbles de més enllà de Tule* d'Antoni Diògenes (s. II d. C.)
 - 5.2. *Relats verídics de Llucià* (s. II d. C.)

2. La llengua de la novel·la

L'inici del present treball d'investigació exposa algunes qüestions metodològiques d'importància sobre la qüestió de llengua de la novel·la, que és en definitiva l'objectiu últim dels estudis en què s'insereix la nostra contribució.

Els estudis sobre la llengua de la novel·la no compten a data d'avui amb una monografia omnicomprensiva, que done compte de les característiques fonamentals del gènere. Disposem tan sols d'alguna contribució menor a manera de temptativa, sense continuïtat fins ara ²⁰. Abunden relativament, en canvi, les monografies dedicades als autors, algunes certament de publicació no massa recent ²¹. Se n'ha de destacar que es tracta d'estudis sobre els autors de la novel·la menys extensa i menys elaborada, a diferència de la que a la fase més tardana compondran Aquil·les Taci i Heliodor. A la Universitat de València destaca la monografia del professor Salvador Santafé Soler sobre la llengua d'Aquil·les Taci ²². Amb la manca d'un treball de conjunt, per a la comprensió de la llengua de la novel·la correm el risc de caure en interpretacions aïllades, reduïdes a l'anàlisi de cadascuna de les obres conservades, i, per tant, a la llengua dels respectius autors. Per consegüent, des del punt de vista metodològic seria important no oblidar aquesta dimensió de gènere, i comparar en tot moment les dades derivades de l'anàlisi de les *Etiòpiques* amb les que tenim de la resta de novel·listes, com anirem fent al capítol III.

Un segon problema rau en la manca d'un corpus més ampli per a cadascun dels autors: de Caritó, Xenofont, Longus, Aquil·les Taci i Heliodor se'ns ha transmés tan sols la novel·la respectiva, un cas singular al conjunt de la literatura grega i que condiona molt la nostra perspectiva sobre el gènere. Tanmateix, els crítics de l'antiguitat ja s'enfrontaven a aquesta situació, de manera que no podien llegir altres

²⁰ G. Zanetto, "La lingua dei romanzieri greci", *GIF* 42, 1990, pp. 233-242.

²¹ Per a Caritó: A.D. Papanikolaou, *Zur Sprache Charitons*, Köln 1963; *Chariton-Studien. Untersuchungen zur Sprache und Chronologie der griechischen Romane*, Göttingen 1973; C. Hernández Lara, *Estudios sobre el aticismo de Caritón de Afrodísias*, Amsterdam 1994; per a Xenofont d'Efes: E. Mann, *Über den Sprachgebrauch des Xenophon Ephesius*, Kaiserlautern 1896; per a Longus: G. Valley, *Über den Sprachgebrauch des Longus*, Uppsala 1926; per a Aquil·les Taci: G. Sexauer, *Sprachgebrauch des Romanschriftstellers Achilles Tatius*, Karlsruhe 1899.

²² S. Santafé Soler, *Aproximación lingüística a la obra de Aquiles Tacio*, València 2005.

obres de cada autor. No és possible, doncs, la confrontació de la llengua de cada novel·la amb la d'altres del mateix autor o, almenys, amb obres d'altres gèneres ²³.

Per la cronologia de les obres conservades senceres ²⁴, la novel·la grega s'insereix dins la creació literària de l'època imperial. D'una banda, doncs, dins la tradició literària s'escau de considerar-la dins el sistema dels gèneres de la prosa d'aquesta època; d'una altra, dins l'evolució de la història de la llengua, cal relacionar-la amb el grec parlat, la κοινή. Ara bé, pel que fa al primer eix esmentat, el de la tradició literària, la llengua de la novel·la grega presenta unes característiques que la distingeixen de la dels altres gèneres de la literatura imperial. A la historiografia i a l'oratorica, i en menor mesura a l'assaig científic, es dona una forta influència de la retòrica i amb ella dels grans prosistes del període clàssic -Tucídides, Heròdot, Xenofont, Demòstenes-. A la novel·la aquesta influència comparteix el predomini amb un altre tipus de model literari, el dels gèneres dramàtics, tant la tragèdia com la comèdia, i en menor mesura el d'Homer, molt més difuminat i en bona mesura reduït a l'àmbit de les *uoces epicae* ²⁵.

En paral·lel a la tradició literària, hem esmentat l'eix de la història de la llengua. En aquest punt cal situar cadascuna de les obres conservades al seu lloc exacte, d'acord amb la cronologia relativa que els hi podem assignar segons els estudis més recents. No hem d'oblidar que quan parlem d'època imperial ens estem referint a un període cronològic molt ampli, que s'estén des de la conquesta romana, l'any 146 a. C., fins als inicis de l'època bizantina, que alguns situen cap a l'any 610, amb l'entronització de l'emperador Heracli, que consagra el grec com a única llengua oficial de l'imperi, però que, com a mínim, perdura fins a l'any 525, amb l'arribada al

²³ Sobre l'atribució d'altres textos a Heliodor, vegeu més avall l'apartat corresponent (se li atribueix la composició d'un poema de 269 versos en trímetres iàmbics, d'inspiració cristiana, titulat *περὶ τῆς τῶν φιλοσόφων μυστικῆς*, que sol datar-se a l'època de l'emperador Teodosi, que regnà entre el 379 i el 395). E. Rohde, *Der Griechische Roman und seine Vorläufer*, Leipzig 1914³, pàg. 472, n. 2, rebutja la identificació dels dos autors a causa de la diferència de les respectives llengües literàries. El poema pogué contribuir, però, a crear la imatge d'un Heliodor cristià.

²⁴ Per a la datació de les novel·les conservades *vid.* T. Sinko, "De ordine quo erotici scriptores Graeci sibi successisse uideantur", *Eos* 41, 1940-1946, 23-45; A. Colonna, "La cronologia dei romanzi greci. Le *Etiopiche* di Eliodoro", *Il mondo classico* 18, 1951, 143-159; R. Keydell, "Zur Datierung der *Aithiopika* Heliodors von Èmesa", in P. Wirth (ed.), *Polychronion. Festschrift für Franz Dölger*, Heidelberg 1966, pp. 343-350; E. Bowie, "Literary milieu", in T. Whitmarsh (ed.), *The Cambridge Companion to the Greek and Roman Novel*, Cambridge 2008, 17-38; C. Hernández Lara, "Caritón de Afrodísias: problemas de cronología", *Estudios sobre el aticismo de Caritón de Afrodísias*, Amsterdam 1994.

²⁵ L.R. Cresci, "Citazioni omeriche in Achille Tazio", *Sileno* 2, 1976, 121-126.

poder de Justinià i la fundació de l'hegemonia bizantina. Serien, doncs, un mínim de set-cents anys, període que necessàriament demana per a qualsevol classe d'estudi - històric, literari, artístic, econòmic, etc.- una estratificació interna més acurada.

Com a conseqüència de la convergència de totes dues línies d'estudis, sembla dibuixar-se un corrent d'interpretació de la llengua de la novel·la que explicaria les seues característiques d'acord amb l'evolució següent: els inicis del gènere presentarien un cert equilibri entre la imitació dels models de la prosa clàssica i el reflex del grec contemporani, d'acord amb un doble patró lingüístic que es troba, per exemple, a l'obra de Caritó ²⁶, i que ha dut els crítics a denunciar l'aticització operada a les edicions més antigues de Xenofont, les de Passow i Hercher ²⁷; en canvi, els autors posteriors, des de Longus, haurien primat una atenció creixent als usos aticistes, fins a marginalitzar quasi del tot els elements propis de la llengua parlada. En aquesta línia, Papanikolaou fixa la llengua de Caritó sota el domini de la llengua parlada ²⁸, Hägg insisteix també en el caire senzill, desproveït de retoricismes i aticismes, d'aquesta primera prosa novel·lesca ²⁹, Ruiz Montero relaciona la composició de l'obra amb un estil oral ³⁰ i Padilla insisteix sobre la nombrosa presència de trets de la κοινή no literària ³¹. Per a Xenofont, la monografia de Mann sobre aquest autor fixa un nivell de llengua molt proper al de la mateixa κοινή no literària: hi destaquen la substitució del mode optatiu pel subjuntiu ³², la del nombre dual pel plural ³³, i la del pronom reflexiu de primera i segona persones pel de tercera ³⁴, i l'ús del datiu per a l'expressió de la

²⁶ G. Schmeling, *Chariton*, New York 1974; C. Ruiz Montero, "Aspects of the Vocabulary of Chariton of Aphrodisias", *CQ* 41, 1991, 484-490; D.M. Schenkeveld, "The lexicon of the narrator and his characters: some aspects of syntax and choice of words in Chariton's *Chaereas and Callirhoe*", *Groningen Colloquia on the Novel* 5, 1993, 17-30.

²⁷ F. Passow, *Corpus Scriptorum Eroticorum Graecorum II. Xenophon Ephesius*, Leipzig 1833; R. Hercher, *Erotici Scriptores Graeci. Tomus prior Parthenium, Achillem Tatium, Iamblichum, Antonium Diogenem, Longum, Xenophontem continens*, Leipzig 1858; cf. G. Dalmeyda, *Xénophon d'Éphèse. Les Éphésiaques*, Paris 1926, pp. XXXVI-XXXIX.

²⁸ A.D. Papanikolaou, *Chariton-Studien*, pp. 161-163.

²⁹ T. Hägg, *Narrative Technique in Ancient Romances. Studies of Chariton, Xenophon Ephesius, and Achilles Tatius*, Uppsala 1971, pàg. 15 i n. 1.

³⁰ C. Ruiz Montero, "Una interpretació del 'estilo καί' de Jenofonte de Éfeso", *Emerita* 50, 2, 1982, 305-323.

³¹ C. Padilla Baena, "Sobre la lengua de Caritón", *Actas del VIII CEEC I*, Madrid 1994, 219-224.

³² X.E., II 3, 7 εἰ μὴ τύχη.

³³ X.E., I 2, 6, on la descripció dels ulls d'Antea en diu que són ὀφθαλμοὶ γοργοί, φαιδροὶ μὲν ὡς κόρης, φοβεροὶ δὲ ὡς σώφρωνος.

³⁴ X.E., III 2, 15 (discurs directe, com és lògic en tractar-se de la sintaxi dels pronoms personals).

durada ³⁵; quant als usos aticistes, Mann els atribueix a l'epitomador de l'obra, i no a l'original de Xenofont. Més matisada és l'opinió de Gärtner, segons el qual sí que trobem aticismes propis de l'autor, però que es deurién a la seua imitació directa dels autors clàssics i no a les teories dels crítics literaris ³⁶. En canvi, Longus, Aquil·les Taci i Heliodor destacarien per una creixent intensificació de l'aticisme, en consonància amb una evolució del gènere.

La realitat, però, apunta cap a una tensió entre aticisme i κοινή més profunda del que alguns estudis indiquen: la dolcíssima prosa de Longus, que sembla el producte d'una literatura de saló, conté nombrosíssims usos de κοινή, especialment en la sintaxi i el lèxic ³⁷. I els autors més proclius a una intensa retorització de la lexi de les seues novel·les, Aquil·les Taci i Heliodor, tampoc no haurien sigut immunes a la influència de la κοινή no literària. Precisament és aquesta creixent influència de la κοινή el que va originar, com a contraposició, l'adopció d'una estratègia de profilaxi lingüística i estètica consistent en la imitació sistemàtica de les formes considerades pròpies de l'àtic clàssic.

Per consegüent, el panorama que es dibuixa planteja l'exigència de considerar la influència de la κοινή al llarg de tot el període de creació del gènere, mentre que la influència de l'aticisme s'hauria intensificat amb el pas del temps.

³⁵ X.E., III 7, 2 (discurs directe).

³⁶ H. Gärtner, "Xenophon von Ephesos", *RE IX A2*, 1977, pp. 2055-2089, coll. 2070-2072.

³⁷ A. Kanaris, "Elementos de la koiné en la novela de Longo", in V. Bécares Botas, M.P. Fernández Álvarez & E. Fernández Vallina (edd.), *Kalon theama. Estudios de filología clásica e indoeuropeo dedicados a F. Romero Cruz*, Salamanca 1999, 87-92, cf. pàg. 92: *De todo lo anterior se deduce que no podemos hacer una separación tajante entre aticismo y koiné. No cabe duda de que el autor quiere ser aticista y tampoco manifiesta una originalidad a este respecto. Sin embargo, con una lectura atenta del texto se demuestra que Longo no es tan aticista como en principio esperábamos. El escritor aticista se encuentra en un ambiente en que la lengua hablada está en continua evolución mientras que la escritura se mantiene fija. Esta diglosia que se produce dentro del griego durante la época Imperial nunca fue definitiva en el sentido de que la koiné y el aticismo discurrieron de forma paralela sin interferencias.*

3. Obres tardanes de la novel·la (Aquil·les Taci i Heliodor)

Encara que es considera que la novel·la grega forma un *corpus* homogeni, no és, però, uniforme. A un primer grup pertanyen les obres més antigues, que es defineixen com a més "populars", mentre que el segon està representat per les d'Aquil·les Taci i Heliodor, amb una estructura més complexa i una marcada influència de la Segona Sofística. *Leucipa i Clitofont* i les *Etiòpiques* constitueixen la culminació del gènere: a més de ser les obres més tardanes, presenten un conjunt de característiques que les discriminen front a la resta de la producció novel·lística grega anterior. Això no vol dir que no s'aprecien distincions entre ambdós autors. El primer escriu de forma més heterogènia i lúdica, inclús paròdica ³⁸. Rohde justificava el seu caràcter tardà per ser imitador d'Heliodor, i per presentar un major component retòric junt a una menor presència de sentiment religiós ³⁹. El segon novel·lista en dóna una reinterpretació neoplatònica associada a una estructura narrativa, amb un fort component de suspens: d'aquesta manera es desmarca de la denominació "gènere menor" i així s'entén la seua enorme divulgació i influència posteriors.

Les novel·les d'Aquil·les Taci i Heliodor s'han distingit per un aparentment inexplicable gust envers els discursos i passatges descriptius de molts tipus. Aquests últims han sigut considerats per certs crítics com a parts innecessàries en la composició narrativa ⁴⁰. El paper de les descripcions, però, pot ser diferent si s'observa des d'un altre punt de vista i es té en compte la seua importància en el conjunt de la novel·la i en la seua relació amb el lector. Els últims anys alguns estudiosos han demostrat que les parts descriptives han estat totalment malenteses ⁴¹.

Primerament n'hi ha que tindre en consideració que aquest gènere en prosa es va consolidar a la Segona Sofística, en època imperial: moment en què tenim

³⁸ D.B. Durham, "Parody in Achille Tatius", *Classical Philology* 33, 1938, 1-19.

³⁹ E. Rohde, *Der griechische Roman und seine Vorläufer*, Leipzig, 1876, 498-517. Considera Aquil·les Taci com a últim autor cronològicament, a l'igual que Durham. Descobriments papiraris posteriors, com ja s'ha apuntat, han desmentit aquesta tesi.

⁴⁰ Alguns d'ells: S.L. Wolff, *Greek Romances in Elizabethan Prose Fiction*, New York 1912, pp. 167 i 168; F.A. Todd, *Some Ancient Novels*, Oxford 1940, pàg. 22; M. Hadas, vore Longus, Xenofont, Dió Crisòstom, en *Texts and Translations*, 1964, VI; M.C. Mittelstadt, "Longus: *Daphnis and Chloe* and Roman Narrative Painting", *Latomus* 26, 1967, pàg. 753; B.E. Perry, *The Ancient Romances*, Berkeley and Los Angeles 1967, pàg. 119; P. Grimal, vore Aquil·les Taci en *Texts and Translations*, 1958, pàg. 873; B.P. Reardon, "The Greek Novel", *Phoenix* 23, 1969, pàg. 308.

⁴¹ S. Bartsch, *Decoding the Ancient Novel*, Princeton 1989.

datades la major part de les novel·les que ens han arribat. Si s'ha de subratllar una característica d'aquest moviment, sense dubte la fonamental, és el gust per la retòrica. La descripció com a tècnica retòrica és un element imprescindible en les Προγυμνάσματα o manuals d'exercicis retòrics i de composició. Així, els lectors de la Segona Sofística precisament esperaven trobar-se amb els codis i convencions propis d'aquesta educació i tant Aquil·les Taci com Heliodor, a diferència dels altres novel·listes, els ofereixen no només acurades i detallades ἐκφράσεις sinó també la possibilitat d'interpretar-les i d'interactuar amb el seu sentit, amb la qual cosa aquests lectors esdevenen també observadors actius, espectadors capaços de crear-se un horitzó d'expectatives que es vorà o no es vorà defraudat, i amb això juguen de forma magistral els nostres dos autors ⁴². Podem distingir diferents tipus de descripcions: pictòriques, de somnis i oracles, d'espectacles, paradoxogràfiques i filosòfiques i d'objectes.

Leucipa i Clitofont comença amb un passatge descriptiu, típic recurs en la Segona Sofística: les pintures són vehicles de l'al·legoria i, d'aquesta manera, presenten i anticipen el que seguirà. També les *Etiòpiques* en comencen així, amb una descripció inicial. La diferència entre ambdues rau en la vivacitat i animació d'Heliodor front als elements més estàtics d'Aquil·les Taci ⁴³. Els autors estableixen un joc per a què el lector especule i complete els buits de la manca d'informació que es donen en les descripcions.

A la Segona Sofística, la descripció d'un somni, a l'igual que la descripció d'una escena, pronostica el futur, és programàtica. Així, el resultat de la interpretació de somnis i d'oracles canviarà o serà d'efectes més decisius per al desenvolupament de l'acció. Ara bé, aquest resultat no sempre s'acompleix: en ocasions, la informació es pot malinterpretar, la qual cosa canvia la trama de l'acció i estableix un joc d'endevinació per part del lector, cada vegada més reduït segons s'aproxima el

⁴² S. Bartsch, *op. cit.*, pp. 36-39.

⁴³ C. Ruiz Montero, *La novela griega*, Madrid 2006, pàg. 146: *Nos hallamos ante una descripción pormenorizada, como la pintura de Europa de Aquiles Tacio, pero escrita ahora en períodos más largos, compuestos por abundantes participios, en los que la rima final es frecuente. La descripción resulta barroca, recargada. El lector se identifica con esos piratas que van pasando sus ojos por todo lo que ven, como una cámara, hasta llegar a los dos jóvenes. No nos enteramos de lo que en realidad ha ocurrido hasta mucho después. Los bandidos se preguntarán si la joven es una diosa o una sacerdotisa: el lector avezado al género ya se imagina que se trata de los protagonistas, pero el comienzo de la obra es realmente original, y único en el género.*

desenllaç. Així ho llegim a *Leucipa i Clitofont*, IV 1, 4-7, i a les *Etiòpiques*, IV 14, 2; V 22, 1-3; VIII 11, 3, per exemple.

Existeixen també descripcions d'espectacles en ambdues obres (teatre, pantomima i circ), descripcions ja esmentades en els *Προγυμνάσματα*. A Heliodor apareixen festivals, processons i carreres, mentres que a *Leucipa i Clitofont* són destacables els passatges VIII 13, 1 i VIII 14, 3, proves de castedat de Leucipa i de Melita, respectivament. La funció que acompleixen en les *Etiòpiques* converteix els lectors en espectadors, tal i com queda definit pels autors de les *Προγυμνάσματα*. És el mateix cas que hem vist al principi de la novel·la, en què la descripció és contemplada mitjançant els ulls de personatges, en absència d'un autor omniscient. També les descripcions d'espectacles en Heliodor posseeixen, com obres en escena, més animació, moviment i vivacitat que les d'Aquil·les Taci, més estàtiques. Prova d'elements teatrals en les *Etiòpiques* és l'ús que emprà del vocabulari (δρᾶμα, θέατρον, σκηνή, τραγωδός, ἐπιτραγωδέω, κωμωδία, σκηνογραφέω, σκηνοποιία, μηχανή) ⁴⁴ i l'existència de dos episodis, l'enfrontament entre Tíamis i Petosiris per a esdevindre sacerdots i el festival dels etiòps, ambdós presentats com si es tractara d'un espectacle teatral i no exempts d'ἀναγνώρισις. Aquil·les Taci tracta els seus personatges com a subjectes d'un exercici retòric de crítica artística, cas típic de la Segona Sofística. Dóna més importància a l'element emocional d'allò descrit que a l'espectador. El seu objectiu o fi específic és dotar a la seua prosa d'una major retòrica.

A més, n'hi ha altres passatges descriptius en aquestes dues obres de tipus geogràfic i etnogràfic: són digressions paradoxogràfiques o filosòfiques. La descripció d'objectes pot tindre la funció d'avançar esdeveniments en l'acció de la novel·la com, per exemple, la del vestit de Teàgenes amb escenes de la batalla entre Lapites i Centaures (III 3, 5), que ens anuncia la posterior lluita del protagonista a cavall amb un bou (X 29, 1). En ambdues escenes n'hi ha boda.

La descripció d'obres d'art o d'altres objectes o elements motiven els personatges a actuar o bé avancen l'acció. Exemples en són la representació de la

⁴⁴ Encara que aquests termes s'hi troben en tota l'obra, apareixen molt més concentrats en les descripcions d'espectacles. Per a la utilització que en fa Heliodor, cf. J.W.H. Walden, "Stage-terms in Heliodorus's *Aethiopica*", *Harvard Studies in Classical Philology* 5, 1894, 1-43.

girafa o l'anell de Cariclea (V 13, 3-14, 4) ⁴⁵, que provoquen un desenvolupament de l'acció o les d'Europa, Andròmeda o Filomela, amb una funció eròtica. Les descripcions geogràfiques o etnogràfiques, a l'igual que en Heròdot o en Estrabó, acompleixen un efecte realista, més acusat en Heliodor (IX 22, 3, Nilòmetre) que en Aquil·les Taci (III 13, 3) ⁴⁶.

Les descripcions, en definitiva, són les claus d'aquestes dues obres. Amb més o menys intensitat, quasi totes elles són rellevants en el text. A banda de la impressió de versemblança que proporcionen, en la Segona Sofística aporten un significat al lector que és necessari saber interpretar.

Una altra característica fonamental de *Leucipa i Clitofont* i les *Etiòpiques* és la intertextualitat, com a conseqüència de la unió d'elements d'altres gèneres (èpica, tragèdia, comèdia –especialment la Nova-, historiografia, oratòria...). L'ampliació del món conegut arran les conquestes d'Alexandre el Gran fou decisiva per a l'expansió de les ciències i dels sabers (sobretot antropològics i etnogràfics), que ja s'aprecia a l'època hel·lenística i queda perfectament reflectit en la novel·la, especialment en la segona fase que hem al·ludit ⁴⁷. Tant Aquil·les Taci com Heliodor uneixen la intertextualitat a aquest gust enciclopèdic en el context de la Segona Sofística, obtenint com a resultat la màxima expressió d'un gènere, el més modern de tots, que mostrarà l'enorme bagatge literari i cultural que posseïen aquests dos autors. Seguidament ens centrarem en la figura d'Heliodor.

⁴⁵ J.J. Pomer, "Les metamorfosis de Teàgenes i Cariclea i el bestiar de les *Etiòpiques*", in A. Narro & J.J. Pomer (edd.), *Bestiaris i metamorfosis a les literatures clàssiques i la seua recepció*, Amsterdam 2015, en premsa.

⁴⁶ S. Santafé, "Lo sobrenatural como tópic literario en la obra de Aquiles Tacio", in C. Padilla & J. Redondo (edd.), *El sobrenatural a les literatures mediterrànies des de l'època clàssica fins a les societats actuals*, Amsterdam 2012, 307-328.

⁴⁷ M. Fusillo, *Naissance du roman*, Paris 1991, pp. 67 ss.

4. Heliodor

Tenim informació autobiogràfica de l'autor de les *Etiòpiques* al final de la novel·la (X 41, 1):

ἀνὴρ Φοῖνιξ Ἐμισσηνός, τῶν ἀφ' Ἡλίου γένος, Θεοδοσίου παῖς Ἡλιόδωρος

Èmesa (actual Homs) formava part de la província romana Fenícia Libanèsia, i esdevingué la seua capital el 194. Elagàbal o Heliogàbal, també d'Èmesa, emperador de 218 a 222, portà el culte solar d'aquesta ciutat a Roma el 218. Sembla que Heliodor va rebre una forta influència del culte solar pel que ens conta de la seua família (τῶν ἀφ' Ἡλίου γένος) i pel que llegim a la seua novel·la. Quant al seu nom, Rattenbury & Lumb no el consideren motivat pel déu Hèlios ⁴⁸, mentre que Rohde i Morgan estableixen la connexió ⁴⁹.

La notícia més temprana del nostre autor i de la nostra novel·la la proporciona Sòcrates, historiador de l'Església:

ἀλλὰ τοῦ μὲν ἐν Θεσσαλία ἔθους ἀρχηγός Ἡλιόδωρος Τρίκκης τῆς ἐκεῖ γενόμενος, οὗ λέγεται πονήματα ἐρωτικά βιβλία, ἃ νέος ὢν ἔταξε καὶ Αἰθιοπικὰ προσηγόρευσε ⁵⁰.

Sòcrates escrigué a la primera meitat del segle V sobre fets entre els anys 306 i 439. És possible que aquesta informació haja influenciat les referències posteriors.

Foci, al segle IX, acaba el resum de les *Etiòpiques* i escriu (*Bibliotheca*, cod. 73 *sub fine*):

ταῦτα δὲ συνέγραψε Φοῖνιξ ἀνὴρ Ἐμισσηνός Θεοδοσίου παῖς Ἡλιόδωρος ἐν οἷς καὶ τὸ τέλος. τοῦτον δὲ καὶ ἐπισκοπικοῦ τυχεῖν ἀξιώτατος ὕστερόν φασιν ⁵¹.

⁴⁸ J. Maillon, "Introduction", in R.M. Rattenbury, T.W. Lumb & J. Maillon, *Héliodore. Les Éthiopiennes (Théagène et Chariclée)*, Paris 1960, VII-CI, pp. XI i XII.

⁴⁹ E. Rohde, *op. cit.*, pàg. 473; J.R. Morgan, "Heliodoros", in G. Schmeling (ed.), *The novel in the ancient world*, Leiden 2003, 417-456, pàg. 417.

⁵⁰ Sòcrates, *Història eclesiàstica*, V.22 (J.-P. Migne, *Patrologia Graeca* 67, col. 63).

Foci, que també coneix Heliodor com a bisbe, utilitza, a l'igual que Sòcrates, un verb de llengua, "diuen", potser per la incertesa de les informacions.

Encara que no tenim més notícies, ens és possible establir un *terminus ante quem* a partir de la figura de Sòcrates: Heliodor no pot ser posterior al segle IV. I el *terminus post quem* podria fixar-se després del 217, ja que Heliodor coneixia l'obra de Filòstrat *Vida d'Apoloni de Tiana*, que aparegué eixe any ⁵². Rohde, per a establir la seua datació, en primer lloc va tindre en compte la importància de la ciutat d'Èmesa al segle III, origen de dos emperadors Severs i de la irradiació del culte solar pels territoris romans: Aurelià, el segon d'ells (270-275), instaurà aquest culte com a religió oficial de l'Imperi. Després, va observar una concepció pietosa i ingènua de la religió en Heliodor molt més pròpia del segle III que del IV, amb la irrupció del neoplatonisme oposat a la nova fe cristiana. La formació retòrica del nostre autor, a més a més, quadra millor abans del segle IV. Rohde, per tant, proposà el regnat d'Aurelià com a datació de les *Etiòpiques* ⁵³.

La crítica més actual, però, s'ha basat en fets històrics per a establir la data aproximada de l'aparició de la novel·la. Existeix una gran similitud entre el setge de Siene del llibre IX de les *Etiòpiques* planejat per Hidaspes i el tercer de Nisibis dels parts de Shapur II l'any 350, descrit als discursos de Julià l'Apòstata dirigits a l'emperador Constanci ⁵⁴. Els procediments i detalls d'ambdós són idèntics. Aquesta concordància no implica necessàriament que Julià fóra la font d'Heliodor, però sí que el nostre autor no escrigué la seua obra molt de temps després d'aquests fets. Altre argument a favor de la datació al segle IV (possiblement, entre 350 i 375) ⁵⁵ ha sigut l'estudi lingüístic d'A. Wifstrand, de sintaxi, vocabulari i estil ⁵⁶, i el religiós de M.P. Nilsson ⁵⁷. J.W. Birchall afegeix un llistat de paraules de les *Etiòpiques* que apareixen a la literatura

⁵¹ Phothius, *Bibliothèque*, I, Paris 1959, pàg. 152.

⁵² E. Crespo Güemes, *Heliodoro. Las Etiópicas o Teágenes y Cariclea*, Madrid 1979, pp. 12 i 13.

⁵³ E. Rohde, *op. cit.*, pp. 476 ss.

⁵⁴ T. Szepessy, "Le Siège de Nisibe et la Chronologie d'Héliodore", *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae* 24, 1976, 247-276; A. Colonna, "L'Assedio di Nisibis del 350 d. C. e la cronologia di Eliodoro Emiseno", *Athenaeum* 28, 1950, 79-87.

⁵⁵ J.R. Morgan, *op. cit.*, pp. 419 ss.

⁵⁶ A. Wifstrand, "Εικότα. Emendationen und Interpretationen zu griechischen Prosaikern der Kaiserzeit. V: zu den Romanschriftstellern", *Kunlistika Humanistiska Vetenskapssamfundet i Lund - Arsberättelse*: 1-41, 1944-45, pp. 69-109.

⁵⁷ M.P. Nilsson, *Geschichte der griechischen Religion*, München 1974.

grega per primera vegada al segle IV o bé amb un significat específic atorgat per Heliodor i desconegut fins a eixe moment ⁵⁸.

Finalment, podem afirmar que la figura mateixa d'Heliodor no respon a unes dades fiables, i el poc que ens n'ha arribat mereix poca confiança per tal com es tracta de tòpics propis de la tradició bizantina, tendents a justificar la lectura d'una novel·la considerada d'amor. D'acord amb aquesta tradició, hom atribueix a Heliodor la condició no només de cristià, sinó també la de bisbe, en concret de la seu de Triikka (actual Tríkala), a Tessàlia. Si atenem, però, al testimoniatge de l'obra, segons Hadas l'únic que podem concloure és que Heliodor no era cristià ⁵⁹.

Quant a la datació d'Heliodor no hi ha dades segures, el que ha obligat els crítics a proposar dates aproximades, algunes d'elles poc versemblants, com la de Hadas, que apunta cap als segles II o III ⁶⁰. Rattenbury & Lumb optaren per una data no més tardana que a finals del segle III ⁶¹, i l'ubiquen entre Caritó i Aquil·les Taci ⁶²: dues troballes papiràcies de 1914 i 1938 abaixaren la datació de *Leucipa i Clitofont* fins a finals del segle II d.C., amb la qual cosa quedà clar que la relació entre les novel·les dels dos últims autors era justament la contrària de la que fins aleshores s'havia tingut per segura.

⁵⁸ J.W. Birchall, *Heliodoros Aithiopia I: A Commentary with Prolegomena*, London 1996, pp. 16-20: ἀνίκανος, βαρύτιμος, βλακεύω, βυθισμός, εἰς τὸ διηνεκές, ἐκ γειτόνων, ἐκτετόρευται, ἐναπομείνειεν, ἢ ἐνεγκοῦσα, κατερυθριάω, μουσουργία, πυρακτουμένη, ῥύσκομαι, σμύχω.

⁵⁹ M. Hadas, *Heliodorus. An Ethiopian Romance*, Westpoint 1957, pàg. IX: *Of Heliodorus himself we know nothing. In his concluding sentence he tells us that he was descended from the Sun; that and the tone of the whole work should be sufficient proof that he was not a Christian.*

⁶⁰ M. Hadas, *op. cit.*, pàg. 8: *There is nothing to establish Heliodorus' date, but probability points to the second or third centuries A.D.*

⁶¹ J. Maillon, *op. cit.*, pàg. XIII: *Notre connaissance du roman grec dans son ensemble rend extrêmement improbable que l'auteur des Éthiopiennes ait écrit plus tard que la fin du III^e siècle.*

⁶² J. Maillon, *op. cit.*, pàg. XV: *Qu' Héliodore ait suivi Chariton et précédé Achille Tatius, c'est un fait communément admis.*

5. La llengua d'Heliodor

Com a representant d'una segona escola novel·lística -la tardana, representada per aquest autor i per Aquil·les Taci-, Heliodor presenta una llengua literària molt complexa, més retoritzant i elaborada, tot i que aquesta és una opinió que s'ha hagut d'obrir pas amb el temps. Respecte d'aquest problema, resulta curiós comprovar com les línies bàsiques de l'anàlisi estilística de les *Etiòpiques* es deuen a E. Rohde, a parer del qual Heliodor era principalment un autor immers en la segona sofística i tocat de ple per l'aticisme, que s'havia inspirat per a la composició de la seua prosa d'art en l'obra dels poetes ⁶³. Tanmateix, W. Schmid & O. Stählin inclouen el nostre autor en la nòmina dels de prosa senzilla, tot comparant-lo amb els polígrafs Filòstrat i Elià ⁶⁴. En realitat, difícilment aplicaríem ara a la prosa de les *Etiòpiques* el qualificatiu de senzilla, ἀφελής, que tantes vegades hem llegit referit a Caritó, Xenofont d'Efes i Longus ⁶⁵. Aquesta apreciació deu sens dubte molt a l'opinió del patriarca Foci, que Schmid & Stählin van seguir sense qüestionar-ne el fonament. En general, amb Heliodor trobem una llengua elevada, que fa la impressió de respondre fonamentalment als criteris d'un autor de laboratori, que manlleua als seus autors favorits tota mena de models, i que per damunt de tot privilegia una lexi grandiloqüent, construïda mitjançant períodes extensos i una sintaxi complexa. Caracteritzen el seu estil la preferència pel discurs directe, molt sovint en forma d'intervencions dilatades, farcides de recursos retòrics; la selecció lèxica acurada, que arriba no només a integrar dins la novel·la termes propis dels gèneres poètics, sinó també a recórrer a paraules molt infreqüents, algunes de les quals són hàpax (comptem una vintena als llibres I-III); i la tendència a un discurs metaliterari que fusiona tradicions diferents: les de la historiografia, l'antropologia, la geografia, la religió i la mitografia, per als excursus sobre rituals, indrets, costums, ciutats, mites,

⁶³ E. Rohde, *op. cit.*, pp. 489-493.

⁶⁴ W. Schmid & O. Stählin, *Geschichte der griechischen Literatur II-2*, München 1924⁶, pàg. 821: *Nach Sprache und Stil geht Heliodorus ganz in den Geleisen der neusophistischen ἀφέλεια, die wir aus Philostratos und Aelianus kennen, und unterscheidet sich dadurch wesentlich von den Romanen des älteren Typus.*

⁶⁵ Per a la caracterització de la llengua de Caritó, vegeu C. Ruiz Montero, "Chariton von Aphrodisias: ein Überblick", *ANRW I* 34.2, pp. 1006-1054, coll. 1041-1048; per a la de Xenofont, vegeu C. Ruiz Montero, "Xenophon von Ephesos: ein Überblick", *ANRW I* 34.2, pp. 1088-1138, coll. 1114-1119. Sobre l'ἀφέλεια de Longus, cf. E. Norden, *Die antike Kunstprosa vom VI. Jahrhundert vor Chr. bis in die Zeit der Renaissance*, Leipzig 1971 (1898) I, pp. 437-438; R.L. Hunter, *A Study of Daphnis and Chloe*, Cambridge 1983, pp. 84-98.

etc.; les de la tragèdia, la lírica i l'èpica ⁶⁶, per a l'expressió d'emocions, la descripció de situacions i la caracterització de personatges ⁶⁷.

Com a conseqüència d'aquesta fusió de gèneres, Heliodor fa servir una llengua mixta i alhora singular, que aspira a reproduir una llarga llista de models literaris: Xenofont, Isòcrates, Heròdot, Eurípides ⁶⁸, Homer (III 12-15) ⁶⁹, Menandre ⁷⁰, Llucià ⁷¹, etc. Una part d'aquest artifici es deu a la influència dels autors tràgics, com ha reconegut la crítica ⁷². Dins d'aquesta mateixa tendència metaliterària, s'ha de fer una menció especial a la relació d'Heliodor amb l'aticisme, que ja ha sigut objecte d'un estudi per part de J. Fritsch ⁷³. A causa d'aquesta combinació d'imitació literària, retoricisme i aticisme, G. Horrocks conclou que el públic a què anava destinada l'obra havia de ser un de molt instruït ⁷⁴. Dins d'aquesta tendència cultista s'inscriuen els nombrosos hàpax heliodoreus, com διεκλάμπω (II 31, 3), ἀριστόβιος (II 35, 5), καταγγελτικόν (III 1, 5), προσαφρίζω (III 3, 3), μισόλεκτρος (III 9, 1), etc. El gust per la formació de neologismes és propi del talent creador d'un autor que volia comparar-se

⁶⁶ A. Tagliabue, "Heliodorus' *Aethiopica* and the Odyssean Mnesterophonia: an intermedial reading", *TAPA* 145.2.

⁶⁷ C. Ruiz Montero, *La novela griega*, Madrid 2006, pàg. 147: *Focio vio en esta novela sencillez y dulzura de estilo, y admiró su pureza y claridad de dicción, y sus metáforas. Y hay que decir que el estilo de Heliodoro es como su composición, muy elaborado y artificial. Evita el hiato y utiliza cláusulas métricas, utilizando además muchos poetismos y frecuentes alusiones a citas homéricas. Su lengua no corresponde a la lengua hablada, sino que es también aticista y utiliza neologismos. Las rimas y el paralelismo gorgianos se observan asimismo en él, pero sus períodos no son ahora breves, sino extensos y con muchos participios, y no están exentos de un hipérbaton amanerado. Le agradan los juegos léxicos, el uso de la antítesis, simetrías y efectos paradójicos. Esos rasgos confieren a su estilo elevación, variedad y solemnidad a la vez. Se han observado incluso variaciones en el estilo de los cuatro discursos retóricos que aparecen en la obra. En el lenguaje de Calasiris es donde mayor número de alusiones literarias aparece. Por tanto, el diálogo con la tradición es especialmente destacado en Heliodoro. Por todas estas razones, además de por su intriga, fue muy apreciado en Bizancio.*

⁶⁸ R. Merkelbach, "Heliodor I 10, Seneca e Euripide", *RhM* 96, 1953, 99-100; R. Rocca, "Eliodoro e i due Ippoliti euripidei", *Materiali e contributi per la storia della narrativa greco-latina* 1, 1976, pp. 23-31.

⁶⁹ R.W. Garson, "Notes on some Homeric echoes in Heliodorus' *Aethiopika*", *AC* 18, 1975, pp. 137-140.

⁷⁰ E.W. Whittle, "A quotation from Menander", *CPh* 56, 1961, pp. 178-179, a propòsit de Men. *Escut* 348-349 i *Hld.* IV 8, 8.

⁷¹ A. Tagliabue, "Heliodorus' reading of Lucian's *Toxaris*", *Mnemosyne*, en premsa.

⁷² R. Merkelbach, "Heliodor I 10, Seneca und Euripides", *RhM* 100, 1957, pp. 99-100, sobre *Hld.* I 10, 2 i *Sen. Phaed.* 645-665; M. Fussillo, *Il romanzo greco. Polifonia ed Eros*, Venècia 2001, pp. 33-43, sobre Heliodor i *Les fenícies* d'Eurípides; L. Galli, "Amarsi come Alekti ed Admeto (una allusione ad Euripide in Erodoto)", *SIFC* 12, 1994, pp. 197-207, pp. 198-200 sobre *Hld.* I 2, 4 i *E. Alc.* 273-279, pàg. 207 i n. 35, sobre *Hld.* II 1, 3 i *E. Alc.* 277, i pp. 204-205, sobre *Hld.* I 12, 3 i *A. Cho.* 896-898 i *S. El.* 1410-1412. Vegeu també M. Fussillo, *op. cit.*, pàg. 47: "(...) testo costituito in grandissima parte da discorso diretto e narrazione scenica".

⁷³ J. Fritsch, *Der Sprachgebrauch des griechischen Romanschriftstellers Heliodor und sein Verhältnis zum Atticismus*, Kaaden 1901-1902.

⁷⁴ G. Horrocks, *Greek: A History of the Language and Its Speakers*, Oxford 2010², pàg. 101: *There is (...) a clear linguistic distinction between Chariton's polished literary Koine and the increasingly elaborated artificiality of the language of the other romances, and on the basis of this evidence it seems that, 'popular' content notwithstanding, they were designed primarily for the entertainment of a highly educated audience fully familiar with the classical language and equipped with a rhetorical higher education.*

no només amb els representants de la millor prosa grega, sinó fins i tot amb els de l'èpica i la tragèdia.

Juntament amb aquesta vessant metaliterària, per a fer justícia a Heliodor li hem de reconèixer també un acostament al grec parlat. A la tradició d'estudis sobre el nostre autor s'han reconegut diversos usos col·loquials ⁷⁵. Podríem dir també que l'obra d'Heliodor reflecteix en major mesura que la de la resta de novel·listes el contrast entre les llengües parlades a l'època a la zona geogràfica on es desenvolupa la trama ⁷⁶. Fou probablement aquesta proximitat a la llengua oral del gènere novel·lístic, i en especial de les *Etiòpiques*, el que va atreure l'atenció del gran filòleg i patriota Adamàndios Koraís ⁷⁷: en un primer moment va editar el *Dafnis i Cloe* de Longus ⁷⁸, al qual va seguir l'edició, profusament anotada, de les *Etiòpiques* ⁷⁹. Cal recordar que dins el γλωσσικό ζήτημα grec Koraís s'havia entestat a proposar un model de llengua que dignifiqués el grec parlat pels seus contemporanis, i el va trobar a Heliodor ⁸⁰. L'estudi dels koinismes als llibres I-III de les *Etiòpiques* constitueix, de fet, una de les seccions de més importància dins el present treball. De fet, i malgrat les observacions de Koraís, i amb la sola excepció dels comentaris de l'abans esmentat Rohde ⁸¹, no hi ha hagut aportacions de relleu que consideraren, ni com a tema central ni com a qüestió secundària, el component de κοινή en la llengua d'Heliodor.

⁷⁵ G. Giangrande, "A colloquialism in Heliodorus", *CR* 21, 1971, 9-10; A. Colonna, "Volgarismi in Eliodoro", *Paideia* 38, 1982, 86.

⁷⁶ Cf. D. Shalev, "Heliodorus' Speakers: Multiculturalism and Literary Innovation in Conventions for Framing Speech", *BICS* 49, 2006, 165-191.

⁷⁷ M. Vitti, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Αθήνα 1994³ (1978), pp. 173-177.

⁷⁸ A. Korais, *Daphnis et Chloé*, Paris, Firmin Didot, 1802.

⁷⁹ A. Korais, *Ἡλιοδώρου Αἰθιοπικῶν βιβλία δέκα I-II*, Paris, Eberhardt, 1804. El primer llibre conté l'edició del text, i el segon les notes de Koraís. Poden consultar-se online les notes de Koraís a una edició de 1822 que conté la traducció d'Amyot, pp. 407-426: https://books.google.es/books?id=0mrHNCZCfCwC&pg=PA417&lpg=PA417&dq=coray+C3%A9thiopi+es+h%C3%A9liodore&source=bl&ots=0NtF0PVNU7&sig=OjLDwBJwU75rrrunT8NmsqFLfmU&hl=ca&sa=X&ved=0CFIQ6AEwBmoVChMI0_y6xbajyAIVSFUaCh0llQuj#v=onepage&q=coray%20%C3%A9thiopi+es%20h%C3%A9liodore&f=false.

⁸⁰ R. Beaton, "Korais and the Second Sophistic: the Hellenistic Novel as Paradigm for a Modern Literary Language", in A. Georgakopoulou & M. Silk, (edd.), *Standard Languages and Language Standards: Greek, Past and Present*, London 2009, pp. 341-354.

⁸¹ E. Rohde, *op. cit.*, pp. 492-493: *Gleichvoll sind die zahlreichen Spuren spätgriechischen Sprachgebrauchs, arger Nachlässigkeit in Beugung und Fügung der Worte, je mancher unerhörter Solocismen und Barbarismen, welche von dem Prunkgewande der übrigen Rede des Heliodor garstig absteigen, sicherlich weniger seiner absichtlichen Gleichgültigkeit als einem mangelhaften Studium der bereits tot gewordenen Schriftsprache zuzuschreiben. Sie übrigens vollenden den Eindruck der erkünstelten Unnatur dieser aus so bunten Elementen mühsam zusammengesetzten Sophistensprache.*

S'ha comentat també el paral·lelisme entre certs usos lèxics d'Heliodor i els primers autors cristians ⁸², motivat sense cap de dubte per la notícia, acceptada sense reserves durant molt de temps, sobre la presumpta condició cristiana del d'Èmesa. Tanmateix, i des del nostre punt de vista, les coincidències lèxiques apuntades no representen un element decisiu pel que fa a la biografia d'Heliodor. Sobre la cristianització de la novel·la i del seu autor tenim el testimoniatge de Yanis Georgidu, autor d'un recull de dites del segle XII, el Γνωμολόγιον, on llegim fins a tres parèmies atribuïdes a Cariclea, model, doncs, de dona virtuosa ⁸³.

⁸² Cf. J.W. Birchall, *Heliodoros Aithiopia I: A Commentary with Prolegomena*, London 1996, pp. 20-27: αντίθεος (IV 7, 13), βέβηλος (II 12, 2; V 5, 2; VI 14, 7), βεβηλόω (II 25, 3; X 36, 3), εἰς τὸ διηνεκές (I 14, 4), ἐμπεριπατέω (II 32, 1), ἐνανθρωπέω (II 31, 1), ἐναπομείνειεν (I 15, 8), ἐνευφραινέσθαι (X 18, 3), ἔνθεσμος (I 24, 4), ἐπιφορτίζω (II 25, 2; VIII 9, 14), εὐαγγελίζομαι (II 10, 1; II 23, 2; IV 15, 1; V 22, 2; V 30, 3; VI 6, 3; X 1, 3; X 2, 1), εὐχαριστία (II 23, 3), θαυματουργέω (IX 5, 5; IX 21, 4; X 16, 6), θαυματόργημα (X 39, 3), κενοδοξοῦντες (IX 19, 5), μέρους μόνον ἢ μέλους (VII 10, 2), παρθενεύειν (II 33, 4; II 37, 3; V 4, 5; VII 8, 3; X 8, 2; X 22, 3; X 33, 1; X 36, 2), προετοιμάζω (II 19, 3; II 19, 4), σμύχω (I 16, 5), ὑποστηρίζω (I 2, 2), φόβω τοῦ κρείττονος (IV 18, 6), φωστήρ (II 24, 6).

⁸³ J.F. Boissonade, *Anecdota Graeca I*, Hildesheim 1962 (Paris 1829), pp. 16, 75 i 84. Les parèmies es corresponen a sengles passatges d'Hld. VII 12, 4; IV 5, 7 i V 7, 3, amb mínimes variacions. Tanmateix, el segon i el tercer estan ficats en boca de Calasiris i no de Cariclea. La preferència dels moralistes cristians per la novel·la d'Heliodor s'aprecia, per exemple, al bisbe d'Avranches P.-D. Huet, *Traité de l'origine des romans*, Paris 1670.

II. METODOLOGIA

1. Estudi sociolingüístic de la κοινή i aplicació a la novel·la.

El principal criteri metodològic del present treball rau en la necessitat de contraposar l'anàlisi dels elements lingüístics propis de la tendència aticista amb la d'aquells altres elements que deriven de l'ús real de la llengua. És a dir, creiem que l'estudi de la llengua de la novel·la ha de tenir en compte, simultàniament, la tradició literària en què aquesta cerca els models per a una llengua elaborada, digna d'un gènere que esdevindrà quasi hegemònic dins la cultura grega tardana, com ho demostra la nombrosa circulació de les obres a jutjar per les troballes papiràcies, i l'evolució de la llengua com a sistema al període de la baixa κοινή.

Des d'un punt de vista estrictament literari, si la novel·la ocupa, al sistema dels gèneres literaris de l'època imperial, el lloc que a l'època clàssica ocupava la tragèdia, aleshores hi ha hagut necessàriament de produir-se un acostament del seu estil al de les llengües parlades pròpies del seu temps. I tal com la tragèdia clàssica no representa l'àtic parlat, però en canvi reflecteix una clara evolució en la línia d'integrar cada vegada més elements de la parla quotidiana ⁸⁴, manllevats a diferents sectors socials i culturals, la popularitat de la novel·la havia també de fer seus els sociolectes més comuns a l'època. És per això que creiem que no s'hauria de fer una dicotomia entre una primera novel·la més senzilla, dominada per la tendència a una llengua literària dependent de l'ἀφέλεια, i una segona més elaborada i subjecta a les exigències d'una retòrica aparat; d'acord amb aquest model, només als primers novel·listes els seria possible fer ús d'una llengua sense una tradició literària consolidada i basada, per tant, en els aspectes propis de la κοινή. Al contrari, nosaltres opinem que la integració de les solucions de κοινή es va incrementant conforme el gènere guanya en popularitat. La interpretació de les obres d'Aquil·les Taci i d'Heliodor com una mena de creacions de laboratori, allunyades de l'ús quotidià de la llengua, no només es veuria desmentida per l'anàlisi que tractarem de fer: també juga

⁸⁴ O. Hofmann, A. Debrunner & A. Scherer, *Historia de la lengua griega*, Madrid 1986 (1973), pp. 152 i 158; C.J. Ruijgh, *Autour de TE épique. Etudes sur la syntaxe grecque*, Paris 1971, pàg. 989: *En gros, on peut constater que le pourcentage de ces traits poétiques diminue au cours du temps: on en trouve plus chez Eschyle que chez Euripide*; R. Hiersche, *Grundzüge der griechischen Sprachgeschichte*, Wiesbaden 1970, pàg. 157.

en contra d'aquesta interpretació l'àmplia difusió de totes dues novel·les, i en especial la que ens ocupa, com ho prova la transmissió i circulació de l'obra a l'època bizantina, per exemple a un autor tan difós com ho fou Teodor Pròdrom ⁸⁵.

La comprensió d'aquesta realitat de la lexi de la novel·la, que l'allunyen, insistim, de la imatge de producte de laboratori a què l'havien limitat certs corrents d'interpretació ⁸⁶, ha anat obrint-se pas els darrers anys. Sobre la influència de la κοινή en la llengua de la novel·la comptem amb els precedents dels treballs d'A. Kanaris sobre Longus ⁸⁷, i els de W.H. Hostetter, G.P. Shipp, C. Ruiz Montero i M.D. Sánchez Alacid sobre la llengua i l'estil de la *Vida d'Isop* ⁸⁸. Paral·lelament, i des del punt de vista metodològic, hem de fer dues precisions de gran importància per al present treball: en primer lloc, els elements de κοινή s'han de posar en relació, sempre que siga possible ateses les limitacions del text, amb sociolectes determinats, que en alguns casos donaran lloc a explotacions quasi autònomes d'un d'ells, per exemple la llengua pròpia de les dones, o la de determinats estrangers, o la de professionals que s'expressen d'una manera especial; en segon lloc, a la integració dels koinismes es contraposa la utilització d'elements aticistes. La tradició d'estudis d'aquest segon aspecte ja està consolidada des de l'aparició de la monumental i completa monografia de Schmid ⁸⁹. En canvi, per al primer voldríem fer una breu exposició.

⁸⁵ Cf. P.A. Agapitos, "Narrative, rhetoric, and 'drama' rediscovered: scholars and poets in Byzantium interpret Heliodorus", in R. Hunter (ed.), *Studies in Heliodorus*, Cambridge 1998, pp. 125-156.

⁸⁶ Des de la brevíssima nota d'un bon coneixedor de la tradició tràgica, W. Morel, "Klassische Sprachgebrauch bei Chariton und Heliodor", *Mnemosyne* 9, 1941, 281-282, s'han d'afegir les contribucions de W. Capelle, "Zwei Quellen des Heliodor", *RhM* 96, 1953, pp. 166-180; T. Szepessy, "Die *Aithiopika* des Heliodoros und der griechische Liebesroman", *AAAScientHung* 5, 1957, 241-259; T. Mazal, "Die Satzstruktur in den *Aithiopika* des Heliodoros von Èmesa", *WSt* 71, 1958, 116-131; R.W. Garson, "Notes on some Homeric echoes in Heliodorus' *Aethiopica*", *AC* 18, 1975, 137-140. Tots aquests autors, directament o indirecta, forneixen la imatge d'un autor lletraferit, àvid de construir relacions metaliteràries com a fruit del treball de biblioteca.

⁸⁷ A. Kanaris, "Elementos de la koiné en la novela de Longo", in V. Bécares Botas, M.P. Fernández Álvarez & E. Fernández Vallina (edd.), *Kalon theama. Estudios de filología clásica e indoeuropeo dedicados a F. Romero Cruz*, Salamanca 1999, pp. 87-92.

⁸⁸ W.H. Hostetter, *A linguistic study of the Vulgar Greek 'Life of Aesop'*, Illinois, 1955; G.P. Shipp, "Notes on the Language of the *Vita Aesopi*", *Antichthon* 17, 1983, 96-106; C. Ruiz Montero & M.D. Sánchez Alacid "La *Vita Aesopi* y el griego coloquial de época imperial", in E. Calderón, A. Morales & M. Valverde (edd.), *Koinós Logos. Homenaje al profesor José García López*, Murcia 2006, 243-252; C. Ruiz Montero "La *Vida de Esopo* (rec. G): niveles de lengua y aspectos de estilo", in F. Cortés Gabaudan & J.V. Méndez Dosuna (edd.), *Dic mihi, Musa, virum. Homenaje al profesor Antonio López Eire*, Salamanca 2010, 605-612.

⁸⁹ W. Schmid, *Der Attizismus in seinen Hauptvertretern I-V*, Hildesheim 1964 (Stuttgart 1887-1897).

Als seus treballs sobre la fonologia de l'àtic a l'època hel·lenística, S.-T. Teodorsson ja manifestava la necessitat d'integrar l'anàlisi de tipus sociolingüístic dins el procés d'avaluació de les dades, el que dugué l'estudiós suec a proposar la coexistència de dos subsistemes fonològics àtics que es correspondrien amb els nivells alt i baix definits per la sociolingüística, i fins i tot apuntava al sociolecte femení com a responsable de l'inici del fenomen de més incidència sobre el sistema vocàlic, el iotacisme ⁹⁰. No molts anys després, el 1989, V. Bubeník ja preveia que el seu estudi de la κοινή compreguera tant la variable cronològica com l'espacial com la social ⁹¹. De fet, el doble subsistema fonològic proposat per Teodorsson anuncia la contraposició, que és al mateix temps l'expressió d'una relació bijectiva, entre la κοινή literària i la no literària. És aquest el plantejament de López Eire ⁹², sense cap dubte l'estudiós que millor ha entés i formulat l'origen, naturalesa i característiques de la κοινή.

Una volta admesa la rellevància de l'anàlisi sociolingüística per a l'estudi del grec postclàssic en general, hem d'insistir en la necessitat d'estendre aquesta anàlisi als textos literaris, en lloc de fer-ne una mena de reducte inaccessible a les particularitats de la llengua viva. Si reduïem les consideracions d'ordre social a la llengua dels papirs, òstraca, ploms, inscripcions privades, etc., i com a molt a la llengua neotestamentària, estaríem reproduint l'esquema fixat d'un grec etern i pur, parlat pels clàssics i viu encara a la producció literària dels autors aticistes, i un grec més vulgar producte de la incultura, i, el que és pitjor, en el rerafons d'aquesta teoria, de la barreja dels grecs amb altres pobles.

⁹⁰ S.-T. Teodorsson, *The Phonology of Attic in the Hellenistic Period*, Göteborg 1978, pàg. 58: *The sociolinguistic aspect is always considered in the evaluation of the data*; pàg. 92: (...) *It is necessary to assume that there existed at least two subsystems within the phonology of Attic*; pàg. 94: *The Attic orthographic data indicate that there existed a competitive rivalry between the two main subsystems of phonology. During the 5th and the first half of the 4th century the innovative popular phonemic system was gaining more and more prestige and, consequently, spread rapidly in the population. Its origin in the lower social classes is evidenced by the primary evidence of relevant orthographic variations in strictly private documents. From the late 5th century on these variations are also found more or less frequently in official documents*; pàg. 111: *It may be possible to decide if perhaps iotacism in Attic had its origin above all in the feminine genolect.*

⁹¹ V. Bubeník, *Hellenistic and Roman Greece as a Sociolinguistic Area*, Amsterdam & Philadelphia 1989.

⁹² A. López Eire, "Fundamentos sociolingüísticos del origen de la koiné", *CFC XVI*, 1980, pp. 21-53, pàg. 23: *Pues bien, en la misma koiné, cuyo origen vamos a estudiar, cabe hacer idéntica distinción entre una koiné formalizada, incluso literaria, y una koiné informal, corriente, normal vehículo de expresión en la comunicación oral. Y desde luego, es de ésta última, como es natural, de la que proceden las variedades actuales del griego moderno.*

La pertinència de l'anàlisi sociolingüística dins el gènere de la novel·la permetrà entendre millor l'ús de determinats procediments lingüístics que l'autor fa servir per tal de caracteritzar tant els personatges com les situacions. Com ja hem dit abans, l'extensió de l'obra que hem estudiat, els llibres I-III de les *Etiòpiques*, limita les possibilitats d'obtenir dades suficients per a un cert nombre de sociolectes. No obstant, la vinculació entre κοινή i sociolectes no tècnics -les parles respectives de dones, esclaus i estrangers- justifica, des d'un punt de vista metodològic, la presa en consideració de la perspectiva social.

2. La recepció de l'obra d'Heliodor

Per a la recepció del nostre autor cal distingir entre l'Europa occidental i l'oriental; a aquesta darrera no es va trencar mai el fil de continuïtat entre la literatura tardoclassica i la medieval, mentre que a Occident l'obra d'Heliodor, com moltes altres, no fou coneguda fins al Renaixement.

La recepció d'Heliodor a la cultura bizantina

Ja abans hem alludit a l'arquetip de Cariclea com a dona virtuosa a la paremiologia bizantina, dins d'una cristianització del personatge que és alhora causa i conseqüència de la pervivència de la novel·la: d'una banda, i com a causa de la cristianització, l'obra d'Heliodor es transmet perquè la seua temàtica agrada una cultura religiosa de respecte al vincle matrimonial i que privilegia la virginitat de la núvia ⁹³; d'altra, la cristianització és la conseqüència d'una lectura d'Heliodor que interpreta l'obra des de l'òptica de la cultura contemporània. No hi ha cap dubte que un dels dos elements que van contribuir a la popularitat de la novel·la d'Heliodor va ser el personatge de Cariclea ⁹⁴. En ella es basa l'al·legoria composta amb el títol de *Τῆς Χαρικλείας ἐρμῆνευμα τῆς σώφρονος ἐκ φωνῆς Φιλίππου τοῦ φιλοσόφου*, datada cap al segle VI per Tarán, ja en època cristiana, doncs ⁹⁵.

La realitat ens diu que les *Etiòpiques* fou llegida al llarg dels segles primerencs i mitjans de l'època bizantina, i que un gran nombre d'autors en van fer les corresponents particulars interpretacions ⁹⁶, entre les quals destaca l'estudi que els hi va dedicar l'historiador Miquel Psellos ⁹⁷. Només això ja il·lustra clarament la popularitat d'Heliodor. La seua novel·la inspira argument, personatges, situacions i

⁹³ Precisament, hi hagué una època de forta controvèrsia entre els interessos del poder polític i els de la cúria eclesial, cf. J.B. Burton, "Abduction and Elopement in the Byzantine Novel", *GRBS* 41, 2000, 377-409; vegeu també C. Jouanno, "Les jeunes filles dans le roman byzantin du XII^{ème} siècle", in B. Pouderon, C. Hunzinger & D. Kasprzyk (edd.), *Les personnages du roman grec*, Lyon 2001, 329-346, esp. pp. 335-336.

⁹⁴ H. Gärtner, "Charikleia in Byzanz", *Antike und Abendland* 15, 1969, 47-69.

⁹⁵ L. Tarán, "The Authorship of an Allegorical Interpretation of Heliodorus' *Aethiopica*", in *ΣΟΦΙΗΣ ΜΑΙΗΤΟΡΕΣ. Hommage à Jean Papin*, Paris 1992, 203-230 (= *Collected Papers (1962-1999)*, Leiden & Boston 2001, 74-108).

⁹⁶ P.A. Agapitos, "Narrative, Rhetoric, and 'Drama' Rediscovered: Scholars and Poets in Byzantium Interpret Heliodorus", in R. Hunter (ed.), *Studies in Heliodorus*, Cambridge 1998, 125-156.

⁹⁷ A.R. Dyck (ed.), *Michael Psellus. The Essays on Euripides and George of Pisidia and on Heliodorus and Achilles Tatius*, Vienna 1986.

motius diversos tant de l'*Hismínes i Hismine* d'Eustaci Macrembolites com del *Rodant i Dòsicles* de Teodor Pròdrom, com de l'*Aristandre i Callíthea* de Constantí Manasés ⁹⁸. Però hi ha un nom que hem de destacar, el de Nicetes Eugenià, deixeble de Teodor Pròdrom al qual devem una novel·la en vers dodecasíl·labs, *Drosilla i Càricles*, on fa tot un homenatge al nostre Heliodor ⁹⁹. Així ho indiquen el nom del protagonista, les peripècies de la parella d'enamorats, la trobada final d'ambdós, així com altres motius menors ¹⁰⁰.

L'afició a la lectura de les *Etiòpiques* sembla haver passat per diverses fases. Si bé als primers segles de l'imperi no sembla haver-hi hagut un especial interès per Heliodor, amb el renaixement del segle IX la nostra novel·la hauria conegut una important revitalització, com ja ho assenyala el fet que registrem a l'antroponímia de l'època l'aparició del nom de fonts de l'autor ¹⁰¹. L'estudi de la producció literària de l'època dels Comnens mostra com la revifalla del gènere de la novel·la deu molt a Heliodor, l'obra del qual sens dubte circulava de manera profusa ¹⁰².

La popularitat de la novel·la no és només una qüestió d'imitació per part dels creadors literaris. Encara al segle XI, l'arquebisbe de Corint, Gregòrios Pardos, aconsellava la lectura d'Heliodor per a qualsevol que tingués la pruija d'escriure bon grec ¹⁰³. Aquest consell té relació, sense dubte, amb el model de llengua triat pel nostre autor, segons comentàvem més amunt. El fet és que el nostre novel·lista, juntament amb Aquil·les Taci, va gaudir de la més gran popularitat al Bizanci del renaixement cultural dels segles IX a XII ¹⁰⁴.

La recepció d'Heliodor a Occident

⁹⁸ O. Mazal, *Der Roman des Konstantinos Manasses*, Vienna 1967; E.T. Tsolakis, *Τὰ κατ' Ἀρίστανδρον καὶ Καλλιθέαν*, Tessalònica 1967.

⁹⁹ C. Jouanno, "Nicéas Eugénianos, un héritier du roman grec", *REG* 102, 1989, 346-360; J.B. Burton, *Drosilla and Charikles: A Byzantine Novel*, Mundelein 2004.

¹⁰⁰ Es centra, però, en Longus com a Font d'Eugenià J.B. Burton, "From Theocritean to Longan Bucolic: Eugenianos' Drosilla and Charicles", *GRBS* 52, 2012, 684-713. Tanmateix, reconeix la influència concreta d'Heliodor en determinats conflictes amorosos que tenen com a models els personatges d'Àrsace i Aquèmenes a Hld. VI 389-390, cf. J.B. Burton, *op. cit.*, pàg. 691.

¹⁰¹ N.G. Wilson, *Scholars at Byzantium*, Londres 1996, pàg. 72.

¹⁰² U. Moennig, *Die Erzählung von Alexander und Semiramis. Kritische Ausgabe mit einer Einleitung, Übersetzung und einer Wörterverzeichnis*, Berlin & New York 2004.

¹⁰³ N.G. Wilson, *op. cit.*, pp. 186-187.

¹⁰⁴ N.G. Wilson, *op. cit.*, pàg. 174: *Achilles Tatius and Heliodorus (...) enjoyed a much greater popularity in Byzantium than the other representatives of the genre, including Longus.*

La recepció d'Heliodor a les literatures occidentals constitueix un tema prou ample perquè en tractem ací d'una manera detinguda. Ens limitarem a donar algunes notes esquemàtiques que serviran per a exposar la importància del nostre autor una vegada se'n va difondre l'obra mitjançant la impremta.

L'edició de les *Etiòpiques* té un inici tan novellesc com el de l'obra mateixa. Quan els exèrcits turcs del soldà Solimà el Magnífic conqueriren Buda l'any 1526, un mercenari alemany va sostreure de la biblioteca reial hongaresa, en bona part formada sota el regnat de Maties Corví, entre els anys 1458 i 1490, un còdex que sense dubte el va atreure pels relligats amb materials nobles. El còdex va arribar a les mans de l'humanista alemany Vinzenz Heidecker, editor de textos grecs i poeta en llengua llatina que signava els seus treballs com a Vincentius Opsopoeus. La novel·la va aparèixer a Basilea el 1534 als tallers de l'impressor Johan Herbst, llatinitzat com a Johannes Oporinus ¹⁰⁵.

La difusió occidental de les *Etiòpiques* arrenca d'aquesta *editio princeps* de Basilea, l'any 1534, font d'una primera traducció a les llengües modernes i fulcre de la fortuna d'Heliodor; ens referim a la traducció francesa que l'any 1547 va publicar Jacques Amyot ¹⁰⁶, reimpressa nombroses vegades -els anys 1559, 1575, 1583 i 1588-, a la qual de seguida van seguir l'any 1552 una llatina del noble polonés Stanislaw Warszewicki, l'any 1554 una castellana (Anvers, anònima) ¹⁰⁷ i una altra alemanya ¹⁰⁸ basades totes dues en la versió llatina, i l'any 1556 una d'italiana feta per un hel·lenista directament sobre l'original ¹⁰⁹. Mereix un esment especial la molt lliure traducció anglesa publicada el 1569 pel poeta Thomas Underdown i basada sobre la llatina de Warszewicki ¹¹⁰, amb la qual les lletres de l'illa inauguraven una autèntica passió per Heliodor, que influencià la novel·la pastoril de Robert Greene *Pandosto*, aquesta al seu

¹⁰⁵ *Héliodore, Dix livres de l'Histoire Éthiopique*, Basilea 1534.

¹⁰⁶ J. Amyot, *L'histoire Aethiopique d'Heliodorus, contenant dix livres, traitant des loyales et pudiques amours de Theagenes Thessalien, et Chariclea Aethiopienne*, Paris 1547. Una segona edició revisada va aparèixer l'any 1559. Vegeu també G. Sandy, "Jacques Amyot and the Manuscript Tradition of Heliodorus' *Aethiopica*", *Revue d'Histoire des Textes* 14-15, 1984-5, 1-22.

¹⁰⁷ Anònim, *Historia etiópica de Theágenes y Clariquea*, Anvers 1554.

¹⁰⁸ J. Zschorn, *Aethiopica Historia. Ein schöne und liebliche Histori etc.*, Estrasburg 1554.

¹⁰⁹ L. Ghini, *Historia di Heliodoro delle cose etiopiche... Tradotta dalla lingua greca nella thoscana da m. L. Ghini*, Venècia, 1556.

¹¹⁰ T. Underdowne, *An Aethiopian Historie written in Greeke by Heliodorus, no lesse wittie than pleasant*, Londres 1569, traducció de l'any 1566 potser publicada prèviament a aquesta edició londinenca, reimpressa a una segona i una tercera edicions el 1587 i a una quarta el 1606, i encara reelaborada el 1626 per William Barrett.

torn *The Winter's Tale* de Shakespeare ¹¹¹, l'*Arcadia* de Philip Sydney, i moltes altres obres. D'entre les traduccions dels segles posteriors -com ara la francesa de Montilard de París el 1623, les angleses de Lisle a Londres el 1622, de Tate el 1686 i d'un traductor anònim el 1791, la de Vytwerck a Amsterdam el 1727, l'alemanya de Meinhard, publicada a Leipzig el 1767- esmentarem la de Fernando de Mena, apareguda a Alcalá l'any 1585 i després a París els anys 1612 i 1616.

La recepció d'Heliodor a Occident comparteix amb la bizantina l'interés per una heroïna que preserva la seua castedat en no importa quines condicions. El nostre autor fornía a la cultura catòlica una mena d'antídote contra la producció literària pagana. El títol de l'obra al còdex Laurentianus Graecus LXX és el de *Heliadori Aethiopica, sive fabula (...) complectens amores castos Theagenis et Charicleae* etc., el que no deixa lloc al dubte sobre el missatge que rebia el lector.

Arran d'aquestes edicions, l'obra d'Heliodor va conèixer una època daurada a les èpoques del Renaixement i el Barroc, fins al punt que el bisbe Joseph Hall arribava a escriure, l'any 1620: *What school-boy, what apprentice, knows not Heliodorus?* ¹¹². Fins i tot si la interrogació retòrica de Hall amaga una bona dosi d'hipèrbole, les seues paraules són un bon testimoni de la popularitat de les *Etiòpiques* a tota Europa occidental, no només a Anglaterra. Un altre bon exemple de la popularitat de la novel·la d'Heliodor fou l'aparició de versions epitomitzades destinades a una àmplia difusió, com ho són la danesa del 1636 i l'holandesa del 1726.

Al costat de les lletres angleses, no podem ignorar la petja d'Heliodor a la literatura francesa, amb la novel·la *L'Astrée* d'Honoré d'Urfé, obra extensíssima que figura a les lectures del més selecte de la noblesa, la jerarquia eclesiàstica i la intel·lectualitat europees fins al segle XIX, com ho demostra l'eco a autors tan diferents com Rabelais, Racine, Molière, Lafontaine i Rousseau ¹¹³. La fama d'Heliodor

¹¹¹ També el cèlebre autor anglés, a *Twelfth Night* V i 115-7 conté una referència a un passatge de les *Etiòpiques* (I 30, 7) en el qual Tíamis mata a qui creu que és la seua amada Cariclea:

*Why should I not, had I the heart to do it,
Like to th' Egyptian thief at point of death,
Kill what I love?*

¹¹² J. Hall, "The honour of the married clergy", in P. Hall (ed.), *The works of Joseph Hall, with some account of his life and sufferings, written by himself*, Oxford 1837, pp. 158-303, pàg. 234.

¹¹³ François Rabelais ens explica com Gargantua va fer llegar Heliodor a Pantagruel. Vegeu R. Cappellen, "Présence et absence de l'Ancien Roman chez Rabelais: Héliodore, Achille Tatiús, Apulée,

dugué a intentar noves versions que renovellaren l'antiga d'Amyot, com la d'Alexandre Hardy en vers ¹¹⁴ o la de Jean de Montlyard en prosa ¹¹⁵.

Hem esmentat més amunt una traducció italiana, obra de Ghini, i que va obrir les portes al drama *Cariclea* de Pignatelli, del 1582. Sense cap de dubte, la plasticitat de les escenes d'Heliodor, juntament amb el seu estil vívid i animat, amb diàlegs plens d'emoció i contrastos psicològics, va animar la producció teatral: és el cas de les comèdies humanístiques *Aethiopicus amor castus*, de Waldung, de l'any 1605, i l'*Aethiopissa-Tragicomoedia nova*, de Scholvin, del 1608, la francesa *Éthiopique*, obra de Genetay del 1609, i les alemanyes *Cariclea*, de Brulovius, obra del 1614, i *Erneuerte Charikleia* de Beck, del 1666.

Finalment, ens detindrem en la traducció castellana del 1554, segona a una llengua moderna després de la francesa d'Amyot. Com era esperable, el traductor, el nom del qual no ens ha arribat, no va tenir davant l'original grec, sinó el text francès. La traducció va aparèixer a Anvers, i s'especula que tant l'autor com els destinataris pertanyien als cercles erasmistes. Aquest Heliodor en castellà és el que inspira personatges i situacions de la *Diana enamorada* de Gaspar Gil Polo, del 1564. Que l'Heliodor en castellà va conèixer l'èxit ho confirma l'aparició d'una segona traducció, signada pel metge i humanista Fernando de Mena (1520-1585) i publicada a Salamanca el 1581, a Alcalá de Henares el 1587 i encara a Barcelona el 1614. Mena es va recolzar no només en la traducció d'Anvers, ans també en la llatina de Warszewicki, la francesa d'Amyot i la italiana de Ghini. Malauradament, la traducció de l'hellenista Francisco de Vergara no fou mai publicada i s'ha perdut. No sabem amb certesa quina fou la versió que va llegir Cervantes -potser la de Mena-, que publicava pòstumament el 1617 la seua novel·la *Los trabajos de Persiles y Sigismunda* ¹¹⁶. La recepció d'Heliodor a Cervantes, que inclou sens dubte tant la novel·la pastoril *Galatea* com el *Quijote*, dista

Pétrone", in B. Pouderon & C. Bost-Pouderon (edd.), *Roman VI. La réception de l'Ancien Roman à la Renaissance et au début de l'âge classique*, Lyon 2015, 113-133.

¹¹⁴ A. Hardy, *Les Chastes et loyales amours de Theagene et Cariclee, reduites du grec de l'Histoire d'Heliodore en huit poèmes dramatiques, ou theatres consecutifs*, Paris 1623.

¹¹⁵ J. De Montlyard, *Amours de Théagène et Chariclée. Histoire éthiopique d'Héliodore*, Paris 1623.

¹¹⁶ Cervantes, al Prólogo a les *Novelas ejemplares*, de 1613, anuncia que està treballant en l'elaboració de *Los trabajos de Persiles y Segismunda*, "libro que se atreve a competir con Heliodoro", entre d'altres afirmacions sobre les *Etiòpiques*.

molt d'haver arribat a ser establerta en detall ¹¹⁷. A l'obra cervantina cal afegir, a la producció dramàtica, dues comèdies del mateix títol, *Los hijos de la fortuna*, *Teágenes y Cariclea*, obra respectivament d'un seguidor de Lope ¹¹⁸, Juan Pérez de Montalbán, probablement en data anterior al 1638, i de Pedro Calderón de la Barca, comèdia aquesta que alguns han situat el 1644, al temps del tancament dels teatres pel dol reial pel traspàs de la reina Isabel, i d'altres al període comprés entre els anys 1651 i 1653 ¹¹⁹. Hem d'esmentar també una traducció en vers signada pel metge Agustín Collado del Hierro i realitzada en data anterior al 1629, i de la qual tenim només les referències encomiàstiques de Lope de Vega.

La recepció de la novel·la a la cultura de l'Edat Moderna

La fortuna d'Heliodor va començar a viure alguns entrebancs en ple Renaixement, quan la complexitat estructural i estilística de la novel·la va desfermar alguns dubtes sobre la seua primacia com a obra artística. Montaigne qüestionava l'autenticitat dels sentiments de l'heroïna, que creïa més aviat producte d'una mera creació literària ¹²⁰ -tot i que en canvi acceptava com a verídiques situacions que sí que semblen del tot novel·lesques ¹²¹-. L'acumulació de dubtes sobre el valor de les *Etiòpiques* acabà per fer-ne, a certs àmbits de l'Europa moderna, l'antítesi del que havia estat al Renaixement: una obra proscriu per la seua nul·la capacitat formativa i ni tan sols d'entreteniment. Així, el jove Racine va trobar que l'exemplar que llegia li era arravatat i destruït ¹²².

¹¹⁷ El primer a plantejar la necessitat d'un estudi aprofundit fou R. Schevill, "Studies in Cervantes: I. *Persiles y Sigismunda*. II. The Question of Heliodorus", *Modern Philology* 4, 1907, 677-704. Vegeu, més recentment, M. Brioso & H. Brioso, "Sobre la problemática relación entre Heliodoro y el *Persiles y Sigismunda* de Cervantes: el motivo de la comunicación lingüística", *El Criticón* 86, 2002, 77-95.

¹¹⁸ Lope de Vega va qualificar Heliodor de "griego poeta divino" a *La dama boba*, acto I, escena IV.

¹¹⁹ Cf. A. Sana, "*Los hijos de la Fortuna* di Calderón de la Barca", L'obra de Calderón va aparèixer publicada a la tercera col·lecció de les seues comèdies, Madrid 1664.

¹²⁰ *Michel de Montaigne. Essais II*, I 8, Paris 1836, pàg. 200.

¹²¹ P. Villey (ed.), *M. de Montaigne. Essais*, Paris 1965, I 21, pàg. 105: *Tant y a que nous voyons par expérience les femmes envoyer aux corps des enfants qu'elles portent au ventre les marques de leurs fantaisies, tesmoin ceslle qui engendra le more. Et il fut présenté à Charles Roi de Bohème et Empereur une fille auprès de Pise, toute velue et hérissée, que sa mère disait avoir été ainsi conceüe, à cause d'un'image de Saint Jean Baptiste pendue en son lit.*

¹²² Val la pena llegir l'anècdota següent, per tal de copsar l'empremta negativa que pesava sobre Heliodor. G. Peignot, *Manuel du bibliophile: ou Traité du choix des livres*, Paris 1823, pàg. 166: *Étant encore à Port-Royal, entre 1655 et 1658, il trouva par hasard le roman grec Théagène et Chariclée, d'Héliodore. Il le dévorait, lorsque le sacristain Claude Lancelot, qui le surprit dans cette lecture, lui arracha le livre et le jeta au feu. Le jeune Racine trouva moyen d'en avoir un autre exemplaire, qui eût le même sort, ce qui l'engagea a en acheter*

Déiem abans que aquesta havia sigut una època daurada per a Heliodor, i no deixa de ser veritat. Però l'abús en la imitació, la repetició sense la més mínima variació, la manca de renovació de les solucions narratives, l'encotillament dels personatges en una mena d'arquetips, en fi, acabaren per fer de les *Etiòpiques* una màquina de pastitxes. Només a la literatura francesa ja se'n compten la *Histoire africaine* i la *Histoire asiatique* de François de Gerzan del 1626, la *Histoire indienne* de Boisrobert de l'any 1629, la *Histoire négrepontique* de Boissat del 1631, i la *Histoire celtique* de Latour Hotman del 1634.

un troisième, et pour n'en plus craindre la proscription, il l'apprit par coeur, en lui disant: 'Vous pouvez aussi brûler celui-ci comme les autres'. En general, per a la influència del nostre autor sobre Racine, vegeu A. Tüchert, *Racine und Heliodor*, Zweibrücken 1889; J.-P. Collinet, "Racine lecteur et adaptateur d'Héliodore", *PSFCL* 15, 1988, 399-415.

3. La transmissió i edició de les *Etiòpiques*.

Al llarg de la història de l'edició del text, la transmissió de les *Etiòpiques* ha depès fonamentalment dels sis còdexs següents ¹²³:

V: Vaticanus gr. 157, finals del segle XI.

Z: Venetus Marcianus gr. 838 (antic 409), segles XI-XII.

C: Vaticanus gr. 1390, segles XIII-XIV.

M: Monacensis gr. 157, principis del segle XV.

B: Vindobonensis 130, finals segle XV.

Q1 ¹²⁴: Parisinus gr.Bibl.Nat.2905, segles XV-XVI.

El llistat dels còdexs resulta tanmateix considerablement més ampli, i de fet no ha deixat de créixer ¹²⁵, el que ja ens indica la gran difusió assolida per la novel·la d'Heliodor. Destaca el conjunt de còdexs copiats al segle XVI, un fet que dista d'ésser insòlit, però que sobta per l'abundor d'aquesta transmissió manuscrita heliodorea. Si el comparem amb l'orador Antifont, trobarem que d'aquest autor de l'època clàssica hi ha un sol còdex del segle XVI, el Vratislaviensis Z, còpia del Burneianus 96 -designat amb la sigla M a la transmissió d'Antifont- ¹²⁶, i originari d'un país amb escassa implantació de la impremta ¹²⁷. I doncs, aquest és el llistat dels manuscrits de les *Etiòpiques* datats als segles XVI i encara al XVII:

¹²³ J.R. Morgan, "Heliodoros", *The Novel in the Ancient World*, Leiden 2003, pp. 424-427.

¹²⁴ R.M. Rattenbury & T.W. Lumb, in R.M. Rattenbury, T.W. Lumb & J. Maillon, *op. cit.*, però, solen citar les lectures de P: Palatinus 125, segles XV-XVI, que consideren un apògraf de Q1.

¹²⁵ A. Colonna, "Per una edizione critica delle *Etiopiche* di Eliodoro", *RAL* 7, 1931, 285-301, hi va afegir el Vallicellianus 182 i, el que més és, el que ell va anomenar Matritensis regius graecus 73, del segle XIV, conservat a la Biblioteca de El Escorial amb la sigla d'Escorialensis gr. 4622. No en sabem la procedència, però sí que hi va arribar juntament amb un altre còdex, el Escorialensis 355, malauradament perdut a l'incendi de l'any 1671. Sobre aquest còdex vegeu E. Müller, *Catalogue des manuscrits grecs de la Bibliothèque de l'Escorial*, Paris 1848, pàg. 339, on s'especifica que la novel·la d'Heliodor havia estat transmesa conjuntament amb *Hismene i Hismínies* d'Eustaci Macrembolites. També G. Müller, *op. cit.*, pàg. 25, esmenta un altre còdex que contenia novel·les, i que segons el catàleg de Nicolás de la Torre foren copiades l'any 1565 per Nicolau Malotaràs.

Cal esmentar també el Marcianus 23, dels segles XI-XV, que conté *excerpta* d'Heliodor.

¹²⁶ J. Redondo (ed.), *Antifont. Discursos I*, Barcelona 2003, pàg. 74. El manuscrit conté l'obra dels oradors Andòcides, Iseu, Dinarc, Antifont i Licurg, a més de discursos solts de Gòrgies, Alcídant, etc. Vegeu també H. Bürrmann, "Handschriftliches zu den kleineren attischen Rednern", *RhM* 40, 1885, 387-396.

¹²⁷ Una de les primeres editorials establertes al país fou la de Peter Bornemisza, oberta a finals del segle XVI al castell Plavecký. La florida de la impremta eslovaca no es produiria fins a ben entrat el segle XVII, el que explica l'interés per la còpia de manuscrits.

Parisinus 2904, segles XV-XVI
Parisinus 2905, segles XV-XVI
Parisinus 2906, segles XV-XVI
Palatinus 125, segles XV-XVI
Marcianus 607, segles XV-XVI
Laurentianus LXX, 36, segles XV-XVI
Ottobonianus 228, datat el 1572
Monacensis 96, ff. 278-322 ¹²⁸, segle XVI
Vindobonensis 116, segle XVI
Taurinensis B III 29, ff. 29-106, segle XVI
Parisinus 2896, segle XVI
Parisinus 2907, segle XVI
Lugdunensis XVIII 73f, ff. 1-195, segle XVII

La conclusió a què ens duu aquest llistat no és altra que el gran interès per la novel·la. Trobem còdexs de França -d'origen divers, però-, Itàlia, Alemanya i Àustria, tots ells països amb una potent indústria impressora. Es dóna el cas de que aquesta doble difusió, manuscrita i impresa, va produir per la mútua influència d'ambues vies de transmissió anomalies com ara el fet que el còdex Monacensis 96 continga només els tres primers llibres, perquè en el decurs de la còpia va aparèixer la primera edició impresa de l'obra. D'altra banda, el còdex Lugdunensis XVIII 73f obeeix a la mecànica contrària: es tracta d'una còpia d'aquella mateixa primera edició, els errors de la qual reproduceix. I el Laurentianus LXX 36 també fou acabat d'escriure mitjançant còpia de la mateixa edició ¹²⁹.

L'extraordinària difusió manuscrita de l'obra d'Heliodor, comparable a la dels autors clàssics de més gran renom, té el seu paral·lel amb les edicions renaixentistes, que s'inicien amb la de Basilea el febrer del 1534, i que l'anònim editor va basar en el còdex Monacensis 157. Com a mostra de la bona fortuna del nostre autor, l'any 1552 es va publicar, també a Basilea, la ja esmentada traducció llatina de Stanislaw Warszewicki. Aquest estat de l'edició heliodorea és el que es reflecteix a la tan difosa

¹²⁸ Conté només els primers tres llibres de l'obra.

¹²⁹ R.M. Rattenbury, "Codex Laurentianus Graecus LXX, 36", CQ 23, 1929, 100-104.

traducció d'Amyot ¹³⁰. El 1596 es va fer una segona edició a Heidelberg, obra de Jérôme Commelin -Hieronymus Commelinus-, que l'any següent moriria a causa de la pesta ¹³¹. Commelin va utilitzar, a més del Monacensis 157, el Palatinus 125 i -parcialment i de segona mà- el Marcianus 409 i el Vaticanus 157. Lamentablement, l'esforç de Commelin no va tenir continuadors, perquè els editors següents es van limitar a reproduir el seu treball. Així ho feren Bourdelotius a l'edició de París el 1619, Pareus a la de Frankfurt el 1631 i encara Schmid a la de Leipzig el 1772 ¹³². Bourdelot hi va afegir un breu comentari que si no fa gaire nosa tampoc no fa cap servei; ara bé, tots tres estudiosos -el nom d'editors no els escau gens- no van evitar l'aparició de nombroses errades, que un grapat de conjectures poc felices no compensa en absolut.

Un altre caire té l'edició de Mitscherlich, publicada a Estrasburg el 1798, i que a més de recuperar el text de Commelin hi va aportar lectures procedents del còdex Taurinensis B III 29 ¹³³. Entre les edicions modernes d'Heliodor citarem, en darrer lloc, la grega del 1790 impresa a Venècia per Nikólaos Glykís ¹³⁴.

Aquest és el panorama crític amb què es va enfrontar Adamandios Koraís quan el 1804 va publicar una memorable edició, que per començar tenia introducció i comentari escrits en grec, i no en un elaborat segons criteris metalingüístics, sinó en grec modern ¹³⁵.

L'edició de Koraís fou seguida per la de Bekker el 1855, però el savi alemany es va limitar a aprofitar el treball del seu col·lega grec ¹³⁶. Un any més tard apareixia la de Hirschig, el qual sí que va introduir novetats metodològiques en incloure la

¹³⁰ Cf. G. Sandy, "Jacques Amyot and the Manuscript Tradition of Heliodorus' *Aethiopica*", *Revue d'Histoire des Textes* 14-15, 1984-5, 1-22.

¹³¹ J. Maillon, *op. cit.*, pàg. XLVIII, erra quan diu que *Commelinus réimprima son texte, sans changement, en 1611, à Lyon*. És més que probable que un humanista com Commelin, àvid sempre d'introduir millores a les seues edicions, haguera alterat l'edició del 1596. La impremta de Lió era la de la vídua d'Antoine de Harsy, una de les més actives de l'època -va editar Ateneu, per exemple-.

¹³² J. Bourdelotius (ed.), *Heliodorus. Aethiopicorum libri X*, París 1619; D. Pareus (ed.), *Heliodori Aethiopicorum libri decem*, Frankfurt 1631; Leipzig 1772. Curiosament, la pseudoedició de Bourdelot mereixia tots els millors predicaments segons F.A. Wolf, *Vorlesungen über die Althertumswissenschaft II. Vorlesung über die Geschichte der griechischen Literatur*, Leipzig 1831, pàg. 324: *Die beste Ausgabe ist von Bourdelot*.

¹³³ C.G. Mitscherlich, *Scriptores Erotici Graeci II*, Estrasburg 1798.

¹³⁴ N. Glykís, *Ἡλιοδώρου Αἰθιοπικῶν βιβλία δέκα*, Venècia 1790.

¹³⁵ A. Koraís, *Heliodori Historia Aethiopica I-II*, Paris 1804.

¹³⁶ I. Bekker, *Heliodori Aethiopicorum libri X*, Leipzig 1855.

inspecció dels manuscrits Vindobonensis 116 -un còdex del segle XVI, però que Hirschig datava al segle XIV- i 130, i sobretot el Lugdunensis XVIII 73 f, al qual atorgava també una gran importància. Aquesta edició suposava canvis rellevants enfront de la de Koraís, però no sempre es tracta de millores del text. Finalment, cal esmentar l'edició de Colonna, apareguda a Roma el 1938 ¹³⁷.

Per a l'establiment de la transmissió d'Heliodor se sol agrupar, d'una banda, els manuscrits Vindobonensis 130 (B), Vaticanus 1390 (C), Palatinus 125 (P) i Marcianus 409 (Z), i d'una altra el Monacensis 157 (M) i el Vaticanus 157 (V). Els manuscrits més recents forneixen lectures d'interés que no es deuen a la transmissió pròpiament dita, sinó a l'esforç textual dels copistes per tal de millorar el text rebut ¹³⁸. Malauradament, tot i una certa tradició crítica al voltant de la transmissió de la nostra novel·la ¹³⁹, continuem mancats d'un coneixement suficient dels criteris de composició d'Heliodor ¹⁴⁰. En qualsevol cas, no sembla justificada la uniformització dels trets on el text transmés presenta diferents solucions.

¹³⁷ A. Colonna (ed.), *Heliodori Aethiopica*, Roma 1938.

¹³⁸ J. Maillon, *op. cit.*, VII-LXIV, pp. XLII-XLIII.

¹³⁹ C.G. Cobet, "Heliodori", *Mn* 6, 1857, 454; S.A. Naber, "Observationes criticae in Heliodorum", *Mn* 1, 1873, 145-169 i 313-353; H. Richards, "Notes on the Erotici Graeci", *CR* 20, 1906, 108-113; A. Colonna, "Heliodorea", *Bolletino del Comitato per la Preparazione dell' Edizione Nazionale dei Classici Greci e Latini. Supplemento a Rendiconti della Classe di Scienze Morali e Storiche della Accademia d'Italia* 7, 1940, 41-60; G. Anderson, "Two Notes on Heliodorus", *JHS* 99, 1979, 149; O. Mazal, "Die Textausgaben der *Aithiopika* Heliodors von Emesa", *Gutenberg Jahrbach* 1966, 182-191.

¹⁴⁰ J. Maillon, *op. cit.*, pàg. LVI, és de l'opinió que generalment l'acord entre els còdexs BCPZ garanteix una lliçó satisfactòria, almenys fins a VIII 13 (pp. XXXVIII i LIX).

III. ESTUDI DE LA LLENGUA D'HELIDOR

1. ELEMENTS DIALECTALS

I. ATICISMES

Fonètica

1. Vocalisme

1.1. Alternança -αιε-/-αε-, -αιο-/-αο-

La lenició de la iod intervocàlica pot aparèixer o no segons dialectes i èpoques. Es pot considerar també com a tret vulgar ¹⁴¹. Segons Lejeune, el diftong αι solia donar ā en jònic i àtic quan la caiguda de la wau la deixava davant una vocal de timbre /i/ o /u/ ¹⁴², com per exemple αεί (< *αι̯ει̯). També trobem αίων (< *αι̯ίων).

La forma αεί és l'única que apareix a les inscripcions àtiques fins el 450 a. C. Posteriorment, alterna amb αεί un segle i després del 361 és infreqüent ¹⁴³. Als papirs d'època ptolemaica, romana i bizantina, trobem αεί, inclosos compostos; αεί és rara

¹⁴¹ J. Redondo, "El sociolecte femení a la comèdia aristofànica", *Quaderns de Filologia. Estudis Literaris* 7, 2002, 201-224, pp. 213-214: *Una altra dada remarcable consisteix a observar com són les dones les qui més freqüentment redueixen el grup vocàlic *-αιο- > *-αο- a formes com ara les del verb καίω, cremar, com ens ho palesen fins a cinc casos. Aquesta constant fonètica convida a pensar en una caracterització deliberada per part de l'autor, en aquest cas dels personatges de Lisístrata, el cor de l'obra d'aquest nom, i Mnesíloc. Un cas similar és el documentat per Dover a propòsit de la caracterització del polític Hipèrbol per part de Plató el còmic: Hipèrbol, denostat pels portanveus de la ideologia més conservadora -Antifont i Andòcides en són bons testimonis-, hauria fet palès el seu ús deficient de l'àtic, propi d'una persona de baixa extracció social i escàs bagatge cultural, mitjançant determinats vicis fonètics. Encara un altre exemple és el de Fidípides, als Núvols, quan Sòcrates li retreu una pronúncia infantil, descurada, del terme κρέμαιο, el que denota una manca d'atenció als ensenyaments del mestre. Vet aquí com les dones semblen permetre's llicències fonètiques pròpies de persones mancades de coneixements, i que al cas dels personatges masculins du un retret que sembla sobrer per al menystingut gènere femení. Hem parlat més amunt de l'exclusió de les dones ateneses dels fòrums de debat polític i de litigi judicial. Hauríem d'introduir ara una reflexió del tot semblant pel que fa a l'ensenyament a la Grècia clàssica, pensat també per a profit reservat als homes.*

¹⁴² M. Lejeune, *Phonétique historique du mycénien et du grec ancien*, París 1972, pp. 246 i 247.

¹⁴³ L. Threatte, *The Grammar of Attic Inscriptions, I. Phonology*, Berlin-New York 1980, pp. 275ss.; K. Meisterhans & E. Schwyzler, *Grammatik der Attischen Inschriften*, Berlin 1900, pp. 30-33.

¹⁴⁴. A la literatura antiga, la situació fluctua: αἰεί és considerada forma èpica, jònica i àtica antiga, amb 110 aparicions a Heròdot (front a 26 amb ἀεί), cap a Tucídides, que només presenta ἀεί, i ambdues a Plató, tràgics, comèdia i Xenofont ¹⁴⁵. A Epictet, *Nou Testament* ¹⁴⁶, Arrià ¹⁴⁷, Caritó (4 vegades) ¹⁴⁸, Xenofont d'Efes (10 vegades), Longus (7 vegades), Aquil·les Taci (14 vegades) ¹⁴⁹ i als autors estudiats per Schmid ¹⁵⁰ només consta ἀεί. El mateix es pot dir d'Heliodor, amb 7 aparicions als llibres I-III: I 15, 2; I 19, 3; I 29, 5; II 14.2; II 19, 5; III 3, 1; III 17, 4. Els aticistes, per tant, es decanten per una forma pròpia de la seua època ja utilitzada pels escriptors clàssics.

El cas d'αἰετός i ἀετός és molt paregut. Trobem per primera vegada el grup ἀε- el 298 a. C. en inscripcions àtiques, mentre que abans sempre n'hi havia αἰετός ¹⁵¹. Apareix ἀετός als papirs ¹⁵², al *Nou Testament* ¹⁵³, Arrià ¹⁵⁴, Elià, Filòstrat, Dioscòrides ¹⁵⁵, Longus (cinc vegades), Aquil·les Taci (quatre vegades) i, a Heliodor, en tres ocasions, una d'elles al llibre II: II 11, 4.

ἐλαία i ἐλάα es troben indistintament en inscripcions àtiques al s. V a. C., i al IV només apareix la forma sense diftong ¹⁵⁶. Als papirs ptolemaics apareixen ambdues ¹⁵⁷, i als d'època romana i bizantina la primera és més usual, mentre que ἐλάα sol constar, inclús en compostos ¹⁵⁸. Al *Nou Testament* trobem únicament ἐλαία ¹⁵⁹ i W.

¹⁴⁴ E. Mayser, *Grammatik der griechischen Papyri aus der Ptolemäerzeit I, 1*, Berlin 1970, pàg. 84; F.T. Gignac, *A Grammar of the Greek Papyri of the Roman and Byzantine Periods I Phonology*, Milano 1976, pp. 195 i 196.

¹⁴⁵ L. Gautier, *La Langue de Xénophon*, Thèse de doctorat, Université de Genève 1911, pàg. 79.

¹⁴⁶ F. Blass & A. Debrunner, *A Greek Grammar of the New Testament and Other Early Christian Literature*, Chicago 1961, pàg. 16.

¹⁴⁷ J.M. Floristán Imízcoz, "Arriano, aticismo y koiné. I Fonética y morfología", *CFC (G)* 4, 161-184, 1994, pàg. 169.

¹⁴⁸ M. Sanz Morales, "La lengua de Caritón de Afrodísias: características fonológicas", in A. Martínez Fernández, B. Ortega Villaro, M.H. Velasco López & M.H. Zamora Salamanca (edd.), *Ágalma. Ofrenda desde la filología clásica a Manuel García Teijeiro*, Valladolid 2014, 291-301, pàg. 292.

¹⁴⁹ S. Santafé, *Aproximación lingüística a la obra de Aquiles Tacio*, Tesi doctoral, Universitat de València 2005, pàg. 55.

¹⁵⁰ W. Schmid, *Der Atticismus in Seinem Hauptvertretern. Von Dionysus von Halikarnass bis auf den Zweiten Philostratus V*, Hildesheim 1964 (Stuttgart 1887), pàg. 56.

¹⁵¹ K. Meisterhans & E. Schwyzer, *op. cit.*, pp. 30-33; L. Threutte, *op. cit.*, pp. 277 i 278.

¹⁵² E. Mayser, *op. cit. I, 1*, pp. 84 i 85; F.T. Gignac, *op. cit.*, pp. 195 i 196.

¹⁵³ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 16.

¹⁵⁴ J.M. Floristán Imízcoz, *op. cit.*, pàg. 169.

¹⁵⁵ W. Schmid, *op. cit. V*, pàg. 56.

¹⁵⁶ K. Meisterhans & E. Schwyzer, *op. cit.*, pp. 31 i 32.

¹⁵⁷ E. Mayser, *op. cit. I, 1*, pàg. 85.

¹⁵⁸ F.T. Gignac, *op. cit.*, pp. 196 i 197.

¹⁵⁹ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 16.

Schmid considera aticistes les dues ¹⁶⁰. Els novel·listes mostren només la forma llarga: en una ocasió Caritó i Longus i en dues Aquil·les Taci ¹⁶¹. Heliodor té el compost ἐλαιώδους a II 30, 3.

A les inscripcions àtiques (en dues d'elles, del segle V a. C.) i al *Nou Testament* apareix únicament καίω, mai κάω ¹⁶². Als papirs, la primera és més freqüent ¹⁶³. Els autors aticistes fan servir ambdues, encara que κάω és considerada àtica i καίω, hel·lenística ¹⁶⁴. Meris ho confirma ¹⁶⁵. Aquil·les Taci es decanta per les formes de la κοινή ¹⁶⁶ i Heliodor té dues mostres de cada a la seua obra:

ὕπεκκαίει (I 15, 4) i ἀνέκαιε (II 22, 2) front a ἀνακαόμενον (VII 9, 2), lectura dels manuscrits mA front a la del Z (ἀνακαιόμενον) i la del T (ἀνακόμενον), i ἐξέκαε (VIII 2, 1).

Entre ἀποκναίω i ἀποκνάω, W. Schmid només cita la primera ¹⁶⁷. Meris la considera àtica ¹⁶⁸, citant el v. 679 de les *Vespes* d'Aristòfanes. D'entre tots els novel·listes, Heliodor, en tres ocasions, és l'únic que la fa servir, la primera al llibre III: ἀποκναίειν (III 4, 11), ἀποκναίει (IV 4, 2), ἀπέκναιε (V 19, 1).

Els contextos d'ús on apareixen les formes abans esmentades pertanyen a intervencions de personatges en set ocasions (dues de personatges masculins, dues de femenins, dues de discursos de Tíamis, el cap dels bandits, i una en estil indirecte) i a parts narratives en cinc exemples (dos d'ells del narrador omniscient i tres de la narració de Calasiris a Cnèmon), amb la qual cosa el percentatge està prou igualat.

1.2. Alternança -ει-/-ε-

¹⁶⁰ W. Schmid, *op. cit.* V, pàg. 56; IV, pàg. 160.

¹⁶¹ S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 55.

¹⁶² K. Meisterhans & E. Schwyzer, *op. cit.*, pàg. 178; F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 16.

¹⁶³ E. Mayser, *op. cit.* I, 1, pàg. 85; F.T. Gignac, *op. cit.*, pàg. 197.

¹⁶⁴ W. Schmid, *op. cit.* III, pàg. 41; IV, pàg. 37.

¹⁶⁵ J. Pierson & G. Koch (edd.), *Moeridis Atticistae Lexicon Atticum*, Atenes 2004 (Leipzig 1830), pàg. 212 : Κλάειν καὶ κάειν μετὰ τοῦ ᾱ, Ἀττικῶς. μετὰ τοῦ ι, Ἑλληνικῶς.

¹⁶⁶ S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 55.

¹⁶⁷ W. Schmid, *op. cit.* V, pàg. 73.

¹⁶⁸ J. Pierson & G. Koch, *op. cit.*, pàg. 67: Ἀποκναίεις, Ἀττικῶς. ἀναιρεῖς, Ἑλληνικῶς.

Tot seguit, presentarem alguns doblats d'aquesta alternança i el tractament fonètic pel qual opta Heliodor. Quant a la combinació de conjunció condicional amb partícula modal, és a dir, d'εἰ més ἄν, el resultat esperable pot ser ἐάν, ἄν o ἦν. El primer tractament predomina en les inscripcions àtiques de totes les èpoques ¹⁶⁹ i després en la κοινή hel·lenística ¹⁷⁰, així com en els papirs d'època ptolemaica ¹⁷¹. És una forma més transparent que ἄν procedent d'εἰ més ἄν, ja que aquesta última es pot confondre amb la partícula modal. Així, ἐάν apareix habitualment al *Nou Testament*, llevat d'uns pocs casos on consta ἄν. Curiosament, n'hi ha exemples on ἐάν realitza la funció pròpia de la partícula modal ¹⁷², potser perquè, en un sistema on ambdues formes han desenvolupat la mateixa funció, la de conjunció condicional, i, a més, una d'elles, ἄν, en té una altra, la de partícula modal, aleshores ἐάν adquireix també la nova funcionalitat per hipercorrecció en la κοινή. Així, a més del *Nou Testament*, a la novel·la aquest fenomen es dona a Aquil·les Taci, V 26, 11. Als papirs d'època imperial en ocasions pot aparèixer ἄν per ἐάν quan no es puga confondre amb la partícula modal ἄν. No consta ἦν ¹⁷³. ἐάν, ἄν i ἦν apareixen als autors aticistes ¹⁷⁴. Caritó fa servir ἄν en 22 ocasions i ἐάν en 7, quan el més normal és el predomini d'ἐάν. ἄν, encara que apareix als escriptors clàssics, no és la forma majoritària. La forma jònia ἦν es pot considerar la més literària, molt més abundant, a tall de mostra, a Tucídides que ἐάν: 258 exemples front a 12 ¹⁷⁵. Aquil·les Taci utilitza ἐάν en 20 ocasions i ἦν en 6, mentre que Heliodor no fa ús ni de l'una ni de l'altra. Generalment, utilitza εἰ. Només té un exemple d'ἄν com a conjunció condicional a I 26, 5, en un parlament de Cariclea adreçant-se a Teàgenes:

φιλόανθρωπος μὲν γὰρ ἔστι περὶ ἡμᾶς καὶ Ἕλληνας, ἀλλ' αἰχμάλωτος καὶ τῷ κρατοῦντι πλεόν, ἄν οὕτω τύχη, χαριούμενος

¹⁶⁹ K. Meisterhans & E. Schwyzer, *op. cit.*, pp. 255 i 256; L. Threatte, *The Grammar of Attic Inscriptions. II Morphology*, Berlin & New York 1996, pp. 672-4.

¹⁷⁰ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pp. 57 i 58.

¹⁷¹ E. Maysen, *op. cit. I, 1*, pàg. 128.

¹⁷² F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 17 i pp. 57 i 58.

¹⁷³ F.T. Gignac, *op. cit.*, pàg. 305.

¹⁷⁴ W. Schmid, *op. cit. II*, pp. 143 i 144; *III*, pp. 24 i 25; *IV*, pp. 18, 19 i 581; *V*, pàg. 188.

¹⁷⁵ M. Sanz Morales, *op. cit.*, pp. 293 i 294.

Partint de les formes més habituals de la κοινή en la seua evolució posterior cap al grec modern, han quedat únicament les conjuncions ἄν i εἰάν, desapareguent totes les altres ¹⁷⁶.

En el comparatiu πλείων / πλέων la norma àtica presenta la forma en -ει- abans de vocal llarga, -ει- o -ε- si van seguides de vocal breu i -ε- en el neutre πλέον ¹⁷⁷. Així, Tucídides prefereix πλεο- a πλειο- i, en canvi, la forma amb diftong és més utilitzada per Xenofont ¹⁷⁸. πλεῖον va apareguent més i més, és majoritària a Polibi i al Nou Testament ¹⁷⁹. En papirs del segle III a. C., la relació és de 18 a 5 en favor de la forma en -ει-, i de 10 a 1 en el segle II a. C. ¹⁸⁰ En autors dels segles I i II d. C. com Dionisi d'Halicarnàs i Flavi Josep fluctuen ambdues, encara que és majoritària πλέον. Caritó té 12 exemples de πλει- i 7 de πλε-, tots aquests neutres (πλέον). Front a aquestes últimes formes, presenta πλεῖον a III 7, 7 i VI 8, 5 ¹⁸¹. Seguint la mateixa tendència, Xenofont d'Efes té 4 formes de πλέον i una de πλεῖον, Longus presenta 10 de πλέον i cap de πλεῖον i Aquil·les Taci mostra 14 formes de πλέον i només una de πλεῖον ¹⁸². A Heliodor trobem els següents exemples als llibres I-III:

πλείους (I 14, 1)

πλειόνων (I 29, 5; I 32, 2)

πλείονας (I 31, 2)

πλείονι (II 17, 1)

a més del neutre πλέον en 30 ocasions per cap de πλεῖον, d'un total de 133 mostres a les *Etiòriques*, seguint al peu de la lletra la regla aticista.

En altres casos similars, Heliodor es decanta per la forma amb -ι-. El mot παρειά, i no παρεά, és l'únic que apareix a inscripcions àtiques ¹⁸³ i és citat per Schmid

¹⁷⁶ Γ. Μπαμπινιώτης, *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, Αθήνα 2002 (1998), pp. 145 i 539.

¹⁷⁷ K. Meisterhans & E. Schwyzer, *op. cit.*, pàg. 152; W. Schmid, *op. cit.* IV, pp. 123-125; V, pàg. 101.

¹⁷⁸ A. Vicente Sánchez, *Las Cartas de Temístocles. Lengua y técnica compositiva*, Zaragoza 2006, pàg. 69.

¹⁷⁹ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 16.

¹⁸⁰ E. Mayser, *op. cit.* I, 1, pp. 57 i 58.

¹⁸¹ M. Sanz Morales, *op. cit.*, pp. 292 i 293.

¹⁸² S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 56.

¹⁸³ K. Meisterhans & E. Schwyzer, *op. cit.*, pàg. 37.

¹⁸⁴. El mateix trobem als novel·listes: a Caritó apareix 4 vegades, una a Longus, 9 a Aquil·les Taci i en 7 ocasions a Heliodor. Quant a τέλειος / τέλεος i τελείως / τελέως, els escriptors tardans presenten formes amb i sense -i-¹⁸⁵, i al *Nou Testament* sempre apareix la forma amb diftong¹⁸⁶. Trobem només una vegada τέλειος a Caritó (III 3, 8), en dues ocasions τελέως i en una τέλεον a Xenofont d'Efes, τελέως a Longus (III 26, 3) també una vegada i, a Aquil·les Taci, τέλεον sis vegades. Heliodor mostra també dues formes amb hiatus i l'adverbi amb iota, però cap d'elles als llibres I-III: τέλεον (VI 4, 2), τελεώτερα (X 39, 2) i τελείως (VII 21, 3).

1.3. Alternança εἰς/ἐς

L'antiga distribució d'εἰς davant vocal i d'ἐς davant consonant es va perdent. En les inscripcions, la primera forma apareix a finals del segle V a. C., mentre que ἐς és dubtosa en l'àtic dels segles V i IV¹⁸⁷. Als papirs d'època romana i bizantina la forma usual és εἰς, amb la presència ocasional d'ἐς, també en compostos¹⁸⁸. A la κοινή es generalitza εἰς, que serà la forma exclusiva del *Nou Testament*¹⁸⁹. Els aticistes prefereixen la forma εἰς i tendeixen a evitar la jònica ἐς, com en el cas d'Eli Aristides, Polibi, Diodor Sícul, Dionisi d'Halicarnàs, Flavi Josep, Plutarc¹⁹⁰ i Aquil·les Taci¹⁹¹. Apià, Arrià, Dió Cristòstom, Elià i Filòstrat es decanten per l'altra, a l'igual que Galé en la seua obra *De antidotis*, en 4 ocasions, però en el context dels díctics elegíacs¹⁹². Arrià mostra la primera en composició i la segona com a preposició¹⁹³. A Caritó comptabilitzem 265 aparicions d'εἰς front a només una d'ἐς (IV 3, 7), no exempta de polèmica¹⁹⁴. Heliodor fa un ús constant d'εἰς: al llibre I la trobem en 75 ocasions, 60 com a preposició i 15 com a preverbi; al II, 82 vegades, 70 i 12, respectivament, i al III, en 48 ocasions, 40 com a preposició i 8 com a preverbi. ἐς mai apareix en composició, només com a preposició tres vegades:

¹⁸⁴ W. Schmid, *op. cit.* IV, pàg. 322.

¹⁸⁵ W. Schmid, *op. cit.* I, pp. 136 i 293; II, pàg. 156; III, pàg. 154; IV, pàg. 231.

¹⁸⁶ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 16.

¹⁸⁷ L. Threatte, *op. cit.*, pàg. 178; K. Meisterhans & E. Schwyzer, *op. cit.*, pp. 213 i 214.

¹⁸⁸ F.T. Gignac, *op. cit.*, pàg. 258.

¹⁸⁹ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 16.

¹⁹⁰ W. Schmid, *op. cit.* III, pàg. 18; IV, pàg. 579.

¹⁹¹ S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 57.

¹⁹² J. Vela Tejada, *op. cit.*, pàg. 45.

¹⁹³ J.M. Floristán Imízcoz, *op. cit.*, pàg. 169.

¹⁹⁴ M. Sanz Morales, *op. cit.*, pàg. 295.

ἐς τὰ δ' ἀποσκοπῶν Ὅμηρος (II 22, 5) i ἐς τὰ μάλιστα (II 29, 1; III 19, 3)

El segon sintagma (II 29, 1) apareix dins de la narració de Calasiris, mentre que formen part de diàlegs el primer i el tercer exemples, sent aquest últim la lectura dels manuscrits mAT, front a ἔστ' ἄφιλος, del Z.

2. Consonantisme

2.1. Alternança -ττ-/-σσ-

En general, la forma àtica -ττ- és substituïda per -σσ- al segle IV a. C. sota la influència d'altres dialectes ¹⁹⁵. Tucídides (pel prestigi literari del jònic), Antifont, Gòrgies i els tràgics presenten -σσ-, mentre que Aristòfanes és el primer a fer servir sempre -ττ-. Als papirs es donen ambdues formes ¹⁹⁶. Al *Nou Testament* trobem -ττ- més rarament que -σσ- ¹⁹⁷, i els Pares de l'Església mostren -ττ-. Els aticistes es decanten per la forma -ττ-: Dió Crisòstom, Elià, Herodes Àtic i Filòstrat la prefereixen amb molta més freqüència que -σσ- ¹⁹⁸. Eli Aristides, exclusivament, com Lucià, encara que aquest últim presenta -σσ- en verbs mai utilitzats amb la forma -ττ- pels autors àtics ¹⁹⁹. Vara Donado ha suggerit un doble ús, derivat de determinades motivacions expressives ²⁰⁰.

Heliodor es decanta clarament per la -ττ-:

φοινιττομένη (I 2, 3), φοινιττόντων (I 30, 3)

πράττειν (I 2, 7; I 9, 2; I 23, 1; II 25, 4; III 17, 5), ἔπραττεν (I 17, 1), ἔπραττε (I 28, 2), συμπράττειν (I 19, 2), διαπραττόμενον (I 19, 6), ἔπραττον (II 19, 2)

ἐξέπληττοντο (I 3, 6), κατέπληττεν (II 13, 3), ἐξέπληττε (III 3, 8)

¹⁹⁵ L. Threatte, *op. cit.*, pp. 537ss.

¹⁹⁶ F.T. Gignac, *op. cit.*, pp. 145ss.

¹⁹⁷ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pp. 23 i 24.

¹⁹⁸ W. Schmid, *op. cit. IV*, pàg. 579.

¹⁹⁹ R.J. Deferrari, *Lucian's Atticism*, Amsterdam 1969, pàg. 1.

²⁰⁰ J. Vara Donado, "Sobre el origen de las formas áticas -ττ- y -σσ-", *Emerita* 47, 1979, 331-346.

προσταττόμενον (I 4, 1), υποτάττειν (I 4, 3), προσέταπτεν (I 7, 3; I 28, 1),
ἐπέταπτε (I 19, 1), διέταπτον (I 31, 3), συνέταπτεν (III 3, 2), προσάττω (III 17, 5)

διαφυλάττειν (I 7, 3), φυλάττω (I 8, 3), φυλάττεσθαι (I 11, 4; I 12, 4),
φυλάττουσα (I 25, 4; II 4, 2), φυλάττου (I 32, 1)

κρείττων (I 8, 4; II 25, 2; II 33, 3; III 17, 5), ἔλαττον (I 11, 5; II 21, 1), ἐλάττους (I
14, 1; I 19, 5; I 32, 3), θᾶττον (I 18, 3), ἐλάττονος (I 29, 6), κρειττόνων (II 26, 2; III 16, 4),
κρείττονα (III 3, 1)

ἐπλάττετο (I 9, 3), ἀναπλάττουσα (I 9, 4), μεταπλαττόμενος (I 15, 5),
ἀναπλάττειν (I 25, 6), ἀνέπλαττε (II 2, 2), ἀναπλάττοντος (II 16, 7), μεταπλάττων (III
10, 4)

γλώττη (I 30, 7), γλώτταν (II 33, 3)

ἠττήθη (II 7, 1), ἠττηθεῖς (II 25, 2), ἠττημένον (III 1, 1), ἠττηθῆναι (III 4, 1 –
dues vegades-), ἠττηται (III 17, 4)

ἐλαττωθῆναι (II 16, 4)

ὄνειρώττειν (II 16, 7)

ἐλύττα (II 20, 1)

περιττότερον (II 20, 5)

πεττομένης (II 30, 1)

ὑποφριττούσης (II 30, 3)

ἐπέταπτεν (II 32, 2)

Θετταλικῆς (II 34, 2), Θετταλοί (II 34, 7; III 4, 8), Θετταλοῖς (II 35, 4), Θετταλαί
(III 2, 1), Θετταλική (III 3, 3), Θετταλῶν (III 6, 1), Θετταλόν (III 6, 3), Θετταλός (III 16, 1)

περίττωμα (III 4, 3)

ἀπηλλαττόμεθα (III 11, 4)

αἰνίττεται (III 12, 2)

θαλαττεύοντες (III 15, 3)

Les formes amb -σσ- són minoritàries. Llevat del cas d'ἐλάφυσσον (II 19, 5),
lectura que mantenen els manuscrits ZT front a ἐλάφυσον (MA) i ἐλάφυσαν (VCBP),
dubtosa per tant, apareixen exclusivament amb -σσ- a la paraula θάλασσα, ús normal
en aquest mot en concret, com és el cas també de Filòstrat, que a la resta de termes sol
mostrar les formes amb -ττ-. La mateixa tendència s'observa també a Galé, que mostra
les formes jonitzades en uns determinats mots (θάλασσα, πλάσσω, τέσσαρας), mentre

que a la resta de termes es decanta per l'opció aticista ²⁰¹. Així, trobem a Heliodor θαλασσῶν (I 8, 2; II 4, 1), θαλασσώσας (II 28, 4) i θαλάσσης (II 35, 1), amb lectura unànime de tots els manuscrits, front a θάλατταν (I 1, 1; I 5, 1; I 22, 4; II 33, 2), θάλατταις (I 5, 2), θαλάττης (I 22, 3) i θαλαττίας (II 30, 3). Les formes aticistes de la paraula 'mar' apareixen set vegades, sempre en narracions, per quatre de les caracteritzades per -σσ-, que es trobem en diàlegs, amb parlants femení i masculí, respectivament, en el cas de θαλασσῶν, i en una comparació de caire literari en el de θαλάσσης. Menció especial mereix el participi θαλασσώσας, de θαλασσώω, amb el sentit de 'negar':

ὁ Νεῖλος καὶ ποταμὸς εἶναι οὐκ ἀνέχεται ἀλλὰ κατεξανίσταται τῆς ὄχθης καὶ **θαλασσώσας** τὴν Αἴγυπτον τῇ παρόδῳ γεωργεῖ τὰς ἀρούρας (II 28, 4)

Fins al segle IV, a més d'aquest exemple, només trobem les següents formes:

- θαλασσῶσαι (Pall., *Dialogus de vita Joannis Chrysostomi*, 51, 21),
- ἔθαλάσσωσεν (Amfíloc, *De recens baptizatis*, 63).

Ambdós són autors cristians de l'esmentat segle.

En canvi, la forma àtica és més abundant:

- ἔθαλάττωσαν (Arist., *Mu.* 400a 27),
- θαλαττοῦσθαι (Plb., *Hist.* XVI 15, 2 i Zenó, III 42),
- τεθαλαττωμένης (Str., *Geo.* I 3, 4),
- τεθαλαττωμένοι, τεθαλαττομένῳ (Ath., *Deip.* I 59, 14 i I 59, 49, respectivament),
- θαλαττουμένοις (Philostr., *Neró*, 636, 6),
- ἐκθαλαττοῦνται (Dídím el Cec, XIV 29), de lectura dubtosa,
- θαλαττουμένην (Teodoret, VI 485).

²⁰¹ J. Vela Tejada, "Koiné y aticismo en Galeno, *De antidotis*: Datos para un estudio lingüístico", *CFC (G)* 19, 2009, 41-61, pp. 43 i 44.

θάλασσα, precisament, ha perdurat fins avui i és el mot per a designar la mar en grec modern.

2.2. Alternança -ρρ-/-ρσ-

Herodià afirma que θαρρέω és àtic, a l'igual que Meris²⁰². La combinació -ρρ- és pròpia de l'àtic i consisteix en l'assimilació del grup -ρσ- que es manté en joni. A l'igual que en altres casos, aquesta última forma pot aparèixer en la literatura àtica mitjançant la influència de la poesia i de la prosa jònica. Posteriorment, ambdós grups es troben tant a la κοινή com en autors tardans, depenent de la paraula de què es tracte. -ρρ- apareix, excepte en noms propis estrangers i paraules no àtiques, en totes les inscripcions àtiques arcaïques²⁰³. Als papirs la forma habitual és -ρσ-, mentre que -ρρ- consta només als papirs tardans, molt possiblement per influència aticista. A més, solen predominar les formes verbals en -ρρ- i els substantius en -ρσ-²⁰⁴. La κοινή i Polibi, segons Schmid, oscil·len entre ambdues grafies²⁰⁵, a l'igual que el *Nou Testament*, encara que aquest prefereix la forma jònica²⁰⁶. Els Pares de l'Església sempre fan servir -ρσ-. Entre els aticistes, Elià sempre utilitza -ρρ- i Filòstrat i Alcífron, les dues, a l'igual que Aquil·les Taci²⁰⁷. Llucià opta per -ρρ- en una proporció de 7/1, i el mateix veiem a Longus, però en 17/1, segons el recompte del TLG. A Galé, a l'igual que a les *Cartes de Temístocles*, sembla no haver un criteri lingüístic clar quant a la utilització d'una o d'altra forma²⁰⁸. A Caritó n'hi ha dos tipus de paraules. Per una banda, θάρσος en dues ocasions front al verb θαρρέω, que apareix en 20. Per altra, l'adverbi πόρρω en tres ocasions per cap de πρόσω. La distribució és idèntica a la de Polibi, excepte que el verb apareix una sola vegada amb -ρσ- en aquest autor. La situació de Caritó és molt semblant a la que hem comentat dels papirs, amb un ús de -ρρ- per a les formes verbals i de -ρσ- per als substantius²⁰⁹.

²⁰² J. Pierson & G. Koch, *op. cit.*, pàg. 174: θάρρος, Ἀττικῶς. θάρσος, Ἑλληνικῶς.

²⁰³ L. Threatte, *op. cit.*, pàg. 536; K. Meisterhans & E. Schwyzer, *op. cit.*, pp. 99 i 100.

²⁰⁴ F.T. Gignac, *op. cit.*, pàg. 142.

²⁰⁵ *Op. cit.* IV, pàg. 12.

²⁰⁶ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 18.

²⁰⁷ S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 51.

²⁰⁸ J. Vela Tejada, *op. cit.*, pp. 44 i 45; A. Vicente Sánchez, *Las Cartas de Temístocles. Lengua y técnica compositiva, Monografías de Filología Griega 17*, Zaragoza 2006, pàg. 87.

²⁰⁹ M. Sanz Morales, *op. cit.*, pp. 298 i 299.

A les *Etiòriques*, el predomini de la forma jònia front a l'àtica és, aproximadament, de 3 a 2. Així, trobem 12 formes amb el grup -ρσ-, nou de les quals apareixen a diàlegs i tres a narracions:

θάρσει (I 17, 4; II 2, 1; II 4, 4; II 11, 3; II 16, 3; III 4, 10; III 17, 5; III 19, 3)

ἐπιθαρσύνας (I 29, 3)

ἀποθαρσῶν (II 31, 5)

πρόσω (II 28, 4)

θαρσεῖν (III 6, 4)

Front a les formes aticistes πόρρωθεν (I 1, 2; I 30, 1), ἀποθαρροῦντες (I 2, 7), πόρρω (I 25, 6; II 31, 2), πορρωτάτω (II 1, 1), θαρροῦντες (II 1, 1) i θαρραλεώτερον (III 18, 4). Aquesta última forma i πόρρω estan incloses a diàlegs on parla un personatge masculí. La resta, a narracions.

2.3. Alternança σμικρός/μικρός

Segons W. Schmid ²¹⁰ cal considerar σμικρός com a forma jònica, que es conservava encara a la poesia i prosa àtiques arcaïques, a l'igual que a Plató i Xenofont, que "arcaïtzaven" amb certa freqüència. Meris la considera àtica ²¹¹. Fins a finals del segle V a. C. només apareix σμικρός en les inscripcions àtiques ²¹², mentre que μικρός hi és en inscripcions dels segles V i IV. Als papirs no trobem σμικρός i μικρός és molt freqüent ²¹³. Els Pares de l'Església fan servir sempre μικρός. Entre els aticistes, Elià utilitza σμικρός i σμικρότης, i Filòstrat σμικρός amb freqüència, però μικρός amb més freqüència encara ²¹⁴. Dió Crisòstom, quasi sempre σμικρός ²¹⁵. Galé, a l'obra *De antidotis*, presenta 8 casos de μικρός front a 2 de σμικρός ²¹⁶. Aquil·les Taci

²¹⁰ *Op. cit.* III, pàg. 18.

²¹¹ J. Pierson & G. Koch, *op. cit.*, pàg. 324: Σμικρὸν, Ἀττικῶς. μικρὸν, κοινόν.

²¹² L. Threatte, *op. cit.*, pp. 507 i 508.

²¹³ F.T. Gignac, *op. cit.* I, pàg. 122.

²¹⁴ W. Schmid, *op. cit.* III, pàg. 18; IV, pàg. 13.

²¹⁵ W. Schmid, *op. cit.* III, pàg. 18; IV, pp. 13 i 580.

²¹⁶ J. Vela Tejada, *op. cit.*, pàg. 45.

escriu un sol μικρός (IV 2, 3), que alguns manuscrits corregeixen sense sigma inicial

²¹⁷.

Heliodor només presenta la forma τὰ μικρότατα a VII 28, 2. Es tracta de l'únic cas en què es troba precedida directament d'article, per la qual cosa podem suposar que és un cas de fonètica sintàctica. A la resta de la seua obra, òbviament, apareix només μικρός i mai precedida d'article. La lectura dels manuscrits és unànime en tots els casos. Així, als llibres I-III:

μικρόν (I 1, 1; I 2, 1; I 2, 3; I 2, 8; I 3, 6; I 12, 3; I 14, 3; I 14, 4; I 17, 2; I 30, 5; I 31, 3; II 4, 2; II 4, 4; II 6, 1; II 8, 1; II 13, 3; II 14, 5; II 16, 1; II 17, 2; II 20, 4; II 21, 3; II 23, 5; II 28, 4; II 30, 3; II 31, 1; III 9, 1)

μικροῦ (I 1, 6; II 3, 2; II 6, 3; II 24, 4; II 30, 3; III 17, 2)

μικρά (I 16, 3)

μικράν (I 17, 3)

μικροῖς (I 33, 4)

2.4. Alternança σύν/ξύν

Homer coneix ambdues formes, que són utilitzades igualment pels filòsofs jonis i la tragèdia front a l'àtic no literari, que preferia la forma ξύν ²¹⁸. A les inscripcions àtiques entre 410 i 403 a. C. és més freqüent σύν ²¹⁹ i, a partir de 378, hi apareix sempre ²²⁰. En grec hel·lenístic perdura aquesta tendència, com en el *Nou Testament* i als papirs ²²¹, encara que ξύν es conserva en alguns compostos d'origen literari ²²². Aquesta última forma és recuperada per alguns autors aticistes, però σύν continua sent predominant a la κοινή. Caritó sempre fa servir el preverbi συν-, així com la forma corresponent de preposició, amb tres aparicions ²²³. ξύν apareix sempre

²¹⁷ S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 54.

²¹⁸ A. López Eire, "Fundamentos sociolingüísticos del origen de la *koiné*", *CFC* 16, 1980, 21-54, pàg. 37.

²¹⁹ W. Schmid, *op. cit. III*, pàg. 16.

²²⁰ K. Meisterhans & E. Schwyzer, *op. cit.*, pp. 220 i 221.

²²¹ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 19.

²²² E. Mayser, *op. cit. I, 1*, pàg. 184.

²²³ M. Sanz Morales, *op. cit.*, pàg. 299.

a Dió Crisòstom i Eli Aristides, i, molt sovint, a Lluetà ²²⁴ i a Arrià -especialment, a la seua *Anàbasi*- ²²⁵.

Heliodor a les *Etiòpiques* també es decanta per la forma nova. Ací tenim la distribució en els tres primers llibres:

| | | συν | συν | συν | συν | συν | συν(σ) | Total |
|------------|-------------------|-----|-----|-----|-----|-----|--------|-------|
| Llibre I | Preverbi o prefix | 55 | 9 | 5 | 19 | 2 | 4 | 94 |
| | Preposició | | | | | | | 8 |
| Llibre II | Preverbi o prefix | 44 | 7 | 2 | 22 | 4 | 2 | 81 |
| | Preposició | | | | | | | 7 |
| Llibre III | Preverbi o prefix | 27 | 4 | 0 | 12 | 0 | 0 | 43 |
| | Preposició | | | | | | | 5 |

Front a aquestes dades, només al llibre II apareixen *ξυγκείμενον* (II 16, 1), *ξυνίεσαν* (II 18, 1) i *ξυνιέναι* (II 18, 4), tres formes en composició, les dues primeres en narració i la tercera en diàleg precedint la paraula *ξιφήρη*, en una clara al·literació: a Teàgenes no li sembla malament que Cnèmon, separant-se d'ell, acompanye Termutis, ja que el seu amic està armat i el bandit, no. Altrament, la preposició *ξύν* mai no l'utilitza Heliodor.

2.5. Alternança *τήμερον*/*σήμερον*

A l'igual que ocorre amb l'alternança *-ττ-/-σσ-*, els aticistes tendeixen a decantar-se per l'adverbi *τήμερον* ²²⁶.

²²⁴ W. Schmid, *op. cit.* III, pàg. 16; IV, pàg. 630.

²²⁵ J.M. Floristán Imízcoz, *op. cit.*, pàg. 170.

²²⁶ Així, Meris, a J. Pierson & G. Koch, *op. cit.*, pàg. 331: *Τήμερον εἶναι, Ἀττικῶς. ὡς Νεφέλαις· -κεχώρευται γὰρ μετρίως τό γε τήμερον εἶναι. τὸ σήμερον ἔχον, Ἑλληνικῶς. Τήμερον, Ἀττικῶς. σήμερον, Ἑλληνικῶς.*

Trobem l'aparició de dos *σήμερον*: *εἰς τὴν σήμερον* (III 14, 1) i *ἔς τὴν σήμερον* (IV 2, 3), en locucions similars i en parts dialogades en tots dos casos, si bé la primera està caracteritzada per un ús més aticista de la preposició (*εἰς*). En canvi, *τήμερον* apareix 15 vegades a les *Etiòriques*, 5 de les quals les trobem als llibres I (les dues en diàlegs d'un personatge femení) i II (les tres en diàlegs de personatges masculins), i cap al III: I 16, 1; I 16, 4; II 1, 2; II 31, 4; II 35, 3. En tots els casos els manuscrits coincideixen en la mateixa lectura, excepte a I 16, 4, on al manuscrit Z apareix *σήμερον* i al B tenim *τὴν σήμερον*, mentre que mAT mantenen la forma amb *τ*.

Si seguim la versió del manuscrit Z, n'hi hauria una tercera forma *τήμερον* al llibre I també, a I 16, 2, on els manuscrits CBPT lligen *τὸ μέρος* i VMA no donen cap lectura.

La forma que ha perdurat fins a l'actualitat, al grec modern, és *σήμερα*²²⁷ [símera], adverbi que significa 'avui'.

²²⁷ Ν.Π. Ανδριώτης, *Ετυμολογικό λεξικό της κοινής νεοελληνικής*, Θεσσαλονίκη 1992 (Αθήνα 1951), pàg. 321.

Morfologia

1. Nominal

1.1. Segona declinació

L'adjectiu *πρᾶος* segueix el paradigma de temes en *o en àtic. El masculí de singular consta així a la tragèdia i a la comèdia àtiques, mentre que el femení és sempre *πραεῖα* (excepte *πρᾶος* a Plutarc II 168d)²²⁸. El model joni presenta la forma *πρηῦς*, amb η on en àtic n'hi ha $\bar{\alpha}$ per "Rückverwandlung" o retracció²²⁹ i també declinació en temes en semivocal. La forma *πραῦς*, també àtica i que va ser reemplaçada pel model temàtic²³⁰, apareix a la poesia èpica i lírica, a Xenofont, als LXX, a Polibi i al *Nou Testament*²³¹. *πραῦς* és l'adjectiu que trobem a la κοινή, i *πραγύς*, *πραγειά*, *πραγύ* al grec modern, fet que demostra que la declinació atemàtica ha tingut un recorregut molt ample²³². Tant aquest model *πραῦς* com el jònic *πρηῦς* mostren l'addició del sufix *-ju-²³³. *Πρᾶος* únicament consta com a nom propi a una inscripció àtica de principi del segle IV²³⁴. Als papirs romans i bizantins se segueix la declinació temàtica²³⁵. Els aticistes, lògicament, també seguiran els temes en *o²³⁶, com Elià i Filòstrat²³⁷.

Dels cinc novel·listes, a Caritó consta l'adverbi *πράως* (V 5, 1) i a Xenofont d'Efes, *πραότητα* (V 9, 10). Heliodor segueix també la directriu aticista:

²²⁸ LSJ: H. G. Liddell, R. Scott, H. S. Jones & R. McKenzie, *A Greek-English Lexicon*, Oxford 1996 (1843), pàg. 1459.

²²⁹ Vegeu H.Ph. Gates, "On the Chronology of the Attic Rückverwandlung", *Glotta* 54, 1976, 44-52 i E. Crespo, "La cronología relativa de la metátesis de cantidad en jónico-ático", *CFC* 12, 1977, 187-220, amb certes discrepàncies amb Gates.

²³⁰ P. Chantraine, *Morfología histórica del griego*, Barcelona, 1983², (1974 [Paris, 1961]), pàg. 71.

²³¹ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pp. 15 i 27.

²³² Antonius N. Jannaris, *An Historical Greek Grammar Chiefly of the Attic Dialect*, Hildesheim 1987 (Londres 1897), pàg. 143.

²³³ E. Schwyzer, *Griechische Grammatik I*, München 1939, pàg. 480.

²³⁴ K. Meisterhans & E. Schwyzer, *op. cit.*, pàg. 64.

²³⁵ F.T. Gignac, *op. cit. II*, pàg. 144; W. Crönert, *Memoria Graeca Herculaneensis, cum titulorum Aegypti papyrorum codicum denique testimoniis compartam proposuit Guilelmus W. Crönert*, Hildesheim 1963 (Leipzig, 1903), pàg. 50, n. 7; pàg. 187, n. 7; pàg. 290, n. 2, on s'inclouen més formes.

²³⁶ W. Schmid, *op. cit. IV*, pàg. 584, diu: *die Atticisten bringen die O-Formen wieder wehr zu Ehren gegen Abweichungen der Koινή*.

²³⁷ W. Schmid, *op. cit. III*, pàg. 27; *IV*, pàg. 23.

πραότερον διάγουσιν ἐπὶ τῶν ἐλπίδων σαλεύοντες (I 26, 3)

En aquest diàleg Cariclea li descriu a Teàgenes com senten l'amor els amants més rústics. Aquest comparatiu contrasta amb la forma jònica πρηύτερος, l'única que apareix a l'obra d'Heròdot ²³⁸.

També Elià i Filòstrat mostren el verb πραύνω ²³⁹, que apareix només una vegada, en un diàleg del llibre IV de les *Etiòriques*, l'única de les cinc novel·les gregues:

πλὴν ὅσον οὐχ ὑπέρφρων οὐδὲ ἀγήνωρ κατ' ἐκεῖνον ἀλλὰ τῆς διανοίας τὸν ὄγκον ἠδύτητι καταπραύνων (IV 5, 5)

Heròdot utilitza el verb πρηύνομαι en dues ocasions, les dues al llibre II (25 i 121) ²⁴⁰.

Declinació àtica

La segona declinació àtica ja comença a desaparèixer a Polibi ²⁴¹: la paraula 'temple', νεώς, νεώ ²⁴², (Homer i jònic νηός, νηοῦ), exclussiva a Tucídides, passa a generalitzar-se amb la forma ναός, ναοῦ al *Nou Testament* ²⁴³ i en κοινή ²⁴⁴. Aquesta forma dòrica ja està present a la tragèdia i també és la més normal als papirs ²⁴⁵. No apareix ni a Xenofont d'Efes ni a Longus que, en canvi, fan ús de la forma àtica en una i sis ocasions, respectivament. Als altres novel·listes trobem les dues opcions: Caritó presenta νεώς cinc vegades i una ναούς (III 7, 7) ²⁴⁶, i Aquil·les Taci té vuit νεώς (una en

²³⁸ J. Enoch Powell, *A Lexicon to Herodotus*, Cambridge UP 1938, pàg. 316.

²³⁹ W. Schmid, *op. cit.* III, pàg. 43; IV, pàg. 222.

²⁴⁰ J. Enoch Powell, *op. cit.*, pàg. 316.

²⁴¹ W. Schmid, *op. cit.* IV, pàg. 582.

²⁴² Amb metàtesi de quantitat de la η en contacte amb vocal de timbre o.

²⁴³ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 25.

²⁴⁴ Meisterhans afirma (*op. cit.*, pàg. 127) que en prosa només apareix la forma àtica fins el 250; després, per l'influx de la κοινή, ναός. Meris distingeix entre ambdues formes. Així, a J. Pierson & G. Koch, *op. cit.*, pàg. 243: *Νεώς, τὴν εὐθείαν ἐνικῶς καὶ ὄξυτόνως, Ἀττικῶς. ναός, Ἑλληνικῶς.*

²⁴⁵ F.T. Gignac, *op. cit.* II, pp. 30-31.

²⁴⁶ M. Sanz Morales, "La lengua de Caritón de Afrodísias: características morfológicas", *CFC (G)* 25, 2015, 39-66, pàg. 40.

nominatiu, tres en acusatiu i quatre en genitiu, sempre en nombre singular) per quatre ναός (una en nominatiu i genitiu i dues en acusatiu, també en singular)²⁴⁷.

Heliodor mostra ambdós models, amb predomini de les formes de la declinació àtica, amb setze exemples, front a tres pròpies de la κοινή. De les primeres, tretze es troben en acusatiu singular, sempre precedides d'article, bé seguides d'un determinant, bé regides per preposició, o potser ambdues coses alhora. Així, al llibre I:

κατὰ τὴν Μέμφιν μὲν τὴν ἑαυτοῦ πόλιν καὶ τὸν νεῶν τῆς Ἰσιδος ἐπερχόμενος λαμπαδίῳ πυρὶ τὸν ὄλον ἐδόκει καταλάμπεσθαι (I 18, 4)

ἄπερ ὡς εἶδέ τε καὶ ἤκουσεν ὁ Θύαμις, ἐνθύμιον αὐτῷ τὸ ὄναρ γίνεται καθ' ὃ τὴν Ἰσιν ἑώρα καὶ τὸν νεῶν ἅπαντα λαμπάδων καὶ θυσιῶν ἀνάμεστον, καὶ ταῦτα ἐκεῖνα εἶναι τὰ νῦν δρώμενα (I 30, 4)

I als llibres II i III:

τὸν νεῶν τῆς Ἰσιδος (II 25, 2; II 31, 5; II 32, 1)

ἐπὶ τὸν νεῶν (II 26, 4; II 35, 4; III 18, 1)

περὶ τὸν νεῶν τοῦ Πιθίου (II 27, 2)

εἷς τινα νεῶν παρακείμενον (II 30, 2)

περὶ τὸν νεῶν (II 33, 7)

κατὰ τὸν νεῶν (III 5, 7; III 6, 2)

Només és lectura dubtosa ἐπὶ τὸν νεῶν (III 18, 1), que als manuscrits mAT apareix com a ναόν.

De les tres formes de la declinació àtica en genitiu singular, dues apareixen sense determinant i una amb el nom de la deessa a qui està dedicat el temple:

τοῦ νεῶ (II 27, 1; III 6, 1)

τοῦ νεῶ τῆς Ἀρτέμιδος (III 4, 1)

²⁴⁷ S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 63.

Per altra banda, els tres exemples propis de la κοινή estan en acusatiu plural, nominatiu singular i genitiu plural, per ordre d'aparició, sense articles ni determinants i pertanyen a una part narrativa, a un discurs de Cariclea i a un diàleg, respectivament. A l'igual que els **τοῦ νεώ** anteriors, mostren una única lectura en tots els manuscrits:

τῶν δὲ λαφύρων τὸ πλῆθος ὀρῶντες καὶ τὸ κάλλος τῆς κόρης θεσπέσιόν τι χρῆμα περισκοποῦντες ἱερά τινα ἢ **ναοὺς** πολυχρύσους ἀποσεσυλησθαι παρὰ τῶν ὁμοτέχνων ὑπελάμβανον (I 7, 2)

συγχώρησον εἰς ἄστν με πρότερον ἔλθοῦσαν, ἢ ἔνθα βωμὸς ἢ **ναὸς** Ἀπόλλωνι νενόμισται, τὴν ἱερωσύνην καὶ τὰ ταύτης ἀποθέσθαι σύμβολα (I 22, 6)

ὠραιότητι δὲ σώματος οὕτω δὴ τὰς πάσας ὑπερβέβληκεν ὥστε πᾶς ὀφθαλμὸς Ἑλληνικὸς τε καὶ ξένος ἐπ' αὐτὴν φέρεται καὶ ὅπου δὴ φαινομένη **ναῶν** ἢ δρόμων ἢ ἀγορῶν καθάπερ ἀρχέτυπον ἄγαλμα πᾶσαν ὄψιν καὶ διάνοιαν ἐφ' ἑαυτὴν ἐπιστρέφει (II 33, 3)

Com a mostra del llenguatge oracular, la Pítia de Delfos inclou en la seua profecia la forma homèrica **νηόν**. El missatge serveix per a anunciar el futur dels enamorats, i mentre cap dels presents és capaç d'entendre'l en eixe moment, al final de la novel·la s'acomplirà el seu sentit, tal com s'ha vaticinat:

τὴν χάριν ἐν πρώτοις αὐτὰρ ὕστατ' ἔχουσιν
φράζεσθ', ὦ Δελφοί, τὸν τε θεᾶς γενέτην·
οἱ **νηόν** προλιπόντες ἐμὸν καὶ κῦμα τεμόντες
ἴξοντ' ἡελίου πρὸς χθόνα κυανέην,
τῆ περ ἀριστοβίων μέγ' ἀέθλιον ἐξάψονται
λευκὸν ἐπὶ κροτάφων στέμμα μελαινομένων (II 35, 5)

A la resta de les *Etiòriques* apareixen encara altres 15 formes àtiques per només dues de la κοινή: ναοῖς (V 5, 1) i τῷ ναῷ (VIII 3, 5), en parts narratives. En total, 31 front a 5, és a dir, poc més de 5 formes de la declinació àtica per cadascuna de les

pròpies del grec de la seua època. Aquestes xifres, a més, ens podrien fer pensar en una possible evolució proaticista d'Heliodor, encara que no massa marcada.

La paraula *λεώς*, *ώ* apareix només en una ocasió al llibre II i en una altra al IX (IX 9, 3), seguint la norma aticista ²⁴⁸, mentre que *λαός*, *οῦ*, pròpia de la κοινή i exclusiva del *Nou Testament* ²⁴⁹, no la trobem.

(θυσίαις) ἄς πολλὰς καὶ παντοίας ἀνὰ πᾶσαν ἡμέραν ξένος τε καὶ ἐγχώριος
λεώς τῶ θεῷ χαριζόμενοι δρῶσιν (II 27, 2)

També desaparegué prompte de la κοινή la paraula *ἔως*, substituïda per *ἀύγή*. A Heliodor trobem en total deu formes: vuit en acusatiu i dues, amb idèntica construcció, en datiu, les dues al llibre I:

ἄμα δὲ τῇ ἔω (I 13, 1; I 19, 1)

Un d'aquests acusatius es troba a I 8, 5 (εἰς ἔω), mentre que a la resta de l'obra apareixen fins a set acusatius més, sis d'ells precedits de preposició, similars al que acabem de vore, i només un, a VI 3, 6, juntament amb article.

En canvi, el substantiu *ἀύγή*, que s'ha mantingut fins al grec modern, apareix cinc vegades en tota l'obra, quatre d'elles en els dos primers llibres: I 12, 2; I 17, 3; II 1, 1 i II 6, 3.

L'adjectiu *ἴλεως*, *ἴλεων*, seguint la mateixa tendència d'aquesta segona declinació àtica, tendeix a desaparèixer en la κοινή. Només apareixerà en nominatiu singular al *Nou Testament* ²⁵⁰ en la fòrmula *ἴλεως σοι*. Entre els aticistes, apareix a Elià amb la forma *ἴλεα* i a Filòstrat en nominatiu, genitiu i datiu de singular ²⁵¹. Dels autors de novel·la, tant a Caritó com a Aquil·les Taci trobem la forma aticista en dues ocasions

²⁴⁸ W. Schmid, *op. cit.* IV, pàg. 582.

²⁴⁹ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 25. Com a substantiu col·lectiu, un nom singular integrant una pluralitat, sol tindre el verb en plural, presentant així una *constructio ad sensum*, com ὄχλος, στρατιά, οἰκία, πλῆθος, σπέρμα (pàg. 74).

²⁵⁰ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 25; O. Hoffmann, A. Debrunner & A. Scherer, *Historia de la lengua griega*, Madrid 1986, (1973 [Berlin, 1969]), pp. 320 i 321; W. Schmid, *op. cit.* IV, pàg. 582.

²⁵¹ W. Schmid, *op. cit.* III, pàg. 25; IV, pàg. 20.

a cadascú, en nominatiu i datiu al primer autor i en nominatiu singular al segon: V 20, 5 i VI 19, 7 ²⁵². Heliodor, així mateix, mostra dues vegades la forma aticista ἴλεων, però ambdues en acusatiu singular masculí: II 27, 1; X 3, 3,

Un altre adjectiu d'aquest paradigma és ἀνάπλεως, ἀνάπλεων, que apareix als aticistes Llucià, Elià i Filòstrat ²⁵³. No el trobem ni al *Nou Testament* ni és tampoc utilitzat pels novel·listes, excepció feta d'Heliodor en dues ocasions: a VIII 14, 3, on apareix l'acusatiu ἀνάπλεων, i al llibre II, seguint immediatament dos termes de la llengua mèdica:

ὡς δὲ καὶ χάσμις ἀδημονούσης ἀνάπλεως ἐφαίνετο (III 11, 1)

Compostos

Els substantius en -ἄρχος, predominants en les inscripcions ²⁵⁴ i autors d'època clàssica, van sent substituïts per formes d'origen jònic en -ἀρχης, que, no obstant això, són freqüents a la tragèdia. Xenofont també en té ²⁵⁵. Van fent-se més abundants a la κοινή ²⁵⁶ i inclús són utilitzades pels autors aticistes (Llucià i Filòstrat en presenten alguns exemples) ²⁵⁷. Caritó només presenta τριηράρχης, en 5 ocasions ²⁵⁸. En -ἄρχος té una forma Xenofont d'Efes i cinc Aquil·les Taci, per cap en -ἀρχης. A les *Etiòriques* n'hi ha quatre compostos en -ἄρχος, que apareixen en 22 ocasions, i un en -ἀρχης, amb 4 aparicions. Als llibres I-III n'hi ha 12 formes en -ἄρχος:

ἵππαρχος (III 3, 1; III 3, 4)

λήσταρχος (I 4, 1; I 4, 2; I 7, 1 –dues vegades–; I 7, 2; I 18, 2; I 19, 2; II 10, 2)

πολέμαρχος (I 17, 5)

φρούραρχος (II 24, 2)

²⁵² S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 63.

²⁵³ W. Schmid, *op. cit.* I, pàg. 253; III, pàg. 101; IV, pàg. 127.

²⁵⁴ K. Meisterhans & E. Schwyzer, *op. cit.*, pp. 124 i 125 i, amb molt més detall, L. Threatte, *op. cit.* II, pp. 8-13, També E. Mayser, *op. cit.* I, 2, pp. 11 i 12.

²⁵⁵ L. Gautier, *op. cit.*, pp. 80 i 81.

²⁵⁶ W. Schmid, *op. cit.* IV, pàg. 683.

²⁵⁷ W. Schmid, *op. cit.* IV, pàg. 691.

²⁵⁸ M. Sanz Morales, *op. cit.*, pàg. 41.

A la resta de les *Etiòriques* trobem les altres 10 formes en -αρχος: 4 més de λήσταρχος, una més de πολέμαρχος, i 5 més de φρούραρχος, a més del compost γενεάρχης, aquest en 4 ocasions, com hem comentat. γενε[άρχης] està documentat en una inscripció restaurada del segle II a. C., seguint la tradició literària de la forma γεν(ε)άρχης ²⁵⁹. Abans d'Heliodor, γενεάρχης apareix en una ocasió a Dionisi d'Halicarnàs (*Antiquitates Romanae* I 10, 2), a la *Biblioteca* d'Apollodor (II 10, 7) i, ja al segle IV, a Julià (*Ep.* 89b 124) i tres vegades a Teodoret. γενάρχης es troba a Licòfron (*Alex.* 1307), als fragments lírics de Cal·límac (V 1), a Posidoni (fr. 220, 2), sis vegades a Filó d'Alexandria, a la *Biblioteca Històrica* de Diodor Sícul (XXXVII 11, 1), dues vegades a Plutarc (*De fortuna Romanorum* 325F 3; *Alex.* 332B 1), a Flavi Josep (*AJ* I 235, 2), a Orígenes (*Cels.* IV 34, 17), sis vegades al Pseudo-Justí el Màrtir, a Jàmblic (*Myst.* X 5, 25) i a Porfiri (*ad Il. (Od.)* X 67, 8). A les *Etiòriques* tenim:

γενεάρχης (IV 8, 2), a una carta;

γενεάρχας (X 6, 3), a una part narrativa;

γενεάρχα (X 11, 3), a un diàleg de Cariclea;

γενεάρχαι (X 24, 1), a un altre diàleg, d'un personatge masculí.

1.2. Tercera declinació

1.2.1. Temes en dental

L'acusatiu singular de χάρις és χάριν tant en els autors clàssics com en la κοινή i en els aticistes. A les inscripcions àtiques apareix sempre així en textos en prosa, mentre que χάριτα es dona en poesia ²⁶⁰. Als papirs ptolemaics només apareix χάριν ²⁶¹, i als d'època romana i bizantina aquesta forma fluctua amb χάριτα ²⁶², considerada com a poetisme jònic però absent de les inscripcions jòniques d'Àsia

²⁵⁹ L. Threatte, *op. cit.* II, pàg. 8.

²⁶⁰ K. Meisterhans & E. Schwyzer, *op. cit.*, pàg. 129; L. Threatte, *op. cit.* II, pàg. 102.

²⁶¹ E. Mayser, *op. cit.* I, 2, pàg. 31.

²⁶² W. Crönert, *op. cit.*, pàg. 170, n. 6.

Menor ²⁶³. De vegades es troba la forma χάριτα, encara que escassament, als autors clàssics, com per exemple en dues ocasions a Heròdot (VI 41, 13 i IX 107, 16) i a Eurípides (*El.* 61 i *Hel.* 1378) i en una ocasió a Xenofont, *Hel.* III 5, 16, front a altres 61 de χάριν. Es tracta d'una tendència a recuperar les formes en dental a finals d'època hel·lenística, tal com apareix al *Nou Testament*: les formes àtiques κλεῖν, κλεῖς, χάριν passen a κλεῖδα, κλεῖδας, χάριτα ²⁶⁴. Cap dels novel·listes presenta la forma en dental: Caritó mostra χάριν 38 vegades; Xenofont d'Efes, 4; Longus, 2 i Aquil·les Taci, 12, Heliodor té 18 en total, 6 d'ells als llibres I-III: I 19, 7; I 21, 1; II 32, 1; II 33, 6; II 35, 5; II 17, 3.

A la tragèdia i comèdia trobem, juntament amb les formes àtiques δόρατος, δόρατι, les formes jonitzades δορός, δορί, del genitiu i datiu de singular de δόρυ, δόρατος. La forma jònica original era δουρός, a partir de la qual els autors han creat aquestes sense dental atorgant-les un "color joni". Aristòfanes presenta tant δόρατος com δορός, a *Ach.* 1120-1121 i *Ach.* 1191-1194, respectivament, la primera en un context de tipus col·loquial i la segona, parodiant l'*Hipòlit* d'Eurípides (vv. 1347ss). δορός apareix també a Èsquil (*Ag.* 516-517), Sòfocles (*OC* 1522-1525) i Eurípides (*Andr.* 12-15), seguint, segons López Eire, la tradició de la poesia jònica ²⁶⁵. Les formes sense dental foren en època antiga també pròpies de l'àtic, en frases fetes com δορὶ ἐλεῖν 'conquerir a punta de llança', com apareix inclús en prosa (*Th.* I 128, 7 δορὶ ἐλών) o com ξὺν δορὶ ξὺν ἀσπίδι (*Ar.* V. 1081) o com l'antic datiu δόρει (*S.* *OC* 619-620) ²⁶⁶. En inscripcions àtiques apareix sempre la forma amb dental ²⁶⁷. Quant als novel·listes, Caritó presenta en 5 ocasions el verb δορυφορέω i Aquil·les Taci, a més del compost δορυφόρων, té el datiu de singular δόρατι a III 8, 1. Igualment, Heliodor presenta les formes aticistes esperades:

δόρατος (I 32, 2)

δόρατι (I 32, 1)

²⁶³ A causa d'aquesta absència, F.T. Gignac, *op. cit.*, pp.52-53, afirma: *this form, as well as the parallel κλεῖδα, ἰδρωτα, etc., is not an Ionic element in the Koine but reflects an independent tendency to extend the dental stem throughout the paradigm.*

²⁶⁴ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 27.

²⁶⁵ A. López Eire, "Sobre los jonismos de la tragedia ática", *CFC (G)* 18, 2008, 7-53, pp. 41 i 42.

²⁶⁶ A. López Eire, *op. cit.*, pàg. 42.

²⁶⁷ L. Threatte, *op. cit. II*, pàg. 223.

A més del verb *δορυφορέω* en un tres ocasions:

ἔδορυφορεῖτο (II 14, 2)

δορυφορουμένη (II 25, 1)

δορυφοροῦντας (III 3, 2)

També a VI 15, 5 n'hi ha una altra *δόρατος*. Curiosament, al llibre III apareix l'epítet *δορυμανῆ*, que conté la forma jònica. Està aplicat a Ares, inclòs en un himne que, segons el sacerdot Calasiris, cantava un cor tessali en la processó de Delfos (III 2, 4).

Un altre exemple en dental que alterna formes jòniques i àtiques en tragèdia és el parell *γούνατα* / *γόνατα*. La primera, un jonisme amb 'allargament compensatori de la tercera onada', apareix a Heròdot en 11 ocasions, Sòfocles (OC 1607-1608) i Eurípides (*Andr.* 892). La forma àtica conviu als mateixos tragediògrafs (*Ph.* 484-485 i *Andr.* 572-574, respectivament). No trobem el model joni ni a comèdia ni a prosa, exceptuant, lògicament, les burles d'Aristòfanes²⁶⁸. El mateix passa a les inscripcions àtiques²⁶⁹, mentre que als papirs d'època imperial estan ambdues opcions²⁷⁰. Els novel·listes només mostren la forma àtica, en 10 ocasions Caritó, en 8 Xenofont d'Efes, una només té Longus i tres Aquil·les Taci. A Heliodor trobem 13 formes, 5 de les quals estan als llibres I-III:

γονάτων (I 2, 4; II 14, 1)

γόνασι(ν) (I 12, 3; II 16, 3; III 1, 4)

1.2.2. Temes en nasal

Els noms propis *Ἀπόλλων* i *Ποσειδῶν* solien presentar en àtic un acusatiu en -ω. Trobem, per tant, *Ἀπόλλω* tres vegades a Èsquil, dues a Sòfocles i Tucídides, quatre a Xenofont, nou a Plató i 34 a Aristòfanes. No consta en cap autor la forma -

²⁶⁸ A. López Eire, *op. cit.*, pàg. 40.

²⁶⁹ L. Threatte, *op. cit. II*, pàg. 223.

²⁷⁰ F.T. Gignac, *op. cit. II*, pàg. 91.

ονα. A les inscripcions àtiques trobem la mateixa tendència ²⁷¹, però L. Threatte explica la contracció a partir d'un antic tema en xiulant (*-οσ-α) ²⁷². Als papirs romans i imperials només consta el model sense contraure, tant -ονα com -ωνα, que representen el mateix so [o] ²⁷³. Els autors aticistes dubten entre una i altra forma: Eli Aristides i Filòstrat solen contraure, encara que no sempre, mentre que Dió Crisòstom i Llucià fluctuen entre ambdues possibilitats ²⁷⁴. Meris defensa la forma en -ω ²⁷⁵.

D'entre els novel·listes, només Heliodor té formes en acusatiu de singular. Segueix la norma àtica i presenta Ἀπόλλω en tres ocasions a les *Etiòriques*, una d'elles al llibre III, a la narració de Calasiris (III 11, 5; IV 7, 9; IV 18, 6). Al llibre X, però, apareix la forma Ἀπόλλωνα (X 36, 3). I, quant al déu de les aigües, només consta la forma Ποσειδῶ a V 20, 2.

1.2.3. Temes en xiulant

Seguint amb noms propis, el model en -κλεες dóna en àtic un acusatiu -κλέα (< *κλέφεσ-α) ²⁷⁶. A les inscripcions àtiques predomina -κλέα, i -κλήν va ser la terminació usual al període hel·lenístic (des del 300 a. C.), però posteriorment, a època romana, va ser reemplaçada novament per -κλέα ²⁷⁷. -κλή no apareix mai ²⁷⁸. Als papirs ptolemaics sol constar -κλήν, amb un parell d'exemples de -κλή, i mai -κλέα ²⁷⁹, i als romans i bizantins també predomina -κλήν, juntament amb alguna terminació en -κλειον ²⁸⁰. Els autors aticistes, a l'igual que Estrabó i Polibi, opten per -κλέα, com Dió Crisòstom, Llucià, Eli Aristides i Filòstrat. Només Elià mostra l'acusatiu -κλή ²⁸¹. Frínic, com és natural, reivindica la terminació àtica ²⁸².

²⁷¹ K. Meisterhans & E. Schwyzer, *op. cit.*, pàg. 131.

²⁷² L. Threatte, *op. cit. II*, pàg. 123 i 212.

²⁷³ F.T. Gignac, *op. cit. II*, pp. 65 i 66.

²⁷⁴ W. Schmid, *op. cit. III*, pàg. 28; *IV*, pp. 17, 580 i 581.

²⁷⁵ J. Pierson & G. Koch, *op. cit.*, pàg. 31: Ἀπόλλω, Ἀττικῶς. Ἀπόλλωνα, Ἑλληνικῶς.

²⁷⁶ P. Chantraine, *op. cit.*, pàg. 47; M. Lejeune, *op. cit.*, pàg. 252.

²⁷⁷ L. Threatte, *op. cit. II*, pàg. 181ss.

²⁷⁸ K. Meisterhans & E. Schwyzer, *op. cit.*, pp. 133 i 134.

²⁷⁹ E. Maysen, *op. cit. I, 2*, pp. 40 i 41.

²⁸⁰ F.T. Gignac, *op. cit. II*, pp. 71 i 72; W. Crönert, *op. cit.*, pp. 161 i 162.

²⁸¹ W. Schmid, *op. cit. III*, pàg. 21; *IV*, pp. 16 i 583.

²⁸² Ch.A. Lobeck (ed.), *Phrynichi Eclogae nominum et verborum Atticorum*, Hildesheim 1965 reimpr. (= Leipzig 1820), pàg. 156, Ἡρακλέα, Περικλέα, Θεμιστοκέα, ἐπεκτείνων τὴν ἐσχάτην λέγε, ἀλλὰ μὴ Ἡρακλήν καὶ Περικλήν καὶ Θεμιστοκλήν.

Els tres novel·listes que presenten terminacions d'aquests noms propis en -κλεες opten sempre per l'acusatiu -κλέα: té un exemple Caritó i set Aquil·les Taci. Heliodor mostra 23, sis d'ells als llibres II i III i sempre seguits de consonant:

Ναυσικλέα (II 26, 3)

Χαρικλέα (II 34, 2; III 5, 7; III 10, 2; III 11, 1; III 18, 1)

1.2.4. Temes en diftong

El genitiu de ναῦς presenta dues possibilitats: junt a la forma νηός, considerada vulgar segons Schmid ²⁸³ i no un jonisme, els aticistes fan servir νεώς. Aquest últim ús pot explicar-se no tant pel fet que siga una construcció àtica (vid. nota 102) sinó per la seua tradició literària, coneguda i reivindicada pels aticistes. Caritó només utilitza aquesta forma ²⁸⁴. Aquil·les Taci mostra un gran equilibri en la freqüència d'aparició de les dues variants, amb 16 de l'àtica per 15 de l'altra ²⁸⁵, mentre que Heliodor es decanta molt més per l'àtica, que apareix 17 vegades front a només una en què trobem νηός (V 31, 3). Sexauer no troba gens estrany l'ús d'aquesta última forma ²⁸⁶.

Cinc d'aquestes disset νεώς apareixen al llibres I i II: I 1, 2; I 2, 1; I 14, 2; II 26, 1 i II 33, 2.

Com vorem a l'apartat de la κοινή, la paraula ναῦς tendirà a desaparèixer a l'igual que d'altres de declinació complexa (οἷς, ὕδωρ, ἀρήν, ὄρνις, σῦς, ῥς), substituïdes per mots amb un paradigma més senzill ²⁸⁷. Per tant, acabarà imposant-se

²⁸³ W. Schmid, *op. cit.* IV, pàg. 586.

²⁸⁴ M. Sanz Morales, *op. cit.*, pàg. 43.

²⁸⁵ S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 66.

²⁸⁶ H. Sexauer, *Der Sprachgebrauch des Romanschriftstellers Achilles Tatius*, Karlsruhe 1899, pàg. 8.

²⁸⁷ L. Gil, "Ojeada a la koiné: ensayo de caracterización periodológica", *Minerva* 1, 1987, 81-91, pàg. 85: *En el período helenístico se efectúan fenómenos debidos a las tendencias generales de toda lengua y tiene, asimismo, lugar un importante cambio en el sistema fonológico de la koiné. Entre los primeros, debidamente registrados por la gramática histórica, unos se deben a la mayor evolución intelectual de la lengua griega y otros a acciones regularizadoras. [...] A la acción de la analogía se ha de atribuir: -La regularización de paradigmas en la flexión nominal (p. ej. eliminación de la declinación ática, extensión de los adjetivos de tres terminaciones, sustituciones léxicas, ναῦς por πλοῖον, οἷς por πρόβατον, etc.).* També és interessant A. López Eire, *Ático, koiné y aticismo. Estudios sobre Aristófanes y Libanio*, Murcia, 1991, pàg. 15ss.

πλοῖον, que apareix sempre als papirs d'època romana i bizantina ²⁸⁸ –excepte un sol cas de ναῦν a principis del segle III- ²⁸⁹ i al *Nou Testament*, també amb una sola excepció ²⁹⁰. Per cert, aquest últim terme és inexistent a les *Etiòpiques*, quan ja a època clàssica era prou freqüent: a tall d'exemple, apareix a Tucídides en 37 ocasions i a Xenofont en 89.

1.3. Comparatius

Els comparatius en nasal són preferits en la κοινή ²⁹¹. L'aticisme tendeix a les formes sigmàtiques i contractes ²⁹², donant terminacions en -ω i -ους ²⁹³ front a les no contractes en -ονα, -ονες i -ονας, com a Aristides i Filòstrat ²⁹⁴. A les inscripcions àtiques són més nombroses les contractes, i continuen utilitzant-se fins el segle II a. C. quan són comunes les no contractes. A època romana aquestes últimes són més usuals que les altres ²⁹⁵. Ambdues apareixen també als autors clàssics, encara que en algun d'ells predominen clarament les formes contractes, com és el cas de Tucídides ²⁹⁶. Sembla que coexistien a l'àtic col·loquial, segons deduïm de les comèdies aristofàniques: βελτίους (*Ach.* 650), en una intervenció del Corifeu, junt a βελτίονες (*Ec.* 214), en un parlament de Praxàgora ²⁹⁷. Al *Nou Testament* apareixen, per igual, els adjectius contractes i no contractes ²⁹⁸. A Caritó les formes sense contraure són més nombroses, amb 19 aparicions, front a les contractes, aticistes, amb només 4 exemples ²⁹⁹. Aquil·les Taci mostra ambdues, però té més abundància de formes sense contraure ³⁰⁰.

²⁸⁸ F.T. Gignac, *op. cit.*, pp. 28 i 29.

²⁸⁹ F.T. Gignac, *op. cit.*, pàg. 82.

²⁹⁰ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 27.

²⁹¹ W. Schmid, *op. cit.* III, pp. 23ss; IV, pp. 17ss i 581.

²⁹² Meris comenta, a J. Pierson & G. Koch, *op. cit.*, pàg. 32: Ἀμείνω, Ἀττικῶς. ἀμείνονα, Ἑλληνικῶς.; pàg. 88: Βελτίους, Ἀττικῶς. βελτίονας, Ἑλληνικῶς.

²⁹³ P. Chantraine, *Morfología histórica del griego*, Barcelona, 1983², (1974 [Paris, 1961]), pàg. 72.

²⁹⁴ W. Schmid, *op. cit.* III, pp. 23ss.

²⁹⁵ L. Threatte, *op. cit.* II, pp. 311 i 312.

²⁹⁶ A. Vicente Sánchez, *op. cit.*, pàg. 115.

²⁹⁷ A. López Eire, "La lengua de la comedia aristofánica", *Emerita* 54, 1986, 237-274, pàg. 249.

²⁹⁸ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 27.

²⁹⁹ M. Sanz Morales, *op. cit.*, pàg. 44.

³⁰⁰ S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 62.

Heliodor en presenta gran nombre d'aquest tipus d'adjectius, d'entre ells n'hi ha quatre formes contractes, seguint la tendència aticista:

ἐλάττους (I 14, 1; I 19, 5; I 32, 3)

πλείους (I 14, 1)

I tres sense contraure:

βελτίονα (àtic βελτίω) (I 20, 2)

πλείονας (àtic πλείους) (I 31, 2)

κρείττονα (àtic κρείττω) (III 3, 1)

A més, a l'aticisme predomina la forma θάττων³⁰¹ front a ταχίων i ταχύτερος³⁰². Així, al llibre I, referint-se a la causa del cant dels galls, apareix θᾶττον en un text narratiu:

ὑπὸ θερμότητος ἅμα καὶ τῆς περὶ τὸ κινεῖσθαι καὶ σιτεῖσθαι **θᾶττον** ἐπιθυμίας (I 18, 3).

En total, a les *Etiòriques* es compta fins a 18 vegades.

No obstant això, trobem també el comparatiu no considerat àtic en un diàleg en què Demèneta li retrau a Tisbe la seua escassa implicació a l'hora d'ajudar-la a aconseguir Cnèmon:

'ἢ σπουδαία περὶ τὰ δεινὰ' λέγουσα, 'ἢ πρὸς μὲν τὸν ἔρωτα μὴ συμπράξασα, ἐπὶ δὲ τὸ στερηθῆναί με τοῦ φιλάτου καὶ λόγου **ταχίων** ἀποδειχθεῖσα καὶ μηδὲ μεταβουλεύσασθαί μοι συγχωρήσασα' (I 15, 1).

³⁰¹ Però mai al *Nou Testament*, que presenta τάχιον: F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 33. Meris no considera àtica aquesta última forma: *Τάχιον οὐ λέγεται παρ' Ἀττικοῖς, ἀλλὰ θᾶττον, ἢ θᾶττον ἐρεῖς, οὐχὶ τάχιον, καὶ βραδύτερον, οὐχὶ βράδιον, καὶ αἴσχιον, οὐχὶ αἰσχροτέρων, καὶ κακίον ὁμοίως* a J. Pierson & G. Koch, *op. cit.*, pp. 332 i 395, respectivament. Frínic també la rebutja: *Τάχιον οἱ Ἕλληνες οὐ λέγουσι, θᾶττον δέ· μάλλον μὲν οὖν Ἕλληνες τὸ τάχιον, θᾶττον δὲ Ἀττικοί*, Ch.A. Lobeck (ed.), *op. cit.*, pàg. 76.

³⁰² W. Schmid, *op. cit.* IV, pàg. 585.

Serà l'única aparició en tota l'obra d'Heliodor. Entre els aticistes, també l'empren Llucià (una vegada), Dionisi d'Halicarnàs i Dió Crisòstom ³⁰³.

S'ha de comentar també un cas d'hipercharacterització de comparatiu: l'adjectiu αἰσχροτέρος. Es tracta d'una forma tardana, ja que el primer exemple apareix a Filó d'Alexandria. Al segle I d. C. n'hi ha tres, sis al segle II, quatre en el III i 94 en el IV, 82 dels quals pertanyen a Joan Crisòstom. A època bizantina n'hi ha un o dos exemples per segle, excepte l'XI, que té cinc. Aquest comparatiu no substituï l'antiga forma αἰσχίων i l'època en què més abundà fou als segles II-IV d. C. ³⁰⁴. Heliodor ens presenta αἰσχροτέρον a II 25, 5 en lloc d'un superlatiu, al text de la narració de Calasiris a Cnèmon. I a V 15, 2 té ἀγαθωτάτου, fenomen limitat a època imperial, sense precedents i d'escassa continuïtat, a més de ser rebutjat pels aticistes ³⁰⁵.

Finalment, constatar la inexistència d'ὀλειζων, ὄλειζον ³⁰⁶, ignorat en general pels aticistes, que han preferit la forma ἐλάττων, ἔλαττον com a comparatiu d'ὀλίγος ³⁰⁷. El nostre autor fa ús d'aquest comparatiu en 15 ocasions en total. Són absents també θάσσων, -ον; κρείσσων, -ον i κρέσσων, -ον.

1.4. Pronoms

1.4.1. Pronoms personals

Els prosistes àtics feien servir antigues formes de datiu de pronoms personals com οἱ i σφίσι(v). La primera ja havia estat reconeguda per E. Schwyzer com un dels arcaïsmes del dialecte àtic. Apareix a Homer (*Il.* V 298, XII 458; XV 165, XIX 265), a

³⁰³ W. Schmid, *op. cit.* I, pàg. 86.

³⁰⁴ J.M. Floristán Imízcoz, "La morfología del comparativo y superlativo en los léxicos y gramáticos aticistas", in F. Cortés Gabaudán & J.V. Méndez Dosuna (edd.) *Dic mihi, Musa, uirum. Homenaje al profesor Antonio López Eire*, Universidad de Salamanca 2010, 209-216, pàg. 211.

³⁰⁵ Així Frínic, a Ch.A. Lobeck, *op. cit.*, pàg. 92: Ἀγαθός μᾶλλον λέγε, μὴ ἀγαθώτερος, καὶ ἀντὶ τοῦ ἀγαθώτατος, ἀγαθός μάλιστα.

³⁰⁶ Apareix 6 vegades entre 470 i 418 a. C. a les inscripcions àtiques, segons K. Meisterhans & E. Schwyzer, *op. cit.*, pàg. 151.

³⁰⁷ A. López Eire, "De l'attique à la koiné", *La Koiné grecque antique I: une langue introuvable?*, Nancy 1993, 41-57, pp. 53ss.

Tucídides (IV 28, 2; V 7, 3) i possiblement a Pseudo-Xenofont (II 17) ³⁰⁸. Entre els oradors àtics, a Antifont (I 16, V 93) ³⁰⁹ i a Andòcides (I 15, I 38, I 40, I 41, I 42) ³¹⁰. El segon pronom, sense el reforç αὐτοῖς, consta també a Pseudo-Xenofont (I 3, I 14) ³¹¹ i a Andòcides (III 36) ³¹². Als aticistes també les trobem: a Llucià, Eli Aristides, Elià i Filòstrat ³¹³. Heliodor presenta els següents exemples ubicats a parts narratives, utilitzats com a reflexiu indirecte i directe, respectivament:

διεφθορέναι οἱ τὴν γαστέρα πρὸς τῆς ἀδηφαγίας ἠτιᾶτο καὶ ρύσκεσθαι χαλεπῶς ἐκ τοῦ γάλακτος ἔλεγεν ὁ Κνήμων (II 19, 6)

σκολιάς γάρ τινας ἀτραποὺς τεμόμενοι καὶ πολλοῖς ἐλιγμοῖς πεπλανημένας καὶ σφίσι μὲν διὰ τὴν γνῶσιν ῥάστους τοῖς δ' ἄλλοις ἀπόρους τοὺς διέκπλους κατασκευάσαντες (I 6, 2)

1.4.2. Pronoms indefinits: θάτερον

Aquesta forma es produeix a partir de la crasi de τὸ ἄτερον ³¹⁴, és pròpia de l'àtic, utilitzada a tragèdia i a prosa àtica, i s'estén també per analogia a altres models del paradigma, com al nominatiu i acusatiu masculins: θάτερος i θάτερον. En masculí i femení apareix a autors àtics i hel·lenístics tardans, així com bizantins ³¹⁵. Hem trobat, per exemple, θάτερα quatre vegades a Tucídides i cinc a Xenofont, més una de θατέρω. Entre els aticistes, les utilitzen Polemó, Dió Crisòstom i Llucià, i la 'no analògica', és a dir, la formada per crasi θάτερον, Aristides, Elià i Filòstrat ³¹⁶. No consten en papirs ptolemaics però sí en bizantins, amb les formes θάτερον i θατέρου ³¹⁷, com tampoc al Nou Testament ³¹⁸. Caritó fa servir en quatre ocasions el neutre θάτερον, junt a τὸ ἔτερον (II 10, 8); Xenofont d'Efes mostra en dues ocasions θατέρου, a l'igual que

³⁰⁸ J.A. Caballero López, *La lengua y el estilo de la República de los atenienses del Pseudo-Jenofonte*, Amsterdam 1997, pp. 33 i 34.

³⁰⁹ J. Redondo, "Arcaïsmes, innovacions i tòpics sintàctics a la primera oratòria àtica", *Studia Philologica Valentina* 7, 2004, 143-156, pàg. 145.

³¹⁰ C. Piedrafita, *La lengua del orador Andócides*, Barcelona 1996, pp. 193 i 194.

³¹¹ J.A. Caballero López, *op. cit.*, pàg. 32.

³¹² C. Piedrafita, *op. cit.*, pàg. 194.

³¹³ W. Schmid, *op. cit. I*, pàg. 228; *II*, pàg. 20; *III*, pp. 13, 20 i 21; *IV*, pp. 15 i 16.

³¹⁴ P. Chantraine, *op. cit.*, pàg. 86.

³¹⁵ E. Schwyzer, *op. cit.*, pàg. 401; W. Crönert, *op. cit.*, pàg. 196.

³¹⁶ W. Schmid, *op. cit. I*, pp. 48, 85 i 227; *II*, pàg. 19; *III*, pàg. 295; *IV*, pp. 473 i 587.

³¹⁷ F.T. Gignac, *op. cit. II*, pàg. 177.

³¹⁸ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 160.

Longus, però aquest, una sola vegada, amb un altre τὸ ἕτερον. Aquil·les Taci té 12 formes: nou θάτερα, dos θάτερον i un θατέρου. Heliodor és el novel·lista que fa un ús més abundant amb diferència: 35 aparicions, de les quals vuit són als llibres I-III:

θατέρας (I 2, 2)

θατέραν (I 5, 1)

θατέρω (II 16, 4; III 14, 3)

θάτερον (II 25, 6; III 4, 8; III 18, 2)

θατέρα (III 4, 6)

Comprovem com en aquest tret aticista, els dos últims autors mostren més profusió de formes que els altres, i Heliodor, respecte a Aquil·les Taci, en una proporció de quasi 3/1, i una riquesa de formes també major.

1.4.3. Pronoms relatius

Del pronom relatiu indefinit ὅστις cal mencionar les formes ὅτου i ὅτω, que predominen en àtic fins el segle IV a. C. i reapareixen esporàdicament en la κοινή, on són més freqüents els relatius ὅς i ὅσοι que no ὅστις. A les inscripcions àtiques, llevat d'un cas dubtós de ῶτινι, aquesta forma no apareix mai, com tampoc οὔτινος ni els seus respectius plurals, sinó ὅτου i ὅτω. Els femenins ἦστινος i ἦτινι, en canvi, sí consten ³¹⁹. A la prosa àtica s'observa la mateixa tendència: el Pseudo-Xenofont fa servir ὅτω; Tucídides, ὅτου i ὅτω, amb un sol exemple de ῶτινι, i Xenofont té una mostra de οὔτινος i una altra de ῶτινι front a 53 de ὅτου i ὅτω a *An.*, *Cyr.* i *HG* ³²⁰. οὔτινος i ῶτινι no solen aparèixer a la prosa hel·lenística, seguint la tendència de l'àtic, i als papirs ptolemaics tampoc es troben ὅτου i ὅτω, ja que ὅς s'està imposant a ὅστις ³²¹. Al *Nou Testament* apareixen aquests dos últims models, però l'indefinit només en nominatiu singular i plural, com en grec hel·lenístic, i ὅ τι també en acusatiu. ὅτου queda fossilitzat en l'expressió ἕως ὅτου, encara que també consten ἀφ' ὅτου i ἐξ ὅτου

³¹⁹ L. Threatte, *op. cit.* II, pp. 332ss; K. Meisterhans & E. Schwyzer, *op. cit.*, pàg. 156.

³²⁰ Dades d'A. Vicente Sánchez, *op. cit.*, pp. 120 i 121.

³²¹ E. Mayser, *op. cit.* I, 2, pàg. 68; II, 1, pàg. 76.

³²². Autors com Dionisi d'Halicarnàs, Flavi Josep, Filó d'Alexandria i els aticistes Dió Crisòstom, Llucià, Eli Aristides i Filòstrat, a l'igual que l'autor de les *Cartes de Temístocles*, es decanten per ὄτου i ὄτω, alguns de forma exclusiva, i a penes fan servir οὐτινος i ὤτινι ³²³, seguint la regla àtica.

Dels novel·listes, a Caritó no trobem les formes ὄτου i ὄτω. Presenta ὅστις en el nominatiu singular dels tres gèneres, una mostra de οἵτινες i una altra de ὄντινων ³²⁴. Longus no té exemples de relatius indefinits ni en genitiu ni en datiu. Xenofont d'Efes, Aquil·les Taci i Heliodor coincideixen en fer ús una sola vegada en les seues respectives obres de la forma ὄτω.

Aquest exemple es troba al llibre III de les *Etiòpiques*, inclòs en la narració de Calasiris a Cnèmon, amb lectura unànime dels manuscrits:

ἠπόρουν, ὄτω δειήσει τρόπω τοὺς νέους συναγαγεῖν καὶ κατασκευάσαι τὴν ἔξοδον συμφρονῶν (III 15, 3)

De la resta de pronoms relatius indefinits, tenim la següent distribució a la novel·la del nostre autor:

ὅστις, 10 aparicions, 2 d'elles a II 7, 1 i II 17, 2.

ἥτις, 8 aparicions, una a II 8, 1.

ὄντινα, 4 aparicions.

οἵστισι, una a I 9, 4.

Podem afirmar, per tant, que, quant a l'ús dels relatius indefinits οὐτινος, ὤτινι / ὄτου, ὄτω, Heliodor segueix la norma aticista, encara que amb només un sol pronom a tota la seua obra.

L'indefinit compost ὅστισοῦν és característic de la prosa jònica i àtica, on el trobem a Tucídides, Xenofont, Plató, Aristòtil, Aristòfanes i els oradors. És infreqüent

³²² F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 35.

³²³ A. Vicente Sánchez, *op. cit.*, pàg. 121.

³²⁴ M. Sanz Morales, *op. cit.*, pàg. 47.

a inscripcions àtiques ³²⁵ i escàs als papirs ptolemaics ³²⁶. No consta al *Nou Testament* però apareix a autors tardans com Dionisi d'Halicarnàs, Filó d'Alexandria, Flavi Josep, Plutarc, Galé, Eli Aristides i Llucià ³²⁷. Trobem la forma ὄτιοῦν en una ocasió a les *Cartes de Temístocles* (6.8) ³²⁸ i a Caritó (VII 4, 3) ³²⁹. ὄντινοῦν (III 2, 6), a Xenofont d'Efes. Longus i Aquil·les Taci no l'utilitzen i Heliodor, mostrant aquesta tendència literària, presenta també ὄτιοῦν a un passatge narratiu del llibre I, així com ἤντιναοῦν a una intervenció de Cnèmon al llibre II, amb lectura única a tots els manuscrits:

κάν τούτω σχολῆς ἐπιλαβόμενος ὁ Θεαγένης ἐδάκρυνε τε καὶ ἀνώμωζε πρὸς μὲν τὴν Χαρίκλειαν οὐδ' ὄτιοῦν διαλεγόμενος θεοῦς δὲ συνεχῶς ἐπικαλούμενος μάρτυρας (I 25, 1)

ἡμεῖς δὲ ὄνειρώτειν ὡς ἀληθῶς εἰκόκαμεν, ἐνύπνια μὲν καὶ φαντασίας ἐξετάζοντες, τῶν δὲ καθ' ἑαυτοῦς περισκεψιν οὐδ' ἤντιναοῦν προτιθέμεντες (II 16, 7)

Una altra forma de relatiu és l'adverbi ὅπου, propi del jònico-àtic, que té el mateix valor que οὗ, aquest exclusiu de l'àtic. A la κοινή tardana i a la literatura bizantina ὅπου és tan freqüent que substitueix l'antic relatiu, quedant al grec modern la forma invariable που ³³⁰. Tant ὅπου com οὗ apareixen a les inscripcions àtiques ³³¹, però el primer és més utilitzat a l'àmbit literari: Pseudo-Xenofont, Tucídides i Xenofont l'empren més sovint ³³². Als papirs ptolemaics consten ambdues formes ³³³, i al *Nou Testament*, ὅπου és molt més abundant que οὗ (82 vegades front a 24), ja que només Lluc té aquesta última forma ³³⁴. Els aticistes solen fer ús de ὅπου amb valor causal i, de tant en tant, també amb valor adversatiu ³³⁵.

Entre els novel·listes, a Caritó trobem ὅπου en 13 ocasions: 12 amb valor local i una amb temporal-causal, així que predomina el sentit més habitual de l'adverbi en

³²⁵ L. Threatte, *op. cit. II*, pp. 342 i 343.

³²⁶ E. Mayser, *op. cit. I*, 2, pàg. 70; *II*, 2, pàg. 86.

³²⁷ A. Vicente Sánchez, *op. cit.*, pàg. 122.

³²⁸ Ídem.

³²⁹ M. Sanz Morales, *op. cit.*, pàg. 48.

³³⁰ A.N. Jannaris, *op. cit.*, pp. 167 i 168.

³³¹ K. Meisterhans & E. Schwyzer, *op. cit.*, pàg. 251; L. Threatte, *op. cit. II*, pp. 408 i 409.

³³² A. Vicente Sánchez, *op. cit.*, pp. 121 i 122.

³³³ E. Mayser, *op. cit. II*, 1, pp. 76 i 77.

³³⁴ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 153.

³³⁵ W. Schmid, *op. cit. I*, pàg. 129; *II*, pp. 134 i 135; *III*, pàg. 142; *IV*, pàg. 208.

la κοινή hel·lenística, front a l'altre més literari ³³⁶. A Xenofont d'Efes el trobem en dues ocasions (I 1, 6; II 3, 6), sempre amb valor local. No consta a Longus i Aquil·les Taci té 4 exemples, els dos primers amb valor temporal, seguint la tendència literària (II 2, 2; IV 14, 9) i els altres dos, amb valor local (V 10, 6; VIII 2, 1).

Heliodor té 6 exemples de ὄπου a les *Etiòriques*, dos d'ells als llibres I i II, el primer pertany a una intervenció d'un personatge femení i, el segon, a la narració de Calasiris:

συντεύξεσθαί ποτε ὑπελθόντι καὶ ἀπολαύσειν, ἢ καὶ αὐτὴ παρ' ἐκεῖνον φοιτήσῃν **ὄπου** ποτ' ἂν ἦ γῆς ὑποτίθεμαι (I 15, 4)

ὠραιότητι δὲ σώματος οὕτω δὴ τὰς πάσας ὑπερβέβληκεν ὥστε πᾶς ὀφθαλμὸς Ἑλληνικός τε καὶ ξένος ἐπ' αὐτὴν φέρεται καὶ **ὄπου** δὴ φαινομένη ναῶν ἢ δρόμων ἢ ἀγορῶν καθάπερ ἀρχέτυπον ἄγαλμα πᾶσαν ὄψιν καὶ διάνοιαν ἐφ' ἑαυτὴν ἐπιστρέφει (II 33, 3)

El primer té un clar valor local, a l'igual que els altres 4 exemples no inclosos ací (IV 12, 3; V 12, 1; VII 12, 1; X 36, 4) i, el segon, temporal, com la resta d'autors aticistes.

Respecte a οὗ n'hi ha 14 casos als llibres I-III, dels quals en tres apareix el pronom relatiu en genitiu. Altres 10 tenen valor local i un d'ells, el 6é (II 34, 7), mostra noció de causa:

καὶ τέλος εἰς τὴν ἀκτὴν ἐξωκείλαμεν ἔνθα πρὸς ὑμῶν ἐάλωμεν· **οὗ** καὶ τὸν πολὺν ἐωράκατε φόνον (I 22, 4)

'σὺ μὲν λαβὼν ταύτην ἄγε εἰς τὸ σπήλαιον' πρὸς μόνον ἔλεγεν 'οὗ καὶ τὰ κειμήλια ἡμῖν ἐν ἀσφαλεῖ τεθησαύρισται (I 28, 1)

ἦκειν παρ' ἡμᾶς **οὗπερ** ἂν συνθώμεθα (II 18, 4)

ἐπεὶ δὲ λόφον τινὰ ἀνιόντων ὑπὸ τοῦτον εἶναι τὴν κώμην ἐφραζεν ὁ Θέρμουθις **οὗπερ** τὸν Θύαμιν συνειλημμένον ἢ κατέχεσθαι ἢ καὶ ἀνηρῆσθαι εἵκαζεν (II 19, 6)

³³⁶ M. Sanz Morales, *op. cit.*, pàg. 48.

αὐτοῦ τε οὗ κατείληπτο ἑαυτὸν ἐγκρύψας καὶ τῆς φυλλάδος ὅσον πλεῖστον ἠδύνατο ἐφ' ἑαυτὸν ἐπαμήσας (II 20, 3)

ἀποτεμῶν οὖν ὁ Κνήμων ὅσον εἰκὸς ἦν ἔλαττον κομᾶν τοῦ ληστρικοῦ τὸν ἀβρότερον ἐπὶ τὴν Χέμμιν τὴν κώμην οὗ τῷ Θεαγένει συνετέτακτο ἔσπευδεν (II 21, 1)

περαιοῦνται πρὸς τὴν κώμην εἷς τε τὴν καταγωγὴν ἀφικνοῦνται οὗ κατέλυν ὁ πρεσβύτης (II 22, 1)

εἰς δὲ τὴν ὑστεραίαν ἅμα ἡμέρᾳ λίαν ἐσπουδασμένως ἐπὶ τὸν νεῶν τῆς Ἰσιδος οὗπερ συνετέτακτό μοι πρὸς τὸν ξένον (II 32, 1)

τεκμήριον λαμβάνει πρὸς τοῖς ἄλλοις οἷς καταλέγει καὶ τὸν ἐναγισμὸν τὸν Νεοπτολέμῳ πεμπόμενον οὗ σύμπαντες, ὡς φησιν, Αἰνιᾶσιν ἐξεχώρησαν Θετταλοί, τὸ ἐγγυτέρους εἶναι τοῦ γένους προσμαρτυροῦντες (II 34, 7)

ἐπεὶ δὲ παρεγενόμεθα οὗ κατήγετο, καταλαμβάνομεν εἰσελθόντες ἐπὶ τῆς εὐνῆς ἀλόουσας καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῷ ἔρωτι διαβρόχους (III 7, 1)

ἐπεὶ δὲ ἦλθον οὗ κατηγόμην ἄυπνος τὰ πρῶτα διῆγον ἐπὶ τῆς εὐνῆς ἄνω καὶ κάτω τὴν περὶ τῶν νέων φροντίδα στρέφων (III 11, 4)

És més abundant, vistos els textos, el valor local de οὗ en Heliodor. Excepte el segon exemple, en què Τίamis ordena a Cnèmon que tanque Cariclea, i el tercer, on Teàgenes li dóna instruccions a Cnèmon per a desfer-se de Termutis, llegim sempre narracions, de les que la primera, la sisena i la vuitena són de personatges de la novel·la: de Cariclea una i de Calasiris les altres dos, respectivament.

1.4.4. Pronoms numerals: ἄμφω, ἀμφοῖν i ἀμφότεροι

El nombre dual el tractarem de forma genèrica a l'apartat següent. En aquest ens centrarem en les formes pronominals que indiquen dualitat.

ἄμφω va sent desplaçat per ἀμφότεροι, terme usual per a 'ambdós' utilitzat tant als papirs ptolemaics ³³⁷ com al *Nou Testament* ³³⁸, i més usual a les inscripcions

³³⁷ E. Mayser, *op. cit.* I, 2, pág. 70; II, 2, pp. 93 i 94.

³³⁸ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pág. 35.

àtiques de totes les èpoques que ἄμφω³³⁹. El genitiu-datiu ἀμφοῖν apareix encara als papirs romans i bizantins³⁴⁰ i, no obstant això es conserva als nivells literaris més elevats de la κοινή, però també tendeix a ser reemplaçat per ἀμφοτέρω³⁴¹. Els autors postclàssics, per tant, faran un ús del dual com un tret arcaïtzant i aticista³⁴².

Compararem tot seguit els exemples dels pronoms numerals que apareixen als cinc novel·listes. Són les formes exclusives en dual per als tres primers autors mentre que Aquil·les Taci i Heliodor, més aticistes, en presenten també substantius, tal com mostrarem al següent punt.

| | Caritó | Xenofont d'Efes | Longus | Aquil·les Taci | Heliodor * |
|----------|--------|-----------------|--------|----------------|------------|
| ἄμφω | | | 2 | 12 | 2/4 |
| ἀμφοῖν | 2 | | | 7 | 1/2 |
| ἀμφοτέρω | 20 | 9 | 11 | 14 | 4/12 |

* Llibres I-III/Tota l'obra

1.5. Nombre

1.5.1. Dual

El nombre dual, utilitzat per Homer de manera manifesta, encara que, de vegades, es troba coordinat i/o concertat amb plurals, i també reforçat amb el numeral 'dos', es va mantindre en àtic, dialecte arcaïtzant, fins a èpoques avançades: Lísies anirà decantant-se pel plural, de manera que l'ús del dual es mostrarà com a tret estilístic de caràcter esporàdic; Plató, Xenofont i els oradors (Isòcrates, Iseu i Demòstenes) el fan servir, més com a caracterització literària que com a element lingüístic de l'àtic parlat³⁴³. Al segle IV a. C. desapareix pràcticament de les inscripcions àtiques (fins el 409/8 a.C en les formes verbals i fins el 379/8 en les

³³⁹ L. Threatte, *op. cit. II*, pp. 344.

³⁴⁰ F.T. Gignac, *op. cit. II*, pàg. 190.

³⁴¹ P. Chantraine, *op. cit.*, pàg. 99; W. Crönert, *op. cit.*, pàg. 196.

³⁴² W. Schmid, *op. cit. I*, pp. 87 i 88, 233 i 234; *II*, pp. 35 i 36; *III*, pp. 46-48; *IV*, pp. 43-46.

³⁴³ A. Cuny, *Le nombre duel en grec*, Paris 1906, pàg. 82.

nominals)³⁴⁴ i, mentre que Tucídides i Eurípides pràcticament l'han substituït pel plural, Aristòfanes l'alterna juntament amb ell i, en ocasions, canvia els gèneres. Aquests dubtes manifesten clars símptomes en una categoria gramatical que se sentia llunyana i ja no tenia vigència³⁴⁵. El dual no havia desaparegut de la poesia èpica hel·lenística, tot i ser un element artificial³⁴⁶. En κοινή, a causa de la tendència cap a la regularització que simplificava la llengua, el plural va adquirint completament les funcions del dual, tant a la llengua popular com als autors literaris³⁴⁷: ja no es troba ni a la flexió nominal ni a la verbal³⁴⁸. Els aticistes el ressusciten, especialment a les formes verbals³⁴⁹: Flavi Josep és el primer a reprendre el dual a les formes verbals³⁵⁰.

Entre els novel·listes, Caritó, excepte les formes δυοῖν (II 10, 4; III 5, 6) i ἄμφοῖν (IV 4, 2), no l'utilitza en la flexió nominal³⁵¹. Xenofont d'Efes a III 8, 5 mostra δυοῖν ἀνάκειμαι θεοῖς, i Longus té dues formes: δυοῖν (I 7, 1) i ἄμφω (I 12, 2; I 12, 5). Aquil·les Taci presenta ἄμφω en dotze ocasions, ἄμφοῖν en set, i una vegada τὸ ὀφθαλμῷ, τὸ πόδε, τοῖν ποδοῖν i τὸ χεῖρε. A més, és l'únic dels cinc autors que fa ús d'aquest nombre en el sistema verbal: ἐρίζετον ἀλλήλοις ἑκάτερον (IV 12, 3)³⁵², possiblement per imitació a l'*Odissea* XVIII 38³⁵³.

A les *Etiòpiques* trobem alguns substantius en dual, quasi sempre referits, com en el cas d'Aquil·les Taci, al cos humà (τοῖν δρακόντοι, τοῖν μηροῖν, τοῖν ὀφθαλμοῖν, τὸ πόδε, τοῖν ποδοῖν, τοῖν σκέλοι, τὸ χεῖρε, ταῖν χεροῖν), el numeral δυοῖν set vegades, en dues ocasions ἄμφοῖν i, fins a quatre vegades, la forma ἄμφω. D'elles, n'hi ha dues mostres al llibre I, com a pronom:

³⁴⁴ A. Cuny, *op. cit.*, pp. 84ss; K. Meisterhans & E. Schwyzer, *op. cit.*, pp. 199-201.

³⁴⁵ A. López Eire, *Ático, koiné y aticismo. Estudios sobre Aristófanés y Libanio*, Murcia 1991, pp. 21ss.

³⁴⁶ Apareix a Apol·loni Rodi, sembla que per influència de la tragèdia més que de l'èpica: J. Redondo, "Non-epic features in the language of Apollonius Rhodius", *Hellenistica Groningana 4, Apollonius Rhodius*, Leuven 2000, 129-154, pàg. 134.

³⁴⁷ A. López Eire, "Fundamentos sociolingüístics del origen de la koiné", *CFC XVI*, 1980, 21-53, pp. 36ss.

³⁴⁸ E. Mayser, *op. cit.* II, 1, pàg. 34; F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pp. 1 i 36; L. Radermacher, *Neutestamentliche Grammatik*, Tübingen 1925, pp. 77 i 81.

³⁴⁹ W. Schmid, *op. cit.* I, pp. 87-88, 233-234; II, pp. 35-36; III, pp. 46-48; IV, pp. 43-46.

³⁵⁰ O. Hoffmann, A. Debrunner & A. Scherer, *op. cit.*, pàg. 308.

³⁵¹ M. Sanz Morales, *op. cit.*, pàg. 43; A.D. Papanikolaou, *Chariton-Studien. Untersuchungen zur Sprache und Chronologie der griechischen Romane*, Göttingen 1973, pàg. 93.

³⁵² A.D. Papanikolaou, *idem*; S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 102.

³⁵³ H. Sexauer, *Der Sprachgebrauch des Romanschriftstellers Achilles Tatius*, Karlsruhe 1899, pàg.

καὶ ἅμα λέγων ἐπήειν ὡς ἄμφω διαχειρισόμενος (I 12, 2)
καὶ παραλαβῶν ἄμφω παρὰ τὸν Θύαμιν ἦγε (I 27, 2)

Quant a la resta de formes als llibres II i III:

τὼ χεῖρε (II 3, 3)
τὼ πόδε (II 22, 2)
δυοῖν δρακόντοιιν (III 4, 3)
ἀμφοῖν (III 5, 6)
τοῖν ποδοῖν (III 13, 2)
τοῖν μηροῖν (III 14, 3)
δυοῖν (III 18, 2)

1.6. Deíctics

El morfema deíctic -ί és un altre aticisme, ja que en àtic s'utilitzava com a recurs de la llengua col·loquial: Aristòfanes, per exemple, el feia servir a les parts dialogades i sempre tractant-se de personatges àtics ³⁵⁴. W. Schmid l'inclou a la llista d'aticismes, i apareix freqüentment a Filòstrat ³⁵⁵. Al *Nou Testament* es troba només residualment a la forma vuvί ³⁵⁶. Caritó no el té ³⁵⁷, mentre que l'utilitzen escassament Xenofont d'Efes (en 5 ocasions, de les quals en 4 es tracta de vuvί), Dionisi d'Halicarnàs, Filòstrat, Longus (en 2) i Aquil·les Taci (en 3, sempre τουτί) ³⁵⁸.

Heliodor és l'autor que en fa un ús més abundant. Als llibres I-III hem trobat tretze exemples -tres, vuit i dos, respectivament-, amb cinc lectures diferents, segons manuscrits:

³⁵⁴ I Martín de Lucas, (1996) "Los demostrativos con -ί epidíctica en Aristófanes", *Emerita* 64, 1996, 157-171, pàg. 161.

³⁵⁵ W. Schmid, *op. cit.* IV, pp. 68, 69 i 613.

³⁵⁶ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 35.

³⁵⁷ A.D. Papanikolaou, *op. cit.*, pàg. 92.

³⁵⁸ S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 136.

ἐμὲ μὲν ὕβρεσι τὰ πρῶτα καὶ πληγαῖς **ταυτηνὶ** τὴν κατὰ νόμους συνοικοῦσάν μοι ἠκίστατο (I 13, 2)

τῆς τε πρότερον πρὸς Κνήμωνα συνηθείας καὶ τῆς σὺν αὐτῷ **νυνὶ** προσδοκωμένης ἐκδημίας (I 15, 7)

τὸ δὲ νῦν παρὸν ἔν τι τῶν λαφύρων αἰτῶ παρ' ὑμῶν, τὴν κόρην **ταυτηνὶ** τὴν ξένην (I 19, 6)

'καὶ μὴν ἀπατῶ σε καὶ ἀπατῶμαι τὸ μέρος' εἶπεν ὁ Κνήμων 'εἰ Χαρίκλειαν οὔσαν **ταυτηνὶ** τὴν κειμένην εὐροίμεν' (II 5, 4)

ἀλλ' ὁ Θεαγένης οὐκ εἶα λιπαρῶς ἐγκείμενος καὶ 'τὴν φιλτάτην' λέγων 'κομιζόμεθα πρότερον, εἰ μὴ τις ἡμᾶς παίζει καὶ **νυνὶ** δαίμων' (II 6, 2)

οὕτω μὲν ἡ κακίστη Θίσβη καὶ δίκας ὑπ' ὄψει **νυνὶ** ταῖς ἐμαῖς ὑποσχοῦσα τῶν Ἀθηνῶν ἐξέπλευσε (II 9, 4)

ἐνθα δὲ **νυνὶ** καὶ σὺν ὑμῖν ἐξετάζομαι (II 9, 5)

ἔπειτα φράζω κατὰ τήνδε με **νυνὶ** εἶναι τὴν νῆσον δεκάτην ἤδη ταύτην ἡμέραν πρὸς τινος τῶν τῆδε ληστῶν ἀλοῦσαν (II 10, 2)

ἐκείνου γὰρ εἶναι γνωρίζω καὶ τὸ ἐπίσημον **τουτὶ** τῆς λαβῆς ἐλέφας εἰς ἀετὸν ἐκτετόρευται (II 11, 4)

νυνὶ δὲ ἄπερ ἐξῆς ἐπέβαινε ὁ Χαρικλῆς εἰρήσεται (II 33, 1)

ἡ δὲ **νυνὶ** θεωρία καὶ πλεονεκτεῖ τὰς ἄλλας, Ἀχιλλεΐδης γὰρ εἶναι σεμνύνεται ὁ τῆς θεωρίας ἐξάρχων (II 34, 4)

'ὦ Κνήμων' ἔφην 'εἰ καὶ ἔξωρον τὸ περὶ τούτων **νυνὶ** διαλαμβάνειν ἀλλ' ὅμως ἀκούοις ἂν ἐπιτέμνοντος' (III 14, 1)

'τὸ δὲ **νυνὶ** παρὰ τὴν κόρην ἴωμεν' ἔφην 'ἐπισκεψόμενοι τε ἀκριβέστερον καὶ παραμυθησόμενοι πρὸς ὅσον δυνατόν' (III 18, 4)

Es tracta sempre de diàlegs i d'una carta de Tisbe adreçada a Cnèmon (II 10, 2), mentre que II 33, 1 i II 34, 4 són, ambdues, narracions de Calasiris. El primer i el tercer exemples són discursos front a un auditori: d'Aristip, el pare de Cnèmon, denunciant el seu fill, i de Tíamis, reclamant Cariclea com a botí. Apareix el deíctic, per tant, per a reforçar la intensitat de la deixi, per a situacions de major tensió ³⁵⁹, com són les peticions d'aquests dos demandants. Al segon exemple, *νυνί* remarca l'oposició a *πρότερον*, en una intervenció d'un personatge femení. Dels textos del

³⁵⁹ Martín de Lucas, *op. cit.*, pp. 167-169.

llibre II, el primer és una intervenció de Cnèmon on tracta de demostrar a Teàgenes que el cos trobat no pertany a Cariclea, que és viva, sinó a Tisbe; al segon, l'heroi no es fia de que la divinitat no torne a enganyar-los, com abans, i vol vore la seua amada; el tercer i el quart són, novament, parlaments de Cnèmon, on subratlla el càstic recent rebut -i merescut- a Tisbe i també la seua situació actual, similar a la dels enamorats; el cinqué és un fragment de la carta on Tisbe confessa el seu amor per Cnèmon; el sisé, de nou és una intervenció de Cnèmon destinada a convéncer Teàgenes: el deíctic marca la pertinença de l'espasa homicida a Tíamis, amb una àguila a l'empunyadura; i el seté i vuité pertanyen ja a la narració de Calasiris, en el moment que reprén el seu discurs, després d'una interrupció i per a mostrar que l'ambaixada d'eixe any era superior a les anteriors, amb la presència de Teàgenes. Els dos exemples del llibre III són també, com hem dit, diàlegs: de Calasiris amb Cnèmon, en el moment que li demostrarà que Homer era egipci, i del savi amb Càricles, ansiós Calasiris per vore Cariclea, amb τὸ δὲ, a més, com a reforç.

A I 15, 7 i II 6, 2 tenim *vuvì* als manuscrits *mAT* i *vũv* a *P*; a I 19, 6 està *ταυτηνὶ* a *VZA* i *ταύτην* a *MCBT*; a II 10, 2 *mA* lligen *vuvì* i *ZT*, *vũv*; finalment, *vuvì* apareix a *VCBPA* i *vũv*, a *MZT*. Les diferents lectures també contribueixen a reafirmar que, al grec imperial, l'ús del deíctic és merament literari.

En canvi, les següents formes són pròpies de la *κοινή*:

μονονουχί (I 29, 4)

ναίχι (II 26, 3)

οὐχί (III 2, 3)

οὐχί ha donat *όχι* en grec modern, l'adverbi de negació 'no' ³⁶⁰.

1.7. Suffixos -δε, -θεν, -θι, -σε

³⁶⁰ N.Π. Ανδριώτης, *op. cit.*, pàg. 256.

Són sufixos propis de la prosa àtica, que es poden afegir a adverbis i també, en el cas de -δε i -θεν, a topònims. Aquests últims coincideixen en la seua evolució, i queden restringits als adverbis en els papirs ³⁶¹ i en el *Nou Testament* ³⁶². Posteriorment, els aticistes els recuperen també per als topònims.

-δε indica direcció i pot ser afegit a l'acusatiu. Les formes àtiques el presenten unit a un topònim en època clàssica. És molt freqüent trobar οἴκαδε, amb el sentit latiu o locatiu i ἐνθάδε, ja sense la noció de direcció ³⁶³.

L'ablatiu -θεν pot ser afegit a adverbis -alguns poden esdevindre, fins i tot, preposicions- i a topònims, especialment de la primera declinació, en inscripcions àtiques. Rarament trobem -θε ³⁶⁴. Als papirs ptolemaics només forma adverbis ³⁶⁵.

El sufix -θι es troba en inscripcions àtiques, mai amb -v. Als papirs ptolemaics només apareix la forma αὐτόθι ³⁶⁶. αὐθις no està atestiguat en inscripcions àtiques en prosa fins a època romana ³⁶⁷.

-σε té un sentit similar a -δε, però és usat en la formació d'adverbis, mai es combina amb topònims. Apareix rarament a les inscripcions àtiques ³⁶⁸. Només la forma ἐκατέρωσε als papirs ptolemaics ³⁶⁹.

A Caritó trobem -δε i -θεν, però únicament aplicats a adverbis: -θεν és majoritari (en πανταχόθεν, πόρρωθεν, ἄνωθεν, per exemple) mentre que -δε només el trobem a ἐνθάδε, en 13 ocasions. Presenta també el sintagma εἰς Ἀθήνας a I 11, 6 i no l'expressió Ἀθήναζε, que tenim a autors clàssics com Xenofont (9 vegades), Pseudo-Xenofont (2 vegades) o també a Llucià (7 vegades), front a 4 aparicions d'εἰς Ἀθήνας ³⁷⁰. Quant a -θι, només apareix αὐτόθι a I 11, 4 ³⁷¹, forma que es troba tant a la κοινή,

³⁶¹ E. Mayser, *op. cit.* I, 3, pp. 118 i 119.

³⁶² F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pp. 56 i 57.

³⁶³ L. Threatte, *op. cit.* II, pp. 405-407.

³⁶⁴ L. Threatte, *op. cit.* II, pp. 397-404.

³⁶⁵ E. Mayser, *op. cit.* I, 3, pp. 118 i 119.

³⁶⁶ E. Mayser, *op. cit.* I, 3, pàg. 119.

³⁶⁷ L. Threatte, *op. cit.* II, pp. 404 i 405.

³⁶⁸ L. Threatte, *op. cit.* II, pàg. 407.

³⁶⁹ E. Mayser, *op. cit.* I, 3, pàg. 119.

³⁷⁰ M. Sanz Morales, *op. cit.*, pàg. 49.

segons els papirs ³⁷², com als autors aticistes ³⁷³. Xenofont d'Efes utilitza ἐνθάδε (III 9, 7), ἐνθένδε (I 2, 8) i formes adverbials en -θεν. Longus, οἴκαδε en 4 ocasions i també formes adverbials en -θεν, a més de ἐτέρωθι (IV 2, 2). Aquil·les Taci, ἐνθάδε 5 vegades i, novament, les formes adverbials en -θεν, a més de κάκεισε (IV 12, 8).

Heliodor, per la seua banda, presenta les següents formes:

οἴκαδε (I 7, 3; I 10, 1; I 22, 3), que expressa direcció en els dos primers casos i és locatiu en el tercer. Les tres citacions pertanyen a textos narratius.

ἐνθάδε (II 17, 3; II 30, 4; II 31, 5), sempre locatiu i en diàlegs.

ἄλλοθεν (I 7, 1; III 14, 2)

ἄνωθεν (III 5, 4)

ἄποθεν (I 2, 1; I 7, 2; I 24, 3; I 31, 3)

αὐτόθεν (I 1, 5; I 29, 1; II 26, 2; II 31, 1; II 32, 1; III 14, 3)

δηθεν (I 11, 3; I 14, 6; I 17, 2; I 30, 5; II 4, 2; III 17, 1)

δήπουθεν (II 18, 4)

ἐγγύθεν (I 2, 7; I 31, 1)

ἐκατέρωθεν (III 3, 2)

ἐκεῖθεν (II 28, 5; II 31, 3; III 3, 3)

ἐνδοθεν (I 12, 2)

ἐντεῦθεν (I 9, 1; I 15, 7; I 24, 1; II 10, 1; II 21, 4; II 27, 1)

ἔξωθεν (I 2, 9; III 1, 2; III 7, 3)

ἐπίπροσθεν (I 25, 5)

μετόπισθεν (III 12, 2)

μηδαμόθεν (I 15, 3)

ὄθεν (II 22, 3; II 28, 5; III 4, 11; III 14, 3)

ὄπισθεν (I 2, 7)

ὀπόθεν (II 23, 4; II 25, 1; II 28, 1)

οὐδαμόθεν (II 7, 2)

πανταχόθεν (I 2, 6; II 3, 4; II 34, 7 -2 vegades-)

³⁷¹ M. Sanz Morales, *op. cit.*, pàg. 50.

³⁷² E. Mayser, *op. cit.* I, 3, pàg. 119.

³⁷³ W. Schmid, *op. cit.* I, pàg. 112; V, pàg. 81.

πάντοθεν (II 16, 2; II 34, 7)

πόθεν (I 8, 6; II 14, 3; II 21, 4; II 21, 5; II 23, 2; II 31, 2; II 32, 3)

πόρρωθεν (I 1, 2; I 30, 1)

πρόσθεν (II 12, 2; II 31, 1)

Les formes μηδαμόθεν i οὐδαμόθεν les comentem als indefinits, a l'apartat de morfologia nominal corresponent a jonismes.

πόρρωθεν es considera un aticisme. Al *Nou Testament* només apareix a Lluc, mentre que μακράν i (ἀπό)μακρόθεν són més usuals ³⁷⁴. Entre els aticistes, apareix a Dió Crisòstom, Eli Aristides i Elià ³⁷⁵. μακρόθεν té la seua primera aparició a Crisip de Solos (segle III a. C.) i consta a una inscripció àtica ³⁷⁶. μακράν apareix a Llucià, Eli Aristides i a Elià només en l'expressió οὐκ ἔς μακράν ³⁷⁷. També a Arrià ³⁷⁸. Sembla, per tant, que πόρρωθεν és la forma aticista mentre que μακρόθεν i μακράν pertanyien al grec comú de l'època. Ja hem vist que Heliodor utilitza la primera en dues ocasions, seguint la tendència aticista. μακρόθεν no apareix a les *Etiòriques* però μακράν està sis vegades a l'obra i, a l'igual que Elià, sempre en l'expressió οὐκ εἰς μακράν, només amb la diferència preposicional. Als llibres II-III tenim aquestes formes: II 23, 3 i III 19, 4, a un diàleg i a la narració de Calasiris, respectivament.

Dels mots en -θεν, l'única formació amb topònim és Ἰλιόθεν (II 21, 5), que Heliodor utilitza com a expressió proverbial per a referir-se a una seqüència de mals. És la resposta de Calasiris a Cnèmon quan aquest, a penes s'han conegut, li demana que li conte la seua vida:

Ἰλιόθεν με φέρεις! ἀπεκρίνατο ὁ πρεσβύτης 'καὶ σμῆνος κακῶν καὶ τὸν ἐκ τούτων βόμβον ἄπειρον ἐπὶ σεαυτὸν κινεῖς' (II 21, 5)

³⁷⁴ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 19 i 56.

³⁷⁵ W. Schmid, *op. cit. I*, pàg. 152; *II*, pp. 145, 146 i 247.

³⁷⁶ E. Maysen, *op. cit. I*, 3, pàg. 119.

³⁷⁷ W. Schmid, *op. cit. I*, pàg. 274 i 275; *II*, pàg. 127; *III*, pàg. 136.

³⁷⁸ J.M. Floristán Imízcoz, "Arriano, aticismo y koiné. I Fonética y morfología", *CFC (G)* 4, 161-184, 1994, pàg. 176.

Heliodor ens remet a l'*Odissea*, també a una resposta, la d'Odisseu quan els feacis li pregunten pel seu passat:

Ἰλιόθεν με φέρων ἄνεμος Κικόνεσσι πέλασσεν (VIII 39)

Només ha canviat el participi del verb φέρω per un present. Es tracta, per tant, d'un ús literari i no aticista en aquest cas. També veiem a σμήνος κακῶν el sintagma κακῶν Ἰλιάς³⁷⁹.

αὐτόθι (I 5, 2; II 12, 5) és l'única forma en -θι, sent ambdós textos narratius, amb una tercera aparició a X 34, 4, inclosa a una carta.

ἐκεῖσε (II 30, 1) es troba a la narració de Calasiris a Cnèmon; κάκεισε (I 18, 5; II 2, 3; II 29, 1), a narracions (les dues primeres) i a un diàleg (la tercera), i també apareix a IX 5, 10 i X 36, 5, l'una a narració i l'altra a diàleg.

Podem concloure afirmant que Heliodor és el novel·lista que fa un ús més abundant i variat d'aquests sufixos més propis de la prosa àtica que de la llengua del seu temps.

2. Verbal

2.1. Tema

2.1.1. Futur

θνήσκω

Per analogia amb formes com κεκράζομαι o κεκλάγχομαι, aparegué, juntament amb θανοῦμαι, la forma τεθνήξω: l'utilitzen Èsquil i Plató, en una ocasió

³⁷⁹ Cf. Dem. XIX 148.

(*Ag.* 1279 i *Gorg.* 469 d 5) i, en tres, Aristòfanes (*Ach.* 325 i 590, *Nub.* 1436)³⁸⁰. Tot aquest procés analògic no esdevingué complet fins al grec postclàssic. Flavi Josep l'utilitza amb molta freqüència. D'entre els aticistes, Elià i Filòstrat també mostren *τεθνήξομαι*, i Lluccià sempre fa servir aquesta formació recent i mai les àtiques anteriors *θανῶ* o *τεθνήξω*³⁸¹, a l'igual que Xenofont d'Efes, Longus i Aquil·les Taci³⁸².

També Heliodor mostra preferència per aquest verb en veu mitjana, que apareix fins a tres vegades a la seua obra, una d'elles al llibre I:

τὸν ἐν δίκη μὲν ἀλλὰ πρὸ ὥρας *τεθνηξόμενον* (I 13, 3)

Es tracta d'un text narratiu, immediatament posterior al parlament d'Aristip contra el seu fill Cnèmon durant el juí a causa de les maquinacions de Demèneta. És precisament l'encausat qui està explicant als protagonistes, només conèixer-los, com va ser desterrat i com la seua madrastra li va dir que anava a morir amb justícia i prematurament.

Les altres dues formes apareixen al llibre VIII:

τεθνήξεται (VIII 8, 4), *τεθνηξομένους* (VIII 14, 4)

Ambdues estan incloses també en narracions: la primera mostra la voluntat de Cariclea de morir davant d'Àrsace si Teàgenes no està viu i la segona, la negativa dels enamorats a menjar en la creença que són conduïts a la mort, suposició que el seu guardià Bagoas posteriorment desmentirà.

Futur àtic

³⁸⁰ P. Chantraine, *op. cit.*, pàg. 169.

³⁸¹ R.J. Deferrari, *op. cit.*, pàg. 47.

³⁸² W. Schmid, *op. cit.* I, pp. 95 i 242; III, pp. 72ss; IV, pàg. 617; S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 141.

La conjugació del futur dels verbs en -ίζω en àtic dóna com a resultat la terminació -ιῶ, contracta, i no -ίσω³⁸³. Les inscripcions àtiques contempnen aquesta regla³⁸⁴. Als papirs ptolemaics se solen conjugar seguint el model àtic³⁸⁵, però els d'època romana i bizantina presenten nombroses formes sigmàtiques³⁸⁶. Al *Nou Testament* la tendència és seguir la conjugació contracta, però no es dóna en tots els verbs³⁸⁷. Dels aticistes, Llucià³⁸⁸ i Filòstrat solen aplicar la regla àtica, i també Eli Aristides i Elià, excepte en una i dues ocasions, respectivament, en què presenten el futur sigmàtic. Dió Crisòstom fa ús del sigmàtic, però ha sigut corregit per Dindorf³⁸⁹.

Dels novel·listes, Caritó presenta dos futurs contractes (I 2, 5; II 11, 6), seguint la norma aticista³⁹⁰, i Aquil·les Taci també, excepte en dues formes amb futur sigmàtic³⁹¹. Heliodor té dues formes de futur àtic als llibres I-II:

ποιοῦμαι (I 8, 5), lectura dels manuscrits mAT, mentre que Z llig ποιοῦμαι,
 ξενιῶ (II 21, 7)

Ambdues estan incloses a diàlegs. No obstant això, també trobem un futur sigmàtic, utilitzat en la narració de Cnèmon referint el moment en què irromp a l'habitació i troba son pare enganyat per Demèneta:

ὡς ἄμφω διαχειρισόμενος (I 12, 2)

2.1.2. Aorist

2.1.2.1. Optatiu "eòlic"

³⁸³ P. Chantraine, *op. cit.*, pàg. 167.

³⁸⁴ L. Threatte, *op. cit. II*, pàg. 526; K. Meisterhans & E. Schwyzer, *op. cit.*, pàg. 179.

³⁸⁵ E. Mayser, *op. cit. I*, 3, pàg. 128.

³⁸⁶ F.T. Gignac, *op. cit. II*, pp. 285-287.

³⁸⁷ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 40.

³⁸⁸ R.J. Deferrari, *op. cit.*, pp. 45ss.

³⁸⁹ W. Schmid, *op. cit. II*, pàg. 30; *III*, pàg. 36; *IV*, pp. 31 i 595.

³⁹⁰ M. Sanz Morales, *op. cit.*, pp. 59 i 60.

³⁹¹ S. Santafé, *op. cit.*, pp. 79 i 80.

Els autors àtics s'inclinen per l'ús de les anomenades "formes eòliques" en l'optatiu d'aorist, al contrari que passa a la κοινή ³⁹². Els papirs mostren exemples d'ambdós tipus de terminacions en els verbs contractes, però exclouen les desinències "eòliques" en els aoristos sigmàtics ³⁹³. Al *Nou Testament* la ràpida desaparició del mode optatiu causà que l'aorist sigmàtic presentara les formes -αι (no l'àtica -ειε) i -αιεν, per a les terceres persones del singular i del plural, respectivament ³⁹⁴. Llucià segueix la norma aticista: fa ús quasi sempre d'-ειας i -ειεν (segona i tercera persones del singular), i tant d'-ειαν com d'-αιεν en la tercera del plural ³⁹⁵.

Heliodor, a l'igual que Longus i Aquil·les Taci ³⁹⁶, fa servir també "optatius eolis" als aoristos sigmàtics, i no les formes en -αι. Així, presenta en cinc ocasions la segona persona de singular -ειας, en quaranta cinc la tercera de singular -ειε(v) i en tres la tercera de plural -ειαν. Als llibres I-III trobem 17 d'aquests 53 optatius:

| | Tipus | Context |
|----------------------------|-----------|----------|
| ἐπαρκέσειε (I 8, 7) | potencial | diàleg |
| δόξειεν (I 11, 5) | potencial | diàleg |
| ἐπιβουλεύσει' ἄν (I 12, 4) | potencial | diàleg |
| ἐναπομείνειεν (I 15, 8) | potencial | diàleg |
| ἐπιδείξειας (I 16, 4) | potencial | diàleg |
| φωράσειεν (I 33, 2) | oblic | narració |
| ὀνομάσειε (II 4, 3) | potencial | diàleg |
| ἐκπλεύσειε (II 8, 4) | oblic | diàleg |
| δράσειεν (II 12, 5) | oblic | narració |
| εὐπορήσειεν (II 13, 1) | potencial | narració |
| νικήσειεν (II 16, 6) | cupitiu | diàleg |
| ἐπιβουλεύσειεν (II 17, 5) | potencial | diàleg |
| ἰσχύσειεν (II 22, 5) | cupitiu | diàleg |
| περισώσειεν (II 24, 3) | potencial | diàleg |

³⁹² R.J. Deferrari, *op. cit.*, pàg. 22.

³⁹³ W. Crönert, *op. cit.*, pp. 211ss.

³⁹⁴ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 45.

³⁹⁵ R.J. Deferrari, *op. cit.*, pàg. 23.

³⁹⁶ S. Santafé, *op. cit.*, pp. 67 i 68.

| | | |
|-------------------------|----------|----------|
| στερήσειε (II 33, 2) | cupitiu | diàleg |
| διαπορήσειεν (III 6, 2) | iteratiu | diàleg |
| ἀκούσειεν (III 17, 4) | iteratiu | narració |

Nou són potencials; tres, cupitiu, i n'hi ha cinc oblics, dos d'ells, iteratiu. El context més abundant és el diàleg, que es dona en tretze ocasions, front a quatre en narracions. L'última d'aquestes és en primera persona. Per tant, podem afirmar que l'optatiu d'aorist sigmàtic eoli sol aparèixer en diàlegs i el seu ús sintàctic preferent és el potencial.

2.1.2.2. ἔφθην - ἔφθασα

L'antic aorist d'aquest verb és ἔφθην, però per analogia es crearen formes sigmàtiques que seran molt freqüents a la κοινή. Només apareix l'aorist atemàtic en les inscripcions àtiques mètriques³⁹⁷. El sigmàtic predomina als papirs ptolemaics³⁹⁸ i és l'únic al *Nou Testament*³⁹⁹. Caritó només emprà l'atemàtic: ἔφθην (V 4, 9; V 5, 6; VI 1, 11), i la mateixa forma apareix a les *Cartes de Temístocles* (20, 34)⁴⁰⁰, mentre que els altres novel·listes mostren el sigmàtic. Així, Xenofont d'Efes i Longus tenen només un exemple, el participi φθάσας, i Aquil·les Taci té dos d'ἔφθασεν, altres dos de φθάσαι i set de φθάσας⁴⁰¹.

A l'igual que Caritó, Heliodor es decanta per l'ús àtic, amb quinze formes atemàtiques per dues sigmàtiques, participis aquestes últimes. Així, al llibre I trobem tres aoristos, un infinitiu i dos indicatius:

καὶ φθῆναι (I 15, 2)

ἔφθην (I 17, 6)

ἔφθη (I 31, 2)

³⁹⁷ L. Threatte, *op. cit. II*, pàg. 657.

³⁹⁸ E. Maysner, *op. cit. I, 2*, pp. 142 i 200.

³⁹⁹ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 55.

⁴⁰⁰ A. Vicente Sánchez, *op. cit.*, pàg. 140.

⁴⁰¹ M. Sanz Morales, *op. cit.*, pàg. 59.

L'infinitiu té una altra lectura, καὶ φθῆαι, als manuscrits mT. Per altra banda, el manuscrit A llig ληφθῆναι. Aquesta forma, a l'igual que ἔφθη, pertany a un text narratiu, mentre que ἔφθην està inclosa a un diàleg.

2.1.3. Perfet

2.1.3.1. δέδοικα - δέδια

A partir del plural δέδιμεν, δέδιτε, δεδίασι (singular δέδοικα, -ας, -ε) en àtic és freqüent el singular δέδια al segle IV a. C.⁴⁰², encara que Homer, l'antiga poesia àtica i les parts líriques d'Èsquil i Sòfocles ja presentaven formes d'aquest tipus. Tucídides, Plató i Xenofont (HG) mostren sempre el singular amb κ-, seguint la conjugació "regular"⁴⁰³. En àtic també s'estengueren les formes amb κ- (δέδοικ-) al plural, a l'infinitiu i al participi (δεδοικέναι, δεδοικώς), minoritàries front a δεδιέναι i δεδιώς. L'infinitiu i el participi sense κ- són les úniques formes que apareixen a Tucídides, mentre que Xenofont presenta tres participis amb κ- front a dos infinitius i nou participis sense aquesta. Així com als papirs romans i bizantins es troben els dos models de participis, a la prosa clàssica el model δεδοικώς és molt poc freqüent⁴⁰⁴. Els autors aticistes presenten ambdós models de perfet, com Elià i Filòstrat⁴⁰⁵. Llucià presenta δέδοικα en singular nou vegades, la tercera persona de plural del plusquamperfet en tres, i el participi, en dos. Al contrari, δέδια l'utilitza en indicatiu quaranta-cinc ocasions, vint-i-quatre en participi i sis en infinitiu⁴⁰⁶. El *Nou Testament* no coneix aquest verb, substituït per φοβοῦμαι⁴⁰⁷, que és el que ha sobreviscut fins al grec modern⁴⁰⁸.

Dels novel·listes, Caritó té deu formes del tipus δέδοικ- (en indicatiu, quatre, una d'elles en plural, l'única dels cinc autors; un infinitiu i cinc participis) per quatre del tipus δέδι- (dos infinitius i dos participis). A Xenofont d'Efes i Longus predomina

⁴⁰² E. Schwyzer, *Griechische Grammatik I*, München 1939, pàg. 769.

⁴⁰³ W. Schmid, *op. cit.* IV, pp. 601 i 602.

⁴⁰⁴ F.T. Gignac, *op. cit.* II, pàg. 299.

⁴⁰⁵ W. Schmid, *op. cit.* III, pàg. 39; IV, pàg. 33.

⁴⁰⁶ R.J. Deferrari, *op. cit.*, pàg. 56.

⁴⁰⁷ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 48.

⁴⁰⁸ A.N. Jannaris, *op. cit.*, pàg. 245.

clarament el paradigma amb κ-, amb vuit aparicions front a una en el primer autor i nou front a una altra en el segon. Aquil·les Taci manté cert equilibri, amb tres formes en κ- per dues sense, cap de les cinc són infinitius ni participis. Heliodor, per la seua banda, es decanta majoritàriament per les formes d'indicatiu en el model δέδοικ- i els participis sense κ-, amb aquesta distribució en els llibres I-III:

δέδοικα (I 14, 4; II 11, 2; II 16, 4)

δεδιότες (I 22, 5)

δεδιώς (I 28, 1; I 33, 2; II 3, 4; II 10, 2)

ἐδεδίειν (II 25, 5)

Si ens atenem a l'exemple abans exposat dels prosistes clàssics, que feien servir el model en κ- per a les formes en indicatiu (excepte el plural) i el model δέδι- per a les no personals, les zones ombrejades serien les aticistes, on les xifres diuen que el nostre autor té més presència que els altres quatre. No obstant això, el criteri exposat és força discutible.

| | δέδοικ- | | | | | δέδι- | | | | |
|-----------------|----------|--------|----------|---------|-------|----------|--------|----------|---------|-------|
| | Indicat. | Plusq. | Infinit. | Partic. | Total | Indicat. | Plusq. | Infinit. | Partic. | Total |
| Caritó | 4 | | 1 | 5 | 10 | | | 2 | 2 | 4 |
| Xenofont d'Efes | | 3 | | 5 | 8 | | | | 1 | 1 |
| Longus | 3 | 1 | | 5 | 9 | | | | 1 | 1 |
| Aquil·les Taci | 2 | 1 | | | 3 | | 2 | | | 2 |
| Heliodor * | 3/5 | | 0/1 | 0/2 | 3/8 | 0/1 | 1/1 | | 5/6 | 6/8 |

* Llibres I-III/Tota l'obra

2.2. Persona

2.2.1. Segona persona de singular, veu mitjana

La desinència primària de segona persona de singular era -η en època clàssica per als presents i futurs en veu mitjana. A partir del segle IV a. C. apareix el morfema -

ει en inscripcions àtiques, des del 378 a. C.⁴⁰⁹, i consten ambdues a època romana⁴¹⁰. Als papirs -ει és més freqüent al segle III a. C., i als segles II i I a. C. ambdues formes es troben per igual⁴¹¹, de la mateixa forma que als papirs d'època romana i bizantina⁴¹². El *Nou Testament* sol tindre la forma -η⁴¹³. Aristòfanes presenta les dues opcions en l'àtic col·loquial⁴¹⁴. A època hel·lenística el final -ει és l'utilitzat en les formes βούλει, οἶει i ὄψει⁴¹⁵. Els aticistes no solen decantar-se per l'una o l'altra: Elià, excepte en βούλει, opta per -η i, en el futur, per les dues; Dió Crisòstom i Aristides, per -ει; Llucià, normalment per -η, i per -ει en βούλει, οἶει i ὄψει⁴¹⁶, i Filòstrat, per -η excepte en βούλει i οἶει⁴¹⁷. La qüestió, com acertadament diu M. Sánchez Morales⁴¹⁸, no és tant de fonètica com d'ortografia: a època hel·lenística tant l'eta com el diftong ει es pronuncien ja [i] sense cap distinció, així que no es troben criteris sòlids per a assignar una opció o una altra a cadascun dels autors. I difícilment, per tant, es poden obtenir conclusions.

Entre els novel·listes, Caritó sol utilitzar la desinència -η tant al present com al futur, però presenta βούλει a V 6, 6 i VI 7, 7⁴¹⁹. Xenofont d'Efes té un cas de βούλει i un altre d'ὄψει, i Longus només un d'οἶει. Aquil·les Taci fa el mateix ús que Llucià i l'autor de les *Cartes de Temístocles*⁴²⁰, i té βούλει (IV 7, 7), οἶει (II 34, 5) i ὄψει (II 14, 7, III 18, 2)⁴²¹.

Heliodor, seguint idèntica línia, es decanta pel morfema -η de segona persona de singular de veu mitjana tant al present com al futur i, com els altres autors, manté les tres formes dels següents verbs:

βούλει, a I 15, 8; I 16, 2; II 10, 3; II 10, 4; amb un total de 17 aparicions a tota l'obra,

⁴⁰⁹ K. Meisterhans & E. Schwyzer, *op. cit.*, pàg. 165.

⁴¹⁰ L. Threutte, *op. cit. II*, pp. 451 i 452.

⁴¹¹ E. Maysen, *op. cit. I, 1*, pàg. 102.

⁴¹² F.T. Gignac, *op. cit. II*, pp. 357 i 358; Crönert, *op. cit.*, pp. 36 i 37.

⁴¹³ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 15.

⁴¹⁴ A. López Eire, "La lengua de la Comedia aristofánica", *Emerita* 54, 1986, 237-274, pàg. 249.

⁴¹⁵ E. Maysen, *op. cit. I, 2*, pàg. 90.

⁴¹⁶ R.J. Deferrari, *op. cit.*, pàg. 18.

⁴¹⁷ W. Schmid, *op. cit. I*, pp. 83 i 230; *II*, pàg. 24; *III*, pàg. 30; *IV*, pp. 26, 588 i 589.

⁴¹⁸ M. Sanz Morales, *op. cit.*, pàg. 55.

⁴¹⁹ Ídem.

⁴²⁰ A. Vicente Sánchez, *op. cit.*, pàg. 135.

⁴²¹ S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 69.

οἷ, únicament a II 24, 5,
ὄψει, a II 30, 2; II 35, 3, i també a V 31, 1.

2.2.2. Tercera persona de plural, plusquamperfet actiu

La desinència de tercera persona de plural del plusquamperfet actiu era en àtic -εσαν. Les inscripcions àtiques mantenen aquesta terminació inclús en el període macedoni: παρειλήφεσαν (323 a. C.)⁴²². Als papirs ptolemaics apareixen formes en -ησαν i en -εισαν, mentre que -εσαν només consta en una ocasió i és de lectura dubtosa⁴²³. Juntament amb -εσαν, la κοινή literària va fer servir molt freqüentment la terminació "vulgar-analògica" -εισαν, ja que la resta del paradigma presenta la característica -ει. Entre els autors aticistes Filòstrat mostra ambdues, mentre que Dió Crisòstom emprà -εσαν⁴²⁴. A Polibi trobem -εσαν més sovint que -εισαν, i a Flavi Josep només apareix la primera. A Llucià, les terminacions del plusquamperfet són -ειν, -εις, -ει, -ειμεν, -ειτε, -εσαν (-εισαν dues vegades)⁴²⁵. Aquesta última, vetada per Frínic⁴²⁶, és la forma que consta als pares de l'església i al *Nou Testament*⁴²⁷.

Dels novel·listes, l'únic que presenta la forma no àtica és Xenofont d'Efes, en 3 ocasions, front a 10 aparicions d'-εσαν. A Caritó n'hi ha dos plusquamperfets en -εσαν i tres a Longus. Aquil·les Taci en té set. Heliodor té quinze formes, tres de les quals es troben als llibres I i II:

ἔωκεσαν (I 3, 1; II 15, 1)

ἠρήκεσαν (I 32, 3)

εύρήκεσαν (II 14, 4)

⁴²² K. Meisterhans & E. Schwyzer, *op. cit.*, pàg. 165.

⁴²³ E. Maysen, *op. cit. I*, 2, pàg. 85.

⁴²⁴ W. Schmid, *op. cit. IV*, pp. 589 i 590.

⁴²⁵ R.J. Deferrari, *op. cit.*, pàg. 21.

⁴²⁶ J. Pierson & G. Koch, *op. cit.*, pàg. 149: Ηκηκόεσαν, ἐγγράφεσαν, ἐπεποιήκεσαν, ἐνενοήκεσαν ἐρεῖς· ἀλλ' οὐ σὺν τῷ ἰ, ἠκηκόεισαν.

⁴²⁷ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 45.

2.3. Mode

2.3.1. Optatiu

L'optatiu té un ús limitat a la κοινή. Trobem major nombre de formes d'optatiu als escriptors més literaris i tardans, especialment aticistes, que a la resta d'autors ⁴²⁸. A la llengua popular l'optatiu va minvant cada vegada més ⁴²⁹. Al *Nou Testament* ja és poc usual: apareix més a Lluç, per influència de la llengua literària ⁴³⁰. A aquest autor la substitució de l'optatiu s'observa amb més freqüència en passatges orals, així com a oracions subordinades, mentre que a les principals la presència de l'optatiu sembla vinculada a l'aticisme, a un ús més literari ⁴³¹. A les obres literàries gregues, s'observa una restitució de l'ús de l'optatiu cap a finals del segle I a. C. també per la influència de l'aticisme. Papanikolaou, després de llegir 70 pàgines de la Teubner de diferents autors, ha elaborat el següent recompte de formes d'optatiu ⁴³²:

| | |
|-----------------|----|
| Caritó | 20 |
| Aquil·les Taci | 36 |
| Longus | 37 |
| Xenofont d'Efes | 71 |
| Heliodor | 94 |

Seguint un criteri de freqüència, aquestes dades concideixen amb la informació que ens dóna W. Schmid (cf. nota 287). No obstant això, A. López Eire, si bé està d'acord amb el declivi de l'optatiu ⁴³³, no hi veu una distància insalvable en el seu ús entre la llengua literària i la no literària ⁴³⁴.

⁴²⁸ W. Schmid, *op. cit.* I, pp. 97ss.

⁴²⁹ L. Radermacher, *Neutestamentliche Grammatik*, Tübingen 1925, pp. 81 i 82.

⁴³⁰ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 36.

⁴³¹ J. Redondo, "Modal substitution in Koine Greek", 2015, en premsa.

⁴³² A.D. Papanikolaou, *op. cit.*, pàg. 90.

⁴³³ Ja a partir del segle V a. C.: A. López Eire "Tucídides y la koiné", *Athlon. Saturata Grammatica in honorem F. R. Adrados*, I, Madrid 1984, 245-261, pàg. 245.

⁴³⁴ A. López Eire, *Ático, koiné y aticismo. Estudios sobre Aristófanes y Libanio*, Murcia 1991, pp. 74-87. Afegeix, a més a més, que: *Por consiguiente, cuando el ático está a punto de convertirse en koiné es cuando sobre todo se producen esos usos peculiares del optativo que luego recogen los aticistas*, pàg. 86.

Al llibre I de les *Etiòpiques* hem comptabilitzat uns quaranta optatius en 46 pàgines de l'edició *Les belles lettres*, xifra molt pareguda a l'abans esmentada per Papanikolaou. Per tant, es pot afirmar que Heliodor, en aquest cas, també pot considerar-se un autor aticista.

Una bona mostra de l'interés per mantindre el mode optatiu seria l'ús que fa Heliodor d'algunes pròtesis eventuais, que solen apareixer en aquest mode i rarament en subjuntiu, com expliquem a l'apartat de les oracions condicionals. Contràriament, mostrem tot seguit un parell d'exemples d'intervencions de personatges en què, en lloc d'un optatiu cupitiu, Heliodor utilitza el mode indicatiu, acostant-se més a la llengua del seu temps:

καὶ εἴθε γε ὕπαρ ἦν καὶ μὴ ὄναρ, ὦ Θεάγενες, τὸ φανέν (II 16, 3)

ἀλλ' εἴθε γε καὶ τὸν χρηστὸν Ναυσικλέα παρεῖναι ἡμῖν **συνέβαιεν** (II 23, 6)

No obstant això, també trobem una mostra d'ús clàssic al llibre III:

εἴθε δὲ καὶ αὐτὴ πόθου ποτὲ καὶ ἔρωτος **αἴσθοιτο** (III 9, 1)

2.4. Verbs

2.4.1. Irregulars

εἶμι

Aquest verb, simple o compost, sempre havia tingut un significat de futur. ἔρχομαι, per altra banda, s'utilitzava en present d'indicatiu. Com que εἶμι no tenia aorist ni perfet, ἔρχομαι, amb el seu lexema ἔλ(υ)θ-, es conjugava en aquests dos temes verbals. L'àtic, amb algunes excepcions, feia servir ἔρχομαι en present, aorist i perfet d'indicatiu. El futur ἐλεύσομαι va esdevindre innecessari en indicatiu, per la

noció que d'aquest temps havia assolit el present d'εἶμι⁴³⁵. En optatiu, infinitiu i participi s'utilitzaven formes d'ἐλεύσομαι, mentre que ἴοιμι, ἰέναι i ἰών s'utilitzaven en present. ἐλεύσομαι, simple o compost, és freqüent als papirs⁴³⁶, i preferit en grec postclàssic a εἶμι⁴³⁷. A la llengua popular del *Nou Testament* εἶμι no apareix, totalment substituït per ἔρχομαι, siga simple o compost⁴³⁸. Molt sovint aquesta forma té, juntament amb πορεύομαι, valor futur també al *Nou Testament*⁴³⁹. Entre els aticistes, Aristides, Elià i Filòstrat utilitzen ἤρχομαι. Dió Crisòstom i Filòstrat fan servir ἐλεύσομαι i, Aristides i Elià, mai⁴⁴⁰. Llucià utilitza εἶμι i ἔρχομαι indistintament, el primer quasi sempre amb valor de futur i, el segon, amb sentit present. També mostra ἰέναι i mai ἔρχεσθαι i, seguint la norma àtica, conjuga el subjuntiu, optatiu i imperatiu d'εἶμι i no d'ἔρχομαι. Els seus participis de present pertanyen, majoritàriament, al primer verb i, en comptades ocasions, al segon⁴⁴¹.

A Heliodor hem trobat dues formes del present d'indicatiu d'εἶμι en sengles diàlegs, on parlen, respectivament, un personatge femení i un masculí:

ἄπειμι (I 17, 3), πρόσειμι (II 30, 1)

i altres dues, simples, d'ἔρχομαι al llibre I, el primer en un parlament de Cnèmon i el segon en un text narratiu:

⁴³⁵ ἐλεύσομαι està totalment vetat per Frínic, ja que el seu ús el considera hel·lenístic. Així, a Ch.A. Lobeck, *Phrynichi Eclogae nominum et verborum Atticorum*, Hildesheim 1965, llegim: 'Ἀπελεύσομαι: παντάπασι φυλάττου· οὔτε γὰρ οἱ δόκιμοι ῥήτορες, οὔτε ἡ ἀρχαία κωμωδία, οὔτε Πλάτων κέχρηται τῇ φωνῇ. ἀντί δὲ αὐτοῦ τῷ ἄπειμι χρῶ καὶ τοῖς ὁμοιοειδέσιν ὡσαύτως. Ἐπεξελευσόμενος ἄλλος οὗτος ἦν Ἡρακλῆς: τοῦτο οὖν ἔσυρεν ἐκ τριόδου Φαβωρίνος: χρῆ γὰρ ἐπεξιών εἰπεῖν· καὶ γὰρ ἐπέξειμι λέγεται, ἀλλ' οὐκ ἐπεξελεύσομαι, pàg. 37, De la mateixa opinió és Meris, a J. Pierson & G. Koch, *op. cit.*, pàg. 14: 'Ἀπεισιν, Ἀττικῶς ἀπελεύσεται, Ἑλληνικῶς, i Oro, a K. Alpers (ed.), *Das attizistische Lexicon des Oros. Untersuchung und kritische Ausgabe der Fragmente*, Berlin 1981, pàg. 218: ἔξειμι, οὐκ ἐξελεύσομαι λέγουσιν Ἀττικοί.

⁴³⁶ F.T. Gignac, *op. cit. II*, pp. 288 i 289.

⁴³⁷ A. López Eire, "De l'attique à la koiné", *La Koiné grecque antique I: une langue introuvable?*, Nancy 1993, 41-57, afirma: *La forme du futur ἐλεύσομαι serait, donc, celle qui, depuis l'ionien, aurait pénétré l'attique pour, après avoir remplacé le futur le plus typiquement attique εἶμι (Ar. Av. 990: οὐκ εἶ θύραζ' ; ἐς κόρακας), se perpetuer dans la koiné*, pàg. 48, P. Chantraine, *Morfología histórica del griego*, Barcelona, 1983² (1974 [Paris, 1961]), pàg. 136, també diu: *En ático εἶμι sirvió de futuro. En jónico y en la koiné fue reemplazado como futuro por ἐλεύσομαι y el imperfecto ἦα por ἤρχομαι*.

⁴³⁸ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pp. 50 i 51.

⁴³⁹ I a la koiné en general, segons A. López Eire, *op. cit.*, pàg. 48: *La koiné nous offre de nombreux exemples du futur ἐλεύσομαι et même du futur ἐλεύσομαι à côté du présent ἔρχομαι employé comme futur tout comme le présent εἶμι de l'attique* : Ep. Cor. I 16.5: ἐλεύσομαι δὲ πρὸς ὑμᾶς ὅταν Μακεδονίαν διέλθω· Μακεδονίαν γὰρ διέρχομαι.

⁴⁴⁰ W. Schmid, *op. cit. IV*, pàg. 601.

⁴⁴¹ R.J. Deferrari, *op. cit.*, pp. 61-66.

ἔρχομαι (I 10, 1), ἔρχεται (I 18, 3)

Curiosament, apareix la forma proscriu pels lèxics aticistes al llibre II, el futur d'indicatiu d'ἔρχομαι, en primera persona de plural i en un fragment dialogat:

ἐλευσόμεθα (II 19, 1)

Junt a l'indicatiu μετελεύσομαι (V 22, 4) i als participis ἐπελευσόμενον (IV 2, 1) i ἐπελευσόμενος (IX 13, 1), aquesta és l'única forma de futur d'ἔρχομαι a les *Etiòriques*.

N'hi ha nou imperfets d'εἶμι i dos d'ἔρχομαι:

προσῆει (I 9, 3), ἦειν, ἐπήειν (I 12, 2), εἰσῆει (I 13, 5), διεξήεσαν (II 9, 2), ἐπεισῆει (II 15, 1), ἐξήειν (II 25, 4), ἐπανήει (II 26, 4), ὑπεξήει (III 7, 2)

ἐπῆρχοντο (I 1, 1), ἐπῆρχετο (II 10, 1)

Dos imperatius d'εἶμι per cap d'ἔρχομαι:

ἴτε (III 10, 1), ἔξιθι (III 11, 5)

Sis presents de subjuntiu d'εἶμι, un amb preverbi, tots en primera persona de plural, per cap d'ἔρχομαι:

ἴωμεν (II 21, 6; II 21, 7; III 10, 2 –dues vegades–; III 18, 5), ἀπίωμεν (III 18, 4)

Nou infinitius d'εἶμι i cap de present d'ἔρχομαι, a l'igual que Llucià:

συνιέναι (I 1, 7; I 3, 2; III 3, 7; III 13, 3), ἀπιέναι (I 7, 3), ἐπιέναι (II 6, 2), μετιέναι (II 13, 1), ξυνιέναι (II 18, 4), ιέναι (II 18, 5)

Quinze participis de present d'εἶμι per tres d'ἔρχομαι, respectivament:

ίόντος (I 7, 1), άπιούσα (I 10, 3; I 12, 1), ίόντων (I 32, 1), προσιούσης (I 33, 4), διεξιόντος (II 5, 2; II 29, 1), κατιόντας (II 8, 3), παριόντα (II 10, 3), προϊόντες (II 19, 4), άνιόντων (II 19, 6), προϊόντος (II 31, 3), άπιόντος (III 12, 2; III 13, 3; III 13, 3)

έπερχόμενος (I 23, 4), διερχόμενος (III 2, 3), έρχομένη (III 16, 3)

I vint-i-un aoristos d'έρχομαι en indicatiu i trenta tres participis del mateix tema verbal.

Com en el cas de Llucià, observem a Heliodor cert equilibri entre ambdues formes, tenint en compte que la tendència aticista consistia a rescatar les formes del verb εἶμι, ja en desús des dels temps del *Nou Testament*.

Val la pena comentar alguns aspectes de l'imperfet. Les formes que es conjuguen són, preferiblement, les del verb εἶμι (a Llucià, sempre ⁴⁴²). La primera persona del singular és ἦειν i mai ἦα ⁴⁴³. La característica -ει- és recent, dialectal, importada del plusquamperfet, i va ser acollida per l'àtic i, posteriorment, imitada pels aticistes. Així, com hem vist abans, tenim:

ἦειν, έπήειν (I 12, 2); έξήειν (II 25, 4)

A la tercera persona del singular sempre apareix ἦει i mai ἦειν, inclús davant de vocal. La raó d'aquest ús, òbviament, és la de tractar d'evitar la confusió entre la primera i la tercera persones del singular. No obstant això, les quatre formes que apareixen van seguides sempre de consonant:

προσήει καί (I 9, 3)

είσηει τῶν (I 13, 5)

έπεισηει, καί (II 15, 1)

ύπεξήει τε (III 7, 2)

⁴⁴² R.J. Deferrari, *op. cit.*, pàg. 65.

⁴⁴³ El mateix consta als papirs: F.T. Gignac, *op. cit. II*, pàg. 408.

Llucià i Heliodor, per tant, contempen la regla aticista a l'imperfet dels *verba eundi*.

Seguint la tendència de la κοινή, el grec modern només ha conservat les formes del verb ἔρχομαι (έρχομαι), mentre que εἶμι va desaparèixer des de fa segles.

οἶδα

Per a la segona persona del singular d'aquest verb, en oposició a οἶσθα, la forma οἶδας es troba ja en una ocasió a Homer (*Od.* IX 337) i, de tant en tant, en autors clàssics de jònic poètic. S'explica com la substitució analògica de l'antiga desinència -σθα per -ας, seguint el model regular del perfet grec. Als papirs l'antiga terminació -θα ha desaparegut per complet ⁴⁴⁴, a l'igual que al *Nou Testament* ⁴⁴⁵. Entre els aticistes, Dió Crisòstom i Filòstrat ⁴⁴⁶ mostren οἶδας només una vegada; Elià, Alcífron, Xenofont d'Efes i Caritó ⁴⁴⁷, sempre. Llucià, en dues ocasions, front a 107 de οἶσθα ⁴⁴⁸. Aquil·les Taci es decanta per la forma hel·lenística, excepte en una sola ocasió en què apareix οἶσθα ⁴⁴⁹. Meris considera àtica aquesta última forma ⁴⁵⁰.

Al llibres I-III de les *Etiòpiques* trobem només aquesta última forma, en vuit ocasions: I 14, 5; I 16, 1; I 16, 3; I 16, 5; I 26, 3; II 23, 5; II 34, 3; III 9, 1.

Heliodor, per tant, manté aquest aticisme a tota la seua obra.

εἶμι

⁴⁴⁴ E. Mayser, *op. cit.* I, 2, pàg. 81; F.T. Gignac, *op. cit.* II, pp. 409 i 410.

⁴⁴⁵ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 50.

⁴⁴⁶ W. Schmid, *op. cit.* I, pàg. 85; IV, pàg. 38.

⁴⁴⁷ A.D. Papanikolaou, *op. cit.*, pp. 94 i 95; M. Sanz Morales, *op. cit.*, pàg. 54, conta en total sis aparicions.

⁴⁴⁸ R.J. Deferrari, *op. cit.*, pp. 69 i 70; W. Schmid, *op. cit.* I, pàg. 232.

⁴⁴⁹ S. Santafé, *op. cit.*, pp. 59 i 82.

⁴⁵⁰ J. Pierson & G. Koch, *op. cit.*, pàg. 259: Οἶσθα, χωρὶς τοῦ σ, Ἀττικῶς οἶδας, Ἑλληνικῶς.

La segona persona de singular de l'imperfet d'εἶμί en àtic és ἦσθα i, en jònic, ἦς, que s'imposarà a la κοινή. És la forma que més apareix al *Nou Testament* ⁴⁵¹. Ambdues figuren a les inscripcions àtiques, però la segona només en una ocasió ⁴⁵². Als papirs ptolemaics és habitual la jònica, tendència que continuarà als papirs d'època romana ⁴⁵³. Els aticistes es decanten per ἦσθα: és l'única forma que utilitzen Dionisi d'Halicarnàs, Eli Aristides, Elià i Filòstrat ⁴⁵⁴. A Llucià apareix amb més freqüència que ἦς ⁴⁵⁵, a l'igual que a les *Cartes de Temístocles*, amb 5 aparicions de 6 ⁴⁵⁶. Entre els novel·listes, Caritó, seguint la mateixa tendència que en el cas d'οἶδας, presenta dos exemples d'ἦς (VI 2, 6; VI 2, 9) ⁴⁵⁷, i un Xenofont d'Efes, per cap del verb àtic. Longus no mostra ni l'una ni l'altra i Aquil·les Taci, només un exemple d'ἦσθα a I 8, 4 ⁴⁵⁸.

Heliodor no es desmarca de la tendència aticista, defensada també per Frínic ⁴⁵⁹ i Meris ⁴⁶⁰, i es decanta també per ἦσθα fins a quatre ocasions a les *Etiòriques*, dues d'elles al llibre II i incloses a diàlegs:

'σὺ δὲ' ἔφη 'τὴν μὲν γνώμην ἐρρομένος τις ἄρα ἦσθα, τὸ λῆμα δὲ ἀσθενέστερος' (II 18, 3)

Ἄθηναῖος ἄρα ἦσθα ὦ παῖ; (II 26, 3)

Als dos textos apareix la forma verbal precedida de la partícula ἄρα i, en el segon text, a l'igual que a IV 4, 2, el tercer dels quatre exemples, davant de la interjecció ὦ. No sembla que el nostre autor tinga molta voluntat d'evitar l'hiatus.

2.4.2. Atemàtics

⁴⁵¹ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 49.

⁴⁵² L. Thraette, *op. cit. II*, pàg. 587.

⁴⁵³ F.T. Gignac, *op. cit. II*, pàg. 403; B.G. Mandilaras, *The Verb in the Greek Non-Literary Papyri*, Athens 1973, pàg. 78.

⁴⁵⁴ W. Schmid, *op. cit. III*, pp. 13 i 16; *IV*, pp. 35 i 599.

⁴⁵⁵ W. Schmid, *op. cit. I*, pàg. 231.

⁴⁵⁶ A. Vicente Sánchez, *op. cit.*, pp. 133 i 134.

⁴⁵⁷ M. Sanz Morales, *op. cit.*, pàg. 54.

⁴⁵⁸ S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 82.

⁴⁵⁹ Ch.A. Lobeck, *op. cit.*, pàg. 149: Ἦς ἐν ἀγορᾷ, σόλοικον. λέγε οὖν ἦσθα. ὀρθότερον δὲ χρῶτο ἂν ὁ λέγων, εἰ ἦς ἐν ἀγορᾷ.

⁴⁶⁰ J. Pierson & G. Koch, *op. cit.*, pàg. 161: Ἦσθα, Ἀττικῶς. ἦς, Ἑλληνικῶς.

Un altre aticisme en el sistema verbal el trobem a ἔδοσαν (I 26, 4). És la lectura dels manuscrits mAT front a Z, que llig ἔδωσαν, mentre que C omet el verb. Pertany a una intervenció de Cariclea on exposa al seu amat una sèrie de sentències, en una *uariatio* amb la forma παρέσχον, que apareix coordinada amb l'anterior. Quant a aquest verb atemàtic, la tendència de la κοινή serà regularitzar els paradigmes de la flexió verbal: així, les persones del plural dels aoristos atemàtics amb κ, per analogia amb el singular, aniran imposant-se, encara que ja es trobaven a les inscripcions de començaments del segle IV a. C.⁴⁶¹, al *Nou Testament*⁴⁶² i a autors com Heròdot⁴⁶³ (III 128, 4, οἱ δὲ ἀκούσαντες τούτων μετήκάν οἱ τὰς αἰχμάς), Tucídides (IV 38, 1, οἱ δὲ ἀκούσαντες παρήκων τὰς ἀσπίδας), Eurípides (Ba. 448, κληῖδες τ' ἀνήκων θύρετρ' ἄνευ θνητῆς χερός)⁴⁶⁴ i Aristòfanes (*Ach.* 101, ξυνήκαθ' ὃ λέγει)⁴⁶⁵. Entre els aticistes, Filòstrat utilitza la -κ- per a les desinències del plural i Aristides i Elià vacil·len en el seu ús⁴⁶⁶. Meris també considera l'absència d'aquesta característica per a les persones del plural pròpia de l'àtic⁴⁶⁷. Veiem clarament com Heliodor "rescata" una tercera persona del plural de l'aorist atemàtic caracteritzada per l'absència de κ, front a les formes del singular que la inclouen.

2.4.3. Tematització de verbs atemàtics

En l'àtic clàssic ja apareix el fenomen de la tematització de verbs atemàtics. Heròdot, Plató, Xenofont i els oradors ja els conjuguen amb desinències temàtiques. A la κοινή augmenta i continua al llarg de la història de la llengua grega fins al grec

⁴⁶¹ F.T. Gignac, *op. cit.* II, pàg. 386 i A. López Eire, *op. cit.*, pp. 52 i 53.

⁴⁶² F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pp. 47 i 48.

⁴⁶³ P. Chantraine, *op. cit.*, pàg. 108: *Este elemento κ que evitaba la creación de formas monosilábicas, se observa en todos los dialectos. Por otra parte, el tema en κ se extendió al plural y a la media en jónico (ya en la lengua homérica, que presenta a veces ἔθηκων, θήκατο, ἦκων, ἔδωκων y una vez ἐν-ήκαμεν, μ 401); estas formas, usuales en Heródoto, aparecían en las inscripciones áticas a partir de 385 a. C. y se mantienen en ellas a partir de 300, al igual que más tarde en la κοινή de los papiros, del Nuevo Testamento, etc. En fecha baja (no antes del siglo III de nuestra era) aparecen aoristos sigmáticos de estos tres verbos. El griego moderno presenta ἔθεσα, ἔδοσα, ἄφησα.*

⁴⁶⁴ A. López Eire, *op. cit.*, pàg. 52.

⁴⁶⁵ O. Hofmann, A. Debrunner & A. Scherer, *op. cit.*, pp. 152 i 153, afirmen que existeix una modernització de la llengua entre Èsquil i Sòfocles, que només utilitzen ἔθεσαν i ἔδοσαν, i Eurípides i Aristòfanes, que mostren ἔθηκων, ἦκων i ἔδωκων (*Nub.* 968).

⁴⁶⁶ W. Schmid, *op. cit.* IV, pp. 32 i 596.

⁴⁶⁷ J. Pierson & G. Koch, *op. cit.*, pàg. 10: Ἀπέδομεν, ἀπέδοτε, ἀπέδοσαν, Ἀττικῶς. ἀπεδώκαμεν, ἀπεδώκατε, ἀπέδωκων, Ἑλληνικῶς.

modern, on tots els verbs atemàtics s'han tematitzat, exceptuant εἶμί⁴⁶⁸. A les inscripcions àtiques ὄμνυμι mostra la seua primera forma temàtica a un imperfet del 338/7 a. C., i n'hi ha un imperatiu temàtic del 422 a. C. Després del 300 a. C. els morfemes temàtics seran més freqüents que els atemàtics en aquest verb. δείκνυμι no mostra res inusual⁴⁶⁹. A partir del segle II a. C. ὄμνυμι tindrà l'infinitiu temàtic. Les formes del present i de l'imperfet mitjans no s'hi conjugaran mai amb el model temàtic⁴⁷⁰. Als papirs ptolemaics predominen els morfemes temàtics a la veu activa, i els atemàtics a la mitjana i passiva a aquests verbs⁴⁷¹. Als papirs d'època romana i bizantina, ὄμνυμι mostra les formes temàtiques amb més freqüència a les primeres persones de singular i plural i també al participi. Les atemàtiques no són habituals a l'indicatiu però sí a l'infinitiu i al participi. δείκνυμι té de vegades desinències temàtiques al present d'indicatiu i al participi, i les atemàtiques al present d'indicatiu i imperatiu actiu, a l'infinitiu passiu i al participi, tant actiu com mitjà i passiu⁴⁷². Al *Nou Testament* encara s'utilitza la conjugació atemàtica i és més abundant a la veu passiva⁴⁷³. W. Schmid afirma que, depenent de l'hiatus, Polibi, Dionisi d'Halicarnàs, Plutarc, Flavi Josep i Eli Aristides⁴⁷⁴ utilitzen unes formes o altres. Lucià, Dió Crisòstom i Elià fluctuen entre ambdós models de desinències i Filòstrat es decanta per les atemàtiques⁴⁷⁵. L'aticista Meris defensa els verbs amb formes atemàtiques⁴⁷⁶.

Entre els novel·listes, a Caritó trobem una quantitat proporcionada de morfemes temàtics i atemàtics. Aquests últims solen aparéixer a la veu mitjana, mentre que a la veu activa n'hi ha desinències dels dos tipus. Poden constar al mateix verb els dos models de formes⁴⁷⁷. A Aquil·les Taci veiem alguns verbs amb només conjugació temàtica, com ἀνοίγω ο κεράννυμι, altres amb les dues possibilitats, com

⁴⁶⁸ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pp. 46ss; A.N. Jannaris, *op. cit.*, pp. 234ss.

⁴⁶⁹ L. Threatte, *op. cit. II*, pp. 619ss.

⁴⁷⁰ K. Meisterhans & E. Schwyzer, *op. cit.*, pàg. 191.

⁴⁷¹ E. Mayer, *op. cit. I, 2*, pp. 121ss.

⁴⁷² F.T. Gignac, *op. cit. II*, pp. 375-378.

⁴⁷³ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 46.

⁴⁷⁴ W. Schmid, *op. cit. II*, pàg. 25.

⁴⁷⁵ W. Schmid, *op. cit. I*, pp. 83 i 229; *III*, pàg. 37; *IV*, pp. 31, 595 i 596.

⁴⁷⁶ J. Pierson & G. Koch, *op. cit.*, pàg. 10: Δεικνύσι προπερισπωμένως, Ἀττικῶς. δεικνύουσιν, Ἐλληνικῶς. δεικνύασι δὲ οἱ δεύτεροι Ἀττικοί; i a la pàg. 258: Ὀλλύασιν, ὀμνύασιν, Ἀττικῶς. ὀλλύουσιν, ὀμνύουσιν, Ἐλληνες.

⁴⁷⁷ M. Sanz Morales, *op. cit.*, pp. 62 i 63.

ἀπο-, κατασβέννυμι i ἀπόλλυμι, i δείκνυμι que presenta formes temàtiques i atemàtiques ⁴⁷⁸.

Heliodor, per la seua banda, té el següent participi temàtic, segons manuscrits:

ζευγνύοντες (III 13, 3), com a lectura dels manuscrits CPZT, front a ζευγνύντες, versió de VM i ζευγνῶντες, que lligen BA.

Utilitza també el participi atemàtic ἀποσβεννύμενον (III 19, 1), segons la lectura de CBZT, front a ἀποσβεννύμενω, de VPA.

I, dels verbs més abundants, conjuga δείκνυμι amb desinències temàtiques de la següent manera als llibres II i III:

δείκνυε (II 23, 3; II 30, 2; III 4, 7)

ἐπεδείκνυε (II 30, 3) al manuscrit C, mentre que mAT lligen ἐπεδείκνυ,

ἐπεδείκνυον (II 31, 2) als manuscrits mAT, mentre que Z llig ἐπεδείκνυε.

Consten tres imperatius i dos imperfets en veu activa. De formes atemàtiques, hem constatat dues formes de present, un imperfet i tres infinitius actius, a més de tres presents, tres imperfets i dos participis en veu mitjana.

D'ἐπόμνυμι n'hi ha un imperatiu i dos imperfets temàtics, tots en veu activa:

ἐπώμνυεν (II 2, 1)

ἐπώμνυον (II 30, 5)

ἐπόμνυε (II 30, 5)

I amb morfemes atemàtics té els verbs ἐπόμνυμι (II 30, 4) i διομνύμενος (III 17, 4). Per tant, els imperatius són sempre temàtics, els imperfets també, amb una

⁴⁷⁸ S. Santafé, *op. cit.*, pp. 80 i 81.

excepció, i les formes mitjanes apareixen amb desinències atemàtiques, a l'igual que els presents, infinitius i participis.

2.5. Augment verbal

2.5.1. Verbs amb vocal inicial

L'àtic mantenia l'augment sil·làbic en alguns verbs que començaven per vocal, però la κοινή va anar perdent aquesta norma ⁴⁷⁹. L'augment temporal de verbs amb vocal inicial només es va aplicar a la κοινή en ὠθέω, ὠνέομαι, ἄγνυμι, ὀράω i οἴγνυμι ⁴⁸⁰.

ὀράω

Seguint la regla àtica, Heliodor sempre presenta els imperfets amb augment sil·làbic. Als llibres I-III tenim vuit casos: ἑώρων (I 2, 3; I 12, 4; II 15, 1; III 5, 4; III 11, 5), ἑώρα (I 30, 4; II 32, 1), ἑωρᾶτο (II 35, 3).

Per analogia amb l'imperfet, el perfet de ὀράω tenia la forma ἑώρακα, hel·lenística, al costat de ἑώρακα, la genuïnament àtica ⁴⁸¹. Als papirs les trobem indistintament ⁴⁸², tal com passa al *Nou Testament* ⁴⁸³. Entre els aticistes, Cal·línic, Filòstrat ⁴⁸⁴, Llucià ⁴⁸⁵, Aquil·les Taci ⁴⁸⁶ i els Pares de l'Església es decanten per ἑώρακα, i Elià ⁴⁸⁷ i, potser, Dió Crisòstom ⁴⁸⁸ i Eli Aristides, per ἑώρακα.

⁴⁷⁹ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 36.

⁴⁸⁰ W. Schmid, *op. cit. IV*, pàg. 592.

⁴⁸¹ W. Schmid, *op. cit. II*, pàg. 31.

⁴⁸² F.T. Gignac, *op. cit. II*, pàg. 247.

⁴⁸³ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 36.

⁴⁸⁴ W. Schmid, *op. cit. IV*, pp. 38 i 39.

⁴⁸⁵ W. Schmid, *op. cit. III*, pp. 42 i 43.

⁴⁸⁶ S. Santafé, *op. cit.*, pp. 76 i 77.

⁴⁸⁷ W. Schmid, *op. cit. III*, pp. 42 i 43.

⁴⁸⁸ W. Schmid, *op. cit. II*, pàg. 31.

Heliodor només presenta la forma llarga a les *Etiòpiques*, dues d'elles als llibres I-II i en contextos orals, la primera en una intervenció d'un personatge masculí i, la segona, en un discurs de Cariclea: ἑώρακα (II 30, 2), ἑώρακατε (I 22, 5).

Conjuga els plusquamperfets seguint la mateixa tendència: ἑώρακειν apareix tres vegades, dues al llibre III (III 6, 2 i III 12, 1) i una al IV (IV 6, 4).

2.5.2. Verbs amb diftong inicial ευ-

En època clàssica els verbs que començaven per ευ- augmentaven en ηυ-, però a les inscripcions àtiques després del 300 a. C. ja no apareix més ηυ-⁴⁸⁹, llevat de forma excepcional encara al segle II a. C.⁴⁹⁰. A Homer l'augment era potestatiu i Heròdot no el presenta als verbs amb el sufix -σκ- i generalment tampoc als que comencen per αι-, ευ-, ει-, αυ-, οι-: s'explica per un fenomen d'abreviació mitjançant el qual els diftongs de primer element llarg (*āi-, *ēu-, *āu-) l'abreujaven després de consonant⁴⁹¹. Tucídides, Isòcrates, Plató i Xenofont en ocasions mantenen els verbs en ευ- sense augment ni reduplicació. El verb εὕρισκω només presenta la forma εὕ- als papirs ptolemaics⁴⁹², i als d'època romana i bizantina els verbs començats per ευ- queden sense augment, encara que la forma ηυ- es fa més freqüent als documents romans i bizantins més tardans⁴⁹³. Al *Nou Testament* predominen les formes sense augment en ευ-⁴⁹⁴. Entre els aticistes la tendència és, com a la κοινή, no augmentar εὕρισκω ni εἰκάζω i sí, en canvi, εὔχομαι⁴⁹⁵: Llucià a voltes augmenta i a voltes no el verb εὔχομαι, i escassament εὕρισκω⁴⁹⁶; Elià no utilitza l'augment en εὕρισκω ni en εἰκάζω però sí a l'imperfet ηὕχομην d'εὔχομαι⁴⁹⁷, i Filòstrat no el sol fer servir amb εὕρισκω ni a l'aorist d'εὕδοκιμέω, i mai amb εἰκάζω, però presenta ηὕ- a l'imperfet d'εὕδοκιμέω i a l'imperfet i aorist d'εὔχομαι⁴⁹⁸. Aquil·les Taci omet l'augment a

⁴⁸⁹ K. Meisterhans & E. Schwyzer, *op. cit.*, pp. 171 i 172.

⁴⁹⁰ L. Threatte, *op. cit. II*, pàg. 482.

⁴⁹¹ M. Untersteiner, *La lingua di Erodoto*, Bari 1949, pp. 112 i 113.

⁴⁹² E. Mayser, *op. cit. I, 2*, pàg. 103.

⁴⁹³ F.T. Gignac, *op. cit. II*, pp. 240-242.

⁴⁹⁴ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 37.

⁴⁹⁵ W. Schmid, *op. cit. IV*, pp. 591 i 592.

⁴⁹⁶ R.J. Deferrari, *op. cit.*, pàg. 13.

⁴⁹⁷ W. Schmid, *op. cit. III*, pp. 34 i 35.

⁴⁹⁸ W. Schmid, *op. cit. IV*, pàg. 29.

εὐφημέω i εὐρίσκω, encara que mostra ηῦρε a VIII 10, 9, i l'aplica als verbs εὐτυχέω i εὐτρεπίζω ⁴⁹⁹.

A Heliodor trobem les següents formes del verb εὐρίσκω als llibres I-III:

ἐξεῦρον (I 26, 4)
εὕρισκεν (II 5, 1)
εὐρήκαμεν (II 10, 1; II 11, 4)
εὐρήκεσαν (II 14, 4)
εὔρηκα (II 24, 4)
εὐρηκέναι (III 15, 3)

Veiem que, a l'igual que els aticistes, no sol allargar, i més tenint en compte que a la resta de les *Etiòpiques* apareixen tres perfets més també sense augmentar. En canvi, té els imperfets ηῦρισκεν (IV 8, 1; X 36, 4) i ηῦρισκον (X 34, 6; X 41, 2). Per tant, no reduplica mai els perfets però utilitza l'augment temporal amb els imperfets, amb una excepció (II 5, 1). Tampoc augmenta l'únic aorist temàtic d'indicatiu que apareix a l'obra (I 26, 4).

Amb el verb εἰκάζω segueix la regla aticista:

εἴκαζον (I 3, 6; I 7, 2)
εἴκαζεν (I 18, 5; II 19, 6)
εἴκαζε (II 12, 5)

Heliodor no utilitza l'augment amb εὐδοκιμέω, al contrari que Filòstrat: εὐδοκίμων (II 28, 5).

D'εὐχομαι trobem dues formes sense augment i set amb augment, tots imperfets excepte un aorist, a les *Etiòpiques*. La seua pauta és, per tant, aticista. Als llibres I i II tenim quasi la meitat dels passats d'εὐχομαι esmentats:

⁴⁹⁹ S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 75.

ηῤξατο (I 9, 3)

εὐχόμεν (I 26, 1)

ἀπηύχετο (lectura dels manuscrits mA, mentre que MT lligen ἀπείχετο) (II 20, 4)

ηὐχόμεν (II 26, 5)

I a εὐφημέω no aplica l'augment i sí, en canvi, a εὐτρεπίζω, exactament igual que el que fa Aquil·les Taci:

ἐπευφήμησαν (I 21, 1)

ἀνευφήμησαν (II 27, 1)

ηὐτρέπισμαι (I 17, 2)

ηὐτρεπισμένους (lectura dels manuscrits CBZT, mentre que VMA lligen εὐτρεπισμένους) (I 24, 1)

ηὐτρέπιζε (II 22, 2)

ηὐτρεπισμένην (II 36, 2)

2.5.3. Alternança en ἐ- i en ἦ-

L'ús tant de θέλω com d'ἐθέλω⁵⁰⁰ va generalitzar un augment amb ἦ- no només per a aquest verb, sinó que també es va estendre a βούλομαι, δύναμαι i μέλλω, que a època clàssica augmentaven amb ἐ-⁵⁰¹. Fins a finals del segle IV a. C. apareix ἐθέλω i no θέλω en inscripcions àtiques, sempre amb les formes corresponents d'imperfet i aorist augmentades amb ἦ-, però des del 250 a. C. θέλω va intensificant la seua presència cada vegada més freqüentment⁵⁰². Des del segle V a. C. endavant, la forma θέλω aparegué en prosa juntament amb ἐθέλω que, en anar seguida de vocal, intensificà més i més l'ús de θέλω: aquesta forma era molt més freqüent a inscripcions jòniques i a autors com Semònides, Hipòanax, Anacreont, Heràclit, Heròdot i Demòcrit. A la tragèdia àtica, per influx jònic, és també la forma més emprada (Èsquil, per

⁵⁰⁰ W. Schmid, *op. cit.* II, pp. 22 i 23, justifica l'augment amb eta en verbs que comencen per consonant a partir de la influència d'ἐθέλω.

⁵⁰¹ A les inscripcions àtiques, aquestos tres verbs també augmentaven amb ἐ- a època clàssica. I, des de 300 a. C., amb ἦ- (Meisterhans, *op. cit.*, pàg. 169).

⁵⁰² K. Meisterhans & E. Schwyzer, *op. cit.*, pàg. 178.

exemple, només la presenta en tres ocasions: A. 1569, *Ch.* 701, *Pers.* 779) i, a la comèdia, només apareix en passatges d'estil clarament paratràgic ⁵⁰³. També l'utilitzen Xenofont i Tucídides, amb la intenció, segons López Eire, d'aquest últim historiador, de distanciar-se de l'àtic normal o àtic no literari ⁵⁰⁴. L'augment amb ἦ- esdevingué l'única opció correcta ⁵⁰⁵. Els papirs ptolemaics mostren ἐθέλω després de consonant. Al *Nou Testament* trobem sempre θέλω ⁵⁰⁶, i els Pares de l'Església només tenen un cas d' ἐθέλω. Així les coses, els aticistes es decanten per ἐθέλω, com Dió Crisòstom, Eli Aristides, Elià i Filòstrat ⁵⁰⁷, mentre que Llucià l'utilitza després de consonant i, juntament amb θέλω, després de vocal i diftong ⁵⁰⁸. A Caritó θέλω apareix 86 vegades, front a només 2 d'ἐθέλω, a I 14, 4 i a III 7, 2. A Aquil·les Taci en trobem les dues indistintament, però sempre amb l'augment llarg.

Heliodor mostra només sis formes d'aquest verb a tota la seua obra: θέλω consta dues vegades, precedit de vocal, i ἐθέλω quatre, sempre en optatiu i precedit de consonant, la meitat d'aquestes al llibre II:

ἡ γαμετήν οὔτε **θελήσεις**, εὔ οἶδα, οὔτε **θέλουσα** ἐκδώσεις (VII 26, 4)
 εἰ μὴ καὶ Κνήμων **ἐθέλοι** κοινωνεῖν τῆς πράξεως (II 18, 3)
 ἄρ' οὖν ἂν **ἐθέλοις** [...]; (II 22, 5)
 καὶ παρ' ἐμοὶ μένοντες **ἐθέλοιτε** τὸν πάντα διάγειν χρόνον (VI 6, 2)
 συνεῖς δὴ οὖν ὁ Θύαμις ὅτι τὰ περὶ τὸν Μιτράνην **ἐθέλοι** λέγειν (VIII 4, 1)

Al grec modern, com era d'esperar i seguint la tendència de la κοινή, ha arribat la forma θέλω, en ús ple i constant, substituint i eliminant βούλομαι (δύναμαι i μέλλω tampoc no han perviscut). Mentre que al grec clàssic la primera significava 'estar disposat a' i la segona 'preferir', amb el pas del temps s'anaven utilitzant per a formar perífrasis de temps o modes de valor voluntatiu o prospectiu ⁵⁰⁹, amb la qual cosa també anaren neutralitzant les seues diferències semàntiques, fins al punt de no

⁵⁰³ A. López Eire, "Fundamentos sociolingüísticos del origen de la *koiné*", *CFC XVI*, 21-53, 1980, pàg. 28.

⁵⁰⁴ A. López Eire, *op. cit.*, pp. 39 i 40.

⁵⁰⁵ Així apareix sempre al *Nou Testament*, segons F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 36.

⁵⁰⁶ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 52.

⁵⁰⁷ W. Schmid, *op. cit. III*, pp. 32 i 33; *IV*, pp. 27 i 28, 590 i 591.

⁵⁰⁸ R.J. Deferrari, *op. cit.*, pp. 9 i 10.

⁵⁰⁹ Són freqüents ja a Caritó: C. Padilla Baena, "Sobre la lengua de Caritón", *Actas del VIII CEEC I*, Madrid 1994, 219-224, pàg. 221.

distingir-se en absolut. Així, quedant només θέλω al neogrec, es forma un imperfet ήθελα, amb augment llarg. És ben curiós que la construcció volitiva θέλω να (< ίνα, ja amb valor completiu) ha esdevingut θε νά i, posteriorment, θα, utilitzat per a formar els futurs i condicionals, actualment perifràstics ⁵¹⁰.

Tornant a la influència de l'augment llarg, cal assenyalar que la irrupció de θέλω i el record del verb augmentat amb ή- donaren pas a considerar l'eta com a augment diferent. Aquest últim tendí a aplicar-se als verbs βούλομαι, δύναμαι i μέλλω ⁵¹¹, que a època clàssica, com hem dit, augmentaven amb έ-. Després del 300 a. C. les inscripcions àtiques mostren ή- i no έ- ⁵¹².

βούλομαι es conjuga als papirs ptolemaics amb ή- a l'imperfet ⁵¹³ i, als romans i bizantins, έ- és més freqüent ⁵¹⁴. Herodià fa servir ambdós augments a parts iguals. Al *Nou Testament* ή- no s'utilitza mai però, si apareix, es tracta d'un ús literari ⁵¹⁵. Els Pares de l'Església fluctuen entre l'un i l'altre. Filòstrat es decanta pel llarg i Aristides i Elià, quasi sempre també. Llucià, pel breu ⁵¹⁶. Caritó es decanta pel breu en 6 ocasions i en 3 pel llarg ⁵¹⁷, Longus no utilitza l'augment en aquest verb i Xenofont d'Efes només fa ús del breu 4 vegades. A Aquil·les Taci trobem la forma έβούλετο a II 35, 2 ⁵¹⁸.

Heliodor presenta aquest verb augmentat amb έ- 17 vegades, i dues amb ή- a tota l'obra. Als llibres I i II consten vuit augments breus:

έβουλόμην (I 17, 4; I 26, 1; II 8, 2; II 29, 2)

έβούλετο (I 25, 5; II 19, 2; II 20, 4)

έβουλήθησαν (II 28, 5)

amb la variant ήβουλόμην al manuscrit Z (I 26, 1) i la variant ήβούλετο als manuscrits ZT (II 19, 2).

⁵¹⁰ N.Π. Ανδριώτης, *op. cit.*, pàg. 122; *Νεοελληνική Γραμματική (της Δημοτικής)*, Θεσσαλονίκη, 1993 (1941), pp. 311ss; A. López Eire, *op. cit.*, pàg. 40.

⁵¹¹ Meris considera l'augment llarg propi de l'àtic: ἤμελλον, ήβουλόμην, ήδυνάμην, ηύξάμην, διά τοῦ η (Ἀττικῶς). διά δέ τοῦ ε, Ἐλληνικῶς (J. Pierson & G. Koch, *op. cit.*, pàg. 161).

⁵¹² R.J. Deferrari, *op. cit.*, pàg. 11, K. Meisterhans & E. Schwyzer, *op. cit.*, pàg. 169.

⁵¹³ E. Mayser, *op. cit.* I, 2, pp. 93 i 94.

⁵¹⁴ F.T. Gignac, *op. cit.* II, pp. 229; B.G. Mandilaras, *op. cit.*, pàg. 115.

⁵¹⁵ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 36.

⁵¹⁶ R.J. Deferrari, *idem*.

⁵¹⁷ M. Sanz Morales, *op. cit.*, pàg. 53.

⁵¹⁸ S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 73.

Dels dos augments amb ἦ-, un d'ells troba al llibre II:

ἦβουλήθης (II 1, 3)

L'altre, al IV: ἦβουλήθη (IV 18, 6)

Als papirs, δύναμαι es conjuga amb ἦ-, normalment, a època hel·lenística⁵¹⁹ i imperial, però l'augment breu sol ser més comú⁵²⁰ i s'imposarà en els bizantins⁵²¹. Cal·línic, Polemó, Aristides⁵²² i Aquil·les Taci sempre augmenten amb ἦ- i, al *Nou Testament*, trobem les dues possibilitats⁵²³. L'aticisme, a l'igual que la κοινή, no presenta cap preferència clara. Llucià mostra ἐ- 25 vegades i ἦ- només 5⁵²⁴. Caritó, 11 i 9, respectivament⁵²⁵, i Xenofont d'Efes, 9 i 5, Longus, en canvi, té l'augment llarg en 4 ocasions i no fa ús del breu.

A les *Etiòriques*, aquest verb es presenta augmentat 7 vegades, de les quals tres tenen augment llarg i una d'elles apareix al llibre II:

ὅσον πλεῖστον **ἦδύνατο** ἐφ' ἑαυτὸν ἐπαμήσας (II 20, 3)

ὅσον πλεῖστον **ἦδυνάμην** πλοῦτον (IV 8, 6)

ὅσον **ἦδύναντο** (VIII 16, 3)

i quatre augment breu, una al llibre V:

ὅσα φέρειν **ἐδύνατο** τῆς νεῶς ἐπικομιζόμενον (V 33, 2)

i les altres tres formes amb ἐ- al llibre I:

οὐδὲ συνιέναι τὴν σκηνὴν **ἐδύναντο** (I 1, 7)

ταῦτα συμβάλλειν οὔτε **ἐδυνάμην** οὔτε ἐβουλόμην (I 26, 1)

⁵¹⁹ E. Mayser, *op. cit.* I, 2, pàg. 94.

⁵²⁰ F.T. Gignac, *op. cit.* II, pp. 230 i 231.

⁵²¹ B.G. Mandilaras, *op. cit.*, pàg. 115.

⁵²² W. Schmid, *op. cit.* IV, pàg. 590.

⁵²³ F. Blass & A. Debrunner, *idem*.

⁵²⁴ R.J. Deferrari, *idem*.

⁵²⁵ M. Sanz Morales, *op. cit.*, pàg. 53.

ἀλλὰ καὶ ὅσους ἐδυνάμην ἐν τῷ διέκπλω τῷ μέχρι δεῦρο παρασκευάζεσθαι διαγγείλας (I 27, 3)

amb la particularitat que l'última es llig ἤδυνάμην en ambdues citacions als manuscrits ZT.

És curiós observar que quan apareix l'augment amb ἦ- se sol repetir la mateixa estructura sintàctica.

μέλλω apareix sempre amb l'augment llarg als papirs ptolemaics ⁵²⁶ i, als d'època romana i bizantina, presenta l'augment ἦ- més sovint que βούλομαι, però l'altre amb ἐ- és més comú ⁵²⁷. També ho serà a partir del segle I d. C. ⁵²⁸. Al *Nou Testament*, els manuscrits varien entre el llarg i el breu ⁵²⁹. La tendència aticista restringeix l'ús d'eta amb aquest verb i mai no apareix a Filòstrat, mentre que Aristides i Elià només la fan servir una vegada ⁵³⁰. Llucià ⁵³¹, Caritó ⁵³², Longus, amb 9 formes, i Aquil·les Taci, de la mateixa manera, amb 10, presenten sempre ἐ- ⁵³³. Xenofont d'Efes només té l'augment llarg, i en una sola ocasió (I 10, 3).

Heliodor, igualment, només fa servir la forma breu, en 18 ocasions. D'aquestes, poc més d'una tercera part són als llibres I i II:

ἔμελλον (I 3, 3; I 19, 5)

ἐμέλλησε (més consonant) (I 9, 2)

ἔμελλεν (segueix vocal) (I 10, 2); (segueix aspiració) (II 24, 3)

ἐμέλλομεν (I 22, 2)

ἔμελλε (segueix pausa forta) (I 22, 3)

La lectura els manuscrits és unànime.

⁵²⁶ E. Mayser, *op. cit.* I, 2, pàg. 93.

⁵²⁷ F.T. Gignac, *op. cit.* II, pàg. 230.

⁵²⁸ B.G. Mandilaras, *op. cit.*, pàg. 116.

⁵²⁹ F. Blass & A. Debrunner, *ídem*.

⁵³⁰ W. Schmid, *ídem*.

⁵³¹ R.J. Deferrari, *ídem*.

⁵³² Amb 14 exemples d'imperfet amb ἐ-, a M. Sanz Morales, *op. cit.*, pàg. 53.

⁵³³ S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 74.

2.5.4. Omissió de l'augment

És freqüent al plusquamperfet: encara que mai no n'hi ha absència d'augment a les inscripcions àtiques ⁵³⁴ i és poc usual als papirs ⁵³⁵, en prosa àtica i en κοινή és molt freqüent, especialment en verbs compostos ⁵³⁶. Sol ometre's més en verbs compostos els preverbi dels quals acaba en vocal ⁵³⁷. Cal·línic l'omet sistemàticament, i a Plutarc (per a evitar hiatus) i al *Nou Testament* quasi mai no apareix ⁵³⁸. Quant als aticistes, Eli Aristides l'elimina vuit vegades, sempre en compostos, i Dió Crisòstom, Elià i Filòstrat el suprimeixen sovint inclús en verbs simples ⁵³⁹. Llucià el sol mantindre ⁵⁴⁰. Dels novel·listes, Xenofont d'Efes de vegades prescindeix d'ell ⁵⁴¹ i Aquil·les Taci sol ometre'l ⁵⁴².

Als llibres I-II n'hi ha vuit plusquamperfets sense augment, un d'ells amb doble lectura, segons els manuscrits. Dels vuit, tres tenen preverbi acabat en vocal:

ἀναμέμικτο (a CBPZA, però a VMT es llig amb augment: ἀνεμέμικτο) (I 1, 4)

κεχώριστο (I 8, 2)

κεκόρεστο (I 11, 2)

προκατείληπτο (I 13, 5)

ἀποσεσύλητο (I 18, 2)

πεφοίνικτο, κεκίνητο (I 21, 3)

ἐκπέπληκτο (II 11, 5)

Per altra banda, n'hi ha 22 plusquamperfets més amb l'augment, vuit dels quals no en presentarien segons altres manuscrits. Dels 22, 15 formes són compostes, i sis d'aquestes amb preverbi acabat en consonant:

⁵³⁴ K. Meisterhans & E. Schwyzer, *op. cit.*, pàg. 170.

⁵³⁵ F.T. Gignac, *op. cit. II*, pp. 223ss; W. Crönert, *op. cit.*, pàg. 206.

⁵³⁶ W. Schmid, *op. cit. IV*, pàg. 591.

⁵³⁷ A papirs d'època imperial i bizantina (F.T. Gignac, *op. cit. II*, pàg. 223) i a Flavi Josep (J. Redondo, "The Greek Literary Language of the Hebrew Historian Josephus", *Hermes* 128, 2000, 420-434, pàg. 427).

⁵³⁸ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 36.

⁵³⁹ W. Schmid, *idem*; R.J. Deferrari, *op. cit.*, pàg. 11.

⁵⁴⁰ R.J. Deferrari, *idem*.

⁵⁴¹ E. Mann, *Über den Sprachgebrauch des Xenophon Ephesius*, Programm Kaiserslautern 1896, pàg. 6.

⁵⁴² S. Santafé, *op. cit.*, pp. 74 i 75.

ἐνεπέπληστο (a VMCPA, i ἀνεπέπληστο a BZ, però sense augment a T:
 ἐμπέπληστο) (I 11, 2)
 ἐπεπέισμην (I 11, 3)
 εἰστήκειν (I 12, 3)
 ἐβέβλητο, ἀνήρητο, συνετεθνήκει (a mA, però sense augment a BT:
 συνετεθνήκει) (I 15, 3)
 προὔλελύπητο (a mA, però sense augment a ZT: προλελύπητο) (I 16, 3)
 συνετέτακτο (a mA, però sense augment a ZT: συντέτακτο -a II 21, 1-; a MCP,
 però sense augment a VBZAT: συντέτακτο -a II 32, 1-) (I 17, 1; II 21, 1; II 32, 1)
 ἀπεσφενδόνητο (II 2, 2)
 προσεπεφύκει (II 3, 4)
 εἰστήκει (II 5, 4)
 ἐξήρητο (a CBPZT, ἐξηρητήτο a VM i ἐξηρητεῖτο a A)(II 6.3)
 προητοίμαστο (II 19, 4)
 κατείληπτο (II 20, 3)
 ἐδεδίειν (II 25, 5)
 ἐπετέτραπτο (a mAΤ, ἐπεγέγραπτο a T i ὑπετέτραπτο a B) (III 2, 2)
 ἐπεβέβλητο (a CBPZT, però sense augment a VMA: ἐπιβέβλητο) (III 4, 2)
 ἐλέλυτο (a CBPZ, però sense augment a VMAT: λέλυτο) (III 6, 1)
 ἤκηκόειν (a VMCBA, però sense augment a PZ: ἀκηκόειν, i T el llig com a
 perfet: ἀκήκοα) (III 6, 2)
 ἐωράκειν (III 6, 2)

Per tant, Heliodor, encara que presenta aquesta característica compartida amb els autors aticistes, opta per la inclusió de l'augment al plusquamperfet més que per la seua omisió en una relació de quasi 3/1.

2.5.5. Augment de verbs compostos

Als verbs compostos, tant l'augment com la reduplicació s'ubiquen entre el preverbi i el lexema verbal. N'hi ha un grup de verbs, generalment aquells la forma

simple dels quals no era habitual, que presenten el preverbi augmentat. Altres tenen un doble augment. Aquests fenòmens ja es donaven a època clàssica.

Augment del preverbi

Heliodor té els següents verbs amb augment al preverbi o davant d'ell:

ἐπείγω

ἠπείγοντο (I 5, 1; II 36, 2)

ἤπειγεν (I 17, 3)

La primera forma també apareix a V 25, 3. També conjuguen aquest verb amb augment temporal al preverbi Eli Aristides ⁵⁴³ i Aquil·les Taci ⁵⁴⁴.

καθεύδω

ἐκάθευδον (I 18, 2)

En canvi, a V 2, 3 trobem κάθευδε. En àtic es podia trobar la forma καθεῦδον, pero al *Nou Testament* sempre apareix amb augment sil·làbic davant del preverbi ⁵⁴⁵. De nou Eli Aristides fa ús d'aquest verb ⁵⁴⁶ i Aquil·les Taci sempre augmenta davant del preverbi ⁵⁴⁷.

καθίζω

ἐκάθιζον (III 17, 1)

⁵⁴³ W. Schmid, *op. cit.* IV, pàg. 593.

⁵⁴⁴ S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 77.

⁵⁴⁵ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 38.

⁵⁴⁶ W. Schmid, *op. cit.* IV, pàg. 593.

⁵⁴⁷ S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 77.

A l'igual que al verb anterior, al *Nou Testament* apareix sempre amb augment sil·làbic⁵⁴⁸, com també als papirs romans del segle II⁵⁴⁹.

Doble augment

Heliodor fa ús d'un augment entre el preverbi i el lexema verbal i d'un altre al preverbi a les següents formes:

ἀνέχομαι

ἠνέσχετο (II 15, 2)

ἠνείχετο (III 3, 3)

Apareix una segona forma d'ἠνέσχετο a X 37, 3, i d'ἠνείχετο també a V 4, 5 i a V 14, 2, a més d'ἠνειχόμεν a VI 15, 1. El doble augment a l'imperfet i a l'aorist és normal als autors àtics, així com als papirs d'època romana i bizantina⁵⁵⁰. Al *Nou Testament* apareix amb augment simple⁵⁵¹. Els aticistes Eli Aristides, Elià i Filòstrat fan servir el doble augment⁵⁵². Aquil·les Taci també, tant a l'aorist, en una ocasió, com a l'imperfet, en tres⁵⁵³.

ἀμφιέννυμι

ἠμφίεστο (III 4, 2)

⁵⁴⁸ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 38.

⁵⁴⁹ F.T. Gignac, *op. cit. II*, pàg. 252.

⁵⁵⁰ F.T. Gignac, *op. cit. II*, pàg. 254.

⁵⁵¹ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 38.

⁵⁵² W. Schmid, *op. cit. III*, pàg. 35; *IV*, pp. 30 i 593.

⁵⁵³ S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 78.

Ací es tracta d'un plusquamperfet, com a V 31, 2, amb idèntica forma. ἠμφιεσμένου apareix a VII 7, 1. Eli Aristides també el conjuga, però sense augment ⁵⁵⁴, Elià té el participi ἠμφιεσμένος ⁵⁵⁵ i Filòstrat presenta, com Heliodor, ἠμφίεστο ⁵⁵⁶.

μεταμφιέννυμι

μετημφίασε (II 21, 4)

També a V.5, 4, a més de μετημφιέννυτο (VI 11, 3) i μετημφιέννυτο (VII 27, 1). Dels aticistes, l'utilitzen Llucià i Filòstrat ⁵⁵⁷, però només el primer amb doble augment.

⁵⁵⁴ W. Schmid, *op. cit. II*, pàg. 28.

⁵⁵⁵ W. Schmid, *op. cit. III*, pàg. 39.

⁵⁵⁶ W. Schmid, *op. cit. IV*, pàg. 30.

⁵⁵⁷ W. Schmid, *op. cit. I*, pàg. 368; *IV*, pàg. 365.

Sintaxi

1. Nominal

1.1. Gènere

1.1.1. Neutre

La utilització d'adjectius o participis neutres en singular amb un sentit abstracte ja es trobava en la llengua retòrica i en autors com Heròdot o Tucídides ⁵⁵⁸. És freqüent als papirs ⁵⁵⁹, apareix a l'alta κοινή i també és freqüent entre els aticistes: l'utilitzen Dió Crisòstom, Llucià, Eli Aristides, Elià i Filòstrat ⁵⁶⁰.

Heliodor en fa ús tant amb sentit abstracte com referits a persones i, a l'igual que Aquil·les Taci ⁵⁶¹, els ubica en passatges retòrics o descriptius. Aquests neutres juntament amb un genitiu conformen una construcció retòrico-sofística molt abundant a les *Etiòpiques*:

πρὸς μὲν τὸ ἄηθες τῆς χροιάς καὶ τὸ ληστροικὸν τῆς ὄψεως ἐν ὅπλοις
δεικνυμένης οὐδὲ κατὰ μικρὸν ἐκπλαγεῖσα (I 2, 8)

ἢ τὰ φλεγμαίνοντά μοι τῶν τραυμάτων ἐπεκούφισεν (I 8, 4)

τῷ βιαίῳ τῆς ὀλκάδος (I 22, 4)

ὑφ' ὧν ἀλόντες οἱ λησταὶ καὶ μηδὲ παρὰ τὸ ζέον τῆς μάχης τῆς μνήμης τὸ
κέρδος ἀποβαλόντες (I 33, 3)

ἀλλὰ τὸ παρὸν τροφῆς ὀλίγον ἀπογευώμεθα (II 23, 4)

ὁ γὰρ χρυσὸς ὑπὸ τῆς τέχνης ἐμελαίνετο ἵνα τὸ τραχὺ καὶ μεταβάλλον τῆς
φολίδος τῷ ξανθῷ τὸ μελανθές κραθὲν ἐπιδείξῃται (III 4, 4)

ἄυπνός τε το λειπόμενον ἑταλαιπώρου τῆς νυκτός (III 15, 3)

⁵⁵⁸ A. López Eire, "Tucídides y la koiné", *Athlon. Saturata Grammatica in honorem F. R. Adrados I*, Madrid 1984, 245-261, pp. 251 i 252.

⁵⁵⁹ E. Maysen, *op. cit.* II, 1, pp. 3ss.

⁵⁶⁰ W. Schmid, *op. cit.* I, pp. 86, 87 i 233; II, pàg. 34; III, pàg. 45; IV, pp. 41 i 608.

⁵⁶¹ S. Santafé, *op. cit.*, pp. 98 i 99.

També poden anar acompanyats d'un nom abstracte en genitiu, completant un sintagma molt del gust de la sofística que apareix a Antifont i Gòrgies i, posteriorment, a Tucídides, Xenofont i Plató ⁵⁶²:

τὸ γὰρ **αἰφνίδιον** τοῦ κακοῦ τὰς χρείας ἐκαινοτόμει (I 1, 4)

τὸ **κάτοξυ** τῆς ὀρέξεως τῷ ἠδεῖ τῆς ἐπαγγελίας κατεύνασε (I 26, 3)

ἀλλ' ἐνίκα τὴν ἀτεχνίαν τῆς γνώμης τὸ **πρόθυμον** (II 3, 1)

οὕτως ἄρα καὶ τὸ χαρᾶς **ὑπερβάλλον** εἰς ἀλγεινὸν περιέστη πολλάκις καὶ τῆς ἡδονῆς τὸ **ἄμετρον** ἐπίσπαστον λύπην ἐγέννησεν (II 6, 4)

τῶν δὲ παρελθόντων ἀλγεινῶν τὸ πλῆθος καὶ τῶν παρουσῶν συμφορῶν τὸ **ἄπορον** καὶ τῶν προσδοκωμένων τὸ **ἄδηλον** ἐζόφου τῆς ψυχῆς τὸ **λογιζόμενον** (II 15, 1)

καὶ πρὸς ἠδὺ κῶμα διὰ τὸ **ὑπερβάλλον** τῆς λύπης ὠλίσθησαν (II 15, 2)

οὕτως ἄρα ποτὲ σώματος πάθει καὶ τὸ **νοερὸν** τῆς ψυχῆς συνομολογεῖν ἠνέσχετο (II 15, 2)

ἐπὶ τὰ **καιριώτερα** τῆς ἀφηγήσεως (III 1, 2)

ὥσπερ τῆς ψυχῆς ἐκ πρώτης ἐντεύξεως τὸ **ὄμοιον** ἐπιγνούσης καὶ πρὸς τὸ κατ' ἀξίαν **οἰκεῖον** προσδραμούσης (III 5, 4)

ταῦτα μὲν εὖ τε καὶ ἀληθῶς μοι λέγειν ἔδοξας, τεκμαιρομένῳ τῆς τε ποιήσεως τοῦ ἀνδρὸς τὸ **ἠνιγμένον** τε καὶ ἡδονῆ πάση **σύγκρατον** (III 15, 1)

Altres exemples que apareixen als llibres I-III:

ἀλλὰ καίπερ τὸ **γεγονὸς** ὅ τι ποτέ ἐστιν ἀποροῦντες εἰς τὸ κέρδος ἔβλεπον καὶ τὴν λείαν (I 1, 8)

ἐν δὴ τούτοις **ἴσον** Αἰγυπτίων **ληστρικὸν** πολιτεύεται, ὁ μὲν ἐπὶ γῆς ὀλίγης [...] καλύβην πηξάμενος, ὁ δὲ ἐπὶ σκάφους βιοτεύει (I 5, 3)

τὸ **παρὸν** τέως θεραπεύωμεν (I 15, 8)

τὸ δὲ **παρὸν** ἔνεστί σοι βουλομένῳ πρὸς τὸν παῖδα (I 16, 4)

τὸ δὲ νῦν **παρὸν** ἔν τι τῶν λαφύρων αἰτῶ παρ' ὑμῶν (I 19, 6)

⁵⁶² J. Redondo, "Modernidad, sofística y talento creativo en la obra de Antifonte", in F. Cortés Gabaudan & J.V. Méndez Dosuna (edd.), *Dic mihi, Musa, virum: homenaje al profesor Antonio López Eire*, Salamanca 2010, 569-576, pàg. 573.

ἀλλ' εὔ ἴσθι, Θεάγενες, οὐδ' ἂν τὸ παρὸν τοῦτο ἀλλήλοις διελεγόμεθα μὴ τούτων οὕτως ἐπηγγελμένων (I 26, 2)

τοῦτό τοι καὶ αὐτὴ τὸ παρὸν ἐπινοίαις ὑπερεθέμην τὰ πρόδηλα τοῖς ἀδήλοις διακρουσαμένη (I 26, 4)

'οὐ καιρὸς' ἔφη 'τὸ παρὸν ἀκούειν' (I 27, 2)

τὸ φαιδρότατον τῶν ἐν ἀνθρώποις Χαρίκλειαν νυκτὶ καὶ ζόφῳ παραδεδωκώς (I 29, 4)

καὶ τὸ παρὸν κατὰ ζήτησιν ἦκοι τῆς Θίσβης ἐπὶ τὸ σπήλαιον (II 14, 2)

τὸ γεγονὸς ὅπως εἶχεν ἀμηχανῶν, ἀκλύι καὶ σιγῇ κάτοχος ἐπὶ τὸ στόμιον ἀνεδύετο τοῦ σπηλαίου (II 14, 5)

ἢ δὲ ἵππος Θετταλικὴ μὲν πᾶσα καὶ τῶν ἐκεῖθεν πεδίων τὸ ἐλεύθερον βλέπουσα (III 3, 3)

τὸ μὲν γὰρ παρὸν ἀναγκαῖον δοκεῖ οὕτω συντίθεσθαι (II 18, 4)

'τὸ μὲν παρὸν' ἦ δ' ὅς 'εὐχαριστία' (II 23, 3)

ἔπειτα ὡσπερ καταιδεσθέντες τὸ γεγονὸς ἐπυρρίασαν (III 5, 6)

És molt abundant també l'ús de preposició més comparatiu:

πρὸς τὸ ἡμερώτερον (I 15, 5)

πρὸς τὸ σεμνότερον (I 20, 2)

εἰς τὸ γοργότερον (I 21, 3)

πρὸς τὸ μανικώτερον (I 29, 4)

πρὸς τὸ φαιδρότερον (II 7, 1; II 33, 1), ἐπὶ τὸ φαιδρότερον (III 10, 4)

πρὸς τὸ σωφρονέστερον (II 17, 4)

πρὸς τὸ ἀνδρειότερον (II 18, 4)

πρὸς τὸ πυκνότερον (II 19, 4)

εἰς τὸ ληστρικώτερον (II 20, 5)

πρὸς τὸ ἱερώτερον (II 21, 2)

πρὸς τὸ ἑλληνικώτερον (II 21, 2)

πρὸς τὸ αἰσχροτέρον (II 25, 5)

πρὸς τὸ μυστικώτερον (III 13, 1)

1.2. Nombre

1.2.1. Singular col·lectiu

L'ús del singular amb sentit col·lectiu suposa l'ús d'aquest nombre per a reemplaçar formes que haurien d'aparèixer en plural. Té un origen fonamentalment jònic i literari ⁵⁶³ i es documenten exemples a autors com Homer (*Il.* IV 422 i XVI 11), Heròdot (I 69, 2; VI 14; VII 87; VIII 136; IX 12) i Tucídides (II 4, 2; IV 10, 3; IV 90, 2; VI 69; VI 78; VI 84, 3). A. López Eire ha comparat l'ús que fa aquest últim autor del singular col·lectiu amb el que es fa a la κοινή ⁵⁶⁴. El singular col·lectiu està present a inscripcions àtiques ⁵⁶⁵. Aquesta característica, sent literària, està ben present a la κοινή, tant als papirs ptolemaics ⁵⁶⁶ com al *Nou Testament* ⁵⁶⁷. W. Schmid discrimina, per a aquesta noció de col·lectivitat, un ús del neutre de singular d'un altre del col·lectiu singular en general ⁵⁶⁸. En el primer cas, tindriem els aticistes Elià, Herodes Àtic i Filòstrat ⁵⁶⁹; en el segon, Dió Crisòstom, Eli Aristides, Elià i Filòstrat ⁵⁷⁰.

Heliodor contempla aquest primer tret literari en els següents exemples de neutre:

τὸ ληστροικόν (I 2, 8; I 5, 3) per 'οἱ λησταί'

τὸ προφητικόν (I 19, 7; III 16, 4) per 'οἱ προφήται'

I com a col·lectius en singular expressant pluralitat tenim:

τὸ κῦμα (II 35, 1) per 'τὰ κύματα'

σὺν ἀσπίδι πολλῇ ⁵⁷¹ (II 24, 2) per 'πολλοὶ ὀπλίται'

παῖς ὀφθαλμὸς Ἑλληνικός τε καὶ ξένος (II 33, 3) per 'πάντες οἱ Ἕλληνες καὶ ξένοι'

⁵⁶³ E. Schwyzer, *Griechische Grammatik II*, München 1950, pàg. 41.

⁵⁶⁴ A. López Eire, *op. cit.*, pàg. 258.

⁵⁶⁵ K. Meisterhans & E. Schwyzer, *op. cit.*, pàg. 198.

⁵⁶⁶ E. Mayser, *op. cit. II, 1*, pp. 3ss.

⁵⁶⁷ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 77.

⁵⁶⁸ W. Schmid, *op. cit. IV*, pàg. 611.

⁵⁶⁹ W. Schmid, *op. cit. I*, pàg. 49; *III*, pàg. 45; *IV*, pàg. 42.

⁵⁷⁰ W. Schmid, *op. cit. I*, pàg. 87; *II*, pàg. 35; *III*, pàg. 46; *IV*, pàg. 43.

⁵⁷¹ Cf. *Hdt.* V 30; *X. An.* I 7, 10.

ἡ ἵππος (III 3, 3; III 5, 2)⁵⁷² per 'οἱ ἵπποι'

1.2.2. Plural de modèstia

S'utilitza la primera persona de plural en lloc de la primera de singular per motius estilístics. El trobem ja a Homer (*Il.* VII 196 i XXII 393) i també a Tucídides, Xeonfont, i Plató. A la tragèdia i la comèdia, l'utilitzen personatges femenins però concordant en masculí (Sófocles, Eurípides, Aristòfanes) i perdura fins a la κοινή⁵⁷³. Apareix als principals aticistes: Dió Crisòstom, Llucià, Eli Aristides, Elià i Filòstrat⁵⁷⁴. W. Schmid també cita Polibi, Diodor i Estrabó com a autors que fan ús d'aquest tipus de plural.

A les *Etiòpiques* trobem els següents exemples als llibres I-III:

οὐκ ἀνέχη δὲ ἄλλως οὐδὲ μετὰ θάνατον ἀποστατεῖν **ἡμῶν**, ἀλλὰ φάσμα τὸ σὸν καὶ ψυχὴ **τὰς ἐμάς** περιέπει **τύχας**; (I 2, 4)

τὸν μὲν δὴ πρότερον χρόνον ἄλλοτε περὶ ἄλλων **ἡμῖν** αἰ ζήτησεις ἀνεκινούντο (II 27, 3)

'ἐγὼ μὲν οὐκ ἀνίκανος' ἔφη 'δῶρόν γε λαμβάνων σὺ δὲ οὐκ οἶδ' ὅ τι βουλομενος παίζεις **ἡμᾶς**' (II 30, 4)

πρὸς ταῦτα διαταραχθεὶς ὁ Χαρικλῆς ὑπεξήει τε τοῦ θαλάμου **σὺν ἡμῖν** (III 7, 2)

καὶ Κνήμων 'ταῦτα μὲν' ἔφη 'ὦ πάτερ, εἰς ὕστερον αὐτός τε ἔγνωσ ἔρεις πρὸς **ἡμᾶς**' (III 12, 1)

'εἰ καὶ αὐτὸς λέγειν ὀκνεῖς' ἔφη 'ἀλλὰ τῇ γε **ἡμετέρᾳ** σοφίᾳ καὶ θεοῖς οὐδὲν ἄγνωστον' (III 17, 2)

Al primer text el referent extern és Teàgenes, adreçant-se a la seua amada. Al segon, quart i sisé textos el referent extern és el sacerdot Calasiris. En el segon text està narrant la seua estada a Delos i com li pregunten tots per Egipte, al quart,

⁵⁷² Cf. Hdt. I 80, 2; VIII 113; Th. V 10, 9.

⁵⁷³ E. Schwyzer, *op. cit.* II, pp. 243 i 244.

⁵⁷⁴ W. Schmid, *op. cit.* I, pp. 88 i 234; II, pàg. 36; III, pàg. 48; IV, pp. 47 i 608.

acompanyat de Càricles, ix de l'habitació on Cariclea pateix mal d'amors, i al sisé està a punt de diagnosticar-li la mateixa dolència a Teàgenes. Al tercer parla Càricles just abans d'adoptar Cariclea i al cinqué, Cnèmon quan dialoga amb Calasiris.

1.2.3. *Constructio ad sensum* ο κατὰ σύνεσιν

Es tracta d'una anomalia de la concordança que pot donar-se quan el subjecte, amb sentit col·lectiu, està en singular i el seu verb apareix en plural. Apareix a Tucídides (I 89, 3; III 80, 1; IV 32, 2; IV 57, 2; IV 128, 2; V 60, 4; V 82, 2; VI 32, 2; VI 35, 1; VI 100, 3; VIII 84, 3) i a Aristòtil (*Ath.* 34 1, 10; 35 3, 3). La trobem als papirs⁵⁷⁵ i és molt freqüent al *Nou Testament* amb substantius com ὄχλος, λαός, στρατιά, οἰκία, πλῆθος ο σπέρμα⁵⁷⁶. És un fenomen que trobem als aticistes i tampoc és desconegut a la κοινή⁵⁷⁷. Entre aquests, a Eli Aristides, Dió Crisòstom, Llucià, Elià i Filòstrat⁵⁷⁸.

A les *Etiòriques* consten alguns casos d'aquesta discordància sintàctica. Al llibre II, a la narració de Calasiris a Cnèmon, figura el següent exemple:

ὁ δὲ πολὺς τῶν περιστώτων ὄμιλος ἀνευφήμησαν τὸν θεὸν τῆς ἐπ' ἐμοὶ παρὰ τὴν πρώτην ἔντευξιν προφητείας (II 27, 1)

Apareix també el cas contrari: un subjecte doble en singular, que forma plural, té un verb en singular. Aquest fenomen de relaxació sintàctica se sol explicar diguent que el verb concorda amb el subjecte més pròxim. Al llibre I tenim el següent exemple:

ἀλλὰ φάσμα τὸ σὸν καὶ ψυχὴ τὰς ἐμὰς περιέπει τύχας; (I 2, 4)
αὐτοὺς κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἢ Ἑλλάς τε καὶ ὁ ἥλιος ἐθεάσατο (III 4, 8)

Una altra absència de concordança apareix quan un substantiu masculí o femení presenta un atribut neutre. És una construcció molt comuna al grec que se sol

⁵⁷⁵ E. Mayser, *op. cit.* II, 3, pàg. 25.

⁵⁷⁶ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 74.

⁵⁷⁷ W. Schmid, *op. cit.* IV, pàg. 631.

⁵⁷⁸ W. Schmid, *op. cit.* I, pp. 101, 102 i 248; II, pàg. 65; III, pàg. 93; IV, pp. 47, 102 i 631.

explicar perquè l'oració presenta un valor general. N'hi ha nombrosos exemples a Homer, Sòfocles, Eurípides, Heròdot, Tucídides, Xenofont, Plató o Demòstenes ⁵⁷⁹. El Nou Testament mostra només exemples molt evidents, però les mostres són més clares amb pronoms com a atribut ⁵⁸⁰. Entre els aticistes apareix a Llucià i Eli Aristides ⁵⁸¹.

Heliodor té una oració d'aquest tipus al llibre III:

τῶν γὰρ ἐν ἡμῖν πόρων τε καὶ αἰσθήσεων **πολυκίνητόν τε καὶ θερμότατον οὔσα ἢ ὄψις δεκτικώτερα** πρὸς τὰς ἀπορροίας γίνεται (III 7, 5)

1.3. Casos

1.3.1. Acusatiu

1.3.1.1. Acusatiu de contingut

Alguns adjectius neutres en acusatiu aporten un valor modal d'intensitat a l'acció que determinen. W. Schmid dona nombroses mostres d'Elià i de Filòstrat ⁵⁸². Els novel·listes fan un ús important, com Aquil·les Taci ⁵⁸³ o Heliodor. Assenyalem alguns exemples:

τῆς κόμης ὑπὸ τῷ στεφάνῳ **βακχεῖον** σοβουμένης (I 2, 5)

βαρύ τι καὶ βύθιον στενάξασα (I 10, 3)

μικρὰ φροντίσας (I 16, 3)

πυκνὰ τὴν κεφαλὴν ἐπισείουσα (I 21, 3)

καὶ ἡ μὲν ἔκειτο πικρῶς **ἐλεεινόν τε ἅμα καὶ ἔσχατον** κωκύσασα (I 31, 1)

γλαφυρόν τῇ κιθάρᾳ προσάδουσα (II 8, 5)

κάν τούτῳ **τραγικόν τι καὶ γοερὸν** ὁ Θεαγένης βρυχώμενος (II 4, 1)

βαθύ τι καὶ βύθιον στενάξας (II 14, 5)

⁵⁷⁹ E. Schwyzer, *op. cit.* II, pp. 605 i 606.

⁵⁸⁰ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pp. 72 i 73.

⁵⁸¹ W. Schmid, *op. cit.* I, pàg. 248; II, pp. 66 i 67.

⁵⁸² W. Schmid, *op. cit.* III, pp. 49 i 50; IV, pp. 48ss.

⁵⁸³ S. Santafé, *op. cit.*, pp. 105 i 106; H. Sexauer, *op. cit.*, pp. 19 i 20.

πρὸς ταῦτα ἐμειδίασαν **ὀλίγον καὶ βεβιασμένον καὶ** μόνοις τοῖς χεῖλεσιν **ἐπιτρέχον** (II 19, 2)

γοργόν τε καὶ ἐπαγωγόν ἐνεΐδε (II 31, 1)

εἰσῆλθεν ὁ νεανίσκος **Ἀχιλλεῖόν τι** τῷ ὄντι πνέων (II 35, 1)

εὐήνιά τε προποδίζων (III 3, 7)

γελάσας οὖν **εἰρωνικόν** (III 7, 2)

1.3.1.2. Acusatiu de relació

En compte d'expressar-se amb un sintagma preposicional, Heliodor recupera aquest ús clàssic (inclús homèric) de l'acusatiu, ús que havia sigut substituït pel datiu⁵⁸⁴ i, després, retornat pels aticistes⁵⁸⁵. Al *Nou Testament* a penes apareix⁵⁸⁶. Aquil·les Taci utilitza amb freqüència γένος i ὄνομα, fins i tot junts⁵⁸⁷. Heliodor té nombroses citacions:

καὶ τὴν μὲν νίκην λαμπράν, τὰ λάφουρα δὲ ἀσχύλευτα, καὶ τὴν ναῦν μόνην ἀνδρῶν μὲν ἔρημον **τᾶλλα** δὲ ἄσυλον (I 1, 7)

αὐθις ἢ παῖς ἀνένευσε, καὶ μέλανας ἰδοῦσα **τὴν χροιάν καὶ τὴν ὄψιν** αὐχμηρούς, [...] φησίν [...] (I 3, 1)

τοιοῦτος **τὴν μορφήν** καὶ τοσοῦτος **τὸ μέγεθος** ἔκειτο κατὰ μικρὸν ἤδη πως ἀνειληφῶς ἑαυτὸν καὶ πρὸς τὸ σύνηθες βλέμμα ἀποκαθιστάμενος (I 3, 6)

αὐτοὶ μὲν εἰς δέκα **τὸν ἀριθμὸν** ὄντες (I 3, 4)

Ἑλλην ὡς ἀληθῶς **τὸ γένος καὶ τὴν φωνήν** τάχα τις ἔσται τῶν κακῶν ἀνάπνευσις (I 8, 6)

ἄρχεται ὁ Κνήμων ἐντεῦθεν· Ἦν μοι πατήρ Ἀρίστιππος, **τὸ γένος** Ἀθηναῖος, βουλής δὲ τῆς ἄνω, **τὴν περιουσίαν** τῶν μέσων¹ (I 9, 1)

καὶ τοῖς οἴκοις ἐπεισάγει γύναιον ἀστεῖον μὲν ἀρχέκακον, **ὄνομα** Δημαινέτην (I 9, 1)

καὶ **τὰ μὲν ἄλλα** τί δεῖ μηκύνοντα ἐνοχλεῖν; (I 9, 4)

⁵⁸⁴ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pp. 87 i 88, 105 i 106.

⁵⁸⁵ W. Schmid, *op. cit.* IV, pp. 51 i 609.

⁵⁸⁶ S.J. Maximiliano Zerwick, *Graecitas Biblica. Novi Testamenti Exemplis Illustratur*, Roma 1966 (1944), pàg. 38.

⁵⁸⁷ S. Santafé, *op. cit.*, pp. 106 i 107; H. Sexauer, *op. cit.*, pàg. 20.

Θίσβη παιδισκάριον ἦν αὐτῇ ψάλλειν τε πρὸς κιθάραν ἐπιστάμενον καὶ **τὴν ὄψιν** οὐκ ἄωρον (I 11, 3)

οὐ παντάπασι βάρβαρον εἶναι **τὰ ἦθη** τὸν λήσταρχον ἐγγυώμενος, ἀλλ' ἔχειν τι καὶ ἡμερον **γένος** τε ὄντα τῶν ἐπὶ δόξης καὶ πρὸς ἀνάγκης τὸν παρόντα βίον ἐλόμενον (I 19, 2)

καὶ πλέον ὅτε τις αὐτὴν Ναυκρατίτης ἔμπορος ὑπόχρυσος **ὄνομα** Ναυσικλῆς ἐνηγκαλίζετο (II 8, 5)

ἀνὴρ **τὴν κόμην** ἀύχμηρὸς καὶ **τὸ βλέμμα** ὑποκαθήμενος καὶ **τῆν χεῖρα** ἔναιμος ἐμβαλὼν τὸ ξίφος τὸν ὀφθαλμὸν αὐτῇ τὸν δεξιὸν ἐξήρητο (II 16, 1)

'σὺ δὲ' ἔφη **'τὴν** μὲν **γνώμην** ἐρρωμένος τις ἄρα ἦσθα, **τὸ λῆμα** δὲ ἀσθενέστερος' (II 18, 3)

πόθεν οὖν ἐλληνίζεις **τὴν στολήν;** (II 21, 4)

πῶς δὲ **τὴν φωνὴν** Ἑλλην ἐν Αἰγύπτῳ; (II 21, 5)

μουσουργίαν ἀρίστης (II 24, 3)

γύναιον Θρακικὸν τὴν ὥραν ἀκμαῖον καὶ τὸ κάλλος δεύτερον μετὰ Χαρίκλειαν ἔχουσα, **ὄνομα** Ῥοδῶπις (II 25, 1)

τά τε ἄλλα ἢ πόλις διαίτημα κραιπτόνων ἔδοξε (II 26, 2)

ἀνὴρ τις πρόσσεισι **τὰ μὲν ἄλλα** σεμνὸς ἰδεῖν (II 30, 1)

ἄγει με παρ' ἑαυτὸν καὶ δείκνυσι κόρην ἀμήχανόν τι καὶ δαιμόνιον **κάλλος** (II 30, 6)

καὶ ἔστι **τὰ μὲν ἄλλα** καὶ εὐχῆς κρείττων (II 33, 2)

ἐμοὶ δὲ ἔστιν ὁ βίος ἀφόρητος ἐλπίσαντι μὲν ἀδελφῆς ἑμαυτοῦ παιδί ταύτην ἐκδώσειν καὶ μάλα γε ἀστεῖω καὶ χαρίεντι **λόγον τε καὶ ἦθος** νεανίσκῳ (II 33, 4)

τοιούτος ἔστι **τὴν μορφήν** (II 34, 4)

ὀρθὸς **τὸν αὐχένα** (II 35, 1)

ταύτας τὰς ἀγέλας καὶ τοὺς ἄνδρας τοὺς βοηλάτας κόραι Θετταλαὶ διεδέχοντο καλλίζωνοὶ τινες καὶ βαθύζωνοι καὶ **τὴν κόμην** ἄνετοι (III 2, 1)

ἦς **τὰ μὲν ἄλλα** χρυσὸς ἐποίκιλλε τοὺς Λαπίθας ἐπὶ τοὺς Κενταύρους ὀπλίζων (III 3, 5)

οἱ δὲ ἦσαν **τὴν μὲν ὕλην** χρυσοῖ **τὴν χροιάν** δὲ κυανοῖ (III 4, 4)

τὰ μὲν οὖν ἄλλα τῆς εὐωχίας τί ἂν λέγων ἐνοχλοῖην, τοὺς παρθενικοὺς χοροὺς, τὰς αὐλητρίδας, τὴν ἐνόπλιον τῶν ἐφήβων καὶ πυρρίχιον ὄρχησιν, **τᾶλλα** οἷς τὸ πολυτελὲς τῶν ἐδεσμάτων ὁ Θεαγένης διήτεσεν (III 10, 3)

Heliodor se serveix d'aquesta construcció per a descriure, fonamentalment, l'aspecte físic i la identitat dels personatges de la novel·la: dels bandits, de Teàgenes, de Cnèmon, de son pare Aristip, de la seua madrastra Demèneta, de Tisbe, de Calasiris, de Cariclea i d'altres secundaris. Es repeteixen, lògicament, mots com τὴν ὄψιν i ὄνομα, a l'igual que parts del cos i el genèric τὰ ἄλλα. L'autor de les *Etiòpiques*, per tant, utilitza l'acusatiu de relació expressament per a les descripcions, siguin físiques o de caràcter, o per a establir l'origen dels personatges.

1.3.1.3. Acusatiu de mode

Entre els aticistes són d'ús freqüent acusatius amb valor modal amb o sense article del tipus μικρόν, ὀλίγον, μικρά, ὀλίγα, (τὰ) πολλά, τὰ πρῶτα, τὸ ἐντεῦθεν, τὰ τελευταῖα, etc. Herodes Àtic, Dió Crisòstom, Eli Aristides, Elià i Filòstrat mostren exemples d'aquesta modalitat d'acusatiu ⁵⁸⁸. Aquil·les Taci també n'utilitza ⁵⁸⁹. A Heliodor tenim els següents:

ἠρνήσατο **τὴν πρώτην** ἀλλὰ προσηκόντως (I 15, 5)

τὸ δὲ νῦν **παρὸν** ἔν τι τῶν λαφύρων αἰτῶ παρ' ὑμῶν (I 19, 6)

τίνα προσφθέγγομαι **λοιπόν;** (II 4, 3)

ἐπειδὴ **τὴν ἀρχὴν** ἀπέλιπε τὸν Θέρμουθιν (II 20, 3)

'φευ' εἶπεν ὁ Κνήμων καὶ **ἀθρόον** ἐσιώπησεν (II 24, 1)

ἀνηγόμην **τὴν ἐπ' οἴκου** (II 33, 2)

1.3.1.4. Acusatiu adverbial

Entre els elements rescatats pels aticistes destaquen els neutres d'adjectius utilitzats com a qualificadors modals ⁵⁹⁰.

⁵⁸⁸ W. Schmid, *op. cit.* I, pp. 49 i 110; II, pp. 37 i 38; III, pp. 50 i 51; IV, pp. 51 i 609.

⁵⁸⁹ S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 105.

⁵⁹⁰ W. Schmid, *op. cit.* IV, pàg. 612.

τυχόν apareix tres vegades al *Nou Testament*⁵⁹¹, però, segons W. Schmid⁵⁹², fou d'ús freqüent als autors àtics, com Plató, Xenofont i Isòcrates. Per aquest motiu és utilitzat pels aticistes. A.D. Papanikolaou li atorga una funció adverbial amb el significat 'potser, possiblement'⁵⁹³.

A les *Etiòpiques* apareix quatre vegades, una d'elles al llibre I, l'única amb partícula modal:

τυχὸν ἂν μετεπίσθη χρόνῳ πρὸς τὸ ἡμερώτερον καὶ πειθοῖ μεταπλαττόμενος
(I 15, 5)

1.3.1.5. Acusatiu absolut

Veure a l'apartat del participi.

1.3.2. Genitiu

1.3.2.1. Genitiu ablatiu

A època hel·lenística apareix, amb verbs compostos, un genitiu sense preposició on la prosa àtica mostrava un genitiu amb preposició. Els autors tardans fan servir ambdues construccions⁵⁹⁴. W. Schmid el considera un poetisme que fan servir els autors aticistes com, per exemple, Elià i Filòstrat, i que també apareix a la κοινή⁵⁹⁵.

Heliodor utilitza aquesta construcció, a l'igual que Caritó, Xenofont d'Efes i Aquil·les Taci⁵⁹⁶:

⁵⁹¹ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 219.

⁵⁹² W. Schmid, *op. cit. I*, pàg. 137.

⁵⁹³ A.D. Papanikolaou, *op. cit.*, pàg. 77.

⁵⁹⁴ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 97; L. Radermacher, *op. cit.*, pàg. 190.

⁵⁹⁵ W. Schmid, *op. cit. III*, pp. 91 i 92; *IV*, pp. 97-100.

⁵⁹⁶ A.D. Papanikolaou, *op. cit.*, pàg. 86; S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 118.

καὶ ἅμα λέγουσα ἢ μὲν **τῆς πέτρας** ἀνέθορεν (I 2, 5)
καταβιβάσας τόν τε ὑπασπιστήν καὶ ἑαυτὸν **τῶν ἵππων** (I 4, 2)
καὶ πρῶτον μὲν οὐδὲ διανέστη τότε **τῆς εὐνῆς** (I 10, 3)
ἐκπίπτει μου καὶ τὸ ξίφος **τῶν χειρῶν** (I 12, 4)
κάγῳ μὲν οὕτως ἐξηλαυνόμην ἐστίας τε πατρώας καὶ τῆς ἐνεγκούσης (I 14, 1)
τοῖς πολλοῖς μὲν ὁ Κνήμων ὑπεξῆλθε **τοῦ ἄστεος** καὶ **τῆς Ἀττικῆς** ἐξώρμησε
τῇ κρίσει πειθόμενος (I 15, 6)
ἦν Θεαγένει βοτάνην ὑπέσχετο τῇ προτεραία μαστεύων ὀλίγον **τῆς λίμνης**
ἄποθεν ἐπορεύετο (I 24, 3)
ἄπνουν καὶ σιγῶσαν ἀπολιπὼν ἀνεδύετο **τοῦ σπηλαίου** (I 29, 3)
προσδραμοῦσά τε τῷ Θεαγένει **τοῦ αὐχένος** ἐξήρητο (II 6, 3)
ὁ δῆμος ἀγανακτήσας φονέα μὲν οὐκ ἔκρινεν ἅπαντα ὡς ἔσχεν ὑποθέμενον,
ὡς δὲ συναίτιον τῆς τε εἰς Δημαινέτην ἐπιβουλῆς καὶ τῆς ἐμῆς ἀδίκου φυγῆς **τοῦ**
ἄστεος ἐδίωξε (II 9, 3)
οὕτω μὲν ἢ κακίστη Θίσβη καὶ δίκας ὑπ' ὄψει νυνὶ ταῖς ἐμαῖς ὑποσχοῦσα **τῶν**
Ἀθηνῶν ἐξέπλευσε (II 9, 4)
τὰ δὲ ἡμίονα ταῖς παρειαῖς ἐν τῇ βρώσει **τοῦ αἵματος** ἀπέσταζεν (II 19, 5)
πατρώαις ὄψει τὸν παίδων φόνον ἀθέατον χαριζόμενος ἐξώκιζον ἑμαυτὸν
γῆς τε καὶ **οἰκίας πατρώας** (II 25, 6)
ἐπέταττεν ἀπέχεσθαι **τῶν σμαραγδεῖων μετάλλων** ὡς Αἰθιοπία **προσηκόντων**
(II 32, 2)
προελθὼν τε **τῆς οἰκίας** 'τί ἄρα τοῦτο' ἔλεγεν 'ὦ ἄγαθὲ Καλάσιρι;' (III 7, 2)

Ací, l'ús del genitiu sense preposició és poètic, però gens desconegut per la
κοινή literària.

1.3.2.2. Genitiu possessiu

La combinació d'εἶναι amb genitiu possessiu apareix a Eli Aristides i a Filòstrat ⁵⁹⁷, entre els aticistes. Aquil·les Taci té τῆς τύχης ἦν (I 12, 5) ⁵⁹⁸. A Heliodor trobem els següents exemples:

σὺν τάχει τὴν ἄμυναν ἐπάγειν παντάπασιν ἐστὶ τοῦ προσήκοντος ὕστερόντων (I 29, 5)

ἐκείνου γὰρ εἶναι γνωρίζω (II 11, 4)

1.3.2.3. Genitiu partitii

Heliodor mostra nombrosos exemples de genitiu partitii en lloc de la construcció atributiva. Es classifiquen de la següent manera:

a) El genitiu partitii és un substantiu que modifica un adjectiu substantivat.

W. Schmid la considera una estructura peculiar que apareix a tots els aticistes que inclou la seua obra: Herodes Àtic, Dió Crisòstom, Llucià, Eli Aristides, Elià i Filòstrat ⁵⁹⁹. Apareixia també als autors d'època clàssica i a Aquil·les Taci en dues ocasions ⁶⁰⁰. A Heliodor trobem:

τὸ λειπόμενον τῆς νυκτός (I 8,7)

αἱ γνώριμοι τῶν γυναικῶν (I.14.6)

τοὺς δεινοτάτους τῶν ῥητόρων (II 9, 2)

τὸ πᾶν τῆς ἑαυτοῦ τέχνης (III 4, 2)

b) Genitiu partitii amb verbs transitius.

⁵⁹⁷ W. Schmid, *op. cit.* II, pàg. 100; IV, pàg. 158.

⁵⁹⁸ S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 116.

⁵⁹⁹ W. Schmid, *op. cit.* I, pp. 49, 89 i 235; II, pp. 39 i 40; III, pàg. 51; IV, pp. 52, 53 i 609.

⁶⁰⁰ S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 112.

És una combinació pròpia dels aticistes ⁶⁰¹, ja que a la κοινή pràcticament havia desaparegut ⁶⁰². La defensa Meris ⁶⁰³ i apareix a Elià i Filòstrat ⁶⁰⁴, entre aquests autors. També a Aquil·les Taci ⁶⁰⁵. Als llibres I i II de les *Etiòriques* trobem:

φρονήματος δὲ εὐγενοῦς ἔτι πνέουσα (I 2, 1)

ἐπεὶ δὲ μικρὸν ἐσπάσαντο ὕπνου (II 16, 1)

ὡς δὲ ἐνεφορήθησαν, γάλακτος ἐμπιόντες, ὄδοῦ τῆς προκειμένης εἶχοντο (II 19, 5)

ἐντραγόντες οὖν τῶν τε καρύων καὶ σύκων ἀρτιδρεπῶν τε φοινίκων καὶ ἄλλων δὴ τοιούτων (II 23, 5)

ἐπερρόφουν ὁ μὲν τοῦ ὕδατος ὁ δὲ καὶ οἴνου (II 23, 5)

ἐδάκρυσα τούτων ἀκούων (II 33, 8)

1.3.2.4. Genitiu de preu

W. Schmid l'inclou entre els aticismes, i el trobem a Filòstrat ⁶⁰⁶. També a Aquil·les Taci, però escassament ⁶⁰⁷. Heliodor té tres exemples al llibre I:

ἢ χρημάτων ἀφιεὶς ἢ τῆς τύχης μόνης οἰκτείρων (I 19, 5)

ταῦτα γὰρ ἡμῖν ἐλάττονος λόγου (I 29, 6)

πολλῶν θανάτων ἐζώγησαν (I 33, 3)

1.3.2.5. Genitiu d'un concepte abstracte amb comparatiu

⁶⁰¹ W. Schmid, *op. cit.* IV, pp. 609 i 612.

⁶⁰² W. Schmid, *op. cit.* III, pp. 51 i 52.

⁶⁰³ J. Pierson & G. Koch, *op. cit.*, pàg. 151: "Ἐπιον οἴνου, οὐκ οἶνον, Ἀττικῶς. I a la pàg. 152: "Ἐφαγον κρέως, οὐ κρέας, Ἀττικῶς.

⁶⁰⁴ W. Schmid, *op. cit.* III, pp. 51 i 52; IV, pàg. 54.

⁶⁰⁵ S. Santafé, *op. cit.*, pp. 112 i 113.

⁶⁰⁶ W. Schmid, *op. cit.* IV, pp. 56 i 609.

⁶⁰⁷ S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 116.

W. Schmid afirma que Filòstrat és molt precís en la utilització d'aquest genitiu, i aporta nombrosos exemples ⁶⁰⁸. Heliodor també en té:

πλεόν τῶν ὄρωμένων (I 2, 6)

θερμότερα ἦν τὰ φιλήματα τοῦ πρέποντος (I 9, 3)

λόγου ταχίων ἀποδειχθεῖσα (I 15, 1)

ἡ τῆς κόρης ἀκμή μείζονος ὥρας ἐφαντάζετο τοῦ εἰωθότος (II 31, 3)

οὐχ οὕτως ἐκείνη κρείττων ἔσται τῆς ἡμετέρας σοφίας (III 17, 5)

1.3.2.6. Expressió μικροῦ (ὀλίγου)

De l'elegant gir àtic μικροῦ (ὀλίγου) [ἐδέησε] καί, a partir d'un genitiu separatiu, els aticistes fan un ús freqüent, amb el significat de 'quasi'. ὀλίγου, μικροῦ i μικροῦ δεῖν les utilitza en nombroses ocasions Dió Crisòstom, generalment l'última davant vocal per a evitar l'hiatus, encara que no sempre. Segons W. Schmid, els dos genitius μικροῦ i ὀλίγου són propis de la prosa àtica, el primer més habitual ⁶⁰⁹. Llucà també fa ús d'aquestes dues formes, acompanyades de δεῖν davant vocal pel mateix motiu que abans hem explicat ⁶¹⁰. Eli Aristides segueix la mateixa pauta, amb exemples de δεῖν davant de consonant ⁶¹¹. A Heliodor trobem quatre vegades aquesta expressió, als llibres II i III:

μικροῦ καὶ ἰσόπεδον ἐπεδείκνυ τὸ ὑποκείμενον (II 3, 2)

ἀλλ' ὥσπερ ἠνωμένοι καὶ μικροῦ ἔδει ἀποθνήσκειν αὐτούς (II 6, 3)

ἔλαθες γάρ με μικροῦ καὶ εἰς πέρας τῷ λόγῳ διαβιβάζων (II 24, 4)

τοῦτ' ἐκεῖνο θεοκλυτεῖν με νομίσας μικροῦ μὲν καὶ προσεκύνει πεσών (III 17, 2)

Al segon exemple figura la lectura de Salmasius, mentre que els còdexs llegeixen μικρόν, òbviament per tal d'evitar l'hiatus. Aquests dos primers textos són narratius, com el del llibre III, però, a diferència dels altres, aquest últim pertany a la

⁶⁰⁸ W. Schmid, *op. cit.* IV, pàg. 61.

⁶⁰⁹ W. Schmid, *op. cit.* I, pàg. 126.

⁶¹⁰ W. Schmid, *op. cit.* I, pàg. 276.

⁶¹¹ W. Schmid, *op. cit.* II, pp. 130 i 131.

història que Calasiris conta a Cnèmon. El tercer és una intervenció del mateix Cnèmon increpant al savi perquè continue la seua exègesi.

1.3.2.7. Genitiu de relació

El genitiu de relació o referència expressa el concepte en relació amb el qual i en vista al qual es pren una determinació, o indica també la causa, o la connexió mediata o immediata que existeix entre dues idees. Heliodor l'utilitza profusament a les *Etiòpiques*. Distingirem diferents tipus, segons modifique:

a) Adjectivus

A partir dels autors clàssics, els aticistes fan ús constant d'aquesta estructura. Així, Dió Crisòstom, Llucià, Eli Aristides, Elià i Filòstrat ⁶¹². Heliodor comparteix l'esquema, sovint amb adjectivus amb alfa privativa:

ὄλκας ἀπὸ πρυμνησίων ὥρμει τῶν μὲν ἐμπλεόντων χηρεύουσα, φόρτου δὲ πλήθουσα (I 1, 2)

καὶ ἡ Δημαινέτη 'μακαρία μὲν Ἀρσινόη' φησὶ 'τῆς τε πρότερον πρὸς Κνήμωνα συνηθείας καὶ τῆς σὺν αὐτῷ νυνὶ προσδοκωμένης ἐκδημίας' (I 15, 7)

ὑβρεως ἀπείρατος (I 19, 5)

οὕτως ἄρα ὅλος τῶν φροντισμάτων ἦν (II 21, 3)

καὶ ἄλλη τράπεζαν εἰσεφέρειτο ἄρτου τε πυρίνου καὶ ὠραίων παντοίων βρίθουσαν (II 22, 2)

ἀπαθῆς κακῶν (II 24, 6)

ἐπεὶ δὲ φιλήκοός τις εἶναί μοι φαίνη καὶ καλῶν ἀκουσμάτων ἀκόρεστος (III 4, 11)

b) Adverbis

⁶¹² W. Schmid, *op. cit.* I, pp. 89, 90 i 233; II, pàg. 41; III, pp. 54 i 55; IV, pp. 55 i 612.

Entre els aticistes, aquest ús el trobem a Eli Aristides ⁶¹³. Heliodor mostra un exemple al llibre I i un altre al llibre II:

τούτος μὴ διὰ τῶν ὁμοίων σὺν τάχει τὴν ἄμυναν ἐπάγειν παντάπασί ἐστι τοῦ **προσήκοντος** ὑστερούντων (I 29, 5)

ἀφθόνως γὰρ κάμοι **τῶν συμφορῶν** ὁ δαίμων ἐπήντησεν (II 17, 2)

El genitiu de relació pot formar una construcció juntament amb un adverbi i el verb ἔχω, ἦκω i alguns verbs copulatius. Apareix a Sòfocles, Eurípides, Aristòfanes, Heròdot, Tucídides, Lísies i Plató. És àtica, desconeguda a la κοινή i al *Nou Testament* i utilitzada amb ἔχω pels aticistes: així, la trobem a Dió Crisòstom, Llucià, Eli Aristides i Filòstrat ⁶¹⁴. Hem trobat tres d'aquestes estructures al llibre II d'Heliodor, les tres incloses a diàlegs:

'χαλεπῶς μὲν' ἀπεκρίνατο ὁ Θεαγένης 'Χαρικλείας γε ταύτης ἕνεκα τοῦ **βαδίζειν** μακρότερον ἀήθως ἐχούσης' (II 19, 1)

καὶ γὰρ **τῶν ὄψεων** σφόδρα διεστραμμένως ἔχετε (II 19, 1)

τῆδε γὰρ πη καὶ ὁ πατήρ μοι **θέσεως** ἔχειν τοὺς Δελφοὺς ἔφραζεν (II 26, 3)

És molt típica d'Heliodor la construcció ὡς ἔχω τινός, de la qual trobem les següents mostres:

ὡς δρόμου εἶχον ἔφευγον (I 3, 4)

ὡς εἶχον στολῆς αὐτῆ χλαμύδι καὶ αὐτοῖς στεφάνοιν ἔρχομαι οἴκαδε ὡς ἑμαυτόν (I 10, 1)

ἐπὶ τὸ σπήλαιον ἐλθὼν **ὡς εἶχε δρόμου** (I 30, 7)

ὡς εἶχον τάχους ἐπὶ τὰς σκηναὶς ἀνέτρεχον (II 3, 1)

ὡς εἶχε τάχους ἐπὶ τὰς σκηναὶς ἀνέτρεχε (II 12, 3)

κατέθεεν **ὡς εἶχε σπουδῆς** ὀνομαστί τε Θίσβην ἐκάλει (II 12, 4)

καὶ πρὸς τὰ χαλεπώτερα τοῦ δάσους κατὰ τοῦ πρानοῦς ἑαυτὸν **ὡς εἶχε τάχους** ἐπαφεῖς διεδίδρασκε (II 19, 7)

ὡς ἕκαστος εἶχε βουλήσεως (II 36, 1)

⁶¹³ W. Schmid, *op. cit.* II, pàg. 41.

⁶¹⁴ W. Schmid, *op. cit.* I, pp. 122 i 267; II, pàg. 114; IV, pàg. 476.

c) Verbs

Molts verbs d'opinió, de percepció, sentiments o afeccions van regint un genitiu de relació amb expressió de causa, com θαυμάζω. Consten a la prosa àtica: Tucídides i Isòcrates n'utilitzen. Al *Nou Testament* apareix el complement no en genitiu sinó amb preposició (ἐπί τινι, περί τινος)⁶¹⁵. Dels aticistes, aquesta construcció està a Eli Aristides, Elià i Filòstrat⁶¹⁶. A Heliodor hem trobat els verbs θαυμάζω, ἐπιμέμφομαι, εὐφημέω i φθονέω als llibres I-III:

τὴν μὲν τοῦ κάλλους καὶ τοῦ φρονήματος ἐθαύμαζον (I 3, 6)
καὶ πολλὰ τῆς δοκούσης φιλανθρωπίας ἐπιμεμφόμενον (I 33, 3)
ἐπαινέσας οὖν τῶν τε δρόμων καὶ ἀγορῶν καὶ κρηνῶν τὸ ἄστυ (II 26, 4)
οὐ φθονοῦν ὡς οἴονταί τινες τῆς ὠφελείας (III 8, 1)

d) Articles

L'expressió formada per un article més un genitiu de relació és un aticisme que no consta al *Nou Testament*, segons W. Schmid. Apareix a Tucídides, Eurípides, Demòstenes i, entre els aticistes, a Elià i Filòstrat⁶¹⁷. En les *Etiòriques* llegim:

τὸ τῶν τραγωδῶν (I 8, 7)
τὸ τοῦ ἔπους (I 14, 5)
τὰ τοῦ πάθους (I 15, 3)
τὰ τῆς ἐπιθυμίας (I 15, 8)
τὰ τῆς καλῆς δημηγορίας ἐκείνης (I 25, 5)
τὸ τοῦ λόγου (II 33, 5; III 1, 1)

e) Interjeccions

⁶¹⁵ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 105,

⁶¹⁶ W. Schmid, *op. cit. II*, pàg. 117; *III*, pàg. 52; *IV*, pp. 54 i 55.

⁶¹⁷ W. Schmid, *op. cit. III*, pàg. 52; *IV*, pp. 54 i 612.

A les exclamacions es pot trobar un genitiu independent, que sol explicar-se per el·lipse d'un verb d'"afecte". Aquest ús rep el nom de "genitiu explicatiu" i "genitiu exclamatiu". Apareix amb interjeccions, invocacions o aïllat. Amb interjeccions està el genitiu des d'Homer. També el trobem a Hesíode, els tràgics, Aristòfanes, Xenofont, Plató. Sense interjeccions, a Eurípides, Aristòfanes, Tucídides i Plató ⁶¹⁸. Al *Nou Testament* s'utilitza la preposició ἀπό amb genitiu ⁶¹⁹. Els aticistes empren també el genitiu exclamatiu: Llucià, Eli Aristides i Filòstrat ⁶²⁰. Aquil·les Taci el fa servir amb ὦ (també amb nominatiu), οἶμοι i sense interjecció ⁶²¹. Heliodor té les següents exclamacions amb genitiu als llibres I-III:

ὦ τῆς εἰρωνείας (I 11, 2)

ὦ τῆς ἀτοπίας (I 17, 4)

ὦ τῆς ὠμότητος καὶ τῆς ἀρρήτου τοῦ δαίμονος βασκανίας (II 1, 3)

'ὦ πάθους ἀτλήτου' φησὶν 'ὦ συμφορᾶς θεηλάτου' (II 4, 1)

ὦ τῆς ἡδείας ἀπάτης, ὦ τῆς γλυκείας οἰήσεως (III 4, 9)

1.3.2.8. Genitiu de temps

Amb una funció similar a la del locatiu n'hi ha un partitiu amb valor temporal que pot ser determinat o indeterminat, és a dir, pot expressar un sector de temps concret dins del qual es realitza l'acció o un temps sense cap indicació precisa. Des d'Homer s'apunta aquesta determinació o indeterminació mitjançant articles, pronoms o l'absència d'aquests. Expressions del tipus ἡμέρας, νυκτός, θέρους, χειμῶνος amb o sense determinants, les utilitzen, a més d'Homer i Hesíode, també els tres grans historiadors clàssics, Aristòfanes, Plató o Demòstenes ⁶²². Al *Nou Testament* no és desconegut aquest genitiu de temps ⁶²³. W. Schmid el considera un aticisme: els aticistes Elià i Filòstrat ⁶²⁴ el fan servir. Heliodor mostra els següents exemples als llibres I i II:

⁶¹⁸ E. Schwyzer, *op. cit. II*, pp. 134 i 135.

⁶¹⁹ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pp. 96 i 113.

⁶²⁰ W. Schmid, *op. cit. I*, pp. 350 i 352; *II*, pàg. 209; *IV*, pp. 55 i 335.

⁶²¹ S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 117.

⁶²² E. Schwyzer, *op. cit. II*, pp. 112 i 113.

⁶²³ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 100.

⁶²⁴ W. Schmid, *op. cit. III*, pàg. 54; *IV*, pp. 58 i 610.

ἢ δὲ ἐπιγίνεται μοι **νυκτός** (I 10, 2)
καὶ τέλος ἐπὶ τὸν θάλαμον ἐλθοῦσαν **νυκτός** ὑπεδεχόμεν (I 11, 3)
καὶ γάρ τι καὶ **ἡμέρας** ἤδη ξυνίεσαν (II 18, 1)
ὥς δὲ ὁ Κνήμων ἐφαίνετο οὐδαμοῦ **τῆς** δὲ **νυκτός** ἐγίνετο ἄωρί (II 20, 2)

El sintagma τοῦ λοιποῦ és utilitzat per Tucídides, Demòstenes i Galé. Apareix també al *Nou Testament*, a l'igual que (τὸ) λοιπόν⁶²⁵. Totes aquestes formes són considerades aticismes per W. Schmid, i consten a Eli Aristides, Elià i Filòstrat⁶²⁶, que opten pel genitiu o per l'acusatiu en funció de la paraula següent, per tal d'evitar l'hiatus. Heliodor, al llibre I, fa ús d'aquesta expressió, amb el significat 'd'ara endavant, a partir d'ara':

ἢ δὲ καὶ αὐθις ἀνήκε καὶ πάλιν καὶ **τοῦ λοιποῦ** συνεχῶς ἐφοίτα (I 11, 3)

Té també un exemple amb acusatiu, forma de la κοινή no literària que perviu fins al grec modern a diferència de l'altra en genitiu⁶²⁷:

τίνα προσφθέξομαι **λοιπόν**; (II 4, 3)

El primer text pertany a la narració de Cnèmon en què conta la desgraciada història amb la seua madrastra, mentre que el segon és un monòleg desesperat de Teàgenes quan creu que la seua amada és morta.

1.3.3. Datiu

Les funcions pròpies del datiu van ser assumides per l'acusatiu i pel genitiu, fins a la seua desaparició al grec modern⁶²⁸. No obstant això, al *Nou Testament* encara

⁶²⁵ J. Redondo, "Changes in the system of the discourse markers in *New Testament Greek*", 2015, en premsa.

⁶²⁶ W. Schmid, *op. cit.* II, pp. 126 i 127; III, pp. 54 i 135; IV, pàg. 193.

⁶²⁷ De fet, n'hi ha acusatius de contingut, de relació o d'extensió que han esdevingut adverbis. Cf. A.N. Jannaris, *op. cit.*, pàg. 331.

⁶²⁸ E. Schwyzer, *op. cit.* II, pp. 170 i 171.

té un important protagonisme amb un ampli repertori d'usos ⁶²⁹. El moviment aticista tracta de recuperar els valors del datiu i en fa un ús abundant d'aquest cas, en ocasions fins i tot erroni. Heliodor utilitza aquest cas profusament, i mostra gran varietat en la tipologia d'un cas que, a la seua època, es trobava en declivi.

1.3.3.1. Datiu ètic

El trobem ja a Homer, i posteriorment a Sòfocles, Heròdot, Xenofont, Plató i Demòstenes ⁶³⁰. Aquil·les Taci presenta un exemple d'aquest tipus (III 9, 3) ⁶³¹, mentre que Heliodor en té un parell:

'ὦ γλυκεῖα,' ἔφη 'σώζη μοι ὡς ἀληθῶς;' (I 2, 4)

ἡ δὲ 'εὖ μὲν λέγεις, σὺ δέ μοι πῶς ἔχεις;' (I 8, 4)

1.3.3.2. Datiu simpatètic

El datiu simpatètic és habitual a Homer, més freqüent que el genitiu possessiu. El seu ús va minvant des d'Èsquil fins a Eurípides, amb l'augment corresponent del genitiu. A Heròdot predomina el genitiu però als tractats hipocràtics el datiu simpatètic té una importància acusada. A la prosa àtica encara té certa presència, mentre que a Aristòfanes el trobem escassament ⁶³². Als papirs ptolemaics ⁶³³ i al *Nou Testament* ⁶³⁴ la possessió s'expressa amb genitiu, no amb datiu. La llengua popular postclàssica es caracteritza per l'acumulació de pronoms en l'enunciat, amb freqüència amb valor possessiu. La κοινή coneix quasi exclusivament el genitiu, i al grec modern el datiu ha desaparegut. Arrià fa servir molt més el datiu simpatètic que

⁶²⁹ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 100.

⁶³⁰ E. Schwyzer, *op. cit. II*, pàg. 149.

⁶³¹ S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 122.

⁶³² E. Schwyzer, *op. cit. II*, pp. 147 i 148.

⁶³³ E. Mayser, *op. cit. II*, 1, pàg. 63.

⁶³⁴ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pp. 148, 149 i 249.

el genitiu possessiu ⁶³⁵. Heliodor, rescatant el datiu a l'igual que els aticistes en general, també té exemples als llibres I-III:

3) ἐπ' αὐτοῦ μὲν αὐτοῖς αἱ γυναῖκες ἐριθεύουσιν, ἐπ' αὐτοῦ δὲ ἀποτίκτουσιν (I 5,

ἦν μοι πατὴρ Ἀρίστιππος [...] ἐπειδὴ μοι τὴν μητέρα τελευτῆσαι συνέβη (I 9, 1)

Πετόσιρις ἀδελφὸς ἦν αὐτῷ κατὰ τὴν Μέμφιν (I 33, 2)

ταῦτα περιεῖναι καὶ ζῆν σοι τὴν φιλάτην ἐμοῦ διατεινομένου (II 7, 2)

καὶ εἶγε σοι πατέρες εἰσὶν ἀπόκριναι (II 16, 5)

οὐκοῦν τὸν πατέρα σοι τεθνηκέναι νόμιζε (II 16, 5)

'παῖδες εἰσὶ σοι τῷ ὄντι Θεαγένης καὶ Χαρίκλεια;' 'παῖδες' εἶπεν ὧ ξένε, ἀμήτορες ἐμοὶ γεγονότες' (II 23, 2)

ἐμοὶ πόλις μὲν Μέμφις (II 24, 5)

ἦν ἐμοὶ σοφία προέφηνε μὲν διαδρᾶναι δὲ οὐκ ἔδωκε (II 24, 6)

καὶ μοι ὁ σκοπὸς ἐκ τῶν ἀληθῶν ἠνύετο (III 6, 4)

πατρὶς ἔστω τῷ σοφῷ πᾶσα πόλις (III 14, 2)

πόλις αὐτῷ Θῆβαι (III 14, 2)

Els datius possessius apareixen expressats, excepte en un cas, sempre amb pronoms, i pertanyen tots a diàlegs llevat dels tres primers exemples, que són narratius.

1.3.3.3. Datiu d'interés (*commodi et incommodi*)

Apareix a Homer i l'utilitzen autors com Sòfocles, Aristòfanes, Tucídides o Xenofont ⁶³⁶. D'entre els aticistes, Eli Aristides i Filòstrat ⁶³⁷ tenen mostres d'aquest tipus de datiu. A les *Etiòriques* trobem:

πεύση δὲ ὅταν σοι βουλομένῳ γίνηται (II 29, 2)

109. ⁶³⁵ J.M. Floristán Imízcoz, "Arriano, aticismo y koiné. II. Sintaxis", *CFC (G)* 5, 1995, 91-141, pàg.

⁶³⁶ E. Schwyzer, *op. cit.* II, pp. 150 i 151.

⁶³⁷ W. Schmid, *op. cit.* II, pàg. 42; IV, pàg. 60.

τὸ δὲ παρὸν ἔνεστί σοι βουλομένῳ πρὸς τὸν παῖδα καὶ εἰ φεύγει τὰ νῦν ἀπολογήσασθαι (I 16, 4)

Βουλομένῳ δέ σοι τὸ πρᾶγμα ῥάδιον (II 33, 7)

οἶδα ὡς οὐδὲν ἐργῶδες **βουλομένῳ σοι** τὸ πρᾶγμα (III 18, 3)

1.3.3.4. *Datius iudicantis*

Sol aparéixer amb un participi, i es troba a Homer, els tràgics, Heròdot, Tucídides, Xenofont i Plató ⁶³⁸. Considerat tret aticista per W. Schmid, el trobem a Eli Aristides, Elià i Filòstrat ⁶³⁹. Aquil·les Taci l'utilitza en dues ocasions ⁶⁴⁰, i Heliodor té un exemple:

ἀπέχειν δὲ **περαιωθεῖσι** τὴν λίμνην στάδια οὐ πολλῶ λειπόμενα τῶν ἑκατόν (II 18, 5)

1.3.3.5. *Datiu agent*

El datiu agent sol aparéixer amb formes de perfet, plusquamperfet i adjectius verbals, encara que figura també amb altres tipus de verbs ⁶⁴¹. Als papirs ptolemaics presenta la mateixa distribució, encara que també pot anar amb temes verbals de present (ús escàs) o d'aorist ⁶⁴². Al *Nou Testament* només consta un cas ⁶⁴³, per la qual cosa podem pensar que s'utilitzava molt escassament. W. Schmid el considera un aticisme, rescatat per autors com Elià i Filòstrat ⁶⁴⁴. Aquil·les Taci mostra un bon nombre d'exemples ⁶⁴⁵. A Heliodor tenim els següents:

ἔκειντο δὲ ὁ μὲν **πελέκει** τετρωμένος, ὁ δὲ **κάχληκι** βεβλημένος (I 1, 5)

⁶³⁸ E. Schwyzer, *op. cit. II*, pp. 151 i 152.

⁶³⁹ W. Schmid, *op. cit. II*, pàg. 41; *III*, pàg. 55; *IV*, pp. 58 i 610.

⁶⁴⁰ S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 121.

⁶⁴¹ E. Schwyzer, *op. cit. II*, pp. 149 i 150.

⁶⁴² E. Maysner, *op. cit. II*, 2, pàg. 273.

⁶⁴³ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 102.

⁶⁴⁴ W. Schmid, *op. cit. III*, pàg. 57; *IV*, pp. 59 i 612.

⁶⁴⁵ S. Santafé, *op. cit.*, pp. 120 i 121.

ἐκεῖνα μὲν **τῇ τύχῃ** λογιστέον (I 15, 2)
 ἀπολειπτέον οὖν **ἡμῖν** καὶ φευκτέον ὡς ἄρκυς τινὰς καὶ δεσμοτήριον τὴν
 νῆσον (II 17, 4)
 κριόν τινα τῶν ἡγουμένων καταθύσαντες ἐπὶ τε τοῦ πυρὸς ὃ προητοιμάαστο
τοῖς νομεῦσιν ἀφαυήναντες (II 19, 4)
 ἀλλὰ πρῶτον **ἡμῖν** ὡς νόμος Αἰγυπτίων σοφοῖς ἐσπείσθω τὰ πρὸς τοὺς θεοὺς
 (II 22, 5)
 ἐνίκα τὴν διὰ βίου **μοι** μελετηθεῖσαν ἐγκράτειαν (II 25, 3)
 ἀπηγόρευται γὰρ **αὐτῇ** γάμος (II 33, 4)
ἐμοὶ δὲ ἡ παῖς, ᾧ Κνήμων, ἔωρᾶτο ἤδη πολλάκις (II 35, 3)
 πάντα γὰρ ἤδη παρεσκεύαστο τὰ πρὸς τὴν θυσίαν **τοῖς Θετταλοῖς** (II 35, 4)
 ὀρᾶσθαι αὐτοὺς **τῷ Κνήμωνι** προσδοκήσας (III 4, 7)
 'ἐσπείσθω' ἔφην 'καλὲ Θεάγενες, **ἐμοὶ** καὶ πάλαι οὔσα πρὸς σε' καὶ
 ὑποδεξάμενος ἔπινον (III 11, 3)

El primer, quart i penúltim exemples pertanyen a textos narratius, així com el sisé, inclòs a la narració de Calasiris. Els altres set estan inclosos a diàlegs: al segon text parla un personatge femení (Tisbe) i, a la resta, personatges masculins.

1.3.3.6. *Datiuus causae*

Ja apareix a autors com Homer, Sòfocles, Eurípides, Heròdot, Tucídides, Plató o Demòstenes ⁶⁴⁶. També als aticistes, com Elià (δέει) o Filòstrat ⁶⁴⁷. Heliodor l'utilitza en tres ocasions:

τῶν μὲν πατέρων **γῆρα** τε προηκόντων καὶ **δέει** τοῦ πλοῦ καὶ τῆς θαλάττης
 οἴκαδε καταμεινάντων (I 22, 3)
ἀπειρία τε τὴν εἰρεσίαν οὐχ ὁμοζυγοῦντες (II 2, 3)
 δέος δὲ διαφθαρῆναι μὲν καταμείναντας **λιμῶ** διαφθαρῆναι δὲ **ἐφόδω** τινῶν
 (II 17, 3)

⁶⁴⁶ E. Schwyzer, *op. cit.* II, pp. 167 i 168.

⁶⁴⁷ W. Schmid, *op. cit.* III, pàg. 57; IV, pàg. 59.

El primer exemple pertany al discurs de Cariclea dirigit a Tíamis i els seus pirates, el segon és narratiu i el tercer és una intervenció d'un personatge masculí.

1.3.3.7. Datium d'instrument i de mode

Segons E. Schwyzer, l'instrumental d'èssers vius (animals o persones) és molt antic en àtic, i prové del valor comitatiu del datiu. Es troba a Homer, als tràgics, Heròdot, Tucídides, Xenofont, Lísies i Plató ⁶⁴⁸. Entre els aticistes, apareix a Eli Aristides i a Elià ⁶⁴⁹. Tenim els següents exemples de les *Etiòriques*:

πειθοῖ μεταπλαττόμενος (I 15, 5)

τὸ πειθοῖ μάλλον ἢ βία τῶν δικαίων πειρᾶσθαι τυγχάνειν (I 22, 1)

τῶν δὲ ἡμαρτημένων οὐκ ἔργω, μὴ γένοιτο, ἀλλ' ἐφέσει μόνη τὴν ἀρμόζουσαν ἐπιβαλὼν ζημίαν (II 25, 4)

ὥστε καὶ τὸν Χαρικλέα καθεωρακότα τὸ ἀνώμαλον ἡσυχῇ πρὸς με εἶπεῖν (III 11, 1)

Els quatre pertanyen a contextos orals. Així, el primer text és una intervenció d'un personatge femení, el segon està inclòs al discurs de Cariclea i, els dos últims, a diàlegs de personatges masculins.

1.3.3.8. *Datiuus differentiae*

Amb idees comparatives, per a expressar la diferència entre els objectes o esdeveniments comparats, s'utilitza el datiu comitatiu prosecutiu. Els exemples són posteriors a Homer, que fa ús de l'acusatiu per a aquesta accepció ⁶⁵⁰. W. Schmid apunta aquest tipus de datiu caracteritzat per l'expressió πολλῶ, μικρῶ seguida d'una comparació. És utilitzada per Isòcrates i, entre els aticistes, per Filòstrat ⁶⁵¹. A Heliodor

⁶⁴⁸ E. Schwyzer, *op. cit. II*, pp. 165 i 166.

⁶⁴⁹ W. Schmid, *op. cit. II*, pàg. 42; *III*, pp. 57 i 58.

⁶⁵⁰ E. Schwyzer, *op. cit. II*, pp. 162 i 163.

⁶⁵¹ W. Schmid, *op. cit. IV*, pàg. 58 i 59.

també la trobem, a dos textos narratius i a un diàleg on parla un personatge masculí, respectivament:

καὶ τοσοῦτοις τοῖς φιλίοις ἐλάττους γεγονότες (I 32, 3)

ἀπέχειν δὲ περαιωθεῖσι τὴν λίμνην στάδια οὐ πολλῶ λειπόμενα τῶν ἑκατόν
(II 18, 5)

ἔν γὰρ καὶ τοῦτο παράγγελμα τῶν γυμνῶν παρ' ἡμῖν σοφῶν ὧν ἀκουστῆς
εἶναι χρόνοις ὀλίγῳ πρόσθεν ἤξιωμα (II 31, 1)

A aquest últim exemple la lectura dels manuscrits dona χρόνοις, mentre que Mitscherlich inclou aquest mot entre claudàtors. A més, ὀλίγῳ és la interpretació de mAT, però B llig ὀλίγοις, amb la qual cosa seria un datiu temporal.

1.3.3.9. Datium comitativum amb αὐτός

És d'origen grec la unió d'αὐτῶ, -ῆ, -οῖς, -αῖς amb un datium comitativum, en la qual sembla que el pronom és qui porta la significació comitativa⁶⁵². W. Schmid parla del datium complexiu amb αὐτός com un dels trets que apareixen als aticistes: figura a Elià i a Filòstrat⁶⁵³. Aquil·les Taci té un exemple a I 11, 3⁶⁵⁴ i Heliodor un parell als llibre I, en sengles narracions:

ὡς εἶχον στολῆς αὐτῇ χλαμύδι καὶ αὐτοῖς στεφάνοις ἔρξομαι οἴκαδε ὡς
ἑμαυτόν (I 10, 1)

τοῦς μὲν ἐπὶ γῆς ἀναιρούντων τοὺς δὲ εἰς τὴν λίμνην αὐτοῖς σκάφει καὶ
αὐτοῖς οἰκῆμασι βαπτίζόντων (I 30, 3)

1.3.3.10. Règim d'ἐμπίπτω

⁶⁵² E. Schwyzler, *op. cit.* II, pp. 164 i 165.

⁶⁵³ W. Schmid, *op. cit.* III, pàg. 58; IV, pp. 60 i 610.

⁶⁵⁴ S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 122.

La construcció formada pel verb ἐπίπτω amb datiu apareix a Homer, als tràgics i a Heròdot. A Plató, els oradors i més endavant, com al *Nou Testament*, en lloc de datiu apareix εἰς amb acusatiu. L'aticista Filòstrat manté la construcció amb datiu ⁶⁵⁵. Mentre Caritó opta per l'opció més tardana ⁶⁵⁶, Xenofont d'Efes i Longus presenten, cadascú, un exemple de l'antiga estructura amb datiu.

Heliodor en té tres als llibres I i II de les *Etiòriques*:

ἐνέπιπτε τε αὐτῇ ῥαδίως καὶ ἀνεπτύσσετο (I 29, 1)

οἱ γὰρ ἐπὶ τοὺς μυχοὺς πόροι καὶ αὐλακες πῆ μὲν ἕκαστος ἰδίᾳ τεχνικῶς πλανώμενοι πῆ δὲ **ἀλλήλοις ἐπίπτοντες** (I 29, 2)

σκηπτοῦ τινος ἢ χειροποιήτου πυρὸς **τοῖς θαλάμοις ἐμπεσόντος** (II 29, 4)

A la segona citació, mAT donen la lectura ἐπίπτοντες, mentre que Z té συμπίπτοντες.

També mostra Heliodor la construcció d'aquest verb amb preposició i acusatiu, una vegada amb εἰς, seguint la tendència no aticista, i una altra amb πρὸς, possiblement una variant de l'anterior opció:

καὶ κατὰ μικρὸν ἐκλείπων ἔλαθεν **εἰς ὕπνον** ἐμπεσών (II 14, 5)

καὶ ἀνέμου **πρὸς ἐναντίον** ἐπίπτοντος (II 2, 3)

ἐμπεσών és la lectura del manuscrit Z, mentre que mAT lligen ἐκπεσών.

Els cinc textos pertanyen a narracions, quatre d'elles del narrador omniscient i II 29, 4 de Càricles quan li conta a Calasiris la història de la seua vida.

1.4. Comparatius i superlatius

⁶⁵⁵ W. Schmid, *op. cit.* IV, pàg. 161.

⁶⁵⁶ A.D. Papanikolaou, *op. cit.*, pp. 85 i 86.

Encara que havíem comentat que els aticistes opten pels comparatius de dues terminacions, trobem no només exemples d'adjectius en -τερος, α, ον amb certa freqüència, sinó inclús el segon terme de la comparació en genitiu seguint el model clàssic:

σοῦ δὲ οὐδείς ἔσται δικαστῆς πικρότερος (I 8, 3)

τίς οὖν γένοιτ' ἄν, ὃ παρόντες, γάμος ἀρμοδιώτερος τοῦ προφητικοῦ τὴν ἱερωμένην λαμβάνοντος; (I 21, 1)

'εὐφήμεσον' ἔφη ἡ κόρη 'μηδέ μοι γίνου τῶν συμφορῶν βαρύτερος' (I 25, 3)

βέλτιον γὰρ ὑπο χειρῶν ἀνηρῆσθαι τῶν σῶν καὶ κηδείας μεταλαβεῖν Ἑλληνικῆς ἢ θανάτου βαρυτέραν ζωὴν καὶ φίλτρον βαρβαρικὸν ἔχθρας ἀνιαρότερον τὴν Ἀττικὴν ἀνέχεσθαι (II 10, 4)

χαλεπωτέροις ὀνειροῖς τῆς ἀληθείας ἐντυγχάνων, πρὸς τε τὴν νύκτα καὶ χαλεπαίνειν ἐώκει μακροτέραν τῶν ἄλλων ὑποτιθέμενος (II 20, 4)

ἀκραιφνὲς γυναικεῖον κάλλος τοῦ πρώτου παρ' ἀνδράσιν ἐπαγωγότερον (III 4, 1)

ξένη γὰρ ὄψις τῆς συνήθους ἐτοιμότερον εἰς ἔκπληξιν (III 4, 8)

χαίρων μὲν ἐπένευον ἐνεδεικνύμην δὲ ὡς ἀσχολίας ἄλλης προύργιαίτερον τίθεμαι τὸ κατ' αὐτόν (III 6, 4)

La formació de comparatius i superlatius amb adjectius que no solen admetre aquesta qualitat és un vulgarisme utilitzat pels aticistes, segons W. Schmid. Entre ells, tenim Llucià, Elià i Filòstrat ⁶⁵⁷. Heliodor presenta els següents exemples als llibres I-III:

μεῖζον γὰρ τι καὶ θειότερον αὐτοῖς ὀρθωθεῖσα ἔδοξε (I 2, 5)

ἢ μὲν Χαρίκλεια καὶ πρὸς τὰ κοιλότερα τοῦ σπηλαίου κατεδύετο (II 13, 2)

εἰς τὸ ληστρικώτερον εἶδος (II 20, 5)

στολὴ καὶ ἐσθῆς ἢ ἄλλη πρὸς τὸ ἑλληνικώτερον βλέπουσα (II 21, 2)

ταῦτά με, ὃ θειότατε, μεμύηκας (III 14, 1)

⁶⁵⁷ W. Schmid, *op. cit.* I, pàg. 238; III, pàg. 62; IV, pp. 62 i 63.

1.5. Article

Heliodor, en línies generals, segueix molt fidelment els preceptes aticistes de l'ús de l'article grec. No obstant, això no vol dir que l'aticisme, inclòs el nostre autor, faça servir l'article com era normatiu en l'estil dels escriptors clàssics. Tot seguit estudiarem les característiques que defineixen la seua utilització als llibres I-III de les *Etiòriques*.

1.5.1. Absència d'article

a) A noms propis i paraules com ἥλιος, σελήνη, πόλις, γῆ, οὐρανός, ποταμός, ἡμέρα, θάλαττα, que indiquen objectes únics en si mateixos o considerats com a tals per aquell que els utilitza ⁶⁵⁸. Heliodor, a l'igual que Aquil·les Taci ⁶⁵⁹, segueix la norma de la prosa àtica ⁶⁶⁰:

ἡμέρας ἄρτι διαγελώσης καὶ ἡλίου τὰς ἀκρωρείας καταυγάζοντος (I 1, 1)
πρὸς Αἰγυπτίων (I 5, 2)
ὅσον Αἰγυπτίων ληστρικόν (I 5, 3)
πρὸς ἥλιον (I 5, 4)
ἤδη δὲ ἡλίου πρὸς δυσμὰς ἰόντος (I 7, 1)
ὡς ἂν θεοῖς ἐγχωρίοις ἐναγίσαντες οὕτω τῆς μάχης ἄρχοιεν (I 28,1)
ὑπὲρ γυναικῶν (I 29, 6)
ἕως μὲν ἥλιος ἦν ὑπὲρ γῆν (II 1, 1)
ἐν Αἰγύπτῳ (II 11, 1; II 11, 2; II 21, 5)
ἅμα ἡλίῳ (II 19, 3)
μετασχηματίζει τύχη (II 21, 6)
ὄχθας μὲν Νεῖλου τάσδε καὶ Νεῖλον ἀπολίπωμεν (II 21, 6)
τόπος ἡλίου μεσεμβρία φλεγόμενος (II 21, 6)
ὡς νόμος Αἰγυπτίων (II 22, 5)

⁶⁵⁸ J. Humbert, *Syntaxe grecque*, Paris 1960³ (1954 [1945]), pàg. 46.

⁶⁵⁹ S. Santafé, *op. cit.*, pp. 129-131.

⁶⁶⁰ E. Schwyzer, *op. cit. II*, pàg. 24; W. Schmid, *op. cit., IV*, pp. 64 i 65.

ἔμοι πόλις μὲν Μέμφις, πατὴρ δὲ καὶ ὄνομα Καλάσιρις, βίος δὲ νῦν μὲν ἀλήτης
πρότερον δὲ οὐ (II 24, 5)

οὐ πολλοῖς δὲ ὕστερον ἔτεσιν οὐρανία φωστήρων εἰμαρμένη περίοδος τρέπει
τὰ καθ' ἡμᾶς (II 24, 6)

κατ' Αἴγυπτον (II 27, 3)

παρὰ τὸν Αἰγύπτου σατράπην (II 31, 3)

τῶν σμαραγδαίων μετάλλων ὡς Αἰθιοπία προσηκόντων (II 32, 2)

ἀπὸ τῆς Αἰγυπτίων (III 11, 5)

διὸ δὴ καὶ τὰ ἀγάλματα τῶν θεῶν Αἰγύπτιοι τῷ πόδε ζευγνύοντες (III 13, 3)

τὴν Αἰγυπτίων σοφίαν (III 16, 2)

b) A possessius, reflexius i demonstratiu ⁶⁶¹:

ταύτη βοτάνη χρησάμενος (I 8, 5)

ἐν τοιαύτῃ πανηγύρει (I 10, 2)

λόγων τοιῶνδε (II 31, 1)

ποιμέσιν ἑμαυτοῦ τρέφειν παραδούς (II 31, 2)

ἀδελφῆς ἑμαυτοῦ παιδί (II 33, 4)

ἐφ' ἑκάτερον ὦμον (III 3, 7)

κρίσις γὰρ αὕτη (III 3, 8)

c) A abstractes ⁶⁶²:

ἐκθειάζουσα παρθενίαν (II 33, 5)

d) A substantius modificats per un genitiu possessiu ⁶⁶³:

μοιρῶν βουλήσει (II 20, 2)

ἐγένετό μοι γυνὴ νόμῳ τῆς πόλεως καὶ ἀπεγένετο θεσμῶ τῆς φύσεως (II 24, 5)

e) A substantius regits per preposició ⁶⁶⁴:

⁶⁶¹ W. Schmid, *op. cit.* II, pàg. 47; III, pàg. 64; IV, pp. 64 i 65.

⁶⁶² W. Schmid, *op. cit.* IV, pàg. 65.

⁶⁶³ E. Schwyzer, *op. cit.* II, pàg. 24; W. Schmid, *op. cit.* IV, pàg. 66.

κατὰ πρόσωπον (I 3, 1; II 21, 3)
κατὰ χώραν (I 7, 1)
πρὸς ὕπνον (I 7, 3; II 20, 2; II 20, 4)
πρὸς τιμωρίαν (I 8, 2)
πρὸς ἴασιν (I 8, 5)
πρὸς ὑπόνοιαν (I 9, 3; III 5, 7)
πρὸς ἐταίραις (I 10, 4)
πρὸς κιθάραν (I 11, 3)
πρὸς ἄμυναν (I 12, 1)
κατὰ νόμους (I 13, 2)
πρὸς ἀξίαν (I 14, 4)
κατὰ γνώμην (I 15, 2)
κατὰ ζήτησιν (I 17, 5; II 8, 4; II 14, 2)
πρὸς ὄπλοις (I 27, 3)
πρὸς ἄκροις (I 29, 2)
πρὸς μάχην (I 29, 6)
κατὰ τόπον (I 30, 5)
πρὸς κύκλον (I 32, 1)
κατὰ πάροδον (II 3, 2)
πρὸς βίαν (II 3, 4; II 5, 2; III 17, 4)
κατὰ γένος (II 9, 2)
πρὸς ἐγκράτειαν (II 12, 5)
πρὸς ἐπικουρίαν (II 13, 4)
κατὰ πρόσταγμα (II 24, 2)
πρὸς ἱεροῖς ἢ πρὸς θυσίαις (II 27, 2)
πρὸς γάμον (II 31, 4)
ἐπὶ θύραις (II 34, 1)
ἐν πρώτοις (II 34, 6; II 34, 5)
πρὸς ὑπόμνησιν (III 4, 11)
πρὸς ἔρωτα (III 17, 5)
πρὸς εὐωχίαν (III 6, 1)

⁶⁶⁴ E. Schwyzer, *op. cit.* II, pàg. 24; W. Schmid, *op. cit.* IV, pàg. 66; H.W. Smyth, *Greek Grammar* (revised by G.M. Messing), Cambridge 1956, pàg. 289.

πρὸς μέθην (III 10, 5)

f) A genitius possessius o partitius ⁶⁶⁵:

ὁ μέγιστος ἡρώων (III 10, 1)

τὴν ἐπιπολῆς διάνοιαν (III 12, 3)

g) A determinats noms concrets en singular ⁶⁶⁶:

ὡς προγενεστέρῳ (II 17, 2)

h) A indicacions d'espai i temps ⁶⁶⁷:

νυκτός (I 10, 2; I 11, 3; II 20, 3)

πρὸ ὥρας (I 13, 3)

ἐπὶ λιμένα (I 14, 3)

εἰς ἑσπέραν (I 16, 5; I 29, 3; III 10, 1)

ἐκ νεώς (II 26, 1)

εἰς ἀγρόν (I 12, 1; I 16, 2; II 31, 2)

i) Amb l'expressió "δρασμὸν βουλευώ".

Apareix a Heròdot (V 124) i a Aquil·les Taci (II 26, 2) ⁶⁶⁸. A Heliodor figura al llibre I:

τούς τε ἄλλους καταλαμβάνει **δρασμὸν ἤδη βουλευόντας** (I 31, 1)

1.5.2. Ὑς de l'article

1.5.2.1. Funció pleonàstica

⁶⁶⁵ Ídem.

⁶⁶⁶ W. Schmid, *op. cit.* IV, pàg. 66 i 67.

⁶⁶⁷ H.W. Smyth, *op. cit.*, pàg. 289.

⁶⁶⁸ S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 131.

En ocasions apareix un ús pleonàstic de l'article en els autors aticistes en determinades circumstàncies, segons W. Schmid ⁶⁶⁹. Heliodor no és alié a aquesta pràctica i mostra aquesta tendència en les situacions que descriu l'estudiós alemany:

a) En posició predicativa:

'οί μὲν Αἰνιᾶνες' ἔφη 'Θετταλικῆς ἐστὶ μοίρας τὸ εὐγενέστατον' (II 34, 2)

'τὰ δεύτερα' ἦν δ' ἐγὼ 'καὶ τρίτα νέμοντες, τὴν δὲ κορωνίδα τῆς πομπῆς καὶ ὀφθαλμὸν ἀληθῶς τὴν σὴν θυγατέρα γνωρίζοντες' (III 6, 3)

Aquesta regla s'aplica a diàlegs, com si el parlant volguera emfasitzar la idea que tracta de transmetre.

b) Al sintagma ὡς τὸ εἰκός, que apareix cinc vegades a les *Etiòriques*, dues d'elles al llibre II (II 22, 3 i II 28, 5). També trobem altres cinc vegades ὡς εἰκός, dues de les quals estan a I 17, 5 i III 5, 7. L'autor de *περὶ τοῦ ὕψους* presenta κατὰ τὸ εἰκός (44, 3), a l'igual que Eli Aristides, qui, a més, també té ὡς εἰκός ⁶⁷⁰.

c) A idees o conceptes indefinits:

ἕως σὺν πολλῶ τῶ κακῶ καὶ ὀλέθρῳ τῶν οἰκείων ὁμοῦ πάντων αὐτῶν τε ἐκείνων ὀλλύντων καὶ ὀλλυμένων ἐπεκρατήσαμεν (I 22, 5)

'ἔξεις' ἀπεκρίνατο 'τὸν μισθὸν μέγαν τινα καὶ οὐχ οἷον ἄλλον' (II 23, 4)

ἐν ὀλίγῳ τῶ χρόνῳ (III 5, 6)

κατὰ ποίαν τὴν χρεῖαν (III 16, 1)

1.5.2.2. Valor pronominal

L'ús de l'article com a demostratiu es va mantindre a època clàssica en algunes expressions fixes. Les formes del pronom relatiu substitueixen ocasionalment l'article a època clàssica i freqüentment a època hel·lenística. L'origen d'aquesta

⁶⁶⁹ W. Schmid, *op. cit.* IV, pàg. 64.

⁶⁷⁰ Ídem.

confusió fou, en primer lloc, ὄς, antiga forma sigmàtica de ὀ i, en segon, l'ús èpic i dialectal de l'article com a pronom relatiu. Al *Nou Testament* no és massa abundant, ja que el terme més utilitzat fou el relatiu neutre ὃ μὲν... ὃ δέ⁶⁷¹. Segons Schmid, l'ús de l'article amb valor pronominal en *clixés* és propi de l'alta κοινή i dels aticistes⁶⁷².

És freqüent trobar a Heliodor el valor pronominal distributiu ὃ μὲν... ὃ δέ...:

ἔκειντο δὲ ὃ μὲν πελέκει τετρωμένος, ὃ δὲ κάχληκι βεβλημένος αὐτόθεν ἀπὸ τῆς ῥαχίας πεπορισμένω, ἕτερος ξύλω κατεαγώς, ὃ δὲ δαλῶ κατάφλεκτος, καὶ ἄλλος ἄλλως, οἱ δὲ πλεῖστοι βελῶν ἔργον καὶ τοξείας γεγενημένοι (I 1, 5)

Apreciem a aquest fragment una variació important de formes en la descripció inicial de l'obra, juntament amb participis de perfet. Alguns d'entre els nombrosíssims exemples:

οἱ μὲν γὰρ θεόν τινα ἔλεγον [...], οἱ δὲ ἰέρειαν [...]. καὶ οἱ μὲν ταῦτα ἐγίνωσκον [...]· ἢ δὲ [...] (I 2, 6)

ἐπερρόφουν ὃ μὲν τοῦ ὕδατος ὃ δὲ καὶ οἴνου (II 23, 5)

πατήρ δὲ τὸ μὲν δοκεῖν προφήτης τὸ δὲ ἀψευδὲς Ἑρμῆς (III 14, 2)

De vegades apareixen altres casos diferents del nominatiu:

τῆς δὲ εἰ τὰ συνήθη καὶ κοινὰ ταῦτα θρηνεῖ πυνθανομένης [...] ἔφη (I 25, 2)

τὸν μὲν λοιδορησάμενος (I 31, 2)

τοῦ δὲ [...] εἰπόντος (II 2, 1; II 16, 4)

1.5.2.3. Substantivació d'adjectius neutres en acusatiu

⁶⁷¹ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 131.

⁶⁷² W. Schmid, *op. cit. II*, pàg. 132; *III*, pp. 62 i 63; *IV*, pp. 63 i 610.

L'ús modal d'adjectius neutres en acusatiu conforma una expressió, en paraules de W. Schmid, "àtico-poètica" ⁶⁷³. Sovint apareixen aquests adjectius als autors aticistes, com per exemple a Dió Crisòstom i Filòstrat ⁶⁷⁴. Alguns altres, a més, presenten aquests adjectius neutres substantivats: Eli Aristides, que els mostra generalment en plural; Llucià, que té τὸ καλόν, τὰ πάντα, τὰ πολλά, τὸ πᾶν i τὰ τελευταῖα i Elià, que també presenta τὰ τελευταῖα ⁶⁷⁵. A Aquil·les Taci trobem, a més d'aquesta última compartida amb Llucià i Elià, τὰ ὅμοια i τὸ καλόν ⁶⁷⁶.

Heliodor escriu els següents adjectius neutres:

τὰ πολλά (I 9, 3; I 11, 4; II 20, 4; II 33, 4; III 16, 3)

τὸ δ' ἀληθές (I 14, 6)

τὸ παρόν (I 15, 8; I 26, 2; I 27, 2; II 14, 2; II 23, 4)

τὸ πλεῖστον (I 18, 2; I 19, 4; II 33, 7)

τὰ τελευταῖα (II 1, 3; II 4, 2; III 11, 4)

τὸ τελευταῖον (II 19, 7; II 25, 2)

τὸ ἀψευδές (III 14, 2)

1.5.2.4. Repetició de l'article

La repetició de l'article és, segons Schmid, un altre element que han rescatat els aticistes ⁶⁷⁷. Apareix en ús atributiu quan l'element determinat posseeix un contingut concret i definit, i l'article és necessàriament emprat quan s'estableix una relació d'identitat entre objectes aparentment diferents ⁶⁷⁸. Es dona en inscripcions àtiques ⁶⁷⁹, als autors clàssics i, just després d'aquests, prolifera el seu ús. Apareix també al *Nou Testament* ⁶⁸⁰, Xenofont d'Efes, Caritó i Aquil·les Taci ⁶⁸¹.

⁶⁷³ W. Schmid, *op. cit.* IV, pp. 612.

⁶⁷⁴ W. Schmid, *op. cit.* I, pàg. 89; IV, pp. 48.

⁶⁷⁵ W. Schmid, *op. cit.* I, pàg. 234; II, pàg. 36; III, pàg. 49.

⁶⁷⁶ W. Schmid, *op. cit.* IV, pp. 612.

⁶⁷⁷ W. Schmid, *op. cit.* III, pàg. 63; IV, pàg. 613.

⁶⁷⁸ J. Humbert, *op. cit.*, pàg. 45.

⁶⁷⁹ K. Meisterhans & E. Schwyzer, *op. cit.*, pàg. 223.

⁶⁸⁰ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pp. 41 i 42.

⁶⁸¹ A.D. Papanikolaou, *op. cit.*, pp. 96ss; S. Santafé, *op. cit.*, pp. 128 i 129.

'ἀλλὰ τοῦ γήρωσ τοῦμοῦ βακτηρίαν ἕσεσθαι προσδοκῶν' (I 13, 1)

I, unes línies més baix:

'πάντα τὸν βίον ἐπὶ τούτῳ τὸν ἐμὸν ἐσάλευον' (I 13, 1)

'ἔγὼ μὲν σοι πρὸς τὸ βούλημα τὸ σὸν αἰεὶ τε καὶ νῦν ὑπηρετησάμην' (I 15, 2)

'ἰδοῦ γάρ σοι χοὰς ἐπάξω τὰς ἐμαυτοῦ σφαγὰς καὶ σπείσομαι τὸ σοὶ φίλον αἶμα τοῦμόν' (II 4, 4)

συστάντες οὖν ἐπὶ τὸν πατέρα τὸν ἐμὸν οἱ κατὰ γένος τῆ Δημαινέτη προσήκοντες (II 9, 2)

τὸν ὀφθαλμὸν αὐτῆ τὸν δεξιὸν ἐξήρητο (II 16, 1)

ἦν δὲ τὸ μέλημα τὸ ἐμὸν Θεαγένης (III 3, 4)

καὶ ὃς 'εἶδες' ἠρώτα 'τὸ ἀγλαΐσμα τὸ ἐμὸν τε καὶ Δελφῶν, τὴν Χαρίκλειαν;' (III 6, 2)

Els exemples estan en estil directe excepte el penúltim i l'avantpenúltim, narrats en primera persona.

1.5.2.5. Usos peculiars

A l'igual que Filòstrat ⁶⁸², els novel·listes presenten l'article en unes posicions pròpies de la llengua literària. Repassarem tres d'aquestes peculiaritats:

a) Un adjectiu atributiu amb article modifica un substantiu que no en té.

El model ἀνὴρ ὁ ἀγαθός era conegut pels autors clàssics ⁶⁸³ i apareix a inscripcions àtiques ⁶⁸⁴. A època postclàssica era una construcció molt grata ⁶⁸⁵. Apareix a Aquil·les Taci ⁶⁸⁶ i també a Heliodor:

φάσμα τὸ σόν (I 2, 4)

ὁδοῦ τῆς προκειμένης (II 19, 5)

⁶⁸² W. Schmid, *op. cit.* IV, pp. 67.

⁶⁸³ E. Schwyzer, *op. cit.* II, pàg. 22ss.

⁶⁸⁴ K. Meisterhans & E. Schwyzer, *op. cit.*, pàg. 231.

⁶⁸⁵ L. Radermacher, *op. cit.*, pp. 114ss.

⁶⁸⁶ S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 126 i 127.

ὑπὲρ ὤμων τὸν δεξιόν (III 4, 6)

b) Un adjectiu atributiu esdevé predicatiu.

Apareix també a Aquil·les Taci ⁶⁸⁷. Així, a les *Etiòriques*:

ἐπὶ μικροῦ τοῦ χωρίου (I 1, 6)

κάλλιστον φέρειν τὸν ἡνίοχον (III 3, 7)

ἀπὸ γυμνῆς τῆς κεφαλῆς πομπέων (III 3, 5)

c) El pronom οὗτος esdevé atributiu, precedit d'article.

τοὺς ἐπ' ἔμοι τούτους φόβους (I 26, 2)

1.6. Pronoms

1.6.1. Pronoms relatius

El pronom relatiu ὅς conservava un ús demostratiu a la prosa neojònica i àtica, especialment en les expressions καὶ ὅς, ὅς μὲν... ὅς δέ..., ὅς καὶ ὅς i ἢ δ' ὅς. Els aticistes recuperaren les formes καὶ ὅς i ἢ δ' ὅς; Dió Crisòstom, Llucià, Eli Aristides, Elià i Filòstrat ⁶⁸⁸. Caritó (VIII 8, 2), Xenofont d'Efes (III 1, 4) i Aquil·les Taci (VII 14, 3) ⁶⁸⁹ només utilitzen en una sola ocasió la construcció καὶ ὅς, mentre que Heliodor té un total de 21 exemples a les *Etiòriques*, una tercera part d'ells als llibres II i III:

καὶ ὅς 'θαυμάσεις μὲν' ἔφη 'Θίσβην δ' οὖν εἶναι Κνήμων ὅδε φησὶ τὴν Ἀθηναίαν ἐκείνην τὴν ψάλτριαν τὴν τῶν εἰς αὐτὸν ἐπιβουλῶν καὶ Δημαινέτην ποήτριαν' (II 8, 2)

⁶⁸⁷ S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 127.

⁶⁸⁸ W. Schmid, *op. cit.* I, pp. 122, 268 i 401; II, pp. 108 i 116; III, pp. 62, 128 i 129; IV, pàg. 63, 178, 612 i 641.

⁶⁸⁹ S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 134.

'ούκοῦν' ἦ δ' ὄς 'ἐπειδὴ Ἑλληνι ἕοικας ἀνδρὶ καὶ σέ τις ὡς ἕοικε μετασχηματίζει τύχη' (II 21, 6)

'τὸ μὲν παρὸν' ἦ δ' ὄς 'εὐχαριστία, ξενίων δὲ οἶμαι τὸ κάλλιστον ἀνδρὶ νοῦν ἔχοντι' (II 23, 3)

καὶ ὄς 'βασιλεῖ' ἔφη 'ξένε, τῷ μεγάλῳ σατραπεύει τὴν Αἴγυπτον Ὀροονδάτης' (II 24, 3)

καὶ ὄς ὑπὸ μάλης βαλαντίδιον ἔχων προκομίσας ἐπεδείκνυε λίθων πολυτίμων ὑπερφυές τι χρῆμα (II 30, 3)

καὶ ὄς 'θάρσει' ἔφη 'καὶ θυμὸν ἔχε ἀγαθὸν ὡς ἐκείνων ἀληθῶς ἠξόντων' (III 4, 10)

καὶ ὄς 'εἶδες' ἠρώτα 'τὸ ἀγλαΐσμα τὸ ἐμόν τε καὶ Δελφῶν, τὴν Χαρίκλειαν;' (III 6, 2)

Les dues úniques construccions de l'obra amb ἦ δ' ὄς les tenim al llibre II, segon i tercer exemples. Quant a καὶ ὄς, sempre es troba després de pausa forta i les citacions III 4, 10 i V 30, 3 mostren idèntica estructura: καὶ ὄς 'θάρσει' ἔφη, adreçades ambdues a Calasiris.

Un altre tret aticista és la utilització d'εἰ τις com a substitut de ὅστις ⁶⁹⁰, que Aquil·les Taci mostra en quatre ocasions ⁶⁹¹ i Heliodor en altres tantes als llibres I-III, les dues primeres en textos narratius i les altres dues en diàlegs on intervé Calasiris:

ἐν δὴ τούτοις ὅσον Αἰγυπτίων ληστρικὸν πολιτεύεται, ὁ μὲν ἐπὶ γῆς ὀλίγης, εἴ ποί τις ὑπερέχει τοῦ ὕδατος, καλύβην πηξάμενος (I 5, 3)

καὶ αἰ μὲν ἦσαν οὐδὲν ἔτι πλὴν ὅτι τέφρα, τὸ δὲ στόμιον ἀπὸ τοῦ λίθου χαλεπῶς ἀνευρῶν καλάμους τε εἴ πῆ τινες ἔτι σμυχόμενοι περιελείφθησαν ἀψάμενος (II 12, 4)

ἐδάκρυσά τούτων ἀκούων, ὧ Κνήμων, ἐπειδὴ κάκεῖνος οὐκ ἀδάκρυτον τὴν ἰκεσίαν προσῆγε καὶ ἐπηγγελλόμεν εἴ τι δυναίμην συλλήψεσθαι (II 33, 8)

καὶ συνέθυσά οὐκ ὀλιγάκις καὶ περὶ θείων τε καὶ ἀνθρωπίνων εἴ τι ποτε διαπορήσειεν ἠρώτησέ τε καὶ ἔμαθε (III 6, 2)

⁶⁹⁰ W. Schmid, *op. cit.* II, pàg. 136; IV, pp. 72 i 611.

⁶⁹¹ S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 135.

Atracció del relatiu

És abundant a la literatura grega i, a més, apareix a les inscripcions àtiques ⁶⁹² i als papirs ptolemaics ⁶⁹³. Segons W. Schmid es tracta d'una altra característica pròpia de l'aticisme, que trobem a Elià i a Filòstrat ⁶⁹⁴. A l'atracció directa, el pronom relatiu, generalment en acusatiu, es veu influenciat pel seu antecedent en genitiu o datiu, explícit o no, i pren aquesta categoria de cas. L'atracció del relatiu es dóna a Aquil·les Taci amb genitiu i quasi sempre sense antecedent explícit, a més d'altres exemples amb preposició ⁶⁹⁵. A Heliodor també trobem l'atracció de relatiu en genitiu en dos textos i amb sintagma preposicional a altres dos:

εἰ δὲ τύχοις ὧν βούλει, μάλιστα μὲν εἰκὸς σχολάσαι τὸν ἔρωτα (I 15, 8)

ἀνωμένη μὲν ἐφ' οἷς ἠλίσκετο χαλεπαίνουσα δὲ ἐφ' οἷς ἠπάτητο (I 17, 5)

ἐξέπεμπον μὲν ἐφ' ἧν ἔδοξε βουλήν τὸν Θέρμουθιν (II 18, 2)

ἐκ πολλῶν τῶν ἡμερῶν ὧν ἐνθάδε διάγεις Ἑλληνικὸν ὄντα τῷ ὄντι περιειργασμένος (II 31, 5)

El tercer exemple pertany a un text narratiu, i els altres tres, a diàlegs: parla un personatge femení al primer i, masculí, al segon i al quart.

Relatiu interrogatiu

W. Schmid recupera un ús interrogatiu dels pronoms relatius. Apareix a Filòstrat (ἀκούε ὅς εἰμι) ⁶⁹⁶ i Aquil·les Taci també presenta alguns exemples ⁶⁹⁷. Heliodor té la mateixa estructura en dos textos del llibre II:

⁶⁹² K. Meisterhans & E. Schwyzer, *op. cit.*, pp. 236ss.

⁶⁹³ E. Maysen, *op. cit. II*, 3, pp. 98ss.

⁶⁹⁴ W. Schmid, *op. cit. III*, pp. 67 i 68; *IV*, pp. 70 i 611.

⁶⁹⁵ S. Santafé, *op. cit.*, pp. 133 i 134.

⁶⁹⁶ W. Schmid, *op. cit. IV*, pàg. 70.

⁶⁹⁷ S. Santafé, *op. cit.*, pp. 135 i 136.

'ἄρ' οὖν εἶποιν ἄν' φησὶν ὁ Θεαγένης 'καὶ ὅπως ποτὲ καὶ **δι' ἦν αἰτίαν** ἔδρα τὸν φόνον;' (II 11, 5)

καὶ ὁ μὲν τις ὅπως τοὺς ἐγχωρίους οἱ Αἰγύπτιοι σέβομεν θεοὺς ἀνηρώτα, ὁ δὲ **δι' ἦν αἰτίαν** ἄλλα παρ' ἄλλοις τῶν ζώων ἐκθειάζεται (II 27, 3)

1.6.2. Indefinites

És freqüent trobar la forma τις, τι en una combinació de pronoms en què l'indefinit no aporta cap significació essencial. τις, τι al *Nou Testament* va perdre terreny en favor de εἷς, μία, ἓν, que anirà prenent les funcions de τις, τι fins a la seua desaparició al grec modern, en un procés similar al de l'anglès, l'alemany i les llengües romàniques ⁶⁹⁸. Als papirs ptolemaics ja s'aprecia aquesta substitució ⁶⁹⁹. W. Schmid considera una elegància aticista aquesta combinació de pronoms amb l'indefinit, que és utilitzada per Herodes Àtic, Dió Crisòstom, Llucià, Eli Aristides, Elià i Filòstrat ⁷⁰⁰. Entre els novel·listes, Xenofont d'Efes fa servir les formes μέγας τις, βραχύ τι, ταχέως τι, μηδέν τι, ὁ μὲν τις i ἄλλος τις ⁷⁰¹, i Aquil·les Taci, ἓνα τινα, τὸ μὲν τι, μηδέν τι, τοιοῦτο τι i τι τοιοῦτον ⁷⁰².

A Heliodor apareixen les següents combinacions d'indefinites als llibres I-III, pertanyents, excepte a tres casos, a textos narratius:

βύθιον τι (I 2, 4; III 10, 4)

μεῖζον γάρ τι καί (I 2, 5)

τὸ μὲν τι (I 4, 2; I 31, 4)

ἦν δὲ τοιάδε τις (I 5, 2)

τι τοιοῦτον (I 10, 1; III 4, 2)

βαρύ τι καί (I 10, 3)

ἓν τι (I 19, 6)

τις ἄλλος (I 30, 5; III 19, 3)

⁶⁹⁸ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 129.

⁶⁹⁹ E. Maysner, *op. cit. II*, 2, pàg. 85.

⁷⁰⁰ W. Schmid, *op. cit. I*, pp. 55, 136, 137 i 293; *II*, pp. 157 i 158; *III*, pp. 68 i 69; *IV*, pp. 72, 73 i 611.

⁷⁰¹ E. Mann, *op. cit.*, pp. 10 i 11.

⁷⁰² S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 137.

βραχύ τι (II 8, 1; III 5, 5)
 βαθύ τι (II 14, 5)
 καὶ ἢ μὲν τις... ἢ δέ... (II 17, 2; II 22, 2)
 καὶ ὁ μὲν τις... ὁ δέ... (II 27, 3)
 τοιαύτη τις (II 33, 4)
 ἄλλο τι (II 36, 1; III 7, 5)
 τοσοῦτον δέ τι (III 3, 1)
 ὅμοιόν τι (III 10, 5)
 πολὺ τι (III 14, 3)
 ἢ μὲν γάρ τις (III 16, 3)

Les formes coincidents amb altres autors són τὸ μὲν τι (I 4, 2; I 31, 4), que també apareix a Elià i a Aquil·les Taci (III 4, 3); τι τοιοῦτον (I 10, 1; III 4, 2), de nou a Aquil·les Taci (II 12, 1; II 23, 4; II 34, 7; IV 13, 1) i també present a inscripcions àtiques⁷⁰³; ἔν τι (I 19, 6), que la trobem a Eli Aristides i a Filòstrat; βραχύ τι (II 8, 1; III 5, 5), novament a Eli Aristides i a Xenofont d'Efes; καὶ ὁ μὲν τις... ὁ δέ... (II 27, 3), a aquest últim novel·lista, i πολὺ τι (III 14, 3), a Eli Aristides. El grup τοιαύτη τις (II 33, 4) apareix a Heròdot (I 188, 1), autor que presenta gran nombre d'aquestes combinacions pronominals, pertanyents moltes d'elles a contextos discursius i a textos literaris i retòrics⁷⁰⁴. No perdrem de vista altres possibilitats d'aparellament de pronoms utilitzats pel mateix autor i inclosos a l'apartat de jonismes. ἔν τι (I 19, 6), unió del numeral amb l'indefinit, apareix a Homer, Sòfocles, Plató, Aristòfanes i, sobretot, Tucídides, però no als papirs ptolemaics ni a les cròniques bizantines. És possible que sorgira per a reforçar τις⁷⁰⁵. A. López Eire la considera com a clar símptoma de la substitució de τις per εἷς en la κοινή que abans hem comentat. Apareix el mateix grup a Tucídides VI 34, 2 (ἐξ ἑνός γέ του) i a l'Evangelí de Lluc 22, 50 (εἷς τις ἐξ αὐτῶν)⁷⁰⁶.

οὐδεὶς apareix reforçat amb εἷς ja en època clàssica (Hdt. I 32, 42; Th. II 51, 2; Pl. *Lg.* 747 B), encara que també consta la forma οὐδέ, especialment amb alguna

⁷⁰³ E. Mayser, *op. cit.* II, 2, pàg. 85.

⁷⁰⁴ J. Redondo, "Conflation: a Special Chapter in Pronominal Syntax", in E. Crespo, J. De la Villa & A.R. Revuelta (edd.), *Word Classes and Related Topics in Ancient Greek. Proceedings of the Conference on 'Greek Syntax and Word Classes' held in Madrid on 18-21 June 2003*, Louvain-la-Neuve 2006, 121-134.

⁷⁰⁵ J.M. Floristán Imízcoz, *op. cit.*, pp. 96-97.

⁷⁰⁶ A. López Eire, *op. cit.*, pàg. 260.

partícula entre aquesta i el numeral: així la trobem al *Nou Testament* ⁷⁰⁷. La combinació de pronom i numeral la fan servir els aticistes: Arrià ⁷⁰⁸, Llucià i Eli Aristides ⁷⁰⁹. Heliodor té dos exemples d'aquesta combinació pleonàstica i un altre amb la conjunció als llibres I i II, tots en passatges narratius, el segon inclòs a la història de Calasiris:

εἷς γὰρ οὐδείς ξίφος οὔτε ἔβαλλεν οὔτε ἐπέφερον (I 32, 1)

καὶ συνελόντι τῶν κατ' Αἴγυπτον ἔν οὐδέν ἀπελίμπανον ἱστοροῦντες (II 27, 3)

ψυχῆς γὰρ διὰ βρῶσιν οὐδὲ ἔν ἀφηρεῖτο (II 23, 5)

Dels aticistes, Eli Aristides també utilitza aquesta forma analítica de conjunció i numeral ⁷¹⁰.

2. Verbal

2.1. Tema

2.1.1. Present

El present històric és el nom que rep el present d'indicatiu per a l'exposició dels fets esdevinguts al passat, amb un valor més proper a l'aorist d'indicatiu que a l'imperfet, tant a oracions principals com a subordinades. En alguns exemples, el present històric té valor expressiu i al·ludeix a situacions que són presentades com si tingueren lloc davant dels ulls del receptor. El present històric expressiu és utilitzat en un context de verbs en passat i indica el punt culminant d'una narració. En altres casos, el present històric es denomina "inexpressiu" o "analític" perquè dóna compte d'un fet sense èmfasi i no es contrasta amb altres verbs en passat ⁷¹¹. El present històric és molt utilitzat per Tucídides i en κοινή, mai a l'èpica: els capítols I 136 i I 137 de l'obra de l'historiògraf atenés estan redactats exclusivament en aquest present, i

⁷⁰⁷ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 159.

⁷⁰⁸ J.M. Floristán Imízcoz, *op. cit.*, pàg. 97.

⁷⁰⁹ W. Schmid, *op. cit. I*, pàg. 312; *II*, pàg. 110.

⁷¹⁰ W. Schmid, *op. cit. II*, pp. 137-139.

⁷¹¹ E. Schwyzer, *op. cit. II*, pp. 271-273.

és molt freqüent als papirs ptolemaics ⁷¹² i al *Nou Testament*, especialment a Marc ⁷¹³. A. López Eire afirma que el present històric caracteritza per igual la llengua literària i la col·loquial i que és comú a totes les llengües ⁷¹⁴. Els aticistes contemplen aquest tipus de present en les seues obres, de vegades coordinat amb temps de passat, com és el cas de Llucià, Eli Aristides, Elià i Filòstrat ⁷¹⁵. Xenofont d'Efes l'utilitza escassament, però també al costat d'altres temps ⁷¹⁶.

Veiem un exemple de *praesens historicum* a un text narratiu del llibre II de les *Etiòriques* on tres presents van acompanyant un parell d'imperfets i un aorist d'indicatiu:

καὶ τέλος κλίνει μὲν ἑαυτὸν εἰς γῆν ὁ Κνήμων, ὀκλάζει δὲ ἐπὶ πέτραν ὁ Θεαγένης, ῥίπτει δὲ ἐπὶ τοῦτον ἑαυτὴν ἡ Χαρίκλεια, καὶ τὸν ὕπνον ἐπὶ πολὺ μὲν ἐπιφερόμενον διωθοῦντο βουλήν τινα στήσασθαι τῶν παρόντων ἐπιθυμοῦντες, λειποθυμία δὲ καὶ πόνοις ἐνδόντες φύσεως νόμῳ καὶ ἄκοντες ἐπείθοντο καὶ πρὸς ἡδὺ κῶμα διὰ τὸ ὑπερβάλλον τῆς λύπης ὠλίσθησαν (II 15, 2)

Un altre valor del present grec és el *praesens pro perfecto*, on s'expressa un valor d'estat assolit propi del tema de perfet. És usual als autors clàssics amb verbs de percepció, de llengua i de moviment ⁷¹⁷. W. Schmid també el considera un aticisme, i apareix als autors Eli Aristides i Filòstrat ⁷¹⁸. No l'utilitza molt Xenofont d'Efes ⁷¹⁹, entre els novel·listes. Heliodor aplica la norma àtica amb un verb de percepció, en un diàleg farcit de maquinacions entre Demèneta i la seua criada Tisbe:

Ἀρσινόην ἀκούεις που πάντως τὴν αὐλητρίδα· ταύτη ἐκέχρητο (I 15, 6)

2.1.2. Aorist

⁷¹² E. Mayser, *op. cit.* II, 1, pàg. 131.

⁷¹³ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 167.

⁷¹⁴ A. López Eire, *op. cit.*, pp. 250 i 251.

⁷¹⁵ W. Schmid, *op. cit.* I, pàg. 240; II, pp. 50-51; III, pàg. 71; IV, pp. 75 i 617.

⁷¹⁶ E. Mann, *op. cit.*, pàg. 26.

⁷¹⁷ E. Schwyzer, *op. cit.* II, pp. 274 i 275.

⁷¹⁸ W. Schmid, *op. cit.* II, pàg. 51; IV, pp. 75 i 617.

⁷¹⁹ E. Mann, *op. cit.*, pp. 26 i 27.

L'aorist gnòmic o atemporal rep aquest nom perquè es refereix a una situació general, especialment en oracions sense referència temporal específica, com màximes i proverbis (γνῶμαι). S'utilitza en oracions que expressen veritats universals o situacions típiques i en símls, i alterna amb el present general i el perfet general. A Homer té normalment augment i, des d'època clàssica, el seu ús minva en favor del present general ⁷²⁰. Apareix als aticistes ⁷²¹. A la κοινή deixà d'utilitzar-se, encara que al *Nou Testament* es troba amb poca freqüència i quasi sempre en comparacions o en relació amb elles. Així, s'explica el seu ús perquè l'aorist expressa una acció vàlida per a qualsevol temps. També perquè serveix per a un present perfectiu que no existeix en la realitat o perquè el parlant té una idea determinada al cap, l'acció de la qual ja ha sigut realitzada ⁷²². A més de Polibi, entre els autors aticistes el trobem a Llucià, Elià i Filòstrat ⁷²³.

Heliodor coneix bé aquesta modalitat d'aorist i el fa servir als llibres I i II en tres ocasions:

λόγος δὲ εἰκῶν καὶ πρὸς τὸ βούλημα συντρέχων τὴν πρώτην καὶ ζέουσιν
φορὰν **ἔστειλε** καὶ τὸ κάτοξο τῆς ὀρέξεως τῷ ἠδεῖ τῆς ἐπαγγελίας **κατεύνασε** (I 26, 3)

οὕτως ἄρα καὶ τὸ χαρᾶς ὑπερβάλλον εἰς ἀλγεινὸν **περιέστη** πολλάκις καὶ τῆς
ἡδονῆς τὸ ἄμετρον ἐπίσπαστον λύπην **ἐγέννησεν** (II 6, 4)

συμφορᾶς γάρ, ὦ παῖ, τὸ μὲν ἀπροσδόκητον ἀφόρητον τὸ δὲ προεγνωσμένον
οἰστότερον, τὸ μὲν γὰρ ἢ διάνοια φόβῳ προληφθεῖσα **κατέπτηξε** τὸ δὲ ἢ συνήθεια τῷ
λογισμῷ **διήτεσε** (II 24, 7)

El primer i tercer textos són reflexions de Cariclea a Teàgenes i de Calasiris a Cnèmon, on es parla de l'amor i de la força del destí, respectivament. El segon tracta de la mesura i en ell Heliodor recull, mitjançant el narrador omniscient, la mateixa idea que exposa Plató al seu *Fedó* (60 b).

2.2. Temps

⁷²⁰ E. Crespo, L. Conti & H. Maquieira, *Sintaxis del griego clásico*, Madrid 2003, pàg. 261.

⁷²¹ W. Schmid, *op. cit.* IV, pàg. 617.

⁷²² F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 171.

⁷²³ W. Schmid, *op. cit.* I, pàg. 240; III, pàg. 74; IV, pàg. 79.

2.2.1. Plusquamperfet

El plusquamperfet no va ser molt freqüent a època clàssica. Als papirs ptolemaics apareix a l'estil epistolar ⁷²⁴, on té dos valors que trobem també a Filòstrat ⁷²⁵ i que, posteriorment, apareixen a Heliodor. Els mostrem a continuació.

2.2.1.1. Plusquamperfet amb valor d'aorist

Entre els aticistes, aquest valor apareix a Elià i a Filòstrat. W. Schmid afegeix un exemple d'Aquil·les Taci a V 3, 8 ⁷²⁶. Heliodor té tres exemples als llibres I i III, tots narratius, l'últim de Calasiris:

αὐτὸς δὲ καμάτῳ τε τῆς ὀδοιπορίας βαρούμενος καὶ φροντίδι τῶν παρόντων συνεχόμενος πρὸς ὕπνον **ἐτέτραπτο** (I 7, 3)

ὁ δὲ Θύαμις (τοῦτο γὰρ ἦν ὄνομα τῷ ληστάρχῳ) τῆς νυκτὸς τὸ πλεῖστον ἐνηρεμήσας, ὑπὸ τινῶν ὄνειράτων πεπλανημένων τεταραγμένος ἀθρόον τὸν ὕπνον **ἀποσεσύλητο** καὶ τὴν ἐπίλυσιν διαπορῶν ἐπηγρύπνει τοῖς φροντίσμασι (I 18, 2)

τοῦ δὲ μέλους αὐταῖς τὸ ἐνδόσιμον ὁ ἕτερος χορὸς ὑπεσήμαινεν, οὗτος γὰρ τὸν ὄλον **ἐπετέτραπτο** μελωδεῖν ὕμνον (III 2, 2)

A més, a un passatge narratiu del llibre III apareixen un plusquamperfet i un aorist d'indicatiu al mateix nivell sintàctic, mostra prou eloqüent de la similitud de valors d'aquests dos temps verbals:

ἐλέλυτο μὲν ἡ πομπὴ πρὸς εὐωχίαν τῶν Θετταλῶν τραπέντων, ὁ δὲ ἄλλος δῆμος ἐπ' οἶκον τὸν ἴδιον ἕκαστος **ἀπεχώρησεν** (III 6, 1)

⁷²⁴ E. Mayser, *op. cit.* II, 1, pp. 210 i 211.

⁷²⁵ W. Schmid, *op. cit.* IV, pp. 78 i 79.

⁷²⁶ W. Schmid, *op. cit.* III, pàg. 75; IV, pp. 78 i 79.

2.2.1.2. Plusquamperfet en un període irreal

Als papirs ptolemaics n'hi ha dos exemples, un d'ells molt fragmentari ⁷²⁷. El plusquamperfet a un període irreal també apareix a Filòstrat, encara que no és un ús molt freqüent als autors àtics, segons W. Schmid, que afegeix exemples de Demòstenes ⁷²⁸. A Heliodor trobem el següent:

εἰ γὰρ **ἐβέβλητο** τοῖς λίθοις, εἰ γὰρ **ἀνήρητο**, πάντως ἂν κάμοι **συνετεθνήκει** τὰ τοῦ πάθους (I 15, 3)

Es tracta d'una intervenció de Demèneta, en un diàleg amb la seua criada Tisbe, referint-se a Cnèmon.

2.3. Mode

2.3.1. Imperatiu

L'ús de l'imperatiu de perfet en veu mitjana i passiva és, segons W. Schmid, una elegància aticista. Apareix a Llucià i Filòstrat ⁷²⁹, entre els autors aticistes. Heliodor imita aquesta característica als llibres I-III, sempre en diàlegs, lògicament:

ὦ δέσποτα' ἔλεγεν ἦκω σοι κατήγορος ἑμαυτῆς καὶ **κέχρησο** ὅ τι βούλει' (I 16, 2)

καὶ ὁ μὲν Θεαγένης παίων τὴν κεφαλὴν καὶ τίλλων τὰς τρίχας **ἔρριφθω** φησὶν 'ὁ βίος εἰς τὴν τήμερον' **ἠνύσθω λελύσθω** πάντα, φόβοι, κίνδυνοι, φροντίδες, ἐλπίδες, ἔρωτες' (II 1, 2)

εἰ δὲ ἔχει σέ τις ἀμετάβλητος ὀργή, **κέχρησο** ταύτη κατ' ἐμοῦ πρὸς ὃ βούλει (II 10, 4)

⁷²⁷ E. Mayser, *op. cit.* II, 1, pàg. 210.

⁷²⁸ W. Schmid, *op. cit.* IV, pp. 78 i 79.

⁷²⁹ W. Schmid, *op. cit.* I, pàg. 241; IV, pp. 77 i 619.

ἀλλὰ πρῶτον ἡμῖν ὡς νόμος Αἰγυπτίων σοφοῖς **ἐσπεῖσθω** τὰ πρὸς τοὺς θεοὺς
(II 22, 5)

'**ἐσπεῖσθω**' ἔφην 'καλὲ Θεάγενες, ἐμοὶ καὶ πάλαι οὔσα πρὸς σε' καὶ
ὕποδεξάμενος ἔπινον (III 11, 3)

ταῦτα μὲν οὖν θεοῖς τε τοῖς ἄλλοις καὶ μοίραις **ἐπιτετράφθω** (III 16, 5)

2.3.2. Infinitiu

Després de l'època clàssica, l'infinitiu grec tendeix a reduir els seus usos com a verb. L'època d'Heliodor es troba a mig camí entre la plena vigència i prestacions d'aquest nom verbal i la seua desaparició al grec modern. L'infinitiu va anar perdent terreny front a les construccions amb conjunció (ὅτι, πῶς i ἴνα) i verb conjugat ⁷³⁰. Quan va precedir d'article, la seua funció és equivalent a la d'un substantiu. No obstant això, com que no té desinències casuals, ha de ser l'article qui marque el valor que es vol expressar. Així les coses, a partir de l'àtic literari, l'ús de l'infinitiu amb article es va generalitzar en grec hel·lenístic ⁷³¹.

2.3.2.1. Infinitiu epexegetic

Es tracta d'una construcció en què l'infinitiu depèn d'un adjectiu o d'un verb, assumint la funció pròpia d'un cas. Entre els aticistes, presenten aquesta tipologia Eli Aristides, Elià i Filòstrat ⁷³². Heliodor mostra els següents exemples:

ἱκανὴ δὲ φρούριον ἰσχυρὸν **εἶναι** λησταῖς (I 6, 1)

'ἀλλὰ νῦν γε' ἔφην 'ὦ πάτερ, εἰ καὶ μὴ πρότερον, δίκαιος ἂν εἶην τὴν αἰτίαν
τῶν πληγῶν **μανθάνειν**' (I 11, 2)

τὴν κλίνην καὶ τὸν θάλαμον ἐν κύκλῳ περιεσκόπουν, **εἰπεῖν** τι διαπορῶν,
πρᾶξαι ἀμηχανῶν (I 12, 3)

⁷³⁰ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 196.

⁷³¹ L'ús freqüent de l'infinitiu substantivat, segons A. López Eire és un altre importantíssim punt de contacte entre la llengua de Tucídides i la κοινή: "Tucídides y la koiné", *Athlon. Satura Grammatica in honorem F. R. Adrados I*, Madrid 1984, 245-261, pàg. 250.

⁷³² W. Schmid, *op. cit. II*, pàg. 57; *III*, pàg. 80; *IV*, pàg. 439.

τοῦ κυβερνήτου [...] τῇ τύχῃ **κυβερνᾶν** ἐπιτρέψαντος (I 22, 4)
διὸ **πιεῖν** τέ ἐστι γλυκύτατος ἅτε ἐξ ὄμβρων οὐρανίων χορηγούμενος καὶ
θιγεῖν προσηνέστατος (II 28, 5)
ἔστι μὲν ἀύστηροτέρα καὶ **κατενεχθῆναι** πρὸς ἔρωτα δύσμαχος (III 17, 5)

El primer i el quart textos pertanyen a parts narratives, a l'igual que el tercer i el cinqué, però en aquests els narradors són Cnèmon, quan conta el parany de la seua madrastra, i Calasiris, explicant les característiques del Nil. El segon i el sisé, per tant, són diàlegs, de Cnèmon, que vol saber per què li han caigut els colps i de Calasiris, iniciant Teàgenes en temes amorosos.

2.3.2.2. Infinitiu final-consecutiu

L'infinitiu també pot anar depenent de verbs, de substantius o d'adjectius amb valor final-consecutiu ⁷³³. Apareix als autors aticistes Dió Crisòstom, Lluçà, Eli Aristides, Elià i Filòstrat ⁷³⁴. Als llibres I i III trobem els següents exemples:

νόμου τοὺς τοιοῦτους καλοῦντος **ἱερατεύειν** (I 22, 2)
ἀλλὰ θάρσει· παρακέκληται Καλάσιρις ὅδε ὁ σοφὸς ἴασίν τινά σοι **πορίσασθαι**
(III 19, 3)

El primer text pertany al discurs que Cariclea pronuncia davant els pirates de Tíamis i el segon, a Caricles, adreçant-se i animant l'heroïna amb la presència de Calasiris.

2.3.2.3. Infinitiu amb expressió de temor

Considerada aticisme per W. Schmid, apareix a l'autor Eli Aristides ⁷³⁵. Heliodor té un parell d'exemples als llibres I i II:

⁷³³ E. Schwyzer, *op. cit.* II, pp. 362ss.

⁷³⁴ W. Schmid, *op. cit.* I, pp. 97 i 242; II, pàg. 56; III, pp. 79 i 80; IV, pp. 81, 82 i 618.

⁷³⁵ W. Schmid, *op. cit.* II, pàg. 57.

δέος γὰρ **προληφθῆναι** τοὺς λόγους ὑπὸ τῶν ἔργων (I 27, 2)
ὡς δὲ ἔχω συμβάλλειν, **ἀφαιρεθῆναί** με πρὸς τινος δεδιώς (II 10, 2)

El primer text pertany a una part dialogada en què intervé Cnèmon, i el segon forma part de la carta on Tisbe confessa el seu amor per ell.

2.3.2.4. Infinitiu amb οἶος i ὅσος

Aquesta construcció apareix ja a Homer, i també a Heròdot, Tucídides, Xenofont i Plató ⁷³⁶. Entre els aticistes, a Filòstrat ⁷³⁷, i a Heliodor la trobem en un parell d'ocasions al llibre I, en una part dialogada on parla Càrias amb Cnèmon i al discurs de Tíamis previ a la lluita amb l'altre bàndol de pirates:

ἡ δὲ ἀπαραμύθητον εἶναι τὸ κακὸν καὶ **οἶον ἐγκεῖσθαι** τῇ καρδίᾳ κέντρον ἀγνοεῖν τὰς ἄλλας ἔλεγεν (I 14, 6)

ταῦτα γὰρ ἡμῖν ἐλάττονος λόγου καὶ τσαῦτα ἔχειν ἔξεσθαι **ὅσα καὶ νικᾶν** περιγίνεται (I 29, 6)

2.3.2.5. Infinitiu en oració subordinada d'estil indirecte

Està considerada aquesta estructura com a aticisme per W. Schmid, i apareix a Dió Crisòstom, Llucià, Eli Aristides, Elià i Filòstrat ⁷³⁸. Heliodor mostra dos exemples als llibres I i II, ambdós pertanyents a parts narratives:

τὸ δὲ 'φονεύσεις' τὰς παρθενίους τρώσεις εἵκαζεν, ὕφ' ὧν οὐκ **ἀποθανεῖσθαι** τὴν Χαρίκλειαν (I 18, 5)

⁷³⁶ E. Schwyzer, *op. cit.* II, pàg. 364.

⁷³⁷ W. Schmid, *op. cit.* IV, pàg. 81.

⁷³⁸ W. Schmid, *op. cit.* I, pp. 97 i 242; II, pàg. 57; III, pàg. 82; IV, pp. 83ss i 618.

τοῦ δὲ οὐ δύνασθαι φήσαντος, ἐπειδὴ μὴ οὕτω **συμβαίνειν** αὐτῷ παρὰ τῆς τύχης (II 21, 4)

2.3.2.6. Infinitiu absolut

A partir de l'infinitiu final-consecutiu apareix l'infinitiu absolut o limitatiu, que té paral·lelismes amb els infinitius adnominals limitatius i en les expressions adverbials limitatives i impersonals ⁷³⁹. Només el trobem al *Nou Testament* en l'expressió ὡς ἔπος εἶπεῖν ⁷⁴⁰ i als papirs ptolemaics en dues ocasions en σὺν θεῷ/θεοῖς εἶπεῖν ⁷⁴¹. Aquil·les Taci només en té un a IV 3, 5: ὡς εἶπεῖν ⁷⁴². És també considerat aticisme per W. Schmid, i apareix a Eli Aristides, Elià i Filòstrat ⁷⁴³. Heliodor té dos exemples al llibre II, els dos de la narració de Calasiris a Cnèmon:

καὶ **συνελόντι λέγειν** ἀγαθῶν ἀπέλιπεν οὐδέν (II 27, 2)

ἦν δέ σε βούλομαι παρενθήκην γνῶναι τοῦ διηγήματος, **μᾶλλον δὲ ἀληθέστερον εἶπεῖν**, αὐτὸ δὴ τὸ κεφάλαιον (II 30, 1)

2.3.2.7. Infinitiu en funció d'imperatiu en oració subordinada

L'infinitiu pot expressar una ordre amb un valor semblant al de l'imperatiu. L'ús és molt antic i té paral·lels a altres llengües indoeuropees ⁷⁴⁴. Apareix a les inscripcions àtiques ⁷⁴⁵, però es documenten només dues aparicions al *Nou Testament* ⁷⁴⁶ i és poc utilitzat als papirs ptolemaics ⁷⁴⁷. W. Schmid el considera un aticisme, i cita Eli

⁷³⁹ E. Schwyzer, *op. cit. II*, pp. 378 i 379.

⁷⁴⁰ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 199.

⁷⁴¹ E. Mayser, *op. cit. II, 1*, pàg. 320.

⁷⁴² S. Santafé, *op. cit.*, pp. 174 i 175.

⁷⁴³ W. Schmid, *op. cit. II*, pàg. 56; *III*, pàg. 79; *IV*, pp. 81 i 618.

⁷⁴⁴ E. Schwyzer, *op. cit. II*, pp. 380 i 383.

⁷⁴⁵ K. Meisterhans & E. Schwyzer, *op. cit.*, pp. 248 i 249.

⁷⁴⁶ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pp. 196 i 197.

⁷⁴⁷ E. Mayser, *op. cit. II, 1*, pp. 303-305.

Aristides ⁷⁴⁸. Aquil·les Taci té un infinitiu imperatiu dubtós ⁷⁴⁹, mentre que Heliodor en té un sol exemple al llibre II, també prou dubtós, de la narració de Calasiris:

εἰσδραμών τις ἀπήγγελλε τὸν ἀρχιθέωρον τῶν Αἰνιάνων ἐπὶ θύραις ὄντα πάλαι δι' ὄχλου παρακαλεῖν τὸν ἱερέα παρεῖναι καὶ κατάρχειν τῶν ἱερῶν (II 34, 1)

2.3.2.8. Infinitiu substantivat

Manté la seua naturalesa nominal juntament amb la verbal. Pot estar regit per preposicions, donant lloc a expressions que competeixen amb les oracions subordinades. És utilitzat des d'Homer, apareix als tràgics, sobretot a Sòfocles, així com a Aristòfanes i a la prosa àtica, especialment a Plató, Xenofont i Demòstenes ⁷⁵⁰. El trobem als papirs ptolemaics ⁷⁵¹ i al *Nou Testament* ⁷⁵², així com a Polibi. És un aticisme que utilitzen Elià i Filòstrat ⁷⁵³. Entre els novel·listes, Aquil·les Taci l'utilitza molt freqüentment ⁷⁵⁴, així com Heliodor, als llibres I i III:

ἐπειδὴ δὲ κάμοι λόγου μεταδεδώκατε καὶ τοῦτο πρῶτον ἔνδειγμα φιλανθρωπίας παρέχεσθε, τὸ πειθοῖ μᾶλλον ἢ βία τῶν δικαίων πειρᾶσθαι τυγχάνειν (I 22, 1)

πατήρ δὲ τὸ μὲν δοκεῖν προφήτης τὸ δὲ ἀψευδὲς Ἑρμῆς (III 14, 2)

ἦτοι τὸ φυγὰς εἶναι καταιδούμενος (III 14, 4)

κάκ τοῦ τὴν οὔσαν ἀποκρύπτειν πᾶσαν ἑαυτῷ πόλιν [πατρίδα] μνώμενος (III 14, 4)

El primer text forma part del discurs de Cariclea a Tíamis i els seus bandits, i els altres tres s'ubiquen a la narració de Calasiris a Cnèmon.

⁷⁴⁸ W. Schmid, *op. cit.* II, pàg. 57; IV, pàg. 618.

⁷⁴⁹ S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 174.

⁷⁵⁰ E. Schwyzer, *op. cit.* II, pp. 368 i 372.

⁷⁵¹ E. Maysner, *op. cit.* II, 1, pàg. 320ss.

⁷⁵² F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pp. 205ss.

⁷⁵³ W. Schmid, *op. cit.* III, pàg. 82; IV, pp. 84 i 618.

⁷⁵⁴ S. Santafé, *op. cit.*, pp. 171-173.

2.3.2.9. Infinitiu final en genitiu

Heliodor fa ús de l'infinitiu substantivat en genitiu per a expressar finalitat. Schmid ⁷⁵⁵ el considera com a aticisme, malgrat que Dió Crisòstom, Aristides i Aquil·les Taci quasi no l'utilitzen ⁷⁵⁶ i Elià, Filòstrat i Llucià l'eviten totalment ⁷⁵⁷. E. Mayer nega l'existència d'exemples purament finals com els de Tucídides als papirs ptolemaics, encara que alguns estan molt a prop de ser considerats així ⁷⁵⁸. Aquesta estructura es troba a Polibi, Diodor Sícul i Estrabó, i és freqüent als LXX ⁷⁵⁹, així com a Arrià ⁷⁶⁰. Segons López Eire, aquest infinitiu precedit d'article en genitiu amb valor final és una varietat del genitiu de relació, desenvolupat posteriorment a la substantivació de l'infinitiu amb article ⁷⁶¹. Afegeix també que aquesta construcció és comuna tant al grec hel·lenístic com a Tucídides, on apareix en dotze ocasions -quasi tantes com a Plató i a Xenofont junts-, així com al *Nou Testament* ⁷⁶².

Al llibre I i II tenim:

ταῦτα λέγουσαν μόνην πρὸς μόνον τοῦ μὴ ἐρυθριᾶν αὐτὸν ἕνεκεν (I 10, 4)

προσῆκειν δὲ καὶ πρὸς ἄμυναν εὐτρεπίζεσθαι καὶ ξιφήρη ποιεῖσθαι τὴν ἔφοδον τοῦ μὴ διαδρᾶναι τὸν ὑβριστήν (I 12, 1)

τῆς δὲ πεισθείσης ἐπανελθοῦσα παραλαμβάνει τὴν Δημινέτην καὶ εἰσαγαοῦσα κατακλίνει τε καὶ τὸν λύχνον ἀφαιρεῖ τοῦ μὴ γνωρισθῆναι αὐτὴν παρὰ σοῦ δῆθεν τοῦ ἐν Αἰγίνῃ διάγοντος (I 17, 2)

ἐφ' ὑμᾶς καταφυγῶν ἐφ' ᾧ τε τιμωρίαν μὲν λαβεῖν τὴν τιμὴν δὲ ἀπολαβεῖν καὶ τοῦ ἄρχειν ὑμῶν παρ' ὑμῶν ἀξιωθεῖς εἰς τὴν δεῦρο διήγαγον οὐδὲν τῶν πολλῶν ἔμαυτῷ πλέον ἀπονέμων (I 19, 4)

⁷⁵⁵ W. Schmid, *op. cit.* IV, pp. 609 i 610.

⁷⁵⁶ S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 173.

⁷⁵⁷ W. Schmid, *op. cit.* IV, pàg. 609.

⁷⁵⁸ E. Mayer, *op. cit.* II, 1, pàg. 321.

⁷⁵⁹ L. Gil, "Sobre el origen y evolución del genitivo del infinitivo articular griego con valor final", *Emerita* 21, 1953, 48-58.

⁷⁶⁰ J.M. Floristán Imízcoz, *op. cit.*, pp. 113-115.

⁷⁶¹ A. López Eire, *Ático, koiné y aticismo. Estudios sobre Aristófanes y Libanio*, Murcia 1991, pàg. 89.

⁷⁶² A. López Eire, "Tucídides y la koiné", *Athlon. Saturata Grammatica in honorem F. R. Adrados I*, Madrid 1984, 245-261, pàg. 249; S.J. Maximiliano Zerwick, *Graecitas Biblica. Novi Testamenti Exemplis Illustratur*, Roma 1966 (1944), pàg. 130.

πρῶτα μὲν ἀποτέμνει τῆς κόμης τὸ περιττότερον καὶ ὅσον αὐτῆς εἰς τὸ ληστρικώτερον εἶδος παρὰ τοῖς βουκόλοις ἤσκητο **τοῦ μὴ** ἀποτρόπαιος ἢ ὑποπτος **εἶναι** τοῖς ἐντυγχάνουσι (II 20, 5)

αὐτὴν δὲ τὴν Χαρίκλειαν οὐδὲ ὄραν τὰ πολλὰ διεγνώκει **τοῦ μὴ** τὴν θεάν ὑπέκκαυμα **γίνεσθαι** τοῦ ἐγκειμένου πόθου **καὶ πράξαι** τι παρὰ τὰ δόξαντα καὶ τὰ δηλωθέντα καταναγκασθεῖη (I 24, 2)

εἷς τε τὴν λίμνην ἑαυτὸν καθέντα καὶ βολῆς ἐκτὸς ἐμπειρία **τοῦ νεῖν** ἀναδύντα χαλεπῶς τε πρὸς τὸ ἔλος ἀπονηξάμενον καὶ ταῦτα οὐδενὸς τὴν ἐπιδίωξιν φροντίσαντος (I 32, 2)

ἐσπέρας ἤδη προσιούσης καὶ φόβον ἐγκαταμεῖναι τῇ νήσῳ παρεχούσης, δέει **τοῦ μὴ λοχηθῆναι** πρὸς τῶν διαδράντων, ἐπὶ τοὺς οἰκείους ἀπεχόρησαν (I 33, 4)

'τὸ μὲν γὰρ παρὸν ἀναγκαῖον δοκεῖ οὕτω συντίθεσθαι **τοῦ μὴ** τινα τοῦ δρασμοῦ **λαβεῖν** αὐτὸν ὑπόνοιαν' (II 18, 4)

ὥς δὲ ἡμέραν ἄσμενος εἶδε πρῶτα μὲν ἀποτέμνει τῆς κόμης τὸ περιττότερον καὶ ὅσον αὐτῆς εἰς τὸ ληστρικώτερον εἶδος παρὰ τοῖς βουκόλοις ἤσκητο **τοῦ μὴ** ἀποτρόπαιος ἢ ὑποπτος **εἶναι** τοῖς ἐντυγχάνουσι (II 20, 5)

σκάφους οὖν ἐπιβάντες, πολλὰ δὲ περὶ τὴν ὄχθην ἐσάλευσεν εἰς χρεῖαν **τοῦ διαπορθμεύειν** ἐπὶ μισθῷ παρεσκευασμένα (II 22, 1)

τὰ συνεκτεθέντα κατεῖχον **τοῦ μὴ** τινα ἐπιβουλήν **γενέσθαι** αὐτὰ τῇ κόρῃ (II 31, 2)

Amb molts més exemples a la resta de les *Etiòpiques*, Heliodor fa un ús molt abundant d'aquesta construcció, especialment en narracions, tant les dels personatges com les del propi autor omniscient, com podem constatar als llibres I i II. A més, de les onze citacions, només I 19, 4 i II 18, 4 pertanyen a intervencions de personatges, amb la qual cosa el seu ús se sol evitar en diàlegs.

2.3.2.10. Infinitiu completiu / ὅτι amb indicatiu

A època clàssica apareix l'infinitiu com a objecte directe de verbs d'opinió, esperança i suposició. A la κοινή, però, l'ús de l'infinitiu va minvant en favor de

l'oració completiva amb ὅτι ο, més rarament, amb ὡς ⁷⁶³. Aquesta substitució ja apareixia a Homer, excepte amb els verbs d'opinió. Rarament es troba ὅτι ο ὡς amb els verbs d'opinió ο amb φημί: el caràcter immanent propi de φημί, de convicció, és incompatible amb la notificació d'un fet real a un tercer. Per tant, exclou la completiva ὅτι. I, amb ὡς, que interpreta l'acció dins l'esfera d'interés del subjecte, amb valors subjectius d'intenció, apareix molt de tant en tant després d'Homer (quatre vegades a Heròdot, dues d'elles amb optatiu; a Lísies, VII 9; a Isòcrates, XVII 25; a Xenofont, *GH* VI 3, 7) ⁷⁶⁴. A la literatura hel·lenística, no obstant això, es va generalitzar l'ús d'aquests verbs amb conjunció ⁷⁶⁵.

Al llibre I i II trobem:

πιστεύων μηδ' ἄν **ψεύσασθαι** κατ' ἐμοῦ τὴν οὔτω περὶ ἐμὲ διακειμένην (I 11, 1)
ἅμα δέ τι καὶ πρὸς τὸ ἐνύπνιον ἀναφέρων καὶ τὸν γάμον κατὰ τὴν Μέμφιν
ἔσεσθαι καταπιστεύων (I 23, 2)

πῶς οὖν οὐκ ἄν εἴης ἄτοπος εἰ τὸν βάρβαρον με τοῦ Ἑλλήνος, τὸν ληστήν τοῦ
ἐρωμένου πιστεύοις ἐπίπροσθεν **ἄγειν**; (I 25, 5)

πιστεύω δέ σε πάντα **ἐμπεδώσειν** τὰ ὠμιλημένα (II 31, 5)

Als quatre exemples apareix la completiva de πιστεύω amb infinitiu, seguint la tendència clàssica. És curiós detectar un cas amb participi:

ἠπίσται **κατέχουσα** (I 2, 6)

Troblem un verb de suposició amb conjunció ὡς i verb en indicatiu:

τὸν ὀφθαλμὸν ὥμην **ὡς** ἐξεῖλε τὸν δεξιόν (II 16, 3)

⁷⁶³ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 203; L. Radermacher, *op. cit.*, pp. 192ss; W. Schmid, *op. cit.* I, pàg. 242; III, pp. 80ss; IV, pàg. 620.

⁷⁶⁴ H. Fournier, *Les verbes "dire" en grec ancien (Exemple de conjugaison supplétive)*, Paris 1946, pp. 24 i 25. A més, afirma, pàg. 25: *La construction infinitive est la seule rection vivante de φημί. [...] L'infinitif est la rection subjective du subjectif φημί.*

⁷⁶⁵ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pp. 204 i 205; L. Radermacher, *op. cit.*, pàg. 184.

També els autors clàssics construïen tíθημι amb infinitiu ⁷⁶⁶. El mateix tenim a Heliodor:

συντεύξεσθαί ποτε ὑπελθόντι καὶ ἀπολαύνειν, ἢ καὶ αὐτὴ παρ' ἐκεῖνον **φοιτήσιν** ὅπου ποτ' ἂν ἦ γῆς ὑποτίθεμαι (I 15, 4)

Altres nou completives d'infinitiu als llibres I-III:

τὸν μοιχὸν ἔνδον **εἶναι** κατεμήνυε, τὸν πατέρα μὲν εἰς ἀγρὸν αἰφνιδίου τινὸς χρείας καλούσης **πεπορευῆσθαι** λέγουσα, τὸν δέ, οὕτω συγκείμενον αὐτῷ πρὸς τὴν Δημαινέτην, ἄρτι **παρεισδεδυκέναι** (I 12, 1)

λέγειν τι βουλομένῳ τῶν ὄντων καὶ **φράζειν** οὐκ ἐπιτρέψας (I 12, 4)
ἐπεκώκυε δὲ καὶ ἡ Δημαινέτη καὶ **περιαλγεῖν** ἐπ' ἐμοὶ δῆθεν ἐπεδείκνυτο (I 13, 3)

παραμυθεῖσθαι δὲ καὶ **ἐπιρρωνύναι** ἐπειρῶντο (I 14, 6)
ὁ δὲ [...] ἔνδον εἶναι τότε με **λέγειν** τὸν μοιχὸν νομίσας (I 16, 3)
αὐτὴ δὲ προλαβοῦσα παρεκάλει τὴν Ἀρσινόην εἰς ἕτερον **μεταστῆναι** δωμάτιον καὶ σχολὴν αὐτῇ **παρασχεῖν** (I 17, 2)

ὁ δὲ ἐπηγγέλλετο καὶ θυμὸν **ἔχειν** ἀγαθὸν προὔτρεπεν, οὐ παντάπασι βάρβαρον **εἶναι** τὰ ἦθη τὸν λήσταρχον ἐγγυώμενος, ἀλλ' **ἔχειν** τι καὶ ἡμερον (I 19, 2)
ὥραν **εἶναι** τοῦ τὴν θυσίαν τῷ θεῷ προσάγειν ἔλεγεν (II 35, 2)
εἵπες ἂν καὶ τὸν ἵππον αὐτὸν **συνιέναι** τῆς ὠραιότητος τοῦ δεσπότου καὶ ὡς καλὸν κάλλιστον φέρειν τὸν ἡνίοχον **αἰσθάνεσθαι** (III 3, 7)

I tres completives amb ὡς:

καὶ ἔλεγον **ὡς** μοιχὸς ἅμα τῇ δεσποίνῃ **συγκαθεύδοι** (I 16, 3)
καὶ **ὡς** οὐδὲν **εἶη** τοιοῦτον ἐπὶ τοῦ παρόντος λεγούσης (I 16, 4)
οὐ γὰρ δὴ κάμῃ τε καὶ τὴν ἐμὴν ὄψιν εἵποις ἂν **ὡς** ἐγόητευσεν (II 11, 3)

Quant als verbs de percepció i coneixement, el participi apareix com a complement en acusatiu o genitiu quan la percepció es dirigeix cap a l'objecte ⁷⁶⁷.

⁷⁶⁶ A.D. Papanikolaou, *op. cit.*, pàg. 139.

A Heliodor tenim:

τὴν κόρην δὲ ὀρῶντες ἐν ξένη καὶ περιβλέπτω τῇ στολῇ καὶ τῶν μὲν προσπιπτόντων φοβερῶν ὡς ἂν μηδὲ γινομένων **ὑπερορῶσαν** ὅλην δὲ τοῦ νεανίου πρὸς τοῖς τραύμασιν **οὔσαν** καὶ ὡς ἴδιον τὸ ἐκείνου πάθος **ἀλγοῦσαν** (I 3, 6)

ἔρπειν δὲ **ὀρεγόμενον** εἰ αἰσθοίτο, ἱμάντα τῶν σφυρῶν ἐξάψας (I 5, 4)

ἢ δὲ **βαρυμηνιῶσαν** ὀρῶσα (I 15, 2)

ἐπειδὴ **κυρτουμένην** αὐτῇ τὴν παρειὰν ἐν τοῖς αὐλήμασιν εἶδε καὶ πρὸς τὸ βίαιον τῶν φυσημάτων ἀπρεπέστερον ἐπὶ τὰς ῥίνας **ἀνισταμένην** τό τε ὄμμα **πιμπράμενον** καὶ τῆς οἰκείας ἔδρας **ἐξωθούμενον** (II 8, 5)

ἀλλ' ἐγὼ σε θεῶν τινος ἐνδόντος καὶ εἶδον, ᾧ δέσποτα, **παριόντα** (II 10, 3)

ὡς δὲ εἶδε **κειμένην**, ἐπὶ πολὺ μὲν ἀχανῆς εἰστήκει (II 12, 4)

τέλος δὲ θροῦν τινα καὶ βόμβον αἰσθόμενος ἐκ τῶν κοίλων τοῦ σπηλαίου **φερόμενον** (II 12, 5)

οἱ δὲ ὡς εἶδον ἄνδρα γυμνὸν ἀπροσδόκητον τραυματίαν φονῶντα τὴν ὄψιν (II 13, 2)

ὡς δὲ εἶδεν ὁ Θέρμουθις ἔτι τοῦ αἵματος ἀποστάζον καὶ τὸν πρὸ ὀλίγου φόνον θερμὸν ἔτι τὸν σίδηρον **ἀποπτύοντα** ἐγνώρισέ τε εἶναι Θυάμιδος (II 14, 5)

εὔρηκα γάρ σε κατὰ τὸν Πρωτέα τὸν Φάριον, οὐ κατ' αὐτὸν **τρεπόμενον** εἰς ψευδομένην καὶ ῥέουσιν ὄψιν ἀλλά με παραφέρειν **πειρώμενον** (II 24, 4)

'φύλλα τινά σε καὶ ῥίζας' ἔφη 'τῶν Ἰνδικῶν καὶ Αἰθιοπικῶν καὶ Αἰγυπτίων **ὠνούμενον** ἑώρακα' (II 30, 2)

ἐπηγγελλόμεν ἔτι **πάσχουσιν** αἰσθοίμην εἰς δύναμιν βοηθήσειν (III 9, 1)

Però també apareix algun exemple amb infinitiu:

καὶ εἰς ἐμὲ νεανίας [...] **κύειν** με πρὸς τινῶν αἰσθόμενος (I 10, 4)

τὸν προγενέστερον **ἐξάρχειν** ληστρικοῦ πυνθανόμενος (I 33, 2)

I utilitza verbs de percepció i coneixement amb conjunció completiva:

⁷⁶⁷ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pp. 214 i 215.

καὶ συνεῖς ὥς τῶν πεπρωμένων ἐστὶν ὑπόκρισις καὶ ὥς ὁ τότε εἰληχῶς
δαίμων οἶονεὶ προσωπεῖον αὐτὴν ὑπήλθε (II 25, 3)

εἶπες ἂν καὶ τὸν ἵππον αὐτὸν συνιέναι τῆς ὠραιότητος τοῦ δεσπότου καὶ ὥς
καλὸν κάλλιστον φέρειν τὸν ἠνίοχον αἰσθάνεσθαι (III 3, 7)

τότε **ὄτι** καὶ Θεαγένην ἠττηθῆναί ποτε δυνατὸν ἔγνωμεν (III 4, 1)

Al *Nou Testament* i als papirs apareix la construcció de ὁράω amb ὄτι ⁷⁶⁸ i, als
escriptors cristians, és encara més habitual.

La construcció d'οἶδα amb infinitiu és, segons Schmid, no àtica ⁷⁶⁹. Apareix
també al *Nou Testament* ⁷⁷⁰.

A Heliodor trobem el següent exemple:

τοῦ προελθεῖν εἰς τὸν τῆδε βίον καὶ τοῦδε τοῦ φωτὸς **μεταλαβεῖν** τοὺς φύντας
ἴσμεν αἰτίους (II 16, 6)

Heliodor té sis exemples d'οἶδα amb ὥς i dos amb ὄτι als llibres I-III:

καὶ οἶδα ὥς ἐπινεύσεις (I 22, 7)

προτρέπειν μὲν ὑμᾶς οὐκ οἶδ' **ὄτι** δεῖ διὰ πλειόνων (I 29, 5)

εἰδότες οὖν ὥς οὐχ ὑπὲρ γυναικῶν ἐστὶ καὶ παίδων ὁ λόγος (I 29, 6)

εἶ τοῦτο εἰδότες ὥς κόμη τοὺς μὲν ἐρωτικούς ἰλαρωτέρους τοὺς δὲ
ληστρικούς φοβερωτέρους ἀποδείκνυσιν (II 20, 5)

'ὁ Διόνυσος' εἶπεν 'οἶσθα, ὦ πάτερ, ὥς χαίρει μύθοις καὶ κωμωδίας φιλεῖ' (II
23, 3)

πεῖσον ἢ λόγοις ἢ ἔργοις γνωρίσαι τὴν ἑαυτῆς φύσιν καὶ **ὄτι** γυνὴ γέγονεν
εἰδέναι (II 33, 6)

οἶσθα ὥς ἐπὶ τοῦτό σε καὶ παρεκάλεσα (III 9, 1)

οἶδα ὥς οὐδὲν ἐργῶδες βουλομένω σοι τὸ πρᾶγμα, βασκανίαν ὥς αὐτὸς ἔφης
ιάσασθαι (III 18, 3)

⁷⁶⁸ L. Radermacher, *op. cit.*, pàg. 179.

⁷⁶⁹ W. Schmid, *op. cit. III*, pàg. 80.

⁷⁷⁰ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 204.

I dos amb participi predicatiu, seguint la regla aticista:

ἐν μόνον οἶδα μὴ σωφρονοῦσα (I 25, 4)

καὶ οἶδα πολλοὺς ὡς θησαυρὸν τῆ ψυχῆ παραθεμένους τὸ δῶρον (II 23, 3)

Caritó i Aquil·les Taci escriuen γνωρίζω amb participi una vegada cadascú (V 1, 2 i V 5, 8, respectivament). En canvi, Heliodor utilitza l'infinitiu, contrariament a l'ús aticista ⁷⁷¹:

ἐκείνου γὰρ εἶναι γνωρίζω (II 11, 4)

(τὸν σίδηρον) ἐγνώρισέ τε εἶναι Θυάμιδος (II 14, 5)

ἀπὸ τοῦ κηλῖδα φέρειν ἐπὶ τοῦ σώματος νόθος εἶναι γνωρισθεῖς (III 14, 4)

El verb ἀγγέλλω i els seus compostos apareixen amb participi a Homer, esporàdicament, i en poesia, i n'hi ha exemples d'aquesta estructura a Tucídides, Plató i Xenofont. Sol acceptar-se que entre aquesta construcció i la d'infinitiu està la distància que separa la realitat del rumor, encara que la diferència és més bé quantitativa a favor de l'estructura amb infinitiu. Als papirs ptolemaics ἀγγέλλω apareix amb infinitiu majoritàriament, mentre que apareix també el participi o la completiva amb conjunció ⁷⁷². E. Mayser considera tret hel·lenístic el participi com a complement dels *uerba dicendi* i *putandi* ⁷⁷³. Al Nou Testament el participi es conserva encara bé amb els *uerba sentiendi*, pero ja no es troba amb els *uerba dicendi*, que van acompanyats per la completiva amb conjunció en major mesura que per l'infinitiu ⁷⁷⁴. Aquesta serà la tendència general a la κοινή, amb un únic model de completives amb conjunció i la desaparició de l'infinitiu al grec modern. Arrià sol construir el verb ἀγγέλλω amb participi, com els autors clàssics ⁷⁷⁵.

⁷⁷¹ W. Schmid, *op. cit.* III, pàg. 80.

⁷⁷² E. Mayser, *op. cit.* II, 1, pàg. 312ss.

⁷⁷³ E. Mayser, *op. cit.* II, 1, pàg. 356: *Bemerkenswert und charakteristisch für die hellenistische Zeit ist das Eindringen des Partizips in die Sphäre der sonst mit dem Infinitiv konstruierten verba dicendi et putandi: so bei ἀγγέλλω, γράφω, προκηρύσσω, οἶμαι, διασαφέω, ἀναφέρω, προ(ς)φέρομαι, φημί.*

⁷⁷⁴ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pp. 213-215.

⁷⁷⁵ J.M. Floristán Imízcoz, *op. cit.*, pàg. 122.

Heliodor, seguint també el model clàssic, mostra l'esquema amb participi en dues ocasions al llibre II, la primera a un diàleg en què parla Calasiris, inclòs a la seua pròpia narració, i la segona a la mateixa narració:

'ὅτι γελοῖον' ἔφην 'εἰ τηλικαῦτα δῶρα καθυπισχνούμενος προσέτι καὶ μισθὸν ἐπαγγέλλη πολὺ τῶν δώρων αὐτῶν **ὑπερφέροντα**' (II 30, 5)

εἰσδραμῶν τις ἀπήγγελλε τὸν ἀρχιθέωρον τῶν Αἰνιάνων ἐπὶ θύραις **ὄντα** πάλαι δι' ὄχλου παρακαλεῖν τὸν ἱερέα παρεῖναι καὶ κατάρχειν τῶν ἱερῶν (II 34, 1)

I amb infinitiu en quatre ocasions, al llibre I en un passatge on parla Tisbe, personatge femení, al segon i tercer exemples en el discurs narratiu de Calasiris a Cnèmon i, a l'últim, en un text narratiu:

μετὰ δὲ τὴν δυστυχίαν ὑποδέχεται αὐτὸν ἡ μεῖραξ καὶ **συναπαίρειν** ἐπαγγελλομένη παρ' ἑαυτῆ κατέχει κρυπτόμενον (I 15, 6)

καὶ ἔτι περὶ τούτων διασκοπούμενων ἡμῶν εἰσδραμῶν τις ἀπήγγελλε τὸν ἀρχιθέωρον τῶν Αἰνιάνων ἐπὶ θύραις ὄντα πάλαι δι' ὄχλου **παρακαλεῖν** τὸν ἱερέα παρεῖναι καὶ κατάρχειν τῶν ἱερῶν (II 34, 1)

ἐπηγγελλόμην εἴ τι πάσχουσαν αἰσθοίμην εἰς δύναμιν **βοηθήσειν** (III 9, 1)

ἐπηγγέλλετο ἅπαντα **ποιήσειν** (III 17, 5)

També combina el verb ἀπαγγέλλω amb completiva conjuntiva en dos exemples, com a la κοινή:

καὶ μοί τις ἀπήγγελλεν **ὥς** ἐξώρμησε μᾶλλον δὲ ἐξελήλαται (II 32, 2)

'ἀπάγγελλε' εἶπεν ὁ καλῶν '**ὅτι** Θεαγένης ὁ Θετταλός' (III 16, 1)

Finalment, construeix el verb συνίημι amb ὥς en una ocasió i ὅτι en una altra (al conjunt de l'obra, n'hi ha altres dues amb ὥς i dues més amb infinitiu):

συνίην καὶ τῆς Ἰωνίας καὶ τῆς κατὰ τὴν Δῆλον πλάνης **ὅτι** τῶν ὄντων ἦν (I 25, 6)

καὶ συνεῖς ὥς τῶν πεπρωμένων ἐστὶν ὑπόκρισις καὶ ὥς ὁ τότε εἰληχῶς δαίμων οἶονεὶ προσωπεῖον αὐτὴν ὑπήλθε (II 25, 3)

Com a conclusió, observem que la tendència hel·lenística consisteix a substituir les construccions d'infinitiu i de participi per completives amb ὅτι, encara que, excepció feta de Caritó, aquesta norma no solen complir-la els novel·listes.

2.3.3. Participi

Als autors clàssics apareixen amb gran profusió i abundància, tant d'usos com de formes, participis que demostren ser una eina versàtil i molt útil en l'estructura de la llengua grega. Posteriorment, al *Nou Testament*, segons Brass i Debrunner ⁷⁷⁶, no es va reduir substancialment tota aquesta varietat, excepció feta del participi de futur i del participi predicatiu. No obstant això, a la baixa κοινή, el participi es mantenia quasi com a categoria fossilitzada, amb la doble possibilitat d'esdevindre un simple adjectiu o bé de transformar-se en una forma verbal indeclinable ⁷⁷⁷. Precisament aquest últim va ser el seu destí: en grec modern el participi actiu té el mateix valor que el nostre gerundi i la seua desinència invariable -οντας prové de l'acusatiu masculí plural, ja sense cap possibilitat de concordança ⁷⁷⁸. El passiu funciona exactament igual que el nostre participi, amb la terminació -μένος, η, ο i concordança en nominatiu, vocatiu, acusatiu o genitiu ⁷⁷⁹:

Περιμένοντας τὸς βαρβάρους

- Τί περιμένουμε στην ἀγορά συναθροισμένοι; ⁷⁸⁰

No podríem il·lustrar millor un exemple de cada tipus: al títol del bellíssim poema de Cavafis el segueix el primer vers, que podríem traduir:

⁷⁷⁶ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 212.

⁷⁷⁷ L. Gil, "Ojeada a la koiné: ensayo de caracterización periodológica", *Minerva* 1, 1987, 81-91, pp. 90 i 91.

⁷⁷⁸ Γεώργιος Ν. Χατζιδάκης, *Μεσαιωνικά και Νέα Ελληνικά, Β'*, Amsterdam 1990 (Atenes, 1907), pp. 122 i 123; *Νεοελληνική Γραμματική (της Δημοτικής)*, Θεσσαλονίκη 1993 (1941), pp. 373ss.

⁷⁷⁹ Γ.Ν. Χατζιδάκης, *op. cit.*, pàg. 123.

⁷⁸⁰ Κ.Π. Καβάφης, *Τα Ποιήματα*, Αθήνα 1990.

Esperant els bàrbars

- Què esperem, congregats, a l'àgora?

Tornant a Heliodor i la seua època, l'ús del participi era freqüent a autors com Caritó, Xenofont d'Efes, Longus i Aquil·les Taci, encara que fou el nostre autor qui més freqüentment el va fer servir ⁷⁸¹.

2.3.3.1. Participi apositiu

Aquest ús del participi que concerta amb un nom o pronom i aporta un matís circumstancial fou també del gust dels autors postclàssics. L'addició d'adverbis i d'altres eines gramaticals pot ajudar a reforçar aquesta noció circumstancial del participi apositiu.

a) Causal

La tendència general dels autors postclàssics és la d'afegir algun element al participi per a remarcar el seu sentit causal, com οἷα, οἷον, ἄτε o ὡς ⁷⁸². Tant ἄτε com οἷα apareixen als autors clàssics (Heròdot, Tucídides, Plató, Xenofont). Als papirs ptolemaics només consta ἄτε ⁷⁸³ i, al *Nou Testament*, cap de les dues. En canvi, ὡς és utilitzat als dos ⁷⁸⁴. Arrià fa servir ἄτε i οἷα ⁷⁸⁵. Entre els aticistes, les utilitzen Eli Aristides (ἄτε i οἷα), Elià (οἷα) i Filòstrat (ἄτε i ὡς) ⁷⁸⁶. Els novel·listes mostren gran quantitat d'aquestes formes: οἷα 18 vegades Caritó, 13 Longus i una Aquil·les Taci; ἄτε una Caritó i Longus, i cinc Aquil·les Taci; ὡς, ja utilitzada a època clàssica ⁷⁸⁷, apareix cinc vegades a Caritó, quatre a Xenofont d'Efes i Longus i nou a Aquil·les Taci ⁷⁸⁸.

⁷⁸¹ A.D. Papanikolaou, *op. cit.*, pàg. 96; S. Santafé, *op. cit.*, pp. 147 i 148.

⁷⁸² A.D. Papanikolaou, *op. cit.*, pp. 104-107.

⁷⁸³ E. Mayser, *op. cit. II, 1*, pp. 349ss; *II, 3*, pp. 63ss.

⁷⁸⁴ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pp. 215 i 219.

⁷⁸⁵ J.M. Floristán Imízcoz, *op. cit.*, pàg. 118.

⁷⁸⁶ W. Schmid, *op. cit. II*, pàg. 132; *III*, pàg. 140; *IV*, pp. 89 i 206.

⁷⁸⁷ W. Schmid, *op. cit. IV*, pàg. 566.

⁷⁸⁸ A.D. Papanikolaou, *op. cit.*, pp. 104-107; S. Santafé, *op. cit.*, pp. 150-152.

Heliodor utilitza οἷα amb freqüència, sempre en passatges narratius:

οὐ γὰρ πλείονας οἷά τε φέρειν τὰ λιμναῖα σκάφη ἀπὸ μόνου ξύλου καὶ πρέμνου παχέος ἐνὸς ἀγροικότερον **κοιλαινόμενα** (I 31, 2)

τῆδε οὖν κάκεισε παρεφέροντο τοῦ εὐθέος οἷα δὴ ἀπειρία τε τὴν εἰρεσίαν οὐχ **ὁμοζυγοῦντες** καὶ τι καὶ ἀνέμου πρὸς ἐναντίον ἐμπίπτοντος (II 2, 3)

καὶ οἷα δὴ λεπτοῖς καλάμοις καὶ τούτοις ἐλείοις διαπλόκους τῆ ῥιπῆ κατὰ πάροδον **καταφλέξας** (II 3, 2)

Heliodor, al llibre I, fa servir ὡς:

πολλὰ τὴν Θίσβην ἐμέμφετο ὡς οὐ προσηκόντως **ὑπηρετησαμένην** (I 15, 1)

I, al llibre III, subratlla el valor causal d'un genitiu absolut:

καὶ ὃς 'θάρσει' ἔφη 'καὶ θυμὸν ἔχε ἀγαθὸν ὡς ἐκείνων ἀληθῶς ἠξόντων' (III 4, 10)

També reforçant aquesta noció de causa presenta ἄτε als llibres II i III:

ἢ δὲ Χαρίκλεια καὶ πλέον ἄτε καὶ τὸν ὀφθαλμὸν ἀρτίως **ἐκκεκομμένη** (II 19, 1)
διὸ πιεῖν τέ ἐστι γλυκύτατος ἄτε ἐξ ὄμβρων οὐρανίων **χορηγούμενος** καὶ
θιγεῖν προσηνέστατος (II 28, 5)

ἃ δὴ καὶ Ὅμηρος εἰδώς, ἄτε Αἰγύπτιος καὶ τὴν ἱερὰν παιδείουσιν **ἐκδιδαχθεῖς**
(III 13, 3)

δυνατὸς δὲ ὁ ἀνὴρ ἄριστος ὢν εἶπερ τις ἄλλος τὴν θεῖαν τέχνην, ἄτε
προφητικὸς τὸν βίον καὶ ἱεροῖς ἐκ παίδων **ἀνακείμενος** καὶ τὸ μεῖζον εἰς προσθήκην
ἡμῖν ἐς τὰ μάλιστα φίλος ὢν (III 19, 3)

Inclús amb construccions de genitiu absolut:

ἄτε οὐδεμιᾶς οὔτε ἀκοῆς οὔτε ὄψεως ἐφ' ἑαυτὴν **ἀντισπώσης** ἀλλὰ μόνῳ τῷ
λυποῦντι σχολάζειν **ἐπιτρεπούσης** (I 8, 1)

ἄτε τῆς ψυχῆς ἀμφοτέροις ἐφ' ὑγροῦ τοῦ πάθους **σαλευούσης** (III 10, 5)

b) Temporal

Són també útils formes com εἶτα (ἔπειτα), ἔτι, ἤδη, ἅμα, εὐθύς, μεταξύ, μόλις, πάλιν, τότε, utilitzades tant al *Nou Testament* ⁷⁸⁹ com per autors postclàssics ⁷⁹⁰, com Caritó, Xenofont d'Efes, Polibi, Longus i Aquil·les Taci ⁷⁹¹.

A les *Etiòriques* I i II apareix:

καὶ **ἅμα λέγουσα** ἢ μὲν τῆς πέτρας ἀνέθορεν (I 2, 5)

καὶ **ἔτι λέγουσαν** ἐπεῖχεν ὁ Θεαγένης 'παῦε' λέγων (I 8, 4)

καὶ **ἅμα λέγων** ἐπήειν ὡς ἄμφω διαχειρισόμενος (I 12, 2)

καὶ **ἅμα εἰπούσα** ἀπέτρεχε (I 17, 1)

ἢ δὲ πάντα **ἅμα** τὰ περιεστῶτα, ὡς εἰκός, **ἐννοήσασα** (I 17, 5)

καὶ **μόλις** συγγνώμης **τυχῶν** τοὺς φίλους περιενόσται καὶ γνωρίμους (I 17, 6)

ἅμα δέ τι καὶ πρὸς τὸ ἐνύπνιον **ἀναφέρων** καὶ τὸν γάμον κατὰ τὴν Μέμφιν ἔσεσθαι **καταπιστεύων** (I 23, 2)

καὶ **ἅμα λέγων** ἐπέβαλε τὴν χεῖρα ὡς τὸ ξίφος σπασόμενος (II 5, 1)

'εὐδηλος εἶ περὶ γῆν **ἔτι φερομένη**' (II 5, 2)

καὶ **ἅμα λέγων** ἀνέστρεφεν ἐπ' ὄψιν τὴν κειμένην (II 5, 4)

ἕκαστος τὸν ἕτερον εἰπεῖν τι προσδοκῶν **εἶτα ἀποτυγχάνων** εἰς γῆν τὸ βλέμμα ἐπέστρεφε (II 15, 1)

καὶ **ἅμα** καὶ τὸν Κνήμωνα **περισκοπῶν** εἴ πῃ ποτε ἐπέλθοι (II 20, 1)

ἤδη δὲ αὐτῷ **πλησιάζοντι** τῷ Νείλῳ καὶ πρὸς τὴν Χέμμιν περαιοῦσθαι **μέλλοντι** πρεσβύτης τις ἀνὴρ ἐναλύων ταῖς ὄχθαις ἐφάνη (II 21, 2)

ὄφθαλμός οὔπω μὲν χαροπός χαροπότερον δὲ μελαινόμενος σοβαρόν τε **ἅμα** καὶ οὐκ ἀνέραστον **βλέπων** (II 35, 1)

⁷⁸⁹ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 219.

⁷⁹⁰ W. Schmid, *op. cit.* I, pp. 184ss; II, pp. 107ss; III, pp. 117ss; IV, pàg. 554.

⁷⁹¹ A.D. Papanikolaou, *op. cit.*, pp. 108-113; S. Santafé, *op. cit.*, pp. 153 i 154.

c) Concessiu

Els autors clàssics reforcen el valor concessiu del participi amb *καίπερ*, mentre que *καίτοι* i altres partícules són molt menys freqüents ⁷⁹². *καίπερ* apareix sovint amb aquest ús en la historiografia, Heròdot, Tucídides, Xenofont i en Plató, però rarament en oradors, excepte en Isòcrates i Demòstenes. En grec hel·lenístic és comú a Aristòtil, Teofrast i Polibi ⁷⁹³. Als papirs ptolemaics *καίπερ* apareix amb construccions absolutes de participi i només n'hi ha documentat un cas de *καίτοι*, que és dubtós ⁷⁹⁴. En la primera part del període hel·lenístic *καίτοι* és encara escàs, però ja al segle II a. C. comença a estendre's i a època imperial apareix a tots els nivells de llengua. El *Nou Testament* a penes té *καίπερ* ⁷⁹⁵. A Polibi consten 73 *καίπερ* per 12 formes de *καίτοι*. Arrià emprà totes dues ⁷⁹⁶: 11 i 22 vegades, respectivament ⁷⁹⁷. W. Schmid considera *καίτοι* un vulgarisme ⁷⁹⁸, i és utilitzada per Dió Crisòstom, Lluetà, Eli Aristides, Elià i Filòstrat, encara que també presenten *καίπερ* els quatre primers aticistes ⁷⁹⁹, quasi sempre en clàusules participials amb matís concessiu, ús més estès a època clàssica i, per tant, més imitat pels aticistes ⁸⁰⁰. És remarcable l'ús que fa Lluetà tant de *καίπερ* com de *καίτοι*, en 5 i en 29 ocasions, respectivament ⁸⁰¹. Entre els novel·listes, Caritó utilitza una vegada *καίπερ* i quatre *καίτοι*, Longus una i sis, respectivament, i Aquil·les Taci presenta només dues vegades *καίτοι* amb participi ⁸⁰².

Heliodor podria ser l'autor de novel·les que més s'acostara a l'ús clàssic, amb un *καίπερ* juntament amb participi al llibre I:

ἀλλὰ **καίπερ** τὸ γεγονὸς ὅ τι ποτέ ἐστιν ἀποροῦντες εἰς τὸ κέρδος ἔβλεπον καὶ τὴν λείαν (I 1, 8)

⁷⁹² J.D. Denniston, *The Greek Particles*, Oxford UP 1954 (1934), pp. 486, 556-559.

⁷⁹³ M. Páez Martínez, *Estudios sobre las partículas en el griego de época imperial*, Tesis doctoral, Universidad de Murcia 2013, pp. 144 i 145.

⁷⁹⁴ E. Mayser, *op. cit.* II, 3, pp. 64, 75 i 169.

⁷⁹⁵ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 219.

⁷⁹⁶ J.M. Floristán Imízcoz, *op. cit.*, pp. 117 i 118.

⁷⁹⁷ M. Páez Martínez, *op. cit.*, pp. 148 i 155, n. 398.

⁷⁹⁸ W. Schmid, *op. cit.* IV, pàg. 620.

⁷⁹⁹ W. Schmid, *op. cit.* I, pp. 160 i 365; II, pàg. 219; III, pàg. 243; IV, pàg. 361.

⁸⁰⁰ M. Páez Martínez, *op. cit.*, pp. 148 i 149.

⁸⁰¹ M. Páez Martínez, *op. cit.*, pp. 146-148 per a *καίπερ* i 161-177 per a *καίτοι*.

⁸⁰² A.D. Papanikolaou, *op. cit.*, pp. 107 i 108; S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 153.

Però al conjunt de l'obra apareixen quatre *καίπερ* i sis *καίτοι*, amb la qual cosa el seu estil no és tan aticista en aquesta ocasió.

2.3.3.2. Participi absolut

a) Acusatiu absolut

L'acusatiu absolut, com a figura contemplada per la gramàtica tradicional, naix a conseqüència de la confusió de dues construccions independents l'una de l'altra. Si en alguna cosa coincideixen és precisament en el fet que cap d'aquestes no és absoluta, a banda del caire recent d'ambdues, posthomèric en tot cas ⁸⁰³. Tenim en primer lloc un presumpte acusatiu absolut que té com a nucli un participi habitualment actiu, de tema de present, gènere neutre i nombre singular, pertanyent a un grup determinat de verbs, tots aquests de camps semàntics molt concrets, i sense el reforç de cap partícula. Aquesta construcció és formalment i funcional idèntica a la de l'anomenat acusatiu d'aposiició oracional, amb la qual s'ha d'incloure en l'apartat de les oracions principals, nominals pures, coordinades asindètiques ⁸⁰⁴.

La segona construcció constitueix, en canvi, un cas de participi concertat. Aquesta solució ha estat definida per Carrière com a independent, quant al seu origen, de les oracions nominals pures amb *ὥς*, coordinades asindètiques, amb participis de gènere neutre ⁸⁰⁵. Nosaltres, però, som de l'opinió contrària. El tret està documentat en primer lloc a la tragèdia ⁸⁰⁶, i a la prosa des de l'últim Heròdot ⁸⁰⁷, i es deuria, segons Schwyzer, a la confusió de les completives amb conjunció i verb en mode personal amb les de participi ⁸⁰⁸.

⁸⁰³ P. Chantraine, *Grammaire Homérique, II, Syntaxe*, Paris 1963, pàg. 49.

⁸⁰⁴ J. Redondo, *Curs de sintaxi grega*, Universitat de València 2011, pp. 58 i 59.

⁸⁰⁵ Cf. J. Carrière, "L'accusatif absolu avec *ὥς*: nuances et origine", *RPh* 47, 1973, 212-224, pàg. 217. El seu estudi es recolla en el recull de F. Lell, *Der absolute Akkusativ im Griechischen bis zu Aristoteles*, Progr. u. Diss., Würzburg, 1892.

⁸⁰⁶ Cf. A. *Eum.* 798-799; S. *OT* 101 i 955-956, *OC* 378-381; E. *Alc.* 1131, *Heracl.* 693.

⁸⁰⁷ Hdt. IX 42, 4 ὥστε ὑμέων ὄσων τυγχάνουσι εὔνοοι ἐόντες Πέρσησι, ἤδεσθε τοῦδε εἵνεκα, ὥς περιεσομένους ἡμέας Ἑλλήνων.

⁸⁰⁸ Cf. E. Schwyzer, *Griechische Grammatik II*, München 1950, pp. 401-402.

El seu ús és freqüent al període hel·lenístic, però al *Nou Testament* només apareix amb *τυχόν* ⁸⁰⁹. W. Schmid considera aticisme l'acusatiu absolut, però seria millor si s'anomenara nominatiu: apareix a Elià i a Filòstrat ⁸¹⁰. Aquil·les Taci utilitza acusatiu absolut amb participi quatre vegades a Leucipa i Clitofont ⁸¹¹.

La construcció absoluta apareix als llibres I-II de les *Etiòriques* fins a quatre vegades:

καταπέφευγα πρὸς ὑμᾶς καὶ προσαγγέλλω τοῦτον, αὐτόχειρ μὲν αὐτοῦ γενέσθαι, **κατὰ τοὺς νόμους ἔξόν**, οὐ βουλευθείς, ὑμῖν δὲ τὸ πᾶν καταλιπὼν (I 13, 2)

ἦν, **δυνατὸν** ἑμαυτῷ με δοῦναι, βέλτιον παρὰ τοῦ κοινοῦ λαβεῖν ἡγοῦμαι (I 19, 6)

'μέλλοντα' εἶπε 'καὶ ἄδηλα κατεγγυᾶς, **ἔξόν** ἐκ τῶν παρόντων ἀμείβεσθαι' (II 23, 4)

τοὺς γὰρ μοιρῶν ἀτρέπτους ὄρους προῖδεῖν μὲν **δυνατὸν** ἐκφεύγειν δὲ οὐκ **ἐφικτόν** (II 24, 6)

Els dos textos del llibre I s'inclouen en discursos: el primer d'Aristip, pare de Cnèmon, davant els atenesos, tractant d'inculpar el seu fill a causa de les maquinacions de Demèneta i, el segon, de Tíamis, reclamant Cariclea com a botí als seus subordinats bandits. Els del llibre II pertanyen al diàleg entre Cnèmon, qui parla, i Calasiris, quan el primer vol conèixer la història del sacerdot i, el segon, a la narració d'aquest últim, en un registre elevat propi de la seua condició.

b) Nominatiu absolut

E. Schwyzer l'explica pel seu caràcter emfàtic i també per l'anacolut ⁸¹². A.C. Moorhouse al·ludeix a l'anacolut, inclòs en una dicció de caire col·loquial, com una de les causes principals d'aquesta dislocació sintàctica ⁸¹³. W. Schmid, com hem apuntat

⁸⁰⁹ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 219.

⁸¹⁰ W. Schmid, *op. cit.* III, pàg. 78; IV, pp. 80, 617 i 618.

⁸¹¹ S. Santafé, *op. cit.*, pp. 159-161.

⁸¹² E. Schwyzer, *op. cit.* II, pàg. 66.

⁸¹³ A.C. Moorhouse, *The Syntax of Sophocles*, Leiden 1982, pàg. 21.

abans, prefereix la denominació de nominatiu absolut a algunes construccions amb acusatiu ⁸¹⁴. Aquil·les Taci presenta un únic exemple a tota la seua obra: II 32,2. Heliodor té els següents als llibres I i II:

διὸ καὶ συρρεῖ ἐπ' αὐτήν ὁ τοιοῦτος βίος τῷ μὲν ὕδατι πάντες ὅσα τείχει **χρώμενοι**, τὸν δὲ πολὺν κατὰ τὸ ἔλος κάλαμον ἀντὶ χαρακώματος **προβεβλημένοι** (I 6, 1)

κατὰ τὴν Μέμφιν μὲν τὴν ἑαυτοῦ πόλιν καὶ τὸν νεῶν τῆς Ἴσιδος **ἐπερχόμενος** λαμπαδίῳ πυρὶ τὸν ὄλον ἐδόκει καταλάμπεσθαι (I 18, 4)

καὶ γάρ με καὶ θροῦς τῶν πολλῶν ἀνεπτέρωσεν ὥραν εἶναι κινεῖσθαι τὴν θεοπρόπον **λέγοντες** (II 26, 4)

Es tracta de tres narracions, les dues primeres pertanyen al narrador omniscient i, la tercera, a la història que Calasiris conta a Cnèmon en el *flash-back* de la novel·la.

2.3.3.3. Altres usos del participi

a) Participi neutre substantivat

La substantivació del participi neutre, utilitzada especialment pels tràgics, Heròdot, Tucídides i Plató, apareix sovint com a recurs expressiu en els autors de l'alta κοινή i també entre els aticistes ⁸¹⁵. Així, tenim Caritó, Xenofont d'Efes, Longus i Aquil·les Taci ⁸¹⁶. Aquest últim autor i Heliodor, en fan un ús "barroc", segons A.D. Papanikolaou ⁸¹⁷.

Hem observat els següents exemples dels llibres I-III de les *Etiòriques*:

πρὸς ἔν τὸ φιλούμενον καὶ ὄραν καὶ συννεύειν τὸ φρόνημα καταναγκάζει (I 2, 9)

⁸¹⁴ W. Schmid, *op. cit.* IV, pp. 617 i 618.

⁸¹⁵ W. Schmid, *op. cit.* I, pp. 86ss; IV, pàg. 608.

⁸¹⁶ S. Santafé, *op. cit.*, pp. 149 i 150.

⁸¹⁷ A.D. Papanikolaou, *op. cit.*, pp. 101 i 102.

ἡ δὲ τῶν μὲν λεγομένων οὐδὲν συνιεῖσα τὸ δὲ **προσταττόμενον** συμβαλοῦσα
(I 4, 1)

καὶ ἦν δόξης οὐκ ἐκτὸς τὸ **γινόμενον** (I 4, 3)

καὶ ἅμα οὐδ' ἂν ἐπαρκέσειε τὸ **λειπόμενον** πρὸς τὸ διήγημα τῆς νυκτὸς ὕπνου
(I 8, 7)

προσέστη τοῖς πολλοῖς τὸ **λεγόμενον** καὶ εἰσήει τῶν **δόντων** ὑποψία (I 13, 5)

τὸ γὰρ **ἀπελπισθὲν** ἄπαξ ἐξήρηται τῆς ψυχῆς καὶ τὸ μηδαμόθεν ἔτι
προσδοκώμενον ἀπαλγεῖν παρασκευάζει τοὺς κάμνοντας (I 15, 3)

τῆδε κάκεισε τὸ **δηλούμενον** ὅ τι ποτέ ἐστὶν ἀνατρέφων (I 18,5)

εἰ δὲ γάμος τὸ **γινόμενον**, τὸ παρ' ἀμφοτέρων βούλημα συννεύειν ἀναγκαῖον
(I 21, 2)

καὶ ὁ μὲν Κνήμων τὸ **προστεταγμένον** ἔπραττε (I 28, 2)

θαύματος ἦν ἐπέκεινα τὸ **γινόμενον** (I 32, 1)

μικροῦ καὶ ἰσόπεδον ἐπεδείκνυ τὸ **ὑποκείμενον** (II 3, 2)

καὶ ἦν τὸ **λεγόμενον** (II 5, 3)

ὁ δὲ πατὴρ ἐξήγγειλε τῷ δήμῳ τὸ **γεγεννημένον** (II 8, 4)

τῶν προσδοκωμένων τὸ ἄδηλον ἐζόφου τῆς ψυχῆς τὸ **λογιζόμενον** (II 15, 1)

καὶ πρὸς ἠδὺ κῶμα **διὰ τὸ ὑπερβάλλον** τῆς λύπης ὠλίσθησαν (II 15, 2)

μικρὸν ὑποφριττούσης καὶ τὸ **ὑποκείμενον** ἰαζούσης (II 30, 3)

ὥστε ἔδοξας ἂν ὑπ' ἀστραπῆς τὸ **φαινόμενον** πρότερον ἅπαν ἡμαυρῶσθαι (III
3, 4)

τοῦτο δὴ τὸ **λεγόμενον** (III 6, 2)

τεκμαιρομένῳ τῆς τε ποιήσεως τοῦ ἀνδρὸς τὸ **ἠνιγμένον** τε καὶ ἠδονῆ πάσῃ
σύγκρατον (III 15, 1)

καὶ ἀπλῶς κλύδων μέ τις εἶχε φροντισμάτων ἄυπνός τε τὸ **λειπόμενον**
ἐταλαιπώρουν τῆς νυκτὸς (III 15, 3)

b) Participis epxegètics

Com a elegància àtica els aticistes introduïen participis determinants
pròxims, molt sovint de verbs de moviment o formes com φέρων o λαβών: així, Dió

Crisòstom, Llucià, Eli Aristides, Elià i Filòstrat ⁸¹⁸. L'ús de determinants pròxims, que ja apareixia a Lísies (ἀπιὼν ὄχετο) ⁸¹⁹, el trobem també a Llucià, Elià i Aquil·les Taci ⁸²⁰.

A Heliodor apareixen els següents participis al llibre I:

ἀπιούσα ὄχετο (I 10, 3; I 12, 1)

καὶ ἤξω σοι φέρουσα (I 17, 3)

σὺ μὲν λαβῶν ταύτην ἄγε εἰς τὸ σπήλαιον (I 28, 1)

c) Perífrasis de participi

Les perífrasis verbals, conegudes ja pels autors clàssics ⁸²¹, són cada vegada més utilitzades pels autors tardans, especialment pels aticistes ⁸²². Aquil·les Taci i Heliodor són els novel·listes que més les empen ⁸²³. Xenofont d'Efes i Longus, no tant, i, Caritó, amb poca freqüència ⁸²⁴.

εἰμί amb participi

A època clàssica ja es trobava el verb copulatiu amb participi de perfet, com a perífrasi per al perfet, plusquamperfet i futur de perfet actiu i passiu. El grec hel·lenístic continuà aquesta tendència ⁸²⁵.

Heliodor, als llibres I-II, conjuga εἰμί amb participi de present ⁸²⁶ en quatre ocasions. Segons A.D. Papanikolaou, en aquesta construcció el participi funciona com

⁸¹⁸ W. Schmid, *op. cit.* I, pp. 97 i 268; II, pàg. 115; III, pp. 78 i 79; IV, pp. 80, 81 i 619.

⁸¹⁹ Lísies, *Or. 1*, 23, 2 i 39, 5.

⁸²⁰ S. Santafé, *op. cit.*, pp. 165 i 166.

⁸²¹ Tucídides les utilitza amb freqüència, en especial les formades amb εἰμί i el participi del verb substituït, que pot ser de present, futur o perfet: A. López Eire, "Tucídides y la koiné", *Athlon. Satira Grammatica in honorem F. R. Adrados I*, Madrid 1984, 245-261, pàg. 248.

⁸²² F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pp. 179-181; L. Radermacher, *op. cit.*, pàg. 102; W. Schmid, *op. cit.* I, pp. 117, 118, 161 i 261; II, pp. 99 i 100; III, pp. 112-115, 127; IV, pp. 157, 158 i 177.

⁸²³ S. Santafé, *op. cit.*, pp. 166-170.

⁸²⁴ A.D. Papanikolaou, *op. cit.*, pàg. 77.

⁸²⁵ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pp. 179 i 180.

⁸²⁶ W. Schmid, *op. cit.* III, pp. 112ss.

a adjectiu i no es forma, pròpiament, una perífrasi ⁸²⁷, excepte en el tercer exemple (II 25, 1):

ἔστι δὲ κοιλάς τῆς αὐτόθι γῆς τοῦ Νείλου ὑπερεκχύσεις τινὰς **ὑποδεχομένη**
καὶ λίμνη **γινομένη** (I 5, 2)

Θίσβη παιδισκάριον **ἦν** αὐτῇ ψάλλειν τε πρὸς κιθάραν **ἐπιστάμενον** καὶ τὴν
ὄψιν οὐκ ἄωρον (I 11, 3)

οὐ γὰρ **ἦν ἐντυχόντα** μὴ ἠλωκέναι (II 25, 1)

καὶ ἀπλῶς συμμιγῆς τις **ἦν** πάντων καὶ ποικίλη μαρμαρυγὴ τὸν ὀφθαλμὸν
εὐφραίνουσα (II 30, 3)

Els quatre textos pertanyen a parts narratives: el primer al narrador omniscient, el segon al relat de Cnèmon de la seua vida i, els dos últims, a la narració de Calasiris.

En altres tres ocasions trobem εἰμί amb participi d'aorist als llibres I-II de les *Etiòriques*, "perífrasis curioses", segons A.D. Papanikolaou ⁸²⁸:

οἱ μὲν τὸν θάνατον **καταχειροτονήσαντες ἦσαν** εἰς ἑπτακοσίους καὶ χιλίους (I
14, 1)

μονονουχὶ ζῶσαν **εἶη καταθάψας** καὶ τὸ φαιδρότατον τῶν ἐν ἀνθρώποις
Χαρίκλειαν νυκτὶ καὶ ζόφῳ παραδεδωκώς (I 29, 4)

ἀλλ' ἅπαν ἔχειν ἠγήσομαι εἰ τούτους ὀπόθεν **εἰσὶν** ἢ ἐκ τίνων **φύντες** ἢ πῶς
δεῦρο ἀφιγμένοι καὶ ποίαις κεχηρημένοι τύχαις βουλευθείης ἐξαγορεύειν (II 23, 4)

Els dos primers exemples són parts narratives: de Cnèmon, contant les seues desgràcies, la primera i del narrador omniscient la segona. El tercer text pertany a un diàleg on parla un personatge masculí.

ἔχω amb participi

⁸²⁷ A.D. Papanikolaou, *op. cit.*, pàg. 80.

⁸²⁸ A.D. Papanikolaou, *op. cit.*, pàg. 80: "Merkwürdige Periphrasen".

Especialment destacable és la perífrasi d' ἔχω amb participi d'aorist. Aquest ús fou nomenat pels antics gramàtics σχῆμα Ἀττικόν⁸²⁹. Apareix amb freqüència als poetes antics (Hom. *Il.* I 356; Hes. *Op.* 42; Eur. *Med.* 33 i *Hec.* 1013; Soph. *AI* 22 i *Ph.* 1362), sobretot a Sòfocles, per la qual cosa rebé el nom *Schema Sophocleum*. També als prosistes (Her. I 27, 4; I 73, 2; VI 12, 3; Pl. *Crat.* 404C), i es troba a Longus, Plutarco i, sobretot, a Aquil·les Taci i Heliodor⁸³⁰. Aquest ús ha sigut interpretat com a aticisme en els autors tardans⁸³¹.

Heliodor té tres mostres als llibres I i II, corresponents a un diàleg on parla Cnèmon, a un passatge narratiu i a la carta de Tisbe a aquest mateix, on li confessa el seu amor. Amb aquest mateix ordre tenim:

ἔχω δὲ αὐτῆς ἔργω τὴν πείραν λαβών (I 8, 5)

καὶ παραχρῆμα τὰ σκάφη πρὸς κύκλον ἐπιστρέψαντες εἶχον ἐν μέσῳ (I 32, 1)

'ὄς καὶ ὑπασπιστῆς εἶναι τοῦ ληιστάρχου θρύπτεται κάμῃ κατακλείσας ἔχει μὴδὲ ὅσον προκύψαι τῶν θυρῶν ἐπιτρέπων' (II 10, 2)

d) φθάνω i λανθάνω amb participi

El verb φθάνω, a època clàssica, formava una construcció amb participi, a l'igual que λανθάνω. A època postclàssica la tendència serà associar un infinitiu a φθάνω en lloc d'un participi. Als papirs ptolemaics, els LXX i al *Nou Testament* només es troba aquesta última construcció⁸³², encara que no faltaven exemples amb infinitiu a Tucídides o Aristòfanes. Arrià, seguint la tendència pròpia de la llengua del seu temps, utilitza infinitiu amb φθάνω⁸³³. Els autors postclàssics, de vegades, invertiren l'estructura amb φθάνω i λανθάνω: conjugaren aquests dos verbs en participi amb una identitat adverbial respecte al verb principal⁸³⁴. Caritó, Longus, Aquil·les Taci⁸³⁵ i Heliodor han mantingut l'antiga construcció sintàctica.

⁸²⁹ W. Schmid, *op. cit.* II, pàg. 114; III, pàg. 127.

⁸³⁰ S. Santafé, *op. cit.*, pp. 169 i 170.

⁸³¹ W. Schmid, *op. cit.* II, pàg. 114.

⁸³² E. Maysner, *op. cit.* II, 1, pàg. 353; F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 200.

⁸³³ J.M. Floristán Imízcoz, *op. cit.*, pp. 123 i 124.

⁸³⁴ L. Radermacher, *op. cit.*, pàg. 207; W. Schmid, *op. cit.* I, pàg. 297; III, pàg. 159; IV, pàg. 427.

⁸³⁵ S. Santafé, *op. cit.*, pp. 163 i 164.

N'hi ha deu exemples a les *Etiòriques*, quatre d'ells als llibres I-II:

φθῆναι τῇ κατ' ἐκείνης ἐπιβουλῇ σωτηρίαν ἑαυτῇ **περιποιοῦσα** (I 15, 2)

ἔφθην γὰρ δεῦρο, ὡς ὄρα̃ς, κατὰ τι χρέος ἐμὸν ἴδιον **ἐκπλεύσας** (I 17, 6)

καὶ τὸν μὲν λοιδορησάμενος εἰπὼν τε ὡς **ἔφθη** τὸ κάλλιστον θυμάτων **ἱερουργήσας** (I 31, 2)

τότε οὐκ ἂν **φθάνοιμεν παραπολλύμενοι** ἢ ταῖς ὕβρεσι ταῖς ἐκείνων τὸ φιλανθρωπότερον **ἐκκείμενοι** (II 17, 3)

En canvi, té un exemple amb infinitiu a V 33, 2.

Amb el verb λανθάνω manté també l'estructura àtica fins a 26 vegades, onze d'elles als llibres I-III:

οὐ γὰρ με **ἐλάνθανεν** οὕτως **ἔχων**, σοὶ δὲ οὐκ ἔφραζον μὴ τινα λάβοιμι μητριᾶς ὑπόνοιαν (I 10, 4)

ἐμὲ δὲ ἅπαντα διὰ σὲ **πραγματευομένην** οὐκ **ἔλαθεν** αὐτοῦ που πρὸ τοῦ ἄστεος κρυπτόμενος (I 15, 6)

πῶς δὲ καὶ **ἐλάνθανεν** ἡμᾶς δεῦρο **κατιόντας**; (II 8, 3)

ἔλαθεν ἑταιρικήν ζηλοτυπίαν σὺν πολλῶ καθ' ἑαυτῆς **κινήσασα** (II 8, 5)

ἔλαθεν εἰς τὸ σπήλαιον **καθεῖς** καὶ πρὸς τὸν τάραχον καὶ τὴν σπουδὴν αὐτοῦ που περὶ τὸ στόμιον **καταλιπὼν** (II 12, 2)

ἕως τὸ ὄνομα κατὰ μέρος ἀποτέμνων καὶ κατὰ μικρὸν ἐκλείπων **ἔλαθεν** εἰς ὕπνον **ἐμπεσὼν** (II 14, 5)

ἔλαθε τὸ τελευταῖον **ἐναπομείνας** (II 19, 7)

ἔλαθες γὰρ με μικροῦ καὶ εἰς πέρας τῷ λόγῳ **διαβιβάζων** (II 24, 4)

ἐπεὶ δὲ τοῦ χρόνου προϊόντος ἢ τῆς κόρης ἀκμὴ μείζονος ὥρας ἐφαντάζετο τοῦ εἰωθότος τὸ κάλλος δ' οὐδ' ἂν ὑπὸ γῆν **κρυπτόμενον ἔλαθεν** (II 31, 3)

σὺ μὲν Ἀττικὸς **ὦν** κάκ τούτων οὐ **λέληθας** (III 1, 2)

ταῦτα δὲ τοὺς μὲν πολλοὺς, ὡς εἰκός, **ἐλάνθανεν** ἄλλον πρὸς ἄλλην χρεῖαν τε καὶ διάνοιαν **ὄντας**, **ἐλάνθανε** δὲ καὶ τὸν Χαρικλέα τὴν πάτριον εὐχὴν καὶ ἐπίκλησιν **καταγγέλλοντα** (III 5, 7)

Els tres primers passatges que contenen aquesta construcció són diàlegs de personatges femenins, i el quart i els dos últims del llibre II, així com el primer del III, diàlegs de personatges masculins. El cinqué, sisé i seté corresponen a parts narratives i, els de l'últim text del llibre III, a la narració de Calasiris.

Encara que també fa l'ús invertit a V 31, 2 i VII 15, 3, és a dir, la forma de participi de λανθάνω més el verb corresponent conjugat en forma personal.

e) Adverbis formats a partir de participis

La similitud de funcions entre l'adjectiu i el participi és la causa de que es formen adverbis a partir de participis. No eren desconeguts a època clàssica, foren comuns a la κοινή i apareixen als papirs ptolemaics⁸³⁶ i al *Nou Testament*⁸³⁷. W. Schmid els considera un vulgarisme, però són utilitzats amb freqüència pels autors aticistes: Dió Crisòstom, Llucià, Eli Aristides, Elià i Filòstrat⁸³⁸. A Aquil·les Taci només trobem els àtics⁸³⁹. Heliodor mostra les següents formes als llibres I-III:

προσηκόντως (I 15, 1; I 15, 5), a l'igual que Elià,
εϊκότως (I 20, 2; II 16, 6; III 7, 5)
ἐσπουδασμένως (I 27, 1; II 2, 2; II 14, 4; II 32, 1), a l'igual que Elià,
διεστραμμένως (II 19, 1)
ἐπιτετμημένως (II 31, 5)
ἀπεικότως (III 11, 1)

2.4. Recció verbal

κελεύω

⁸³⁶ E. Mayser, *op. cit.* I, 3, pp. 124 i 125.

⁸³⁷ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 56.

⁸³⁸ W. Schmid, *op. cit.* I, pp. 96 i 241; II, pp. 54 i 55; III, pp. 77 i 78; IV, pp. 79, 80 i 620.

⁸³⁹ S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 163.

A la prosa àtica el verb *κελεύω* apareix en una estructura juntament amb acusatiu i infinitiu, encara que no falten exemples de datiu (Th. I 44). També a l'èpica i al joni el règim és datiu amb infinitiu. Als papirs ptolemaics només apareix la primera construcció sintàctica ⁸⁴⁰, i és comuna la segona a la literatura hel·lenística. Així consta al *Nou Testament* ⁸⁴¹. Als autors aticistes apareix la construcció amb datiu, que W. Schmid considera adoptada de la κοινή, mentre que *κελεύω* amb acusatiu és un σχῆμα Ὀμηρικόν d'Aristarc. Apareix aquest verb amb datiu, per tant, a Llucià, Elià i Filòstrat ⁸⁴², i també a Arrià ⁸⁴³, Diodor Sícul i el Pseudo-Cal·lístenes. Entre els novel·listes, Caritó mostra l'esquema postclàssic en nou ocasions; Xenofont d'Efes en tres, per set de la construcció àtica; Longus en dues i Aquil·les Taci en cinc, dues d'elles sense infinitiu, només amb datiu. Aquests dos últims autors tenen també *κελεύω* amb acusatiu.

Heliodor respecta la norma àtica als següents exemples dels llibres I i III:

ἐπεὶ δὲ ἐπλησίαζον, τὴν μὲν ἐπιστῆναι μικρὸν ἐκέλευσεν (I 17, 2)

ἄμα δὲ τῇ ἔω τοὺς τε πρώτους τῶν ὑφ' αὐτὸν ἦκειν ἐκέλευε (I 19, 1)

ἀλλ' αὐτὸς τε ἔνδυνε καὶ τοὺς ἄλλους κέλευε (I 27, 3)

μικρὸν ἐπισχεῖν τοὺς σὺν αὐτῷ κελεύσας (I 30, 5)

ἦσθη ἀπαγγελθέντα μοι τὸν νεανίαν καὶ εἰσκαλεῖν ἐκέλευον (III 16, 2)

El tercer exemple és un diàleg d'un personatge masculí, mentre que la resta pertanyen a parts narratives: el primer de Cnèmon, l'últim de Calasiris i el segon i el quart, del narrador omniscient.

No obstant això, el nostre autor utilitza la construcció amb datiu en una ocasió a les *Etiòpiques*, corresponent a un passatge narratiu:

ἔχεσθαι τῆς θυσίας τοῖς ἱεροποιοῖς ἐκέλευε (X 6, 4)

⁸⁴⁰ E. Mayser, *op. cit.* II, 2, pàg. 252.

⁸⁴¹ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 100.

⁸⁴² W. Schmid, *op. cit.* I, pàg. 334; III, pàg. 205; IV, pàg. 309.

⁸⁴³ J.M. Floristán Imízcoz, *op. cit.*, pàg. 121.

3. Oracional

3.1. Oracions completives

Veure a l'apartat de l'infinitiu completiu / ὄτι amb indicatiu

3.2. Oracions condicionals

Heliodor utilitza fins a quatre tipus de períodes condicionals a les *Etiòpiques*. Amb diferència, el període més abundant és l'eventual: mai apareix ἔάν amb subjuntiu sinó εἰ amb optatiu. W. Schmid considera aquest ús un vulgarisme. Podem interpretar aquest ús del mode com un intent de l'autor de revitalitzar l'optatiu, a l'igual que fan els aticistes, com Dió Crisòstom, Llucià, Eli Aristides, Elià i Filòstrat⁸⁴⁴.

Alguns exemples als llibres I-III:

καὶ μήν, εἴ σοι δόξειεν, ἐπ' αὐτοφώρῳ παραδώσω τὸν μοιχόν (I 11, 5)

ὁ χαραδριὸς τοὺς ἰκτεριῶντας ἰᾶται καὶ ὁ τοῦτο πάσχων εἰ τῷ ὀρνέῳ προσβλέποι (III 8, 1)

3.3. Oracions concessives

A més de les conjuncions εἰ καὶ i καὶ εἰ, Heliodor fa servir κᾶν amb subjuntiu en dues ocasions i amb optatiu en una. κᾶν amb optatiu, un vulgarisme segons W. Schmid, apareix a Aquil·les Taci⁸⁴⁵ i també a Llucià, Eli Aristides i Filòstrat. Heliodor utilitza la construcció κᾶν εἰ amb optatiu, com Eli Aristides⁸⁴⁶.

Les concessives als llibres I-III de les *Etiòpiques* són les següents:

⁸⁴⁴ W. Schmid, *op. cit.* I, pp. 98, 99, 243 i 244; II, pàg. 59; III, pp. 82 i 83; IV, pp. 84, 85 i 620.

⁸⁴⁵ S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 197.

⁸⁴⁶ W. Schmid, *op. cit.* I, pàg. 244; II, pàg. 59; IV, pp. 90.

ἔξεσται πάντως ἀλλήλοις συνεῖναι μετὰ γούν θάνατον **εἰ καὶ** ζῶσιν ὁ δαίμων οὐκ **ἐπέτρεψε** (II 4, 4)

μόνον ὑπὸ σὲ γενοίμην **εἰ καὶ** τεθάναι **δέοι** (II 10, 4)

'**εἰ καὶ** αὐτὸς λέγειν **ὀκνεῖς**' ἔφην 'ἀλλὰ τῆ γε ἡμετέρα σοφία καὶ θεοῖς οὐδὲν ἄγνωστον' (III 17, 2)

τὸ δὲ παρὸν ἔνεστί σοι βουλομένῳ πρὸς τὸν παῖδα **καὶ εἰ** φεύγει τὰ νῦν ἀπολογήσασθαι (I 16, 4)

διὸ **κἂν** ἔκ τινος ὑπονοίας **ἐπιψαύση** ποτὲ τῶν ἡμετέρων, ἀρνητέον τὴν πρώτην (I 26, 6)

κἂν ἀπογνῶ τὴν ἑαυτοῦ σωτηρίαν, προαναίρειν ἅπαν τὸ φίλον εἴωθεν (I 30, 6)

τοὺς μὲν δὴ βεβήλους **κἂν διαλάθοιεν** τὴν δὲ σοφοῦ γνῶσιν οὐκ ἂν διαφύγοιεν (III 13, 2)

ἐπηγγέλλετο ἅπαντα ποιήσιν ὡς ἂν ἐγὼ προστάττω **κἂν εἰ** ξιφῶν ἐπιβαίνειν **κελεύοιμι** (III 17, 5)

Excepte el tercer exemple, que és un discurs narratiu, i el sisé, que pertany a un passatge narratiu, la resta de textos pertanyen a diàlegs: el segon, quart i cinqué són parlaments de personatges femenins i el primer, seté i vuité, de personatges masculins.

4. Preposicions

ἅμα

Aquesta preposició de datiu ja està documentada a Homer, i més tard, a la prosa àtica, sobretot amb valor temporal i freqüentment amb un participi que acompanya el substantiu. A Heròdot predomina el valor local i de companyia més que el temporal i, de vegades, trobem el mateix a Tucídides i Xenofont. ἅμα és freqüent als papirs ptolemaics⁸⁴⁷ i a Políbi, mentre que al *Nou Testament* només apareix una vegada

⁸⁴⁷ E. Mayser, *op. cit.* II, 2, pp. 526 i 527.

i, ἄμα σύν, dues ⁸⁴⁸. Arrià l'utilitza sovint ⁸⁴⁹, i Heliodor també el fa servir, a l'igual que Tucídides, amb datiu de persona en casos en què podríem esperar μετά amb genitiu (exclussiu de les inscripcions àtiques), σύν amb datiu o ἀμφί amb acusatiu (aquest últim ús, emprat a l'àtic literari) ⁸⁵⁰. No obstant això, l'ús de σύν amb datiu, que Heliodor contempla i altres aticistes ignoren, com més endavant vorem, és purament literari. Posteriorment, μετά es va generalitzar a costa de σύν i ἄμα i esdevingué με, que amb acusatiu indica companyia al grec modern. De la combinació ἄμα + σύν ha quedat μαζί, i d'έν τῷ ἄμα > έντάμα > αντάμα, indicant ambdós companyia ⁸⁵¹. Heliodor, fidel a la llengua clàssica, presenta els següents casos de ἄμα amb datiu als llibres I i II:

ἄμα δὲ τῆ ἔω (I 13, 1; I 19, 1)

ἄμα τῆ δεσποίνῃ (I 16, 1)

ἄμα τῷ μοιχῷ (I 16, 4)

ἄμα τῷ Θεαγένει (I 29, 3; I 29, 4)

ἄμα τῷ Κνήμωνι (I 31, 2)

συνάμα τῷ Κνήμωνι (II, 15, 1), cas curiós, invers a ἄμα σύν

ἄμα δασὶν ἡμμέναις (II 19, 3)

ἄμα ἡλίῳ (II 19, 3)

ἄμα ἡμέρᾳ (II 32, 1)

ἀμφί

Aquesta preposició regia tres casos a l'èpica i a la prosa jònica, però a partir d'Heròdot quasi ja no apareix amb genitiu i, posteriorment, tampoc amb datiu, i el seu ús es redueix quasi exclusivament a la llengua poètica. A Antifont, el Pseudo-Xenofont, els oradors àtics i Enees Tàctic no la trobem i a Tucídides consta només tres

⁸⁴⁸ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 104.

⁸⁴⁹ J.M. Floristán Imízcoz, *op. cit.*, pp. 98 i 99.

⁸⁵⁰ A. López Eire, "Tucídides y la koiné", *Athlon. Satira Grammatica in honorem F. R. Adrados I*, Madrid 1984, 245-261, pàg. 250.

⁸⁵¹ N.Π. Ανδριώτης, *Ετυμολογικό Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής*, Θεσσαλονίκη 1992 (Θεσσαλονίκη 1967 [Αθήνα 1951]), pàg. 24.

vegades amb acusatiu ⁸⁵². Ja no apareix als papirs ptolemaics ni a la κοινή (està absent a Aristòtil, Polibi, Herodià i Teofrast) ⁸⁵³ ni al *Nou Testament* ⁸⁵⁴. A Heròdot apareix en 34 ocasions, nou d'elles amb datiu i la resta amb acusatiu, 24 d'elles precedida d'article, estructura que utilitza també Tucídides. Xenofont la utilitza amb genitiu, en un ús quasi exclusivament poètic, i amb acusatiu ⁸⁵⁵, i a les *Cartes de Temístocles* apareix una vegada amb acusatiu seguint la pauta d'Heròdot i Tucídides ⁸⁵⁶. Serà reemplaçada per περί ⁸⁵⁷. Els aticistes la reintrodueixen, en especial Filòstrat, amb freqüència també precedida d'article ⁸⁵⁸. Caritò i Xenofont d'Efes no la utilitzen ⁸⁵⁹, mentre que apareix set vegades a Longus i nou a Aquil·les Taci ⁸⁶⁰.

Heliodor en té més exemples. Apareixen tres al llibre I i altres tres al II, un d'ells amb datiu, possiblement una hipercorrecció (els manuscrits ZT donen αὐτήν i l'A, αὐτῆς):

καὶ οἱ μὲν ἀμφὶ τὴν κόρην δεύτερον ἤδη ἠλίσκοντο οὐδέπω ληφθέντες (I 3, 5)
 ἤδη δὲ ἠλίου πρὸς δυσμᾶς ἰόντος ἀφικνοῦνται ἐπ' αὐτήν οἱ ἀμφὶ τὸν
 λήσταρχον (I 7, 1)
 τεκμαίρομαι δὲ τῷ τε ἀμφ' αὐτήν εὐρεθέντι πλούτῳ (I 20, 1)
 ἢ μὲν δὴ νῆσος ὧδε ἐπυρπολεῖτο, τοὺς δὲ ἀμφὶ τὸν Θεαγένην καὶ τὸν
 Κνήμωνα, ἕως μὲν ἥλιος ἦν ὑπὲρ γῆν, τὸ κακὸν ἐλάνθανεν (II 1, 1)
 'ἂ δ' οὖν ἔχω γινώσκειν ἀμφ' αὐτῇ τοιάδε ἐστίν' (II 8, 3)
 καὶ οὕτω κρίνας ἐφίσταται τοῖς ἀμφὶ τὸν Θεαγένην (II 13, 1)

ἀνά

⁸⁵² J. Vela Tejada, "La reestructuración funcional del sistema preposicional griego en la *koiné*", *Habis* 24, 1993, 235-247, pàg. 243.

⁸⁵³ A.N. Jannaris, *op. cit.*, pàg. 367.

⁸⁵⁴ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 110.

⁸⁵⁵ L. Gautier, *op. cit.*, pàg. 49 i 50.

⁸⁵⁶ A. Vicente Sánchez, *op. cit.*, pp. 231 i 232.

⁸⁵⁷ P. Bortone, *Greek Prepositions from Antiquity to the Present*, Oxford UP 2010, pàg. 184; P. Debbert, *De praepositionum περί et ἀμφί usu Thucydideo*, Königsberg 1880, pàg. 29.

⁸⁵⁸ W. Schmid, *op. cit.* IV, pàg. 624, afirma: *Eine der κοινή ganz entschwundene Präposition, ἀμφί, haben die Atticisten, besonders Philostratus (IV, 443), wieder eingeführt (einigemal Plut. und Ios., häufig Arr.: W. Schmidt de Ios. el. 393).*

⁸⁵⁹ A.D. Papanikolaou, *op. cit.*, pp. 90 i 91.

⁸⁶⁰ S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 213.

Ja a època clàssica tendeix a desaparèixer, substituïda per κατά més acusatiu. Antifont i el Pseudo-Xenofont no tenen cap exemple, i només dos Enees Tàctic i Tucídides. Xenofont té uns 40 exemples ⁸⁶¹. A Polibi apareix en 24 ocasions i als papirs ptolemaics ⁸⁶² només es conserva en girs amb sentit distributiu i usos de procedència literària. Al *Nou Testament* ⁸⁶³ trobem 13 aparicions, també amb sentit distributiu ⁸⁶⁴. Ja no s'utilitzarà amb sentit espacial, excepte amb l'acusatiu de μέσος, creant un nou compost amb el significat 'entre': la forma ἀνὰ μέσον és molt freqüent als papirs, està documentada a Teòcrit (22, 21), i es comú a Aristòtil, Polibi i Teofrast ⁸⁶⁵. A partir d'aquesta expressió s'ha creat la forma ανάμεσα del grec modern ⁸⁶⁶. Entre els aticistes, apareix a Elià amb sentit temporal i a Filòstrat amb sentit local i distributiu ⁸⁶⁷, però mai amb la locució ἀνὰ μέσον pròpia de la κοινή ni en el seu ús adverbial, mentre que els "primers" aticistes sí documenten aquests dos usos de la κοινή (Dionís d'Halicarnàs, Filó d'Alexandria i Flavi Josep). A les *Cartes de Temístocles* apareix una sola vegada ⁸⁶⁸. Aquil·les Taci no la utilitza ⁸⁶⁹, i només trobem un exemple a Heliodor, qui li dóna també valor temporal, com Elià:

ἀνὰ πᾶσαν ἡμέραν (II 27, 2)

Amb acusatiu temporal formava un sintagma propi de la llengua de la poesia, que ja havia aparegut a Homer (X 80) i a Píndar (O. 9, 85; N. 3, 49). Heròdot utilitza ἀνὰ μέσος acusatiu temporal en tres tipus de construccions: ἀνὰ χρόνον (VII 153, 2); amb l'acusatiu πᾶν ἔτος i el terme ἡμέρα, la més freqüent, i a ἀνὰ τὰς προτέρας ἡμέρας (VII 223, 2; VIII 123, 1), que apareix també al *Corpus Hippocraticum* ⁸⁷⁰.

ἀπό

⁸⁶¹ L. Gautier, *op. cit.*, pàg. 50.

⁸⁶² E. Mayer, *op. cit. II, 2*, pàg. 403.

⁸⁶³ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 110.

⁸⁶⁴ J. Vela Tejada, *op. cit.*, pàg. 240.

⁸⁶⁵ P. Bortone, *op. cit.*, pàg. 185.

⁸⁶⁶ N.Π. Ανδριώτης, *Ετυμολογικό Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής*, Θεσσαλονίκη 1991 (1967 [Αθήνα 1951]), pàg. 20.

⁸⁶⁷ W. Schmid, *op. cit. III*, pàg. 279; *IV*, pp. 444, 445 i 625.

⁸⁶⁸ A. Vicente Sánchez, *op. cit.*, pàg. 232.

⁸⁶⁹ S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 214.

⁸⁷⁰ S. Sancho-Montés, *Procedimientos de dramatización en las Historias de Heródoto (Libros I-IX)*, Amsterdam 2003, pp. 115 i 116.

El fet que ἔκ marcara un lloc concret i ἀπό fóra indiferent a la noció de límit d'ἔκ causà la pervivència d'ἀπό fins el grec modern. Ja no existia aquesta diferència a la κοινή, encara que a Tucídides i Pseudo-Xenofont s'utilitzen amb la mateixa freqüència (ἀπό en 637 ocasions i ἔκ en 899, i 11/12, respectivament). ἔκ és majoritària a Antifont (102/15), Enees Tàctic (83/38), Polibi (2130/620) i al *Nou Testament* (915/645)⁸⁷¹. ἀπό apareix a la κοινή molt sovint i reemplaça altres preposicions com παρά i, sobretot, ὑπό, per la similitud fonètica⁸⁷². Heliodor, a l'igual que Filòstrat⁸⁷³, mostra els següents valors:

a) Causal:

ταῦτα δεομένοις ὑμῖν ἀπὸ πολλῶν τῶν πόνων καὶ ἀναπαύσεως (I 8, 7)
καὶ πατέρα με ἀπὸ ταύτης ἐκεῖνοι καὶ ἐνόμισαν καὶ ὠνόμασαν (II 23, 2)

b) Instrumental

ἀπὸ τῆς φωνῆς ἐπ' αὐτὴν χειραγωγηθεῖς (I 30, 7)
τὰ λιμναῖα σκάφη ἀπὸ μόνου ξύλου καὶ πρέμνου παχέος ἐνὸς ἀγροικότερον
κοιλαινόμενα (I 31, 2)
ταινία τις ἀπὸ σηρικοῦ νήματος ἐξυφασμένη (II 3, 2)

c) Modal

ἢ δὲ ἐπειδὴ τὸ πρῶτον εἶδεν ἐκτὸς ἑαυτῆς γίνεται καὶ οὐδὲ ἐσοφίστευεν ἔτι
τὸν ἔρωτα, ἀλλ' ἀπὸ γυμνῆς τῆς ἐπιθυμίας προσέτρεχε (I 10, 2)
ἀπὸ δὲ τῆς χειρὸς ἠσπάζετο (II 33, 1)

d) Separatiu

καὶ τὴν κόρην ἀνύβριστον ἀπὸ πάντων διαφυλάττειν (I 7, 3)

⁸⁷¹ J. Vela Tejada, *op. cit.*, pp. 240 i 241; dades d'A. Vicente Sánchez, *op. cit.*, pàg. 234.

⁸⁷² P. Bortone, *op. cit.*, pàg. 185.

⁸⁷³ W. Schmid, *op. cit. IV*, pp. 444 i 625.

διά

Aquesta preposició a època clàssica té un sentit causal, excloent el seu valor concret. Amb genitiu, a conseqüència de la unificació semàntica, no tindrà valor causal ni d'extensió tan evident com en l'ús amb acusatiu, com s'aprecia a les inscripcions àtiques a partir del 322 a. C.⁸⁷⁴. A Tucídides, Antifont, Pseudo-Xenofont i Enees Tàctic les combinacions amb acusatiu doblen les de genitiu: 61/28 al llibre I, 39/11, 26/5, 36/18, respectivament⁸⁷⁵. A la κοινή hel·lenística la situació és similar, especialment amb acusatiu: el sentit espacial sembla remontar-se a un ús poètic i les accepcions més freqüents tenen una significació causal⁸⁷⁶. Al grec modern, γιά (< διά) té la noció de finalitat o propòsit. A Heliodor apareix amb valor temporal, a l'igual que a Eli Aristides, Elià i Filòstrat⁸⁷⁷:

ἢ διὰ τρίτης ἐνώσει τὰς πληγὰς (I 8, 5)

I de mitjà, sempre en contextos orals, en una intervenció de Cariclea, en l'arenga de Tíamis als seus bandits i a un parlament de Calasiris, en aquest ordre:

τοσαύτην ἔχων ἐκ τῶν παρελθόντων τὴν κατ' ἐμοῦ διὰ τῶν ἔργων δοκιμασίαν (I 25, 3)

συστρατιῶται, προτρέπειν μὲν ὑμᾶς οὐκ οἶδ' ὅτι δεῖ διὰ πλειόνων (I 29, 5)

ὄν πολλάκις γε δι' ὄχλου γινόμενον μνηθῆναι τὴν ἀφήγησιν ἄλλως ἄλλοτε διεκρουσάμην (II 23, 6)

διά de circumstàncies contingents es troba a meitat de camí entre la noció causal i la d'extensió, però el seu valor està pròxim a l'instrumental⁸⁷⁸. A Heliodor veiem dos exemples molt clars d'aquest valor al llibre I:

τὸ πρᾶγμα δι' ὑποψίας ἔχων ἀπορία τῶν ἐλέγχων ἡσύχαζον (I 16, 5)

⁸⁷⁴ K. Meisterhans & E. Schwyzer, *op. cit.*, pàg. 213.

⁸⁷⁵ J. Vela Tejada, *op. cit.*, pàg. 242.

⁸⁷⁶ E. Maysner, *op. cit. II*, 2, pp. 398ss; F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 119.

⁸⁷⁷ W. Schmid, *op. cit. II*, pp. 235ss; *III*, pp. 279ss; *IV*, pp. 445ss i 625ss.

⁸⁷⁸ J. Redondo, *Estudio lingüístico de los discursos de Antifonte*, Tesis doctoral, Universidad de Salamanca 1985, pp. 343ss.

ἄμα δὲ καὶ **δι' ὑποψίας** εἶναι παρὰ τοῖς πολλοῖς αἰσθανόμενος ὡς ἀνηρηκῶς τὸν Θύαμιν οὐ φαινόμενον (I 33, 2)

Amb acusatiu té un valor causal molt evident:

ἐμὲ δὲ ἅπαντα **διὰ σὲ** πραγματευομένην οὐκ ἔλαθεν (I 15, 6)

'ὦ μητριά' βοῶντος, '**διὰ μητριά**ν ἀναιροῦμαι, μητριά με ἄκριτον ἀπόλλυσι' (I 13, 5)

εἰς

W. Schmid destaca a Elià i a Filòstrat els valors finals, de relació i adverbial que fan servir aquests autors aticistes ⁸⁷⁹. Heliodor presenta també aquests usos, coincidint en l'ús adverbial amb Aquil·les Taci ⁸⁸⁰:

a) Valor final: apareix a un text narratiu i a un diàleg on parla un personatge masculí:

καὶ εἴ πη καὶ τὸν Θεαγένην **εἰς αἰδῶ** τῆς ἀδελφῆς ὁμοδίαιτον ἐποιεῖτο (I 24, 2)
εἰς οὐδὲν δὲ **ὄφελος** ἐμοὶ γενομένη (II 4, 2)

b) De relació: a un diàleg d'un personatge femení, a dos textos corresponents a la narració de Calasiris i a un altre diàleg però de parlant masculí, respectivament:

καὶ **εἰς ἐμὲ** νεανίας (I 10, 4)

ὁ ἱερεὺς τοῦ Πυθίου γνῶριμος ἐμοὶ γεγονῶς **ἐς τὰ μάλιστα** (II 29, 1)

μαργαρίδες τε γὰρ ἐνήσαν **εἰς** καρύου μικροῦ **μέγεθος** (II 30, 3)

καὶ τὸ μείζον εἰς προσθήκην ἡμῖν **ἐς τὰ μάλιστα** φίλος ὢν (III 19, 3)

c) Adverbial

⁸⁷⁹ W. Schmid, *op. cit.* III, pàg. 281; IV, pp. 454ss.

⁸⁸⁰ S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 220.

εἰς τὸ διηνεκές (I 14, 1)
εἰς πλῆθος (I 22, 3)
εἰς ὑπερβολήν (I 25, 6)
εἰς μακράν (II 23, 3; III 19, 4)
εἰς ἀλήθειαν (III 1, 4; III 14, 2)
εἰς τέλος (III 4, 10)

Heliodor té també εἰς més acusatiu amb sentit temporal:

ἐνταῦθα εἰς ἐσπέραν ἐλθὼν περίμενε (I 16, 5)
'εἰς καιρὸν' ἔφη 'πρὸς ὅπλοις τυγχάνεις' (I 27, 3)
'ἐρρίφθω' φησὶν 'ὁ βίος εἰς τὴν τήμερον' (II 1, 2)
ἦλθε καὶ εἰς ὥραν γάμου (II 29, 3)
εἰς αὔριον (II 31, 5)
εἰς δὲ τὴν ὑστεραίαν ἅμα ἡμέρα (II 32, 1)
δεῦρ' ἴτε μηδὲ εἰς ἐσπέραν τὸ συμπόσιον παρέλκετε μόνοι τῶν πάντων ἀπολειπόμενοι (III 10, 1)
εἰς τὴν σήμερον (III 14, 1)
δι' ἣν κἀγὼ τῆς ἐνεγκούσης εἰς καιρὸν ἐξέστην (III 16, 5)

ἐν

Els autors aticistes la utilitzen en circumstàncies espacials, temporals i causals, i també per a crear locucions adverbials del tipus ἐν μέρει, ἐν μοίρᾳ, ἐν δίκη, ἐν εἴδει, determinades o no per un modificador (adjectiu o genitiu) i acompanyada per un adjectiu formant girs perifràstics com ἐν δυνατῶ, ἐν φαύλῳ, ἐν καλῶ. Així la trobem a Dió Crisòstom, Llucià, Eli Aristides i Filòstrat ⁸⁸¹. Les *Cartes de Temístocles* presenten aquest valor ⁸⁸², que també trobem als llibres I-III de les *Etiòpiques* d'Heliodor:

ἐν δίκη (I 3, 1; I 13, 3)

⁸⁸¹ W. Schmid, *op. cit.* I, pp. 167 i 398; II, pp. 121 i 239; IV, pp. 448-450.

⁸⁸² A. Vicente Sánchez, *op. cit.*, pp. 239 i 240.

ἐν δευτέροις (I 3, 3; II 35, 2)

ἐν μέρει (II 21, 7; III 3, 7))

ἐν ὀφθαλμοῖς (II 22, 4)

ἐν ἐπαγγελίᾳ (II 35, 1)

ἐν πρώτοις (II 35, 5)

És curiós l'ús que presenta Heliodor de dues expressions amb la preposició ἐν equivalents a un adjectiu i a un participi, respectivament:

'τί ταῦτα ᾧ δέσποινα;' ἔλεγε 'τί μάτην ἔχεις ἐν αἰτία θεραπεινίδα τὴν σὴν;' (I 15, 2)

ὥσπερ ἐν συναισθήσει γινόμενος (III 10, 4)

Al primer cas, el sintagma preposicional té un valor equivalent a αἰτίαν, mentre que al segon la locució equival al participi συναισθόμενος. Pertanyen a un diàleg entre personatges femenins (Tisbe i Demèneta) i al text narratiu de Calasiris, respectivament.

ἐπί

A època clàssica funciona amb els tres casos, amb nocions espacial, temporal i causal. La construcció amb acusatiu és la més clarament definida, ja que indica extensió espacial i duració temporal. És per això que aquesta combinació és més usual a autors com Tucídides, el Pseudo-Xenofont i Enees Tàctic que l'ús amb genitiu o datiu, amb l'excepció d'Antifont, que es decanta majoritàriament pel datiu ⁸⁸³. Al grec hel·lenístic, encara que també consten els tres casos, l'acusatiu és el més abundant, sobretot al *Nou Testament* ⁸⁸⁴. El mateix trobem a les *Cartes de Temístocles* ⁸⁸⁵. Heliodor presenta també ἐπί amb els tres casos en nombrosos exemples. Potser val la pena comentar els següents:

⁸⁸³ J. Vela Tejada, *op. cit.*, pàg. 243.

⁸⁸⁴ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pp. 122 i 123.

⁸⁸⁵ A. Vicente Sánchez, *op. cit.*, pp. 241 i 242.

a) Amb genitiu

- Té valor modal a les següents locucions:

τῶν ἐπὶ δόξης (I 19, 2), repetida cinc vegades més a l'obra,
ἐπ' ἀδειίας (III 4, 11), apareix en altres dues ocasions,
ἐπ' ἐννοίας (III 10, 4)

- Valor local, reemplaçant clarament un datiu, a:

ἤγετο μὲν γὰρ ἐφ' ἀρμαμάξης ἀπὸ συνωρίδος λευκῆς βοῶν ἠνιοχουμένη (III 4,

2)

b) Amb datiu

- Té valor local a:

ἐπ' ἐσχάτοις (II 8, 3)

- Valor temporal a:

ἐπὶ πᾶσι(ν) (I 25, 4; II 25, 5; III 5, 1)

- Valor final a:

τὸν δὲ ἐξ ἀρχῆς ἡμῖν συγκείμενόν τε καὶ ἐνώμοτον ἐπὶ πᾶσι γάμον ἔνθεσμον
(I 25, 4)

- Valor modal a:

ἐπευφήμησαν ἅπαντες καὶ γαμεῖν ἐπ' αἰσίοις ἐκέλευον (I 21, 1)

ἐγχειρίζω τὴν κόρην ἐπὶ συνθήκαις ταῖς ἐνωμότοις ἡμῖν γενομέναις (II 31, 4)

També alguns autors aticistes presenten els sentits local, temporal i final, com Eli Aristides, Elià i Filòstrat ⁸⁸⁶. ἐπὶ πᾶσι(ν) apareix en tots tres.

c) Amb acusatiu

- Tenen valor temporal les següents expressions:

ἐπὶ πολὺ (II 12, 4; II 15, 2; II 25, 2; III 5, 5; III 17, 1)

ἐπὶ πλεῖστον (I 32, 2; II 3, 4)

ἐπ' ὀλίγον (II 33, 1)

ἐπ' ἐλάχιστον (III 13, 1)

Dels aticistes, Dió Crisòstom presenta ἐπὶ πολὺ i ἐπ' ὀλίγον i, Eli Aristides, ἐπὶ πλεῖστον. Són freqüents aquests tipus d'expressions entre ells ⁸⁸⁷.

κατά

Regeix acusatiu i genitiu. Ja a època clàssica era més freqüent la combinació amb acusatiu, encara que als papirs ptolemaics encara existeix la construcció amb genitiu, amb el significat 'des de' cap avall o bé d'hostilitat, mentre que el sentit local amb el genitiu ablatiu s'ha perdut ⁸⁸⁸. Heliodor presenta nombrosos exemples amb genitiu expressant hostilitat als llibres I-III:

πιστεύων μηδ' ἂν ψεύσασθαι **κατ' ἑμοῦ** τὴν οὕτω περὶ ἐμὲ διακειμένην (I 11, 1)

ἔλαθεν ἑταιρικήν ζηλοτυπίαν σὺν πολλῶ **καθ' ἑαυτῆς** κινήσασα (II 8, 5)

λύσαιμι μὲν τὰς **κατὰ τοῦ πατρὸς** ὑπονοίας τε καὶ αἰτίας (II 9, 4)

τῆς **κατὰ σοῦ** ποινῆς (II 11, 1)

ἀλλὰ τὸ χαλεπώτατον τοῖς ἑμοῖς, τὸ τοῦ λόγου, **κατ' ἑμοῦ** κέχρηται πτεροῖς (II 33, 5)

⁸⁸⁶ W. Schmid, *op. cit.* II, pàg. 240; III, pàg. 283 i 284; IV, pp. 452 i 453.

⁸⁸⁷ W. Schmid, *op. cit.* I, pp. 167 i 168; II, pàg. 240; IV, pàg. 628.

⁸⁸⁸ E. Mayser, *op. cit.* II, 2, pp. 428-430.

τὸν τῶν ἐμῶν παίδων κατ' ἀλλήλων πόλεμον (III 16, 5)

Amb acusatiu són remarcables els següents valors:

a) Temporal

καθ' ὃν γὰρ καιρὸν ἀλεκτροόνες ᾄδουσιν (I 18, 3)

κατὰ τὴν πρώτην συμβολήν (II 2, 2)

κατὰ βραχύ (II 6, 4)

(νύκτα) καθ' ἣν συνέκειτο αὐτοῖς ἤκουσιν εἰς τὴν κόμην (II 20, 1)

καθ' ἣν νύκτα συγκατεκλίθη τῷ γήμαντι (II 29, 4)

κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν (III 4, 8)

b) Final

κατὰ ζήτησιν (I 17, 6; II 8, 4; II 14, 2)

κατὰ τι χρέος ἐμὸν ἴδιον ἐκπλεύσας (I 17, 6)

κατὰ ποίαν τὴν χρείαν (III 16, 1)

c) Modal

κατὰ μικρόν (I 2, 8; I 3, 6; II 4, 2; II 13, 3; II 14, 5; II 20, 4; II 28, 4)

κατὰ τοιάνδε τινὰ αἰτίαν (I 33, 1)

κατὰ βραχύ (II 6, 4)

κατὰ μέρος (II 14, 5)

κατὰ καιρόν (II 35, 2)

Entre els aticistes, Elià presenta el valor modal en expressions com κατὰ μικρόν i κατὰ βραχύ, i Filòstrat també utilitza freqüentment κατὰ amb valor temporal i modal⁸⁸⁹. Trobem a Aquil·les Taci novament el modal⁸⁹⁰.

⁸⁸⁹ W. Schmid, *op. cit.* III, pàg. 285; IV, pp. 457 i 458.

⁸⁹⁰ S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 225.

μετά

Després d'Homer no s'utilitza més amb datiu, substituït el gir per la combinació ἐν més datiu. Amb genitiu desplaça la construcció σύν més datiu, i serà més abundant que amb acusatiu. Així, al llibre I de Tucídides apareix μετά amb genitiu en 57 ocasions i 32 amb acusatiu, Antifont presenta 17 i 5, Enees Tàctic té 40 i 10⁸⁹¹ i al *Nou Testament*⁸⁹² i als papirs ptolemaics predomina també àmpliament el genitiu⁸⁹³. Heliodor, a diferència d'Aquil·les Taci, no utilitza mai μετά amb genitiu als llibres I-III, sinó que fa servir exclusivament σύν més datiu per a expressar el valor instrumental i comitatiu. Dels valors amb acusatiu, a més del temporal 'després de', destaquem un parell d'exemples compartits amb els aticistes:

μεθ' ἡμέραν (I 14, 6)

τάχα δέ που καὶ εἶναι μετὰ Χαρίκλειαν οὐκ ἀνεχόμενος (I 31, 4)

La primera expressió, 'de dia' o 'durant el dia', apareix a un diàleg on es conta el destí de Demèneta, i és utilitzada també per Dió Crisòstom, Eli Aristides i Elià⁸⁹⁴.

La segona, una narració, és una braquilogia on la preposició acompanya un nom propi en lloc del nom de l'acció o del fet del qual dependria el nom propi. Així, figura μετά Χαρίκλειαν per μετά Χαρικλείας θάνατον. Aquil·les Taci també en té un exemple (VI 22, 1)⁸⁹⁵ i consta als aticistes Elià i Filòstrat⁸⁹⁶.

παρά

Assenyala una posició externa i propera a un objecte que es considera limitat. Amb genitiu marca el punt de partida extern d'una acció; amb datiu, posició espacial i, amb acusatiu, direcció o desenvolupament d'una acció. L'ús amb datiu va perdre

⁸⁹¹ J. Vela Tejada, *op. cit.*, pàg. 244.

⁸⁹² F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pp. 120 i 121.

⁸⁹³ E. Maysen, *op. cit. II*, 2, pp. 444ss.

⁸⁹⁴ W. Schmid, *op. cit. I*, pàg. 126; *II*, pàg. 129; *III*, pàg. 137.

⁸⁹⁵ S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 227.

⁸⁹⁶ W. Schmid, *op. cit. III*, pp. 285 i 286; *IV*, pàg. 459.

terreny en favor de l'acusatiu, i la noció general de παρά de posició externa va afavorir la concurrència amb ἀπό. Es veu perfectament aquesta evolució en la combinació amb els casos: a Homer l'ús més abundant és amb datiu, especialment amb subjectes impersonals; al Pseudo-Xenofont apareix cinc vegades amb genitiu i una amb acusatiu; a Antifont, 12 amb genitiu, 11 amb acusatiu i 5 amb datiu; al llibre I de Tucídides, 11/36/8 i, a Enees Tàctic, 13/21/7. A època hel·lenística la combinació menys usual és amb datiu, i amb acusatiu i genitiu la proporció es prou similar ⁸⁹⁷. A les *Cartes de Temístocles* παρά regeix acusatiu en 14 ocasions, genitiu en nou i datiu en vuit ⁸⁹⁸.

a) Amb genitiu

A època clàssica indicava procedència quasi exclusivament amb persones, ús que passarà als papirs ptolemaics ⁸⁹⁹, a Polibi i al *Nou Testament* ⁹⁰⁰. A més, a època hel·lenística estendrà la seua aparició amb altres verbs passius diferents dels que apareixien a època clàssica amb el sentit de 'donar', 'enviar', 'comunicar'. Aquesta ampliació s'observa als aticistes: entre ells, Dió Crisòstom, Lluçia i Filòstrat ⁹⁰¹. Aquil·les Taci presenta un exemple d'aquest ús (VII 1, 4) ⁹⁰² i Heliodor té els dos següents, de sengles passatges narratius:

ἐπεὶ δὲ ποτε φυλάττεσθαι αὐτῇ τὰ πολλὰ παρήνουν μὴ γνωσθεῖη **παρὰ τῆς δεσποίνης** (I 11, 4)

(σοφία) εἶ πη, [...] τὰ προρρηθέντα μοι **παρ' αὐτῆς** [...] περιγράψαιμι (III 16, 5)

b) Amb datiu

Com hem apuntat, amb παρά és el cas menys utilitzat a època hel·lenística, on entra en concurrència amb altres combinacions ⁹⁰³, i ja a època clàssica anava perdent protagonisme. W. Schmid afirma que els aticistes no fan servir παρά amb datiu per

⁸⁹⁷ J. Vela Tejada, *op. cit.*, pàg. 244.

⁸⁹⁸ A. Vicente Sánchez, *op. cit.*, pp. 245 i 246.

⁸⁹⁹ E. Mayser, *op. cit. II*, 2, pp. 483-487.

⁹⁰⁰ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 124.

⁹⁰¹ W. Schmid, *op. cit. I*, pàg. 399; *IV*, pàg. 460.

⁹⁰² S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 229.

⁹⁰³ E. Mayser, *op. cit. II*, 2, pp. 487-489; F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 124.

deconeixement del sentit del datiu a aquesta construcció ⁹⁰⁴. En canvi, a Elià apareix l'expressió *παρ' ἑμοὶ κριτῆ*, utilitzada pels autors àtics i per Heròdot (III 160) ⁹⁰⁵. Igualment, el datiu de "punt de vista de judici" apareix en una locució calcada a aquesta que acabem de veure al llibre II d'Heliodor, quan Càricles li conta la seua vida a Calasiris:

ἦλθε καὶ εἰς ὥραν γάμου καὶ ἐξεδόμην τῶν μνηστευομένων, πολλοὶ δ' ἦσαν, τῷ **παρ' ἑμοὶ κριθέντι** καλλίστῳ (II 29, 3)

c) Amb acusatiu

El valor temporal duratiu de *παρά* amb acusatiu de la prosa àtica esdevindrà poc freqüent a Aristòtil, mentre que als papirs ptolemaics ⁹⁰⁶ i al *Nou Testament* desapareix ⁹⁰⁷ i és rescatat pels aticistes, on el trobem a Eli Aristides, Elià i Filòstrat ⁹⁰⁸. És abundant a Aquil·les Taci ⁹⁰⁹ i el trobem també a Heliodor:

καὶ ἄλλαι πρὸς τῆ γῆ τῶν κειμένων ἐν χερσὶν ἀνθ' ὄπλων ἐνίοις **παρὰ τὴν μάχην** γεγενημέναι (I 1, 4)

ἑμοῦ δὲ **παρὰ πάντα τὸν θόρυβον καὶ τὸν χρόνον** ὃν περὶ τῆς τιμωρίας διεχειροτόνουν ὧ μητρὶά' βοῶντος (I 13, 5)

τῶν ναυτικῶν ἡμῖν **παρὰ τὴν εὐωχίαν** ἦν ἐπὶ σωτηρίοις ἡγομεν ἐπιθεμένων ἀνελεῖν τε διὰ τὰ χρήματα βουλευσαμένων (I 22, 5)

El primer text és narratiu, el segon correspon a l'explicació que fa Cnèmon de la seua vida i el tercer, al discurs de Cariclea a Tíamis i els seus bandits.

Un altre valor d'aquesta preposició amb acusatiu és l'adverbial, en certes expressions que apareixen a aticistes com Eli Aristides i Filòstrat ⁹¹⁰, així com a Aquil·les Taci ⁹¹¹. A Heliodor també trobem locucions d'aquest tipus:

⁹⁰⁴ W. Schmid, *op. cit.* IV, pp. 628 i 629.

⁹⁰⁵ W. Schmid, *op. cit.* III, pàg. 286.

⁹⁰⁶ E. Maysen, *op. cit.* II, 2, pp. 489-492.

⁹⁰⁷ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pp. 123 i 124.

⁹⁰⁸ W. Schmid, *op. cit.* II, pàg. 241; III, pàg. 286; IV, pp. 461 i 629.

⁹⁰⁹ S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 230.

⁹¹⁰ W. Schmid, *op. cit.* II, pàg. 241; IV, pàg. 462.

παρ' ὀλίγον (I 2, 3)
παρὰ τοσοῦτον (I 13, 2)
παρὰ τὴν πρώτην (II 8, 4)
παρὰ τὴν ἀρχήν (III 4, 9)

Es curiós i poc freqüent el sentit comparatiu de παρά amb acusatiu que trobem a aticistes com Eli Aristides i Filòstrat ⁹¹². Hem trobat un exemple al llibre II de les *Etiòriques* d'Heliodor, en la narració de Caricles:

τίς δὲ ἢ παρὰ τοὺς ἄλλους ποταμοὺς ἰδιάζουσα φύσις (II 28, 1)

πρός

Indica un element orientat cap a l'objecte o persona assenyalada. La noció de punt de partida amb genitiu i de localització orientada amb datiu resultaven difícils de distingir respecte al sentit d'orientació real o figurada amb acusatiu, que va anar imposant-se a les altres dos ja des d'època primerenca. A les inscripcions àtiques ja s'observa aquesta tendència des del 361 a. C. ⁹¹³. Al llibre I de Tucídides apareixen 98 combinacions amb acusatiu, 8 amb datiu i 3 amb genitiu ⁹¹⁴; al I d'Heròdot, 72/12/20; a Antifont, 21/6/7; al Pseudo-Xenofont, 4/10/0 i, a Enees Tàctic, 90/5/0. A època hel·lenística es mantenen els tres casos, si bé l'acusatiu és majoritari ⁹¹⁵.

a) Amb genitiu

Escassament utilitzat pels autors clàssics, indicant lloc i amb la veu passiva, pràcticament ha desaparegut dels papirs ptolemaics ⁹¹⁶, del *Nou Testament* ⁹¹⁷ i de Polibi. Alguns aticistes, encara que W. Schmid pensa que la combinació πρὸς més

⁹¹¹ S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 230.

⁹¹² W. Schmid, *op. cit. II*, pàg. 241; *IV*, pp. 461 i 462.

⁹¹³ K. Meisterhans & E. Schwyzer, *op. cit.*, pp. 219 i 220.

⁹¹⁴ Per a més informació, vid. E.J. Golsch, "De praepositionum usu Thucydideo. Part. VI. De πρὸς praepositione", *Programm des evangelischen Gymnasiums, Schweidnitz* 1883, 3-17.

⁹¹⁵ J. Vela Tejada, *op. cit.*, pàg. 245.

⁹¹⁶ E. Mayser, *op. cit. II*, 2, pp. 493 i 494.

⁹¹⁷ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 125.

genitiu és errònia, mostren aquest sintagma amb un valor similar al de ὑπό més genitiu ⁹¹⁸, com és el cas de Llucià. Filòstrat també utilitza aquesta combinació ⁹¹⁹. Aquil·les Taci presenta aquest esquema en invocacions i en oracions passives ⁹²⁰. A Heliodor el trobem també fent la funció d'agent:

οἱ μὲν γὰρ πλεῖστοι χερσὶ ταῖς ἀλλήλων ἀνήρησθε, ὅσοι δὲ **πρὸς ἡμῶν**, ἀμύνης νόμῳ καὶ ἐκδικίας τῆς εἰς σωφροσύνην ὕβρεως πεπόνθατε (I 3, 1)

βουκολία μὲν σύμπας κέκληται **πρὸς Αἰγυπτίων** ὁ τόπος (I 5, 2)

σοῦ τε ἔνεκεν οὕτω **πρὸς αὐτῆς** περιυβρισμένου (I 11, 5)

πρὸς ἀνάγκης τὸν παρόντα βίον ἐλόμενον (I 19, 2)

δέει τοῦ μὴ λοχηθῆναι **πρὸς τῶν διαδράντων** (I 33, 4)

τὸ δὲ ὅπως ἡ Θίσβη κατὰ τὸ ἄντρον καὶ **πρὸς τίνων** ἀνήρηται, θεοῦ τινος ἂν ἴσως δεήσει φράζοντος (II 9, 5)

ἀφαιρεθῆναί με **πρὸς τινος** δεδιώς (II 10, 2)

σώζεσθαι δίκαιος εἶναι **πρὸς αὐτῶν** ἔλεγεν (II 13, 4)

καὶ νῦν εὐρίσκοι **πρὸς τινων** ἀνηρημένην οὖς οὐκ ἔχει μὲν γινώσκειν (II 13, 3)

τόν τε ἐπηγγελμένον **πρὸς σοῦ** μισθὸν ἀπατεῖν ἐπείγει (II 23, 5)

ἀρχὴν δὴ τῶν ἐσομένων καὶ προαγορευθέντων μοι **πρὸς τοῦ θεοῦ** δυσχερῶν τὴν γυναιῖκα φωράσας (II 25, 3)

πρὸς τῶν ἐτησίων ἀντικρὺ πνεόντων ἀνακοπτόμενος (II 28, 3)

I a invocacions:

μὴ πρὸς Ἀπόλλωνος αὐτοῦ καὶ τῶν ἐγχωρίων σοι θεῶν (II 33, 7)

καὶ ποῦ γῆς οὗτοι δείκνυε **πρὸς θεῶν** (III 4, 7)

b) Amb datiu

⁹¹⁸ Altres expressions per a l'agent en grec eren el genitiu, el datiu, ὑπό amb genitiu, ὑπό amb datiu, ἐκ amb genitiu i πρὸς amb genitiu. Homer no coneixia una expressió fixa per a l'agent i aquestes combinacions esmentades competiren fins que s'establí la forma estereotipada ὑπό amb genitiu com a forma fixa en la prosa de l'àtic clàssic. Les altres han quedat amb diversos matisos en la poesia i el drama. Per a més informació, vid. C. García Gual, *El sistema diatético en el verbo griego*, Madrid 1970, pp. 51-57.

⁹¹⁹ W. Schmid, *op. cit.* I, pàg. 400; IV, pp. 464 i 616.

⁹²⁰ S. Santafé, *op. cit.*, pp. 233 i 234.

Els aticistes mostren el valor local de πρὸς amb datiu propi de l'època clàssica, que és habitual a la baixa κοινή. Apareix als papirs ptolemaics ⁹²¹, sis vegades al *Nou Testament* ⁹²² i a autors com Eli Aristides i Filòstrat ⁹²³. El trobem a Aquil·les Taci ⁹²⁴ i també a Heliodor, als llibres I-III:

καὶ ἄλλαι πρὸς τῇ γῆ τῶν κειμένων ἐν χερσίν (I 1, 4)
'εἰς καιρὸν' ἔφη 'πρὸς ὄπλοις τυγχάνεις' (I 27, 3)
καθ' ὃ καὶ φέγγος ἀμυδρὸν ἔκ τινος διατρήσεως πρὸς ἄκροις τῆς λίμνης προσέπιπτεν (I 29, 2)
ὁ δὲ Κνήμων ὄλον ὄντα πρὸς τῷ πάθει καταμαθῶν (II 3, 4)
τὴν δέλτον ἦν πρὸς τοῖς στέρνοις αὐτῆς εὐρήκαμεν ἐπισκοπῶμεν (II 10, 1)
κειμένη μοι πρὸς τοῖς σοῖς γόνασιν (II 16, 3)
καὶ ὁ μὲν ἐπειδὴ πρὸς ταῖς ἀκρωρείαις ἐγένετο τοῦ ὄρου (II 20, 1)
ἢ γὰρ πρὸς ἱεροῖς ἦν ἢ πρὸς θυσίαις ἐξηταζόμεν (II 27, 2)
ἐνταῦθα γὰρ ἐδολοφονήθη πρὸς αὐτοῖς τοῖς τοῦ Πυθίου βωμοῖς ὑπ' Ὀρέστου τοῦ Ἀγαμέμνονος (II 34, 3)
ἐπεὶ δὲ ἡμεῖς τε πρὸς τοῖς βωμοῖς ἐγενόμεθα (II 35, 4)
χλαμὺς δὲ λευκὴ περόνη χρυσοῦ πρὸς τοῖς στέρνοις ἐσφῆκωτο (III 3, 2)

Un altre valor clàssic de πρὸς amb datiu que fan servir els aticistes és l'additiu. El trobem als papirs ptolemaics ⁹²⁵ i només una vegada al *Nou Testament* ⁹²⁶. Entre els aticistes, a Elià i Filòstrat ⁹²⁷. Apareix també a Aquil·les Taci ⁹²⁸ i a Heliodor als següents exemples:

ὁ μὲν ταῦτα καὶ ἕτερα πρὸς τούτοις ἐλεεινῶς ἰκέτευεν (I 12, 3)
εἰ πρὸς τούτοις καὶ ἕτερον δῶρον ὑποδέξασθαι βουλευθείης πολὺ τούτων ἐριτιμότερον (II 30, 4)
τεκμήριον λαμβάνει πρὸς τοῖς ἄλλοις οἷς καταλέγει (II 34, 7)

⁹²¹ E. Maysen, *op. cit.* II, 2, pp. 494-496.

⁹²² F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 125.

⁹²³ W. Schmid, *op. cit.* II, pàg. 242; IV, pp. 465, 466 i 629.

⁹²⁴ S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 234.

⁹²⁵ E. Maysen, *op. cit.* II, 2, pàg. 497.

⁹²⁶ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 125.

⁹²⁷ W. Schmid, *op. cit.* III, pàg. 288; IV, pp. 465, 629 i 630.

⁹²⁸ S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 234.

c) Amb acusatiu

πρός amb acusatiu indicava la direcció, en especial cap a persones però també referida a objectes i llocs. Aquest ús és molt variat als papirs ptolemaics, amb nocions molt diverses ⁹²⁹, a l'igual que al Nou Testament ⁹³⁰, ja que és el cas que perdurà junt a aquesta preposició. Com que és molt abundant a Heliodor, tot seguit vorem els usos més destacats.

πρός amb acusatiu pot expressar l'orientació cap a on té lloc l'acció. Aquest valor apareix a Filòstrat ⁹³¹. També el trobem a Xenofont d'Efes ⁹³², i a les *Etiòpiques* trobem:

τοῖς ἀπὸ τῆς λίμνης ἰχθύσι **πρὸς ἥλιον** ὀπτωμένοις (I 5, 4)

καὶ δὴ ποτε **πρὸς τὸν Θύαμιν** ἀντωπήσασα (I 21, 3)

ἀπέτρεχεν ὡς τὸν Θύαμιν καὶ καταλαμβάνει ζέοντα **πρὸς τὴν μάχην** (I 29, 4)

πρὸς ὕπνον τραπεῖς ὁ Θέρμουθις χάλκεόν τινα (II 20, 2)

És molt freqüent a Heliodor el valor causal:

πρὸς μὲν τὸ ἄηθες τῆς χροιάς **καὶ τὸ ληστρικὸν** τῆς ὄψεως ἐν ὅπλοις δεικνυμένης οὐδὲ κατὰ μικρὸν ἐκπλαγεῖσα (I 2, 8)

πρὸς ταῦτα (I 28, 1; II 2, 2; II 8, 1; II 14, 1; II 18, 3; II 19, 2; II 30, 5; II 33, 6; III 7, 2; III 9, 1)

Entre els aticistes **πρός** més acusatiu amb valor adverbial apareix en nombroses ocasions. Així, a Dió Crisòstom, Lluçia, Eli Aristides, Elià i Filòstrat ⁹³³. Aquil·les Taci mostra aquest tipus d'expressions ⁹³⁴, com també Heliodor als següents exemples:

⁹²⁹ E. Maysner, *op. cit.* II, 2, pp. 497-509.

⁹³⁰ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pp. 124 i 125.

⁹³¹ W. Schmid, *op. cit.* IV, pàg. 466.

⁹³² E. Mann, *op. cit.*, pàg. 21.

⁹³³ W. Schmid, *op. cit.* I, pp. 168 i 400; II, pàg. 242; III, pàg. 289; IV, pp. 466 i 630.

⁹³⁴ S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 233.

πρὸς μόνον (I 10, 4; I 28, 1)
πρὸς τὸ γοργότερον (I 21, 3)
πρὸς τὸ βέλτιστον (I 27, 1)
πρὸς ἐναντίον (II 2, 3)
πρὸς τὸ φαιδρότερον (II 7, 1; II 33, 1; III 10, 4)
πρὸς ὀλίγον (II 19, 5)
πρὸς τὸ αἰσχροτέρον (II 25, 5)
πρὸς τὸ ἀκριβές (II 36, 2)
πρὸς ὅσον (III 18, 4)
πρὸς βίαν (II 3, 4; II 5, 2; III 17, 4)

ὑπέρ

Indica una posició per damunt del terme de referència a l'espai i al temps, amb la qual cosa entrà en confluència amb ἐπί i tendí a desaparèixer, també amb proximitat de sentit amb altres preposicions (περί, ἀντί, ἔνεκα, διά). A tota l'obra de Tucídides apareix 58 vegades amb genitiu i 6 amb acusatiu, 30/0 a Antifont, 4/0 a Enees Tàctic i cap al Pseudo-Xenofont ⁹³⁵. 130/20 al *Nou Testament* ⁹³⁶ i una proporció de 20 a 1 als papirs ptolemaics ⁹³⁷, dades que constaten la progressiva absència de la construcció amb acusatiu. Entre els aticistes, utilitzen ὑπέρ Elià i Filòstrat, el primer només amb genitiu i el segon amb els dos casos esmentats ⁹³⁸.

a) Amb genitiu

Elià i Filòstrat mostren la construcció de ὑπέρ amb genitiu amb un valor equivalent a περί més genitiu, a l'igual que Polibi i Procopi. Aquest ús és àtic i també propi de l'època postclàssica, segons W. Schmid ⁹³⁹, i apareix al *Nou Testament* i als

⁹³⁵ J. Vela Tejada, *op. cit.*, pàg. 243.

⁹³⁶ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 121.

⁹³⁷ E. Mayser, *op. cit. II*, 2, pp. 456-461.

⁹³⁸ W. Schmid, *op. cit. III*, pàg. 290; *IV*, pp. 466, 467 i 630.

⁹³⁹ W. Schmid, *op. cit. IV*, pàg. 630.

papirs ptolemaics ⁹⁴⁰. Heliodor té dos exemples d'aquest tipus al llibre I, en una estructura similar a l'abans esmentada (λέγειν ὑπέρ), ubicats a un context discursiu:

εἰδότες οὖν ὡς οὐχ ὑπὲρ γυναικῶν ἐστι καὶ παίδων ὁ λόγος, ὃ δὴ πολλοῖς εἰς τὸ παροξῦναι καὶ μόνον πρὸς μάχην ἤρκεσε [...], ἀλλ' ὑπὲρ αὐτοῦ τοῦ εἶναι καὶ ψυχῶν τῶν ἡμετέρων (I 29, 6)

Heliodor comparteix la noció local amb Filòstrat ⁹⁴¹ i Aquil·les Taci ⁹⁴² en dues parts narratives incloses a la història de Calasiris:

ἡσχόλουν δὲ οὐδὲν εἰς ταῦτα τὰς χεῖρας ἀλλ' ὑπὲρ τῆς κεφαλῆς ἀχθοφοροῦσαι πρὸς χορὸν στιχίρη καὶ ἐγκάρσιον ἀλλήλων εἶχοντο (III 2, 2)

κρηπὶς μὲν αὐτοῖς ἱμάντι φοινικῶ διάπλοκος ὑπὲρ ἀστραγάλων ἐσφίγγετο (III 3, 1)

ὑπέρ amb τοῦ més infinitiu pot tindre un valor idèntic al d'aquest mateix esquema amb ἔνεκα. Tant Elià com Filòstrat ⁹⁴³ presenten exemples d'aquesta combinació, a l'igual que Heliodor al llibre II, enmig d'una narració:

μαθεῖν δ' ἂν ἡδέως ὑπὲρ τοῦ γνῶναι καὶ τὴν αἰτίαν (II 14, 3)

b) Amb acusatiu

Entre els aticistes, Filòstrat utilitza ὑπέρ amb acusatiu amb valor local, a l'igual que Aquil·les Taci, per a expressar un moviment cap a dalt o per a indicar un objecte damunt d'alguna cosa ⁹⁴⁴. El sentit local no apareix al *Nou Testament* excepte en un exemple ⁹⁴⁵, i ha desaparegut pràcticament als papirs ptolemaics ⁹⁴⁶, continuant al grec postclàssic la tendència abans exposada de pèrdua d'aquesta construcció.

⁹⁴⁰ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 121: *The reverse exchange of ὑπέρ for περί (e.g. λέγειν ὑπέρ 'to speak about') common in Attic and Hellenistic (LXX also), is less frequent and is virtually confined to Paul.* E. Mayser, *op. cit.* II, 2, pàg. 453, mostra també aquesta esquema dependent de verbs de llengua.

⁹⁴¹ W. Schmid, *op. cit.* IV, pp. 467 i 630.

⁹⁴² S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 235.

⁹⁴³ W. Schmid, *op. cit.* III, pàg. 290; IV, pp. 466, 467 i 630.

⁹⁴⁴ W. Schmid, *op. cit.*, IV, pp. 467 i 630; S. Santafé, *op. cit.*, pp. 235 i 236.

⁹⁴⁵ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 121.

⁹⁴⁶ E. Mayser, *op. cit.* II, 2, pàg. 461.

Heliodor té dos mostres en parts narratives, el primer expressant moviment cap a dalt i el segon ubicant un objecte damunt d'altre:

ἕως μὲν ἥλιος ἦν ὑπὲρ γῆν (II 1, 1)

ἔφερε δὲ τῆ λαιᾶ μὲν τόξον ἐπίχρυσον ὑπὲρ ὤμων τὸν δεξιὸν τῆς φαρέτρας ἀπηρτημένης (III 4, 6)

ὑπό

Designa un nivell inferior del subjecte respecte a allò que s'assenyala, sense noció de límit o moviment, per la qual cosa les combinacions amb acusatiu i datiu es neutralitzaren en favor del genitiu. Des d'època homèrica ὑπό amb genitiu perd terreny en favor d'ἀπό amb genitiu com a complement agent i de causa. Al Pseudo-Xenofont ὑπό només apareix amb genitiu; a Antifont, 124 vegades amb genitiu i 8 amb acusatiu; al llibre I d'Heròdot, 65 amb genitiu, 4 amb acusatiu i 5 amb datiu; al de Tucídides, 56/3/1; a Enees Tàctic, 36/3/1. Al grec hel·lenístic es manté una proporció similar: a Polibi, 672/280/11; als papirs ptolemaics, 302/53/5; al *Nou Testament*, 167/50/0⁹⁴⁷. A les *Cartes de Temístocles* apareix 40 vegades amb genitiu i 1 amb acusatiu⁹⁴⁸.

a) Amb genitiu

El valor de complement agent apareix 29 vegades als llibres I-III. Repassem altres combinacions més remarcables.

ὑπό amb genitiu pot tindre valor causal, que apareix als papirs ptolemaics amb nocions no personals, tant a formes verbals actives com passives, mentre que a la prosa àtica es preferia per a aquesta noció el datiu sense preposició⁹⁴⁹. W. Schmid afirma que desaparegué totalment a la κοινή i és rescatat de nou pels aticistes: el

⁹⁴⁷ J. Vela Tejada, *op. cit.*, pàg. 245.

⁹⁴⁸ A. Vicente Sánchez, *op. cit.*, pàg. 251.

⁹⁴⁹ E. Mayser, *op. cit. II, 2*, pp. 510-512.

trobem a Eli Aristides i Filòstrat ⁹⁵⁰. Aquil·les Taci té dos exemples ⁹⁵¹ i Heliodor presenta 15 als llibres I-III:

καὶ ἅμα λέγουσα ἢ μὲν τῆς πέτρας ἀνέθορεν, οἱ δὲ ἐπὶ τοῦ ὄρους **ὑπὸ θαύματος** ἅμα καὶ ἐκπλήξεως ὥσπερ ὑπὸ πρησιτῆρος τῆς ὄψεως βληθέντες ἄλλος ἄλλον ὑπεδύετο θάμνον (I 2, 5)

οἱ δὲ λησταί, πρὸς τὴν διαρπαγὴν καὶ ταῦτα σπεύδοντες, **ὑπὸ τῆς** τῶν ὀρωμένων **ἀγνοίας** ἅμα καὶ **ἐκπλήξεως** τέως ἀνεστέλλοντο (I 3, 5)

ἢ καὶ αὐτὸ ἔμπνουν μετῆχθαι τὸ ἄγαλμα διὰ τῆς κόρης **ὑπ' ἀγροικίας** εἴκαζον (I 7, 2)

ἐπεβόησαν **ὑφ' ἡδονῆς** ἅμα οἱ ξένοι (I 8, 6)

καὶ οὐδ' ἂν ἔληξαν θρηνοῦντες, εἰ μὴ τις ὕπνος, ἐπιπτὰς **ὑφ' ἡδονῆς** τῶν γόνων, ἔπαυσε τῶν δακρύων (I 18, 1)

εἶτε **ὑπὸ θερμότητος** ἅμα καὶ τῆς περὶ τὸ κινεῖσθαι καὶ σιτεῖσθαι θάττον ἐπιθυμίας τοὺς συνοικοῦντας ἰδίῳ κηρύγματι ἐπὶ ἔργον ἐγείροντες (I 18, 3)

τὸ δὲ 'φονεύσεις' τὰς παρθενίους τρώσεις εἴκαζεν, **ὑφ' ὧν** οὐκ ἀποθανεῖσθαι τὴν Χαρίκλειαν (I 18, 5)

καὶ γὰρ πεφοίνικτο τὴν παρειὰν **ὑπὸ τῶν ἐνθυμημάτων** πλέον ἢ σύνηθες καὶ τὸ βλέμμα κεκίνητο πρὸς τὸ γοργότερον (I 21, 3)

ὑπὸ μὲν τῆς περὶ τὴν Χαρίκλειαν **ἐπιθυμίας** καὶ τὴν παροῦσαν ὥραν ἀπέραντον χρόνου μῆκος εἰς ὑπέρθεσιν ἡγούμενος (I 23, 2)

εὐδηλος γὰρ εἶ κάκ τούτων μὴ ὀκλάσας τὸν ἐπ' ἐμοὶ πόθον **ὑπὸ τῶν πολλῶν συμφορῶν** (I 26, 2)

ὑφ' ὧν ἀπάντων δοῦπός τις πρὸς τὸν ἀέρα συμμιγῆς ἦρετο (I 30, 3)

ὑφ' ὧν καὶ ὁ Θύαμις τῶν μὲν ἐν χερσὶ πάντων ἀμνημονήσας (I 30, 7)

ὁ παρὰ τὸν φόνον ὁ Θύαμις **ὑπὸ θυμοῦ καὶ σπουδῆς** ἐναπέλιπε τῇ σφαγῇ (II 6, 2)

ὑφ' ἧς ἐθρήνεις μὲν ἐμοῦ τὰμὰ πρότερος (II 7, 3)

ὑφ' ὧν οἰδουμένη τῷ χόλω καὶ ζήλω πυρακτουμένη τοῖς οἰκείοις τῆς Δημαινέτης προσιοῦσα τὴν κατ' αὐτῆς ἐπιβουλήν ὑπὸ Θίσβης ἐξηγόρευσε (II 9, 1)

⁹⁵⁰ W. Schmid, *op. cit.* I, pàg. 236; II, pàg. 243; IV, pp. 467, 468 i 630.

⁹⁵¹ S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 236.

El valor local de *ὑπό* amb genitiu es perd als papirs ptolemaics ⁹⁵² i al *Nou Testament* ⁹⁵³. Entre els aticistes, a més de Polibi, apareix a Llucià i Filòstrat ⁹⁵⁴, que mostren el mateix exemple que té Heliodor al llibre II:

καὶ ὃς **ὑπὸ μάλης** βαλαντίδιον ἔχων προκομίσας ἐπεδείκνυε λίθων πολυτίμων ὑπερφυές τι χρῆμα (II 30, 3)

b) Amb acusatiu

Apareix amb valor local tant als papirs ptolemaics ⁹⁵⁵ com al *Nou Testament*, on els antics usos locals de *ὑπό* τινος i *ὑπό* τινι han sigut absorbits per *ὑπό* τι tant en sentit literal com en metafòric ⁹⁵⁶. Als aticistes, apareix a Polibi, Dionisi d'Halicarnàs, Eli Aristides i Filòstrat ⁹⁵⁷. També a Aquil·les Taci amb sentit local ⁹⁵⁸, a l'igual que a Heliodor als llibres I-III:

ἅμα δὲ τῇ ἔφ' τούς τε πρώτους τῶν **ὑφ' αὐτόν** ἤκειν ἐκέλευε (I 19, 1)

τὸ δὲ ἦν οὐ φύσεως ἔργον οἷα πολλὰ περὶ γῆν τε καὶ **ὑπὸ γῆν** αὐτόματα σηραγοῦται ἀλλὰ τέχνης ληστρικῆς τὴν φύσιν μιμησαμένης (I 28, 2)

τὸ ξίφος ὑφαίρει λάθρα τῆς θήκης **ὑπὸ τὴν πλευρὰν** αἰωρουμένης (II 3, 4)

μικρὸν οὖν ἡ Χαρίκλεια διαλιποῦσα καὶ τὴν παρειὰν **ὑπὸ τὸ οὔς** ἐπικνῶσα [...] ἔφη (II 8, 1)

μόνον **ὑπὸ σὲ** γενοίμην εἰ καὶ τεθνάναι δέοι (II 10, 4)

ὡς ἀνήρει μὲν αἰεὶ τὸν **ὑπὸ χεῖρας** γινόμενον (II 14, 2)

λόφον τινὰ ἀνιόντων **ὑπὸ τοῦτον** εἶναι τὴν κώμην (II 19, 6)

καὶ ἡ μὲν τις ἀπένιζε τὴν πόδε καὶ τῆς κόνεως ἠλευθέρου τὰ **ὑπὸ κνήμην** (II 22, 2)

τὸ κάλλος δ' οὐδ' ἂν **ὑπὸ γῆν** κρυπτόμενον ἔλαθεν (II 31, 3)

δυοῖν γὰρ δρακόντων τὰ μὲν οὐραῖα κατὰ τῶν μεταφρένων ἐδέσμευε τοὺς δὲ ἀυχένας **ὑπὸ τοὺς μαζοὺς** παραμείψας (III 4, 3)

⁹⁵² E. Maysers, *op. cit.* II, 2, pàg. 510.

⁹⁵³ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 122.

⁹⁵⁴ W. Schmid, *op. cit.* I, pàg. 236; IV, pp. 467 i 630.

⁹⁵⁵ E. Maysers, *op. cit.* II, 2, pàg. 513.

⁹⁵⁶ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 122.

⁹⁵⁷ W. Schmid, *op. cit.* II, pàg. 243; IV, pp. 468 i 630.

⁹⁵⁸ S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 236.

c) Amb datiu

Aquesta combinació apareix ocasionalment als papirs ptolemaics ⁹⁵⁹ i no es troba al *Nou Testament* ⁹⁶⁰. A l'igual que περί amb datiu, també és considerada un aticisme. Apareix a Polibi, Llucià, Eli Aristides, Elià i Filòstrat ⁹⁶¹. Apareix a Xenofont d'Efes, Longus i Aquil·les Taci ⁹⁶². Caritó ⁹⁶³ ja no fa servir aquesta construcció, que apareix 11 vegades als llibres I-III de les *Etiòriques* amb els següents valors:

- Local:

καὶ τῆς κόμης ὑπὸ τῷ στεφάνῳ βακχεῖον σοβουμένης (I 2, 5)

κατὰ τὸ σπήλαιον ὑπὸ γῆ μὴ κρυπτόμενα (I 33, 4)

καὶ δέλτον τινὰ τῶν στέρνων ὑπὸ τῇ μασχάλῃ προκύπτουσιν ἀνελόμενος ἐπειρᾶτό τι τῶν ἐγγεγραμμένων ἐπιέναι (II 6, 2)

οὕτω μὲν ἢ κακίστη θίσβη καὶ δίκας ὑπ' ὄψεσι νυνὶ ταῖς ἐμαῖς ὑποσχοῦσα τῶν Ἀθηνῶν ἐξέπλευσε (II 9, 4)

ὑφ' ἧ κείμενος τὰ πολλὰ μὲν ἄυπνος ἐταλαιπωρεῖτο (II 20, 4)

αἱ δὲ ἀπεμιμοῦντο χροῖαν ἀκτῆς θαλαττίας ὑπ' ἀγκιβαθεῖ σκοπέλω μικρὸν ὑποφριττούσης (II 30, 3)

ὡς δὲ ἑτέροις δοκεῖ διότι περ ὑπὸ τῇ Οἴτῃ τῷ ὄρει κατώκισται (II 34, 2)

οὐχ ὑπὸ βλοσυρῷ καὶ ἀπηνεῖ τῷ βλέμματι φοβεροὺς ἀλλ' ὑγρῷ κώματι διαρροεμένους (III 4, 4)

τότε ὡσπερ ὑφ' ἐνὶ συνθήματι βόες ἄρνες αἴγες ἱερεύοντο καθάπερ μιᾷ χειρὶ τῆς σφαγῆς ἐπενεχθείσης (III 5, 2)

- Amb valor similar a ὑπό amb genitiu, com a Llucià, Elià i Filòstrat:

οὐκ ὀλίγος δὲ ὁ τοιοῦτος βίος συρρεῖ περὶ τὸν νεὼν τοῦ Πυθίου καὶ μουσεῖόν ἐστιν ἀτεχνῶς ἢ πόλις ὑπὸ μουσηγέτῃ θεῷ φοιβαζομένη (II 27, 2)

⁹⁵⁹ E. Mayser, *op. cit.* II, 2, pp. 512 i 513.

⁹⁶⁰ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pp. 110 i 122.

⁹⁶¹ W. Schmid, *op. cit.* I, pàg. 400; II, pàg. 243; III, pàg. 291; IV, pp. 468, 624 i 625.

⁹⁶² S. Santafé, *op. cit.*, pp. 236 i 237.

⁹⁶³ A.D. Papanikolaou, *op. cit.*, pàg. 91.

οὐχ ὑπὸ βλοσυρῶ καὶ ἀπηνεῖ τῶ βλέμματι φοβεροῦς ἀλλ' ὑγρῶ κώματι
διαρροεμένους (III 4, 4)

τότε ὡσπερ ὑφ' ἐνὶ συνθήματι βόες ἄρνες αἰγες ἱερεύοντο (III 5, 2)

El primer exemple és l'únic cas de ὑπό amb datiu amb valor de complement agent als llibres I-III. Als papirs ptolemaics mai apareix amb aquesta significació i, com hem dit, al *Nou Testament* no es dóna mai la combinació de ὑπό amb datiu. L'últim exemple W. Schmid el defineix com a "combinació causal d'una circumstància urgent", tipologia que també apareix a Lluetà i Elià ⁹⁶⁴.

Heliodor reproduïx un poema amb un ús poètic d'aquesta construcció, tant per la forma (anàstrofe) com pel significat, òbviament sociatiu:

δῖον Ἀχιλλῆα, τοῦ κλέος οὐράνιον,
τῶ ὕπο Πύρρα τέκεν παῖδα Νεοπτόλεμον

Preposicions i adverbis

La combinació de preposició i adverbi, és a dir, una preposició que regeix una forma adverbial en lloc d'un element amb categoria de cas, és utilitzada pels aticistes. Apareix a Polibi, Eli Aristides, Elià i Filòstrat. És considerada un vulgarisme per W. Schmid ⁹⁶⁵. Aquil·les Taci té pocs exemples ⁹⁶⁶. En canvi, a Heliodor trobem més als llibres I-III:

εἰς δεῦρο (I 2, 4; I 25, 4)

εἰσαῦθις (I 14, 2; II 9, 5; II 22, 5; II 26, 3)

μέχρι δεῦρο (I 27, 3)

συνάμα (II 15, 1)

εἰς αὔριον (II 31, 5)

εἰς ὕστερον (III 12, 1)

⁹⁶⁴ W. Schmid, *op. cit.* I, pàg. 400; III, pàg. 291.

⁹⁶⁵ W. Schmid, *op. cit.* II, pàg. 237; III, pàg. 282; IV, pp. 455, 613, 614 i 625.

⁹⁶⁶ S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 238.

Lèxic

El mot κλίνη, jónicoàtic segons A.D. Papanikolaou, és l'utilitzat per Caritó i el Nou Testament (juntament amb el diminutiu κλινάριον)⁹⁶⁷ i passà a la κοινή⁹⁶⁸. La resta de novel·listes, però, es decantaren més bé per la forma èpicoatícista εὐνή⁹⁶⁹. Xenofont d'Efes, per exemple, mostra la segona en una relació de 3/1. Ja Plató i Xenofont feien servir els dos termes com a sinònims⁹⁷⁰, a l'igual que Libani⁹⁷¹.

Heliodor, als llibres I-III, presenta dues vegades κλίνη front a les deu en què apareix l'aticisme εὐνή:

τὴν κλίνην καὶ τὸν θάλαμον ἐν κύκλῳ περιεσκόπουν (I 12, 3)

ὁ δὲ εἶπετο καὶ ἐπιστὰς εἰστρέχει τε εἰς τὸ δωμάτιον καὶ **τὴν κλίνην** πρὸς μικρὰν τῆς σεληναίας αὐγὴν χαλεπῶς ἀνευρών (I 17, 3)

καὶ πρῶτον μὲν οὐδὲ διανέστη τότε **τῆς εὐνῆς** (I 10, 3)

ἐκ δὲ **τῆς εὐνῆς** ὁ πατήρ, ὃ θεοί, περιτραπεῖς προσπίπτει μου τοῖς γόνασι (I 12, 3)

ἄλλοτριαν μὲν ἀλλ' οὖν γε πατρῶαν **εὐνήν** ἠσχύνετο (I 15, 5)

αἰσθομένη γὰρ τὴν δέσποιναν οὐκ ὀρθῶς βιοῦσαν ἀλλ' **εὐνήν τὴν σὴν** ἐνουβρίζουσαν (I 16, 2)

τό τε γὰρ αἰχμάλωτον οὔσαν **τῆς** τοῦ κρατοῦντος **εὐνῆς** ἀξιοῦσθαι πᾶσαν εὐδαίμονα τύχην ὑπερβέβληκε (I 22, 6)

καὶ ἡ μὲν τις ἀπένιζε τῷ πόδε καὶ τῆς κόνεως ἠλευθέρου τὰ ὑπὸ κνήμην, ἡ δὲ ἐφρόντιζε **τῆς εὐνῆς** καὶ μαλακὴν ἠντρέπιζε τὴν κατάκλισιν (II 22, 2)

ἐπεὶ δὲ παρεγενόμεθα οὗ κατήγετο, καταλαμβάνομεν εἰσελθόντες ἐπὶ **τῆς εὐνῆς** ἀλύουσαν καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῷ ἔρωτι διαβρόχους (III 7, 1)

ἤδη δὲ κάκεῖνα σκόπησον, ὦ Χαρίκλεις, ὅσοι μὲν ὀφθαλμίας ὅσοι δὲ τῆς ἐκ λοιμῶν καταστάσεως ἀνεπλήσθησαν θιγόντες μὲν οὐδαμῶς τῶν καμνόντων ἀλλ' οὐδὲ **εὐνῆς** οὐδὲ τραπέζης τῆς αὐτῆς μετασχόντες ἀέρος δὲ μόνον ταύτου κοινωνήσαντες (III 7, 4)

⁹⁶⁷ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pp. 60 i 61.

⁹⁶⁸ A.D. Papanikolaou, *op. cit.*, pp. 86 i 87.

⁹⁶⁹ W. Schmid, *op. cit. II*, pàg. 197; *III*, pàg. 199; *IV*, pàg. 299.

⁹⁷⁰ Plató: *R.* 415e, *Symp.* 217d; Xenofont: *Oec.* 10, 8, *Cyr.* VIII 2, 6 i V.2, 15.

⁹⁷¹ A. López Eire, *Ático, koiné y aticismo. Estudios sobre Aristófanes y Libanio*, Murcia 1991, pàg. 100.

ἐπεὶ δὲ ἦλθον οὐ̃ κατηγομένην ἄυπνος τὰ πρῶτα διήγον ἐπὶ τῆς εὐνῆς (III 11, 4)
τὸν δὲ Θεαγένην ἐπειδήπερ εἰσῆλθεν ἀσπασάμενον ἀμειψάμενος ἑμαυτοῦ τε
πλησίον ἐπὶ τῆς εὐνῆς ἐκάθιζον (III 17, 1)

El terme hel·lenístic κλίνη ha passat al grec modern però com a terme culte, és d'ús més general la paraula κρεβάτι ⁹⁷². El que s'utilitza amb gran freqüència és la sèrie d'adjectius μονόκλινο, δίκλινο, τρίκλινο i τετράκλινο, referida a les habitacions segons el seu nombre de llits ⁹⁷³.

⁹⁷² Γ. Μπαμπινιώτης, *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, Αθήνα 2002 (1998), pp. 905 i 957; Ν.Π. Ανδριώτης, *op. cit.*, pp. 162 i 175.

⁹⁷³ Γ. Μπαμπινιώτης, *op. cit.*, pp. 1117, 509, 1793 i 1757.

II. KOINH

Fonètica

1. Vocalisme

1.1. Lenició de iod intervocàlica

A partir de *ποιFᾱ, tenim en Homer i en jònic ποίη, en dori ποία i, amb caiguda de iod intervocàlica, πόα⁹⁷⁴. Aquesta forma és pròpia de la κοινή i ha perdurat fins el grec modern⁹⁷⁵.

A Heliodor tenim un exemple en acusatiu:

ὦ Θεάγενες, τὴν μὲν πόαν ἤκω σοι φέρων (I 27, 1)

2. Consonantisme

2.1. Alternança γιγνώσκω, γίγνομαι / γινώσκω, γίνομαι

Segons Meris⁹⁷⁶, la forma llarga (γινν-) pertany a l'àtic, mentre que la breu (γιν-) és hel·lenística. Des del començament de la κοινή la forma breu apareixia amb més freqüència en inscripcions àtiques⁹⁷⁷. Als papirs, la llarga apareix només en mots clàssics i com a infiltració ortogràfica. Segons Gignac⁹⁷⁸, la forma breu és la normal en els papirs romans i la llarga augmenta de freqüència a època bizantina. Des de 277 a. C. endavant, només trobem γινώσκω i γίνομαι⁹⁷⁹. Aquestes formes i els seus compostos, característics del joni, passen a l'àtic literari i s'imposen en la κοινή. Polibi, Cal·línic i

⁹⁷⁴ P. Chantraine, *Dictionnaire étymologique de la langue grecque. Histoire des mots*, Paris 1999 (Paris 1968), pàg. 922.

⁹⁷⁵ Γ. Μπαμπινιώτης, *op. cit.*, pàg. 1433.

⁹⁷⁶ A. J. Pierson & G. Koch, *op. cit.*, pàg. 100: *Γίγνεται, Ἀττικῶς γίνεται, Ἑλληνικῶς.*

⁹⁷⁷ K. Meisterhans & E. Schwyzler, *op. cit.*, pp. 177 i 178: γίνομαι des de 292 a. C. i γινώσκω des de 325 a. C.

⁹⁷⁸ F. T. Gignac, *op. cit. I*, pàg. 175.

⁹⁷⁹ W. Crönert, *op. cit.*, pàg. 91.

Filòstrat el Vell fan servir aquestes formes, a l'igual que hi són al *Nou Testament*⁹⁸⁰ i als Pares de l'Església. Dionisi d'Halicarnàs, Filó, Flavi Josep i Herodià encara mostren algunes en γιγν-. Eli Aristides i Filòstrat empren γίγνομαι i γιγνώσκω, però aquest últim autor presenta dos exemples de γιν-. Filemó, Herodes i Elià, al contrari, seguint la κοινή, presenten sempre γίνομαι i γινώσκω⁹⁸¹. Arrià presenta ambdues⁹⁸². A Llucià, el nombre de γίγνομαι dobla el de γίνομαι, i el de γιγνώσκω triplica el de γινώσκω⁹⁸³. Pel contrari, Galé, a *De antidotis*, té 18 exemples de la forma breu per sis de l'aticista, en proporció exacta de 3/1⁹⁸⁴. Caritó mostra sempre la forma breu: 32 vegades en total, de les quals 15 corresponen a formes simples (γίνομαι en vuit ocasions i γινώσκω en set) i 17 a compostes (παραγίνομαι en set, ἀναγινώσκω en vuit, i una vegada ἀπογινώσκω i ἐπιγινώσκω)⁹⁸⁵. Aquil·les Taci, llevat d'unes poques variants llargues presents en alguns manuscrits, utilitza, com a regla general, les formes en γιν-⁹⁸⁶.

Heliodor no presenta cap forma llarga, no només als llibres I-III sinó a tota la novel·la, desmarcant-se de la tendència aticista. Ni tan sols els manuscrits presenten discrepàncies. Així:

γινόμενων (I 2, 6; I 3, 6; II 30, 6)
 ἐγίνωσκον (I 2, 6 -dues vegades-; II 28, 2; III 17, 1)
 γινόμενον (I 4, 3; I 21, 2; I 32, 1; II 14, 2; II 23, 6; II 33, 7)
 γινομένη (I 5, 2)
 γίνεται (I 5, 2; I 10, 2; I 25, 3; I 30, 4; II 25, 1; II 25, 2; III 7, 5)
 ἐπιγίνεται (I 10, 2)
 γινώσκοντα (I 11, 1), γινώσκουσα (I 11, 4)
 γίνου (I 12, 3; I 25, 3)
 ἐγίνοντο (I 14, 1)
 γινώσκεις (I 15, 3; I 17, 5; II 8, 2; II 18, 4)
 γίνεσθαι (I 24, 2; I 29, 1; II 18, 1)

⁹⁸⁰ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 19.

⁹⁸¹ W. Schmid, *op. cit. II*, pàg. 29; *IV*, pàg. 579.

⁹⁸² J.M. Floristán Imízcoz, "Arriano, aticismo y koiné. I Fonética y morfología", *CFC (G)* 4, 1994, 161-184, pp. 168-169.

⁹⁸³ R.J. Deferrari, *op. cit.*, pp. 37 i 38.

⁹⁸⁴ J. Vela Tejada, "Koiné y aticismo en Galeno, *De antidotis*: Datos para un estudio lingüístico", *CFC (G)* 19, 2009, 41-61, pàg. 45.

⁹⁸⁵ M. Sanz Morales, *op. cit.*, pàg. 298.

⁹⁸⁶ S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 53.

περιγίνεται (I 29, 6)
γινώσκειν (II 5, 2; II 8, 3; II 9, 4; II 14, 3; II 28, 2)
γινωσκομένην (II 8, 5)
ἐγίνετο (II 20, 2; II 29, 3)
γινώσκων (II 22, 4)
ἀναγινώσκειν (II 28, 2)
γίνηται (II 29, 2)
γινέσθω (II 35, 2; III 18, 4)
ἐγγίνοιτο (III 2, 2)
γινόμενοις (III 3, 6)
γίνοιτο (III 4, 11)
διαγινώσκει (III 5, 3)
γινόμενος (III 7, 4)

Aquesta forma γίνομαι [yínome] és la que ha perdurat fins al grec modern, mentre que γινώσκω ha desaparegut, substituïda per ξέρω (<ἐξεῦρον, aorist d'ἐξευρίσκω)⁹⁸⁷.

3. Crasi

A la llengua epigràfica no té un tractament uniforme. La causa es troba a la varietat de registres de les inscripcions, com afirma L. Threatte⁹⁸⁸. Diu, a més, que la llengua emprada als documents públics, sobretot decrets oficials, no en té, excepte el tipus τὰ- de τὰ + ἄ-. καΐ- de καὶ + ἐ- no apareix en aquests decrets fins després de 200 a. C., però τὰ- de τὰ + ἐ- apareix als segles IV i III⁹⁸⁹. La crasi apareix amb major freqüència a l'epigrafia vascular⁹⁹⁰ i a las inscripcions milèsies tant amb καί com amb

⁹⁸⁷ N.Π. Ανδριώτης, *Ετυμολογικό λεξικό της κοινής νεοελληνικής*, Θεσσαλονίκη 1992 (Αθήνα 1951), pàg. 238.

⁹⁸⁸ L. Threatte, *op. cit. I*, pàg. 432: *Crisis is found in private texts of all periods (...). Crisis is especially common in metrical texts.*

⁹⁸⁹ L. Threatte, *op. cit. I*, pàg. 428.

⁹⁹⁰ P. Kretschmer, *Die Griechischen Vaseninschriften. Ihrer Sprache nach untersucht*, Güterloh 1894, pp. 140 i 141.

l'article ⁹⁹¹, fet que demostra la seua relació amb l'àtic i el joni col·loquial, dialectes en els quals seguia un principi fonètic.

A Heliodor trobem:

τάλλα < τὰ ἄλλα (I 1, 7; I 9, 2; III 10, 3)

γοῦν < γε οὔν (I 2, 4; I 20, 2; II 1, 3; II 4, 4; III 1, 1; III 5, 1)

κἀναμοχλεύεις < καὶ ἀναμοχλεύεις (I 8, 7)

τάμά < τὰ ἐμά (I 8, 7; II 7, 3; II 21, 7)

τούμοῦ < τοῦ ἐμοῦ (I 9, 2; I 13, 1)

κἀμέ < καὶ ἐμέ (I 9, 3; I 10, 4; I 15, 3; II 10, 2; II 11, 2; II 11, 3; II 21, 7; II 22, 3; II 23, 5; II 33, 1)

κἀν < καὶ ἐν (I 9, 3; I 25, 1; II 4, 1; II 5, 3)

κἀγώ < καὶ ἐγώ (I 9, 3; I 14, 1; II 11, 2; II 29, 1; II 30, 6; III 16, 5)

κἀμοί < καὶ ἐμοί (I 13, 4; I 15, 3; I 22, 1; II 17, 2; III 10, 2)

κἀκεί < καὶ ἐκεί (I 14, 5)

κἀκεῖσε < καὶ ἐκεῖσε (I 18, 5; II 2, 3; II 29, 1)

οὐμός < ὁ ἐμός (I 22, 2)

κἀκ < καὶ ἐκ (I 26, 2; II 28, 4; III 1, 2; III 14, 4)

κἀν < καὶ ἄν (I 26, 6; I 30, 6; II 31, 3; III 13, 2; III 17, 5)

κἀκείνην < καὶ ἐκείνην (I 29, 4; II 32, 1)

τούμόν < τὸ ἐμόν (II 4, 4; II 33, 3)

τούδαφος < τὸ ἔδαφος (II 6, 3)

κἀκείνοι < καὶ ἐκεῖνοι (II 6, 4)

τούνομα < τὸ ὄνομα (II 9, 2; II 24, 1)

κἀκείνω < καὶ ἐκείνω (II 22, 3)

τάμαυτοῦ < τὰ ἐμαυτοῦ (II 24, 5)

κἀμοῦ < καὶ ἐμοῦ (II 25, 2)

κἀκείνη < καὶ ἐκείνη (II 33, 1)

ταῦτομάτου < τοῦ αὐτομάτου (II 33, 6)

κἀκεῖνος < καὶ ἐκεῖνος (II 33, 8)

κἀπί < καὶ ἐπί (III 2, 2; III 4, 9)

⁹⁹¹ A. Scherer, *Zur Laut- und Formenlehre der milesischen Inschriften*, München 1934, pàg. 21.

κάπειδή < καὶ ἐπειδή (III 7, 1)
κάκεῖνα < καὶ ἐκεῖνα (III 7, 4)
ταῦτοῦ < τοῦ αὐτοῦ (III 7, 4)
ταῦτόν < τὸ αὐτόν (III 11, 1 -dues vegades-)
ταυτόματον < τὸ αὐτόματον (III 16, 2)

Apareixen totes elles a parlaments de personatges, siga en narracions siga en diàlegs, i pertanyents a llenguatge de caire col·loquial i de tipus fonològic. *κᾶν*, *κᾶγώ* i *κᾶμοί* es troben també al *Nou Testament*, on la crasi és encara molt limitada ⁹⁹². A les *Etiòriques* es tracta, novament, d'un procediment per tal d'evitar l'hiatus. Les crasis no es vinculen amb cap dialecte històric, sinó que són, més bé, un element de l'ús col·loquial més abundant a la baixa *κοινή*.

⁹⁹² F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 11.

Morfologia

1. Nominal

1.1. Pronoms

1.1.1. Pronoms reflexius

La forma ἐ- procedent de l'acusatiu del pronom personal de tercera persona del singular combinada amb el pronom αὐτός originà el nou pronom reflexiu ἑαυτόν. L'origen d'aquests pronoms apareix ja a Homer: ἔ αὐτόν, οἷ αὐτῶ (Il. XVI 47), σφῶν αὐτῶν (Il. XII 155). A la resta de persones aparegueren formes analògiques: ἐμ' αὐτόν, ἐμοὶ αὐτῶ, etc. Posteriorment, en àtic per contracció es creà un tema que en singular és ἑαυτόν, -οῦ, -ῶ i per a la primera i segona persones, ἐμαυτόν i σεαυτόν ⁹⁹³.

Les formes de tercera persona de plural del tipus σφᾶς αὐτούς foren substituïdes per les del model ἑαυτούς, per analogia amb el singular ἑαυτόν. Aquest canvi és evident a les inscripcions àtiques després del 400 a. C. ⁹⁹⁴, i es dóna també en autors clàssics: en els tràgics, Tucídides, Plató, Isòcrates, etc. Posteriorment s'observa també en la κοινή dels papirs ⁹⁹⁵ i en la literària, al *Nou Testament* ⁹⁹⁶ així com en els autors aticistes, com, per exemple, Libani ⁹⁹⁷. Caritó només presenta en una ocasió σφῶν αὐτῶν, i en clara al·lusió a un passatge de la *Ilíada* (T 302) ⁹⁹⁸. Xenofont d'Efes i Longus no tenen aquesta forma purament àtica mentre que Aquil·les Taci utilitza σφᾶς αὐτούς només a IV.13, 2 ⁹⁹⁹. Heliodor presenta aquest mateix pronom a IX.5, 4, a més de ἡμῖν αὐτοῖς a I 19, 5. Són els únics models aticistes que trobem a l'obra, ja que es decanta per les formes pròpies del seu temps. Així, als llibres I-III trobem 15 aparicions del model trisil·làbic:

⁹⁹³ P. Chantraine, *Morfología histórica del griego*, Barcelona 1983² (1974 [Paris 1961]), pàg. 95.

⁹⁹⁴ L. Threatte, *op. cit. II*, pp. 313ss; K. Meisterhans & E. Schwyzer, *op. cit.*, pp. 152-154.

⁹⁹⁵ E. Maysner, *op. cit. I, 2*, pp. 63-65; F.T. Gignac, *op. cit. II*, pp. 166-178.

⁹⁹⁶ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pp. 147 i 148.

⁹⁹⁷ A. López Eire, *op. cit.*, pàg. 97.

⁹⁹⁸ M. Sanz Morales, *op. cit.*, pàg. 45.

⁹⁹⁹ S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 138.

ἑαυτοῦς (I 1, 7; I 1, 8; I 2, 7 –dues vegades–; II 7, 1; II 12, 5; II 15, 1; II 15, 7; II 19, 1; III 13, 1)

ἑαυτῶν (I 7, 1; II 17, 5)

ἑαυτοῖς (I 2, 7; II 34, 5; II 34, 8)

No consta cap exemple en femení ni en neutre.

Un segon aspecte a tractar és la substitució dels pronoms reflexius de primera i segona persones, tant de singular com de plural, pel pronom de tercera persona, procés que conduirà a la forma invariable modificada per un genitiu del grec modern: τον εαυτό μου, σου, μας, σας ¹⁰⁰⁰. L'ús del reflexiu de la tercera persona de plural en lloc de la primera o la segona està testimoniats tant a inscripcions com a autors clàssics (Lys. XII 33; X. HG IV 1, 35), però és més freqüent a l'època posterior ¹⁰⁰¹. Així, Flavi Josep fa servir les formes de tercera persona per als plurals de primera i segona ¹⁰⁰², Elià ¹⁰⁰³ i Eli Aristides ¹⁰⁰⁴ fan un ús correcte del reflexiu i Filòstrat emprà les formes de ἑαυτοῦ en plural i singular també per a la primera persona, i només les de singular per a la segona ¹⁰⁰⁵. Dió Crisòstom utilitza les formes de tercera persona en singular i plural tant per a la primera com per a la segona persona en ambdós nombres ¹⁰⁰⁶, a l'igual que Lluçia ¹⁰⁰⁷. A Epicur trobem δώσομεν ἑαυτούς ¹⁰⁰⁸ i a Tucídides τὰ αὐτῶν ἐκποριζώμεθα (I 82, 1) ¹⁰⁰⁹. L'evangelista Lluç utilitza ἑαυτούς per a la segona persona (3, 8) ¹⁰¹⁰. Aquest fenomen s'extén del plural al singular ¹⁰¹¹. Galé té ἑαυτοῦ per a la primera i segona persones ¹⁰¹².

¹⁰⁰⁰ A.N. Jannaris, *op. cit.*, pàg. 349.

¹⁰⁰¹ E. Mayser, *op. cit. I*, 2, pàg. 64; *II*, 1, pàg. 66; F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pp. 35, 147 i 148.

¹⁰⁰² W. Schmid, *op. cit. IV*, pàg. 69.

¹⁰⁰³ W. Schmid, *op. cit. III*, pp. 20 i 67.

¹⁰⁰⁴ W. Schmid, *op. cit. II*, pp. 19 i 20.

¹⁰⁰⁵ W. Schmid, *op. cit. IV*, pàg. 15 i 69.

¹⁰⁰⁶ W. Schmid, *op. cit. I*, pp. 82 i 83.

¹⁰⁰⁷ W. Schmid, *op. cit. I*, pàg. 228.

¹⁰⁰⁸ Epic. *Sent. Vat.* 47.

¹⁰⁰⁹ A. López Eire, "Tucídides y la koiné", *Athlon. Saturata Grammatica in honorem F. R. Adrados I*, Madrid 1984, 245-261, pàg. 259.

¹⁰¹⁰ J. Redondo, "Koinismos, aticismos y semitismos en la lengua del Evangelio de Lucas", 2015, en premsa.

¹⁰¹¹ E. Mayser, *idem*; W. Schmid, *op. cit. I*, pp. 82 i 228; *IV*, pàg. 69.

¹⁰¹² W. Schmid, *op. cit. III*, pàg. 67.

Entre els novel·listes, a Caritó trobem *ἑαυτῶν* 4 vegades en lloc de la primera persona de plural (I 10, 7; VII 1, 11; VII 2, 4; VIII 2, 11), i *ἑαυτοῦ* com a segona persona en tres ocasions (II 5, 5; VI 2, 5; VI 3, 8), les tres amb lectura polèmica dels manuscrits ¹⁰¹³. A Aquil·les Taci el reflexiu de tercera persona apareix per a la primera persona només en plural (en 10 exemples) i per a la segona persona, en singular únicament en la construcció *καθ' αὐτόν* (II 4, 6) i en plural a *τί με ἀπόλλυτε καὶ ἑαυτοῖς φθονεῖτε κέρδους;* (VII 3, 6) ¹⁰¹⁴.

A Heliodor apareix el reflexiu de la tercera persona de singular en lloc de la segona al llibre II, quan Cnèmon, en presència dels dos protagonistes de la novel·la, es dirigeix a la difunta Tisbe després de llegir la seua carta on confessa l'amor per ell:

ὁ δὲ Κνήμων ὤθισβη' ἔφη ἰσὺ μὲν καλῶς ποιούσα τέθνηκας καὶ γέγονας ἡμῖν αὐτάγγελος τῶν *ἑαυτῆς* συμφορῶν ἐξ αὐτῶν ἐγχειρίσασα τῶν σῶν σφαγῶν τὴν διήγησιν' (II 11, 1)

Altre ús del reflexiu de la tercera persona, però ara de plural, en lloc de la primera apareix en dos diàlegs al llibre II, quan Cnèmon aconsella Teàgenes i Cariclea en els plans a seguir i en una intervenció de Teàgenes adreçant-se a Cnèmon. Tots els casos de substitució, per tant, apareixen en contextos col·loquials:

ῥᾷόν τε γὰρ ἐφ' *ἑαυτῶν* ἂν σκοποῖμεν καὶ ἐγχειροῖμεν τὰ πρακτέα (II 17, 5)
ἐλευσόμεθα δ' οὖν ὅμως εἰς πτωχοὺς καὶ τοὺς διὰ τροφήν ἀγύρτας *ἑαυτοὺς* μεταπλάσαντες (II 19, 1)

Finalment, compararem l'ús que fa Heliodor de les formes trisil·làbiques *ἑαυτοῦ* i *σεαυτοῦ* i bisil·làbiques *αὐτοῦ* i *σαυτοῦ*. Aquestes últimes presenten contracció i coexisteixen amb les primeres en àtic. Són poc freqüents en inscripcions àtiques des del segle V a. C., quan només apareixen dos exemples. N'hi ha més mostres després del 400 a. C. i després del 300 augmenta el seu nombre, però sempre en minoria respecte a la trisil·làbica, especialment en plural ¹⁰¹⁵. A època hel·lenística, la

¹⁰¹³ M. Sanz Morales, *op. cit.*, pàg. 45.

¹⁰¹⁴ S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 139.

¹⁰¹⁵ L. Threatte, *op. cit. II*, pp. 313ss.

forma contracta s'utilitza als papirs ptolemaics en proporció de 4/1 respecte a la no contracta en el segle III a. C. Al segle II a. C. l'estadística és inversa, amb una freqüència de 4/1 a favor del model en $\acute{\epsilon}\alpha\upsilon\tau-$. Al segle I a. C. , només constarà aquest últim model ¹⁰¹⁶. A època clàssica havien sigut emprats els dos tipus, però a l'hel·lenística el de tres síl·labes desplaça el de dues. Al *Nou Testament* els reflexius són $\acute{\epsilon}\mu\alpha\upsilon\tau\omicron\upsilon$, $\sigma\epsilon\alpha\upsilon\tau\omicron\upsilon$ i $\acute{\epsilon}\alpha\upsilon\tau\omicron\upsilon$, $\sigma\alpha\upsilon\tau\omicron\upsilon$ no s'utilitza i $\acute{\alpha}\upsilon\tau\omicron\upsilon$ és insegur ¹⁰¹⁷. Als papirs d'època romana i bizantina, $\sigma\alpha\upsilon\tau\omicron\upsilon$ té una aparició molt escassa, possiblement causada per la influència aticista ¹⁰¹⁸. Llucià té $\acute{\alpha}\upsilon\tau\omicron\upsilon$ per a les tres persones, i també en plural ¹⁰¹⁹. A Caritó es troben les dues sèries: el model $\acute{\epsilon}\alpha\upsilon\tau\omicron\upsilon$ 55 vegades i $\sigma\epsilon\alpha\upsilon\tau\omicron\upsilon$ 29, front a $\acute{\alpha}\upsilon\tau\omicron\upsilon$ 42 vegades i $\sigma\alpha\upsilon\tau\omicron\upsilon$ 7, En total, 84 exemples dels pronoms trisil·làbics front a 49 dels contractes. El resultat, per tant, és similar al de prosistes clàssics com Tucídides o Xenofont, amb una proporció de 3/1 i de 2/1, respectivament ¹⁰²⁰, i a l'obra potser contemporània de Caritó les *Cartes de Temístocles*, amb 12 formes sense contraure i 5 bisil·làbiques ¹⁰²¹.

Heliodor, per la seua banda, presenta 82 formes del tipus $\acute{\epsilon}\alpha\upsilon\tau-$ front a 8 bisil·làbiques als llibres I-III:

$\acute{\alpha}\upsilon\tau\omicron\upsilon\acute{\nu}$ (I 19, 1; I 29, 4)

$\acute{\alpha}\upsilon\tau\eta\zeta$ (I 20, 2)

$\acute{\alpha}\upsilon\tau\omicron\upsilon$ (I 28, 1)

$\acute{\alpha}\upsilon\tau\omega\acute{\nu}$ (I 33, 1)

$\acute{\alpha}\upsilon\tau\eta\gamma\acute{\nu}$ (II 9, 1; III 15, 3)

$\acute{\alpha}\upsilon\tau\omega$ (III 5, 3)

Amb els de segona persona, però, la tendència és més bé la inversa, amb únicament tres aparicions de $\sigma\epsilon\alpha\upsilon\tau\omicron\upsilon\acute{\nu}$ (II 21, 5 –dues vegades–; II 21, 7) per sis del model contracte:

¹⁰¹⁶ E. Mayser, *op. cit.* I, 2, pàg. 65.

¹⁰¹⁷ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pp. 35, 147 i 148.

¹⁰¹⁸ F.T. Gignac, *op. cit.* II, pàg. 168.

¹⁰¹⁹ W. Schmid, *op. cit.* I, pàg. 228.

¹⁰²⁰ M. Sanz Morales, *op. cit.*, pàg. 45.

¹⁰²¹ A. Vicente Sánchez, *op. cit.*, pp. 119 i 120.

σαυτήν (I 17, 1; III 19, 3)

σαυτῆς (I 25, 6)

σαυτόν (II 7, 3)

σαυτοῦ (II 10, 3)

σαυτῶ (II 30, 2)

En total, Heliodor presenta 85 formes trisil·làbiques, que es prefereixen a la κοινή per la seua claredat, front a 14 bisil·làbiques del pronom reflexiu, en una proporció de 6/1.

1.2. Formació de diminutius

És pròpia del grec hel·lenístic l'aparició de nombrosos diminutius amb els sufixos *-ίον, *-ίδιον, *-άδιον i *-άριον¹⁰²².

1.2.1. Sufix *-ίον

Prové d'una forma *-yov molt productiva en grec que genera gran diversitat de tipologia de substantius. Aquest sufix, amb el significat 'semblant a' o 'pertanyent a la categoria de', ha servit per a generar diminutius, pejoratius i hipocorístics. El gènere inanimat afavoreix aquesta innovació, ja que un nom neutre designa elements xicotets o considerats com "coses xicotetes". Aquest fenomen s'aprecia a totes les llengües indoeuropees que posseeixen un gènere inanimat, que designarà diminutius neutres. El testimoni més antic de diminutiu en *-iov es troba a Epicarm (πόδιον, fr. 57), i sembla que aquest sufix ha començat a generalitzar-se a partir del segle VI o V a. C.¹⁰²³.

Al llibre I de les *Etiòpiques* apareixen els diminutius:

¹⁰²² E. Mayser, *op. cit.* I, 3, pp. 38-44.

¹⁰²³ P. Chantraine, *La formation des noms en grec ancien*, Paris 1933, pp. 54, 64-67.

νησίον (I 7, 2), lectura de tots els manuscrits, encara que Bourdelotti llig νησίδιον. Aquest mot apareix per primera vegada a Estrabó, ja amb el sentit d'illot'.

παιδίον és jònico-àtic, i Heròdot l'utilitza per a designar un xiquet de cinc anys. Heliodor té exemples amb l'accepció de diminutiu de παῖς a:

εἰ δὲ γένοιτο **παιδίον** (I 5, 4)

ἐμοί γήμαντι **παιδία** οὐκ ἐγένετο (II 29, 3)

καὶ ἄλλως καὶ τὸ **παιδίον** αὐτόθεν μέγα τι καὶ θεῖον τῶν ὀφθαλμῶν ἐξέλαμπεν (II 31, 1)

A més, apareix referit a un xic ja crescut en dues ocasions, la primera al discurs de Τίamis, que s'autodenomina 'fill de sacerdot' i, la segona, a la narració de Calasiris, amb el sentit d'esclau':

τό τε θεοῖς ἀνακειμένην προφήτου **παιδίῳ** (I 22, 6)

ἐψόφει τε ἢ μέταυλος καὶ τινος ἡσθόμην καλοῦντος '**παιδίον**' (III 16, 1).

Una tercera accepció és l'ús hipocorístic, utilitzat per a designar una persona que s'ama amb tendresa ¹⁰²⁴. Trobem dos exemples d'estructura similar emprats per Demèneta en referir-se al seu amat Cnèmon:

νῦν μὲν **παιδίον** νῦν δὲ γλυκύτατον ὀνομάζουσα (I 9, 4)

ἐβόα νύκτωρ τε καὶ μεθ' ἡμέραν, **παιδίον** γλυκύτατον, ψυχὴν ἑαυτῆς ὀνομάζουσα (I 14, 6)

Com a exemples de sentit pejoratiu trobem γύναιον ¹⁰²⁵ aquesta denominació referida, com no, a les malvades Demèneta i a Rodopis, en la narracions de Cnèmon i de Càricles quan contenen la història de les seues respectives vides:

καὶ τοῖς οἴκοις ἐπεισάγει **γύναιον** ἀστεῖον μὲν ἀλλ' ἀρχέκακον, ὄνομα Δημαινέτην (I 9, 1)

¹⁰²⁴ P. Chantraine, *op. cit.*, pàg. 67.

¹⁰²⁵ E. Mayser, *op. cit.* I, 3, pàg. 42.

γίνεται δὲ περὶ ἐμὲ τοιόνδε· γύναιον Θρακικὸν τὴν ὥραν ἀκμαῖον καὶ τὸ κάλλος δεύτερον μετὰ Χαρίκλειαν ἔχουσα, ὄνομα Ῥοδῶπις (II 25, 1)

1.2.2. Sufix *-ίδιον

En la formació de diminutius de vegades es reforça el final per a reafirmar la seua qualitat. Pot donar-se aquest fenomen bé per una anàlisi errònia de la paraula bé per l'acumulació de dos sufixos amb la intenció d'afegir expressivitat. Així, νησίδιον s'ha format a partir de νησίς, -ίδος, que ja designava una illa petita ¹⁰²⁶. Amb certa freqüència trobem que alguns d'aquests diminutius s'han format a partir d'altres que ja no se sentien com a tals. Aquest curiós fenomen de composició s'observa perfectament a Aristòfanes, amb mots com μειρακύλλια (Ra. 89), de μειράκιον (Nu. 917) o βιβλιδάριον (Fr. 756), de βιβλίον (Av. 974). Es generalitzarà, per tant, al grec posterior i quedarà demostrat que no existeix un tall fort entre l'àtic aristofànic i la κοινή ¹⁰²⁷.

Heliodor presenta el mot νησίδιον (I 30, 5). Aquesta és la interpretació de mAT, mentre que C llig νησίον. Isop és el primer autor a utilitzar-lo ¹⁰²⁸ i, després, Tucídides ¹⁰²⁹ i Aristòtil ¹⁰³⁰. Posteriorment, també serà Estrabó qui en faça un ús més abundant.

També trobem βαλαντίδιον a II 30, 3, format a partir de βαλάντιον, que ja posseïa el sufix -yov, encara que sense l'accepció de diminutiu.

1.2.3. Sufix *-άριον

¹⁰²⁶ P. Chantraine, *op. cit.*, pàg. 68.

¹⁰²⁷ A. López Eire, *Ático, koiné y aticismo. Estudios sobre Aristófanes y Libanio*, Murcia, 1991, pp. 11 i 12.

¹⁰²⁸ *Fab.* 85, 1.

¹⁰²⁹ V 2, VII 23 i VIII 11.

¹⁰³⁰ *Mir.* 832a 24.

παιδισκάριον (I 11, 3), format a partir d'un altre diminutiu: παιδίσκη ¹⁰³¹. El trobem al comediògraf Menandre per primera vegada, i també als papirs ptolemaics ¹⁰³².

1.2.4. Sufix *-άδιον

Sembla que no ha sigut tan productiu com *-ίδιον, però presenta una història comparable. Té el seu origen a partir dels adjectius en *-άδιος o bé dels substantius en *-άς, *-άδος. Així, λαμπάδιον prové de λαμπάς ¹⁰³³. Figura als papirs ptolemaics ¹⁰³⁴ i a Heliodor trobem aquest mot a un text narratiu:

καὶ τό τε λαμπάδιον εἰς τὴν γῆν καταβαλὼν ἀπέσβεσε (II 3, 3)

A la κοινή, com hem dit, s'estendrà en gran mesura l'ús dels diminutius amb aquests sufixos. Els més utilitzats al *Nou Testament* foren *-ιον i *-άριον, encara que *-ίδιον també fou productiu a la κοινή ¹⁰³⁵, en la qual emergeix *-άδιον ¹⁰³⁶. El resultat serà l'aparició d'un gran nombre de paraules que, posteriorment i fins arribar al grec modern, perdran el seu sentit de menudesa, eliminaran la terminació -ον i mantindran el gènere neutre ¹⁰³⁷. Així, actualment, 'illa' es diu νησί [nisí], 'xiquet' es diu παιδί [pedhí] i 'herba', χορτάρι (a partir, lògicament, de χόρτος) ¹⁰³⁸. El procés és paregut al de paraules de les llengües romàniques que provenen d'antics diminutius del llatí vulgar, com 'orella', 'anell' o 'anyell' (*auriculam*, *anullum*, *agnellum*), per exemple.

1.3. Noms d'acció en *-ισμός

¹⁰³¹ παιδισκάριον, a aquest passatge de les *Etiòpiques*, és la denominació que rep Tisbe, la criada de Demèneta, madrastra de Cnèmon. És curiós el comentari de Meris respecte a la paraula παιδίσκη, a J. Pierson & G. Koch, *op. cit.*, pàg. 292: *Παιδίσκη, καὶ τὴν ἐλευθέραν, καὶ τὴν δούλην, Ἀττικῶς τὴν δούλην, μόνον, Ἑλληνικῶς.*

¹⁰³² E. Mayser, *op. cit.*, I, 3, pàg. 45.

¹⁰³³ P. Chantraine, *op. cit.*, pàg. 72.

¹⁰³⁴ E. Mayser, *op. cit.*, I, 3, pàg. 259.

¹⁰³⁵ P. Chantraine, *op. cit.*, pp. 71 i 72.

¹⁰³⁶ E. Mayser, *op. cit.*, I, 3, pàg. 38.

¹⁰³⁷ Γ.Ν. Χατζιδάκης, *op. cit.* A', pp. 247ss.

¹⁰³⁸ Ν.Π. Ανδριώτης, *op. cit.*, pp. 228, 259 i 422.

El sufix de noms d'acció *-ισμός es construeix a partir dels verbs en *-ίζω. Apareixen noms d'aquest tipus a Hesíode, als primers historiadors jonis i àtics i als tràgics. L'ús de derivats en *-ισμός apareix consolidat més tard en jònico-àtic, mentre que és inexistent a la llengua èpica ¹⁰³⁹. En canvi, són molt freqüents als papirs ptolomaics ¹⁰⁴⁰ i al *Nou Testament* ¹⁰⁴¹. Els autors aticistes en presenten també: Lluetà, Eli Aristides, Elià i Filòstrat ¹⁰⁴².

Heliodor utilitza ἐναγισμός, que apareix dues vegades a Aristòfanes, una a Aristòtil, altres dues a Dífil, una altra a Diodor Sícul i Estrabó i dues a Dionisi d'Halicarnàs. A partir del segle I d. C. serà més freqüent. A les *Etiòpiques* el trobem sis vegades, cinc d'elles als llibres II i III, amb el significat 'cerimònia fúnebre' o 'sacrifici expiatori', a partir del verb ἐναγίζω, 'oferir sacrificis a morts', oposat a θύω, en què els sacrificis s'ofrenen a déus ¹⁰⁴³: II 34, 7; II 35, 2; II 35, 3; III 1, 1; VI 13, 6.

Un altre terme que apareix a Heliodor és ἐπιτειχισμός, present a Tucídides (4 vegades), Xenofont (3), Críties (1), Demòstenes (7) i Aristòtil (1), i molt més freqüent a partir del segle I a. C. a autors com Diodor Sícul, Dionisi d'Halicarnàs, Estrabó, Plutarc, Arrià, Flavi Josep, Apià, Dió Crisòstom, Eli Aristides o Filòstrat. El trobem a II 18, 5 amb el significat de 'protecció'.

Aquests noms d'acció en *-ισμός posseeixen plena vigència en grec modern.

1.4. Abstractes en *-της, *-σύνη i *-σία

Els abstractes femenins en *-της deriven d'adjectius temàtics en e/o, i la major part tenen una terminació *-ότης. Ja apareixien a Homer i designen qualitat. Des d'Heròdot el sufix es va desenvolupar a mesura que el vocabulari moral i abstracte s'estén, però aquests derivats seran propis de la prosa i molt escassos a la poesia. Es

¹⁰³⁹ P. Chantraine, *op. cit.*, pp. 139-140.

¹⁰⁴⁰ E. Maysen, *op. cit.* I, 3, pp. 139-144.

¹⁰⁴¹ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pp. 58-59.

¹⁰⁴² W. Schmid, *op. cit.* IV, pàg. 687.

¹⁰⁴³ J.J. Pomer, "Heliodor, *Etiòpiques* VI 14: un cas únic de necromància a la novel·la grega antiga", in J. Redondo & R. Torné (edd.), *Apocalipsi, catàbasi i mil·lenarisme a les literatures antigues i la seua recepció*, Amsterdam 2014, 131-142, pàg. 133.

troba en concurrència amb el sufix *-σία i també amb *-σύνη, més poètic. Els abstractes en *-της expressen la qualitat en si mateixa, considerada de la manera més abstracta, de manera que són abundants a Plató. També ho seran a la κοινή, molt utilitzats per Aristòtil ¹⁰⁴⁴, als papirs ptolemaics ¹⁰⁴⁵ i al *Nou Testament* ¹⁰⁴⁶. W. Schmid cita una dotzena d'exemples dels autors aticistes ¹⁰⁴⁷.

Heliodor té onze formes als llibres I-III:

λευκότητι (I 2, 3; II 30, 3)

θερμότητος (I 18, 3)

ώραιότητος (II 1, 3; III 3, 7), ώραιότητι (II 33, 3)

ώμότητος (II 1, 3)

άπαραίτητα (II 7, 1)

λειότητος (II 30, 3)

ποιότητων (III 7, 3), ποιότητος (III 7, 3)

Els abstractes en *-σύνη han constituït després d'Homer un grup important. Molts es formen dels adjectius en *-φρων i també dels substantius en -μων i en -μα. Solen expressar les qualitats o defectes de les persones, així com les seues aptituds o sentiments. Aquest sufix va ser molt productiu en joni: apareix a Heròdot però Tucídides l'evita. Als tràgics consta com a jonisme. És freqüent a la κοινή, on es creen noves formacions ¹⁰⁴⁸. El trobem als papirs ptolemaics ¹⁰⁴⁹ i al *Nou Testament* ¹⁰⁵⁰, com també als escriptors aticistes ¹⁰⁵¹.

Heliodor té un parell d'exemples que apareixen onze vegades cadascú a les *Etiòpiques*, les següents als llibres I i II, tots en parlaments de personatges excepte un (I 33, 2):

¹⁰⁴⁴ P. Chantraine, *op. cit.*, pp. 293-298.

¹⁰⁴⁵ E. Mayser, *op. cit.*, I, 3, pàg. 81.

¹⁰⁴⁶ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pp. 59-60.

¹⁰⁴⁷ W. Schmid, *op. cit.* IV, pàg. 688.

¹⁰⁴⁸ P. Chantraine, *op. cit.*, pp. 210-213.

¹⁰⁴⁹ E. Mayser, *op. cit.*, I, 3, pàg. 71.

¹⁰⁵⁰ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pp. 59-60.

¹⁰⁵¹ W. Schmid, *op. cit.* IV, pp. 688 i 689.

σωφροσύνη (I 3, 1; I 8, 3; I 12, 2; II 4, 2)

ἱερωσύνη (I 19, 4; I 22, 2; I 22, 6; I 33, 2; II 25, 3)

Existeix una categoria de paraules formades amb el sufix *-σία, quasi totes termes abstractes i moltes d'elles compostes, provinent d'un antic sufix *-τία, que encara es manté en alguns mots. Normalment, la τ passa a σ en jònic i en àtic. A la κοινή aquesta sufixació és productiva. El sufix *-σία està en concurrència amb *-σις a gran nombre de termes. Els mots formats amb *-σία es desenvoluparen al joni, després a la κοινή i, posteriorment, fins al grec modern, han reemplaçat els abstractes en *-σις a causa de la flexió complicada d'aquests últims ¹⁰⁵².

Heliodor té els següents exemples:

αἰχμαλωσία (I 19, 5)

φαντασίαν (I 20, 2, III 13, 1), φαντασίας (II 16, 7; III 16, 3)

δοκιμασίαν (I 25, 3)

εἰρεσίαν (I 31, 3; II 2, 3)

ἰκεσίαν (II 33, 8)

ἀθανασίαν (III 4, 8)

φιλοτησίαν (III 11, 2; III 11, 3)

Frínic rebutja els termes ἰκεσία i θερμασία i reivindica les antigues formes àtiques ¹⁰⁵³.

1.5. Hipercharacterització

Trobem cinc casos en què una forma neutra que segueix la declinació pronominal pren una -v:

καὶ τοιοῦτον θέατρον λησταῖς Αἰγυπτίοις ἐπιδείξας (I 1, 6)

τέλος δὲ γίνεται τι τοιοῦτον (I 10, 1)

¹⁰⁵² P. Chantraine, *op. cit.*, pp. 83-86.

¹⁰⁵³ C.A. Lobeck, *op. cit.*, pàg. 11: Ἰκεσία καὶ τοῦτο ἀδόκιμον, ἰκετεία δέ. Ídem, pàg. 114: Θερμότης λέγε, ἀλλὰ μὴ θερμασία.

έμοῦ πολλὰ κατέχειν πειρωμένης καὶ ὡς οὐδὲν εἶη τοιοῦτον ἐπὶ παρόντος
λεγούσης μικρὰ φροντίσας (I 15, 3)

καὶ ὁ τεχνησάμενος εἰς ἐκείνην τὸ πᾶν τῆς ἑαυτοῦ τέχνης κατέκλεισεν, οὔτε
πρότερόν τι τοιοῦτον χαλκευσάμενος οὔτε αὔθις δυνησόμενος (III 4, 2)

τοσοῦτον αὐτῷ τὸ κακὸν ἐνσκήψαι καὶ οὕτως ὑπὸ τοῦ πόθου φλέγεσθαι (III
17, 3)

2. Verbal

2.1. Augment verbal

Tal com hem vist a l'apartat corresponent d'aticismes, l'àtic mantenia l'augment sil·làbic en alguns verbs que començaven per vocal, però la κοινή va anar perdent aquesta norma ¹⁰⁵⁴. L'augment temporal de verbs amb vocal inicial només es va aplicar a la κοινή en ὠθέω, ὠνέομαι, ἄγνυμι, ὄραω i οἶγνυμι ¹⁰⁵⁵.

ὠθέω

En àtic solia conservar l'augment sense contraure. A les inscripcions àtiques es mostra així ¹⁰⁵⁶, però apareix ja sense augment sil·làbic a Aristòfanes. Als papirs ptolemaics no té augment ¹⁰⁵⁷ i, als romans i bizantins, en general té augment sil·làbic ¹⁰⁵⁸. Al *Nou Testament*, no apareix ¹⁰⁵⁹. Entre els aticistes, Elià mostra ambdues possibilitats: ὦσε, ἐξέωσε ¹⁰⁶⁰, mentre que Filòstrat el té ¹⁰⁶¹ i Llucià, quasi sempre ¹⁰⁶². A Aquil·les Taci no consta ni en formes simples ni en compostes (III 2, 29; V 23, 5; VI 18, 5). Heliodor tampoc segueix les directrius aticistes, i al llibre I i II trobem:

¹⁰⁵⁴ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 35.

¹⁰⁵⁵ W. Schmid, *op. cit. IV*, pàg. 592.

¹⁰⁵⁶ L. Threatte, *op. cit.*, pp. 473, 487, 501 i 575.

¹⁰⁵⁷ E. Mayser, *op. cit. I, 2*, pàg. 202.

¹⁰⁵⁸ F.T. Gignac, *op. cit. II*, pàg. 227.

¹⁰⁵⁹ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 37.

¹⁰⁶⁰ W. Schmid, *op. cit. III*, pàg. 45.

¹⁰⁶¹ W. Schmid, *op. cit. IV*, pp. 29, 428 i 592.

¹⁰⁶² R.J. Deferrari, *op. cit.*, pp. 12 i 14.

ἀπωθούμην (I 9, 3)
ῶσεν (I 17, 5)
διωθοῦντο (II 15, 2)

A més de διωθεῖτο a VII 7, 5.

2.2. Temps

2.2.1. Futur contracte

Afirma P. Chantraine que l'absència de sigma és normal en un estadi antic en els futurs d'arrels "disil·làbiques", com ἐρῶ, βαλῶ, καλῶ. Alguns d'aquests futurs es confonien amb presents per l'absència de sigma, així que a la κοινή i en àtic recent, el tipus sigmàtic va tendir a imposar-se cada vegada més ¹⁰⁶³. A les inscripcions àtiques consten les formes contractes ¹⁰⁶⁴. καλῶ i τελῶ hi apareixen fins el segle III a. C., i des del segle II a. C. presenten sigma ¹⁰⁶⁵. Als papirs ptolemaics es troben futurs sigmàtics - quasi sempre els dels verbs καλέω i τελέω- i als d'època romana i bizantina proliferen, trobant-se sempre les formes sigmàtiques d'aquests dos verbs ¹⁰⁶⁶. Al *Nou Testament* figuren sempre καλέσω i τελέσω, per analogia amb l'aorist ἐκάλεσα i ἐτέλεσα i per a distingir-los del present ¹⁰⁶⁷. Entre els aticistes, τελέσω apareix en una ocasió a Eli Aristides ¹⁰⁶⁸ i Llucià, que presenta altres formes sigmàtiques. Filòstrat en té una ¹⁰⁶⁹.

Heliodor presenta els futurs amb sigma, seguint l'ús normal de la llengua de la seua època. Als llibres I-II trobem:

παρακαλέσω (I 15, 7)
ἀνακαλέσω (II 4, 3)

¹⁰⁶³ P. Chantraine, *op. cit.*, pp. 165 i 165.

¹⁰⁶⁴ L. Threatte, *op. cit.*, pàg. 524.

¹⁰⁶⁵ K. Meisterhans & E. Schwyzer, *op. cit.*, pàg. 180.

¹⁰⁶⁶ F.T. Gignac, *op. cit. II*, pp. 284 i 285.

¹⁰⁶⁷ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 40.

¹⁰⁶⁸ W. Schmid, *op. cit. II*, pàg. 32.

¹⁰⁶⁹ W. Schmid, *op. cit. IV*, pp. 31 i 595.

Els dos verbs estàn a parts dialogades de l'obra, on intervenen Tisbe i Teàgenes, respectivament. καλέσεις (V.2, 10) i μετακαλέσοντας (VII 11, 5) són altres futurs sigmàtics que es troben a les *Etiòpiques*.

2.3. Veu

2.3.1. Generalització del sufix -θην en verbs en veu mitjana

Chantraine afirma que els aoristos en -θην, tot i que ja apareixen a Homer, són formacions recents, algunes d'elles creades a la κοινή¹⁰⁷⁰. Al *Nou Testament*¹⁰⁷¹ i als papirs d'època imperial i bizantina es troben abundants formes d'aorist i futurs passius en verbs en veu mitjana i intransitius. Segons Gignac¹⁰⁷², aquesta és la tendència, cada vegada més estesa a la història del grec, d'ampliar l'ús del morfema -θη- a major nombre de verbs. Luis Gil ubica l'expansió d'aquesta forma en verbs medials a la κοινή hel·lenística (segle III a. C. fins al segle I d. C.)¹⁰⁷³. L'àtic clàssic (prosistes àtics dels segles V i IV a.C., com Tucídides, Plató i Demòstenes) ja presentava un aorist passiu en formes verbals que a l'èpica només tenien aorist en veu mitjana, com ἐβουλήθην i ἐδυνήθην (per ἐβουλόμην i ἐδυνάμην). També Antifont a les seues *Tetralogies* presenta aoristos en -θην amb valor mitjà, entre d'altres innovacions lingüístiques¹⁰⁷⁴. Les formes en -θην, segons López Eire, solen interpretar-se com a jonismes i es mantenen a la κοινή¹⁰⁷⁵.

Heliodor també fa servir aquest sufix passiu amb valor mitjà:

ἐνταῦθα ὡς κατήχθη (I 7, 3)

τά τε ἄλλα ἐπιμεληθῆναι τοῦ νέου προστάξας (I 7, 3)

¹⁰⁷⁰ P. Chantraine, *Morfología histórica del griego*, Barcelona 1983² (1974 [Paris 1961]) pp. 111 i 112.

¹⁰⁷¹ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pp. 164.

¹⁰⁷² F.T. Gignac, *op. cit. II*, pp. 322 i 323.

¹⁰⁷³ L. Gil, *op. cit.*, pàg. 85.

¹⁰⁷⁴ Concretament, a II γ 1, II δ 3, III γ 2, IV γ 1, IV γ 3, IV δ 1, IV δ 4: J. Redondo, "Las *Tetralogías* de Antifonte: un estudio lingüístico sobre la primera prosa ática", *CIF 12-13*, 1987, 133-137, pàg. 136.

¹⁰⁷⁵ A. López Eire, "Fundamentos sociolingüísticos del origen de la *koiné*", *CFC XVI*, 1980, 21-53, pp. 40 i 41.

οὐ πολλῶν **έδεήθη** πρὸς ἴασιν ἡμέρων (I 8, 5)
 ἐπὶ δὲ τὸ **στερηθῆναί** με τοῦ φιλάτου (I 15, 1)
 αὕξεται δὲ κατὰ τὴν θερινὴν ὥραν οὐχ ὥς τινες **ώήθησαν** (II 28, 3)
 εἰ καθὼς τινες **έβουλήθησαν** (II 28, 5)
 ὦ πάτερ, θεωρεῖν αὐτοὺς καὶ ἀπόντας **ώήθη**ν (III 4, 7)
 καὶ σὲ ἀποκναίειν **ώήθη**ν ἀδολεσχία τοσαύτη προσκορῆ γεγεννημένον (III 4,
 11)

Aquest morfema ha perviscut fins al grec modern, també com a característica de l'aorist passiu, tant d'indicatiu com de subjuntiu: així, de φέρω tenim φέρθηκα [férthika] "vaig ser portat/da" i d'αγαπάω, αγαπήθηκα [agapíthika] "vaig ser amat/da".

2.4. Ὑς de formacions verbals del tipus de μίσγω front a l'àtic μείγνυμι

Segons López Eire ¹⁰⁷⁶ l'ús d'aquests verbs, a l'igual que καταλιμπάνω en lloc de καταλείπω, és un tret propi de la κοινή que ja apareix a Tucídides (VIII 17, 1). També trobem μίσγω per μείγνυμι a Th. VI, 104, 2; III, 22, 3; Plb. 9, 8, 9; 18, 32, 2; 31, 17, 5; Pteb. 12, 7; 18; 26, 3. Així mateix, διαφυγγάνω a Th. VII, 44, 8. Es tracta, en el model de λείπω, de formacions analògiques als presents amb infix -v- i sufix -av- sobre un lexema en grau zero. Aquesta innovació sobre el radical λείπω es documenta, a més, a inscripcions àtiques des del 350 a. C.: ὑπολιμ[π]άνειν (300/350 a. C.), ἐνελίμπανεν (346 a. C.) ¹⁰⁷⁷. Aquest paradigma es manté vigent al grec hel·lenístic en el tema de present de verbs compostos amb ἐγ-, κατα-, ὑπο- ¹⁰⁷⁸. Al *Nou Testament* trobem els verbs διελίμπανεν, -ον; ὑπολιμπάνων i ἐγκαταλιμπανόμενοι ¹⁰⁷⁹.

¹⁰⁷⁶ A. López Eire, "Tucídides y la koiné", *Athlon. Satura Grammatica in honorem F. R. Adrados I*, Madrid 1984, 245-261, pàg. 245. Vid. O. Hofmann, A. Debrunner, & A. Scherer, *Historia de la lengua griega*, Madrid 1986 (1973 [Berlin 1969]), pp. 208-209.

¹⁰⁷⁷ K. Meisterhans & E. Schwyzer, *op. cit.*, pàg. 175.

¹⁰⁷⁸ E. Mayser, *op. cit. I*, 2, pàg. 185.

¹⁰⁷⁹ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pp. 53.

Heliodor, d'acord amb aquest koinisme, presenta el verb ἀπολιμπάνω al llibre II:

ἄλλος πυραμίδων κατασκευήν, ἕτερος συρρίφρων πλάνην, καὶ συνελόντι τῶν κατ' Αἴγυπτον ἔν οὐδὲν ἀπελίμπανον ἱστοροῦντες (II 27, 3)

2.5. Regularització del sistema verbal: ἀγορεύω

El verb ἀγορεύω, denominatiu d'ἀγορά, significava 'parlar en públic' només en una de cada quatre ocasions a Homer, ja que havia perdut el seu sentit originari i era pràcticament una alternativa a εἰπεῖν-ἔρεῖν. En veu activa, al tema de present apareix en indicatiu (59 vegades), l'imperfet (61 vegades), infinitiu (16), participi (8), imperatiu (2) i optatiu (3). Al futur, 12 vegades només en primera persona de singular. En aorist trobem una forma en indicatiu, deu en imperatiu i quatre en infinitiu. En veu mitjana, un present, dos imperfets i 19 aoristos en la fórmula ἀγορήσατο καὶ μετέειπεν. En àtic, només s'utilitzen el present i l'imperfet actius, sobretot en indicatiu, infinitiu i participi. Els altres temps i la veu passiva, només en composició. Excepcions són ἀγορευέσθω (Pl. *Lg.* 917 d), ἀγορευέσθαι (Th. II 35), προαγορεύσεται (X. *Eq.Mag.* II 7), ἀγορεύσασθαι (Hdt. IX 26) ¹⁰⁸⁰. W. Schmid no considera àtica la conjugació d'aquest verb en altres temes que no siguin el de present, extensió que apareix a Elià i a Filòstrat ¹⁰⁸¹. D'entre els novel·listes, Longus, amb un parell d'exemples, i Aquil·les Taci, amb sis, també regularitzen el paradigma d'aquest verb ¹⁰⁸². Heliodor té les següents formes al llibre II:

ἐξηγόρευσε (II 9, 1)

προαγορευθέντων (II 25, 3)

ἀνηγορεύθην (II 29, 3)

προαγορεύσαντος (II 29, 3)

ἀπηγόρευται (II 33, 4)

¹⁰⁸⁰ H. Fournier, *Les verbes "dire" en grec ancien (Exemple de conjugaison supplétive)*, Paris 1946, pp. 41-46.

¹⁰⁸¹ W. Schmid, *op. cit.* III, pàg. 38; IV, pp. 33, 267 i 600.

¹⁰⁸² S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 85.

2.6. Verbs simples específics de la κοινή

βλέπω

βλέπω, en grec hel·lenístic, segons F. Blass i A. Debrunner ¹⁰⁸³, té en veu activa el mateix significat que ὄράω. No obstant això, el trobem a època clàssica amb objecte directe en autors com Plató, Sòfocles, Eurípides, o a Hipòcrates. El seu ús es va estendre molt entre els autors hel·lenístics. A Caritó apareix constantment, i amb poca freqüència a autors com Plutarx, Xenofont d'Efes, Longus o Aquil·les Taci ¹⁰⁸⁴. Al Nou Testament pot significar també 'anar amb compte' ¹⁰⁸⁵.

Heliodor utilitza aquest verb amb freqüència:

εἰς τὸ κέρδος **ἔβλεπον** καὶ τὴν λείαν (I 1, 8)

οἷς ἅπασιν ὁ πατήρ μου σαγηνευθεὶς ὄλην ἐκείνην καὶ ἔπνει καὶ **ἔβλεπεν** (I 9, 2)

τὴν Θίσβην **περιέβλεπον** οὐκ οἶδ' ὅπως ἑαυτὴν ὑποστείλασαν (I 12, 3)

καὶ ὁ μὲν Θύαμις ἐκ τούτων παρητεῖτο τὴν ὄψιν τῆς κόρης οὐ δυνατὸν **βλέπειν** τε ἅμα καὶ σωφρονεῖν ἡγούμενος (I 24, 3)

ἀνέπνει πρὸς ταῦτα ὁ Θεαγένης καὶ πρὸς τὴν νῆσον ἔσπευδε καὶ τὴν οὐ παροῦσαν τῷ νῷ **περιέβλεπε** (II 2, 2)

στολή καὶ ἐσθῆς ἢ ἄλλη πρὸς τὸ ἑλληνικώτερον **βλέπουσα** (II 21, 2)

σοβαρόν τε ἅμα καὶ οὐκ ἀνέραστον **βλέπων** (II 35, 1)

ἢ δὲ ἵππος Θετταλικὴ μὲν πᾶσα καὶ τῶν ἐκεῖθεν πεδίων τὸ ἐλεύθερον **βλέπουσα** (III 3, 3)

ὁ πρῶτον **ἔβλεπον** ἑκάτεροι μᾶλλον ἀγάμενοι (III 4, 8)

ὁ χαραδριὸς τοὺς ἰκτεριῶντας ἰᾶται καὶ ὁ τοῦτο πάσχων εἰ τῷ ὀρνέω **προσβλέποι**... τὸ δὲ φεύγει καὶ ἀποστρέφεται τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐπιμῦσαν (III 8, 1)

ἀλλὰ τοῖς τε ὀφθαλμοῖς ἂν γνωσθεῖεν ἀτενὲς διόλου **βλέποντες** καὶ τὸ βλέφαρον οὔποτε ἐπιμύοντες (III 13, 2)

¹⁰⁸³ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 51.

¹⁰⁸⁴ A.D. Papanikolaou, *op. cit.*, pp. 47 i 48; S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 92.

¹⁰⁸⁵ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 241.

ἡ δὲ ἑτέρα, τέκνον, ἡ ἀληθῶς σοφία, ἧς αὕτη παρωνύμως ἐνοθεύθη, ἦν ἱερεῖς καὶ προφητικὸν γένος ἐκ νέων ἀσκοῦμεν, ἄνω πρὸς τὰ οὐράνια βλέπει (III 15, 4)

Es va generalitzar tant l'ús de βλέπω que va substituir ὄράω. Aquest, avui dia, ha desaparegut per complet del grec modern.

στενάζειν - στένειν

Aquestes formes són èpiques i també es troben a la primera prosa. Van ser represes per autors postclàssics (Plutarc, Llucià ¹⁰⁸⁶, Pseudo-Cal·lístenes) i també apareixen al *Nou Testament*. Entre els novel·listes, les utilitzen Caritó, Xenofont d'Efes i Aquil·les Taci ¹⁰⁸⁷. Heliodor té un parell d'exemples:

βαρύ τι καὶ βύθιον στενάξασα ἀπιοῦσα ὄχετο (I 10, 3)

βαθύ τι καὶ βύθιον στενάξας (II 14, 5)

2.7. Verbs compostos

Existeixen ja verbs compostos per dues o tres preposicions a època clàssica. Aquests preverbis atorgaven un valor al significat del verb simple o bé el matisaven. Els verbs compostos, segons López Eire ¹⁰⁸⁸, passaren a la κοινή a través del joni. Aquests verbs, però, tenien els semantemes dels seus preverbis força buits de significat, el qual havien anat perdent, de manera que al grec hel·lenístic molt sovint

¹⁰⁸⁶ W. Schmid, *op. cit.* I, pàg. 347.

¹⁰⁸⁷ A.D. Papanikolaou, *op. cit.*, pàg. 29.

¹⁰⁸⁸ A. López Eire, "L'influence de l'ionien-attique sur les autres dialectes épigraphiques et l'origine de la koiné", *La koiné grecque antique II: La concurrence*, Nancy 1996, 7-42, pàg. 25, afirma: *La différence entre l'ionien, langue de civilisation (langue prestigieuse à cause de son caractère de langue véhiculaire de littérature, de culture, de philosophie et de science), et les autres dialectes consiste en une plus grande abondance de procédés de précision et de création linguistique, comme la préverbation, comme on le voit, et la composition, la suffixation et d'autres procédés, comme nous allons le montrer tout de suite. Ce caractère de langue savante et créatrice de mots nouveaux devint exagéré à partir du moment où il fut hérité par la koiné, une langue pédante et baroque qui est le résultat de l'évolution d'une espèce d'attique ionisée que l'on pourrait appeler, selon la tradition, ionien-attique, si l'on préfère. La koiné, en effet, est une langue qui aime bien la préfixation et la préverbation.*

aquests verbs διπλᾶ ο τριπλᾶ posseïxen el mateix significat que la seua corresponent forma simple.

Trobem gran nombre de verbs compostos a Heliodor, molts d'ells formats per dos preverbis:

ἀντιπαραθέω 'passar pel costat, flanquejar'

μικρὸν οὖν ἐπιστήσας ἑαυτὸν ὁ Κνήμων, ὡς ἀντιπαρέθει πολλάκις ὁ πρεσβύτες οὐδὲ εἴ τις αὐτῷ πάρεστιν αἰσθάνεσθαι δοκῶν, οὕτως ἄρα ὅλος τῶν φροντισμάτων ἦν καὶ πρὸς μόνην τὴν σκέψιν ὁ νοῦς ἐσχόλαζε, κατὰ πρόσωπον ὑπαντίσας πρῶτα μὲν χαίρειν ἐκέλευε (II 21, 3)

ἀπεκδέχομαι 'esperar'

ἀλλ' ὅμως ἐσιώπων τὸ μέλλον ἀπεκδεχόμενος (II 35, 3)

ἀπενάγω 'arribar'

ἐπειδὴ κατὰ τὴν μάχην τρωθεὶς ἀπενήξατο πρὸς τὴν γῆν (II 12, 1)

αὐτὸς δὲ τραυματίας ἀπενήξατο πρὸς τὴν γῆν (II 14, 2)

ἀποκαθίστημι 'restablir, retrobar'

πρὸς τὸ σύνηθες βλέμμα ἀποκαθιστάμενος (I 3, 6)

διανίστημι 'alçar-se'

καὶ πρῶτον μὲν οὐδὲ διανέστη τότε τῆς εὐνῆς (I 10, 3)

Només apareix a la prosa postclàssica, possiblement es tracte d'una forma millorada d'ἀνίστημι ¹⁰⁸⁹.

διεκλάμπω 'fulgurar'

τὸ κάλλος δ' οὐδ' ἂν ὑπὸ γῆς κρυπτόμενον ἔλαθεν ἀλλά μοι δοκεῖ κἂν ἐκεῖθεν διεκλάμψαι (II 31, 3)

διεκπίπτω 'escapar, passar a través'

¹⁰⁸⁹ A.D. Papanikolaou, *op. cit.*, pàg. 85.

λύχνου τέ τινος ἔνδοθεν αὐγὴ διεξέπιπτε (I 12, 2)

ἐγκαταλέγω 'enrolar, reclutar'

τῶν δὲ ἀλισκομένων τοὺς μὲν ἄνδρας ἡμῖν αὐτοῖς ἐγκαταλέγων (I 19, 5)

ἐγκαταλείπω 'abandonar'

καιροῦ δὲ λαβόμενον ἐγκαταλεῖψαι διαλαθόντα καὶ ἦκειν παρ' ἡμᾶς οὐ̄περ ἂν συνθώμεθα (II 18, 4)

ἐγκαταμένω 'romandre'

καὶ φόβον ἐγκαταμεῖναι τῇ νήσῳ παρεχούσης (I 33, 4)

ἐνθα ὡς ἐνεβλήθη, κατὰ τὴν πρώτην ἐγκαταμείναςαν δέει τε τῶν παρόντων φόβων (II 12, 3)

ἐγκατασπεύρω 'dispersar, disseminar en'

ὅιος ἂν εἰσρεύσῃ τοιοῦτο καὶ τοῖς δεξαμένοις πάθος ἐγκατέσπειρεν (III 7, 3)

τὴν δὲ ἐγκατεσπαρμένην αὐτοῖς θεολογίαν ἠγγνόηκα (III 12, 3)

També l'utilitza Caritó a III 3, 16¹⁰⁹⁰.

ἐμπεριπατέω 'passejar-se'

ῶρμησα καὶ πλεῖστα ἐμπεριπατήσας (II 32, 1)

ἐναπομένω 'romandre en'

ὡς δὲ εἰς ἔθος τὸν Αἰγύπτιον ἐνεβίβασεν, ἔλαθε τὸ τελευταῖον ἐναπομείνας (II 19, 7)

ἐναπολείπω 'deixar en'

ὁ παρὰ τὸν φόνον ὁ Θύαμις ὑπὸ θυμοῦ καὶ σπουδῆς ἐναπέλιπε τῇ σφαγῇ (II 5, 2)

ἐναποσβέννυμι 'apagar, saciar'

πολλαῖς γὰρ κατὰ τὴν πρώτην πεῖραν ἐναπεσβέσθη τὰ τῆς ἐπιθυμίας (I 15, 8)

¹⁰⁹⁰ A.D. Papanikolaou, *op. cit.*, pàg. 58.

ὀλίγης δὲ τῆς ὑπολειπομένης πρὸς τὸ πνέον ἀπάσης σχεδὸν ἑναποσβεσθείσης
(II 3, 2)

ἑναποτίθεμαι 'dipositar, incloure en'
συμβολικῶς τοῖς ἔπεσιν ἑναπέθετο (III 13, 3)

ἑξανίστημι 'alçar, fer alçar'
τρίτη δὲ ὕστερον νυκτὶ καθεύδοντά με ἑξανίστησι (I 12, 1)
ἑξανίσταμαι παραχρῆμα (III 18, 1)

ἑπανάγω 'tornar, fer tornar'
θαμὰ τῶν ρίνων ἐπαφώμενος ἐπὶ τὸ φρονεῖν ἐπανήγαγεν (II 6, 4)
(τὴν Θίσβην) εἰς τὰς Ἀθήνας ἐπαναγαγὼν λύσαιμι μὲν τὰς καρὰ τοῦ πατρὸς
ὑπονοίας τε καὶ αἰτίας (II 9, 4)
ἔχαιρον, εὐρηκέναι τι τῶν οὐ προσδοκωμένων ἐλπίζων καὶ εἰς τὴν
ἐνεγκοῦσαν ἐπανήξιν προσδοκῶν (III 15, 3)
κατέστελλε δ' οὖν ὅμως ἑαυτὴν ἐπειδήπερ ἡμᾶς ἑθεάσατο καὶ πρὸς τὸ σῦνηθες
βλέμμα καὶ φθέγμα παντοίως ἐπανάγειν ἐβιάζετο (III 19, 1)

ἑπανατείνω 'extendre cap a dalt, desembeinar'
τό τε ζήφος ἐπανετείνετο ὡς πατάξων εἴ τι παράλογον ἐγχειροίη (II 13, 3)

ἑπάνειμι 'tornar (a un assumpte)'
'ἔξομαι' ἔφη καὶ ἐπανήγει πρὸς τὴν πόλιν (II 26, 4)

ἑπανέρχομαι 'regressar, tornar'
τῆς δὲ πεισθείσης ἐпанελθοῦσα παραλαμβάνει τὴν Δημεινέτην (I 17, 2)

ἑπανάχω 'mantindre's'
βοτάναις προστετηκυῖα καὶ ἐπωδαῖς ἐπανάχουσα (III 15, 3)

ἑπαπειλέω 'amenazar'
ποιμέσιν ἑμαυτοῦ τρέφειν παραδοὺς μηδενί τε φράζειν ἐπαπειλήσας (II 31, 2)

ἐπεισάγω 'introduir per damunt, presentar, casar-se en segones núpcies'. Aquest verb s'utilitza des d'època clàssica especialment referit a segones dones, tal i com veiem ací.

καὶ τοῖς οἴκοις ἐπεισάγει γύναιον ἀστεῖον μὲν ἀρχέκακον, ὄνομα Δημαινέτην (I 9, 1)

ἐπέσειμι 'vindre després'

τῷ δὲ Θεαγένει καὶ τῇ Χαρικλείᾳ συνάμα τῷ Κνήμῳ πάντων ἔννοια τῶν καθ' ἑαυτοὺς ἀθρόον ἐπεισήει (II 15, 1)

ἐπικαταλαμβάνω 'avançar, atényer'

προφθάνειν δὲ τὸν Θέρμουθιν παρεκελεύετο αὐτὸς δὲ ἐπικαταλήψεσθαι (II 19, 6)

ἐπισυνάπτω 'reunir, ajuntar'

σπονδὰς καὶ σφαγὰς ἐπισυνάψας (I 1, 6)

καθυπισχνέομαι 'prometre'

'ὅτι γελοῖον' ἔφην 'εἰ τηλικαῦτα δῶρα καθυπισχνούμενος προσέτι καὶ μισθὸν ἐπαγγέλλῃ πολὺ τῶν δώρων αὐτῶν ὑπερφέροντα' (II 30, 5)

κατεξανίσταμαι 'eixir-se'n completament, desbordar-se'

ποταμὸς εἶναι οὐκ ἀνέχεται ἀλλὰ κατεξανίσταται τῆς ὄχθης καὶ θαλασσωσας τὴν Αἴγυπτον τῇ παρόδῳ γεωργεῖ τὰς ἀρούρας (II 28, 4)

κατεπαγγέλλομαι 'prometre'

πολλὰ καὶ ἐπιθαρσύνας καὶ ὡς εἰς ἐσπέραν ἅμα τῷ Θεαγένει φοιτήσῃν κατεπαγγειλάμενος (I 29, 3)

μεταμφιέννυμι 'vestir amb'

'δυστυχήματα' ἔφη 'τὸ λαμπρὸν με τοῦτο σχῆμα μετημφίασε' (II 21, 4) "vestir amb"

παρακατατίθημι 'confiar'

ἄμα δέ, ὦ Χαρίκλεις, βούλομαί σε καὶ λόγους τινὰς ὑπὲρ ἐμοῦ κινήσαι πρὸς τὴν παῖδα καὶ γνωριμώτερον ἀποφῆναι παρακαταθέμενον (III 18, 4)

παραπολαύω 'compartir els fruits de'

ἀπόλοιο μὲν αὕτη παραπολαύσω δέ τινος καὶ αὐτὸς ἀηδοῦς (II 31, 3)

παρεισδύω 'penetrar, entrar d'amagat'

τὸν δέ, οὕτω συγκείμενον αὐτῷ πρὸς τὴν Δημεινέτην, ἄρτι παρεισδεδουκέναι (I 12, 1)

παρεμπίπτειν 'caure damunt de'

τῆς ἐξ αὐτῶν σκιᾶς τοῖς ὀφθαλμοῖς παρεμπεσούσης ἀνένευσεν ἡ κόρη (I 2, 8)

προαφαιρέομαι 'impedir'

ἀλλὰ τί ἦν ἄρα, ὃ καὶ πάλιν σε κατ' ἐμοῦ τεχναζομένην καὶ σοφιστεύουσαν διὰ τοῦ γράμματος ἡ δίκη προαφείλετο τῶν ἐγχειρημάτων; (II 11, 2)

προκαταλαμβάνω 'prendre d'antuvi'

καὶ ἠκούσθην μὲν οὐδὲ τότε, προκατείληπτο γὰρ ὁ δῆμος ἀκαταπαύστῳ θορύβῳ (I 13, 5)

προκατεύχομαι 'llançar una pregària'

προκατευξαμένου τοῦ ἱερέως ἐκ τῶν ἀδύτων ἀναφθέγγεται ἡ Πυθία τοιάδε (II 35, 4)

προσανέχω 'ajudar'

αὐτὸς δὲ ἐκ ποδὸς παραθέων καὶ προσανέχων (I 4, 2)

προσαπαντάω 'eixir a l'encontre'

ἄλλος ἄλλοθεν τοῦ ἔλους ἐκδὺς ἀνεφαίνετο καὶ συνέθεον καὶ τὸν λήσταρχον οἰονεὶ βασιλέα τινὰ ἑαυτῶν προσαπαντῶντες ὑπεδέχοντο (I 7, 1)

προσαφαιρέομαι 'privar'

προσαφήρηταί με καὶ τὰ τελευταῖα περιβαλεῖν (II 1, 3)

προσεπιτρίβω 'afligir encara més'

καὶ μὴν προσεπιτρίψεις γε ἡμᾶς (I 14, 2)

συγκατακλίνω 'jaure amb'

καθ' ἣν νύκτα συγκατεκλίθη τῷ γήμαντι (II 29, 4)

συμπάρειμι 'assistir'

καὶ τὴν Χαρίκλειαν τήμερον, εἰ μὴ πρότερον εἶδες, συμπαρεῖναι γὰρ καὶ τὴν ζάκορον τῆς Ἀρτέμιδος τῆ πομπῆ καὶ τοῖς ἐναγισμοῖς τοῦ Νεοπτολέμου πάτριον (II 35, 3)

συμπαρέπομαι 'acompanyar'

ὡς τὸν ὀφθαλμὸν τῶν ὄρωμένων ὑπερφρονεῖν ὑπὸ τῆς ἀκοῆς ἀναπείθεσθαι καὶ συμπαρέπεσθαι μεταβαινούσαις ἀεὶ ταῖς παρθένοις τοὺς παρόντας (III 3, 1)

συμπροθυμέομαι 'esforçar-se amb'

εἰ δέ σοι φίλον, συμπροθυμήθητι καὶ μὴ τι πρὸς τῆς ὀχλικῆς ἀηδίας ἐπιτέτριπται συνεπίσκεψαι (III 6, 4)

συνεισβαίνω 'embarcar-se amb'

τῶν μὲν κατὰ τὴν αὐτὴν ὀλκάδα συνεισβάντων (I 22, 3)

συνεισφέρω 'portar amb ell'

ὁ περικεχυμένος ἡμῖν οὗτος ἀῆρ δι' ὀφθαλμῶν τε καὶ ῥινῶν καὶ ἄσθματος καὶ τῶν ἄλλων πόρων εἰς τὰ βάθη διικνούμενος καὶ τῶν ἕξωθεν ποιοτήτων συνεισφερόμενος (III 7, 3)

συνέκκειμαι 'ser abandonat amb'

συνεξέκειτο δὲ αὐτῷ καὶ λίθων ὄρμος ὃν ἀρτίως ἐπεδείκνυον (II 31, 2)

συνεκτίθημι 'exposar'

τὰ συνεκτεθέντα κατεῖχον τοῦ μή τινα ἐπιβουλήν γενέσθαι αὐτὰ τῇ κόρῃ (II 31, 2)

ἦν δὴ καὶ αὐτὸς κομίζη παρ' ἡμῶν μᾶλλον δὲ τῆς συνεκθεμένης μητρός (II 31, 4)

συνεπάγομαι 'portar, prendre amb'

ἤκω ταύτην συνεπαγόμενος διαθέσθαι τὰ κατ' αὐτὴν ἐνθυμούμενος (II 31, 3)

συνεπισκέπτομαι 'examinar'

εἰ δέ σοι φίλον, συμπροθυμήθητι καὶ μή τι πρὸς τῆς ὀχλικῆς ἀηδίας ἐπιτέτριπται συνεπίσκεψαι (III 6, 4)

συνεφάπτω 'participar, prendre part'

ἐμοὶ δὲ ἡ παῖς, ὧ Κνήμων, ἔωρᾶτο ἤδη πολλάκις καὶ θυσιῶν συνεφήπτετο (II 35, 3)

ὑπεξάγω 'treure en secret, exiliar-se'

ὑπεξάγω δὲ τῆς ἐνεγκούσης καὶ τὴν ἐρημίαν τῆς οἰκίας ἀποδιδράσκω (II 29, 4)

ὑπέξειμι 'eixir a roc a roc'

πρὸς ταῦτα διαταραχθεὶς ὁ Χαρικλῆς ὑπεξήει τε τοῦ θαλάμου σὺν ἡμῖν ἡσυχίαν ταῖς θεραπαίναις ἐπιτάξας (III 7, 2)

ὑπεξέρχομαι 'eixir d'amagat'

καὶ ὑπεξελθοῦσα τὸν Ἄριστιππον ἔνθα προεῖρητο καταλαμβάνει (I 17, 3)

ὑποκάθημαι 'amenazar, esperar en un parany'

ἀνὴρ τὴν κόμην ἀύχμηρός καὶ τὸ βλέμμα ὑποκαθήμενος καὶ τῆν χεῖρα ἔναιμος ἐμβαλὼν τὸ ξίφος τὸν ὀφθαλμὸν αὐτῇ τὸν δεξιὸν ἐξήρητο (II 16, 1)

Seguint amb el tema abans exposat, són molt abundants a l'obra d'Heliodor passatges on apareix una profusió de formes verbals compostes, en molts casos amb els preverbis també buits de significat, amb la intenció per part de l'autor d'atorgar al seu text una estètica molt més literària. Aquesta concentració de verbs compostos és característica de la κοινή.

ἡμέρας ἄρτι **διαγελώσης** καὶ ἡλίου τὰς ἀκρωρείας **καταυγάζοντος**, ἄνδρες ἐν ὄπλοις ληστρικοῖς ὄρους **ὑπερκύψαντες**, ὃ δὴ κατ' ἐκβολὰς τοῦ Νείλου καὶ στόμα τὸ καλούμενον Ἑρακλεωτικὸν **ὑπερτείνει**, μικρὸν **ἐπιστάντες** τὴν **ὑποκειμένην** θάλατταν ὀφθαλμοῖς **ἐπήρχοντο** καὶ τῷ πελάγει τὸ πρῶτον τὰς ὄψεις **ἐπαφέντες**, ὡς ἄγρας ληστρικῆς **ἐπηγγέλλετο** μὴ πλεόμενον, ἐπὶ τὸν πλησίον αἰγιαλὸν τῆ θέῃ **κατήγοντο** (I 1, 1)

Les *Etiòriques* comencen amb un quadre *in medias res* i una descripció molt del gust del nostre autor i d'Aquilles Taci. Comptem fins a deu formes compostes en unes poques línies.

δάφνη τὴν κεφαλὴν ἔστεπτο καὶ φαρέτραν τῶν ὤμων **ἐξήπτο** καὶ τῷ λαιῷ βραχίονι τὸ τόξον **ὑπεστήρικτο**· ἡ λοιπὴ δὲ χεὶρ ἀφροντίστως **ἀπηώρητο**. μηρῷ δὲ τῷ δεξιῷ τὸν ἀγκῶνα θατέρας χειρὸς **ἐφεδράζουσα** καὶ τοῖς δακτύλοις τὴν παρεῖαν **ἐπιτρέψασα**, κάτω νεύουσα καὶ τινα **προκείμενον** ἔφεβον **περισκοποῦσα** τὴν κεφαλὴν **ἀνεῖχεν** (I 2, 2)

τί γὰρ οὐ **περιεῖπον** ἀλλ' **ἐπεβούλευον**; [...] τυχὸν ἂν **μετεπείσθη** χρόνῳ πρὸς τὸ ἡμερώτερον καὶ πειθοῖ **μεταπλαττόμενος**. ἀλλ' ἡ θηριόδης ἐγὼ καὶ ἀνήμερος ὡσπερ οὐκ ἐρῶσά τινος ἀλλ' ἄρχουσα δεινὸν ὄρι μὴ ἐξ ἐπιτάγματος **ὑπήκουσεν** ἐποιησάμην καὶ εἰ τῆς Δημαινέτης **ὑπερεῖδε** πολὺ τὴν ὥραν αὐτῆς **ὑπερβάλλων** (I 15, 5)

ὡς δὲ πᾶσαν **ἐπιδραμόντες** καὶ μέρος ἀζήτητον **ἀπολιπόντες** οὐδενὶ τῶν ἐλπισθέντων ἢ μικροῖς **ἐπετύγχανον**, εἴ τινα καὶ **περιελέλειπτο** κατὰ τὸ σπήλαιον ὑπὸ γῆ μὴ κρυπτόμενα, πῦρ ἐπὶ τὰς σκηναὺς **ἐμβalόντες**, ἐσπέρας ἤδη **προσιούσης** καὶ φόβον **ἐγκαταμεῖναι** τῆ νήσῳ **παρεχούσης**, δέει τοῦ μὴ λοχηθῆναι πρὸς τῶν **διαδράντων**, ἐπὶ τοὺς οἰκείους **ἀπεχώρησαν** (I 33, 4)

Amb aquest passatge es tanca el llibre I, de la mateixa forma que comença, amb deu preverbis més ornamentals que semàntics, que mostren la riquesa expressiva de la llengua d'Heliodor.

Sintaxi

1. Nominal

1.1. Article

Heliodor, junt a Longus i Aquil·les Taci, fa servir molt sovint l'article en posició atributiva ¹⁰⁹¹. Aquest ús, que apareixia als autors clàssics i en inscripcions, és també del gust dels escriptors posteriors ¹⁰⁹².

Al llibre I trobem:

στόμα τὸ καλούμενον Ἡρακλεωτικόν (I 1, 1)
μηδὲ φώνῳ πατρῶν χειρᾶς μίανης τὰς σάς (I 12, 3)
τί μάτην ἔχεις ἐν αἰτίᾳ θεραπεινίδα τὴν σήν; (I 15, 3)

1.2. Adjectivus

1.2.1. Comparativus i superlativus

A l'igual que a època clàssica, també els comparativus i superlativus poden ser intensificats amb adverbis com μάλιστα, μάλα, ἀκριβῶς, o formes com πολὺ, πολλῶ o per l'acumulació de comparativus. H. Thesleff ja indicava que es tracta d'un procediment de gradació de caràcter lexical, propi d'una parla no literària ¹⁰⁹³. Aquest fenomen s'observa al *Nou Testament* ¹⁰⁹⁴. W. Schmid el considera un vulgarisme ¹⁰⁹⁵.

¹⁰⁹¹ A.D. Papanikolaou, *op. cit.*, pp. 100 i 101.

¹⁰⁹² L. Radermacher, *Neutestamentliche Grammatik*, Tübingen 1925, afirma: *Die Koine hat zwei Eigentümlichkeiten stärker ausgebildet. In erster Linie ist für sie charakteristisch, dass auf ein unbestimmtes Substantiv gerne eine Bestimmung mit dem Artikel folgt* (pp. 114 i 115).

¹⁰⁹³ H. Thesleff, *Studies on Intensification in Early and Classical Greek*, Helsinki-Helsingfors 1954.

¹⁰⁹⁴ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 129.

¹⁰⁹⁵ W. Schmid, *op. cit.* I, pàg. 92; III, pàg. 60; IV, pàg. 614.

Apareix a Aquil·les Taci ¹⁰⁹⁶. A Heliodor trobem els següents exemples, equivalents a superlatius:

καὶ ἀκριβῶς ἦν λευκή (II 21, 2)

τὴν χροιάν δὲ ἀκριβῶς μέλας (II 30, 1)

'οἱ μὲν Αἰνιᾶνες' ἔφη 'Θετταλικῆς ἐστὶ μοίρας τὸ εὐγενέστατον καὶ ἀκριβῶς Ἑλληνικὸν ἀφ' Ἑλληνοσ τοῦ Δευκαλίωνος' (II 34, 2)

ὁ ἱερεὺς τοῦ Πυθίου γνώριμος ἐμοὶ γεγονὼς ἐς τὰ μάλιστα (II 29, 1)

καὶ μάλα γε ἀστείω (II 33, 4)

προφητικὸν τὸν βίον καὶ ἱεροῖς ἐκ παίδων ἀνακείμενος καὶ τὸ μείζον εἰς προσθήκην ἡμῖν ἐς τὰ μάλιστα φίλος ὢν (III 19, 3)

1.3. Pronoms

1.3.1. Demonstratius

οὗτος sol tindre funció anafòrica i ὅδε, catafòrica en els autors clàssics, encara que no sempre es tracta d'una regla estricta. En època postclàssica ὅδε va minvant el seu ús i οὗτος, guanyant-lo ¹⁰⁹⁷. A les inscripcions àtiques, generalment, s'acompleix la regla abans exposada ¹⁰⁹⁸. ὅδε és freqüent als papirs ptolemaics els segles III i II a. C., però des del segle I a. C. ja no apareix com a substantivat i l'ús de les seues variants queda molt restringit, mentre que οὗτος estén el seu ús ¹⁰⁹⁹. Al *Nou Testament* ὅδε només apareix a la llengua escrita i, de deu aparicions, en vuit consta amb la fórmula τάδε λέγει ¹¹⁰⁰. A la κοινή οὗτος va ampliar les seues prestacions i ὅδε va reduir-les, assumint aquell la funció prolèptica, anticipant el contingut del que s'exposarà a continuació, encara que aquest ús apareix ja a la llengua literària (Hom. *Od.* XII 112; Hdt. IV 8), però mai a les inscripcions àtiques ¹¹⁰¹. Per la seua banda, οὗτος també va ser substituït progressivament per αὐτός, forma que ha perviscut fins al grec

¹⁰⁹⁶ S. Santafé, *op. cit.*, pp. 123 i 124.

¹⁰⁹⁷ E. Schwyzer, *op. cit.*, pp. 611ss.

¹⁰⁹⁸ K. Meisterhans & E. Schwyzer, *op. cit.*, pp. 235 i 236.

¹⁰⁹⁹ E. Mayser, *op. cit.* I, 2, pàg. 66; II, 1, pp. 73-75; II, 2, pp. 78-82.

¹¹⁰⁰ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pp. 150 i 151.

¹¹⁰¹ K. Meisterhans & E. Schwyzer, *op. cit.*, pàg. 235.

modern ¹¹⁰². Els aticistes fan servir el οὔτος epanalèptic: així, Dió Crisòstom, Lluetà, Eli Aristides i Filòstrat. I Elià, el ὄδε catafòric només ocasionalment ¹¹⁰³. Aquil·les Taci fa una utilització de ὄδε molt restringida: en dos exemples com a demostratiu, en un com a anticipador amb la forma τάδε i, finalment, amb ús adverbial en una ocasió, acompanyat de κάκεῖσε ¹¹⁰⁴.

Als llibres I-III Heliodor sol respectar el valor catafòric de ὄδε i l'anafòric de οὔτος, però no sempre. El primer demostratiu consta 32 vegades per 246 de οὔτος: la proporció d'aparicions és de més de 7,5 vegades del segon en relació al primer. Les formes més abundants de ὄδε són τήνδε i τῶνδε, amb cinc exemples de cadascuna, però la més abundant és τῆδε, que apareix vuit vegades, set d'elles amb un ús adverbial i, d'aquestes set, en quatre va acompanyat: dues vegades per πη (II 26, 3; III 3, 1) i altres dues, a l'igual que Aquil·les Taci, per κάκεῖσε (I 18, 5; II 2, 3). De les formes de datiu de οὔτος, τούτῳ consta en set ocasions, quatre d'elles precedit per κἀν, i τούτοις en 13, set també regit per preposició: ἐν i ἐπί en tres exemples cadascú i πρός en dos.

Per tant, s'observa clarament en Heliodor la preferència quantitativa pel demostratiu οὔτος i el declivi evident de ὄδε propi de la κοινή, a més de la inconsistència en l'aplicació de la norma clàssica, característica compartida amb nombrosos autors de la literatura grega.

1.3.2. Indefinites

ἕτερος és l'únic deíctic dual supervivent, pronom o adjectiu, juntament amb ἀμφοτέρω. Amb la pèrdua del dual en grec va deixar de significar 'altre' (entre dos, cf. llatí *alter*) i va entrar en competència semàntica amb ἄλλος (cf. llatí *alius*). El resultat, ja a la κοινή hel·lenística ¹¹⁰⁵, va ser l'ús indiscriminat d'ambdues formes. Tant a papirs

¹¹⁰² A.N. Jannaris, *op. cit.*, pp. 351 i 352. Per a una visió diacrònica dels demostratius grecs, vid. J.M. Floristán Imízcoz, "Evolución del sistema de los pronombres demostrativos entre el ático clásico y el griego moderno. Consideraciones a la luz de un análisis cuantitativo", *CFC (G)* 23, 2013, 9-29.

¹¹⁰³ W. Schmid, *op. cit. I*, pp. 94 i 239; *II*, pàg. 48; *III*, pàg. 65; *IV*, pp. 67 i 611.

¹¹⁰⁴ S. Santafé, *op. cit.*, pp. 132 i 133.

¹¹⁰⁵ L. Gil, "Ojeada a la koiné: ensayo de caracterización periodológica", *Minerva* 1, 1987, 81-91, pàg. 85.

¹¹⁰⁶ com al *Nou Testament* ¹¹⁰⁷ trobem la seua neutralització semàntica i, a la κοινή, ἕτερος és reemplaçat amb freqüència per ἄλλος ¹¹⁰⁸. El fet d'entrar en competència funcional provocarà la seua desaparició: al grec modern només ha perdurat ἄλλος.

Heliodor tampoc no fa cap distinció clàssica:

τράπεζαι τῶν ἐδεσμάτων ἔτι πλέθουσαι καὶ ἄλλαι πρὸς τῇ γῆ τῶν κειμένων ἐν χερσὶν ἀνθ' ὄπλων ἐνίοις παρὰ τὴν μάχην γεγενημέναι· [...] ἕτεροι δὲ ἄλλους ἔκρυστον, ὡς ῥόντο, ὑπελθόντας (I 1, 4)

ἔκειντο δὲ ὁ μὲν πελέκει τετρωμένος, ὁ δὲ κάχληκι βεβλημένος αὐτόθεν ἀπὸ τῆς ῥαχίας πεπορισμένω, ἕτερος ξύλω κατεαγώς, ὁ δὲ δαλῶ κατάφλεκτος, καὶ ἄλλος ἄλλως, οἱ δὲ πλεῖστοι βελῶν ἔργον καὶ τοξείας γεγενημένοι (I 1, 5)

αὐτὸς δὲ σὺν ὀλίγοις τοῖς εἰωθόσις ὑπολειφθεὶς καὶ δεῖπνου πρὸς βραχὺ τοῖς ἄλλοις μεταδοὺς καὶ αὐτὸς μεταλαβὼν (I 7, 3)

ὁ μὲν ταῦτα καὶ ἕτερα πρὸς τούτοις ἐλεεινῶς ἰκέτευεν (I 12, 3)

συναπαίρει δὲ καὶ ὁ Θεαγένης ἅμα τῷ Κνήμωνι καθ' ἕτερον σκάφος, καὶ ἄλλος κατ' ἄλλο πορθμεῖον καὶ οὕτως ἅπαντες (I 31, 2)

ἄλλος πυραμίδων κατασκευὴν, ἕτερος συρρίγγων πλάνην (II 27, 3)

ὡς μὲν αὐτοὶ βούλονται ἀπὸ τοῦ τῶν ἄλλων ὑπατεύειν καὶ ἄρχειν ὠνομασμένην ὡς δὲ ἑτέροις δοκεῖ διότι περ ὑπὸ τῇ Οἴτη τῷ ὄρει κατώκισται (II 34, 2)

1.3.3. Relativus

ὅς sol utilitzar-se amb una referència determinada, i ὅστις amb una indeterminada. A les inscripcions àtiques aquesta és la norma general ¹¹⁰⁹, però en època clàssica autors com Pseudo-Xenofont, Tucídides ¹¹¹⁰, Xenofont, Aristòfanes i, sobretot, Heròdot, mostren ὅς amb referències indeterminades i, en gran mesura,

¹¹⁰⁶ E. Mayser, *op. cit.* II, 2, pp. 88-90; F.T. Gignac, *op. cit.* II, pàg. 178.

¹¹⁰⁷ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 160.

¹¹⁰⁸ L. Radermacher, *op. cit.*, pàg. 77.

¹¹⁰⁹ K. Meisterhans & E. Schwyzler, *op. cit.*, pàg. 236.

¹¹¹⁰ A VI 3, 1 mostra un exemple de ὅστις amb antecedent explícit, tal com serà habitual posteriorment a la κοινή: A. López Eire, "Tucídides y la koiné", *Athlon. Satura Grammatica in honorem F. R. Adrados I*, Madrid 1984, 245-261, pp. 246 i 247.

ὅστις amb determinades, intercanviant així les seues funcions ¹¹¹¹. Aquest fet esdevindrà més evident a la κοινή, segons l'evidencien els papirs ptolemaics ¹¹¹², el *Nou Testament* ¹¹¹³ i autors com Polibi i Arrià ¹¹¹⁴. ὅστις és preferit al nominatiu, probablement per la confusió d'aquest cas amb les formes de l'article. Posteriorment ὅστις serà substituït per ὅποιος o ὅποιος, però fins el segle XIV ὅστις era habitual i utilitzat com ὅς, i encara al grec modern perviu la forma indeclinable ὅ,τι que, junt a l'invariable που i ο ὅποιος, calc de les llengües romàniques, conformen el sistema de relatiu ¹¹¹⁵. Tant a la *Poliorcètica* d'Enees el Tàctic com a les *Cartes de Temístocles* s'observa l'ús de ὅστις amb referències determinades que ja apareixia a la llengua literària i que s'estendrà a la κοινή ¹¹¹⁶. Aquil·les Taci no distingeix amb exactitud ὅστις de ὅς ¹¹¹⁷.

Quant a Heliodor, front a desenes d'aparicions del relatiu ὅς, trobem ὅστις en 24 ocasions a les *Etiòpiques*, quatre d'elles als llibres I-III, com ja hem comentat a l'apartat de morfologia corresponent a aticismes:

ἀπλῶς τὰ καλὰ τῶν ὀνομάτων τοῖς ἐπαγωγοῖς παραμιγνῦσα καὶ οἷστισι μᾶλλον προστρέχω περισκοποῦσα (I 9, 4)

'ταῦτα μὲν' ἔφη 'καὶ ἐπαίνων ἄξια κατ' ἐμὲ κριτὴν καὶ ἄλλον ὅστις ἔρωτι προσπαλαίσας ἠττήθη τε τὴν μάχην ἠδέως καὶ τὰ ἐκείνου σωφρόνως ἔγνωκεν ἀπαραίτητα πτώματα' (II 7, 1)

κακῶν μὲν, ὧ̃ Θεάγενες, ἄδηλον ὅστις πλεονεκτεῖ (II 17, 2)

ἠπόρουν, ὄτω δεήσει τρόπῳ τοὺς νέους συναγαγεῖν καὶ κατασκευάσαι τὴν ἔξοδον συμφρονῶν (III 15, 3)

Mentre que al primer i tercer exemples no apareix cap referent determinat, tal com seria d'esperar en un relatiu indefinit, al segon i quart exemples consten els antecedents explícits, ἄλλον i τρόπῳ, respectivament, adequant aquest ús al que es

¹¹¹¹ E. Crespo, L. Conti & H. Maquieira, *Sintaxis del griego clásico*, Madrid 2003, pp. 379 i 380.

¹¹¹² E. Mayser, *op. cit.* I, 1, pp. 76 i 77.

¹¹¹³ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pp. 252 i 253.

¹¹¹⁴ J.M. Floristán Imízcoz, *op. cit.*, pp. 94 i 95.

¹¹¹⁵ A.N. Jannaris, *op. cit.*, pp. 167 i 168.

¹¹¹⁶ J. Vela Tejada, *op. cit.*, pàg. 168; A. Vicente Sánchez, *op. cit.*, pp. 216 i 217.

¹¹¹⁷ S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 135.

generalitza a la κοινή. Els quatre textos amb el relatiu ὅστις pertanyen a diàlegs on els personatges exposen les seues reflexions als oients.

Es pot observar una utilització molt abundant i variada del relatiu ὅσος. Als aticistes apareix amb el valor propi d'un relatiu, de vegades en correlació amb πᾶς i οὗτος. El trobem a Dió Crisòstom, Llucià, Eli Aristides, Elià i Filòstrat ¹¹¹⁸. Aquil·les Taci no el sol utilitzar com a simple relatiu, llevat d'un parell de casos on sembla més bé tindre un valor exclamatiu (VI 17, 1; VIII 5, 2). En canvi, consta fins a nou vegades en correlació amb πᾶς, οὗτος i ὀλίγον.

Amb valor de relatiu, ὅσος apareix als llibres I-III en 12 ocasions, mai en correlació amb cap dels elements abans esmentats:

οἱ μὲν γὰρ πλεῖστοι χερσὶ ταῖς ἀλλήλων ἀνήρησθε, **ῥοιοι** δὲ πρὸς ἡμῶν, ἀμύνης νόμῳ καὶ ἐκδικίας τῆς εἰς σωφροσύνην ὕβρεως πεπόνθατε (I 3, 1)

τῶν μὲν ἄλλων ὑπερορῶντες [...] χρυσοῦ δὲ καὶ ἀργύρου καὶ λίθων πολυτίμων καὶ σηρικῆς ἐσθῆτος, **ῥοιοι** δὴ δύναμις ἐκάστοις, ἐκφοροῦντες (I 3, 2)

τὰ μὲν οὖν ἄλλα **ῥοιοι** περὶ σέ τε κάμει περιύβρισεν αἰσχύνομαι λέγειν (I 10, 4)

οἱ λοιποὶ δὲ εἰς χιλίους, **ῥοιοι** τι καὶ τῇ ὑπονοίᾳ τῇ κατὰ τῆς μητρύας δόντες φυγῆ με εἰς τὸ διηνεκές ἐζημίωσαν (I 14, 1)

τῶν δὲ ἀλισμομένων τοὺς μὲν ἄνδρας ἡμῖν αὐτοῖς ἐγκαταλέγων, **ῥοιοι** τῇ ῥώμῃ τοῦ σώματος ὠφελήσειν ἔμελλον (I 19, 5)

ὀλκὰς οὖν ἐπληροῦτο χρυσοῦ τε καὶ ἀργύρου καὶ ἐσθήτων καὶ τῶν ἄλλων **ῥοιοι** πρὸς τε τοὺς ἀγῶνας καὶ τὴν πᾶνδημον εὐωχίαν ἐπαρκέσειν ἔμελλε (I 22, 3)

ἦκω δρομαῖος τὴν ἔφοδον προμηνύσων οὐδὲν τάχους ἀνιείς ἀλλὰ καὶ **ῥοιοι** ἐδυνάμην ἐν τῷ διέκπλω τῷ μέχρι δεῦρο παρασκευάζεσθαι διαγγείλας (I 27, 3)

ὑποδέχονται δὲ αὐτοὺς προθυμότατα θυγάτηρ τε τοῦ ἐστιάτορος ἤδη γάμου ὠραία θεραπαινίδες τε **ῥοιοι** κατὰ τὴν οἰκίαν, αἶ τὸν ξένον ἴσα καὶ πατέρα ἦγον (II 22, 1)

ἐμοῦ δὲ ἄπερ ἐγίνωσκον εἰπόντος καὶ **ῥοιοι** περὶ τοῦ ποταμοῦ τούτου βίβλοις ἱεραῖς ἀναγεγραμμένα μόνοις τοῖς προφητικοῖς καὶ γινώσκειν καὶ ἀναγινώσκειν ἔξεστι (II 28, 2)

¹¹¹⁸ W. Schmid, *op. cit.* I, pp. 129, 130 i 281; II, pp. 135-137; III, pàg. 68; IV, pp. 70-72, 209, 210 i 611.

ἤδη δὲ **ῥοαί** δημῶδεις γυναῖκες καὶ τὸ τῆς ψυχῆς πάθος ἐγκρατεία κρύπτειν ἀδύνατοι μήλοισ τε καὶ ἄνθεσιν ἔβαλλον (III 3, 8)

ἤδε δὲ κάκεινα σκόπησον, ὦ Χαρίκλεις, **ῥοαί** μὲν ὀφθαλμίας **ῥοαί** δὲ τῆς ἐκ λοιμῶν καταστάσεως ἀνεπλήσθησαν (III 7, 4)

També apareix en un exemple com a exclamatiu:

ἔνθα δὴ νυνὶ καὶ σὺν ὑμῖν ἐξετάζομαι, τὴν δὲ αἰτίαν καὶ ὅπως καὶ **ῥοαί** τοὺς μεταξὺ χρόνους ὑποστάς, εἰσαῦθις ἀκούσεσθε (II 9, 5)

En neutre, amb valor adverbial, similar a ὡς, apareix a Filòstrat ¹¹¹⁹. Heliodor li atorga aquest sentit en cinc ocasions:

διὸ καὶ συρρεῖ ἐπ' αὐτὴν ὁ τοιοῦτος βίος τῷ μὲν ὕδατι πάντες **ῥοαί** τείχει χρώμενοι, τὸν δὲ πολὺν κατὰ τὸ ἔλος κάλαμον ἀντὶ χαρακώματος προβεβλημένοι (I 6, 1)

ῥοαί εἰκὸς ἦν (II 18, 1)

τό τε σῶμα τῆς Θίσβης εἷς τι κοῖλον ἐνθέντες καὶ τὴν τέφραν τὴν ἐκ τῶν σκηνῶν **ῥοαί** γῆν ἐπιφορήσαντες (II 18, 2)

ῥοαί εἰκὸς ἦν (II 21, 1)

τὸν γὰρ χαλινὸν **ῥοαί** μὲν δεσπότην ἠρνεῖτο διαπτύουσα καὶ θαμὰ προσαφρίζουσα, ὡς δὲ τὸν νοῦν ὑφηγούμενον τοῦ ἀναβάτου φέρειν ἠνείχετο (III 3, 3)

I en cinc ocasions més va en correlació amb τοσοῦτον (I 13, 2; I 27, 3; I 29, 6; II 16, 1; III 4, 1). El neutre singular, ja adverbialitzat, té valor intensificador:

πλεῖστον ῥοαί (I 2, 5)

ῥοαί πλεῖστον (I 8, 2)

ῥοαί πλεῖστον ἠδύνατο (II 20, 3)

ῥοαί ἂν δύναιο πλεῖστον (II 23, 3)

τὴν γὰρ πρὸς θάτερον αὐτῶν συζυφίαν ἴσα καὶ ἀθανασίαν ἦγον, πλὴν ῥοαί τὸν μὲν νεανίαν οἱ ἐγχώριοι τὴν κόρην δὲ οἱ Θετταλοὶ πλέον ἐθαύμαζον (III 4, 8)

¹¹¹⁹ W. Schmid, *op. cit.* IV, pàg. 71.

ὅσον δυνατόν (III 18, 4)

ὅσον οὐδέπω (I 27, 3; II 31, 4; III 4, 9)

Finalment, ὅσον amb quantificadors pot tindre una significació de 'quasi, aproximadament' que es troba als papirs ptolemaics ¹¹²⁰. Heliodor té un exemple al llibre I:

παραμέιψαντες οὖν ὅσον δύο στάδια τὸν αἰγιαλὸν (I 5, 1)

2. Verbal

2.1. Veu

2.1.1. Veu activa per veu mitjana

Al grec hel·lenístic es troba en ocasions la veu activa on al grec clàssic s'haguera optat per la veu mitjana a causa de la relació del subjecte amb l'acció verbal. El sistema diatètic del verb en l'època hel·lenística i del *Nou Testament* no és molt diferent del que coneguem del verb clàssic, però existeix una tendència a unificar la veu mitjana amb la passiva, el resultat de la qual serà l'oposició de la veu activa a la mitjanopassiva vigent al grec modern. Aquesta tendència explica el fet que el futur i l'aorist mitjans, que eren formalment diferents dels passius en grec clàssic, es conjuguen amb desinències actives. Així, els futurs mitjans corresponents a presents actius prenen els morfemes actius i s'opta per les formes passives per als futurs i aoristos que abans eren mitjans. La veu activa apareixerà de vegades expressant una major participació del subjecte en l'acció verbal on en grec clàssic esperaríem una veu mitjana ¹¹²¹.

Aquest fenomen que consisteix a fer servir la veu activa en lloc de la mitjana apareix ja a Tucídides, i després el retrobarem a la κοινή ¹¹²². També a Aristòfanes la

¹¹²⁰ E. Mayser, *op. cit.* II, 1, pp. 75 i 76.

¹¹²¹ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 161.

¹¹²² A. López Eire, *op. cit.*, pàg. 247.

veu activa va guanyant terreny a la mitjana, especialment en la conjugació d'imperatiu i de futurs ¹¹²³. W. Schmid la considera un vulgarisme, que llegim a Llucià, Eli Aristides i Filòstrat ¹¹²⁴. Aquil·les Taci presenta unes poques d'aquestes formes actives per mitjanes ¹¹²⁵.

Trobem alguns exemples de verbs en veu activa que haurien de conjugar-se en veu mitjana als llibres I-II de les *Etiòriques*:

ἤδη δὲ αὐτοῖς **κεκινηκόσιν** ἄποθεν μικρὸν τῆς τε νεῶς καὶ τῶν κειμένων θέαμα προσπίπτει τῶν προτέρων ἀπορώτερον (I 2, 1)

ὁ δὲ τραύμασι μὲν κατήκιστο καὶ μικρὸν **ἀναφέρειν** ὥσπερ ἐκ βαθέος ὕπνου τοῦ παρ' ὀλίγον θανάτου κατεφαίνετο (I 2, 3)

καὶ ὑπερβάντες χαλεπῶς τὰς ἀκρωρείας ἐπὶ τινὰ λίμνην κατὰ θατέραν τοῦ ὄρους πλευρὰν **ὑποτείνουσαν** ἠπείγοντο (I 5, 1)

παῦε (I 8, 4; I 8, 7; I 11, 5; II 7, 2)

τοῦ κυβερνήτου πρὸς τὸ **ὑπερβάλλον** κακὸν ἐνδόντος (I 22, 4)

καὶ ὁ μὲν Κνήμων τὸ προστεταγμένον ἔπραττε καὶ πολλὰ τὴν Χαρίκλειαν ὄδυρομένεν καὶ θαμὰ πρὸς τὸν Θεαγένην **ἐπιστρέφουσαν** ἤγέ τε καὶ εἰς τὸ ἄντρον ἐνέβαλλε (I 28, 2)

Quant als futurs, en àtic molts verbs actius els tenien mitjans. A la κοινή, seguint la seua tendència regularitzadora, passaran a tindre forma activa, a l'igual que el present i l'aorist. Aquesta variació ja hem vist que es produïa a Aristòfanes i continuava al *Nou Testament* ¹¹²⁶, que només mantindrà els futurs mitjans en verbs que no tenen aorist sigmàtic ¹¹²⁷. Als papirs se solen conservar les formes mitjanes dels futurs amb alguna excepció ¹¹²⁸. W. Schmid també considera un vulgarisme aquesta anivellació de veus al futur ¹¹²⁹. A les *Cartes de Temístocles* es mantenen els futurs

¹¹²³ A. López Eire, *Ático, koiné y aticismo. Estudios sobre Aristófanes y Libanio*, Murcia 1991, pp. 41-43.

¹¹²⁴ W. Schmid, *op. cit.* I, pàg. 239; II, pàg. 50; IV, pp. 73 i 619.

¹¹²⁵ S. Santafé, *op. cit.*, pp. 142 i 143.

¹¹²⁶ A. López Eire, *op. cit.*, pp. 41-43.

¹¹²⁷ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 42.

¹¹²⁸ B.G. Mandilaras, *op. cit.*, pp. 176-178.

¹¹²⁹ W. Schmid, *op. cit.* IV, pàg. 598.

mitjans ¹¹³⁰. Heliodor conjuga actiu el futur del verb ἀπολαύω, que en àtic presentava veu mitjana. Segueix així la llengua pròpia de la seua època:

συντεύξεσθαί ποτε ὑπελθόντι καὶ ἀπολαύσειν, ἢ καὶ αὐτὴ παρ' ἐκεῖνον
φοιτήσιν ὅπου ποτ' ἂν ἦ γῆς ὑποτίθεμαι (I 15, 4)
παραπολαύσω δέ τινος καὶ αὐτὸς ἀηδοῦς (II 31, 3)

2.1.2. Veu mitjana per veu activa

Existeix entre els autors aticistes certa tendència a preferir la veu mitjana per considerar-la elegant i pròpia de l'estil àtic. Aquesta preferència es dóna també a la κοινή literària. Molts d'aquests verbs es conjugaven en veu activa al grec clàssic, per la qual cosa W. Schmid considera un esforç mal entés aquest canvi de veu que realitzen els aticistes. Dió Crisòstom, Llucià, Elià i Filòstrat mostren aquesta hipercorrecció aticista, mentre que Eli Aristides només l'empra amb σκοπέω, ἀσχολέω i δεῖται ¹¹³¹. Aquest ús apareix també a Aquil·les Taci ¹¹³².

Al llibre II de les *Etiòriques* hem trobat dos exemples de l'ús de veu mitjana per veu activa a Heliodor:

προΐδομένης ταῦτα ἐκείνης ἔτι τῆς δίκης συνισταμένης (II 9, 3)
ἐτέρα κάλπην ἔφερε καὶ πῦρ ἀνέκαιε καὶ ἄλλη τράπεζαν εἰσεφέρειτο ἄρτου τε
πυρίνου καὶ ὠραίων παντοίων βρίθουσαν (II 22, 2)

2.1.3. Veu mitjana per veu passiva

A època clàssica apareixen molts aoristos passius en lloc dels mitjans. I, al grec postclàssic, augmenten. Contràriament, a la κοινή, la veu mitjana pot trobar-se

¹¹³⁰ A. Vicente Sánchez, *op. cit.*, pp. 256-259.

¹¹³¹ W. Schmid, *op. cit. I*, pp. 94 i 239; *II*, pp. 49 i 50; *III*, pp. 69ss; *IV*, pp. 73, 74, 616, 617 i 622.

¹¹³² S. Santafé, *op. cit.*, pp. 140ss.

en compte de la passiva ¹¹³³: trobem exemples d'ἀρνέομαι (ἀρνήσασθαι per ἀρνηθῆναι) al *Nou Testament*, Caritó ¹¹³⁴ i Aquil·les Taci (II 13, 2; VII 9, 8) ¹¹³⁵.

El llibre I de les *Etiòriques* també en té:

ἠρνήσατο τὴν πρώτην ἀλλὰ προσηκόντως (I 15, 5)

ὄν οὐ βούλομαι κατ' οὐδένα τρόπον **ἀρνήσασθαι** (I 22, 5)

Tucídides (VI 60, 3) i Isòcrates (XXI 20), per altra banda, l'utilitzen en veu passiva.

També consta l'ús del futur mitjà en lloc del passiu, considerat per W. Schmid un vulgarisme en el cas d'ἐναντιωθήσομαι, a Llucià, però en general contemplat com un aticisme. Apareix a Dió Crisòstom, Llucià, Eli Aristides i Elià, aquest amb una sola forma ¹¹³⁶. Heliodor té un exemple al llibre III:

ἠνιώμην δέ, ὁ Χαρικλῆς ὅτι **στερήσεται** τῆς θυγατρὸς ἐννοῶν (III 15, 3)

2.1.4. Veu activa amb pronom reflexiu per veu mitjana

A època clàssica ja s'utilitzaven verbs en veu activa amb pronoms reflexius en lloc de verbs mitjans, amb la intenció que aquesta construcció aportara més èmfasi i reforçara la veu mitjana ¹¹³⁷. Així, per exemple, al *Fedre* de Plató: καταλείπειν συγγράμματα ἑαυτῶν (257d). Aquesta substitució continuarà al grec postclàssic, però ja sense la intenció de subratllar la noció de veu sinó, simplement, perquè la veu mitjana inicia el seu declivi. Així, a la *κοινή*, la mitjana es va perdent i el seu terreny progressivament va sent guanyat per la veu activa. Es dóna una nova situació del verb

¹¹³³ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pp. 42 i 43; W. Schmid, *op. cit.* IV, pàg. 603.

¹¹³⁴ A.D. Papanikolaou, *op. cit.*, pp. 66 i 67.

¹¹³⁵ S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 143.

¹¹³⁶ W. Schmid, *op. cit.* I, pp. 50 i 239; II, pàg. 51; III, pp. 71; IV, pp. 598 i 599.

¹¹³⁷ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 164.

grec en època hel·lenística, en què la veu verbal es confon sovint. Aquest fenomen ja apareix a Aristòfanes ¹¹³⁸ i, entre els aticistes, a Elià ¹¹³⁹.

Juntament amb Caritó ¹¹⁴⁰ i Xenofont d'Efes, Heliodor combina, unes 30 vegades al total de la seua obra, verbs actius amb pronoms reflexius en lloc de la veu mitjana. Als llibres I-III:

οἱ γὰρ δὴ κατὰ τὸ ὄρος θεωροὺς **ἑαυτοὺς** τῶνδε **καθίσαντες** οὐδὲ συνιέναι τὴν σκηνὴν ἐδύναντο (I 1, 7)

ἑαυτοὺς οὖν νικητὰς **ἀποδείξαντες** ὥρμησαν (I 1, 8)

ἀναλαβόντες οὖν **ἑαυτοὺς** καταθέουσι (I 2, 7)

πρὸς δὲ τὴν θεραπείαν τοῦ κειμένου πᾶσαν **ἑαυτὴν** **τρέψασα** (I 2, 8)

τὴν Θίσβην περιέβλεπον οὐκ οἶδ' ὅπως **ἑαυτὴν** **ὑποστείλασαν** (I 12, 3)

οὐ γὰρ ὡς ἐραστῇ πειθομένη ἀλλ' ὡς ἀνδρὶ συνθεμένη τότε πρῶτον **ἑμαυτὴν** **ἐπέδωκα** καὶ εἰς δεῦρο **διετέλεσα** καθαρὰν **ἑμαυτὴν** καὶ ἀπὸ σῆς ὀμιλίας φυλάττουσα (I 25, 4)

μάτην ὁ δυστυχὴς δειλὸς ἐγενόμην καὶ δρασμὸν ὑπέστην ἄνανδρον σοι, γλυκεῖα, **περισώζων ἑμαυτόν** (II 1, 2)

κεῖται Χαρίκλεια καὶ πολεμίας χειρὸς ἔργον ἢ φιλτάτη γεγένηται, δῆλον μὲν ὡς σωφροσύνης ἀντεχομένη καὶ ἐμοὶ δῆθεν **ἑαυτὴν** **φυλάττουσα** (II 4, 2)

μάτην ὁ δυστυχὴς δειλὸς ἐγενόμην καὶ δρασμὸν ὑπέστην ἄνανδρον σοί, γλυκεῖα, **περισώζων ἑμαυτόν** (II 2, 1)

καὶ τέλος **κλίνει** μὲν **ἑαυτὸν** εἰς γῆν ὁ Κνήμων (II 15, 2)

καὶ ὁ μὲν ἐπειδὴ πρὸς ταῖς ἀκρωρείαις ἐγένετο τοῦ ὄρους **ἀνέπαυεν ἑαυτὸν** ἐπὶ τινος πέτρας (II 20, 1)

μικρὸν οὖν **ἐπιστήσας ἑαυτὸν** ὁ Κνήμων (II 21, 3)

ὀρθώσας ἑαυτὸν ὕδωρ τε αἰτήσας καὶ πίων [...] εἶπεν (III 11, 3)

Resulten molt significatives les citacions en què apareix el verb φυλάττω en activa amb un ús propi de la veu mitjana. Aquesta confusió de veus amb aquest mateix verb es dóna ja a Aristòfanes amb exemples en veu mitjana, en veu activa i en veu

¹¹³⁸ A. López Eire, *Ático, koiné y aticismo. Estudios sobre Aristófanes y Libanio*, Murcia 1991, pp. 41-43.

¹¹³⁹ W. Schmid, *op. cit.* III, pàg. 69.

¹¹⁴⁰ A.D. Papanikolaou, *op. cit.*, pp. 69 i 70.

activa amb pronom reflexiu (*Eq.* 761, *V.* 1343, *V.* 155, *Ec.* 481-2). També al *Nou Testament* trobem el següent ¹¹⁴¹:

Marc. 10, 20 ταῦτα πάντα ἐφυλαξάμην

Matth. 19, 20 πάντα ταῦτα ἐφύλαξα

Luc. 18, 21 ταῦτα πάντα ἐφύλαξα

Per altra banda, alguns autors clàssics, fins i tot, fan servir el pronom reflexiu amb verbs en veu mitjana, amb la qual cosa emfasitzen molt més que si empraren l'activa, com és el cas de Sòfocles (*Ant.* 188) o Xenofont (*An.* I 8, 29; *V.* 5, 17). Els autors postclàssics i bizantins mostren amb molta més freqüència aquesta última combinació ¹¹⁴², fet que demostra la pèrdua de la veu mitjana. Així, al *Nou Testament*, *Tit.* 2, 7 i *Matth.* 15, 2.

Heliodor també té exemples de la veu mitjana reforçada amb pronom reflexiu als llibres II i III:

νυκτὸς ἐπιγενομένης πορθμείῳ φερομένῳ κατὰ τὸ ἔλος ἐκ τῶν ναυαγίων ἐπιτυχῶν **ἑαυτὸν τε ἐνθέμενος**, ἐπὶ τὴν νῆσον καὶ παρὰ τὴν Θίσβην ἔσπευδε (II 12, 1)
καὶ **ἑαυτὸν ἀνακαλούμενος** καὶ πρὸς πᾶσαν μεταβολὴν ῥαδίως ὑποφερόμενος (III 10, 4)

2.1.5. Aorist passiu per aorist mitjà

La veu passiva és una innovació grega dels temes de futur i aorist. L'aorist passiu es conjuga a partir dels sufixos -η i -θη, que entraren aviat al sistema passiu però en principi indicaven estat i tenien un significat intransitiu ¹¹⁴³. A Sòfocles i als prosistes àtics dels segles V i IV a. C. com Tucídides, Antifont, Andòcides i a la *República dels atenesos* apareixen amb certa freqüència aoristos passius de verbs en veu mitjana, fet que s'ha interpretat com a jonisme en els autors àtics, ja que es dona amb

¹¹⁴¹ A. López Eire, *op. cit.*, pp. 42 i 43.

¹¹⁴² F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 165; E. Schwyzer, *op. cit.*, pàg. 236.

¹¹⁴³ P. Chantraine, *op. cit.*, pàg. 110.

frequència a Heròdot ¹¹⁴⁴. També s'ha considerat com a extensió de l'aorist en -θη des dels començaments de la literatura grega, amb clars exemples a l'historiador d'Halicarnàs i a la prosa àtica ¹¹⁴⁵. Al grec hel·lenístic els papirs ptolemaics ¹¹⁴⁶ i el *Nou Testament* ¹¹⁴⁷ demostren que es preferien les formes passives en futur i aorist en alguns verbs mitjans. A. López Eire creu que els verbs passius que continuaren a la κοινή solen considerar-se jonismes i els mitjans, formes àtiques ¹¹⁴⁸. La generalització de formes passives per a l'aorist mitjà que es dona a la κοινή apareix també als aticistes: a Llucià, Eli Aristides, Elià i escassament a Filòstrat ¹¹⁴⁹.

Heliodor té els següents exemples al llibre I:

ἐκ δὲ τῆς εὐνῆς ὁ πατήρ, ὃ θεοί, **περιτραπείς** προσπίπτει μου τοῖς γόνασι (I 12, 3)

οἱ δὲ ὑπόλοιποι πρὸς τὴν νῆσον **ἐτράπησαν** ὡς τὰ ἐπιζητούμενα κειμήλια καὶ σκῦλα κατ' αὐτὴν εὐρήσοντες (I 33, 3)

Esperaríem les formes τραπόμενος i ἐτράποντο.

2.2. Temps

2.2.1. Perfets amb valor de present

Des del grec homèric n'hi ha un gran nombre de perfets que indiquen un estat present ja totalment assolit pel subjecte, ja que el perfet en principi expressava l'aspecte i no el temps. A época clàssica es troba en una situació inestable: per una banda, pot ser reemplaçat pel present i, per altra, la coexistència dels seus diferents valors li suposa una càrrega excessiva. A la κοινή el perfet es conservarà amb usos

¹¹⁴⁴ J.A. Caballero López, *La lengua y el estilo de la República de los atenienses del Pseudo-Jenofonte*, Amsterdam 1997, pp. 84ss.

¹¹⁴⁵ J. Prévot, *L'aoriste grec en θην*, Paris 1935, pp. 144 i 204ss.

¹¹⁴⁶ E. Mayser, *op. cit. II, 1*, pp. 121ss.

¹¹⁴⁷ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 164.

¹¹⁴⁸ A. López Eire, "Fundamentos sociolingüísticos del origen de la *koiné*", *CFC XVI*, 1980, 21-53, pp. 40ss.

¹¹⁴⁹ W. Schmid, *op. cit. II*, pp. 27 i 28; *III*, pp. 36 i 37; *IV*, pp. 31, 594, 595 i 598.

similars a l'aorist, com vorem al següent apartat, i amb valor de present, però no només en els verbs que ja tenien aquest antic ús, sinó també en altres que no el tenien. Així, aquest antic estat present del perfet grec va guanyar intensitat a la κοινή literària i es va estendre al cercle dels aticistes: Llucià, Eli Aristides, Elià i Filòstrat el fan servir ¹¹⁵⁰. Xenofont d'Efes a penes li atorga aquest valor als seus perfets ¹¹⁵¹ i, en canvi, Aquil·les Taci l'utilitza profusament ¹¹⁵².

Heliodor presenta nombrosos perfets sense valor aspectual i amb una noció molt pròxima a la del present. Trobem als llibres I-III:

βουκολία μὲν σύμπας **κέκληται** πρὸς Αἰγυπτίων ὁ τόπος (I 5, 2)

κεχώριστο γάρ, τοῦτο προσταχθέν, ἐπὶ τινος χαμεύνης κατακεκλιμένη (I 8, 2)

εἶπε καὶ τὸν τρόπον, ὡς σφόδρα δέδοικα μὴ τῷ κοινῷ **κέχρηται** θανάτῳ καὶ διέδρα τὸν πρὸς Ἀζίαν (I 14, 4)

εἰ δέ τι τῶν μὴ κατὰ γνώμην **ἐκβέβηκεν**, ἐκεῖνα μὲν τῇ τύχῃ λογιστέον (I 15, 2)

'ἄνδρες' ἔλεγε 'συστρατιῶται, τὴν ἐμὴν ἐπίστασθε γνώμην οἷον ἀεὶ **κέχρημαι** πρὸς ὑμᾶς' (I 19, 3)

σίτου δὲ καὶ ἐπιτηδείων ἄλλων οὐδὲ ὄνομα **περιλέλειπται** (II 17, 2)

ὠραιότητι δὲ σώματος οὕτῳ δὴ τὰς πάσας **ὑπερβέβληκεν** ὥστε πᾶς ὀφθαλμὸς Ἑλληνικός τε καὶ ξένος ἐπ' αὐτὴν φέρεται (II 33, 3)

ἐπεὶ δὲ ἐκ παρόδου θεωρὸς γενέσθαι **βεβούλησαι** (III 1, 2)

βουλόμενος τῶν ἐπῶν ἐμνημόνευσας, ὧν ἐγὼ τὴν μὲν ἐπιπολῆς διάνοιαν ὅτε περ καὶ τὴν λέξιν οἶδα ἐδίδαχθεις τὴν δὲ ἐγκατεσπαρμένην αὐτοῖς θεολογίαν **ἠγνόηκα** (III 12, 3)

οἱ τὴν Αἰγυπτίων σοφίαν μίαν καὶ τὴν αὐτὴν **ἠπάτηνται** κακῶς εἰδότες (III 16, 2)

Els dos primers exemples pertanyen a textos narratius del començament de la novel·la. La resta, excepte l'últim exemple del llibre II i l'últim del llibre III, inclosos a la narració de Calasiris a Cnèmon, pertanyen tots a diàlegs, i són paraules de

¹¹⁵⁰ W. Schmid, *op. cit.* I, pàg. 240; II, pàg. 53; III, pàg. 73; IV, pp. 76, 77, 616 i 617.

¹¹⁵¹ E. Mann, *op. cit.*, pp. 26 i 27.

¹¹⁵² S. Santafé, *op. cit.*, pp. 144 i 145.

Cnèmon en tres ocasions (I 14, 4; II 17, 2; III 12, 3), i de Tisbe i Calasiris en una: I 15, 2 i III 1, 2, respectivament.

Apareixen, inclús, coordinats un perfet i un present en el mateix passatge, sense que es pugui apreciar amb aquest fet una intenció clara en la narració. Sembla, més bé, un cas d'arbitrarietat en l'ús que en fan els novel·listes tardans ¹¹⁵³:

'ὦ γλυκεῖα,' ἔφη 'σῶζῃ μοι ὡς ἀληθῶς, ἢ γέγονας καὶ αὐτὴ τοῦ πολέμου πάρεργον;' (I 2, 4)

καταπέφευγα πρὸς ὑμᾶς καὶ **προσαγγέλλω** τοῦτον (I 13, 2)

ἐπειδὴ δὲ κάμοι λόγου **μεταδεδώκατε** καὶ τοῦτο πρῶτον ἔνδειγμα φιλανθρωπίας **παρέχεσθε** (I 22, 2)

κεῖται Χαρίκλεια καὶ πολεμίας χειρὸς ἔργον ἢ φιλτάτη **γεγένηται** (II 4, 2)

δίκαιος **εἶναι** πρὸς αὐτῶν ἔλεγεν, **ἀδικεῖν** τε οὐδὲν καὶ τῶν φίλων εἰς τὴν παρελθοῦσαν ἡμέραν **γεγενῆσθαι** καὶ παρὰ φίλους **ἤκειν** διατεινόμενος (II 13, 4)

Al primer exemple tenim la primera intervenció de Teàgenes a l'obra, ferit i parlant a Cariclea. El segon exemple pertany al discurs d'Aristip al tribunal inculpant el seu fill Cnèmon i, el tercer, al de Cariclea als bandits i a Tíamis, quan els explica qui són. El tercer, al monòleg de laments de Teàgenes creguent que Cariclea ha mort. L'últim reproduceix les excuses de Termutis per a què no l'abandonen.

Els participis de perfet també poden expressar l'estat present, i amb aquesta noció foren utilitzats tant pels autors de κοινή com pels aticistes: en fan aquest ús Herodes Àtic, Dió Crisòstom, Llucià, Eli Aristides, Elià i Filòstrat ¹¹⁵⁴. A Heliodor trobem els següents participis de perfet similars als de present als llibres I-III:

κρατῆρες ἀνατετραμμένοι καὶ χειρῶν ἔνιοι **τῶν ἐσχηκότων** ἀπορρέοντες τῶν μὲν πινόντων τῶν δὲ ἀντὶ λίθων **κεχρημένων** (I 1, 4)

ἔκειντο δὲ ὁ μὲν πελέκει **τετρωμένος**, ὁ δὲ κάχληκι **βεβλημένος** αὐτόθεν ἀπὸ τῆς ῥαχίας **πεπορισμένῳ** (I 1, 5)

¹¹⁵³ W. Schmid, *op. cit.* III, pp. 74ss.

¹¹⁵⁴ W. Schmid, *op. cit.* I, pp. 49, 50, 96, 240 i 241; II, pp. 53 i 54; III, pàg. 73; IV, pp. 78 i 617.

ὁ δὲ πατήρ ἐν τῷ ἀκινδύνῳ **γεγονῶς** ἐπιβάλλει τε μοι τὰς χεῖρας καὶ δεσμεῖν ἐκέλευσε (I 12, 4)

ἐπιδείξω γάρ σοι τήμερον ἅμα τῷ μοιχῷ τὴν Δημαινέτην ἐν οἰκίᾳ καὶ ταῦτα ἀλλοτρία ἐκτὸς τοῦ ἄστεος **κατακεκλιμένην** (I 16, 4)

ὑπὸ δὲ τῶν λόγων ὥσπερ τινὸς σειρήνος **κεκλημένος** καὶ πρὸς τὸ πείθεσθαι **κατηναγκασμένος** (I 23, 2)

κἀμὲ δὴ οὖν τὰ νῦν **εἰσφικισμένος** ἀνίησι πρὸς τὴν ἀκρόασιν (II 23, 5)

νῦν μὲν τὸ ὄμμα **ἠνεμωμένος** νῦν δὲ βύθιον τι καὶ ἀπροφάσιστον ἐπιστένων (III 10, 4)

El primer, segon, cinqué i últim textos, on apareixen participis de perfet al mateix nivell sintàctic que els de present, pertanyen a parts narratives, així com el tercer, però aquest té com a narrador Cnèmon. El quart i el sisé són parts dialogades, de Tisbe adreçant-se a Aristip per tal d'inculpar Demèneta i de Cnèmon exhortant Calasiris per a continuar sentit la seua història.

Amb el mateix sentit s'utilitza l'infinitiu de perfet, principalment amb verbs impersonals. Així el trobem als aticistes: Llucià, Eli Aristides, Elià i Filòstrat ¹¹⁵⁵. A Heliodor tenim els següents exemples als llibres I i II:

τὸ γὰρ αἰφνίδιον τοῦ κακοῦ τὰς χρείας ἐκαινοτόμει καὶ βέλεσι **κεχρῆσθαι** τοῖς ἐκπώμασιν ἐδίδασκεν (I 1, 4)

ιερά τινα ἢ ναοὺς πολυχρύσους **ἀποσεσυλῆσθαι** παρὰ τῶν ὁμοτέχνων ὑπελάμβανον (I 7, 2)

ἐγὼ δὲ ὁ μάταιος ἀθρόον καλὸς **γεγενῆσθαι** ἐπεπέισμην (I 11, 3)

οὐ γὰρ ἐπὶ ῥητοῖς ποτε ληστρικός ἔληξε πόλεμος οὐδὲ ἐν σπονδαῖς ἔσχε τὴν τελευτήν, ἀλλ' ἢ περιεῖναι κρατοῦντας ἢ **τεθνάναι** τοὺς ἀλόντας ἀναγκαῖον (I 29, 6)

μόνον ὑπὸ σὲ γενοίμην εἰ καὶ **τεθνάναι** δέοι (II 10, 4)

El primer i segon textos, del començament de la novel·la, són parts narratives. El tercer pertany a la narració de la seua desgraciada vida que Cnèmon exposa als enamorats. El quart forma part del discurs de Tíamis als seus bandolers abans de

¹¹⁵⁵ W. Schmid, *op. cit.* I, pàg. 241; II, pàg. 53; III, pàg. 74; IV, pp. 77, 78, 617.

lluïtar i, el cinqué, de la carta on Tisbe confessa el seu amor per Cnèmon. Crida l'atenció que l'infinitiu de perfet del quart exemple està coordinat disjuntivament amb un altre infinitiu, però de present. Ambdós depenen d'un verb d'obligació, a l'igual que a l'últim exemple. Heliodor, per tant, segueix la tendència marcada per l'aticisme, encara que l'ús aspectual és compartit per la κοινή.

Contràriament, mostra un cas en què utilitza un infinitiu de present amb un valor de perfet, a un text narratiu del llibre II:

εἶχοντο ἀλλήλων ἄναυδοι μὲν ἀλλ' ὥσπερ ἠνωμένοι καὶ μικροῦ ἔδει ἀποθνήσκειν αὐτούς (II 6, 3)

2.2.2. Perfet narratiu

A l'època clàssica resultava ben clara la diferenciació entre l'aorist i el perfet resultatiu. Posteriorment, a època hel·lenística ¹¹⁵⁶, aquest perfet de resultat, guanyant-li terreny a l'aorist, va anar esdevenint un temps narratiu. Aquest perfet narratiu apareix amb molta freqüència a època imperial quan es volia seguir la pauta dels autors àtics clàssics. A la llengua no literària aquest ús no va ser tan important. Pel que sembla, n'hi ha indicis que apunten que la diferència entre aorist i perfet era tènue ¹¹⁵⁷. Aquesta neutralització de valors entre els dos temes juntament amb la pèrdua del significat específic del temps de perfet va anar difuminant el seu antic sentit, i l'aorist, a poc a poc, anirà guanyant-li terreny al perfet fins al punt de substituir-lo. Ja a Tucídides és evident la pèrdua de l'antic valor aspectual resultatiu del perfet, i s'observen variacions i intercanvis de temps verbal entre perfet i aorist

¹¹⁵⁶ L. Gil, *op. cit.*, pàg. 89, apunta com a causes de desaparició del perfet no només la seua conversió en un temps narratiu, en competència amb l'aorist, sinó també l'intercanvi de desinències entre ambdós temes, l'eliminació de les alternàncies vocàliques i la desaparició per haplologia de la reduplicació, deixant només la -κ- com a característica formal. K.L. McKay, "The use of the Ancient Greek Perfect down to the second century A.D.", *BICS* 12, 1965, 1-21, veu un canvi de sentit del perfet resultatiu cap a començaments del segle IV que el fa aproximar-se a l'aorist com a temps narratiu, amb l'única distinció d'aportar un ús afectiu al llenguatge per tal d'enfatiszar.

¹¹⁵⁷ E. Maysner, *op. cit.* II, 1, pàg. 139, 2: *In der hellenistischen Zeit dringt das Perfekt immer mehr in die Sphäre des Aoristes ein und dient als erzählendes Tempus.*

¹¹⁵⁸. Al grec hel·lenístic perfet i aorist expressen, els dos, temps narratiu o històric. Als papirs ptolemaics el perfet dóna compte d'una acció completada al passat, però és també freqüent l'intercanvi de funcions entre aquests dos temps ¹¹⁵⁹. Aquest acostament és palés al segle IV a. C., on apareixen coordinacions de perfet i aorist que continuaran tant a la κοινή com a la literatura aticista ¹¹⁶⁰. El perfet perd el seu valor fonamental a la κοινή però no desapareix: als papirs ptolemaics i al *Nou Testament* el seu ús és complet i d'acord amb el grec postclàssic i hel·lenístic ¹¹⁶¹. És en època postptolemaica quan s'observa un increment de l'aorist en perjudici del perfet, que es reduirà als segles III i IV. Finalment, el perfet es va expressar mitjançant perífrasis ¹¹⁶². Aquest procés començà cap al final de l'època imperial i ha arribat fins al grec modern, on es conjuga amb l'auxiliar έχω i el participi del verb en qüestió: έχω διαβάσει, έχω κοιμηθεί. El procés és similar al de les llengües romàniques. Actualment al grec modern no existeix cap diferència d'aspecte entre l'aorist i el perfet, avui perifràstic.

El perfet narratiu, com hem comentat, apareix al *Nou Testament* ¹¹⁶³, així com a la literatura tardana: el trobem a Polibi, Dió Crisòstom, Eli Aristides, Elià i Filòstrat ¹¹⁶⁴ i, entre els novel·listes, l'utilitzen Caritó, Xenofont d'Efes ¹¹⁶⁵, Longus, Aquil·les Taci ¹¹⁶⁶ i Heliodor. Al llibre I trobem aquest ús en quatre ocasions:

λέγουσα, τὸν δέ, οὕτω συγκείμενον αὐτῷ πρὸς τὴν Δημαινέτην, ἄρτι παρεισδεδυκέναι (I 12, 1)

τὸν παῖδα δι' ἐμὲ τὸ μέρος ἀπολώλεκας οὐχ ἐκοῦσαν μὲν ἄλλ' ὅμως συναιτίαν γενομένην (I 16, 2)

ἐπειδὴ δὲ κάμοι λόγου μεταδεδώκατε (I 22, 1)

οὗ καὶ τὸν πολὺν ἔωράκατε φόνον (I 22, 5)

¹¹⁵⁸ A. López Eire, "Tucídides y la koiné", *Athlon. Saturata Grammatica in honorem F. R. Adrados I*, Madrid 1984, 245-261, pp. 247 i 248.

¹¹⁵⁹ E. Mayser, *op. cit.* II, 1, pp. 139ss.

¹¹⁶⁰ A. López Eire, *Ático, koiné y aticismo. Estudios sobre Aristófanes y Libanio*, Murcia 1991, pàg. 95.

¹¹⁶¹ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pp. 175ss.

¹¹⁶² A.D. Papanikolaou, *op. cit.*, pp. 71-74.

¹¹⁶³ S.J. Maximiliano Zerwick, *op. cit.*, pp. 98 i 99.

¹¹⁶⁴ W. Schmid, *op. cit.* I, pàg. 95; II, pàg. 52; III, pp. 74 i 75; IV, pàg. 77.

¹¹⁶⁵ E. Mann, *op. cit.*, pàg. 27.

¹¹⁶⁶ S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 145.

El primer text pertany a la narració de la vida de Cnèmon adreçada als enamorats. El segon text pertany al diàleg de Tisbe quan confessa a Aristip la maquinació contra el seu fill i els dos últims formen part del discurs de Cariclea a Tíamis i els seus pirates.

A la κοινή trobem sovint la coordinació d'aorist i perfet ¹¹⁶⁷. A la llengua popular apareixen alguns exemples, a l'igual que a Elià ¹¹⁶⁸, i aquest canvi es dona també entre els novel·listes: Caritó, Xenofont d'Efes, Longus, Aquil·les Taci ¹¹⁶⁹ i Heliodor el presenten.

Als llibres I i II de les *Etiòriques* tenim:

ὅτι μονονουχὶ ζῶσαν εἶη καταθάψας καὶ τὸ φαιδρότατον τῶν ἐν ἀνθρώποις
Χαρίκλειαν νυκτὶ καὶ ζόφῳ παραδεδωκώς (I 29, 4)

ὑπέβη τε εἰς τοῦπίσω καὶ τρόμῳ συσχεθεὶς ἀχανῆς εἰστήκει (II 5, 4)

καὶ ἐπαίνων ἄξια κατ' ἐμὲ κριτὴν καὶ ἄλλον ὅστις ἔρωτι προσπαλαίσας
ἠττήθη τε τὴν μάχην ἠδέως καὶ τὰ ἐκείνου σωφρόνως ἔγνωκεν ἀπαραίτητα πρῶματα
(II 7, 1)

ἐπειδὴ σε θεῶν τις ἡμῖν συνῆψε καὶ συνέμπορον τῶν δυστυχημάτων
πεποίηκεν, ἄρχε βουλής (II 17, 1)

καί μοί τις ἀπήγγελλεν ὡς ἐξώρημησε μᾶλλον δὲ ἐξελήλαται (II 32, 2)

Els dos primers textos i l'últim pertanyen a seccions narratives, les dues primeres del narrador omniscient i la dels verbs amb el preverbi ἔξ, de Calasiris. Al segon text Cnèmon es dirigeix als enamorats quan es retroben a la cova i, finalment, el quart és també una intervenció, però de Teàgenes cap a Cnèmon.

No obstant això, a Tucídides ja es trobaven variacions i intercanvis de temps verbal entre ambdós temes a causa de la pèrdua de l'antic valor aspectual resultatiu

¹¹⁶⁷ E. Mayser, *op. cit.* II, 1, pàg. 139, 2.

¹¹⁶⁸ W. Schmid, *op. cit.* III, pp. 74 i 75.

¹¹⁶⁹ S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 145.

del perfet, com per exemple: οὔτε ὡς ποιηταὶ ὑμνήκασι... οὔτε ὡς λογόγραφοι
ξυνέθεσαν (I 21, 1) ¹¹⁷⁰.

2.3. Modes

2.3.1. Participi

2.3.1.1. Atributiu amb article

Com hem comentat més amunt a l'apartat de l'article (I a), a la κοινή i, en especial, als novel·listes, apareix amb molta freqüència l'article amb un ús atributiu i, sovint, precedint un participi:

στόμα τὸ καλούμενον Ἡρακλεωτικόν (I 1, 1)

2.3.1.2. Participi de futur

Els novel·listes segueixen la norma àtica i utilitzen un participi de futur, amb o sense ὡς, darrere d'un verb de moviment. Aquest ús és molt apreciat a la literatura hel·lenística, però no es considera un aticisme ¹¹⁷¹.

ἐπήειν ὡς ἄμφω διαχειρισόμενος (I 12, 2)

ἐπιστέλλει δὲ εἰς δεκάτην ἡὔτρεπισμένους εἶναι τὴν ὄρμην ὡς ἐπὶ τὴν Μέμφιν
ποιησομένους (I 24, 1)

οἱ δὲ ὑπόλοιποι πρὸς τὴν νῆσον ἐτράπησαν ὡς τὰ ἐπιζητούμενα κειμήλια καὶ
σκῦλα κατ' αὐτὴν εὐρήσοντες (I 33, 3)

καὶ μόνον καταλιπὼν ἀνέδραμεν ὡς τὰς δᾶδας ἀναψόμενος (II 3, 4)

ἀποπέμψαντας πρότερον τὸν Θέρμουθιν πρόφασιν ὡς πεισόμενον καὶ
πολυπραγμονήσοντα εἶ τι περὶ τοῦ Θυάμιδος ἔχοι μανθάνειν (II 17, 4)

¹¹⁷⁰ A. López Eire, "Tucídides y la koiné", *Athlon. Saturata Grammatica in honorem F. R. Adrados I*, Madrid 1984, 245-261, pp. 247 i 248.

¹¹⁷¹ L. Radermacher, *op. cit.*, pàg. 209, afirma: *es ist sonst in der hellenistischen Literatursprache, z. B. bei Diodor, sehr beliebt, jedenfalls kein Attizismus.*

Sense ὡς apareix el participi de futur en els següent exemples:

ἦκω δρομαῖος τὴν ἔφοδον **προμηνύσων** (I 27, 3)

σὺ δὲ καὶ διαπόντιος ἦκεις ἐτέραν καθ' ἡμῶν σκηνὴν Ἀττικὴν καὶ ἐν Αἰγύπτῳ
τραγωδήσουσα (II 11, 2)

ὄτε αὐτὸν **οἴσοντα** τὸ ἱερεῖον ἀπέστειλεν ὁ Θύαμις (II 12, 2)

ἦκει συνεργὸν πρὸς τὸν ἔρωτα **ληψόμενος** (III 15, 2)

'τὸ δὲ νυνὶ παρὰ τὴν κόρην ἴωμεν' ἔφην **ἐπισκεψόμενοι** τε ἀκριβέστερον καὶ
παραμυθησόμενοι πρὸς ὅσον δυνατὸν' (III 18, 4)

2.3.1.3. Desviacions de la sintaxi clàssica del participi

a) Omissió del participi ὢν

En època hel·lenística és freqüent l'omissió del participi ὢν darrere dels verbs διάγω, εὐρίσκω, λανθάνω, ὀράω i τυγχάνω, així com de ἄτε, οἶα i ὡς. L. Radermacher diu: *Für die hellenistische Gräzität ist überhaupt die Freiheit charakteristisch, mit der man ein Partizip des Hilfsverbs unterdrücken kann*¹¹⁷². Aquesta peculiaritat sintàctica es dona al *Nou Testament*¹¹⁷³ i a Filòstrat¹¹⁷⁴. Entre els novel·listes, Caritó és qui més omet el participi amb diferència, seguit per Xenofont d'Efes¹¹⁷⁵. Longus, Aquil·les Taci¹¹⁷⁶ i Heliodor no presenten tants exemples. Als llibres I i II de les *Etiòpiques* trobem els següents:

οὐδαμοῦ δὲ τοὺς κεκρατηκότας ὀρῶντες, καὶ τὴν μὲν νίκην λαμπράν, τὰ λάφυρα δὲ ἀσκύλευτα, καὶ τὴν ναῦν μόνην ἀνδρῶν μὲν ἔρημον τᾶλλα δὲ ἄσυλον (I 1, 7)

'εἰς καιρὸν' ἔφη 'πρὸς ὅπλοις τυγχάνεις' (I 27, 3)

¹¹⁷² L. Radermacher, *op. cit.*, pàg. 208.

¹¹⁷³ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pp. 213ss.

¹¹⁷⁴ W. Schmid, *op. cit. IV*, pàg. 109.

¹¹⁷⁵ A.D. Papanikolaou, *op. cit.*, pp. 123 i 124.

¹¹⁷⁶ S. Santafé, *op. cit.*, pp. 161 i 162.

τὴν Ἴσιν ἑώρα καὶ τὸν νεῶν ἅπαντα λαμπάδων καὶ θυσιῶν ἀνάμεστον (I 30, 4)
τοῦ προελθεῖν εἰς τὸν τῆδε βίον καὶ τοῦδε τοῦ φωτὸς μεταλαβεῖν τοὺς φύντας
ἴσμεν αἰτίους (II 16, 6)

b) Omissió del subjecte en el genitiu absolut

L'omissió del subjecte en el genitiu absolut ja comença a la llengua clàssica ¹¹⁷⁷. Els autors tardans, però, senten predilecció per aquest fenomen, com escriu L. Radermacher: *Eigentümlich ist ferner, dass man das Subjekt des Genitivus absolutus gerne unterdrückt und sich einfach mit dem Partizip begnügt* ¹¹⁷⁸. Es dóna al *Nou Testament*, i Filòstrat, de vegades, també fa aquesta elisió quan el subjecte del genitiu absolut és αὐτός ¹¹⁷⁹. Novament és Caritó el novel·lista que amb més freqüència mostra aquesta particularitat sintàctica, amb 28 casos ¹¹⁸⁰. Curiosament, tant Xenofont d'Efes com Longus com Aquil·les Taci ¹¹⁸¹ tenen tres exemples de supressió cadascú a les seues obres.

Heliodor en té 12 a les *Etiòpiques*, cinc d'ells als llibres I-III, tots narracions excepte el primer i l'últim, que pertanyen a discursos narratius de Cnèmon i de Calasiris, respectivament:

καὶ ἡ Θίσβη παραχρῆμα ταῦτα λέγοντος τὰς τε θύρας ὡς ὅτι πλεῖστον ἐψόφησε (I 17, 4)

ἤδη δὲ εἰς χειρας ἰόντων ἀνεβόησέ τις (I 32, 1)

καὶ ταῦτα λέγοντος καὶ τὸ ξίφος περισκοποῦντος ὁ Κνήμων ἀθρόον τῆς χειρὸς ἀπεκρούσατο (II 2, 1)

καὶ ταῦτα διεξιόντος ἐκ μυχῶν τοῦ σπηλαίου φωνῆς τις ἦχος ἐξηκούετο (II 5, 2)

λιπαροῦντος δὴ περὶ τούτων καὶ μισθὸν ἄπασαν ὑπισχνουμένου τὴν οὐσίαν ἦκων τις παρὰ τοῦ Χαρικλέους (III 18, 1)

¹¹⁷⁷ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 218; E. Maysen, *op. cit. II*, 3, pp. 74ss.

¹¹⁷⁸ L. Radermacher, *op. cit.*, pàg. 209.

¹¹⁷⁹ W. Schmid, *op. cit. IV*, pàg. 107.

¹¹⁸⁰ A.D. Papanikolaou, *op. cit.*, pp. 125-127.

¹¹⁸¹ S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 162.

En dos d'ells (I 17, 4 i II 2, 1) consta l'elisió d'αὐτοῦ en l'estructura ταῦτα λέγοντος, com a I 8, 4:

καὶ ἔτι λέγουσαν ἐπέϊχεν ὁ Θεαγένης

El mateix fa sovint Caritó, qui només té quatre vegades el subjecte explícit en aquesta construcció de genitiu, front a deu amb el subjecte omés. Ni Xenofont d'Efes ni Aquil·les Taci ometen el subjecte en el genitiu absolut de λέγω: sempre apareix, en tres i quatre exemples, respectivament. Heliodor construeix el genitiu absolut d'aquest verb amb subjecte en sis ocasions als llibres I-III.

c) Substitució del participi per una oració de relatiu

En la κοινή un participi de vegades és substituït per una oració de relatiu. Excepte a Caritó, que té nombrosos exemples, a la resta de novel·listes es dóna amb poca freqüència ¹¹⁸². Aquil·les Taci només té dos casos ¹¹⁸³, a l'igual que Heliodor a les *Etiòpiques*, els dos al llibre I:

τοιαύτην σοι ποιοῦμαι βοτάνην ἢ διὰ τρίτης ἐνώσει τὰς πληγὰς (I 8, 5)

'ὦ τέκνον, ἐπίσχες μικρόν' ἔλεγεν· 'οἴκτειρον τὸν γεννήσαντα, φεῖσαι πολιῶν αἷ σε ἀνέθρεψαν' (I 12, 3)

2.4. Recció verbal

N'hi ha molts verbs, sobretot de percepció, que des d'Homer es construïen amb genitiu i, a partir d'època clàssica, apareixen amb règim d'acusatiu. Es tracta d'una innovació no literària que després passa a la κοινή, on es regularitzen paradigmes i s'estén l'esquema amb acusatiu. A les *Etiòpiques* vorem tres mostres de la combinació de verbs amb acusatiu que els autors clàssics solien construir amb genitiu.

¹¹⁸² A.D. Papanikolaou, *op. cit.*, pp. 127-128.

¹¹⁸³ S. Santafé, *op. cit.*, pp. 162 i 163.

El verb ἀκούω apareix al *Nou Testament* tant amb genitiu com amb acusatiu ¹¹⁸⁴. Als papirs ptolemaics, la persona la qual se sent apareix, normalment, en genitiu i de la qual se sent, en acusatiu. Les coses que se senten poden aparéixer en qualsevol dels dos casos però sempre en acusatiu el contingut del que s'ha sentit ¹¹⁸⁵. Els aticistes Elià i Filòstrat utilitzen ἀκούω amb acusatiu amb el significat d'entendre' ¹¹⁸⁶. Aristòfanes presenta el següent exemple:

τοῦτον γὰρ οὖν ἀκήκοας (*Th.* 164)

I Heliodor aquest altre, del llibre I:

Ἄρσινόην ἀκούεις που πάντως τὴν αὐλητρίδα (I 15, 6)

El verb ἀπογινώσκω es combina amb genitiu a època clàssica (*Lys.* II 46 τῆς ἐλευθερίας; *X. An.* I 7, 19 τοῦ μάχεσθαι). Aristòtil, Polibi, Diodor Sícul l'utilitzen amb acusatiu, i així apareix sempre als papirs ptolemaics ¹¹⁸⁷. D'entre els aticistes, Dió Crisòstom el combina una vegada amb infinitiu i una altra amb genitiu i, Filòstrat, amb acusatiu i amb genitiu ¹¹⁸⁸. A Heliodor trobem el següent exemple:

κὰν ἀπογνῶ **τὴν** ἑαυτοῦ **σωτηρίαν**, προαναιρεῖν ἅπαν τὸ φίλον εἴωθεν (I 30, 6)

παίζω apareix a Lluccià combinat amb acusatiu a *Nigr.* 20, 7:

καίτοι μαρτυρομένης τῆς Τύχης παίζειν **τὰ** τῶν ἀνθρώπων **πράγματα** καὶ ὁμολογούσης μηδὲν αὐτῶν εἶναι βέβαιον

Heliodor també presenta la mateixa construcció al llibre II:

¹¹⁸⁴ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pp. 95, 214 i 215.

¹¹⁸⁵ E. Mayser, *op. cit.* II, 2, pàg. 207.

¹¹⁸⁶ W. Schmid, *op. cit.* III pàg. 231; IV, pp. 121 i 122.

¹¹⁸⁷ E. Mayser, *op. cit.* II, 2, pp 230 i 231.

¹¹⁸⁸ W. Schmid, *op. cit.* I pàg. 145; IV, pàg. 133.

'τὴν φιλτάτην' λέγων 'κομιζόμεθα πρότερον, εἰ μή τις ἡμᾶς παίζει καὶ νυνὶ δαίμων' (II 6, 2)

'ἐγὼ μὲν οὐκ ἀνίκανος' ἔφην, 'δῶρόν γε λαμβάνων σὺ δὲ οὐκ οἶδ' ὅ τι βουλόμενος παίζεις ἡμᾶς' (II 30, 4)

Excepte el segon exemple, que pertany a una narració, Heliodor fa servir aquesta combinació regularitzada amb acusatiu a passatges dialogats.

3. Oracional

3.1. Oracions completives

Com ja hem vist a l'apartat de completives corresponent a l'aticisme, la tendència de la llengua grega a la κοινή i posteriorment és la substitució de les construccions d'infinitiu i de participi depenents de verbs principals per completives amb conjunció. No obstant això, els modes no personals encara tenien vigència malgrat aquesta progressiva pèrdua de valors.

Un verb com ἀνέχομαι regia participi en època clàssica, integrat en el grup dels *uerba affectum*, encara que existien exemples amb infinitiu. Als papirs ptolemaics no consta aquest verb, però els del seu camp semàntic es construeixen amb participi, més algú cas en infinitiu ¹¹⁸⁹. El *Nou Testament* presenta un sol participi completiu ¹¹⁹⁰ i a Epictet també apareix la mateixa estructura. Plutarc o Elià fan servir l'infinitiu amb ἀνέχομαι, a l'igual que Arrià ¹¹⁹¹. L'ús de l'infinitiu va ser minoritari i propi dels autors tardans. Dels novel·listes Caritó utilitza ἀνέχομαι amb participi i Xenofont d'Efes opta per l'infinitiu. Heliodor segueix l'ús propi de la seua època, i mostra tres exemples amb infinitiu a les *Etiòpiques*, dos d'ells als llibres I i II:

μόνος δὲ ὁ Θύαμις τὸ μὲν τι τὴν φυγὴν ἴσως αἰσχυρόμενος, τάχα δέ που καὶ εἶναι μετὰ Χαρίκλειαν οὐκ ἀνεχόμενος, ἐνέβαλλεν ἑαυτὸν τοῖς πολεμίοις (I 31, 4)

¹¹⁸⁹ E. Mayser, *op. cit.* II, 1, pp. 352ss.

¹¹⁹⁰ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 214.

¹¹⁹¹ J.M. Floristán Imízcoz, *op. cit.*, pàg. 123.

οὕτως ἄρα ποτὲ σώματος πάθει καὶ τὸ νοερὸν τῆς ψυχῆς συνομολογεῖν ἠγνέσχετο (II 15, 2)

Ambdós són textos narratius, el primer mostra la difícil determinació de Τίamis i el segon és de caràcter sentenciós.

3.2. Oracions finals

A les inscripcions àtiques les oracions finals estan introduïdes per ὅπως ἄν amb subjuntiu fins al segle II a. C., quan s'igualava la freqüència d'aparició amb ὅπως amb subjuntiu. Ja al segle I a. C. s'imposarà aquesta última combinació. ὅπως amb optatiu oblic consta en una ocasió a finals del segle IV a. C., i amb futur d'indicatiu és freqüent a època clàssica. En canvi, a aquest període ἴνα apareix només dues vegades, i serà més freqüent des del segle III a. C., sempre acompanyada de subjuntiu. ὡς no apareix i ὡς ἄν amb subjuntiu o optatiu s'utilitza a època imperial ¹¹⁹². Als autors clàssics tenim les següents dades ¹¹⁹³:

| | ἴνα | | ὅπως (ἄν) | | total | | ἴνα | | ὅπως (ἄν) | | total |
|-------------|-----|-----|-----------|-----|-------|------------------------------|-----|-------|-----------|-------|-------|
| Antifont | 9 | 70% | 4 | 30% | 13 | Xenofont | 179 | 62% | 110 | 38% | 289 |
| Tucídides | 47 | 42% | 66 | 58% | 113 | Plató | 377 | 89% | 47 | 11% | 424 |
| Aristòfanes | 148 | 84% | 29 | 16% | 177 | Licurg | 6 | 60% | 4 | 40% | 10 |
| Andòcides | 20 | 87% | 3 | 13% | 23 | Hiperides | 10 | 83% | 2 | 17% | 12 |
| Lísies | 57 | | 0 | | 57 | Demòstenes | 403 | 93% | 30 | 7% | 433 |
| Iseu | 28 | 93% | 2 | 7% | 30 | Esquines | 65 | 97% | 2 | 3% | 67 |
| Isòcrates | 86 | 93% | 6 | 7% | 92 | <i>Cartes de Temístocles</i> | 5 | 62,5% | 3 | 27,5% | 8 |

Llevat del cas de Tucídides, i en part també de Xenofont, a les llengües literàries i per influència del joni ἴνα ha estat la seua presència per damunt de ὅπως (ἄν). A Enees Tàctic també predomina amb 55 aparicions front a 14 d'aquesta última ¹¹⁹⁴. A Homer i Hesíode ἴνα és la conjunció més utilitzada amb 145 exemples, després d'ὄφρα; a Heròdot apareix 107 vegades front a 17 de ὅπως (ἄν). A la κοινή hel·lenística

¹¹⁹² F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pp. 253-255.

¹¹⁹³ A. Vicente Sánchez, *op. cit.*, pàg. 321, amb dades tretes de S. Amigues, *Les subordinnées finales par ὅπως en attique classique*, Paris 1977, pàg. 100.

¹¹⁹⁴ J. Vela Tejada, *op. cit.*, pp. 227-229.

no només es prefereix ἵνα com a conjunció final ¹¹⁹⁵, sinó que amplia les seues funcions sintàctiques: introdueix completives i consecutives i esdevindrà el nexa específic al grec modern ¹¹⁹⁶.

Tant el joni (Heròdot, I 11, 2, per exemple) com l'àtic literari (Tucídides, VI 91, 4) presenten la combinació ὡς ἄν més subjuntiu per a construir oracions subordinades finals, mentre que a les inscripcions àtiques es troba, normalment, ὅπως ἄν ¹¹⁹⁷, ja que ὡς ἄν més subjuntiu i optatiu apareixerà en aquestes inscripcions a època imperial ¹¹⁹⁸. ὡς comença a utilitzar-se a l'àtic com a conjunció final a partir del segle V a. C. front a les més neutres ἵνα i ὅπως, quan ὅπως (ἄν) era l'única conjunció final i com a completives funcionaven ὅτι i ὡς; a partir de mitjan segle V a. C. comença a utilitzar-se ἵνα per a expressar finalitat i ὅπως passa també al grup de les completives; simultàniament, a les finals ἵνα i ὅπως se'ls afegeix ὡς, que apareix a la tragèdia, en comptades ocasions a Aristòfanes i una vegada a Tucídides, Antifont, Andòcides, Lísies i Demòstenes. El seu ús és, per tant, literari i artificios ¹¹⁹⁹. Schmid també considera ὡς ἄν un poetisme que utilitzen els aticistes (a Elià el trobem per a expressar finalitat i Filòstrat també utilitza ὡς ἄν i després ἵνα, encara que també ὅπως) i que passa a la κοινή literària a partir del segle I d. C. ¹²⁰⁰. Entre els novel·listes, Xenofont d'Efes sol utilitzar ἵνα més que ὅπως, encara que té un exemple amb μή i un altre amb ὡς amb optatiu ¹²⁰¹. Aquil·les Taci empra molt sovint ἵνα, i després, ὡς (ἄν), μή i ὅπως ¹²⁰²

A Heliodor trobem aquesta estructura típica de la κοινή en sis ocasions sempre amb optatiu, dues vegades en cadascun dels llibres I-III:

φράζω δὲ τῷ νέῳ δεσπότη νύκτωρ παρ' αὐτὸν ἐλθοῦσα, ὡς ἄν γνοίη μηδεῖς, καὶ ἔλεγον ὡς μοιχὸς ἅμα τῇ δεσποίνῃ συγκαθεύδοι (I 16, 2)

¹¹⁹⁵ E. Mayser, *op. cit.* II, 1, pp. 240ss; F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pp. 186ss.

¹¹⁹⁶ A.N. Jannaris, *op. cit.*, pàg. 418.

¹¹⁹⁷ A. López Eire, "De l'attique à la koiné", *La Koiné grecque antique I: une langue introuvable?*, Nancy 1993, 41-57, pp. 52 i 54.

¹¹⁹⁸ K. Meisterhans & E. Schwyzer, pàg. 255.

¹¹⁹⁹ J. Redondo, "La adaptación ática de ὡς como conjunción final a partir del s. V a.C. en una nueva perspectiva", in M. Brea, & F. Fernández Rei (edd.), *Homenaxe ó Prof. Constantino García I*, Santiago de Compostela 1991, 419-425.

¹²⁰⁰ W. Schmid, *op. cit.* III, pp. 86ss; IV, pp. 88ss i 621.

¹²⁰¹ E. Mann, *op. cit.*, pp. 29 i 30.

¹²⁰² S. Santafé, *op. cit.*, pp. 200-204.

τὸν δὲ ὑπασπιστὴν ἱερεῖον ἄγειν προσέταπτεν, **ὥς ἂν** θεοῖς ἐγχωρίοις ἐναγίσαντες οὕτω τῆς μάχης ἄρχοιεν (I 28, 1)

πρόφασιν δὲ ὡς εἰς Θήβας τὰς μεγάλας ἀνακομίζομαι ποιησάμενος, **ὥς ἂν** θάτερον τῶν παίδων τὸν πρεσβύτερον θεασαίμην ἐκεῖ παρὰ τῷ μητροπάτορι τότε διάγοντα (II 25, 6)

ὥραν εἶναι τοῦ τὴν θυσίαν τῷ θεῷ προσάγειν ἔλεγεν **ὥς ἂν** καὶ τὸν ἐναγισμὸν τῷ ἥρωι καὶ τὴν ἐπ' αὐτῷ πομπὴν κατὰ καιρὸν ἐν δευτέροις ἐπιτελεῖν ἐγγένοιτο (II 35, 2)

ἡσχόλουν δὲ οὐδὲν εἰς ταῦτα τὰς χεῖρας ἄλλ' ὑπὲρ τῆς κεφαλῆς ἀχθοφοροῦσαι πρὸς χορὸν στιχίρη καὶ ἐγκάρσιον ἀλλήλων εἶχοντο, **ὥς ἂν** βαδίζειν τε ἅμα καὶ χορεύειν αὐταῖς ἐγγίνοιτο (III 2, 2)

φέρε ὅθεν ἐξέβην τὸν λόγον εἰσβάλωμεν ἀψάμενοί τε λύχνον πρότερον καὶ τὰ κοιταῖα τοῖς νυχίοις θεοῖς ἐπισπείσαντες, **ὥς ἂν** τῶν εἰωθότων τετελεσμένων ἐννουκτερεύειν ἡμῖν ἐπ' ἀδείας τοῖς διηγήμασιν ἐγγίνοιτο (III 4, 11)

Excepte el primer exemple, que pertany a un diàleg on parla un personatge femení (Tisbe), i l'últim, un altre on intervé Calasiris, els textos pertanyen a parts narratives: el primer amb un narrador omniscient i els altres tres a la diègesi de Calasiris.

A la resta d'oracions finals, n'hi ha dues introduïdes per ὅπως (una amb futur i una altra amb partícula modal amb subjuntiu) i només un exemple amb ἵνα més subjuntiu als tres primers llibres de les *Etiòriques*:

'ὄψει μὲν' εἶπεν, '**ὅπως** δὲ μὴ μικρόλογος ἔση περὶ τὴν ἀγοράν' (II 30, 2)

ἅμα δέ, ὦ Χαρίκλεις, βούλομαί σε καὶ λόγους τινὰς ὑπὲρ ἐμοῦ κινήσαι πρὸς τὴν παῖδα καὶ γνωριμώτερον ἀποφῆναι παρακαταθέμενον, **ὅπως ἂν** οἰκειότερον ἔχουσα πρὸς με θαρραλεώτερον ἰώμενον προσίηται (III 18, 4)

ὁ γὰρ χρυσὸς ὑπὸ τῆς τέχνης ἐμελαίνετο **ἵνα** τὸ τραχὺ καὶ μεταβάλλον τῆς φολίδος τῷ ξανθῷ τὸ μελανθὲς κραθὲν ἐπιδείξηται (III 4, 4)

Els textos de ὅπως pertanyen a diàlegs i el de ἵνα, a una narració. Inclòs aquest últim exemple, només n'hi ha cinc oracions finals amb ἵνα a les *Etiòriques*,

dotze amb ὅπως i una vintena amb ὡς, amb la qual cosa Heliodor, en conjunt, es desmarca dels usos aticistes en aquest tipus de subordinades.

3.3. Oracions modals

ὡς, ὥσπερ (καθὼσπερ) i καθὼς són les conjuncions modals del grec postclàssic. ὡς i καθὼς poden tindre, també, sentit causal i, si es comparen paraules o frases, poden aparéixer també ὡσεὶ, ὥσπερ εἶ i ὡσάν, aquestes dues últimes amb menys freqüència ¹²⁰³.

Heliodor presenta els següents exemples als llibres I i II:

τὴν κόρην δὲ ὀρῶντες ἐν ξένη καὶ περιβλέπτω τῇ στολῇ καὶ τῶν μὲν προσπιπτόντων φοβερῶν ὡς ἄν μηδὲ γινομένων ὑπερορῶσαν (I 3, 6)

ἐγέλασαν πρὸς ταῦτα βραχὺ τι καὶ βεβιασμένον οὐδὲ τοῦτο ἀδάκρυτον ἀλλ' ὡς ἄν ἐν τοσαύτῃ συμφορᾷ πλεον τῷ θρήνῳ κεκερασμένον (II 8, 1)

'ἄριστα' ἔφη 'λέγεις' ὁ Κνήμων 'καὶ ὡς ἄν τις ἐπιπνοίας ὡς ἀληθῶς Πυθικῆς ἐπησθημένος' (II 26, 3)

Té també altres estructures comparatives similars (ὡς ἄν) sense verb i amb la partícula modal (II 16, 6; III 6, 2) amb la qual cosa aquesta formació ὡσάν va quedar-se fixada i ha donat en grec modern l'adverbi comparatiu σαν ¹²⁰⁴.

3.4. Sintaxi de καί

És freqüent a la κοινή el valor paratàctic de καί no copulatiu: adversatiu, explicatiu, conclusiu, o inclús l'hipotàctic, equivalent a un pronom relatiu, a una subordinada circumstancial (temporal, consecutiva) o a conjuncions com ὅτε, ὡς, ἐπεί,

¹²⁰³ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 235.

¹²⁰⁴ N.Π. Ανδριώτης, *op. cit.*, pàg. 315.

ἐπειδή. Es tracta d'alguns trets comuns que Tucídides comparteix amb la κοινή ¹²⁰⁵. No és, però, l'únic autor clàssic en presentar aquesta peculiaritat sintàctica, que està ampliament documentada als papirs ptolemaics ¹²⁰⁶ i al *Nou Testament*, en aquest últim cas amb molta freqüència a oracions interrogatives ¹²⁰⁷. Arrià utilitza καί amb valor temporal, causal i consecutiu ¹²⁰⁸. Al grec modern està vigent aquest tipus de καί amb valor completiu, causal, final, consecutiu, temporal, condicional o relatiu ¹²⁰⁹.

Heliodor presenta un clar exemple de καί amb valor causal al llibre II de les *Etiòpiques*, en una intervenció de Cnèmon en assenyalar l'arma homicida de la desgraciada Tisbe:

ἐκείνου γὰρ εἶναι γνωρίζω καὶ τὸ ἐπίσημον τουτὶ τῆς λαβῆς ἐλέφας εἰς ἀετὸν ἐκτετόρευται (II 11, 4)

4. Negacions

L'ús d'οὐ i de μή resulta, en ocasions, confús. Aquesta confusió és un tret comú del grec postclàssic. Schmid considera un vulgarisme aquesta intercanvi de dominis entre les dues negacions ¹²¹⁰. La distinció era massa subtil i es va perdre a la llengua vulgar. A la literària, la tendència és evitar l'hiatus. Repassem tot seguit els usos que Heliodor fa desviant-se de la norma àtica.

4.1. μή en lloc d'οὐ

En oracions introduïdes per ὅτι i ἐπεὶ, la negació és οὐ. Als papirs ptolemaics encara no apareix μή en aquestes subordinades ¹²¹¹, encara que ja n'hi ha alguns

¹²⁰⁵ A. López Eire, "Tucídides y la koiné", *Athlon. Satura Grammatica in honorem F. R. Adrados I*, Madrid 1984, 245-261.

¹²⁰⁶ E. Mayser, *op. cit.* II, 3, pp. 184ss.

¹²⁰⁷ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 247.

¹²⁰⁸ J.M. Floristán Imízcoz, *op. cit.*, pp. 133 i 134.

¹²⁰⁹ A.A. Τζαρτζάνου, *Νεοελληνική Σύνταξις Β'*, Θεσσαλονίκη 1991 (1928), pp. 19-23.

¹²¹⁰ W. Schmid, *op. cit.* IV, pàg. 623.

¹²¹¹ E. Mayser, *op. cit.* II, 2, pp. 545 i 551.

exemples al *Nou Testament* ¹²¹². A més de Caritó, també a Aquil·les Taci apareix **ὅτι μή** ¹²¹³, a l'igual que a Heliodor als següents exemples:

ἀλλ' ἡ θηριώδης ἐγὼ καὶ ἀνήμερος ὥσπερ οὐκ ἐρῶσά τινος ἀλλ' ἄρχουσα δεινὸν **ὅτι μή** ἐξ ἐπιτάγματος ὑπήκουσεν ἐποησάμην καὶ εἰ τῆς Δημαινέτης ὑπερεῖδε πολὺ τὴν ὥραν αὐτῆς ὑπερβάλλων (I 15, 5)

ὑπέστρεφον ἀνιαρῶς ἄγαν διατεθεῖς καὶ ὥσπερ οἱ βαρεῖάν τινα πληγὴν εἰληφότες **ὅτι** δὴ μοι γινῶναι **μή** ἐξεγένετο τὰ κατὰ τὴν κόρην τίς ἢ πόθεν ἢ τίνων (II 32, 3)

ταῦτα εἰπόντες οἱ μὲν ἀπεχώρησαν **ὅτι μή** ὄναρ ἦν ἡ ὄψις ἀλλ' ὕπαρ ἐνδειζάμενοι (III 12, 1)

ἀλλὰ τίνα δὴ τρόπον ἔφασκες ἐνδεδειχθαί σοι τοὺς θεοὺς **ὅτι μή** ἐνύπνιον ἦλθον ἀλλ' ἐναργῶς ἐφάνησαν; (III 12, 1)

ἕως τὸ Χαρικλείας αὐτὸν διήλεγξε κάλλος **ὅτι μή** φύσει καρτερικὸς ἦν ἀλλ' ἀξιεράστου γυναικὸς εἰς τὴν παρελθοῦσαν ἀθέατος (III 17, 4)

4.2. Acumulació de negacions

El pleonasme àtic de la negació apareix també a la κοινή literària. W. Schmid el considera un tret aticista, que utilitzen autors com Llucià, Elià i Filòstrat ¹²¹⁴. Aquil·les Taci el fa servir molt sovint ¹²¹⁵. Heliodor té els següents exemples al llibre I i II:

εἰ δέ με γινώσεται τις αἰσχροῦς, ἦν **μηδέπω μηδὲ** Θεαγέννης, ἐγὼ μὲν ἀγχόνη προλήψομαι τὴν ὕβριν (I 8, 3)

οὔπω δὲ οὔδεις τῶν ἀληθῶν ἐφήπτετο (II 36, 2)

4.3. Pronom indefinit amb negació

¹²¹² F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 222.

¹²¹³ S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 209.

¹²¹⁴ W. Schmid, *op. cit.* I, pàg. 247; III, pàg. 90; IV, pp. 96 i 622.

¹²¹⁵ S. Santafé, *op. cit.*, pp. 211 i 212.

En oracions negatives, εἷς, μία, ἓν amb qualsevol de les dues negacions reforça en grec hel·lenístic aquest concepte i, estenent-la a tots els casos sense excepció, nega amb més intensitat ¹²¹⁶:

εἷς γὰρ οὐδεις ξίφος οὔτε ἔβαλλεν οὔτε ἐπέφερον (I 32, 1)
καὶ συνελόντι τῶν κατ' Αἴγυπτον ἐν οὐδὲν ἀπελίμπανον ἱστοροῦντες (II 27, 3)
ψυχῆς γὰρ διὰ βρῶσιν οὐδὲ ἐν ἀφηρεῖτο (II 23, 5)

A l'apartat d'indefinites de l'aticisme ja hem observat com és utilitzat aquest esquema per part dels autors aticistes.

5. Preposicions

εἰς

És un tret típic de la κοινή la confusió de les expressions locals de repós i de moviment, neutralitzades formalment al grec modern: πηγαίνω / διαβάζω στη βιβλιοθήκη. Ja a l'època clàssica es troben alguns exemples d'indiferenciació d'εἰς i ἐν, com és el cas de Tucídides, que després s'observen a Epictet (I 11, 32) i a l'Evangeli de Marc (1, 9) ¹²¹⁷. Apareix als papirs ptolemaics ¹²¹⁸ i, com ja hem dit, al *Nou Testament* ¹²¹⁹. És utilitzat pels aticistes ¹²²⁰ i també per Aquil·les Taci ¹²²¹. Des de la κοινή tardana s'imposa εἰς més acusatiu, el que provoca la desaparició d'ἐν amb datiu. Heliodor té dos exemples d'aquest fenomen als llibres I i II, en parts dialogades:

ἀλλ' ἐσπέρας γενομένης, ὁ μὲν πατήρ εἰς τὸ πρυτανεῖον ἐσιτεῖτο (I 10, 2)

¹²¹⁶ A. López Eire, *Ático, koiné y aticismo. Estudios sobre Aristófanes y Libanio*, Murcia 1991, pàg. 37, afirma, a més a més, que aquesta construcció ja la feia servir Aristòfanes (*Th.* 549-550, μίαν γὰρ οὐκ ἂν εἴποις / τῶν νῦν γυναικῶν Πηνελόπην, Φαίδρας δ' ἀπαξάπασας).

¹²¹⁷ A. López Eire, "Tucídides y la koiné", *Athlon. Satyra Grammatica in honorem F. R. Adrados I*, Madrid 1984, 245-261, pàg. 247.

¹²¹⁸ E. Mayser, *op. cit.* II, 2, pàg. 373.

¹²¹⁹ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pp. 110ss.

¹²²⁰ W. Schmid, *op. cit.* I, pp. 91 i 236; II, pp. 42ss; III, pp. 58ss; IV, pàg. 60.

¹²²¹ S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 219.

παραγενόμενος εἰς τὰ σατραπεῖα τὸν πρεσβευτὴν τῶν Αἰθιοπίων εἶ τις ἑώρα
ἐπυρθανόμενον (II 32, 1)

ἐκ

Apareixen les següents expressions desconegudes al grec clàssic:

ἐκ ποδός (I 4, 2), 'a peu',

ἐκ παρόδου (III 1, 2; III 6, 2), 'de passada',

ἐκ τῶν ἀληθῶν (III 6, 4), 'plena confiança'

A la κοινή és freqüent trobar un sintagma preposicional format per ἐκ/ἐξ (ο ἀπό) més genitiu substituïnt un genitiu partitiu, en un procés de progressiva pèrdua de valor de certs casos, que necessiten reforçar-se amb preposició. Ja n'hi ha exemples a Tucídides i, posteriorment, trobarem aquesta construcció a *Mateu*¹²²². Aquest ús apareix als papirs ptolemaics¹²²³ i al *Nou Testament*¹²²⁴. A les *Cartes de Temístocles* apareix tres vegades, front a 29 on només consta el genitiu¹²²⁵. Aquil·les Taci presenta només un exemple a III 23, 3¹²²⁶. Heliodor té els següents:

κτύπου δὲ περιηγήσαντος καὶ τῆς ἐξ αὐτῶν σκιᾶς τοῖς ὀφθαλμοῖς
παρεμπεσοῦσης ἀνένευσεν ἡ κόρη (I 2, 8)

ἐξ ἀπάντων (ὡς μὴ ποτε ὄφελον) οἰκτρὸν περισωθέντες λείψανον (I 22, 5)

κατά

Típica de la κοινή és καθ' ἑαυτήν, amb el sentit de 'tota sola':

¹²²² A. López Eire, *op. cit.*, pàg. 247.

¹²²³ E. Mayser, *op. cit.* II, 2, pp. 352ss.

¹²²⁴ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 90.

¹²²⁵ A. Vicente Sánchez, *op. cit.*, pàg. 225.

¹²²⁶ S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 112.

πολλά δὴ οὖν ἀνοιμώξασα καθ' ἑαυτὴν ἢ κόρη [...] καὶ ὅσον πλεῖστον ἐπιδακρύσασα (I 8, 2)

εἰ δέ ποτε γένοιτο καθ' ἑαυτὴν (I 15, 1)

τὰ μὲν αὐτὴ καθ' αὐτὴν ὑποτοπήσασα τὰ δὲ καὶ τῆς Θίσβης αὐτῇ παρὰ τὴν ἑταιρίαν ἐξειπούσης (II 9, 1)

A època tardana, l'ús de κατά amb acusatiu per a llocs, tant majors com menors, és freqüent a autors com Filòstrat, però no apareix a Polibi¹²²⁷. Als llibres I i II de les *Etiòriques* trobem els següents exemples:

κατὰ τὴν Μέμφιν μὲν τὴν ἑαυτοῦ πόλιν καὶ τὸν νεῶν τῆς Ἰσιδος ἐπερχόμενος (I 18, 4)

τὸν γάμον κατὰ τὴν Μέμφιν ἔσεσθαι καταπιστεύων (I 23, 2)

τῆς κατὰ τὴν Δῆλον πλάνης (I 25, 6)

Πετόσιρις ἀδελφὸς ἦν αὐτῷ κατὰ τὴν Μέμφιν (I 33, 2)

καὶ ταῦτα μόνον ἔχω γινώσκειν Ἀντικλέους τινὸς κατὰ τὴν Αἴγιναν ἐξαγγείλαντος (II 9, 4)

εἴ πη κατὰ τὴν Ναύκρατιν ἀνεύροισι τὴν Θίσβην (II 9, 4)

καὶ συνελόντι τῶν κατ' Αἴγυπτον ἔν οὐδὲν ἀπελίμπανον ἱστοροῦντες (II 27, 3)

En canvi, a Polibi trobem κατά amb noms propis mentre que els aticistes no contemplen aquest ús¹²²⁸. Heliodor té un exemple al llibre II:

εὕρηκα γάρ σε κατὰ τὸν Πρωτέα τὸν Φάριον (II 24, 4)

L'ús de κατά amb acusatiu en un sentit semblant al del genitiu possessiu o subjectiu és hel·lenístic¹²²⁹. Aquil·les Taci té dos exemples¹²³⁰. Heliodor en presenta un bon nombre:

παρ' ᾧ γνώση τε τὰ μὰ βουλόμενος ἀναθήσῃ δ' ἐν μέρει τὰ κατὰ σεαυτόν (II 21, 7)

¹²²⁷ W. Schmid, *op. cit.* IV, pàg. 628.

¹²²⁸ Ídem.

¹²²⁹ L. Radermacher, *op. cit.*, pàg. 139; E. Mayser, *op. cit.* II, 1, pàg. 11; II, 2, pàg. 343.

¹²³⁰ S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 225.

οὐ πολλοῖς δὲ ὕστερον ἔτεσιν οὐρανία φωστήρων εἰμαρμένη περίοδος τρέπει
τὰ καθ' ἡμᾶς (II 24, 6)

καὶ πράττειν ὄπη καὶ βούλοιντο τὰ καθ' ἡμᾶς ἐπιτρέπων (II 25, 4)

ὡς ἔγωγε καὶ ἡ κατ' ἐμὲ περιουσία σχολῆ γ' ἂν καὶ ἐνὸς εἴη τῶν ὀρωμένων
ἰσοστάσιος (II 30, 4)

τύχης ἀμφιβολία τὰ κατ' αὐτήν ἐπιτρέψασα (II 31, 1)

δείσας μὴ φωτισθεῖη τὰ κατ' αὐτήν (II 31, 3)

καὶ ἦκω ταύτην συνεπαγόμενος διαθέσθαι τὰ κατ' αὐτήν ἐνθυμούμενος (II 31,
3)

τὰ σαφέστερα δὲ καὶ ἀκριβέστερα τῶν κατὰ τὴν κόρην εἰς αὐριον μαθήσει περὶ
τὸν νεῶν τῆς Ἰσιδος ἐντυχῶν (II 31, 5)

ὅτι δὴ μοι γινῶναι μὴ ἐξεγένετο τὰ κατὰ τὴν κόρην τίς ἢ πόθεν ἢ τίνων (II 32,
3)

κάπι τούτοις καὶ μισθὸν τὴν κατ' αὐτοὺς ὑφήγησιν αἰτήσας (III 4, 9)

χαίρων μὲν ἐπένευον ἐνεδεικνύμην δὲ ὡς ἀσχολίας ἄλλης προϋργιαίτερον
τίθεμαι τὸ κατ' αὐτόν (III 6, 4)

ἡ ὄψις δεκτικωτέρα πρὸς τὰς ἀπορροίας γίνεται, τῷ κατ' αὐτήν ἐμπύρω
πνεύματι τὰς μεταβάσεις ἐρώτων ἐπισπωμένη (III 7, 5)

Predominà l'ús de κατά amb acusatiu més que amb genitiu, tendència que ja s'observa a època clàssica: Tucídides al llibre I té un exemple amb genitiu i 120 amb acusatiu; Pseudo-Xenofont, 0/13; Enees Tàctic, 3/84, i 73/398 al *Nou Testament* ¹²³¹.

περί

Des de l'àtic del 300 a. C. ja no es fàcil distingir el seu ús del de ὑπέρ, i al grec hel·lenístic el significat 'quant a' fa que es confonguen ambdues preposicions, especialment ὑπέρ en lloc de περί, als papirs ptolemaics i, en menor mesura, al *Nou Testament*. La similitud de l'ús del genitiu amb el datiu farà que aquest últim desaparega prompte, i que el genitiu siga més freqüent, inclús que περί amb acusatiu, fet que es dona a totes les èpoques: Pseudo-Xenofont té només 10 exemples amb

¹²³¹ J. Vela Tejada, "La reestructuración funcional del sistema preposicional griego en la koiné", *Habis* 24, 1993, 235-247, pàg. 242.

genitiu; Tucídides, al llibre I, 50 amb genitiu, 17 amb acusatiu i 5 amb datiu; Antifont, 71/5/1. Enees Tàctic, més innovador, 19/36/0¹²³². Al grec hellenístic desapareix l'ús amb datiu, als papirs ptolemaics és més freqüent el genitiu (proporció 1,5/1)¹²³³ i al Nou Testament també, front a l'acusatiu (293/38)¹²³⁴. Les *Cartes de Temístocles* no presenten la preposició amb datiu, i amb acusatiu apareix una sola vegada, front a 32 exemples amb genitiu¹²³⁵.

Apareix amb acusatiu en un ús peculiar de la κοινή, gens clàssic:

δρᾶμα τὸ περὶ ἡμᾶς (I 3, 1)

τὰ δὲ περὶ τὴν κόρην καὶ τὸν νεανίαν (I 3, 3)

οἱ περὶ τὴν κόρην (I 8, 1)

οὔτε γὰρ φιλίας χρόνος οὔτε ἀγχιστείας θεσμὸς ἐνέχυρον ἡμῖν ἀκριβὲς τῆς πίστεως αὐτοῦ τῆς περὶ ἡμᾶς δίδωσι (I 26, 6)

Als cinc casos, el sintagma preposicional es troba substantivat per l'article.

τὸ περὶ τοὺς θεοὺς ὄσιον (I 22, 7)

ὑπὸ μὲν τῆς περὶ τὴν Χαρίκλειαν ἐπιθυμίας (I 23, 2)

διὰ φιλίαν τὴν περὶ ἐμέ ταύτην ἐπιθεὶς τὴν τιμωρίαν (II 10, 3)

ἢ περὶ σε πτοία (II 16, 3)

γίνεται δὲ περὶ ἐμέ τοιόνδε (II 25, 1)

τῆς ἐμῆς περὶ αὐτὴν εὐνοίας (II 33, 1)

τὸ περὶ τὸ σῶμα πάθος (III 14, 3)

Al cinqué exemple, aquest sintagma preposicional se'ns mostra clarament amb la funció pròpia d'un datiu, cas que a la κοινή ja s'estava substituint, com a norma general, per altres amb preposició o inclús sense (genitiu). Potser Heliodor vol canviar el registre en trobar-se amb ἡμῖν i estableix una *uariatio*. També al segon exemple del segon bloc el sintagma περὶ ἐμέ té la funció pròpia d'un datiu. Unes poques línies més

¹²³² J. Vela Tejada, *op. cit.*, pàg. 245.

¹²³³ E. Mayser, *op. cit. II*, 2, pp. 445ss.

¹²³⁴ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 212.

¹²³⁵ A. Vicente Sánchez, *op. cit.*, pàg. 247.

amunt en aquest llibre I de les *Etiòriques* tenim l'exemple més clar d'inclusió de *περί* més acusatiu en lloc de datiu:

φιλόανθρωπος μὲν γὰρ ἐστὶ *περὶ ἡμᾶς* καὶ Ἑλλήνων (I 25, 5)

És freqüent trobar a alguns autors postclàssics l'estructura οἱ *περὶ* τίνα en lloc d'un genitiu referit a persones. Entre els aticistes apareix aquesta estructura a Filòstrat ¹²³⁶ i, entre els novel·listes, a Xenofont d'Efes ¹²³⁷. Heliodor presenta els següents exemples:

σὺν ὀλίγοις τοῖς *περὶ αὐτόν* (I 7, 1)

ἐπιθέσθαι τε μετὰ τοῦτον καὶ τοῖς *περὶ τὸν Θεαγένην* ἐλύττα (II 20, 1)

Als llibres I-III Heliodor no té cap construcció de *περί* més datiu, en la línia pròpia de la llengua del seu temps.

πρό

A l'igual que a Llucià ¹²³⁸ i a Xenofont d'Efes ¹²³⁹, amb catorze i quatre exemples, respectivament, Heliodor mostra tres vegades l'expressió οὐ *πρό* πολλοῦ 'no fa molt, recentment', desconeguda a època clàssica, una d'elles al llibre I:

τοὺς μὲν νέους Ἑλληνί τινι παραδίδωσι νεανίσκῳ, οὐ *πρό* πολλοῦ παρ' αὐτοῖς αἰχμαλώτῳ γεγονότι (I 7, 3)

πρός

Apareix l'expressió *πρός* βραχύ (I 7, 3), 'curt, lleuger', amb funció adnominal i també desconeguda al grec clàssic:

¹²³⁶ W. Schmid, *op. cit.* IV, pàg. 463.

¹²³⁷ E. Mann, *op. cit.*, pàg. 21.

¹²³⁸ W. Schmid, *op. cit.* I, pàg. 400.

¹²³⁹ E. Mann, *op. cit.*, pàg. 21.

δείπνου **πρὸς βραχὺ** τοῖς ἄλλοις μεταδοὺς καὶ αὐτὸς μεταλαβῶν (I 7, 3)

Els aticistes mostren la combinació de **πρὸς** amb acusatiu en usos equivalents a casos sense preposició. El motiu pot explicar-se per la pèrdua del valor casual i la necessitat de reafirmar-se amb una preposició, tret típic del grec hel·lenístic, especialment amb el datiu. Trobem aquesta substitució a Dió Crisòstom, Llucià, Eli Aristides i Filòstrat¹²⁴⁰. Heliodor té els següents girs:

κατὰ τὴν **πρὸς με** συνήθειαν (I 14, 5)

πρὸς μὲν τὴν Χαρίκλειαν οὐδ' ὀτιοῦν διαλεγόμενος (I 25, 1)

δικαίως μὲν ἂν **πρὸς ἡμᾶς καὶ φιλίαν τὴν ἡμετέραν** [...] ποιοίης (III 18, 3)

Sintàcticament són equivalents a un genitiu, un datiu i un acusatiu, respectivament, tots tres sense preposició. El primer text es troba a un diàleg inclòs a la narració de Cnèmon, el segon a una part narrativa i, el tercer, a la petició de Càricles a Calasiris per a curar la seua filla.

Addició de dos elements

A la κοινή, a més d'aquests usos específics i diferents del grec clàssic, trobem un procediment cada vegada més usual i que Heliodor també contempla: es tracta de l'addició de dues preposicions per tal d'intensificar el seu valor. Aquestes combinacions ja es troben documentades a època clàssica. Trobem al llibre I i III:

τὸ γὰρ ἄχθος **ἄχρι καὶ ἐπὶ** τρίτου ζωστήρος τῆς νεῶς τὸ ὕδωρ ἀνέθλιβεν (I 1, 2)

τὸ δὲ ἄτε λεπτομερὲς **ἄχρις ἐπ'** ὄστ'εα καὶ μυελοὺς αὐτοῦς εἰσδύεται (III 7, 3)

¹²⁴⁰ W. Schmid, *op. cit.* I, pp. 168 i 400; II, pàg. 242; IV, pàg. 466.

En aquests casos, trobem la forma ἄχρι (àtic μέχρι ¹²⁴¹) que passà d'adverbi a preposició i, secundàriament, a conjunció, de manera inversa a ἕως ¹²⁴². ἄχρι és escassament utilitzada en prosa àtica, que prefereix μέχρι. Només Xenofont presenta en una ocasió la combinació doble amb ἄχρι: ἄχρι εἰς (*An.* V 5, 4), mentre que de μέχρι amb preposició n'hi ha més exemples als autors clàssics. Entre els aticistes, Llucià i Elià presenten aquestes combinacions i també les de ὡς amb preposició, que a continuació vorem. Són considerades per W. Schmid un vulgarisme ¹²⁴³. Heliodor tria la forma amb sigma final o sense en funció de la següent paraula, per tal d'evitar l'hiatus. Respecta aquesta regla a tota l'obra, tant amb ἄχρι(ς) com amb μέχρι(ς) i amb οὔτω(ς) ¹²⁴⁴. Als llibres I-III presenta μέχρι(ς) cinc vegades, només com a preposició de genitiu:

μέχρι θανάτου (I 8, 3; I 12, 3)

μέχρι δεῦρο (I 27, 3)

μέχρι τοῦ ὀνόματος (II 12, 4)

μέχρις ὀνόματος (III 17, 5)

També inclou la combinació de ὡς amb preposició que, originàriament, tenia un valor comparatiu o introduïa un matís de subjectivitat. Amb aquest valor ὡς es podia unir amb qualsevol preposició però, amb el temps, es convertí simplement en un reforç i sempre amb les preposicions que regeixen acusatiu. De vegades ὡς té valor comparatiu i en altres ocasions és, com hem dit, pleonàstic. Als papirs ptolemaics només consta ὡς εἰς en una ocasió, mentre que ἕως apareix combinat més freqüentment ¹²⁴⁵. El *Nou Testament* té alguns exemples de ὡς amb preposició ¹²⁴⁶, i Llucià i Elià també en tenen ¹²⁴⁷. Arrià fa servir aquesta combinació abundantment ¹²⁴⁸. Heliodor utilitza les següents formes al llibre I:

¹²⁴¹ C.A. Lobeck, *op. cit.*, pàg. 14: Μέχρις καὶ ἄχρις σὺν τῷ σ, ἀδόκιμα· μέχρι δὲ καὶ ἄχρι λέγε; J. Pierson & G. Koch, *op. cit.*, pàg. 32: Ἄχρι, ἄνευ τοῦ σ, Ἀττικῶς. ἄχρις, Ἑλληνικῶς; pàg. 63: Ἄρτι, οἱ μὲν Ἀττικοὶ τὸ πρὸ ὀλίγου. οἱ δὲ Ἑλληνας καὶ ἐπὶ τοῦ νῦν λέγουσι.

¹²⁴² P. Chantraine, *Dictionnaire étymologique de la langue grecque. Histoire des mots*, Paris 1999 (Paris 1968), pp. 151 i 152.

¹²⁴³ W. Schmid, *op. cit.* I, pàg. 397; III, pàg. 284; IV, pp. 614, 625 i 626.

¹²⁴⁴ Per a la inclusió o no de sigma final, vid. A. Vicente Sánchez, *op. cit.*, pp. 102-106.

¹²⁴⁵ E. Mayser, *op. cit.* II, 2, pp. 338, 365 i 522.

¹²⁴⁶ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pp. 237 i 238.

¹²⁴⁷ W. Schmid, *op. cit.* I, pàg. 397; IV, pàg. 625 i 626.

¹²⁴⁸ J.M. Floristán Imízcoz, *op. cit.*, pp. 100 i 101.

καὶ συλλαβόμενος ἦγεν ὥς ἐπὶ τὴν πόλιν (I 17, 4)

ὥς τὸν οὐδὸν θύραν ἄλλην τῇ καθόδῳ γίνεσθαι ὥς πρὸς τὴν χρεῖαν (I 29, 1)

En ambdós casos, ὥς és un reforç de la preposició d'acusatiu, i pertany a dos textos narratius, el primer de Cnèmon i el segon de l'autor omniscient.

Una altra combinació que recull Heliodor és la formada per la seqüència ὥς ὅτι. El procés mitjançant el qual es forma com a locució ha sigut estudiat per A. Lillo i passem a explicar-lo seguidament. El seu ús no és molt freqüent als textos grecs. En principi, ὥς posseïa un valor independent de ὅτι, però sempre davant de superlatiu: així apareix per primera vegada en joni, al *corpus Hippocraticum*, i després a Plató (*Phlb.* 55c) i a Xenofont (*An.* III 4, 5; *Cyr.* II 1, 11; VII 5, 37). Posteriorment, ὥς ὅτι passa ja a ser una locució fixa, referida exclusivament al superlatiu que segueix. L'explicació ve donada per elisió: es considera sobreentès el verb a qui va referit ὥς. A partir d'un testimoni d'Aristòtil, ὥς ὅτι ja apareix en contextos diferents al del superlatiu, amb un valor equivalent a 'que', 'el fet que', 'com que' o també de resultat 'que', possiblement resultat de l'evolució del valor 'com que' a 'que', 'el fet que' de manera anàloga, per exemple, a *διότι*, que passà de ser causal ('perquè', 'a causa de que') a completiu ('que')¹²⁴⁹. A un paper del segle III a. C., la combinació ὥς ὅτι s'utilitza introduint completives amb el valor de resultat de manera clara ('que', 'el fet que'), valor que apareixerà de nou a època posterior, coexistent amb l'altra construcció ὥς ὅτι més superlatiu. En tot cas, ὥς ὅτι apareix en nivells de llengua pròxims als conversacionals¹²⁵⁰.

Heliodor té dos exemples de ὥς ὅτι més superlatiu als llibres I i II:

καὶ ἡ Θίσιβη παραχρῆμα ταῦτα λέγοντος τὰς τε θύρας ὥς ὅτι πλεῖστον ἐψόφησε (I 17, 4)

ἀνεκαλεῖτό τε λειποψυχοῦντα τὸν Κνήμωνα καὶ παρὰ τὴν Χαρίκλειαν ὥς ὅτι τάχιστα ποδηγεῖν ἰκέτευε (II 6, 1)

¹²⁴⁹ A. Lillo, "Sur l'origine du *διότι* complétif", in B. Jacquinod (ed.), *Les complétives en grec ancien*, Saint-Etienne 1999, 313-329.

¹²⁵⁰ A. Lillo, "La locución *ὥς ὅτι* en griego antiguo", *Myrtia* 23, 2008, 17-28.

En aquests dos exemples, la preposició ὡς seguida de ὅτι intensifica el valor del superlatiu fins al grau més elevat possible ¹²⁵¹. Els dos textos pertanyen a narracions. El primer està contat per Cnèmon i es refereix a la història de la seua vida: més soroll no podia fer Tisbe, amb la intenció, lògicament, d'arruïnar la seua senyora Demèneta. El segon té narrador omniscient i subratlla el desig de Teàgenes per trobar-se amb la seua amada.

¹²⁵¹ Per a aquesta construcció: L. Rydbeck, *Fachprosa: vermeintliche Volkssprache und Neues Testament*, Uppsala 1967, pàg. 85.

Lèxic

1. Derivació

1.1. Substantius

Són freqüents a la κοινή, per influència del joni, substantius formats amb els sufixos *-σις i *-μα. Segons López Eire, es tracta de trets lingüístics que mostren l'origen especialitzat o de cultura elevada i la seua pertinença a llengües especialitzades¹²⁵². Els substantius en *-σις, que expressaven acció, a causa d'un procés metonímic assoliren una significació molt pareguda a la dels noms en *-μα, que, en origen, designaven el resultat de l'acció¹²⁵³: aquest procés provoca que un nom d'acció passe a designar la mateixa acció, fenomen usual a les llengües¹²⁵⁴. A època clàssica ja s'havia consolidat aquest fet, que passà a la κοινή.

A Heliodor trobem nombroses formacions del tipus esmentat:

τὰς ὄψεις (I 1, 1)
τῶν ἐδεσμάτων (I 1, 4)
τοῖς ἐκπώμασιν (I 1, 4)
φρονήματος (I 2, 1; I 3, 6)
ἡ ὄψις (I 2, 3; I 4, 3)
πνεῦμα, φάσμα (I 2, 4)
τῆς ὄψεως (I 2, 5; I 2, 8; I 8, 1)
ἐξεδειμάτου (I 2, 6)
τὴν γνῶσιν (I 2, 7; I 5, 2)
τὸ φρόνημα (I 2, 9)
τὴν ὄψιν (I 3, 1; I 11, 3; I 24, 3; I 30, 4)
τοῦ φρονήματος (I 3, 6)
τοῖς νεύμασι (I 4, 2)
χαρακώματος (I 5, 1)

¹²⁵² A. López Eire, "L'influence de l'ionien-attique sur les autres dialectes épigraphiques et l'origine de la koiné", *La koiné grecque antique II: La concurrence*, Nancy 1996, 7-42, pp. 8 i 9.

¹²⁵³ P. Chantraine, *La formation des noms en grec ancien*, Paris 1933, pàg. 287.

¹²⁵⁴ A. López Eire, *op. cit.*, pàg. 37.

τὴν οἴκησιν (I 7, 2)
 στέρησις, ἄλωσις (I 8, 2)
 ἀνάπνευσις (I 8, 6)
 τοῖς φιλήμασιν (I 9, 2)
 διάθεσιν, φιλήματα (I 9, 3)
 ὑπόσχεσιν (I 10, 3; I 25, 3)
 τὴν ὄψιν, παραχρῆμα, βλέμμασι νεύμασι συνθήμασιν (I 11, 3)
 τοῦ παρανομήματος (I 11, 4)
 τὸ βούλημα (I 15, 2; I 21, 2; I 25, 3)
 πρόφασιν (I 18, 1)
 τὴν ἐπίλυσιν, τοῖς φροντίσμασι (I 18, 2)
 κηρύγματι, τὴν πρόσρησιν (I 18, 3)
 τὴν ἑαυτοῦ βούλησιν τὴν ἐπίλυσιν (I 18, 5)
 τὴν ὑπαναχώρησιν, νέμησις, διάπρασιν (I 19, 4)
 ἐνθυμημάτων, ἀπόδρισιν (I 21, 3)
 ἐκ προστάγματος (I 24, 1)
 ὑπέκκαυμα (I 24, 2)
 οἰκήματος (I 29, 1)
 οἰκήμασι (I 30, 3)
 τὴν ἀφαίρεσιν (I 33, 1)
 βοσκήματα (I 33, 2)

A època postclàssica es produeixen variacions sufixals que provoquen la formació de paraules noves. Dos dels sufixos més utilitzats per a la creació d'abstractes són *-της i *-σία, que apareixen al costat de *-σύνη, *-ία i *-σις. El sufix *-της d'abstractes femenins que expressen qualitat ja apareixia a Homer, i assolí la seua màxima expressió a la prosa filosòfica i científica. En canvi, aquests abstractes en -της, limitats a termes antics, són escassos, a l'igual que els abstractes en *-σύνη, als papirs ptolemaics ¹²⁵⁵. En ocasions, *-της és substituït pel nou sufix *-σία, creat a partir de *-σις. Frínic rebutja ἰκεσία i reivindica l'antiga forma àtica ἰκετεία ¹²⁵⁶.

¹²⁵⁵ E. Mayser, *op. cit.* I, 3, pàg. 81.

¹²⁵⁶ C.A. Lobeck, *op. cit.*, pàg. 11: Ἰκεσία καὶ τοῦτο ἀδόκιμον, ἰκετεία δέ; pp. 504 i 505: Εὐεργεσία ἐκ τοῦ εὐεργέτης, ὡς ἰκετία, καὶ τροπή ἰωνικῆ τοῦ εἰς σ̄.

1.2. Adjectius

També apareixen ben consolidats a la κοινή procediments de sufixació que donen pas a adjectius. Tractant-se d'una llengua prestigiosa, d'expansió cultural i científica, rica en termes filosòfics i científics i amb facilitat en la formació de nous termes ¹²⁵⁷, trobem adjectius derivats amb els sufixos *-(ο)ειδής i *-ώδης, que en llatí seran admesos com *-oides i *-odes i, més a prop de la llengua llatina, *-alis i *-osus ¹²⁵⁸.

Hem trobat 9 mostres als llibres I-III:

θηριώδης (I 15, 5; III 15, 3)

χρειώδες (I 25, 3)

ζοφῶδες (I 29, 1)

δημώδους (II 25, 1), δημώδεις (III 3, 8)

πυρώδους (II 28, 4)

έλαιώδους (II 30, 3)

ἐργῶδες (III 18, 3)

¹²⁵⁷ A. López Eire, "La koiné comme paradigme des langues non grecques", *La koiné grecque antique III: Les contacts*, Nancy 1998, 7-65, pàg. 23.

¹²⁵⁸ A. López Eire, *op. cit.*, pàg. 29.

III. JONISMES

Fonètica

1. Vocalisme

1.1. Timbre [e]

παρειά, 'galta', prové de *par-āws-ā (< *h₂eus-, 'orella' -cf. οὔς-) ¹²⁵⁹. L'alfa llarga (ā) passa a eta en joni i, posteriorment, per la "lleï d'Osthoff", s'abreuja, donant com a resultat ε. Si s'haguera tractat d'àtic, a causa de la "Rückverwandlung" ¹²⁶⁰, 'retracció', tindriem α i no ε. Tant παρειά com παρηίς apareixen a la *léxis* de la tragèdia com a tals jonismes: A. *Th.* 534-535; S. *Ant.* 1238-1239; E. *El.* 1020-1023; E. *Hec.* 410-411 ¹²⁶¹.

Heliodor presenta aquest mot a I 2, 2; I 2, 3; I 21, 3; II 8, 1; II 8, 5; II 19, 5; III 19, 1.

¹²⁵⁹ R. Beekes, *Etymological Dictionary of Greek*, Leiden 2010, pàg. 1152.

¹²⁶⁰ Per a un altre punt de vista, vegeu H.Ph. Gates, "On the Chronology of the Attic Rückverwandlung", *Glotta* 54, 1976, 44-52, pàg. 48. Treball important també és el d'E. Crespo, "La cronología relativa de la metátesis de cantidad en jónico-ático", *CFC* 12, 1977, 187-220, amb certes discrepàncies amb Gates.

¹²⁶¹ A. López Eire, "Sobre los jonismos de la tragedia ática", *CFC (G)* 18, 2008, 7-53, pàg. 38.

Morfologia

1. Nominal

1.1. Substantius

ἄστεος ¹²⁶², segons Schmid, és un ingredient aïllat de la baixa κοινή en la llengua dels aticistes ¹²⁶³. No està en les inscripcions àtiques, on figura sempre ἄστεως ¹²⁶⁴, ni en els papirs ptolemaics ¹²⁶⁵ ni al *Nou Testament*. És la forma que utilitza sempre Filòstrat ¹²⁶⁶. N'hi ha exemples a Dionisi d'Halicarnàs, Filó d'Alexandria, Flavi Josep, Llucià, Eli Aristides, Dió de Prusa i a les *Cartes de Temístocles*, un a 4, 10 ¹²⁶⁷. Xenofont d'Efes és l'únic dels cinc novel·listes que no la utilitza, com tampoc l'àtica. Curiosament, als altres autors, amb l'excepció d'Heliodor, apareix sempre aquesta forma, mai l'àtica, precedida per la preposició ἐξ: en 3 ocasions a Caritó, 4 a Longus i en només una a Aquil·les Taci (VII 3, 1). A les *Etiòpiques*, front a 3 aparicions d' ἄστεως, tenim ἄστεος 5 vegades, sempre amb l'article τοῦ, amb aquesta distribució: I 15, 6 (dues vegades), I 15, 4, II 9, 3 i IV 18, 1. Per tant, n'hi ha 4 aparicions en els llibres I-III. Els tres primers casos es troben en diàlegs, mentre que els dels llibres II i IV apareixen a narracions fetes per personatges.

1.2. Indefinitis

Les formes οὐδαμοί, οὐδαμαί, οὐδαμά, μηδαμοί, μηδαμαί, μηδαμά estan formades amb l'indefinit ἀμός, ἀμή, ἀμόν, del qual queden pocs testimonis en àtic, com ἀμῆ γέ πη, 'd'alguna manera', (Ar. *Ach.* 607-609), ἀμοῦ γέ που 'en algun lloc', (Lys. XXIV, 20). οὐδαμοί no es troba en àtic llevat que es tracte d'un jonisme, mentre que en joni μηδαμά apareix, per exemple, a una inscripció jònica d'Halicarnàs (CIG 45, 39) i a

¹²⁶² Segueix la regla jònica d'abreviació en hiatus de η.

¹²⁶³ W. Schmid, *op. cit.* IV, pp. 582 i 585.

¹²⁶⁴ K. Meisterhans & E. Schwyzer, *op. cit.*, pàg. 138.

¹²⁶⁵ E. Mayser, *op. cit.* I, 2, pp. 24 i 25.

¹²⁶⁶ W. Schmid, *op. cit.* IV, pp. 20 i 582,

¹²⁶⁷ A. Vicente Sánchez, *op. cit.*, pàg. 113.

Heròdot (I 68, 12; II 91, 1; III 65, 6; VII 50, 7; VIII 144, 18). Al mateix autor, οὐδαμά a I 5, 17; I 56, 2; I 58, 7; I 77, 19, fins a 28 vegades. Al drama tenim aquesta última forma a Èsquil (*Supp.* 884) i a Sòfocles (*Tr.* 323 i 381; *Ant.* 830), i μηδαμά als mateixos autors (*Pers.* 431; *OC* 517, 1104 i 1698; *OT* 1348). Aristòfanes posa en boca d'Eurípides aquest últim mot a *Th.* 1162. A les inscripcions àtiques només consta μηδαμηι, anterior al 350¹²⁶⁸ i ἄλλοθι μηδὲ ἀμοῦ (*CIA.* II, 11, 11), de ca. 494 a. C.¹²⁶⁹. Als papirs ptolemaics figuren οὐδαμόθεν, οὐδαμῶς, μηδαμόθεν, μηδαμοῦ, μηδαμῶς¹²⁷⁰.

Heliodor inclou als llibres I-III les formes adverbials:

μηδαμόθεν (I 15, 3)

οὐδαμοῦ (I 1, 7; I 30, 1; II 20, 2; II 20, 4; II 32, 1; III 4, 9)

οὐδαμόθεν (II 7, 2)

οὐδαμῶς (III 7, 4; III 11, 2)

2. Verbal

2.1. Verbs en -ζω

A l'igual que σφάζω (àtic σφάττω), el verb ἀρμόζω (àtic ἀρμόττω, a Plató i als oradors àtics) és una forma jònica que trobem a Homer (ε162) i al *Corpus Hippocraticum* (*Art.* 72). σφάζω, a Heròdot (I 45, 18; II 39, 4; III 11, 10; IV 62, 17; V 5, 6; VII 113, 9). La tragèdia prefereix les formes jòniques σφάζω, a Sòfocles (σφάζ' *Aj.* 235; ἔσφαζε *Aj.* 299) i Eurípides (σφάζ' *Andr.* 260, i altres 15 formes més), i ἀρμόζω, als mateixos autors (ἀρμόζοι *Tr.* 731; ἤρμοζε *El.* 24)¹²⁷¹. A les inscripcions àtiques només figura el verb amb -ττ-¹²⁷². A Milet, apareix una amb el participi [ἀρμ]ο[ζ]ούσης¹²⁷³. Als papirs ptolemaics i imperials és ἀρμόζω la forma habitual, mentre que als bizantins s'utilitza menys i

¹²⁶⁸ L. Threatte, *op. cit.* II, pàg. 389.

¹²⁶⁹ K. Meisterhans & E. Schwyzer, *op. cit.*, pàg. 119.

¹²⁷⁰ E. Mayser, *op. cit.* I, 3, pp. 119, 121 i 125.

¹²⁷¹ A. López Eire, *op. cit.*, pp. 47 i 48.

¹²⁷² L. Threatte, *op. cit.* II, pàg. 506, afirma *The Attic form was ἀρμόττω, not ἀρμόζω*. K. Meisterhans & E. Schwyzer, *op. cit.*, pàg. 177: *ἀρμόττω ist die allein übliche Schreibung; ἀρμόζω findet sich nirgends*.

¹²⁷³ A. Scherer, *Zur Laut- und Formenlehre der milesischen Inschriften*, München 1934, pàg. 72.

predomina ἀρμόττω¹²⁷⁴. El *Nou Testament* no conjuga els presents d'aquests dos verbs, però considera jònico-hel·lenístiques les formes ἀρμόζειν i σφάζειν¹²⁷⁵. Els autors aticistes es decanten, com és normal, per ἀρμόττω¹²⁷⁶: l'utilitzen sempre Herodes Àtic¹²⁷⁷ i Eli Aristides¹²⁷⁸, Dió Crisòstom també per norma general, amb alguna forma jònica¹²⁷⁹, i Filòstrat fa servir ἀρμόζω en un compost, per a la resta presenta formes àtiques¹²⁸⁰. Elià utilitza ambdues¹²⁸¹ i Llucià presenta 3 vegades ἀρμόττω per 26 de ἀρμόζω¹²⁸².

D'entre els novel·listes, Caritó només té una forma de σφάζω, mentre que Xenofont d'Efes en té una també i una altra de ἀρμόζω. Longus no presenta mostres i Aquil·les Taci utilitza en dues ocasions σφάζω i en una σφάττω, únic verb aticista entre els cinc autors.

A Heliodor només trobem formes de ἀρμόζω als llibres I-II:

'μαλλον' ἔφη 'ὁ μὲν λόγος ἤρμοζεν ἀδελφῶ τῷ ἐμῷ Θεαγένει τούτῳ' (I 21, 3)
 τῶν δὲ ἡμαρτημένων οὐκ ἔργω, μὴ γένοιτο, ἀλλ' ἐφέσει μόνη τὴν
 ἀρμόζουσιν ἐπιβαλὼν ζημίαν (II 25, 4)

El primer text és un diàleg en què parla Cariclea adreçant-se a Tíamis, mentre que el segon és la narració de Calasiris a Cnèmon. ἀρμόζουσιν és la lectura dels manuscrits mA, i els ZT donen l'aticista ἀρμόττουσιν. Veiem, com a conclusió, que els verbs jonis en -ζ- s'utilitzaren a la tragèdia i foren considerats propis de la llengua literària, a més de perviure a la κοινή. Els verbs en -ττ-, presents a la prosa àtica i a les inscripcions, foren model aticista quan a la llengua pròpia de l'època constava l'altre tipus.

¹²⁷⁴ E. Mayser, *op. cit. I, 1*, pp. 15; *I, 2*, pp. 118 i 119; *I, 3*, pàg. 148; F.T. Gignac, *op. cit. II*, pp. 271 i 272; W. Crönert, *op. cit.*, pàg. 135; B. Mandilaras, *op. cit.*, pp. 88 i 89.

¹²⁷⁵ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 39.

¹²⁷⁶ W. Schmid, *op. cit. IV*, pàg. 684.

¹²⁷⁷ W. Schmid, *op. cit. I*, pàg. 52.

¹²⁷⁸ W. Schmid, *op. cit. II*, pp. 82 i 85.

¹²⁷⁹ W. Schmid, *op. cit. I*, pp. 94 i 109.

¹²⁸⁰ W. Schmid, *op. cit. IV*, pp. 137, 277 i 395.

¹²⁸¹ W. Schmid, *op. cit. III*, pp. 18 i 104.

¹²⁸² W. Schmid, *op. cit. I*, pp. 239 i 322; R.J. Deferrari, *op. cit.*, pàg. 3.

2.2. Temps

Afirma P. Chantraine que existeix un grup de verbs en -έω formats amb radicals en digamma final que no presenten el sufix *-y^e/o- però que, des del punt de vista del grec, s'associen als presents dels verbs contractes en -έω. A més de δέω, νέω, πλέω o ρέω està χέω. Aquests verbs contrauen les dues vocals quan presenten timbre [e], però no les contrauen quan una d'elles presenta timbre [o]. Així, apareix χεῖ i χέομεν ¹²⁸³. W. Schmid afirma que les formes ἐξέχεε i κατέχεε que apareixen a Elià (l'última també a Eli Aristides i Alcifró) són jonismes pertanyents a aoristos sense contraure ¹²⁸⁴.

Heliodor té la forma ἀπέχεεν al llibre III de les *Etiòriques*:

καὶ τὴν σπονδὴν ἀπέχεεν ἄλλους τε τῶν θεῶν καὶ τὸν Ἑρμῆν ἐπὶ πᾶσιν ἐπικαλούμενος (III 5, 1)

Es tracta d'un text narratiu inclòs en una pausa que fa Calasiris quan li està contant tota la seqüència d'esdeveniments a Cnèmon. La lectura que hem apuntat és la dels manuscrits mAT, mentre que P llig ἐπέχεεν.

2.3. Veu

δεῖται, en veu mitjana, apareix al *Corpus Hippocraticum* (Aër. 8, 35), Heròdot (III 157, IV 11), i també a Sòfocles (OC 569ss), Tucídides (I 40, VIII 37), Xenofont (Cyr. II 3, 3; HG VI 1, 16; Lac. 13, 7; Oec. 12, 11; Cyn. 2, 9) i Plató (*The.* 151 b; *Men.* 79 c). F. Solmsen afirma que δεῖται i δεόμενον són d'origen joni i es troben tant a autors jonis com a d'altres influenciats per aquest dialecte ¹²⁸⁵. Schmid no el considera àtic, al contrari que δεῖ ¹²⁸⁶.

A Heliodor, amb el sentit de 'faltar' amb genitiu:

¹²⁸³ P. Chantraine, *Morfología histórica del griego*, Barcelona, 1983², (1974 [Paris, 1961]), pàg. 154.

¹²⁸⁴ W. Schmid, *op. cit.* III, pàg. 19.

¹²⁸⁵ F. Solmsen, "Ionische Verbformen bei Attikern", *Glotta* 2/4, 1910, 301-315, pp. 301-305.

¹²⁸⁶ W. Schmid, *op. cit.* II, pp. 49 i 92.

μακροτέρου **δεῖται** λόγου καὶ χρόνου (I 18, 1)

I també com a 'demanar, suplicar':

'**δεῖταί** σου Χαρικλῆς' ἔλεγεν 'ἀφικέσθαι παρ' αὐτόν' (III 18, 1)

Sintaxi

1. Nominal

1.1. Pronoms

A Heròdot, a l'igual que als primers prosistes àtics del segle V a. C. com Pseudo-Xenofont, Antifont, Andòcides i també a Tucídides, apareixen combinacions de pronoms formades per dos pronoms o per un pronom i un quantificador que normalment es circumscriuen a contextos col·loquials, sense descartar totalment la seua presència a parts més literàries o retòriques ¹²⁸⁷. Destaquem dues combinacions que trobem a l'historiador d'Halicarnàs: οὗτος ἐκεῖνος i εἷς μῶνος. La primera té un origen col·loquial, molt pròxim a la construcció τοῦτ' ἐκεῖνο, la qual consta amb freqüència a textos àtics conversacionals ¹²⁸⁸. Encara que està present a Tucídides, aquesta expressió οὗτος ἐκεῖνος podria ser considerada un jonisme. εἷς μῶνος té set aparicions a tota l'obra herodotea, així que és fàcil arribar a la mateixa conclusió. Heliodor presenta aquests dos grups als llibres I-III de les *Etiòriques*:

ὡς ἐν μὲν τοῖς σεμνοτέροις μητέρα ἑαυτὴν ἀναπλάττουσα ἐν δὲ τοῖς ἀτοπωτέροις **τοῦτο ἐκεῖνο** λαμπρῶς ἐρωμένην ὑποφαίνουσα (I 9, 4)

οὗτος ἐκεῖνος ὁ Θύαμις· φυλάττου πᾶς (I 32, 1)

ἐν μόνον ἐν δυστυχήμασιν (I 22, 5)

ἐν μόνον αἰτῶ καὶ δὸς ὦ Θύαμι (I 22, 6)

ἐν μόνον οἶδα μὴ σωφρονοῦσα, τὸν ἐξ ἀρχῆς ἐπὶ σοὶ πόθον (I 25, 4)

ἐν μόνον ἀντὶ πάντων ὑπελείπετο καὶ τοῦτο ἀνήρπασται (II 4, 2)

τούτους ἐκεῖνους εἶναι τοὺς σφαγέας τῆς Θίσβης εἵκαζε (II 12, 5)

οὔτοι ἐκεῖνοι Χαρίκλεια καὶ Θεαγένης (III 4, 7)

ὡς δὲ ὅτι 'καὶ Χαρικλείας' προσέθηκα, **τοῦτ' ἐκεῖνο** θεοκλυτεῖν με νομίσας (III 17, 2)

¹²⁸⁷ J. Redondo, "Conflation: a Special Chapter in Pronominal Syntax", in E. Crespo, J. De la Villa & A.R. Revuelta (edd.), *Word Classes and Related Topics in Ancient Greek. Proceedings of the Conference on 'Greek Syntax and Word Classes' held in Madrid on 18-21 June 2003*, Louvain-la-Neuve 2006, 121-134.

¹²⁸⁸ Ídem, pp. 127 i 128.

Els sis primers exemples i el penúltim pertanyen a intervencions de personatges de la novel·la: al primer, Cnèmon conta la seua desgraciada història amb la madrastra; al segon, els bandits enemics de Tíamis el local·litzen i l'escometen, just abans de capturar-lo; el tercer i quart pertanyen a l'explicació que Cariclea exposa de la seua vida i de la de Teàgenes a Tíamis i als seus pirates; el cinqué és també un parlament de l'heroïna manifestant els seus sentiments cap al protagonista; el sisé, els laments de Teàgenes quan creu que la seua amada ha mort i, el penúltim, la reacció de Cnèmon quan sent parlar dels herois a Calasiris. L'avantpenúltim pertany a un text narratiu i, l'últim, que està entre diàlegs, a la narració de Calasiris a Cnèmon en el moment en què el sacerdot sembla haver endevinat que l'heroi està enamorat. Per tant, Heliodor fa un ús de les combinacions de pronoms molt en consonància amb el que hem vist als autors clàssics, especialment Heròdot.

2. Oracional

2.1. Oracions temporals

ἕως (possiblement del jònic *ἤος, i aquest del grec comú *ἄφος) és una conjunció temporal que funciona amb subjuntiu més partícula modal, optatiu i indicatiu. El seu correlatiu és τέως. En la seua evolució cap al grec hel·lenístic va anar guanyant importància la seua funció com a preposició, fins i tot apareix combinada amb altres, com ἕως ἐπί, encara que aquests valors ja es donaven als autor àtics. El seu recorregut, per tant, és invers al de μέχρι (ἄχρι) ¹²⁸⁹. Apareix sovint a Heròdot, juntament amb ἐξ οὗ. Meris no la considera àtica ¹²⁹⁰. Heliodor presenta els següents exemples als llibres I-III:

ἕως ἄν τὸ ἀσφαλὲς γνοίην (I 10, 4)

τέως ἕως ἄν συσκευάσῃται (I 15, 6)

ἕως σὺν πολλῶ τῶ κακῶ καὶ ὀλέθρῳ τῶν οἰκείων ὁμοῦ πάντων αὐτῶν τε ἐκείνων ὀλλύντων καὶ ὀλλυμένων ἐπεκρατήσαμεν (I 22, 5)

ἕως ἀφαιρεῖται μὲν τοῦ δόρατος πλειόνων ἅμα ἐπιλαβομένων (I 32, 2)

¹²⁸⁹ P. Chantraine, *Dictionnaire étymologique de la langue grecque*, Paris 1999 (1968), pàg. 395.

¹²⁹⁰ J. Pierson & G. Koch, *op. cit.*, pàg. 335: Τέως, Ἀττικῶς. ἕως ἢ μέχρι, Ἑλληνικῶς.

ἡ μὲν δὴ νῆσος ὧδε ἐπυρπολεῖτο, τοὺς δὲ ἀμφὶ τὸν Θεαγένην καὶ τὸν Κνήμωννα, ἕως μὲν ἥλιος ἦν ὑπὲρ γῆν, τὸ κακὸν ἐλάνθανεν (II 1, 1)

ἕως ὁ Κνήμων πίδακά τινα διαμώμενος καὶ τὴν συρρυεῖσαν κατὰ βραχὺ νοτίδα κοίλαις ταῖς χερσὶν ὑδρευσάμενος τὸ πρόσωπόν τε αὐτῶν ἐπέρραινε καὶ θαμὰ τῶν ῥινῶν ἐπαφώμενος ἐπὶ τὸ φρονεῖν ἐπανήγαγεν (II 5, 4)

ἕως τὸ ὄνομα κατὰ μέρος ἀποτέμνων καὶ κατὰ μικρὸν ἐκλείπων ἔλαθεν εἰς ὕπνον ἐμπεσὼν (II 14, 5)

καὶ ταῦτα ἕως ἕξεστι, τοῦ Αἰγυπτίου τούτου (ἔλεγε δὲ τὸν Θέρμουθιν) ἀπολειπομένου (II 16, 7)

ἕως τὸ νυκτὸς ἐπελθὼν κνέφας ἐπέδησεν αὐτῷ τὴν ὀρμὴν (II 20, 3)

ἕως ἐπὶ τὴν διακεκαυμένην ζώνην συρράξωσι (II 28, 3)

ἕως κατόπιν ἐφήβων ἱππικὸν καὶ ὁ τούτων ἵππαρχος ἐκλάμψας ἀκοῆς κρείττονα πάσης τὴν τῶν καλῶν θεῶν ἀπέδειξεν (III 3, 1)

ἕως τὸ Χαρικλείας αὐτὸν διήλεγξε κάλλος ὅτι μὴ φύσει καρτερικὸς ἦν ἀλλ' ἀξιεράστου γυναικὸς εἰς τὴν παρελθοῦσαν ἀθέατος (III 17, 4)

ἐξ οὗ γὰρ με δεῦρο αἰχμάλωτον οἶδε ἤγαγον (I 8, 5)

ἐξ οὗπερ ὁ χρησμὸς ἐπὶ Θεαγένει θυομένῳ κατὰ τὸν νεῶν ἦδετο (III 5, 7)

És interessant fixar-nos al cinqué exemple, l'únic de la llista que presenta un passat amb noció durativa a l'oració subordinada per ἕως. Aquesta és una combinació molt inusual, ja que ἕως, com hem dit, apareix amb subjuntiu, optatiu o indicatiu, siga present, aorist o, rarament, perfet: en eixe cas, la situació donada a l'oració principal finalitza i comença una altra distinta, expressada per la subordinada. Quan apareix imperfet, els autors solen mantindre la traducció 'fins que' de manera errònia. A. Lillo ha demostrat que, en eixos casos puntuals de ἕως més imperfet, la subordinada el que expressa és la simultaneïtat amb el verb principal, 'mentre que', i no l'acció expressada per la subordinada com a posterior a la del principal ¹²⁹¹. Aquest és precisament el sentit de l'exemple d'Heliodor: mentre n'hi ha sol i és de dia, ni Teàgenes ni Cnèmon són capaços de contemplar la magnitud de l'incendi, cegat per la llum de l'astre. Tant el verb de l'oració principal com el de la subordinada comparteixen la noció de simultaneïtat.

¹²⁹¹ A. Lillo, "¿Hay testimonios de ἕως + imperfecto para expresar el límite temporal en el pasado, 'hasta que'?", *Myrtia* 20, 2005, 9-16.

Els dos primers exemples de ὥς pertanyen a diàlegs on intervé un personatge femení, i el tercer, al discurs de Cariclea adreçat a Tíamis i els seus bandits. L'oració inclosa a II 16, 7 i el primer exemple d'ἔξ οὗ pertanyen a diàlegs on parla Cnèmon, mentre que la resta de textos estan inclosos en narracions, quasi totes omniscients excepte II 28, 3 i les del llibre III, corresponents a Calasiris.

Quant a la resta de temporals, la conjunció més utilitzada per Heliodor és ὥς, novament un jonisme. Aquil·les Taci també la fa servir abundantment ¹²⁹². A les *Etiòpiques* trobem les següents:

ὥς δὲ πνεῦμα συλλεξάμενος καὶ βύθιον τι ἀσθμήνας λεπτὸν ὑπεφθέγγατο (I 2, 4)

ὥς δὲ παραμείψαντες οἱ λησταὶ κατὰ πρόσωπον ἔστησαν καὶ τι καὶ μέλλειν ἐπιχειρεῖν ἐώκεσαν (I 3, 1)

ὅπερ ὥς εἶδον οἱ πρότεροι (I 3, 4)

ἐνταῦθα ὥς κατήχθη (I 7, 3)

ὥς γὰρ τάχιστα εἰσῆλθεν (I 9, 2)

ταῦτα ὥς ἤκουσεν (I 11, 1)

ὥς δὲ ἐνεπέπληστο τῆς ὀργῆς (I 11, 2)

ἐνθα ὥς ἐνεβλήθη (II 12, 3)

ὥς δὲ εἶδε κειμένην (II 12, 4)

ὥς δὲ εἰς ἔθος τὸν Αἰγύπτιον ἐνεβίβασεν (II 19, 7)

ἅπερ ὥς ἀνέγνω πόθεν τέ ἐστι καὶ τίνας ἔγνω (II 31, 2)

Tots els exemples encapçalen enunciat, van davant de l'oració principal i tenen el verb en indicatiu d'aorist. A més, pertanyen sense excepció a textos narratius. S'assemblen molt, per tant, a sis des les onze temporals amb ὥς que contrueix Longus a la seua obra: tenen en comú que apareixen en discursos narratius, conjuguen el verb en aorist, la subordinada precedeix la principal i solen expressar anterioritat ¹²⁹³.

¹²⁹² S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 207.

¹²⁹³ M^a Teresa Amado, "Expresión de las relaciones temporales en Longo. Formas oracionales", *CFC (G) 12*, 2002, 57-87, pp. 62-65.

2.2. Oracions causals

Heliodor construeix un bon nombre de subordinades causals amb la conjunció *ὥς*, combinació que, a l'igual que en el cas de les temporals, constitueix un jonisme. Apareixen els següents exemples:

ὥς οὐδὲν ἄγρας ληστρικῆς ἐπηγγέλλετο μὴ πλεόμενον, ἐπὶ τὸν πλησίον αἰγιαλὸν τῆ θεᾶ κατήγοντο (I 1, 1)

ὥς δὲ παντοίως ἀντεῖχον καὶ πρὸς πᾶσαν θεραπείαν καὶ ὑπόσχεσιν καὶ ἀπειλὴν ἀπεμαχόμεν, βαρὺ τι καὶ βύθιον στενάξασα ἀπιούσα ὄχετο (I 10, 3)

ὥς δὲ ἐνέκειτο καὶ τί πεπόνθοι πολλάκις ἀνηρώτα (I 10, 4)

ὥς δὲ ὁ Κνήμων ἐφαίνετο οὐδαμοῦ τῆς δὲ νυκτὸς ἐγίνετο ἄωρί (II 20, 2)

Novament, les subordinades precedeixen les principals, pertanyen a textos narratius (discursos narratius la segona i la tercera, de la història contada per Cnèmon) i, en aquest cas, tenen el verb en imperfect.

2.3. Oracions consecutives

ὥς consecutiu en lloc de *ὥστε* és molt escàs a la prosa àtica. Només a les obres jònies o de tradició jònica o que tenen una influència jònica mitjançant la κοινή mostren l'ús de *ὥς* consecutiu: apareix sovint a Hipòcrates i Heròdot, en 16 ocasions a Èsquil, escassament a Xenofont ¹²⁹⁴ i amb certa freqüència a Plató, així com a Tucídides, que comparteix aquest ús lingüístic amb la κοινή ¹²⁹⁵. Als papirs ptolemaics és molt escàs ¹²⁹⁶ i al *Nou Testament* no apareix mai ¹²⁹⁷. Flavi Josep l'utilitza amb freqüència, apareix en un 6% dels casos a Polibi, el trobem a Epictet i també a Arrià ¹²⁹⁸.

¹²⁹⁴ L. Gautier, *La Langue de Xénophon*, Thèse de doctorat, Université de Genève 1911.

¹²⁹⁵ A. López Eire, "Tucídides y la koiné", *Athlon. Satura Grammatica in honorem F. R. Adrados I*, Madrid 1984, 245-261, pàg. 249.

¹²⁹⁶ E. Mayser, *op. cit.* II, 1, pp. 297ss.

¹²⁹⁷ L. Radermacher, *op. cit.*, pàg. 197; F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pp. 197 i 198.

¹²⁹⁸ J.M. Floristán Imízcoz, *op. cit.*, pàg. 115.

Entre els aticistes, aquesta construcció consta a Llucià, Elià i Filòstrat ¹²⁹⁹. Els novel·listes Xenofont d'Efes ¹³⁰⁰ i Aquil·les Taci també la utilitzen ¹³⁰¹. Sembla un tret de la llengua literària provinent del joni que fan servir els autors com a alternativa a ὥστε.

A Heliodor el trobem a tres fragments narratius, al principi de l'obra quan els pirates es reparteixen el botí davant dels dos enamorats, a la descripció de l'entrada de la cova i en la de la processó de Delfos feta per Calasiris:

καὶ τοσαῦτα ἦν ὥς καὶ ληστρικήν κορέσαι πλεονεξίαν (I 3, 3)

στόμιον ἦν αὐτῶ στενόπορόν τε καὶ ζοφῶδες οἰκήματος κρυφίου θύραις ὑποκείμενον, ὥς τὸν οὐδὸν θύραν ἄλλην τῇ καθόδῳ γίνεσθαι ὥς πρὸς τὴν χρείαν (I 29, 1)

οὕτω συμβαίνων ὁ κρότος τοῦ βήματος πρὸς τὸ μέλος ἐρρυθμίζετο, ὥς τὸν ὀφθαλμὸν τῶν ὄρωμένων ὑπερφρονεῖν (III 3, 1)

¹²⁹⁹ W. Schmid, *op. cit.* III, pp. 85 i 86; IV, pp. 87 i 622, qui qualifica l'ús de ὥς consecutiu de "equivocació erudita".

¹³⁰⁰ E. Mann, *op. cit.*, pàg. 31.

¹³⁰¹ S. Santafé, *op. cit.*, pàg. 199.

IV. LENGUA LITERÀRIA

Morfologia

1. Nominal

1.1. Casos

Nominatiu per vocatiu

L'expressió ὦ φίλος ja apareix a Homer (*Od.* III 375 i XVII 17), sent l'interpel·lat Telèmac per Nèstor i per Odisseu, respectivament. També fou utilitzada en una ocasió per part d'Hesíode (*Sc.* 95) i de Sòfocles (*OC* 1700) i en vuit ocasions per Eurípides (*Andr.* 510, 530 i 1204; *Supp.* 277; *Tr.* 267 i 1087; *IT* 830, *Rh.* 368). Aristòfanes, amb estil paratràgic, també la fa servir a *Nu.* 1168¹³⁰². No es troba, per tant, a la prosa: ni als oradors ni a Plató ni a Tucídides ni Xenofont. L'autor de *Περὶ τοῦ ὕψους* l'utilitza davant de vocal: ἔστι δέ, ὦ φίλος, εἴ τινα (*VI* 1, 1).

Als llibres I, II i III apareix en una ocasió en cadascun d'ells, imitant aquest registre literari:

καὶ καθείς, ὦ φίλος, καὶ τῷ στομίῳ τὸ πῶμα ὡς ἔθος ἐπαγαγὼν ἦκε τὴν ταχίστην ὡς ἡμᾶς (*I* 28, 1)

τῆς μὲν οὖν ἐκεῖσε ἀφίξεως ἔχεις τὸν ἀπολογισμὸν, ὦ φίλος, ἦν δέ σε βούλομαι παρενθήκη γνῶναι τοῦ διηγήματος (*II* 30, 1)

Ὅμηρος, ὦ φίλος, ὑπ' ἄλλων μὲν ἄλλοθεν ὀνομαζέσθω καὶ πατρὶς ἔστω τῷ σοφῷ πᾶσα πόλις (*III* 14, 2)

Comptem una aparició més a *VI* 5, 4 que, a l'igual que les altres tres, també està inclosa en diàlegs:

¹³⁰² A. López Eire, *Ático, koiné y aticismo. Estudios sobre Aristófanes y Libanio*, Murcia 1991, pàg. 29.

ὥστε, ὦ φίλος, Χαρικλεία μὲν ξυγγινώσκωμεν εὖ τὰ ἐρώτων πάθη καὶ ἀκριβῶς νοσοῦση

En dos exemples apareix davant vocal i, als altres dos, davant esperit aspre, així que Heliodor no ha optat pel nominatiu en lloc de vocatiu per a evitar l'hiatus. A l'exemple del llibre I Tíamis s'adreça a Cnèmon demanant-li que tanque Cariclea a la cova; al llibre II és Càricles qui parla a Calasiris quan li conta la seua vida i les desgràcies que patí, i als dos últims textos Calasiris explica a Cnèmon la identitat i procedència d'Homer (llibre III) i els mals d'amor que pateix Cariclea (llibre VI). Pel que sembla, aquesta expressió la fa servir un personatge socialment superior: Tíamis és el líder dels bandits i Calasiris, un savi sacerdot, mentre que Cnèmon és un jove presoner del primer i està molt allunyat dels coneixements de l'ancià. En el cas de Càricles, està aportant a Calasiris tota la informació que desconeix respecte a la seua persona. Veiem, per tant, un ús clarament col·loquial d'aquesta expressió.

W. Schmid considera que l'ús del nominatiu pel vocatiu en noms propis en -ων és característic de l'àtic, i dóna un exemple d'Elià (ὦ Κνήμων, *Ep.* XV 14), un d'Alcífron¹³⁰³ i un més de Filòstrat¹³⁰⁴, junt a nombrosos de Llucià, inclòs un altre ὦ Κνήμων (*DMort.* XVIII 1, 4)¹³⁰⁵. L'estudiós alemany també afirma que aquest tret dels temes en nasal apareix, igualment, a la κοινή¹³⁰⁶.

Heliodor sempre mostra aquesta tendència dels temes en -ων en referir-se al seu personatge: hem comptabilitzat fins a 30 exemples d'ὦ Κνήμων, 18 d'ells als llibres I-III: I 11, 4; I 14, 3; II 2, 1; II 5, 1; II 7, 2; II 8, 3; II 11, 3; II 17, 1; II 33, 8; III 1, 2; III 2, 3; III 3, 1; III 3, 4; III 4, 9; III 5, 2; III 13, 1; III 14, 1; III 15, 2. Pensem que fa un ús literari d'aquesta expressió en concret perquè en altres temes en nasal empra el vocatiu:

Ἄπολλον (I 8, 2; II 23, 3)

D'entre els novel·listes, només trobem la mateixa forma a Xenofont d'Efes (V 1, 13)

¹³⁰³ W. Schmid, *op. cit.* III, pàg. 29.

¹³⁰⁴ W. Schmid, *op. cit.* IV, pàg. 24.

¹³⁰⁵ W. Schmid, *op. cit.* IV, pp. 584 i 585.

¹³⁰⁶ W. Schmid, *op. cit.* IV, pàg. 585.

1.2. Adjectius verbals

Al segle V a. C. el seu ús era ja reduït. Al Nou Testament han desaparegut pràcticament ¹³⁰⁷ i la seua aparició a època postclàssica només s'explica com a registre literari, i més tenint en compte que, molt sovint, alguns autors els utilitzen incorrectament.

A Heliodor trobem les següents formes:

ὑβρισα μὲν σε, ἀλλ' οὐ μέχρι θανάτου **τιμωρητέος** (I 12, 3)
καὶ ἠκούσθην μὲν οὐδὲ τότε, προκατείληπτο γὰρ ὁ δῆμος **ἀκαταπαύστῳ**
θορύβῳ (I 13, 5)
τὸ δὲ νῦν καὶ ὕπνου **μεταληπτέον** (I 14, 2)
εἰ τὴν κακίστην **ἀτιμώρητον** ἐάσεις ἐν τῷ λόγῳ Δημαινέτην (I 14, 2)
ἢ δὲ **ἀπαραμύθητον** εἶναι τὸ κακὸν καὶ οἷον ἐγκεῖσθαι τῇ καρδίᾳ κέντρον
ἀγνοεῖν τὰς ἄλλας ἔλεγεν (I 14, 6)
ἐκεῖνα μὲν τῇ τύχῃ **λογιστέον** (I 15, 2)
φυλακτέον οὖν, ὧ γλυκύτατε, καθάπερ πάλαισμα τὸ πλάσμα καὶ **σιγητέον** οὐ
πρὸς τοὺς ἄλλους μόνον ἀλλὰ καὶ πρὸς αὐτὸν Κνήμωννα (I 25, 5)
ἀρνητέον τὴν πρώτην (I 25, 6)
ἄφραστόν τι καὶ **ἀφόρητον** ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμούς σελας ἔμπυρον (I 30, 2)
ὡς δὲ πᾶσαν ἐπιδραμόντες καὶ μέρος οὐδὲν **ἀζήτητον** ἀπολιπόντες οὐδενὶ τῶν
ἐλπισθέντων ἢ μικροῖς ἐπετύγχανον (I 33, 4)
ἐγέλασαν πρὸς ταῦτα βραχύ τι καὶ βεβιασμένον οὐδὲ τοῦτο **ἀδάκρυτον** (II 8, 1)
ἀπολειπτέον οὖν ἡμῖν καὶ **φευκτέον** ὡς ἄρκυς τινὰς καὶ δεσμοτήριον τὴν
νῆσον (II 17, 4)
ῥᾶόν τε γὰρ ἐφ' ἑαυτῶν ἂν σκοποῖμεν καὶ ἐγχειροῖμεν **τὰ πρακτέα** (II 17, 5)
τοὺς γὰρ μοιρῶν **ἀτρέπτους** ὄρους προῖδεῖν μὲν **δυνατὸν** ἐκφεύγειν δὲ οὐκ
ἐφικτὸν (II 24, 6)
τὸ μὲν **ἀπροσδόκητον ἀφόρητον** τὸ δὲ προεγνωσμένον **οἰστότερον** (II 24, 7)
βίβλοις ἱεραῖς ταῖς περὶ ζώων **ἀνάγραπτον** (III 8, 1)
ἀλλὰ διὰ σὲ πάντα **κινητέον** (III 17, 5)

¹³⁰⁷ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 35.

Sintaxi

1. Nominal

Genitiu absolut

A l'igual que amb l'ús de l'optatiu, A.D. Papanikolaou ¹³⁰⁸ mostra una estadística en l'ús del genitiu absolut per part dels principals novel·listes:

| | Heliodor | Longus | Caritó | Xenofont d'Efes | Aquil·les Taci |
|---------|----------|--------|--------|-----------------|----------------|
| Present | 66 | 75 | 48 | 50 | 36 |
| Futur | | 1 | | 1 | |
| Aorist | 43 | 30 | 29 | 17 | 13 |
| Perfet | 5 | | 6 | 6 | 5 |
| Total | 114 | 106 | 83 | 74 | 54 |

I, a l'igual que amb l'ús de l'optatiu, Heliodor és un dels autors amb una major freqüència d'ús. Al llibre I hem comptabilitzat 57 genitius absoluts, un d'ells acompanyat de ἄτε, que reforça la noció circumstancial de temps en un llarg passatge narratiu:

ἄτε οὐδεμιᾶς οὔτε ἀκοῆς οὔτε ὄψεως ἐφ' ἑαυτὴν ἀντισπώσης ἀλλὰ μόνῳ τῷ λυποῦντι σχολάζειν ἐπιτρεπούσης (I 8, 1)

Com assenyala A.I. Rivas, el genitiu absolut més freqüent és el temporal i, generalment, aquesta construcció es troba a enunciats "formularis", a frases proverbials amb sentit universal presentades mitjançant construccions simples i curtes que doten de dinamisme a la dicció i contribueixen formalment a la seua expressivitat. A més, per la seua economia lingüística i a causa de la concentració

¹³⁰⁸ A.D. Papanikolaou, *op. cit.*, pp. 120 i 121.

significativa en el sintagma nominal i verbal, s'utilitza sovint en prosa ¹³⁰⁹. Aquest és el cas d'Heliodor, que, a més, l'empra majoritàriament a narracions.

2. Preposicions

ἔνεκεν

Ja apareix a Homer i també a la prosa primerenca. López Eire l'explica com a forma híbrida entre l'àtica ἔνεκα i la jònica εἵνεκεν, i molt habitual a Hiperides, la llengua del qual és una barreja entre l'àtic col·loquial del segle IV amb la κοινή. Tucídides empra molt menys ἔνεκα que ἔνεκεν, encara que hi ha certa polèmica en la lectura dels còdexs. Ambdues estan ben documentades des de la prosa del segle V a. C. fins als papirs hel·lenístics ¹³¹⁰, on ἔνεκεν és més usual que ἔνεκα ¹³¹¹, a l'igual que al *Nou Testament* ¹³¹². A les inscripcions àtiques consta ἔνεκα, doncs ἔνεκεν no està documentada fins el 350 a. C. i, amb tota seguretat, fins el 302/1 a. C. ¹³¹³. A *De antidotis*, Galé alterna quatre exemples de ἔνεκα per dos de ἔνεκεν ¹³¹⁴. Els autors tardans utilitzaran amb més freqüència la primera, com per exemple Lluccià, a qui comptem 136 aparicions de ἔνεκα front a cinc de ἔνεκεν. Afirmar López Eire que aquesta darrera s'imposarà a la κοινή ¹³¹⁵. És la més usual a la llengua comú, mentre que ἔνεκα apareix com a forma àtica clàssica. Ambdues les trobem amb distinta freqüència segons èpoques i fonts. Entre els novel·listes, Caritó fa ús quatre vegades de ἔνεκεν i tres de ἔνεκα ¹³¹⁶, Xenofont d'Efes presenta només un exemple de ἔνεκα, i Longus, tres, per cap de ἔνεκεν. Aquil·les Taci, al contrari, no utilitza ἔνεκα i mostra dues vegades ἔνεκεν, a més de ser l'únic dels cinc autors que mostra les formes jòniques i poètiques εἵνεκα i εἵνεκεν, en una ocasió cadascuna. Aquesta preposició té un ús clàssic i

¹³⁰⁹ A.I. Rivas Barros, "Notas al genitivo absoluto en Esquilo", *Actas del VII Congreso Español de Estudios Clásicos I*, Madrid 1987, 267-271.

¹³¹⁰ E. Mayser, *op. cit.* I, 1, pp. 12 i 13, registra 24 exemples de ἔνεκεν per 20 de ἔνεκα.

¹³¹¹ F.T. Gignac, *op. cit.* I, pàg. 115.

¹³¹² F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 20.

¹³¹³ L. Threatte, *op. cit.* II, pp. 660ss.

¹³¹⁴ J. Vela Tejada, *op. cit.*, pàg. 45.

¹³¹⁵ A. López Eire, "Fundamentos sociolingüísticos del origen de la *koiné*", *CFC XVI*, 1980, 21-53, pàg. 40.

¹³¹⁶ Sanz Morales, *op. cit.*, pàg. 51.

funciona postposada al seu règim en genitiu. Així, postposada, es considera un poetisme. Heliodor presenta vint-i-dos usos de ἔνεκεν per nou de ἔνεκα, per la qual cosa segueix la tendència pròpia de la llengua del seu temps més que l'aticista.

Així, als llibres I-III trobem vuit exemples dels vint-i-dos amb ἔνεκεν:

τοῦ μὴ ἐπιδιωχθῆναι **ἔνεκεν** (I 3, 4)

τοῦ διαλέγεσθαι **ἔνεκεν** (I 7, 3)

τοῦ μὴ ἐρυθριᾶν αὐτὸν **ἔνεκεν** (I 10, 4)

σοῦ τε **ἔνεκεν** οὕτω πρὸς αὐτῆς περιυβρισμένου (I 11, 5)

ὁ μὲν ἐκαρτέρησε σιωπῆσαι τῶν ἐξῆς **ἔνεκεν** (II 25, 7)

αὐτῆς τε **ἔνεκεν** καὶ τῶν ἐξ αὐτῆς ἀποβάντων ἐπιτεμόν (III 1, 2)

οὐδὲ γὰρ ὥκει σὺν τῷ νομιζομένῳ πατρὶ τῆς ἀγιστείας **ἔνεκεν** παντοίως ἑαυτὴν χωρίζουσα (III 5, 1)

ἑαυτοῦ πλησίον τὸν Χαρικλέα κατέκλινεν ὁ Θεαγένης ἔνεμε δὲ ἄρα τι κάμοι τιμῆς τοῦ Χαρικλέους **ἔνεκεν** (III 10, 2)

Als tres primers exemples està reforçant el valor final de la construcció d'infinitiu substantivat amb l'article en genitiu.

I quatre de les nou mostres de ἔνεκα:

'ἄλλ' ἢ μὲν κεῖται σῶμα νεκρὸν ὡς ἀληθῶς καὶ τούτου γε **ἔνεκα** θάρσει παντοίως, ὧ̃ Κνήμων' (II 11, 3)

πρὸς δὲ καὶ ὑποψίας τι φέροντα εἰς ἡμᾶς τῆς Θίσβης **ἔνεκα** καὶ... (II 17, 5)

'χαλεπῶς μὲν' ἀπεκρίνατο ὁ Θεαγένης 'Χαρικλείας γε ταύτης **ἔνεκα** τοῦ βαδίζειν μακρότερον ἀήθως ἐχούσης' (II 19, 1)

εἰ δὲ χρή σοι καὶ παραδείγματος **ἔνεκα** λόγον τινὰ φυσικώτερον παραθέσθαι (III 8, 1)

Així com Heliodor sempre utilitza ἔνεκα davant consonant, només a dotze dels vint-i-dos exemples de ἔνεκεν segueix vocal. Els autors clàssics sovint es

decantaven per ἔνεκα més vocal amb la corresponent elisió per tal d'evitar l'hiatus, triant així la forma àtica i literària.

σύν

Segons López Eire ¹³¹⁷, en àtic s'utilitza preferentment μετά amb genitiu front a σύν amd datiu instrumental o comitatiu, més antic i emprat sovint pels poetes i prosistes jonis. És escàs a les inscripcions àtiques després del 445 a. C. ¹³¹⁸, i poc utilitzat pels oradors àtics: Antifont té dos exemples de σύν, Isòcrates no en té cap, a l'igual que Pseudo-Xenofont, Enees Tàctic té sis i Demòstenes l'utilitza 15 vegades front a 265 de μετά. μετά amb genitiu també s'ha estés a la comèdia: Aristòfanes només fa ús de σύν en frases fetes arcaiques que ha conservat l'àtic col·loquial o bé amb el significat 'incloent' o 'a més de'. No obstant això, a Tucídides, Plató i Xenofont es troben exemples en què ambdues preposicions són equivalents, a l'igual que al jònic i al grec hel·lenístic, però sempre amb predomini de μετά (excepció feta de Xenofont, on σύν té més presència) ¹³¹⁹. El mateix passa al *Nou Testament* on, de vegades, el seu significat és paregut al de καί 'i (juntament) amb' ¹³²⁰. Jannaris ¹³²¹ afirma, a l'igual que López Eire, que fou substituïda per μετά i, encara que arribà a època postclàssica, es va confondre amb aquesta última i es construï amb acusatiu i genitiu. La pèrdua progressiva del datiu i la major freqüència de ἅμα propiciaren que el seu ús esdevinguera literari. Va ser rescatada pels aticistes Elià i Filòstrat, a aquest últim amb la forma ξύν. L'aticisme sol utilitzar μετά com a preposició i σύν com a preverbi ¹³²². L'ús en composició ha sigut molt productiu en totes les èpoques ¹³²³.

Heliodor, als llibres I-III, no té una sola mostra de μετά amb genitiu, front a vint de σύν més datiu:

¹³¹⁷ A. López Eire, *Ático, koiné y aticismo. Estudios sobre Aristófanos y Libanio*, Murcia 1991, pp. 91 i 92.

¹³¹⁸ K. Meisterhans & E. Schwyzer, *op. cit.*, pàg. 218.

¹³¹⁹ J. Vela Tejada, "La reestructuración funcional del sistema preposicional griego en la koiné", *Habis* 24, 1993, 235-247, pp. 241-242; L. Gautier, *op. cit.*, pàg. 49.

¹³²⁰ F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pàg. 118.

¹³²¹ Antonius N. Jannaris, *An Historical Greek Grammar Chiefly of the Attic Dialect*, Hildesheim 1987 (Londres 1897), pp. 369 i 397.

¹³²² W. Schmid, *op. cit. III*, pàg. 289; *IV*, pp. 459, 460, 625, 630, 711 i 712.

¹³²³ K. Meisterhans & E. Schwyzer, *op. cit.*, pàg. 218-221; E. Mayser, *op. cit. II*, 2, pp. 398-401; F. Blass & A. Debrunner, *op. cit.*, pp. 118 i 119.

ἡ δὲ νησίον ἦν ἄποθεν τῶν ἄλλων εἰς καταγώγιον μόνῳ **σὺν ὀλίγοις τοῖς** περὶ αὐτὸν ἀποτετμημένον (I 7, 2)

αὐτὸς δὲ **σὺν ὀλίγοις τοῖς εἰωθόσιν** ὑπολειφθεῖς (I 7, 3)

τῆς τε πρότερον πρὸς Κνήμωνα συνηθείας καὶ τῆς **σὺν αὐτῷ** νυνὶ προσδοκωμένης ἐκδημίας (I 15, 7)

ἕως **σὺν πολλῶ τῷ κακῷ καὶ ὀλέθρῳ** τῶν οἰκείων ὁμοῦ πάντων αὐτῶν τε ἐκείνων ὀλλύντων καὶ ὀλλυμένων ἐπεκρατήσαμεν (I 22, 5)

τούτους μὴ διὰ τῶν ὁμοίων **σὺν τάχει** τὴν ἄμυναν ἐπάγειν παντάπασιν ἔστι τοῦ προσήκοντος ὑστερούντων (I 29, 5)

μικρὸν ἐπισχεῖν τοὺς **σὺν αὐτῷ** κελεύσας (I 30, 5)

'ταῦτά σοι τὰ παρ' ἡμῶν νυμφικὰ δῶρα' **σὺν δάκρυσιν** εἰπὼν (I 31, 1)

ἐτύγχανον μὲν γὰρ ὄντες τῶν τὸν Θύαμιν καὶ τοὺς **σὺν αὐτῷ** κατὰ τὰς Ἡρακλεωτικὰς ἐκβολὰς ἀποδράντων (I 33, 1)

χαλεπῶς τε καὶ **σὺν ἰδρῶτι πολλῶ** τῇ νήσῳ προσορμίσαντες ὡς εἶχον τάχους ἐπὶ τὰς σκηναὶς ἀνέτρεχον (II 3, 1)

ἔλαθεν ἐταιρικὴν ζηλοτυπίαν **σὺν πολλῶ** καθ' ἑαυτῆς κινήσασα (II 8, 5)

ἔνθα δὲ νυνὶ καὶ **σὺν ὑμῖν** ἐξετάζομαι (II 9, 5)

πολλὰ γὰρ τάδε ἅ κατὰ τὸ σπήλαιον [...] ὁ Θύαμις καὶ οἱ **σὺν αὐτῷ** κατέθεντο (II 17, 2)

ἢ καὶ διὰ τῶν **σὺν ἡμῖν** γεγονότων (II 17, 3)

τοῦτον δὲ ὁ Ναυσικλῆς ἐπὶ χρήμασι μεγάλοις ἄγει **σὺν ἵππῳ καὶ ἀσπίδι πολλῇ** (II 24, 2)

καὶ ἔστι νῦν ἡ παῖς ἐνταῦθα **σὺν ἐμοὶ** παῖς μὲν οὖσα καὶ ὄνομα τοῦμόν ὀνομαζομένη (II 33, 3)

χεῖρ δὲ ἡ δεξιὰ **σὺν ὦμῳ καὶ μαζῶ** παραγυμνουμένη πέλεκυν δίστομον ἐπεκράδαιεν (III 1, 3)

ἡ Χαρίκλεια δὲ ἐφειστρίδα λευκὴν ἐπιβαλομένη **σὺν ὀλίγαις ταῖς συνήθεσιν** ἐπὶ τὴν ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ νεῶ καταγωγὴν ὥρμησεν, οὐδὲ γὰρ ᾧκει **σὺν τῷ νομιζομένῳ πατρὶ** τῆς ἀγιστείας ἔνεκεν παντοίως ἑαυτὴν χωρίζουσα (III 5, 1)

ὁ Χαρικλῆς ὑπεξήει τε τοῦ θαλάμου **σὺν ἡμῖν** ἡσυχίαν ταῖς θεραπαίνας ἐπιτάξας (III 7, 2)

ὥστε ὁπότ' ἂν **σὺν φθόνῳ** τις ἴδῃ τὰ καλά, τὸ περιέχον τε δυσμενοῦς ποιότητος ἀνέπλησε (III 7, 3)

Estilística

1. ἄπαξ:

προσαπτούσης (I 12, 2)

βαρυμηνιῶσαν (I 15, 2)

λαμπαδίῳ (I 18, 4)

συνόμιλος (I 24, 1)

ρίζηδόν (I 29, 2)

κατάκροτος (I 30, 2)

ἔστιοις (I 30, 5)

διαπλόκους (II 3, 2), encara que apareixen també διάπλοκον (III 1, 4),

διάπλοκος (III 3, 2; III 4, 5)

ἐκτετόρευται (II 11, 4)

θεοφρονεῖν (II 11, 5)

ἄρτιδρεπῶν (II 23, 5)

Παρανεΐλου (II 25, 5)

κυαναύλακος (II 25, 5)

ἰαζούσης (II 30, 3)

διεκλάμψαι (II 31, 3)

ἀριστοβίων (II 35, 5)

καταγγελτικόν (III 1, 5)

στιχήρη (III 2, 2)

προσαφρίζουσα (III 3, 3)

μισόλεκτρος (III 9, 1)

2. Figures estilístiques:

Al·literació:

καὶ ἢ μὲν ἔκειτο κακῆ κακῶς (I 17, 6)

δᾶδας οὖν ἡμιφλέκτους ἀνευρόντες καὶ λείψανα καλάμων ἐξάψαντες καὶ τὸ
στόμιον ἀνοίξαντες κατέθειον ἡγουμένου τοῦ Κνήμωνος (II 3, 3)
ὀρθωθέντες τε ἀθρόον ἡρυθρίων [...] θεωρόν (II 7, 1)
θεωρόν τῶνδε γεγενημένον καὶ νέμειν συγγνώμην ἰκέτευον (II 7, 1)
παρώξυνε καὶ τό τε ξίφος ἐπανετείνετο ὡς πατάξων (II 13, 3)
ἀποπέμψαντας πρότερον τὸν Θέρμουθιν πρόφασιν ὡς πευσόμενον καὶ
πολυπραγμονήσοντα εἶ τι περὶ τοῦ Θυάμιδος ἔχοι μανθάνειν (II 17, 4)
μοιρῶν τάχα βουλήσει πρὸς οὐκ ἀνάρμοστον τοῦ τρόπου τὸ τέλος
καταστρέψας (II 20, 2)
οἱ Δελφοὶ πρὸς τὴν πομπὴν ἐπτοημένοι μεγαλοπρεπῶς ἠὺτρεπισμένην
ἠπείγοντο (II 35, 2)

Anacolut

ὁ δὲ αἰγιαλός, μεστὰ πάντα σωμάτων νεοσφαγῶν, τῶν μὲν ἄρδην
ἀπολωλότων, τῶν δὲ ἡμιθνήτων καὶ μέρεσι τῶν σωμάτων ἔτι σπαιρόντων, ἄρτι
πεπαῦσθαι τὸν πόλεμον κατηγορούντων (I 1, 3)
ἡ δὲ θυσία καὶ ἡ θεωρία, τετραετηρίδα ταύτην, ὅτε περ καὶ ὁ Πυθίων ἀγόν,
ἔστι δὲ νῦν ὡς οἶσθα, πέμπουσιν Αἰνιᾶνες Νεοπτολέμῳ τῷ Ἀχιλλέως (II 34, 3)

Anàfora

ἐπ' αὐτοῦ μὲν αὐτοῖς αἱ γυναῖκες ἐριθεύουσιν, ἐπ' αὐτοῦ δὲ ἀποτίκτουςιν (I 5,
3)
νῦν μὲν παιδίον νῦν δὲ γλυκύτατον ὀνομάζουσα (I 9, 4)
τῆς ἐνεγκούσης ὁ βαρυδαίμων ἐξήγειν ὁμοῦ μὲν εἴκων ταῖς μοιρῶν ἀνάγκαις
καὶ πράττειν ὅπη καὶ βούλοιντο τὰ καθ' ἡμᾶς ἐπιτρέπων ὁμοῦ δὲ τὴν ἀποτρόπαιον
Ῥοδῶπιν ἀποφεύγων (II 25, 4)
οὕτω τάχιστα μὲν τὴν Ἑλλάδα γλῶτταν εἴλκυσε τάχιστα δὲ εἰς ἀκμὴν
καθάπερ ἔρνος τι τῶν εὐθαλῶν ἀνέδραμεν (II 33, 3)
οὕτω μὲν περιβλέπτους οὕτω δὲ εὐδαιμονιζομένους (III 4, 8)

νῦν μὲν τὸ ὄμμα ἠνεμωμένος νῦν δὲ βύθιον τι καὶ ἀπροφάσιστον ἐπιστένων
καὶ ἄρτι μὲν κατηφής τε καὶ ὡσπερ ἐπ' ἐννοίας ἄρτι δὲ ἀθρόον ἐπὶ τὸ φαιδρότερον
ἑαυτὸν μεταπλάττων (III 10, 4)

Anadiplosi

'στῆθι' ἔλεγεν 'οὔτος ἢ **βεβλήση· βέβλησαι** δὲ οὐδέπω' (II 13, 3)

ὡς δὲ ἦν **ὄναρ· ὄναρ ἦν'** ἔλεγεν, 'ἔχω τὸν ὀφθαλμόν' (II 16, 3)

καιροῦ δὲ λαβόμενον ἐγκαταλεῖψαι διαλαθόντα καὶ ἦκειν παρ' ἡμᾶς οὐπερ ἂν
συνθώμεθα· συνθώμεθα δέ, εἰ δοκεῖ, κώμην τινὰ πλησίον, εἴ πη γινώσκεις ἡμέρον (II
18, 4)

τοῦ δὲ μέλους αὐταῖς τὸ ἐνδόσιμον ὁ ἕτερος χορὸς ὑπεσήμαινεν, οὔτος γὰρ
τὸν ὄλον ἐπετέτραπτο μελωδεῖν **ῥυθμον· ὁ δὲ ῥυθμος** ἦν, ἢ θέτις ἐπηνεῖτο καὶ ὁ Πηλεὺς
κάπὶ τούτοις ὁ ἐκείνων παῖς καὶ ὁ τούτου πάλιν (III 2, 2)

Anàstrofe

χερσί τε ἅμα καὶ ποσίν (II 6, 3)

γῆν ἐπὶ πᾶσαν (II 11, 1)

ὀλίγων πρόσθεν ἡμερῶν (II 12, 2)

Antítesi:

καὶ οἱ μὲν ταῦτα **ἐγίνωσκον**, τὰ ὄντα δὲ **οὔπω ἐγίνωσκον** (I 2, 6)

καὶ ἡ μὲν ἐνταῦθα τῶν λόγων **ἐπαύσατο** κακρῶν δὲ **ἤρξατο** (I 23, 1)

ἡ δὲ Θίσβη τὴν **ἀσχολίαν** τὴν ἐκείνου **σχολήν** ἑαυτῆς ἐποιεῖτο (II 8, 4)

Asíndeton:

ὁ δὲ αἰγιαλός, μεστὰ πάντα σωμάτων νεοσφαγῶν, τῶν μὲν ἄρδην ἀπολωλότων, τῶν δὲ ἡμιθνήτων καὶ μέρεσι τῶν σωμάτων ἔτι σπαιρόντων, ἄρτι πεπαῦσθαι τὸν πόλεμον κατηγορούντων (I 1, 3)

πανταχόθεν αὐτῷ περιχυθεῖσα ἐδάκρυεν, ἐφίλει, κατέματτεν, ἀνώμωζεν, ἠπίσται κατέχουσα (I 2, 6)

ἠνύσθω λελύσθω πάντα, φόβοι, κίνδυνοι, φροντίδες, ἐλπίδες, ἔρωτες. οἴχεται Χαρίκλεια, Θεαγένης ἀπόλωλε (II 1, 2)

Comparació:

ὄφθαλμὸς οὐπω μὲν χαροπὸς χαροπώτερον δὲ μελαινόμενος σοβαρόν τε ἅμα καὶ οὐκ ἀνέραστον βλέπων, οἷον θαλάσσης ἀπὸ κύματος εἰς γαλήνην ἄρτι λεαινομένης (II 35, 1)

El·lipsi:

ἤχη δὲ πρὸς ἕτερα τραύματα καὶ φόνους ἴσους εἶναι **(ἡμᾶς)** παρεσκευασμένους'. τοῦ δὲ σαφέστερον ὃ τι λέγοι δηλοῦν ἰκετεύοντος 'οὐ καιρὸς' ἔφη 'τὸ παρὸν **(ὑμᾶς)** ἀκούειν'· (I 27, 1-2)

ἔξω βελῶν ποιούμενος καὶ περισώζειν **(αὐτό)** ἑαυτῷ βουλόμενος (II 12, 2)

ξενιῶ δέ σε οὐκ ἐν ἑμαυτοῦ ἀλλ' ἐν ἀνδρὸς ἀγαθοῦ **(οἰκίᾳ)** (II 21, 7)

οὐδὲν δεῖ **(ἐμέ)** μέλος ἀκρωτηριάζειν (II 23, 4)

ἐγὼ μὲν ἑμαυτὸν ἐπὶ πρόσωπον τοῖς βωμοῖς ἐπιβαλὼν ἵλεων εἶναι **(τὸν θεὸν)** τὰ πάντα ἰκέτευον (II 27, 1)

ἐπιτυχῶν τε νεῶς ἀνηγόμην τὴν ἐπ' οἴκου **(ὀδόν)** (II 33, 2)

Enumeració:

φόνους καὶ πότους, σπονδὰς καὶ σφαγὰς ἐπισυνάψας (I 1, 6)

ἠνύσθω λελύσθω πάντα, φόβοι, κίνδυνοι, φροντίδες, ἐλπίδες, ἔρωτες (II 1, 2)

πάλιν ἀγρυπνίαι καὶ βουλευματα καὶ νυκτῶν φίλαι φροντίδες (III 15, 2)

Hipàl·lage:

ἤγετο μὲν γὰρ ἐφ' ἄρμαμάξης ἀπὸ συνωρίδος λευκῆς βοῶν ἠνιοχουμένη (III 4, 2)

Hipèrbaton

ὅτι δὲ μητρῶαν ἐπιδείκνυται περὶ ἐμὲ θαυμάζων διάθεσιν (I 9, 3)
ὡς ἔγωγε αὐτοῦ μανικῶς ἀνεπτέρωμαι πρὸς τὴν θέαν (II 34, 8)

Homeotèleuton:

βλέμμασι νεύμασι συνθήμασιν (I 11, 3)
'ἔρριφθω' φησὶν 'ὁ βίος εἰς τὴν τήμερον· ἠνύσθω λελύσθω' (II 1, 2)

κῶλα

κόρη καθῆστο ἐπὶ πέτρας, ἀμήχανόν τι κάλλος καὶ θεὸς εἶναι ἀναπείθουσα,
τοῖς μὲν παροῦσι περιαλγοῦσα φρονήματος δὲ εὐγενοῦς ἔτι πνέουσα (I 2, 1)

μηρῷ δὲ τῷ δεξιῷ τὸν ἀγκῶνα θατέρας χειρὸς ἐφεδράζουσα καὶ τοῖς
δακτύλοις τὴν παρειὰν ἐπιτρέψασα, κάτω νεύουσα καὶ τινα προκείμενον ἔφηβον
περισκοποῦσα τὴν κεφαλὴν ἀνεῖχεν (I 2, 2)

προόδους τε τοῦμοῦ πατρὸς ἐπιστένουσα καὶ εἰσόδοις προστρέχουσα καὶ
βραδύνοντι μεμφομένη καὶ ὡς ἀπώλετ' ἂν εἰ ὀλίγον ἐμέλλησε καὶ περιβάλλουσα ἐφ'
ἐκάστῳ ῥήματι καὶ ἐπιδακρύουσα τοῖς φιλήμασιν (I 8, 2)

καὶ τὰς μὲν καταλαμβάνουσιν ἤδη κατηθαλωμένας καὶ τῷ τόπῳ μόνῳ
γνωριζομένας τὸν λίθον δὲ τὸν οὐδὸν τοῦ σπηλαίου τὸ κάλυμμα διαφανόμενον (II 3, 1)

τῆς μὲν φλογὸς ὀξέως μαραν**θείσης** καὶ εἰς τέφραν ἀναλυ**θείσης**, τῆς δὲ σποδιᾶς τῆς μὲν πολλῆς τῷ ροίζῳ παρενεχ**θείσης**, ὀλίγης δὲ τῆς ὑπολειπομένης πρὸς τὸ πνέον ἀπάσης σχεδὸν ἐναποσβεσ**θείσης** καὶ πρὸς τὸ βάσιμον ἀποψυγ**είσης** (II 3, 2)

τῆς ἐνεγκούσης ἐπιβαλοῦ**σα**, κινδύνοις θαλασσῶν κινδύνοις πειρατηρίων ὑποβαλοῦ**σα**, λησταῖς παραδοῦ**σα**, πολλάκις τῶν ὄντων ἀλλοτριώ**σασα**; (II 4, 1)

μικρὸν οὖν ἡ Χαρίκλεια διαλιποῦ**σα** καὶ τὴν παρειὰν ὑπὸ τὸ οὖς ἐπικινῶ**σα** 'μακαρίζω μὲν' ἔφη 'τὴν θρηνη**θεῖσαν** ὑπὸ Θεαγένους ἢ καὶ φιλη**θεῖσαν**, ὡς φησι Κνήμων, ἥτις ποτὲ καὶ ἐστίν. ἀλλ' εἰ μή τί με δακνομένην ἔρωτι ὑπονοεῖν μέλλετε, τίς ἄρα ἦν ἡ εὐδαίμων ἐκείνη καὶ δακρύων ἀξιω**θεῖσα** (II 8, 1-2)

καὶ ποτε καὶ παρευδοκιμή**σασα** τὴν Ἀρσινόην ἀναβεβλημένον αὐλοῦ**σαν** ἐπίτροχον αὐτὴ ψάλλου**σα** καὶ γλαφυρὸν τῇ κιθάρα προσάδου**σα**, ἔλαθεν ἐταιρικήν ζηλοτυπίαν σὺν πολλῷ καθ' ἑαυτῆς κινή**σασα** (II 8, 5)

ἡ κόμη πρὸς τὸ ἱερώ**τερον** καθεῖτο καὶ ἀκριβῶς ἦν λευκή, τὸ γένειον λάσιον καὶ σεμνό**τερον** βαθυνόμενον, στολὴ καὶ ἐσθῆς ἡ ἄλλη πρὸς τὸ ἐλληνικώ**τερον** βλέπου**σα** (II 21, 2)

ἄστρον κίνησιν ἐρευνῶ**σα** καὶ μελλόντων πρόγνωσιν κερδαίνου**σα** τῶν μὲν γηίνων τούτων κακῶν ἀποστατοῦ**σα** πάντα δὲ πρὸς τὸ καλὸν καὶ ὅτι ἀνθρώποις ὠφέλιμον ἐπιτηδεύου**σα** (III 16, 4)

Litotes:

οὐκ εὐτυχοῦς (I 1, 3)

τὴν ὄψιν οὐκ ἄωρον (I 11, 3)

οὐκ ἀηδῶς (I 14, 3)

οὐκ ἀγνοοῦντες (II 17, 3)

οὐκ ἀνάρμοστον (II 20, 2)

ἐγὼ μὲν οὐκ ἀνίκανος (II 30, 4)

ἐπειδὴ κάκεῖνος οὐκ ἀδάκρυτον τὴν ἱκεσίαν προσῆγε (II 33, 8)

σοβαρόν τε ἅμα καὶ οὐκ ἀνέραστον βλέπων (II 35, 1)

οὐκ ὀλιγάκις (III 5, 2)

προφήταις καὶ τὰ μέγιστα κατορθοῦν οὐκ ἀδύνατον (III 18, 3)

Metàfora

ἡμέρας ἄρτι διαγελώσης καὶ ἡλίου τὰς ἀκρωρείας καταυγάζοντος (I 1, 1)

Metonímia

φεῖσαι πολιῶν αἶ σε ἀνέθρεψαν (I 12, 3)

Noms parlants:

El nom de la madrastra de Cnemó, Δημαινέτη (I 9, 2; I 12, 4; I 13, 3; I 14, 1-4; I 15, 5 i 7; I 15, 1 i 4; I 17, 1-2), dona malvada, es pronunciava en κοινή, per itacisme, [dimenéti]. És difícil no deixar de tindre en compte el verb δειμαίνω [diméno], 'tindre por', amb la qual cosa fonèticament sonaria molt paregut a δείμαιναι την [dímeni tiⁿ], és a dir, 'tingues por d'ella'.

Oxímoron

καὶ οἱ μὲν ἀμφὶ τὴν κόρην δεύτερον ἤδη ἡλίσκοντο οὐδέπω ληφθέντες (I 3, 5)

Parallelisme

τοὺς μὲν ἐαλωκότας ἔχοντες, οὐδαμοῦ δὲ τοὺς κεκρατηκότας ὀρώντες (I 1, 7)
οὐδὲν μὲν αὐτὴ τῆς ὥρας ἀπονάμενη, εἰς οὐδὲν δὲ ὄφελος ἐμοὶ γενομένη (II 4,
2)

Paranomàsia:

ἄλλος ἄλλως (I 1, 5)

ἄλλος ἄλλον (I 2, 5)
ἄλλος ἄλλοθεν (I 7, 1)
προδόσις τε τοῦμοῦ πατρὸς ἐπιστένουσα καὶ εἰσδόσις προστρέχουσα (I 9, 2)
ταῦτα λέγουσαν μόνην πρὸς μόνον τοῦ μὴ ἐρυθριᾶν αὐτὸν ἔνεκεν (I 10, 4)
τί δὲ παρατρέχεις τὸ εὐαγγέλιον ὥσπερ τι τῶν ἀτόπων ἀπαγγέλλων; (I 14, 4)
τιμωρίαν μὲν λαβεῖν τὴν τιμὴν δὲ ἀπολαβεῖν (I 19, 4)
ἄλλος κατ' ἄλλο (I 24, 3; I 31, 2)
φυλακτέον οὖν, ὧ γλυκύτατε, καθάπερ πάλαισμα τὸ πλάσμα (I 25, 5)
τὰ πρόδηλα τοῖς ἀδήλοις διακρουσαμένη (I 26, 4)
αὐτῷ κατ' αὐτό (II 2, 2)
αὐτὴ καθ' αὐτήν (II 9, 1)
ἄλλως ἄλλοτε (II 23, 6)
ἄλλοτε περὶ ἄλλων (II 27, 3)
ἄλλα παρ' ἄλλοις (II 27, 3)
ἐνόμιζον καὶ ὠνόμαζον (II 32, 1)
ἄλλος γὰρ πρὸς ἄλλο τι (II 36, 1)
ἄλλον πρὸς ἄλλην χρεῖαν (III 5, 7)
ὑπ' ἄλλων μὲν ἄλλοθεν (III 14, 2)
αὐτὴ περὶ αὐτήν (III 16, 2)

Parequesi:

εἰ μητρὸς ἢ μητρὸς πάθος ἐπιδείκνυται (I 14, 6)
καὶ ἢ μὲν ἔκειτο κακὴ κακῶς (I 17, 6)
τῶν οἰκείων ὁμοῦ πάντων αὐτῶν τε ἐκείνων ὀλλύντων καὶ ὀλλυμένων
ἐπεκρατήσαμεν (I 22, 5)
ὄφθαλμὸς οὐπω μὲν χαροπὸς χαροπώτερον δὲ μελαινόμενος σοβαρόν τε ἄμα
καὶ οὐκ ἀνέραστον βλέπων (II 35, 1)
ὡς καλὸν κάλλιστον φέρειν τὸν ἡνίοχον αἰσθάνεσθαι (III 3, 7)
'οὐ νῦν πρῶτον' ἔφην, 'ἀλλὰ καὶ πρότερον πολλάκις' (III 6, 2)

'θεοὶ καὶ δαίμονες' εἶπεν ὧ Κνήμων, ἐπιφοιτῶντές τε ἡμᾶς καὶ ἀποφοιτῶντες εἰς ἄλλο μὲν ζῶον ἐπ' ἐλάχιστον εἰς ἀνθρώπους δὲ ἐπὶ πλεῖστον ἑαυτοῦς εἰδοποιούσι (III 13, 1)

ἔχαιρον, εὐρηκέναι τι τῶν οὐ προσδοκωμένων ἐλπίζων καὶ εἰς τὴν ἐνεγκοῦσαν ἐπανήξειν προσδοκῶν (III 15, 3)

καὶ βασκανίαν ὑποστᾶσα σιωπᾶς ὥσπερ ἀδικοῦσα καὶ οὐκ ἠδικημένη παρὰ τῶν κακῶς ἰδόντων σε ὀφθαλμῶν; (III 19, 2)

Pleonasme:

κατά τι χρέος ἐμὸν ἴδιον ἐκπλεύσας (I 17, 6)

Plural poètic:

ὅσα τοὺς μεταξὺ χρόνους ὑποστᾶς (II 9, 5)

ταῖς μοιρῶν ἀνάγκαις (II 25, 4)

οὐ γὰρ ἦν ἐντυχόντα μὴ ἠλωκέναι (II 25, 1)

Poetisme

És una seqüència que consta d'adjectius compostos amb *ἀ-, de tres termes a Homer (ἀφρήτωρ, ἀθέμιστος ἀνέστιος, *Il.* IX 63), Heròdot (ἄπηρος (...) ἄνουσος, ἀπαθὴς κακῶν, I 32, 6), Gòrgies (ἄθεον ἄδικον ἄνομον, *Pal.* 36), i de quatre a Antifont (I 22), ἀθέμιτα καὶ ἀνόσια καὶ ἀτέλεστα καὶ ἀνήκουστα¹³²⁴. Heliodor presenta un grup de cinc i un altre de tres d'aquests adjectius:

ἐγγὺς ἀθανάτων ἀποφαίνουσα, ἄχραντον καὶ ἀκήρατον καὶ ἀδιάφθορον ὀνομάζουσα (II 33, 5)

¹³²⁴ J. Redondo, "Modernidad, sofística y talento creativo en la obra de Antifonte", in F. Cortés Gabaudan & J.V. Méndez Dosuna (edd.), *Dic mihi, Musa, virum: homenaje al profesor Antonio López Eire*, Salamanca 2010, 569-576, pàg. 572.

τὰ χρησθέντα πρὸς τὸ ἀκριβὲς ἀνιχνεύειν ἀμελήσαντες (II 35, 2)

Políptoton:

'ὦ **μητριά'** βοῶντος, 'διὰ **μητριά**ν ἀναιροῦμαι, **μητριά** με ἄκριτον ἀπόλλυσι' (I 13, 5)

καὶ ἔστι νῦν ἡ παῖς ἐνταῦθα σὺν **ἐμοὶ** παῖς μένουσα **ἐμῇ** καὶ ὄνομα **τούμῶν** ὀνομαζομένη (II 33, 3)

οὕτως ἐναργῶς τε καὶ οὐς **οἶδα ἰδῶν** ἢ παρὰ σοῦ διήγησις ὑπέδειξεν (III 4, 7)

Prolepsi

ἀλλὰ καίπερ τὸ γεγονός ὃ τι ποτέ ἐστιν ἀποροῦντες (I 1, 8)

οὐ γὰρ δὴ κάμει τε καὶ τὴν ἐμὴν ὄψιν εἵποις ἂν ὡς ἐγόητευσεν (II 1, 3)

κακῶν μὲν, ὦ Θεάγενες, ἄδηλον ὅστις πλεονεκτεῖ (II 17, 2)

ὥσπερ καὶ τὴν σελήνην εἰ διαπρέπει τῶν ἄλλων ἀστέρων ἠρώτας (III 6, 3)

Quiasme:

ἐγὼ μὲν Ἀρτέμιδος Ἀπόλλωνος δὲ οὐμὸς ἀδελφὸς οὗτος ἐλαγχάνομεν (I 22, 2)

οἶχεται Χαρίκλεια, Θεαγένης ἀπόλωλε (II 1, 2)

οἶδουμένη τῷ χόλῳ καὶ ζήλῳ πυρακτουμένη (II 9, 1)

πατρῶαις ὄψεσι τὸν παίδων φόνον ἀθέατον χαριζόμενος ἐξώκιζον ἐμαυτὸν γῆς τε καὶ οἰκίας πατρῶας (II 25, 6)

σχῆμα ἐτυμολογικόν

ὁ γραμματεὺς προσελθὼν **ἠρώτα** στενὸν **ἐρώτημα** (I 13, 4)

παῖς μὲν οὖσα **ἐμῇ** καὶ **ὄνομα** τούμῶν **ὀνομαζομένη** (II 33, 3)

ἀλλ' αὐτὴ τοιαύτη τις οὔσα **λυπεῖ** με **λύπην** ἀνίατον (II 33, 4)
πάσχων οἶμαι τὸ τῶν πολλῶν **πάθος** (III 16, 2)

Variatio:

ἔκειντο δὲ **ὁ μὲν** πελέκει τετρωμένος, **ὁ δὲ** κάχληκι βεβλημένος αὐτόθεν ἀπὸ
τῆς ραχίας πεπορισμένῳ, **ἕτερος** ξύλῳ κατεαγώς, **ὁ δὲ** δαλῶ κατάφλεκτος, καὶ **ἄλλος**
ἄλλως, **οἱ δὲ πλεῖστοι** βελῶν ἔργον καὶ τοξείας γεγενημένοι (I 1, 5)

νῦν μὲν παιδίον νῦν δὲ γλυκύτατον **ὀνομάζουσα** καὶ αὔθις κληρονόμον καὶ
μετ' ὀλίγον ψυχὴν ἑαυτῆς **ἀποκαλοῦσα** (I 9, 4)

καὶ οὐδ' ἂν **ἔληξαν** θρηνοῦντες, εἰ μὴ τις ὕπνος, ἐπιπτὰς ὑφ' ἡδονῆς τῶν
γόνων, **ἔπαυσε** τῶν δακρύων (I 18, 1)

χαλεπῶς τε καὶ σὺν ἰδρώτι πολλῶ τῇ νήσῳ προσορμίσαντες (II 3, 1)

3. Imitació de la llengua d'autors clàssics:

3.1. Homer

κειμήλια apareix sis vegades a la *Iliada* i catorze a l'*Odissea*, i també al llibre I
de les *Etiòriques*, a I 28, 1 i a I 33, 3, d'un total de deu vegades en tota l'obra.

Els versos 301 i 302 del cant XIX de la *Iliada*:

ὥς ἔφατο κλαίουσ', ἐπὶ δὲ στενάχοντο γυναῖκες
Πάτροκλον πρόφασιν, σφῶν δ' αὐτῶν κήδε' ἑκάστη.

apareixen recollits a:

καὶ ἅμα ἐδάκρυν· ἐδάκρυν δὲ καὶ οἱ ξένοι, τὰ μὲν ἐκείνου πρόφασιν, μνήμη
δὲ τῶν ἰδίων ἕκαστος (I 18, 1)

ταύτας τὰς ἀγέλας καὶ τοὺς ἄνδρας τοὺς βοηλάτας κόραι Θετταλαὶ διεδέχοντο
καλλίζωνοί τινες καὶ **βαθύζωνοι** καὶ τὴν κόμην ἄνετοι (III 2, 1)

Aquests compostos ens remetent a les fórmules homèriques següents:

καλλίζωνοί τε γυναῖκες (*Il.* VII 139)

καλλιζώνων τε γυναικῶν (*Il.* XXIV 698, *Od.* XXIII 147)

βαθυζώνους τε γυναῖκας (*Il.* IX 594, *Od.* III 154)

Les cinc completen hexàmetre a partir de la cesura pentemímera (P2).

Heliodor presenta també les següents formes del verb ἐφέλκομαι:

ἐφελκομένους (II 34, 5; III 3, 1)

ἐφελκομένων (III 1, 3)

ἐφελκόμεναι (III 3, 8)

Aquest verb apareix ja a Homer, amb dos exemples a la *Ilíada* i dos a l'*Odissea*:

χεῖρα παρακρεμάσας· τὸ δ' ἐφέλκετο μείλινον ἔγχος (*Il.* XIII 597)

οἳ μιν ἄγον δι' ἀγῶνος ἐφελκομένοισι πόδεσσιν (*Il.* XXIII 696)

καὶ μνηστύν· αὐτὸς γὰρ ἐφέλκεται ἄνδρα σίδηρος (*Od.* XVI 294, XIX 13)

3.2. Sòfocles

Al llibre III de les *Etiòriques* apareix la següent construcció de ἀνδάνω amb participi predicatiu:

ἦσθην ἀπαγγελθέντα μοι τὸν νεανίαν καὶ εἰσκαλεῖν ἐκέλευον (III 16, 2)

És evident que ens remet al *Filoctetes* de Sòfocles:

ἦσθην πατέρα τὸν ἀμὸν εὐλογοῦντά σε (*Ph.* 1314)

A.C. Moorhouse afirma que amb verbs de sentiment es pot usar el participi predicatiu per tal de completar el seu significat. Com que aquests verbs només regeixen acusatiu en aquesta construcció amb el participi, es poden vore com una extensió dels verbs de percepció ¹³²⁵. Altres exemples que aporta són:

χαίρουσ' ἀναστρέφοντες ἐξ Ἄιδου (*Ph.* 449)

αἶδεσαι πατέρα τὸν σὸν [...] προλείπων (*Aj.* 506)

σὲ μὲν εὖ πράσσοντ' ἐπιχαίρω (*Aj.* 136)

I també d'Eurípides, amb el verb χαίρω:

τοὺς γὰρ εὐσεβεῖς θεοὶ / θνήσκοντας οὐ χαίρουσι (*Hipp.* 1339-40)

χαίρω δέ σ' εὐτυχοῦντα καὶ προσήμενον / πύργοισιν ἐχθρῶν (*Rh.* 390-1)

3.3. Heròdot

A Heròdot trobem ὦδε/ὠς (κως) ἔχει (*I* 22; *II* 25). De manera similar, a les *Etiòpiques* I 5, 1-2 trobem, tret de la logografia i del folk-tale καὶ πού τις, encapçalant el paràgraf, i ὦδε πως ἔχει, a l'igual que l'historiador d'Halicarnàs, concloent-lo. També apareix la mateixa construcció a *III* 2, 3, junt abans de declamar un poema en pentàmetres dactílics:

εἶχε γὰρ ὦδέ πως ἢ ὠδή

4. Lèxic del món del teatre

¹³²⁵ A.C. Moorhouse, *The Syntax of Sophocles*, Leiden 1982, pàg. 260.

A les *Etiòpiques*, com a ninguna altra novel·la, la mirada i la contemplació juguen un paper fonamental ¹³²⁶. El camp semàntic de la visió és molt ric, i són freqüents les descripcions i les narracions de situacions que es presenten com si foren escenes teatrals. De fet, sovint els personatges apareixen com a espectadors: el primer exemple apareix al bell inici de la novel·la, els primers pirates observen la platja i, posteriorment, focalitzen la seua atenció en la parella d'enamorats seguint una descripció quasi cinematogràfica. Les referències són abundants, ací recollim les que apareixen als llibres I-III ¹³²⁷:

καὶ τοιοῦτον **θέατρον** λησταῖς Αἰγυπτίοις ἐπιδείξας (I 1, 6)

οὐδὲ συνιέναι **τὴν σκηνὴν** ἐδύναντο (I 1, 7)

'τοῦτο δὴ τὸ **τῶν τραγωδῶν**. οὐκ ἐν καιρῷ γένοιτ' ἂν **ἐπεισόδιον** ὑμῖν τῶν ὑμετέρων τὰμὰ ἐπεισφέρειν κακά' (I 8, 7)

ὥσπερ ἐπὶ **σκηνῆς** δαίμονας ἀπεδίδρασκες (II 7, 3)

'σὺ δὲ καὶ διαπόντιος ἦκεις ἑτέραν καθ' ἡμῶν **σκηνὴν** Ἀττικὴν καὶ ἐν Αἰγύπτῳ **τραγωδήσουσα**' (II 11, 2)

'ὁ Διόνυσος' εἶπεν 'οἴσθα, ὦ πάτερ, ὡς χαίρει μύθοις καὶ **κωμωδίας** φιλεῖ' [...] καὶ ὥρα σοι **τὸ δράμα** καθάπερ ἐπὶ **σκηνῆς** τῷ λόγῳ διασκευάζειν' (II 23, 5)

ἐπεισόδιον δὴ τοῦτο οὐδὲν φασὶ πρὸς τὸν Διόνυσον (II 24, 4)

ἐπετραγῶδει τούτῳ **τῷ δράματι** καὶ ἕτερον πάθος ὁ δαίμων (II 29, 4)

ὁμοῦ τε ἀνοίξας καὶ λύσας **τὸ θέατρον** (III 1, 1)

¹³²⁶ E. Suárez de la Torre, "La princesa etíope que nació blanca: La mirada y la contemplación en las *Etiópicas* de Heliodoro", *CFC (G)* 14, 2004, pp. 201-233.

¹³²⁷ J.W.H. Walden, "Stage-terms in Heliodorus's *Aethiopica*", *Harvard Studies in Classical Philology* 5, 1894, 1-43; J.G. Montes Cala, "En torno a la 'impostura dramática' en la novela griega. Comentario a una écfrasis de espectáculo en Heliodoro", *Habis* 23, 1992, 217-235.

2. DIALECTES VERTICALS

1. EL SOCIOLECTE FEMENÍ

Malgrat el declivi dels gèneres dramàtics, la literatura d'època imperial no és aliena, ans al contrari, a l'ús dels sociolectes. El passatge més clarivident on trobem el sociolecte femení correspon al punt I 15, en una conversa entre la criada Tisbe i Demèneta, la seua senyora.

Troblem que el diàleg s'inicia amb les paraules d'inici de la conversa, amb un caràcter quasi formular: τί ταῦτα ᾧ δέσποινα; (I 15, 2). Aquesta frase serveix alhora per a saludar, per a iniciar una conversació, per a continuar amb altres anteriors, per a establir certa solidaritat, com és el cas, entre una senyora i la seua criada, propícia per a l'exposició de problemes, inquietuds i desitjos, i per a ubicar el diàleg en un pla més bé informal. A la parla col·loquial àtica d'època clàssica es creen les condicions per al desenvolupament de la frase ¹³²⁸ que a època imperial ja està plenament configurada com el que es coneix com a *pet phrase*. Les funcions d'aquesta estructura poden ser facilitar la integració en el grup d'algú que se senta estrany o bé l'accés a una conversa amb qui, en principi, podria mostrar, per raons de classe social, pudor, incomoditat, molèstia, etc. les seues reticències a manifestar-se obertament. A aquest passatge en concret, és la criada Tisbe qui inicia el diàleg amb Demèneta amb un registre que tracta de minimitzar, encara que temporalment, les diferències de classe entre ambdues.

Més endavant apareixen uns quants exemples d'oracions interrogatives directes introduïdes pel pronom τί:

τί μάτην ἔχεις ἐν αἰτίᾳ θεραπαινίδα τήν σήν; (I 15, 2)

¹³²⁸ La comèdia aristofànica, i la comèdia antiga en general, constitueixen el camp ideal per a certificar un determinat ús col·loquial. Veiem a Aristòfanes: *Ach.* 385 τί ταῦτα στρέφει τεχνάξεις τε καὶ πορίζεις τριβάς; *Ach.* 514 τί ταῦτα τοὺς Λάκωνας αἰτιώμεθα; *Ve.* 1370 τί ταῦτα ληρεῖς ὥσπερ ἀπὸ τύμβου πεσών;

τί γὰρ οὐ περιεῖπον ἀλλ' ἐπεβούλευον; τί δὲ οὐχ ἰκέτευον ἀλλ' ἐδίωκον; (I 15, 5)

ἀλλὰ τί ταῦτα ἂν εἴη πρὸς ἡμᾶς; (I 15, 7)

També apareix la forma animada τίς:

καὶ τίς ἂν εὐρεθείη, φιλτάτη; (I 15, 3)

Apareix també amb freqüència l'ús de vocatius per part de les dues interlocutores, amb i sense la interjecció ὦ i, en un cas, fins i tot un superlatiu que subratlla aquest registre poc formal:

τί ταῦτα ὦ δέσποινα; (I 15, 2)

καὶ τίς ἂν εὐρεθείη, φιλτάτη; (I 15, 3)

δίκαια μὲν ὦ θεοὶ πάσχω (I 15, 5)

ἀλλ' ὦ γλυκεῖα Θίσβη τίνα λύσιν ὠνόμαζες; (I 15, 6)

ῥαδίαν ὦ δέσποινα (I 15, 6)

μακαρία μὲν Ἄρσινόη (I 15, 7)

μεγάλα [...] ὦ δέσποινα (I 15, 7)

El quart exemple és afectiu, però tampoc exempt d'ironia.

Característic també d'aquest nivell de llengua és l'aparició de la crasi, element que pertany a l'àmbit de la llengua parlada i que ací trobem en dues ocasions:

κάμέ, κάμοί (I 15, 3)

Es tracta, en totes dues, de crasis fonètiques.

Un element ja comentat a l'apartat de sintaxi nominal quan véiem els aticismes, la repetició de l'article, ajuda ací a recalcar el concepte que es vol emfasitzar:

τί μάτην ἔχεις ἐν αἰτία **θεραπαινίδα τὴν σὴν**; (I 15, 2)

ἐγὼ μὲν σοι πρὸς τὸ **βούλημα τὸ σὸν** αἰεὶ τε καὶ νῦν ὑπηρετησάμην (I 15, 2)

Finalment, apareix un jonisme amb la conjunció subordinada temporal ἕως:

συναπαίρειν ἐπαγγελλομένη παρ' ἑαυτῆ κατέχει κρυπτόμενον **τέως ἕως** ἂν συσκευάσῃται (I 15, 6)

En conjunt, i malgrat que es tracta d'una escassa mostra de sociolecte femení al llibre I, podem afirmar que l'ús dels recursos col·loquials tenen com a funció tractar d'equiparar les dues diferents classes socials dels personatges i, en aquest cas, afegir una dosi d'ironia quan les dues dones, Tisbe i Demèneta, estan maquinant l'una contra l'altra.

Un segon registre del sociolecte femení seria el pertanyent a l'àmbit amorós, en aquest cas a les expressions pròpies de les enamorades cap als seus objectes de desig. Primerament observem Demèneta utilitzant hipocorístics i superlatius per tal de referir-se a Cnèmon, fillastre amb qui té una relació similar a la de l'*Hipòlit* d'Eurípides:

νῦν μὲν **παιδίον** νῦν δὲ **γλυκύτατον** ὀνομάζουσα καὶ αὖθις κληρονόμον καὶ μετ' ὀλίγον ψυχὴν ἑαυτῆς ἀποκαλοῦσα (I 9, 4)

'Κνήμων' ἐβόα νύκτωρ τε καὶ μεθ' ἡμέραν, **παιδίον γλυκύτατον**, ψυχὴν ἑαυτῆς ὀνομάζουσα (I 14, 6)

ἐπὶ δὲ τὸ στερηθῆναί με **τοῦ φιλάτου** καὶ λόγου ταχίων ἀποδειχθεῖσα (I 15, 1)

Els dos primers exemples són molt similars, es repeteixen l'hipocorístic i el superlatiu, així com les estructures sintàctiques. Apareix la metàfora, molt recurrent, basada en el terme ψυχή per tal de referir-se a l'enamorat i, al primer cas, una anàfora (νῦν μὲν νῦν δέ) i una μεταβολή (ὀνομάζω - ἀποκαλέω), mentre que al segon la circumstància temporal (νύκτωρ τε καὶ μεθ' ἡμέραν) intensifica el desig amorós. El tercer exemple inclou un superlatiu i també un comparatiu no àtic, rebutjat pels aticistes Frínic i Meris, com ja hem vist.

S'inclou un recurs fonamental a l'oratòria, la pregunta retòrica, com a lament i queixa d'amors de la madrastra:

τί γὰρ οὐ περιεῖπον ἄλλ' ἐπεβούλευον; τί δὲ οὐχ ἰκέτευον ἄλλ' ἐδίωκον; (I 15, 5)

En segon lloc, Tisbe confessa per carta el seu amor a Cnèmon. A més d'un vocatiu amb la interjecció ὦ, trobem tres imperatius:

ὦ δέσποτα (II 10, 3)

ἔξελοῦ δή με χειρῶν ληστροικῶν καὶ ὑπόδεξαι τὴν σαυτοῦ θερααινίδα· καὶ εἰ μὲν βούλει, σῶζε μαθῶν ὡς ἃ μὲν ἀδικεῖν ἔδοξα βιασθεῖσα (II 10, 3)

El vocatiu al sistema nominal i l'imperatiu al sistema verbal aconpleixen la funció apel·lativa del llenguatge. També és remarcable l'ús que fa Heliodor de θερααινίς, amb dos sufixos ¹³²⁹ que hipercaracteritzen el caràcter femení de l' enamorada, amb un més que evident sentit afectiu.

Per tant, les construccions sintàctiques pròpies del llenguatge de les dones inclouen oracions interrogatives encapçalades pel pronom interrogatiu en un elevat nombre, així com d'exclamatives, i l'ús de la partícula δέ ¹³³⁰. També trobem l'ús de diminutius sense cap altre valor que l'afectiu, el reforç dels vocatius i l'aparició de determinades partícules ¹³³¹.

¹³²⁹ P. Chantraine, *op. cit.*, pp. 341 i 342.

¹³³⁰ J. Redondo, "Sociolecto y sintaxis en la comedia aristofánica", in A. López Eire (ed.), *Sociedad, Política, Literatura. Comedia Griega Antigua*, Salamanca 1997, 313-328, pàg. 328.

¹³³¹ A.H. Sommerstein, "The language of Athenian women", in F. De Martio & A.H. Sommerstein (edd.), *Lo spettacolo delle voci II*, Bari 1995, 61-85.

Συμπεράσματα

Το μυθιστόρημα θεωρείται το τελευταίο μεγάλο είδος της αρχαίας Ελληνικής λογοτεχνίας, με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που το διαφέρουν από τα προηγούμενα είδη αλλά και με μια σημαντική επιρροή της κλασικής λογοτεχνίας, σαν την επική, την ιστοριογραφία και το δράμα μαζί με άλλα πιά πρόσφατα, σαν τους αφηγήσεις ταξιδιών, την ερωτική ελεγεία αλεξανδρινού τύπου, τους τοπικούς μύθους και την Ελληνιστική ιστοριογραφία, με ένα δυνατό ρητορικό συστατικό. Τέτοιο σύνολο στοιχεία εξηγεί τη διακειμενικότητά της και δικαιολογεί την εξέλιξη της δικής της διαμόρφωσης. Γίνεται, έτσι, ένα προϊόν του Ελληνιστικού κόσμου, ύστερο, ανοικτό, και δεν υποτάσσεται σε κανόνες σαν και τα υπόλοιπα είδη. Επικεντρώνει την προσοχή του στη μοίρα του ατόμου, στο ανθρώπινο ον και στον ατομικισμό. Ευρίσκεται στο πλαίσιο των πόλεων της ελληνισμένης Μέσης Ανατολής κατά την αυτοκρατορική περίοδο, χαρακτηρίζεται από το θέμα του έρωτα και περιλαμβάνει δύο ουσιώδη στοιχεία: τη θρησκευτικότητα και το μυστικισμό.

Ο μεγάλος αριθμός παπύρων στην Αρχαιότητα και χειρογράφων στη Βυζαντινή περίοδο δείχνουν ότι το αρχαίο Ελληνικό μυθιστόρημα είχε μια τεράστια διάδοση. Παρ' όλα αυτά, μόνο έχουν διατηρηθεί πέντε ολόκληρα έργα που ανήκουν σε πέντε διαφορετικούς συγγραφείς: σ' αυτούς παρατηρείται μια εξέλιξη στο είδος που μεσουρανούν τα *Αιθιοπικά* του Ηλιόδωρου, το έργο το πιά περίπλοκο και εκτεταμένο. Από τη Βυζαντινή περίοδο, επιπλέον, είναι πολλά τα σχόλια και πολυάριθμοι οι συλλογές που πραγματοποίησαν οι λόγιοι σχετικά με τον Ηλιόδωρο, σκοπό μελέτης του Μιχαήλ Ψέλλου, του Φιλίππου Φιλαγάθου και του Ιωάννη Ευγενικού, και παράδειγμα του Βυζαντινού μυθιστορήματος για συγγραφείς σαν τον Ευστάθιο Μακρεμβολίτη, τον Θεόδωρο τον Πρόδρομο, τον Κωνσταντίνο Μανάσση και τον Νικήτα τον Ευγενιάνο. Ο Αδαμάντιος Κοραΐς, ο πρώτος Ελληνικός φιλόλογος αναγνωρισμένος σε όλη την Ευρώπη, πεφωτισμένος και μορφωμένος στη Γαλλία, ήταν ένας από των πολυμαθών που θαύμασε τον Ηλιόδωρο περισσότερο. Στην αρχή του δέκατου ένατου αιώνα ο Κοραΐς¹³³² εξέδωσε στη Παρίσι τα *Αιθιοπικά* σε δύο τόμους

¹³³² A. Tabaki, "Adamance Coray comme critique littéraire et philologue", in P.M. Kitromilides (ed.), *Adamantios Korais and the European Enlightenment*, Oxford 2010, 151-183.

και δήλωσε στον πρόλογο ότι τα Ελληνικά αυτού του έργου ήταν το υπόδειγμα γλώσσας το πιο έγκυρο απ' όλα, λίγα χρόνια πριν από την ανεξαρτησία της Ελλάδος. Άλλοι περίφημοι πρόσφατοι λόγιοι που έχουν απασχοληθεί με το έργο αυτού του συγγραφέα είναι ο Erwin Rohde ¹³³³ και ο Bryan P. Reardon ¹³³⁴.

Από το ενδέκατο μέχρι το δέκατο έκτο αιώνα υπάρχουν έξι κυριότερα χειρόγραφα των *Αιθιοπικών* και, μετά, μία μεγάλη ποσότητα εκδόσεων μαζί με μια πρώτη μετάφραση στα γαλλικά στην οποία ακολούθησαν άλλες στα λατινικά, ισπανικά, γερμανικά, ιταλικά και αγγλικά, και επιτομές στα δανικά κι ολλανδικά. Η επιρροή του εκτιμάται σ' έργα της γαλλικής, αγγλικής, ιταλικής, γερμανικής και ισπανικής λογοτεχνίας, και σ' αυτή την τελευταία, σε συγγραφείς σαν τον Miguel de Cervantes και τον Calderón de la Barca.

Τα *Αιθιοπικά* και το *Λευκίππη και Κλειτοφών* του Αχιλλέα Τάτιου, προτελευταίο μυθιστόρημα, κρίνονται ξεχωρισμένα από τα υπόλοιπα γιατί ανήκουν σ' ένα λογοτεχνικό πανόραμα που κυριαρχεί το κίνημα ρητορικό, λογοτεχνικό και φιλοσοφικό γνωστό ως "Δεύτερη Σοφιστική", όρος που παρουσιάζεται στο έργο *Βίοι σοφιστών* του Φλάβιου Φιλόστρατου. Η Δεύτερη Σοφιστική έχει μια ισχυρή σχέση με τις ρητορικές σχολές και με την υψηλή εκπαίδευση ¹³³⁵. Όμως, αυτά τα δύο μυθιστορήματα δεν πρέπει να κριθούν ως δημιουργίες εργαστηρίου, αλλά ως το αποτέλεσμα του λογοτεχνικού ρεύματος της δικής τους περιόδου. Προσπαθήσαμε να δείχνουμε αυτό το πράγμα σχετικά με τον Ηλιόδωρο.

Η λογοτεχνία της Δεύτερης Σοφιστικής χαρακτηριζόταν για την έντονη στροφή προς το κλασικό παρελθόν και προς το αξιόλογο παράδειγμα της αττικής

¹³³³ E. Rohde, *Der griechische Roman und seine Vorläufer*, Leipzig 1876.

¹³³⁴ B.P. Reardon, *Courants littéraires grecs des II^e et III^e siècles après J. C.*, Paris 1971.

¹³³⁵ E. Bowie, "The Ancient Readers of the Greek Novel", in G. Schmeling (ed.), *The novel in the ancient world*, Leiden 2003, σελ. 92: *Tomas Hägg is happy to allow that Achilles Tatius, Longus and Heliodorus were themselves highly educated and envisaged similarly educated readers as the primary readership of their works. [...] We must remember, however, that quite a high level of education must be assumed in a prospective reader of Atticising Greek -an education acquired by studying classical texts in one's youth and reinforced by encounters with these texts or with their imperial written or spoken imitators in adult life.* G. Horrocks, *Greek. A History of the Language and its Speakers*, Oxford 2010² (1997), σελ. 101: *There is, however, a clear distinction between Chariton's polished literary Koine and the increasingly elaborate artificiality of the language of the other romances, and on the basis of this evidence it seems that, 'popular' content notwithstanding, they were designed primarily for the entertainment of a highly educated audience fully familiar with the classical language and equipped with a rhetorical higher education.*

γλώσσας του πέμπτου και τετάρτου αιώνα π. Χ. στη αυτοκρατορική περίοδο, όπου τα Ελληνικά είχε εξελιχθεί και οι αρχαίοι συγγραφείς αντιπροσώπευαν τους κανόνες που έπρεπε να ακολουθούνται ¹³³⁶. Η γλωσσική μελέτη του έργου του Ηλιόδωρου δείχνει ότι, καθώς προχωρεί το μυθιστορηματικό είδος, τα χαρακτηριστικά της σύγχρονης του γλώσσας (του τρίτου ή τετάρτου αιώνα) αυξάνονται. Επομένως, μαζί με τον αττικισμό, που ήταν η λογοτεχνική χρήση να μιμηθεί, συμβιώνει η κοινή, που έχει μια συνεχή παρουσία στα Αιθιοπικά, και ίσως μια ανώτερη ένταση παρά στο προηγούμενο μυθιστόρημα, το *Λευκίππη και Κλειτοφών* του Αχιλλέα Τάτιου ¹³³⁷. Η κοινή διέθετε ένα χαμηλότερο επίπεδο γλώσσας, ανεπίσημο και μη λογοτεχνικό, και ένα υψηλότερο, μορφωμένο και λογοτεχνικό, που επηρεάστηκε από της μόδας του αττικισμού.

Σε φωνητική, μορφολογία και σύνταξη ο Ηλιόδωρος παρουσιάζει μια σειρά χαρακτηριστικά του αττικισμού που καθορίζουν το έργο του, αν και δεν είναι αυστηρά συστηματικός στην χρήση του, όπως έχουμε παρατηρήσει στα βιβλία I-III. Κάποια χαρακτηριστικά ανήκουν σε ορισμένα συμφραζόμενα, ή αφηγηματικά ή διαλογικά. Γενικά, οι αττικισμοί φαίνονται εξ ίσου σε αφηγηματικά ή διαλογικά μέρη, όπως και οι ιδιαιτερότητες της κοινής, γι' αυτό έχουμε εξηγήσει τον καθένα απ' αυτούς ειδικά σε ένα συγκεκριμένο πεδίο χρήσης. Δεν μπορεί να ξεχαστεί ότι τα προφορικά μέρη συνιστούν το 40% του έργου, σύμφωνα με τον E. Feuillâtre ¹³³⁸.

Στη φωνητική, παρουσιάζει την εξασθένηση του μεσοφωνηεντικού *jod* σε λέξεις σαν *ἀεί* και *ἀετός*, αλλά όχι σε *ἐλαιώδους* ή *ἀποκναίειν*, και διστάζει στα σύνθετα του *καίω*. Έχει τις μορφές *εἶ* και *ἄν* αλλά ποτέ δεν χρησιμοποιεί *ἔάν* ή *ἦν*. Ακολουθεί, όμως, τον κανόνα του αττικισμού στο συγκριτικό *πλείων* και μάλιστα στο ουδέτερο *πλέον*. Προτιμά την πρόθεση *εἰς*, πολύ συχνότερη από την *ἐς*, σ' αναλογία 70/1, έτσι

¹³³⁶ S. Kaczko, "Late Antiquity Prose", in Georgios K. Giannakis (ed.), *Encyclopedia of Ancient Greek Language and Linguistics*, Vol. 2, Brill 2014, σελ. 318-319: *Greek elites, who were taught the classical literature and language at the gymnasia, regarded Koine (which was used for practical purposes) as inadequate for literary compositions, even in its higher registers; moreover, they sought refuge in an ideal past in which Greece embodied both cultural prestige and political power. [...] Not only "serious" literature but also fiction, apart from the more popular Koine of the Life of Aesop, was written in an elevated language: Chariton's novel Chaireas and Calliroe was written in high-register Koine, while other novels were more influenced by Atticism, especially Heliodorus' Aethiopica (usage of optative and "classical" vocabulary), evidently to appeal to the taste of their educated audience.*

¹³³⁷ Σαν είπαμε στον πρόλογο, το έργο του Salvador Santafé, *Aproximación lingüística a la obra de Aquiles Tacio*, Universitat de València 2005, μας επέτρεψε να εξετάσουμε τις εξελίξεις στη γλώσσα του Ηλιόδωρου, και στον αττικισμό και στην κοινή.

¹³³⁸ E. Feuillâtre, *Études sur les Éthiopiennes d'Héliodore. Contribution à la connaissance du roman grec*, Paris 1966, σελ. 15.

όπως το -ττ- σχετικά με το -σσ-, που φαίνεται μόνο στη λέξη *θάλασσα* τέσσερις φορές, σε διαλόγους και λογοτεχνικές χρήσεις. Επιλέγει το -ρσ- έναντι του αττικισμού -ρρ- σ' αναλογία 3/2, το πρώτο κυρίως σε διαλόγους και, το δεύτερο, σ' αφηγήσεις. Φαίνεται μικρός και όχι σμικρός, έτσι όπως η πρόθεση *σύν*, γιατί δε δείχνει ποτέ *ξύν*, εκτός από τρεις φορές σε σύνθετα ρήματα. Προτιμά το επίρρημα *τήμερον* από το *σήμερον* σ' αναλογία 5/1, και τα δύο πάντα σε διαλόγους.

Στην ονομαστική μορφολογία, ακολουθεί τον κανόνα του αττικισμού με τη λέξη *πραότερον*. Στην αττική δεύτερη κλίση, έχει 17 ουσιαστικά, και τρία της κοινής, αυτά χωρίς άρθρο και μάλιστα σε διαλόγους, και έχει επίσης δύο αττικόκλιτα επίθετα. Βρίσκουμε 12 μορφές που τελειώνουν σε -*αρχος* και καμιά σε -*αρχης*, λήξη που είναι ιωνικής καταγωγής και χρησιμοποιείται στην κοινή. Στην τρίτη κλίση, δείχνει τα ουσιαστικά *χάριν* (έξι φορές), *δόρατος*, *δόρατι*, *γονάτων* και *γόνασι(ν)* (αυτά τα τελευταία δύο και τρεις φορές, αντιστοίχως), την αιτιατική *Ἀπόλλω*, έξι κύρια ονόματα σε -*κλέα* και τη γενική *νεώς* (πέντε φορές), κατά τον κανόνα του αττικισμού. Από τα συγκριτικά, έχει τέσσερα συνηρημένα επίθετα του αττικισμού, με λήξη σε -*ους*, και τρία με λήξη σε -*ονα* και -*ονας*, και τα συγκριτικά *θᾶττον*, *ταχίων* και *αἰσχρότερον*, αττική η πρώτη και μη αττικές οι δύο άλλες. Ο Ηλιόδωρος χρησιμοποιεί τις προσωπικές αντωνυμίες *οἱ* και *σφίσι*, έξι μορφές της αορίστης *θάτερον* και τις αναφορικές *ὄτω*, *ὄτιοῦν* και *ἦντιναοῦν*, όλες αττικές, και τις αναφορικές *ὅπου* και *οὗ*. Ένα άλλο σημαντικό χαρακτηριστικό είναι η χρήση του *δυϊκού* στα ουσιαστικά που αναφέρουν σε μέρη του σώματος, όπως και στις αντωνυμίες. Είναι και το δεικτικό μόρφωμα -*ί*, τις περισσότερες φορές σε διαλόγους των χαρακτήρων. Χρησιμοποιεί τις καταλήξεις της αττικής πεζογραφίας: -*δε*, -*θεν*, -*θι*, -*σε*, πίο συχνά παρά τους άλλους μυθιστοριογράφους.

Σε ρηματική μορφολογία, ο Ηλιόδωρος παρουσιάζει τα μέλλοντα *τεθνηξόμενον*, *ποριοῦμαι* και *ξενιῶ* (αυτά τα δύο τελευταία, συνηρημένα), που είναι αττικές μορφές, και *διαχειρισόμενος*, που δεν είναι. Από τους αορίστους, έχει 17 παραδείγματα αυτού που ονομάζεται "αιολική ευκτική", μάλιστα σε διαλόγους, και τρεις μορφές του *ἔφθην*, αττικιστές. Προτιμά, αλλά όχι πάντα, τις αττικές μορφές του παρακειμένου *δέδοικα* και, όσον αφορά στις προσωπικές καταλήξεις, χρησιμοποιεί πάντα *βούλει*, *οἶει* και *ᾔψει* για το δεύτερο πρόσωπο ενικού στη μέση φωνή και -*κεσαν*

για το τρίτο πρόσωπο πληθυντικού στην ενεργητική φωνή του υπερσυντέλικου, κατά τον κήνονα του αττικισμού. Στη χρήση της έγκλισης, ο Ηλιόδωρος προσπαθεί να διατηρήσει την ευκτική και είναι ο μυθιστοριογράφος, μαζί με τον Ξενοφώντα τον Εφέσιο, που κάνει την πλουσιότερη και πιο διαφορετική χρήση της. Με τα ρήματα *είμι* και *έρχομαι* δείχνει κάποια ισορροπία, αλλά προσπαθεί να διασώσει τις μορφές του πρώτου, πιο αττικού. Χρησιμοποιεί οκτώ φορές το ρήμα *οἶσθα*, δύο φορές *ἦσθα* και μια φορά *ἔδοσαν*, κατά τον κλασικό κήνονα. Παρουσιάζει, όμως, θεματικές καταλήξεις στη προστακτική και σχεδόν σ' όλους τους παρατατικούς των ρημάτων που δεν είναι θεματικά. Διατηρεί τη συλλαβική αύξηση του *όραω* κατά τον αττικό κήνονα και, σχεδόν πάντα, τη βάζει στα ρήματα που έχουν αρχική δίφθογγο (*εὖ-*, *εἰ-*), και ακολουθεί τον αττικισμό στη χρήση του *θέλω/έθέλω* και της αύξησης *ἦ-* ή *έ-* του *βούλομαι*, *δύναμαι* και *μέλλω*. Συνηθίζει να βάλει την αύξηση στον υπερσυντέλικο παρά να την παραλείψει σε αναλογία 3/1 και, σαν τους συγγραφείς του αττικισμού, βάζει την αύξηση στην πρόθεση μερικών συνθέτων ρημάτων ή την βάζει διπλή σε τέτοια ρήματα.

Σε σύνταξη, είναι αττικιστής στη χρήση των ουδέτερων επιθέτων και μετοχών με αφηρημένο νόημα, στη χρήση των συλλογικών ενικών, των πληθυντικών σεμνότητας και της *constructio ad sensum*. Αυτές οι τέσσερις κατασκευές χρησιμοποιούνταν και στην κοινή. Είναι επίσης ίδιον του αττικισμού οι συντακτικές χρήσεις μερικών πτώσεων, σαν και την αιτιατική του περιεχομένου, της αναφοράς, του τρόπου ή την επιρρηματική. Χρησιμοποιεί την αφαιρετική γενική χωρίς πρόθεση, την κτητική γενική με *εἶναι*, τη μεριστική με ουσιαστικά επίθετα και ρήματα, τη γενική της αξίας, της αφηρημένης έννοιας με συγκριτική, την έκφραση *μικροῦ* (*όλίγου*), της σχέσης και του χρόνου. Είναι σημαντικό να παρατηρηθεί η προσπάθεια του Ηλιόδωρου να διατηρήσει ζωντανή τη δοτική πτώση όταν στη γλώσσα της εποχής του ήταν κατωφερής. Σαν και τους υπόλοιπους αττικιστές, θέλει να ανακτήσει τις χρήσεις της και τη χρησιμοποιεί άφθονα. Έτσι, έχει δείγματα της ηθικής δοτικής της συμπαθητικής, που βρίσκεται κανονικά σε διαλόγους και είχε σχεδόν εξαφανιστεί στη κοινή: *dativus commodi et incommodi*, *dativus iudicantis*, *dativus agens*, ιδιαίτερα σε διαλόγους αλλά και σε αφηγηματικά μέρη: *dativus causae* της δοτικής του οργάνου και του μέσου, πάντα σε προφορικά συμφραζόμενα: *dativus differentiae* της συνοδείας με αυτός, πάντα σε διαλόγους και της δοτικής σαν αντικείμενο του ρήματος *ἐμπίπτω*,

πάντα σε αφηγήσεις, δομή ήδη άγνωστη στην κοινή, στην οποία η δοτική πτώση αντικαθίσταται από εἰς συν αιτιατική. Ο Ηλιόδωρος μεταχειρίζεται και αυτή την τελευταία δυνατότητα.

Οι αττικιστές, που δείχνουν δικατάληκτα τα συγκριτικά επίθετα, παρουσιάζουν και επίθετα σε -τερος, -α, -ον αρκετά συχνά και επίσης το αντικείμενο της σύγκρισης στη γενική. Ο Ηλιόδωρος κάνει την ίδια χρήση, και τηρά τους κανόνες της απουσίας και της χρήσης του άρθρου. Από τους μυθιστοριογράφους, είναι ο συγγραφέας που έχει τα περισσότερα παραδείγματα της δεικτικής χρήσης της αναφορικής αντωνυμίας, επιπλέον στη δομή καὶ ὅς, ανάλογα στους αττικιστές. Παρουσιάζει επίσης εἴ τις αντί του ὅστις, στους διαλόγους όσο και στις αφηγήσεις. Ανήκει και σε αφηγηματικά κείμενα η ένωση του αορίστου τις, τι συν μίαν άλλη αντωνυμία, χαρακτηριστικό του αττικισμού που ανακοινώνει την υποκατάσταση του για το αριθμητικό εἷς, μία, ἕν.

Στη ρηματική σύνταξη, ο Ηλιόδωρος χρησιμοποιεί τον ιστορικό ενεστώτα, όπως οι αττικιστές, συμπλεκόμενο με άλλα παρελθόντα ρήματα. Βρίσκουμε και το *praesens pro perfecto* και το γνωμικό αόριστο, αυτό το τελευταίο δεν υπήρχε πια στην κοινή. Άλλες ρηματικές χρήσεις που μοιράζει με τους αττικιστές είναι ο υπερσυντέλικος με την αξία του αορίστου και ο υπερσυντέλικος σε υποθετικές προτάσεις του αντίθετου του πραγματικού, και η χρήση της προστακτικής του παρακείμενου σε μέση και παθητική φωνή. Οι αττικιστές συγγραφείς χρησιμοποιούν το απαρέμφατο με τους ίδιους τρόπους που φαίνονται στα *Αιθιοπικά*, ως το επεξηγηματικό, το τελικο-αποτελεσματικό, το αντικείμενο μιας έκφρασης του φόβου, το απαρέμφατο με οἷος και ὅσος, το απαρέμφατο σε δευτερεύουσα πρόταση της έμμεσης ομιλίας, το απόλυτο, το απαρέμφατο σαν την προστακτική σε δευτερεύουσα πρόταση, το ουσιαστικό και το τελικό απαρέμφατο σε γενική πτώση. Αυτά τα δύο τελευταία και στην κοινή. Στο συμπληρωματικό απαρέμφατο ο Ηλιόδωρος δηλώνει ασυνέπειες, επειδή χρησιμοποιεί αυτό το είδος απαρέμφατο με ρήματα όπως πιστεύω, άλλα και έχει τη δομή της συμπληρωματικής μετοχής με το ίδιο ρήμα. Όσον αφορά το γνωρίζω, όπου ο αττικός κανόνας λέει ότι πρέπει να υπάρχει μια μετοχή, ο Ηλιόδωρος δείχνει ένα απαρέμφατο σε τρία παραδείγματα στα βιβλία I-III. Με το ρήμα ἀγγέλλω και τα σύνθετά του, χρησιμοποιεί τη μετοχή δύο φορές, σαν στην αττική, αλλά και

απαρέμφατο τρεις φορές και τη συμπληρωματική προτάση σε δύο άλλες. Ακολουθεί τον αττικιστή κάνονα με *κελεύω*, που δείχνεται μαζί με την αιτιατική και απαρέμφατο πέντε φορές αλλά με δοτική και απαρέμφατο μια φορά.

Σχετικά με τη μετοχή, ο Ηλιόδωρος κάνει μια πλούσια χρήση όπως οι κλασικοί συγγραφείς. Και, σαν τους αττικιστές, προσδίδει το αιτιολογικό νόημα με στοιχεία όπως *οἷα*, *ὡς* ή *ἄτε*, το χρονικό με *ἄμα*, *ἔτι*, *μόλις*, *εἵτα*, *ἤδη* ή το παραχωρητικό με *καίπερ*. Εμφανίζει δομές σαν την απόλυτη ονομαστική, πάντα σε αφηγηματικά μέρη, και ένα μεγάλο αριθμό ουσιαστικές ουδέτερες μετοχές, που βρίσκονται επίσης στους συγγραφείς της υψηλής κοινής, επεξηγηματικές μετοχές και περιφράσεις συν μετοχή. Αυτές οι τελευταίες, πολύ συχνές στους αττικιστές, μπορεί να έχουν το ρήμα *εἰμί* με τη μετοχή του ενεστώτα ή με τη μετοχή του αορίστου, σχεδόν πάντα σε αφηγηματικούς κειμένους, και το ρήμα *ἔχω* με τη μετοχή του αορίστου (*σχῆμα Ἀττικόν*). Μια κλασική δομή που βλέπουμε συχνά στα *Αιθιοπικά* ενώνει τη μετοχή με τα ρήματα *φθάνω* και *λανθάνω*, σε τέσσερα και ένδεκα παραδείγματα, αντιστοίχως, και ενώνει το ρήμα *οἶδα* με μετοχή δύο φορές. Απέναντι από αυτό, *οἶδα* πάει με απαρέμφατο μια φορά και με συμπληρωματικές προτάσεις με *ὡς* και *ὅτι* πέντε και ἔξι φορές, αντιστοίχως. Νομίζουμε ότι ο Ηλιόδωρος, όπως γενικά οι μυθιστοριογράφοι, προσπαθεί να κρατήσει τη χρήση του απαρέμφατου και της μετοχής όπου το λέει ο αττικός κάνονας, αλλά δεν μπορεί να ξεφύγει την τάση της γλώσσας της εποχής του που υποκαθιστούσαν αυτές τις μορφές χωρίς πρόσωπα για σύνδεσμους. Γι' αυτό το λόγο ένα ρήμα σαν *οἶδα* δείχνει τις τρεις συντακτικές δυνατότητες.

Οι αττικισμοί στη χρήση των προθέσεων είναι στον Ηλιόδωρο *ἄμα* συν δοτική· *ἀμφί* συν αιτιατική και, επιπλέον, συν δοτική, με ένα παράδειγμα· *ἀνά* συν αιτιατική, ομοίως με ένα παράδειγμα· *παρά* συν γενική, δοτική και αιτιατική· *πρός* συν γενική, δοτική κι αιτιατική.

Σε φωνητική, οι πιο σημαντικές χρήσεις της κοινής στον Ηλιόδωρο είναι τα ρήματα σε *γιν-* αντί για *γινν-*, χωρίς εξαίρεση, και η κράση, που δεν ανήκει σε καμιά ιστορική διάλεκτο αλλά έχει περισσότερη παρουσία στη χαμηλή κοινή και σε διαλογικές καταστάσεις.

Σε ονομαστική μορφολογία, η αυτοπαθής αντωνυμία του τρίτου πρόσωπου ενικού είναι αντί του δευτέρου ενικού και η αυτοπαθής αντωνυμία του τρίτου πρόσωπου πληθυντικού αντί του πρώτου πληθυντικού, με την τάση της Ελληνικής γλώσσας να διαθέσει αυτή τη μορφή για τα τρία πρόσωπα, όπως στα νέα Ελληνικά. Βρίσκουμε υποκοριστικά με τις καταλήξεις *-ίον, *-ίδιον, *-άδιον και *-άριον, ονόματα δράσης σε *-ισμός κι αφηρημένα σε *-της, *-σύνη και *-σία. Ο Ηλιόδωρος υπερχαρακτηρίζει τις ουδέτερες αντωνυμίες *τοιούτον* και *τοσοῦτον* με ένα -ν.

Σε ρηματική μορφολογία, παρουσιάζει *ώθέω* χωρίς συλλαβική αύξηση και μερικά μέλλοντα με το σίγμα σε ρήματα σαν *καλέω* (*καλέσω*), ανάλογα με τον δικό του αόριστο. Έχει το ρήμα *ἀπολιμπάνω* αντί *ἀπολείπω*, η γενικοποίηση της κατάληξης -θην σε ρήματα της μέσης φωνής, ρήματα πολύ συχνά στην κοινή σαν *στενάζειν* - *στένειν* και πολλά ρήματα με διπλή πρόθεση και με την ίδια σημασία παρά τα απλά ρήματα.

Σε ονομαστική σύνταξη, ο Ηλιόδωρος χρησιμοποιεί το άρθρο σε προσδιοριστική θέση, αυξάνει την ένταση των συγκριτικών και υπερθετικών με επιρρήματα και, όσον αφορά στις αντωνυμίες, δείχνει πιο συχνά τη δεικτική *οὔτος* και λιγοστεύει *ὄδε*, ανταλλάσσοντας *πότε πότε* τις λειτουργίες τους. Μπερδεύει τη διανομή των αντιθετικών *ἕτερος* κι *ἄλλος* και των αναφορικών *ὅς* και *ὅστις*, και δείχνει *ὅσος* με την αξία της αναφορικής και χρησιμοποιεί την ουδέτερα *ὅσον* σαν το επίρρημα *ὡς* ή, όταν λειτουργεί ως επίρρημα, της δίνει μιαν εντατική χρήση.

Τα χαρακτηριστικά της κοινής σε ρηματική σύνταξη είναι η χρήση της ενεργητικής φωνής αντί της μέσης, της μέσης φωνής αντί της ενεργητικής και της παθητικής, και της ενεργητικής φωνής με την αυτοπαθή αντωνυμία αντί της μέσης φωνής. Ο Ηλιόδωρος χρησιμοποιεί επίσης τον παθητικό αόριστο αντί το μέσο, και δείχνει μερικούς παρακειμένους με την αξία του ενεστώτα και αφηγηματικούς παρακειμένους. Έχει τη μετοχή του μέλλοντος, με ή χωρίς το *ὡς*, παραλείπει τη μετοχή *ὦν* και το υποκείμενο της απόλυτης γενικής. Στη προτασιακή σύνταξη, εκτός απ' ο,τι έχει περιληφθεί στο μέρος του αττικισμού όσον αφορά στις συμπληρωματικές προτάσεις και ακολουθώντας την τάση της μετακλασικής Ελληνικής, χρησιμοποιεί το ρήμα *ἀνέχομαι* με *απαρέμφατο* όταν στην κλασική περίοδο λειτουργεί με τη μετοχή. Οι τελικές και τροπικές προτάσεις φαίνονται επιπλέον με *ὡς ἄν*, οι πρώτες σε ευκτική

κλίση. Έχει τον *καί* με παρατακτική χρήση (με αποτελεσματική σημασία) και ανταλλάσσει τις αξίες του *οὐ* και του *μή*, συσσωρεύει αρνητικά στοιχεία και τα συνδυάζει με τα αόριστα, ή επίθετα ή αντωνυμίες.

Σχετικά με τις προθέσεις, καμιά φορά δε διακρίνει τις τοπικές εκφράσεις της στάσης και της κίνησης, πάντα σε προφορικά συμφραζόμενα: στην ιστορία της Ελληνικής γλώσσας, αυτό το φαινόμενο γίνεται όλο και πιο συχνό, μέχρι την αδιαφορία εντελώς στα νέα Ελληνικά. Χρησιμοποιούνται μερικές αποκλειστικές δομές της κοινής με *ἐκ* και *κατά*, κι αυτή η τελευταία λειτουργεί με κύρια ονόματα ή με το νόημα παρόμοιο με μια γενική. Παρουσιάζει *περί* συν αιτιατική σε παραδείγματα που δεν είναι καθόλου κλασικά, τη δομή *οὐ πρό πολλοῦ* και *πρός* συν αιτιατική σε χρήσεις παρόμοιες με πτώσεις χωρίς πρόθεση, ίσως γιατί χανόταν η πτωτική αξία στην κοινή, ιδιαίτερα η δοτική. Βρίσκουμε την πρόσθεση δύο προθέσεων για να αυξηθεί η σημασία, όπως *ἄχρι και ἐπί*, *ἄχρις ἐπί*, *ὡς ἐπί*, *ὡς πρός*, *ὡς ὅτι*.

Είναι συχνά τα ουσιαστικά σε **-σις* και **-μα*, έτσι και τα επίθετα σε **(ο)ειδής* και **-ώδης*.

Ο Ηλιόδωρος προσθέτει μερικά χαρακτηριστικά της ιωνικής όπως είναι η χρήση της λέξης *παρειά*, η προτίμηση της γενικής *ἄστεος* αντί της *ἄστεως*, η χρήση των επιρρημάτων *μηδαμόθεν*, *οὐδαμοῦ*, *οὐδαμόθεν* και *οὐδαμῶς* και των ρημάτων *ἀρμόζω*, *ἀπέχεεν* και *δεῖται*. Συνδυάζει τις αντωνυμίες *οὗτος ἐκεῖνος* και *ἐν μόνον*, εισάγει τις χρονικές προτάσεις με *ἕως*, *ἐξ οὗ* και *ὡς*, και τις αποτελεσματικές μ' αυτό τον τελευταίο σύνδεσμο.

Τα χαρακτηριστικά της λογοτεχνικής γλώσσας είναι η χρήση της ονομαστικής αντί της κλητικής (*ὦ φίλος*, *ὦ Κνήμων*), των ρηματικών επιθέτων ληγόντων σε *-τός* και *-τέος*, και της απόλυτης γενικής: γίνεται ένας από τους μυθιστοριογράφους που δείχνουν πιο συχνά αυτή τη δομή. Χρησιμοποιεί τις προθέσεις *ἔνεκεν* συν γενική και *σύν* συν δοτική.

Όσον αφορά στο ύφος του, παρουσιάζει 20 ἄπαξ στα τρία πρώτα βιβλία και ένα μεγάλο αριθμό σχήματα λόγου. Ο Ηλιόδωρος μιμείται τους κλασικούς συγγραφείς

(τον Όμηρο, τον Σοφοκλή, τον Ηρόδοτο) και στις συντακτικές τους δομές, και στο λεξιλόγιό τους. Η διακειμενότητα των *Αιθιοπικών* είναι ένα σαφές παράδειγμα που αποδεικνύει ότι ο Ηλιόδωρος, συγγραφέας μορφωμένος που εκπαιδεύτηκε στις ρητορικές σχολές της Δεύτερης Σοφιστικής, ήξερε την κλασική λογοτεχνία και τους συγγραφείς της: οι παραθέσεις, και γλωσσικές και λογοτεχνικές, είναι συχνές και πλούσιες στα *Αιθιοπικά*.

Ο θυλικός κοινωνιόλεκτος περιέχει χαρακτηριστικά που βοηθάν να καταλάβουν καλύτερα συγκεκριμένα πρόσωπα και καταστάσεις του έργου. Έτσι, υπάρχουν ερωτηματικές προτάσεις εισαγόμενες με *τί* κλητικές με ή χωρίς το επιφώνημα *ὦ*, μερικές φορές μαζί με υπερθετικά· κράσεις· η επανάληψη του άρθρου· η χρήση των υποκοριστικών, των ρητορικών ερωτημάτων και των προστακτικών.

Αν και ο Ηλιόδωρος παρουσιάζει πολυάριθμους αττικισμούς με τους οποίους προσπαθεί να δημιουργήσει ένα αριστούργημα και να παρέχει μια λογοτεχνική ποιότητα που συγκρίνει τα *Αιθιοπικά* με τα κλασικά έργα¹³³⁹, παρατηρούνται και τα στοιχεία της κοινής που χαρακτηρίζουν το μυθιστόρημα και ανήκουν στα μετακλασικά Ελληνικά. Ο Ηλιόδωρος δεν είναι, συχνά, εντελώς μεθοδικός στη χρήση των αττικισμών και ούτε μπορεί ούτε πρέπει να εγκατασταθεί ένας ριζικός διαχωρισμός μεταξύ αττικισμού και κοινής στα *Αιθιοπικά*, γιατί η εξέλιξη της Ελληνικής γλώσσας πάει παράλληλα με την εξέλιξη του λογοτεχνικού είδους. Το έργο του Ηλιόδωρου περιέχει περισσότερα χαρακτηριστικά της κοινής παρά τά άλλα μυθιστορήματα, και μερικά απ' αυτά είναι μοιρασμένα με τον αττικισμό. Κατά τη γνώμη μας, μια από τις μεγαλύτερες αξίες του Εμμεσηνού είναι ότι σχηματίζει αυτό το υψηλό επίπεδο της γλώσσας που μιμείται τους κλασικούς, τον αττικισμό, μαζί με τα μετακλασικά Ελληνικά που εμφανίζεται ήδη σ' αυτούς τους ιδίους συγγραφείς στον τέταρτο αιώνα π. Χ., την κοινή.

¹³³⁹ C. Ruiz Montero, *La novela griega*, Madrid 2006, σελ. 147: *Su lengua no corresponde a la lengua hablada, sino que es también aticista y utiliza neologismos.*

Bibliografía

- F.R. Adrados, "Sobre el movimiento aticista", *Estudios clásicos* 61, Tomo XIV, 1970, 433-451.
- F.R. Adrados, *Historia de la lengua griega*, Madrid 1999.
- K. Alpers (ed.), *Das attizistische Lexicon des Oros. Untersuchung und kritische Ausgabe der Fragmente*, Berlin 1981.
- M^a-T. Amado, "Expresión de las relaciones temporales en Longo. Formas oracionales", *CFC (G)* 12, 2002, 57-87.
- N.Π. Ανδριώτης, *Ετυμολογικό λεξικό της κοινής νεοελληνικής*, Θεσσαλονίκη 1992 (Αθήνα 1951).
- G. Anlauf, *Standard Late Greek oder Attizismus? Eine Studie zum Optativgebrauch im nachklassischen Griechisch*, diss. Köln 1960.
- P. Bádenas de la Peña, "La lengua griega en la Baja Edad Media", *Erytheia* 6, 1, 1986, 5-24.
- S. Bartsch, *Decoding the Ancient Novel*, Princeton 1989.
- M.-F. Baslez, P. Hoffmann & M. Trédé, *Le monde du roman grec*, Paris 1992.
- M. Baumbach, "Die Meroe-Episode in Heliodors *Aithiopika*", *Rheinisches Museum für Philologie* 140, 3-4, 1997, 333-340.
- D. Baumgarten, "Quid Xenophonti debeat Heliodorus Emesenus", *Studia Leopolitana* 4, Lwow Gubrynowiez 1932, 1-36.
- R. Beekes, *Etymological Dictionary of Greek*, Leiden 2010.
- I. Bekker, *Heliodori Aethiopicorum Libri Decem*, Leipzig 1855.
- M. Benedetti, "Un caso di interferenza tra preposizioni nel greco ellenistico", *SCO* 35, 1985, 93-98.
- G. Berger, "Legitimation und Modell: Die *Aithiopika* als Prototyp des französischen heroisch-galanten Romans", *Antike und Abendland* 30, 1984, 177-189.
- Juan B. Bergua, *La novela bizantina*, Madrid 1965.
- S. Beta, E. de Carli & G. Zanetto, *Lessico dei romanzieri greci III-IV*, Hildesheim-Zürich-New York, 1993-1994.
- J.W. Birchall, *Heliodoros Aithiopika I: A Commentary with Prolegomena*, London 1996.

- J. Birchall, "The Lament as a Rhetorical Feature in the Greek Novel", in H. Hofmann & M. Zimmerman (edd.), *Groningen Colloquia on the Novel, Volume VII*, Groningen 1996, 1-17.
- W.E. Blake, *Chaereas and Callirhoe*, Oxford 1938.
- F. Blass & A. Debrunner, *A Greek Grammar of the New Testament and Other Early Christian Literature*, Chicago 1961.
- J. Blomquist, *Greek Particles in Hellenistic Prose*, Lund 1969.
- C. Bost-Pouderon, & B. Pouderon, *Les hommes et les dieux dans l'ancien roman. Actes du colloque de Tours, 22-24 octobre 2009*, Lyon 2012.
- E.L. Bowie, "The Greek Novel", in P.E. Easterling & B.M.W. Knox (edd.), *The Cambridge History of Classical Literature I: Greek Literature*, Cambridge 1985.
- M. Brioso Sánchez, *Longo, Dafnis y Cloe, Aquiles Tacio, Leucipa y Clitofonte*, Madrid 1982.
- M. Brioso Sánchez, "Egipto en la novela griega antigua", *Habis* 23, 1992, 197-215.
- M. Brioso Sánchez, "Aspectos formales del relato en la novela griega antigua", in M. Brioso & F.J. González Ponce (edd.), *Actitudes literarias en la Grecia romana*, Sevilla 1998, 123-208.
- M. Brioso Sánchez, "Aspectos del estilo directo en la novela griega antigua", *Habis* 30, 2000, 153-173.
- M. Brioso Sánchez, "¿Oralidad y literatura de consumo en la novela griega antigua?: Caritón y Jenofonte de Éfeso (I)", *Habis* 31, 2000, 177-217.
- C. Brixhe & A. Panayotou, "L'atticisation de la Macédoine", *Verbum*, 11, 1988, 245-260.
- W. Bühler, "Das Element des Visuellen in dem Eingangsversen von Heliodors *Aithiopika*", *Wiener Studien* 18, 1975, 137-140.
- J.A. Caballero López, *La lengua y el estilo de la República de los atenienses del Pseudo-Jenofonte*, Amsterdam 1997.
- W. Capelle "Zwei Quellen des Heliodor", *Rheinisches Museum* 96, 1953, 166-180.
- R. H. F. Carver, (1997) "'Sugared Invention' or 'Mongrel Tragi-comedy': Sir Philip Sidney and the Ancient Novel", in H. Hofmann & M. Zimmerman (edd.), *Groningen Colloquia on the Novel, Volume VIII*, Groningen 1997, 197-226.
- P. Chantraine, *La formation des noms en grec ancien*, Paris 1933.
- P. Chantraine, *Morfología histórica del griego*, Barcelona 1983² (1974 [Paris 1961]).

- P. Chantraine, *Dictionnaire étymologique de la langue grecque. Histoire des mots*, Paris 1999 (Paris 1968).
- G. Cifoletti, "Sull' età del passaggio di Y a I nella koinè", *Acme* 26, 1973, 247-250.
- A. Colonna, "Volgarismi in Eliodoro", *Paideia* 37, 1982, 86.
- A. Colonna, "La *variatio* in Eliodoro", *Paideia* 42, 1987, 224-225.
- A. Colonna, *Eliodoro. Le etiopiche*, Torino 1987.
- Hieronymus Commelinus, *Heliodori Aethiopicorum Libri X*, Lyon 1640.
- F. Conca, E. de Carli & G. Zanetto, *Lessico dei romanzieri greci I-II*, Milano 1983 - Hildesheim-Zürich-New York 1989.
- S. Couraud-Lalanne, "Théâtralité et dramatisation rituelle dans le roman grec", in H. Hofmann, & M. Zimmerman (edd.), *Groningen Colloquia on the Novel, Volume IX*, Groningen 1998, 1-16.
- E. Crespo Güemes, *Heliodoro. Las Etiópicas o Teágenes y Cariclea*, Madrid 1979.
- E. Crespo Güemes, "La 'Carta de Claudio a los alejandrinos' (P. Lond. 1912): un tipo de *koiné* en el Egipto de época de Claudio", *Minerva* 2, 1988, 213-230.
- E. Crespo Güemes, "Introducción a la lectura de *Las etiópicas* de Heliodoro", *Noua Tellus* 14, 1996, 129-152.
- W. Crönert, *Memoria Graeca Herculanensis, cum titulorum Aegypti papyrorum codicum denique testimoniis compartam proposuit Guilelmus Crönert*, Hildesheim 1963 (Leipzig 1903).
- E.P. Cueva, *The Myths of Fiction. Studies in the Canonical Greek Novels*, University of Michigan, 2004.
- E.P. Cueva & S.N. Byrne (edd.), *A Companion to the Ancient Novel*, Malden-Oxford 2014.
- G. Dalmeyda, *Longus. Pastorales (Daphnis et Chloé)*, Paris 1934.
- G. Dalmeyda, *Les Éphésiaques, ou le roman d'Habrocomès et d'Anthia / Xénophon d'Éphèse; texte établi et traduit par Georges Dalmeyda*, Paris 1962.
- F. De Mena, *Historia etiópica de los amores de Teágenes y Cariclea*, Madrid 1954.
- J.D. Denniston, *Greek Prose Style*, Oxford 1952.
- J.D. Denniston, *The Greek Particles*, Oxford 1954² (1934).

- W.U. Dressler, "Der Untergang des Dativs in der anatolischen Gräzität", *WS* 78, 1965, 83-107.
- J. Duff, *The Elements of New Testament Greek*, Cambridge UP 2005.
- D.B. Durham, "Parody in Achille Tattius", *Classical Philology* 33, 1938, 1-19.
- A.R. Dyck, *Michael Psellus. The Essays on Euripides and George of Pisidia and on Heliodorus and Achilles Tattius* (Byzantina Vindobonensia 16), Wien 1986.
- M. Edsall, "Religious Narratives and Religious Themes in the Novels of Achilles Tattius and Heliodorus", *Ancient Narrative* 1, 2000-2001, pp. 114-133.
- R. Fernández Garrido, "Los sueños en la novela griega: Heliodoro", *Emerita* 78, 2010, 231-248.
- C. Fernández Martínez, "Razones fonéticas del llamado betacismo", *Faventia* 8/2, 1986, 21-25.
- E. Feuillâtre, *Études sur les Éthiopiennes d'Héliodore. Contribution à la connaissance du roman grec*, Paris 1966.
- J.M. Floristán Imízcoz, "El tema de futuro en Epicteto", *Estudios Clásicos* 89, Tomo 27, 1985, 111-131.
- J.M. Floristán Imízcoz, "Los modos verbales en Epicteto: Sus usos sintácticos a la luz de los textos contemporáneos", *Minerva* 1, 1987, 93-106.
- J.M. Floristán Imízcoz, "Evolución del sistema de los pronombres personales desde el ático clásico al griego moderno", *Minerva* 4, 1990, 177-202.
- J.M. Floristán Imízcoz, "Arriano, aticismo y koiné. I. Fonética y morfología", *CFC (G)* 4, 1994, 161-184.
- J.M. Floristán Imízcoz, "Arriano, aticismo y koiné. II. Sintaxis", *CFC (G)* 5, 1995, 91-141.
- J.M. Floristán Imízcoz, "El griego en época tardoantigua: prescripciones aticistas vs. realidad lingüística", *Cuadernos de literatura griega y latina* IV, 2003, 59-90.
- J.M. Floristán Imízcoz, "La morfología del comparativo y superlativo en los léxicos y gramáticos aticistas", in F. Cortés Gabaudán & J.V. Méndez Dosuna (edd.) *Dic mihi, Musa, uirum. Homenaje al profesor Antonio López Eire*, Universidad de Salamanca 2010, 209-216.
- J.M. Floristán Imízcoz, "Evolución del sistema de los pronombres demostrativos entre el ático clásico y el griego moderno. Consideraciones a la luz de un análisis cuantitativo", *CFC (G)* 23, 2013, 9-29.
- J.M. Floristán Imízcoz, "El tema de perfecto en los léxicos aticistas", *Ágalma. Ofrenda desde la filología clásica a Manuel García Teijeiro*, 2014, 163-171.

- H. Fournier, *Les verbes "dire" en grec ancien (Exemple de conjugaison supplétive)*, Paris 1946.
- J. Fritsch, *Der Sprachgebrauch des griechischen Romanschriftsteller Heliodor und seine Verhältnis zum Atticismus*, Progr. Kaaden 1901-1902.
- W. Fritz, *Die Briefe des Bischofs Synesius von Kyrene. Ein Beitrag zur Geschichte des Attizismus im IV. und V. Jahrhundert*, Leipzig 1898.
- J. Frösén, *Prolegomena to a Study of the Greek Language in the First Centuries A.D. The Problem of Koiné and Atticism*, Helsinki 1974.
- M. Fusillo, "Le conflit des émotions: un topos du roman grec érotique", *Museum Helveticum: schweizerische Zeitschrift für klassische Altertumswissenschaft* 47, 1990, 201-221.
- M. Fusillo, *Naissance du roman*, Paris 1991.
- M.P. Futre Pinheiro, "Fonctions du surnaturel dans les *Éthiopiennes* d'Héliodore", *Bulletin de l'Association Guillaume Budé: Lettres d'humanité* 50, 1991, 359-381.
- M.P. Futre Pinheiro, M.B. Skinner & F.I. Zeitlin (edd.), *Narrating Desire. Eros, Sex, and Gender in the Ancient Novel*, Göttingen 2012.
- M.P. Futre Pinheiro, A. Bierl & R. Beck (edd.), *Intende, Lector: Echoes of Myth, Religion and Ritual in the Ancient Novel*, Berlin-Boston, 2013.
- L. Galli, "Meeting Again. Some observations about Petronius *Satyricon* 100 and the Greek novels" in H. Hofmann & M. Zimmerman (edd.), *Groningen Colloquia on the Novel, Volume VII*, Groningen 1996, 33-45.
- E. García Domingo, "La penetración del latín en el griego: panorámica desde el siglo VIII a.C. hasta el siglo IV d.C.", *CFC* 18, Madrid 1983-84, 249-289.
- C. García Gual, *El sistema diatético en el verbo griego*, Madrid 1970.
- C. García Gual, *Primeras novelas europeas*, Madrid 1974.
- C. García Gual, *Los orígenes de la novela*, Madrid 1988.
- C. García Gual, *Historia, novela y tragedia*, Madrid 2006.
- H. Gärtner, "Charikleia in Byzanz", *Antike und Abendland* 15, 1969, 47-69.
- H.Ph. Gates, "On the Chronology of the Attic Rückverwandlung", *Glotta* 54, 1976, 44-52.
- L. Gautier, *La Langue de Xénophon*, Thèse de doctorat, Université de Genève 1911.
- G. Giangrande, "A Colloquialism in Heliodorus", *CR* 21, 1971, 9-10.

- F.T. Gignac, *A grammar of the greek papyri of the roman and byzantine periods I-II*, Milano 1976-1981.
- L. Gil, "Ojeada a la koiné: ensayo de caracterización periodológica", *Minerva* 1, 1987, 81-91.
- M.G. González Galván, "Mujeres enredadoras en el libro 1 de las Etiópicas de Heliodoro", *Revista de Filología* 27, 2009, 101-107.
- R. González Equihua, *La influencia escolar en las Etiópicas de Heliodoro*, Tesis doctoral, Salamanca 2012.
- R. González Equihua, "Heliodoro de Émesa y los Ejercicios preparatorios de Elio Teón", *Nova Tellus* 31.2, 2014, 147-158.
- G.P. Goold, *Chariton. Callirhoe*, Harvard UP 1995.
- A.K. Grammatiki (ed.), *Fiction on the Fringe. Novelistic Writing in the Post-Classical Age*, Leiden 2009.
- T. Hägg, *Narrative Technique in Ancient Romances. Studies of Chariton, Xenophon Ephesius, and Achilles Tatius*, Uppsala 1971.
- T. Hägg, *The Novel in Antiquity*, Oxford 1983.
- K. Haynes, *Fashioning the Feminine in the Greek Novel*, London 2003.
- V. Hefti, *Zur Erzählungstechnik in Heliodors Aethiopica*, Wien 1950.
- R. Henry, *Bibliothèque/Photius I*, Paris 1959.
- C. Hernández Lara, *Estudios sobre el aticismo de Caritón de Afrodisias*, Amsterdam, 1994.
- M.J. Hidalgo de la Vega, "Los misterios y la magia en las Etiópicas de Heliodoro", *Studia Historica* VI, 1988, 175-188.
- G.A. Hirschig, *Erotikon Logon Syngrapheis. Erotici Scriptores. Parthenius, Achilles Tatius, Longus, Xenophon Ephesius, Heliodorus, Chariton Aphrodisiensis, Antonius Diogenes, Iamblichus*, Paris 1885.
- R. Hodot (ed.), *La Koiné grecque antique V: Alternances codiques et changements de code*, Nancy 2004.
- O. Hofmann, A. Debrunner & A. Scherer, *Historia de la lengua griega*, Madrid 1986, (1973 [Berlin 1969]).
- D. Holton, P. Mackridge & E. Φιλιππάκη-Warburton, *Γραμματική της Ελληνικής Γλώσσας*, Αθήνα 2000.
- N. Holzberg, *The ancient novel*, London 1995 (München 1986).

- G. Horrocks, *Greek. A History of the Language and its Speakers*, Oxford 2010² (1997).
- J. Humbert, *Syntaxe grecque*, Paris 1960³ (1954 [1945]).
- R. Hunter, *Studies in Heliodorus*, Cambridge 1998.
- A. N. Jannaris, *An Historical Greek Grammar Chiefly of the Attic Dialect*, Hildesheim 1987 (Londres 1897).
- K. Kerényi, *Die griechisch-orientalische Romanliteratur in religionsgeschichtlicher Beleuchtung*, Darmstadt 1962 (Tübingen 1927).
- D. Konstan, *Sexual Symmetry. Love in the Ancient Novel and Related Genres*, Princeton UP 1994.
- P. Kretschmer, *Die Entstehung der Koine*, Wien, 1900.
- D.A. van Krevelen, "Bemerkungen zu Heliodor", *Philologus - Zeitschrift für antike Literatur und ihre Rezeption. Volume 105*, 1961, 157-160.
- M. Laplace, "Théâtre et romanesque dans les *Éthiopiennes* d'Héliodore", *Rheinisches Museum für Philologie* 144, 2001, 373-396.
- D. Lateiner, "Abduction Marriage in Heliodorus' *Aethiopica*", *Greek, Roman and Byzantine Studies* 38, 1997, 409-439.
- B. Lavagnini, *Le origini del romanzo greco*, *Annali della Reale Scuola Normale di Pisa, class. filos. e filol.*, v. 28, 1922.
- M. Lejeune, *Phonétique historique du mycénien et du grec ancien*, Paris 1972.
- F. Létoublon, *Les lieux communs du roman. Stéréotypes grecs d'aventure et d'amour*, Leiden-New York-Köln 1993.
- A. Lillo Alcaraz, "¿Hay testimonios de ἕως + imperfecto para expresar el límite temporal en el pasado, 'hasta que'?", *Myrtia* 20, 2005, 9-16.
- A. Lillo Alcaraz, "¿Hay testimonios de ἕως ἄν + subjuntivo de presente con el valor de 'hasta que'?", in E. Calderón Dorda, A. Morales Ortiz & M. Valverde Sánchez, (edd.), *Koinòs Lògos: homenaje al profesor José García López I*, Murcia 2006, 477-485.
- A. Lillo Alcaraz, "Zu den Temporalonstruktionen in den griechischen Dialekten: ἕς ὃ, ἕστε und μέστᾱ", in U. Hajnal (ed.) *Die altgriechischen Dialekte. Wesen und Werden*, Innsbruck 2007, 223-263.
- A. Lillo Alcaraz, "La locución ὡς ὅτι en griego antiguo", *Myrtia* 23, 2008, 17-28.

- A. Lillo Alcaraz, "Sobre construcciones temporales en jonio y en ático", in F. Cortés Gabaudan & J.V. Méndez Dosuna (edd.), *Dic mihi, Musa, virum: homenaje al profesor Antonio López Eire*, Salamanca 2010, 389-396.
- A. Lillo Alcaraz, "Ionic and Attic: on temporal constructions in Thucydides, Xenophon and Plato", *Glotta* 89, 2013, 146-169.
- C.A. Lobeck, *Phrynichi Eclogae nominum et verborum Atticorum*, Hildesheim 1965.
- A. López Eire, "Fundamentos sociolingüísticos del origen de la koiné", *CFC XVI*, 1980, 21-53.
- A. López Eire, "Del ático a la koiné", *Emerita* 49, 1981, 377-392.
- A. López Eire, "Historia antigua e historia de la lengua griega: el origen del griego helenístico", *Studia Historica* 1, 1983, 5-19.
- A. López Eire, "Tucídides y la koiné", *Athlon. Saturata Grammatica in honorem F. R. Adrados I*, Madrid 1984, 245-261.
- A. López Eire, *Ático, koiné y aticismo. Estudios sobre Aristófanes y Libanio*, Murcia, 1991.
- A. López Eire, "De l'attique à la koiné", *La Koiné grecque antique I: une langue introuvable?*, Nancy 1993, 41-57.
- A. López Eire, "L'influence de l'ionien-attique sur les autres dialectes épigraphiques et l'origine de la koiné", *La koiné grecque antique II: La concurrence*, Nancy 1996, 7-42.
- A. López Eire, "La koiné comme paradigme des langues non grecques", *La koiné grecque antique III: Les contacts*, Nancy 1998, 7-65.
- A. López Eire, "Sobre los jonismos de la tragedia ática", *CFC (G)* 18, 2008, 7-53.
- LSJ: H. G. Liddell, R. Scott, H. S. Jones & R. McKenzie, *A Greek-English Lexicon*, Oxford 1996 (1843).
- P.-L. Malosse, "Les *Éthiopiennes* d'Héliodore : une oeuvre de l'Antiquité tardive", *RET* 1, 2011-2012, 179-199.
- B.G. Mandilaras, *The Verb in the Greek Non-Literary Papyri*, Athens, 1973.
- S.J. Maximiliano Zerwick, *Graecitas Biblica. Novi Testamenti Exemplis Illustratur*, Roma 1966 (1944).
- E. Mayser, *Grammatik der griechischen Papyri aus der Ptolemäerzeit I*, 1, 2, 3-II, 1, 2, 3, Berlin 1970².
- K.L. McKay, "The use of the Ancient Greek Perfect down to the second century A.D.", *BICS* 12, 1965, 1-21.

- K. Meisterhans & E. Schwyzer, *Grammatik der Attischen Inschriften*, Berlin 1900.
- R. Merkelbach, *Roman und Mysterium in der Antike*, München 1962.
- G. Molinié, *Le roman de Chairéas et Callirhoé / Chariton; texte établi et traduit par Georges Molinié*, Paris 1989.
- J.G. Montes Cala, "En torno a la 'impostura dramática' en la novela griega. Comentario a una écfrasis de espectáculo en Heliodoro", *Habis* 23, 1992, 217-235.
- W. Morel, "Zu den griechischen Romanschriftstellern", *Mnemosyne* 9, 1941, 281-283.
- J.R. Morgan, "History, Romance, and Realism in the Aithiopika of Heliodorus", *Classical Antiquity* 1, 1982, 221-265.
- J.R. Morgan, "Noctes Aethiopicae: Notes on the Text of Heliodoro's Aithiopika 9-10", *Philologus* 127, 1983, 87-111.
- J.R. Morgan, "The Story of Knemon in Heliodoros' Aithiopika", *JHS* CIX, 1989, 99-113.
- A. Narro, *Orígenes y desarrollo de la hagiografía griega a través de la figura de Santa Tecla*, Tesis doctoral, Universitat de València, 2013.
- J. Ndione, *Les Éthiopiennes d'Héliodore: document historique sur Méroé ou fiction romanesque*, Thèse de doctorat, Université Nancy 2 2009.
- E. Norden, *Die antike Kunstprosa vom VI. Jahrhundert vor Chr. bis in die Zeit der Renaissance*, Leipzig 1971 (1898).
- E. Norden, *La prosa artística griega de los orígenes a la edad augústea*, México D.F. 2000.
- C. Padilla Baena, "Sobre la lengua de Caritón", *Actas del VIII CEEC I*, Madrid 1994, 219-224.
- M. Páez Martínez, *Estudios sobre las partículas en el griego de época imperial*, Tesis doctoral, Universidad de Murcia 2013.
- I. Pajón Leyra, *Paradoxografía griega: estudio de un género literario*, Tesis doctoral, Madrid 2009.
- S. Panayotakis, M. Zimmerman & S. Keulen (edd.), *The Ancient Novel and Beyond*, Leiden 2003.
- A.D. Papanikolaou, *Xenophontis Ephesii Ephesiacorum libri V de amoribus Anthiae et Abrocomae*, Leipzig 1973.
- A.D. Papanikolaou, *Chariton-Studien. Untersuchungen zur Sprache und Chronologie der griechischen Romane*, Göttingen 1973.

- Maria Pia Pattoni, "I Pastoralia di Longo e la contaminazione dei generi: Alcune proposte interpretative", *Materiali e discussioni per l'analisi dei testi classici* 53, 2004, 83-123.
- Maria Pia Pattoni, "Innamorarsi nella Lesbo di Longo: topoi romanzeschi, reminiscenze epiche e saffiche memorie", *Eikasmos* 31, 2004, 273-303.
- Maria Pia Pattoni, "Tragedy and paratragedy in Longus' *Daphnis and Chloe*", *Crossroads in the ancient novel: Spaces, frontiers, intersections*, Lisboa 2008, 45-50.
- Maria Pia Pattoni, "Riusi epico-tragici e distanziamento parodico nei Pastoralia di Longo", in P. Mureddu & G. Nieddu (edd.), *Tragico e comico nel drama attico e oltre: intersezioni e sviluppi parateatrali*, Amsterdam 2010, 183-199.
- T. Paulsen, *Inszenierung des Schicksals. Tragödie und Komödie im Roman des Heliodor*, Trier 1992.
- C. Piedrafita, *La lengua del orador Andócides*, Barcelona 1996.
- J. Pierson & G.Ae. Koch, *Moeridis Atticistae Lexicon Atticum*, Atenes 2004 (Leipzig 1830).
- A. Piñero Sáenz, "Griego bíblico neotestamentario. Panorámica actual", *Cuadernos de Filología Clásica* 11, 1976, 123-197.
- A. Pizzone, "When Calasiris got Pregnant: Rhetoric and Storytelling in Heliodorus' *Aethiopica*", in A.J. Quiroga Puertas (ed.), *The Purpose of Rhetoric in Late Antiquity. From Performance to Exegesis*, Tübingen 2013, 139-159.
- J.A. Pletcher, "Euripides in Heliodorus' *Aithiopika* 7-8", in H. Hofmann & M. Zimmerman (edd.), *Groningen Colloquia on the Novel, Volume IX*, Groningen 1998, 17-27.
- J.J. Pomer Monferrer, "Heliodor, *Etiòpiques* VI 14: un cas únic de necromància a la novel·la grega antiga", in J. Redondo & R. Torné (edd.), *Apocalipsi, catàbasi i mil·lenarisme a les literatures antigues i la seua recepció*, Amsterdam 2014, 131-142.
- J.J. Pomer Monferrer, "Les metamorfosis de *Teàgenes i Cariclea* i el bestiari de les *Etiòpiques*", in A. Narro & J.J. Pomer (edd.), *Bestiaris i metamorfosis a les literatures clàssiques i la seua recepció*, Amsterdam 2015, en premsa.
- B. Pouderon (ed.), *Les personnages du roman grec. Actes du colloque de Tours, 18-20 novembre 1999*, Lyon 2001.
- B. Pouderon & J. Peigney (edd.), *Discours et débats dans l'ancien roman. Actes du Colloque de Tours, 21-23 octobre 2004*, Lyon 2006.
- L. Radermacher, *Neutestamentliche Grammatik*, Tübingen 1925.
- W. Rahbel, *De Sermone Defixionum Atticarum*, Berlin 1906.

- R.M. Rattenbury, T.W. Lumb & J. Maillon, *Héliodore. Les Éthiopiennes (Théagène et Chariclée)*, Paris 1960².
- B.P. Reardon, *Courants littéraires grecs des II^e et III^e siècles après J. C.*, Paris 1971.
- E. Redondo Moyano, "El uso de 'γε' en los novelistas griegos", in J.M. Nieto Ibáñez (ed.), *Lógos hellenikós: homenaje al profesor Gaspar Morocho Gayo I*, León 2003, 197-204.
- E. Redondo Moyano, "Estudio de los usos de 'plen' y de su empleo en la novela griega antigua", *Veleia* 20, 2003, 409-435.
- E. Redondo Moyano, "Οὐτω(ς): Estudio de sus usos conjuntivos en griego tardío", *Ágalma. Ofrenda desde la filología clásica a Manuel García Teijeiro*, 2014, 237-244.
- J. Redondo, *Estudio lingüístico de los discursos de Antifonte*, Tesis doctoral, Universidad de Salamanca 1985.
- J. Redondo, "Las *Tetralogías* de Antifonte: un estudio lingüístico sobre la primera prosa ática", *CIF* 12-13, 1987, 133-137.
- J. Redondo, "La adaptación ática de ὡς como conjunción final a partir del s. V a. C. en una nueva perspectiva", in M. Brea & F. Fernández Rei (edd.), *Homenaxe ó Prof. Constantino García I*, Santiago de Compostela 1991, 419-425.
- J. Redondo, "Non-epic features in the language of Apollonius Rhodius", *Hellenistica Groningana 4. Apollonius Rhodius*, Leuven 2000, 129-154.
- J. Redondo, "The Greek Literary Language of the Hebrew Historian Josephus", *Hermes* 128, 2000, 420-434.
- J. Redondo, "El sociolecte femení a la comèdia aristofànica", *Quaderns de Filologia. Estudis Literaris* 7, València 2002, 201-224.
- J. Redondo, "Arcaïsmes, innovacions i tòpics sintàctics a la primera oratòria àtica", *Studia Philologica Valentina Vol. 7*, 143-156.
- J. Redondo, *La literatura grecorromana*, Madrid 2004.
- J. Redondo, "Conflation: a Special Chapter in Pronominal Syntax", in E. Crespo, J. De la Villa & A.R. Revuelta (edd.), *Word Classes and Related Topics in Ancient Greek. Proceedings of the Conference on 'Greek Syntax and Word Classes' held in Madrid on 18-21 June 2003*, Louvain-la-Neuve 2006, 121-134.
- J. Redondo, "Modernidad, sofística y talento creativo en la obra de Antifonte", in F. Cortés Gabaudan & J.V. Méndez Dosuna (edd.), *Dic mihi, Musa, virum: homenaje al profesor Antonio López Eire*, Salamanca 2010, 569-576.
- J. Redondo, *Curs de sintaxi grega*, València 2011.

- J. Redondo, "Modal substitution in Koine Greek", 2015, en premsa.
- J. Redondo, "Koinismos, aticismos y semitismos en la lengua del Evangelio de Lucas", 2015, en premsa.
- M. Reig Calpe, "Les Etiòpiques: la novel·la com a paròdia dels gèneres dramàtics", *Studia Philologica Valentina*, vol. 12, València 2010, 105-117.
- A.I. Rivas Barros, "Notas al genitivo absoluto en Esquilo", *Actas del VII Congreso Español de Estudios Clásicos I*, Madrid 1987, 267-271.
- A.I. Rivas Barros, "Relación entre temas y valores participiales integrantes del G.A. en Esquilo, Heródoto y Píndaro", in A. González Senmartí & J. Zaragoza (edd.), *Homenatge a Josep Alsina. Actes del Xè Simposi Català d'Estudis Clàssics I*, Tarragona 1993, 101-107.
- E. Rohde, *Der griechische Roman und seine Vorläufer*, Leipzig 1876.
- A. Rollo, "'Greco medievale' e 'Greco bizantino'", *AION. Annali del Dipartimento di Studi del Mondo Classico e del Mediterraneo Antico. Sezione linguistica* 30, 2008, 429-473.
- C. Ruiz Montero, "La novela griega. Panorama general", in *Cuadernos de literatura griega y latina V. Géneros grecolatinos en prosa*, Alcalá de Henares 2005.
- C. Ruiz Montero, *La novela griega*, Madrid 2006.
- S. Saïd, "Les langues du roman grec", in M.F. Baslez, Ph. Hoffmann & M. Trédé (edd.), *Le monde du roman grec*, Paris 1992, 169-186.
- S. Sancho-Montés, *Procedimientos de dramatización en las Historias de Heródoto (Libros I-IX)*, Amsterdam 2003.
- S. Santafé, *Aproximación lingüística a la obra de Aquiles Tacio*, Tesis doctoral, Universitat de València 2005.
- M. Sanz Morales, "La lengua de Caritón de Afrodisias: características fonológicas", *Ágalma. Ofrenda desde la filología clásica a Manuel García Teijeiro*, 2014, 291-302.
- M. Sanz Morales, "La lengua de Caritón de Afrodisias: características morfológicas", *CFC (G)* 25, 2015, 39-66.
- A. Scherer, *Zur Laut- und Formenlehre der milesischen Inschriften*, München 1934.
- G. Schmeling (ed.), *The novel in the ancient world*, Leiden 2003.
- W. Schmid, *Der Atticismus in Seinem Hauptvertretern. Von Dionysius von Halikarnass bis auf den Zweiten Philostratus I-V*, Hildesheim 1964 (Stuttgart 1887).
- E. Schwartz, *Fünf Vorträge über den griechischen Roman*, Berlin 1943 (1896).

- E. Schwyzer, *Griechische Grammatik I-II*, München 1939-1950.
- H. Sexauer, *Der Sprachgebrauch des Romanschriftstellers Achilles Tatius*, Karlsruhe 1899.
- H.W. Smyth, *Greek Grammar* (revised by G.M. Messing), Cambridge 1956.
- F. Solmsen, "Ionische Verbformen bei Attikern", *Glotta* 2/4, 1910, 301-315.
- I. Stark, "Zur Erzählperspektive im griechischen Liebesroman", *Philologus* 128, 1984, 256-270.
- S.A. Stephens, "Who read ancient novels", in G. Nagy (ed.), *Greek Literature VIII. Greek Literature in the Roman Period and in Late Antiquity*, New York/London 2001, 263-276.
- A. Stramaglia, "Il soprannaturale nella narrativa greco-latina: testimonianze papirologiche", in H. Hofmann & M. Zimmerman (edd.), *Groningen Colloquia on the Novel, Volume IX*, Groningen 1998, 29-60.
- E. Suárez de la Torre, "Neoptolemos at Delphi", *Kernos* 10, 1997, 153-176.
- E. Suárez de la Torre, "La mirada y la contemplación en las *Etiópicas* de Heliodoro", *CFC (G)* 14, 2004, 201-233.
- S. Swain (ed.), *Oxford Readings in The Greek Novel*, Oxford UP 1999.
- S.-T. Teodorsson, "The language", *The Phonology of Ptolemaic Koine*, Lund 1977, 25-35.
- S.-T. Teodorsson, "Phonological Variation in Classical Attic and the Development of Koine", *Glotta* 57, 1979, 61-75.
- L. Thraette, *The Grammar of Attic Inscriptions I-II*, Berlin-New York, 1980-1996.
- A. Thumb, *Die griechische Sprache im Zeitalter des Hellenismus. Beiträge zur Geschichte und Beurteilung der Koivῆ*, Strassburg, 1901.
- S. Tilg, *Chariton of Aphrodisias and the Invention of the Greek Love Novel*, Oxford UP, 2010.
- M. Untersteiner, *La lingua di Erodoto*, Bari 1949.
- J. Vela Tejada, *Estudio sobre la lengua de la Poliorcética de Eneas el Táctico*, Zaragoza 1991.
- J. Vela Tejada, "La reestructuración funcional del sistema preposicional griego en la *koiné*", *Habis* 24, 1993, 235-247.
- J. Vela Tejada, "Koiné y aticismo en Galeno, *De antidotis*: Datos para un estudio lingüístico", *CFC (G)* 19, 2009, 41-61.

- A. Vicente Sánchez, *Las Cartas de Temístocles. Lengua y técnica compositiva*, Zaragoza 2006.
- E. Vilborg (ed.), *Achilles Tatius: Leucippe and Clitophon*, Stockholm 1955.
- E. Vilborg, *Achilles Tatius, Leucippe and Clitophon. A Commentary*, Göteborg, Acta Universitatis Gothoburgensis 1962.
- J.W.H. Walden, "Stage-terms in Heliodorus's *Aethiopica*", *Harvard Studies in Classical Philology* 5, 1894, 1-43.
- B. Weissenberger, *La lingua di Plutarco di Cheronnea e gli scritti pseudoplutarchei*, Napoli 1994.
- T. Whitmarsh, *The Cambridge Companion to the Greek and Roman Novel*, Cambridge UP 2008.
- T. Whitmarsh, *Narrative and Identity in the Ancient Greek Novel*, Cambridge UP 2001.
- J.J. Winkler, "The Mendacity of Kalasiris and the Narrative Strategy of Heliodoros' *Aithiopika*", *YCS* 27, 1982, 93-158.
- G. Zanetto, "La lingua dei romanzieri greci", *GIF* 42, 1990, 233-242.
- G. Zanetto, "Textual criticism of Longus and *Lessico dei Romanzieri Greci*", in H. Hofmann & M. Zimmerman (edd.), *Groningen Colloquia on the Novel, Volume VII*, Groningen 1996, 19-32.
- G. Ziethen, "Heliodor's *Aithiopika* und die Gesandtschaften zu den Aithiopen", *Klio* 81, 1999, 455-490.

Recursos electrònics i llocs web

- Thesaurus Linguae Graecae* (TLG): <http://www.tlg.uci.edu/>
- Perseus Digital Library*: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/>
- Interclassica. Investigación y Difusión del Mundo Griego y Romano Antiguo*:
<http://interclassica.um.es/>
- Google Books*: books.google.com/
- Dialnet*: <http://dialnet.unirioja.es/>
- Academia.edu*: <http://www.academia.edu/>
- Textos grecs: <http://mercure.fltr.ucl.ac.be/Hodoi/concordances/introduction.htm>
- Suda On Line: Byzantine Lexicography: <http://www.stoa.org/sol/>
<http://www.mikrosapoplous.gr/links.htm>